

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Wrażliwość na wzmocnienia a sposoby reagowania na krzywdy w związkach romantycznych

Author: Marcin Moroń

Citation style: Moroń, Marcin. (2017). Wrażliwość na wzmocnienia a sposoby reagowania na krzywdy w związkach romantycznych. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Instytut Psychologii
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

**WRAŻLIWOŚĆ NA WZMOCNIENIA
A SPOSOBY REAGOWANIA NA KRZYWDY
W ZWIĄZKACH ROMANTYCZNYCH**

Marcin Moroń

Rozprawa napisana pod kierunkiem
prof. zw. dr hab. Eugenii Mandal

Katowice 2017

*To love at all is to be vulnerable.
Love anything and your heart will be wrung and possibly broken*
(C. S. Lewis, *The Four Loves*)

dependence implies vulnerability
(Rusbult i Van Lange, 2003, s. 363)

Magdalenie, Rodzicom i Bratu

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	6
SUMMARY	8
Wprowadzenie.....	10
ROZDZIAŁ I. Teoria wrażliwości na wzmocnienia	14
1.1. Logika teorii wrażliwości na wzmocnienia.....	17
1.2. Hansa Eysencka teoria osobowości – krytyka Jeffreya Gray'a.....	19
1.3. Systemy wrażliwości na wzmocnienia.....	21
1.4. Zrewidowana teoria wrażliwości na wzmocnienia.....	22
1.5. Wymiary reagowania na zagrożenia: kierunek i dystans obronny.....	29
1.6. Zależności między systemami wrażliwości na wzmocnienia.....	34
1.7. Różnice interpersonalne w reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia.....	36
1.8. Wrażliwość na wzmocnienia a funkcjonowanie w relacjach społecznych.....	38
1.9. Wrażliwość na wzmocnienia a funkcjonowanie w bliskich związkach romantycznych.....	41
1.10. Podsumowanie.....	44
ROZDZIAŁ II. Zachowania krzywdzące (wykroczenia interpersonalne) w relacjach romantycznych	45
2.1. Współzależność w relacjach romantycznych.....	45
2.2. Zachowanie krzywdzące (wykroczenie relacyjne) – definicja zjawiska.....	51
2.3. Wykroczenie relacyjne jako dylemat współzależności w relacji romantycznej.....	53
2.4. Reagowanie na wykroczenie popełnione przez partnera.....	55
2.4.1. Reakcje emocjonalne.....	55
2.4.2. Reakcje behawioralne.....	56
2.4.3. Akomodacyjne reagowanie na wykroczenie partnera w relacji romantycznej.....	57
2.4.4. Prospołeczna transformacja motywacji w reakcji na wykroczenie partnera w relacji romantycznej – przebaczenie.....	59
2.4.5. Podejścia pomiarowe do reakcji na wykroczenie partnera.....	60
2.5. Uwarunkowania reakcji na wykroczenie w relacji romantycznej.....	61
2.6. Procesy transformacji motywacji w modelach reakcji w konfliktach relacyjnych.....	63
2.6.1. Model regulacji ryzyka (<i>risk regulation model</i> ; Murray, Holmes i Collins, 2006; Murray, Derrick, Leder i Holmes, 2008).....	63
2.6.2. Model wzajemnej responsywności jako zarządzania motywacją (<i>motivation-management theory of mutual responsiveness</i> ; Murray i Holmes, 2009, 2011).....	65
2.6.3. Hierarchiczny model motywacji dążenia – unikania (<i>hierarchical model of approach-avoidance motivation</i> ; Elliot, Gable i Mapes, 2006; Gable, 2006).....	67
2.6.4. Zestawienie modeli motywacyjnych.....	68
2.7. Rola atmosfery relacji.....	70
2.7.1. Władza w relacji romantycznej.....	72
2.7.2. Zaangażowanie.....	72
2.7.3. Bliskość i współzależność.....	73
2.8. Konsekwencje wykroczeń relacyjnych i sposobów reagowania na wykroczenia.....	74
2.9. Podsumowanie.....	76
ROZDZIAŁ III. Przejawy wrażliwości na wzmocnienia w relacjach romantycznych	77
3.1. Wrażliwość na nagrody i zagrożenia w relacji romantycznej.....	78
3.2. Wrażliwość na wzmocnienia a orientacje na dążenie i unikanie w relacjach romantycznych.....	79
3.3. Wrażliwość na wzmocnienia a samoocena.....	80
3.4. Wrażliwość na wzmocnienia a zaufanie.....	81

3.5. Wrażliwość na wzmocnienia a empatyzowanie.....	83
3.6. Wrażliwość na wzmocnienia a regulacja emocjonalna.....	85
3.7. Podsumowanie.....	87
CZEŚĆ EMPIRYCZNA.....	88
ROZDZIAŁ IV. Problematyka badań własnych.....	88
4.1. Cele badań.....	88
4.2. Problemy badawcze.....	90
4.3. Hipotezy badawcze.....	91
4.4. Model badań.....	94
4.5. Organizacja badań.....	94
ROZDZIAŁ V. Wyniki badań własnych.....	99
BADANIE 1.....	99
Metoda.....	101
Osoby badane.....	101
Narzędzia.....	101
Wyniki.....	107
Dyskusja.....	117
BADANIE 2.....	120
Metoda.....	121
Osoby badane.....	121
Narzędzia.....	121
Wyniki.....	122
Dyskusja.....	126
BADANIE 3.....	129
Metoda.....	129
Osoby badane.....	129
Narzędzia.....	129
Wyniki.....	131
Dyskusja.....	144
BADANIE 4.....	148
Metoda.....	148
Osoby badane.....	148
Narzędzia.....	149
Wyniki.....	150
Dyskusja.....	161
BADANIE 5.....	165
Metoda.....	166
Osoby badane.....	166
Narzędzia.....	166
Wyniki.....	167
Dyskusja.....	179
BADANIE 6.....	183
Metoda.....	183
Osoby badane.....	183
Narzędzia.....	184
Wyniki.....	185
Dyskusja.....	198
BADANIE 7.....	201
Metoda.....	202
Osoby badane.....	202

Narzędzia.....	202
Wyniki.....	203
Dyskusja.....	206
BADANIE 8.....	208
Metoda.....	209
Osoby badane.....	209
Narzędzia.....	210
Procedura.....	215
Wyniki.....	216
Dyskusja.....	271
METAANALITYCZNE PODSUMOWANIE BADAŃ 3 – 8.....	277
Reaktywność BAS, BIS i FFFS a poczucie gniewu.....	277
Reaktywność BAS, BIS i FFFS a poczucie krzywdy.....	278
Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Wyjścia.....	280
Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Dialogu.....	281
Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Lojalność.....	283
Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Zaniedbania.....	285
Podsumowanie.....	286
ROZDZIAŁ VI. Dyskusja ogólna.....	288
Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy.....	290
Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy – moderacyjna rola atmosfery relacji romantycznej.....	293
Poczucie władzy.....	294
Zaangażowanie.....	296
Bliskość.....	296
Bilans afektywny.....	298
Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy – analiza zależności mediacyjnych.....	298
Ograniczenia badań i dalsze kierunki badań.....	301
Obszary stosowania badań.....	304
LITERATURA CYTOWANA.....	306
SPIS TABEL.....	357
SPIS RYSUNKÓW.....	361
ANEKS.....	364

STRESZCZENIE

Doświadczenie w relacji romantycznej zachowania krzywdzącego ze strony partnera stanowi sytuację diagnostyczną dla związku dwojga osób (tzw. dylemat współzależności). W reakcji na krzywdę ujawnia się trwała skłonność do transformacji motywacji z nastawienia na ochronę siebie po doświadczonej ze strony partnera wykroczeniu, do nastawienia na ochronę relacji, służącego podtrzymaniu związku. Jednym z czynników odpowiadających za stabilność tendencji do transformacji motywacji są dyspozycje osobowościowe wyrażające wrażliwość na bodźce społeczne (np. wrażliwość na odrzucenie). Z punktu widzenia biologicznych teorii osobowości, sytuacje zagrażające trwaniu relacji romantycznej można traktować jako bodźce/wzmocnienia awersyjne. Za reagowanie na wzmocnienia o takiej walencji odpowiadają systemy neuropsychologiczne, opisywane jako system hamowania behawioralnego i system walki-ucieczki-znieruchomienia. Zmienność indywidualna w reaktywności systemów hamowania behawioralnego, walki-ucieczki-znieruchomienia, ale także – dedykowanego reagowaniu na bodźce apetytywne (w tym osobę partnera) – behawioralnego systemu dążenia, może zatem stanowić predyktor skłonności do przewyciężenia gniewu względem krzywdziciela i kierowania wobec niego życzliwości.

W pracy podjęto problem analizy zależności między reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia: behawioralnego systemu dążenia (*behavioral approach system, BAS*), behawioralnego systemu hamowania (*behavioral inhibition system, BIS*) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (*fight-flight-freezing system, FFFS*) a reakcjami na krzywdę, opisywanymi w koncepcji akomodacji: aktywną i destrukcyjną reakcją Wyjścia (*exit*), aktywną i konstruktywną reakcją Dialogu (*voice*), pasywną i destrukcyjną reakcją Zaniedbania (*neglect*), oraz pasywną i konstruktywną reakcją Lojalności (*loyalty*). W badaniach uwzględniano także rolę charakterystyk relacji, określających poziom i właściwości panującej w niej współzależności. Badano również mechanizmy mediacyjne w oparciu o aktualnie postulowane modele reagowania w związkach romantycznych: model regulacji ryzyka (Murray i in., 2006), model wrażliwości na nagrody i kary relacyjne (Laurenceau i in., 2010), model responsywności jako zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009, 2011), oraz model motywacji społecznych (Gable, 2006) a także role strategii emocjonalnych w wyznaczaniu procesu akomodacji i przebaczenia.

Wykonano trzy badania weryfikujące założenia pozwalające na stawianie hipotez o zależnościach między ogólnymi systemami reagowania na wzmocnienia, a reagowaniem na krzywdę (badania 1 – 3). Miały one na celu ustalenie jak silnie awersyjne dla partnerów

są zachowania krzywdzące, następnie opisanie reakcji na krzywdy (Wyjście, Dialog, Lojalność i Zaniedbanie) w terminach teorii wrażliwości na wzmocnienia, a także testowanie stosowalności modelu dystansu i kierunku defensywnego do analizy reakcji na wykroczenie relacyjne partnera w związku romantycznym. W dalszej kolejności wykonano sześć badań, w których analizowano wybrane zależności uwzględnione w modelu badawczym (badania 3 – 7), zaś pełen test modelu przeprowadzono w badaniu z parami małżeńskimi (badanie 8). W podsumowaniu dokonano metaanaliz wyników badań 3 – 8.

Rezultaty wykazały, iż wysoka reaktywność behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia stanowią predyktory silniejszego odczuwania gniewu i krzywdy po wykroczeniu relacyjnym partnera, a także gotowości do stosowania w reakcji na krzywdę agresywnych reakcji Wyjścia i Zaniedbania. Wykazano moderowanie tych zależności przez poczucie władzy, a także w mniejszym stopniu przez zaangażowanie w relację i bliskość wobec partnera romantycznego. Pokazano także, że zależności między reaktywnością behawioralnego systemu dążenia, behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia a reakcjami na krzywdę są mediowane przez samoocenę, wrażliwość na relacyjne nagrody i kary, oraz strategie regulacji emocji (zwłaszcza ruminację). Potwierdzono lepszą efektywność modelu regulacji ryzyka (Murray i in., 2006) oraz wrażliwości na nagrody i kary relacyjne (Laurenceau i in., 2010), względem dotychczas postulowanych modeli określających reagowanie w dylematach współzależności (sytuacjach diagnostycznych). W wyniku analiz zaproponowano także model reagowania na zagrożenia relacyjne z pośredniczącą rolą strategii regulacji emocji. Omówiono ograniczenia badań, przyszłe kierunki analiz oraz praktyczne zastosowania uzyskanych rezultatów.

Słowa kluczowe: wrażliwość na wzmocnienia, krzywda, wykroczenia relacyjne, współzależność, związek romantyczny

Reinforcement sensitivity and reactions to interpersonal transgression in romantic relationships

SUMMARY

The experience of romantic partner's harming behaviour is a diagnostic situation for a relationship (so-called: interdependence dilemma). In the reaction to partner's transgression, the stable tendency to transform motivation from self-protective to relationship-protective (aimed at relationship's maintainance) is displayed. Personality dispositions, connected with sensitivity towards social stimuli, are among the predictors of tendency to motivational transformation (i.e. rejection sensitivity). From the biological theories of personality point of view, relationship threat could be regarded as an aversive stimulus/reinforcement. Psychoneurobiological systems of behavioural inhibition, and fight-flight-freezing, are responsible for reactions towards aversive stimuli and reinforcements. Interpersonal differences in reactivity of behavioural inhibition system, fight-flight-freezing system, but also – dedicated to reacting toward appetitive stimuli (toward one's romantic partner among others) – behavioural activation system, could be a predictor of tendency to overcome anger toward offender and directing benevolence toward him.

In the paper, the problem of relationship between reactiveness of behavioral approach system (BAS), behavioral inhibition system (BIS), and fight-flight-freezing system (FFFS), and reactions to harm (interpersonal transgression), described in the accommodation theory: active and destructive (exit), active and constructive (voice), passive and destructive (neglect), and passive and constructive (loyalty), was undertaken. In the studies there was also taken into account a role of characteristics of independence in the relationship. There were also tested mediatory mechanisms, based on the current models of reactions in close relationships: risk regulation model (Murray i in., 2006), relational incentive and threats sensitivity (Laurenceau i in., 2010), motivation-management theory of responsiveness (Murray i Holmes, 2009, 2011), social motives model (Gable, 2006), and predictory role of emotion regulation strategies.

Three studies examined assumptions that lead us to hypothesize about associations between general reinforcement sensitivities systems and reactions to harm. Their aim was to examine a status of aversiveness of partner's transgressions, make a descriptions of reactions to harm (Exit, Voice, Loyalty, Neglect) in terms of reinforcement sensitivity theory, and examine of the applicability of defensive distance and defensive direction in the

analysis of reaction to partner's transgressions in romantic relationships. Afterwards, six studies were conducted, in which a selected associations mentioned in the research model were analysed (Studies 3 – 6), and next a full examination of a model in the study with marriage couples (Study 8). In the summary, a metaanalysis of studies 3 to 8 were conducted.

Results showed that high reactivens of behavioral inhibition system and fight-flight-freeze system is predictive for a stronger experience of anger and hurt after partner's transgression, and the readiness to reactions of Exit and Neglect. The abovementioned assotiations were moderated by sense of power in relationship, and to a minor degree, by commitment and closeness towards romantic partner. It was also demonstrated that associations between behavioral activation system, behavioral inhibition system, and fight-flight-freeze system and reactions to harm are mediated by self-esteem, relational incentives and threats sensitivity, and emotion regulation strategies (mainly by a rumination). A higher effectiveness of risk regulation model (Murray i in., 2006), and relational incentives and threats sensitivity model (Laurenceau i in., 2010) in comparison to other models, that try to describe a reactions in interdependence dilemmas (diagnostic situation) was confirmed. It was also proposed to accept a model that establishes a mediatory role of emotiona strategies. The limitations, future directions, and practical applications of the obtained results were discussed.

Keywords: reinforcement sensitivity, hurt, relational transgression, interdependence, romantic relationship

Wprowadzenie

Funkcjonowanie w bliskich relacjach romantycznych niesie ze sobą wiele korzyści dla zdrowia fizycznego i psychicznego (Robles, Slachter, Trombello i McGinn, 2014), pozwala na zaspokojenie podstawowych potrzeb psychicznych – intymności, afiliacji, bezpieczeństwa, gratyfikacji seksualnej (Rusbult i Agnew, 2010), sprzyja radzeniu sobie ze stresem oraz poprawia ogólny dobrostan partnerów (Bradbury, Fincham i Beach, 2000; Kluwer, 2000; Proulx, Helms i Buehler, 2007). W bliskich związkach partnerzy podejmują na ogół pozytywne i pełne wycucia zachowania wobec siebie (Finkel, Rusbult, Kumashiro i Hannon, 2002; Karremans i Aarts, 2007; Luchies i in., 2013; Wojciszke i Banaśkiewicz, 1989). Na skutek silnej współzależności, charakteryzującej związku romantyczne (Rusbult i Van Lange, 2003), możliwe jest jednkaze pojawienie się negatywnych interakcji między partnerami (Lavner i in., 2014; Lewin, 1948). Częstotliwość nieporozumień i negatywnych interakcji jest ważnym predyktorem zadowolenia w relacji romantycznej (Kluwer i Johnson, 2007; McGonagle, Kessler i Gotlib, 1993; Murray, Holmes i Griffin, 1996), dobrostanu i zdrowia psychicznego (Fincham i Beach, 1999; Fincham, Beach, Harold i Osborne, 1997), oraz fizycznego partnerów (Kiecolt-Glaser i Newton, 2001), a także przystosowania ich dzieci (Fincham, 1994; Grych, Fincham, Jouriles i McDonald, 2000; Steuden, 1996). Nie tylko ilość konfliktowych interakcji, ale przede wszystkim sposób zachowania się partnerów w tych interakcjach przekłada się na jakość relacji (Kratochvil, 2006). Jednym z podstawowych uwarunkowań dystresu, doświadczanego w bliskich relacjach, są, przejawiane w sytuacjach konfliktowych, odwetowe i unikowe zachowania partnerów (Koerner i Jacobson, 1994). Te, nastawione na obronę siebie, ale jednocześnie destruktywne dla relacji, strategie zachowania skutkują istotnym pogorszeniem satysfakcji ze związku (Karney i Bradbury, 1995; Smith, Ciarrochi i Heaven, 2008) i zwiększeniem ryzyka jego rozpadu (Birditt, Brown, Orbuch i McIlvane, 2010). Towarzyszą im ponadto znaczne utrudnienia psychicznego funkcjonowania, jak usztywnienie myślenia, poczucie samotności, poczucie utraty kontroli i obniżenia samooceny (Błażek, Kaźmierczak, Pastwa-Wojciechowska i Lewandowska-Walter, 2012).

W obliczu zidentyfikowanych konsekwencji odwetowych i unikowych sposobów reagowania w sytuacji konfliktu, uwarunkowaniem trwałości i jakości relacji romantycznej jest proces akomodacji, polegający na redukowaniu tendencji do podejmowania destruktywnych reakcji w konfliktowych interakcjach, a podwyższaniu gotowości do zachowań konstruktywnych (Fincham, Stanley i Beach, 2007; Gottman i in., 1998; Rusbult, Verette, Whitney, Slovik i Lipkus, 1991). Rusbult i Van Lange (2003) wskazują,

iż akomodacyjne reagowanie w konfliktach wymaga transformacji motywacji, polegającej na przesunięciu priorytetu z automatycznie wzbudzanego w sytuacji zagrożenia motywu ochrony siebie na motyw ochrony relacji (por. Arriaga i Rusbult, 1998). Uszczegółowienia procesu akomodacji zawarto w modelach regulacji ryzyka relacyjnego (*risk regulation model*; Murray, Holmes i Collins, 2006), modelu współzależności jako zarządzania motywacją (*motivation-management model of interdependence*; Murray i Holmes, 2009, 2011) oraz modelu motywacji interpersonalnych (*model of approach-avoidance interpersonal motivation*; Gable i Impett, 2012). Wskazywano w nich, iż predyktorem wyboru celów zorientowanych na ochronę siebie lub relacji, znajdujących potem swoje odzwierciedlenie w określonych strategiach reagowania w konflikcie, jest wrażliwość na pozytywne i negatywne bodźce społeczne, stanowiąca rdzeniowy element różnych konstruktów regulacyjnych (na przykład wrażliwości na odrzucenie i potrzeby afiliacji; Gable, 2006; samooceny; Murray, Holmes i Griffin, 2006; zaufania; Murray i Holmes, 2009). Cavallo, Fitzsimons i Holmes (2010) eksperymentalnie wykazali, że zagrożenie relacji aktywizuje nie tylko mechanizmy wrażliwości na bodźce specyficzne dla danej interakcji społecznej, ale również ogólny motywacyjny system dążenia – unikania (Elliot, 1997).

Przytoczone rezultaty sugerują, że sygnały konfliktu w relacji romantycznej i zagrożenia jej rozpadem są elementem ogólnej kategorii bodźców awersyjnych, na które reagują systemy motywacyjne człowieka uruchamiające reakcje unikania lub dążenia. Przewidywanie to znalazło wstępne potwierdzenie w badaniach Mattingly'ego, Clarka i Cahilla (2012), w których wykazano, że gotowość do podejmowania zachowań nastawionych na dobro relacji (poświęcania siebie) w konflikcie jest związana z, przejawianą przez partnerów, ogólną wrażliwością na wzmocnienia.

Wrażliwość ta została sformalizowana w teorii wrażliwości na wzmocnienia (Gray, 1975; Gray i McNaughton, 2000), która uwarunkowań reagowania na bodźce apetytywne i awersyjne upatruje w aktywizacji neuronalnych struktur behawioralnego systemu dążenia, systemu hamowania behawioralnego i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (Corr, 2009a). Koncepcja ta stanowi szeroką ramę wyjaśniającą dla różnorodnych reakcji na bodźce o naturze fizycznej, społecznej i relacyjnej (por. Mattingly i in., 2012; Perkins i Corr, 2006), stąd odwołanie się do niej w bieżących analizach oferuje możliwość unifikacji modeli reagowania na zagrożenia relacyjne (Gable, 2006; Murray i in., 2008; Murray i Holmes, 2009), teorii współzależności (Rusbult i Van Lange, 2003) i biologicznej teorii osobowości, postulowanej w ramach teorii wrażliwości na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000).

Celem przedstawionych w rozprawie badań jest analiza związków między ogólną

wrażliwością na wzmocnienia a wzorcami reagowania w sytuacji krzywdy w bliskich związkach romantycznych. Szczególną uwagę zwrócono na specyficzny typ sytuacji konfliktowych – krzywdy interpersonalne (określane jako wykroczenia interpersonalne).

Krzywdy doświadczone ze strony osób bliskich (rodziców, partnera, bliskich przyjaciół) należą do najbardziej dotkliwych i najtrudniejszych do wybaczenia (Mellibruda, 1995; Woydyło, 1993), mogą zdarzać się ze stosunkowo wysoką częstotliwością i mają zwykle wysoką intensywność (Gruszecka, 2015; Gruszecka i Trzebiński, 2012), natomiast gdy pozostają nierozwiązane pogarszają relacje między sprawcą i ofiarą, wiążą się z obniżonym dobrostanem i samooceną ofiar (Leary i in., 1998), i mogą prowadzić do rozpadu relacji (Roloff, Soule i Carey, 2001).

W tym opracowaniu krzywda traktowana jest jako tzw. sytuacja diagnostyczna, czyli wydarzenie relacyjne, którego rozwiązanie (pogłębienie lub wycofanie współzależności) określa charakter relacji między partnerami (Rusbult i Van Lange, 2003). Do objaśniania zagadnienia krzywdy zastosowano terminologię zaczerpniętą z teorii współzależności (Kelley i Thibout, 1979). Reakcje behawioralne na krzywdę zdefiniowano w terminach procesu akomodacji (Rusbult i in., 1991), zaś aktywowane w jej przebiegu emocje i motywy, poddano analizie z perspektywy teorii wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2009a). Wreszcie, odnosząc się do modeli ustanawiających różne mechanizmy psychologiczne jako „barometry” relacyjne (zaufanie, poczucie bycia cenionym przez partnera, wrażliwość na nagrody i kary relacyjne; Gable, 2006; Laurenceau i in., 2010; Murray i in., 2008; Murray i Holmes, 2009) badano ich pośredniczącą rolę między osobowościową wrażliwością na wzmocnienia a reagowaniem na krzywdę.

Wyniki podjętej analizy mogą mieć znaczenie aplikacyjne w sferze psychologicznej pracy z bliskimi związkami romantycznymi (zwłaszcza narzeczeńskimi i małżeńskimi). Po pierwsze, mogą zostać wykorzystane do opracowywania strategii terapeutycznego korygowania destrukcyjnych zachowań partnerów w sytuacjach krzywdy. Diagnostyka w kierunku oceny poziomu wrażliwości na wzmocnienia u obojga partnerów mogłaby przynieść istotne informacje na temat tendencji w interpretowaniu potencjalnie krzywdzących zachowań partnera, które mogłyby podlegać procesom zmiany poprzez oddziaływania poznawcze i poznawczo-behawioralne (Maultsby, 2013). Po drugie, analiza efektów pośredniczących może przynieść przesłanki dotyczące skupienia się na szczegółowych procesach (np. zaufaniu lub strategiach regulacji emocji), które w najbardziej efektywnym sposób regulują gotowość do podejmowania określonych strategii reagowania na krzywdy (i zagrożenia relacyjne w ogólności). Trzecia sfera zastosowania wyników badania odnosi się

do możliwości zastosowania metod pracy z osiągnięciem celów (por. Kadzikowska-Wrzosek, 2013) do pracy nad regulowaniem interakcji konfliktowych w bliskich związkach. Hierarchiczne modele motywacji społecznej (Elliott, 1997) sugerują bowiem, iż ogólne orientacje motywacyjne (dążenie vs. unikanie) nasycają konkretne cele, podejmowane i realizowane w ramach wybranej dziedziny aktywności. Wiedza o sile zależności między czynnikami natury osobowościowej a celami przyjmowanymi w związkach romantycznych, może stanowić podłoże kształtowania programów treningowych związanych z ustalaniem adaptacyjnych celów i sposobów ich realizacji w związku, np. w oparciu o technikę pozytywnych interwencji (Kaczmarek, 2016). Wyniki znaleźć mogą zatem zastosowanie także w dziedzinie poradnictwa psychologicznego (Stefaniak, 2015). Przedstawione badania oferują także możliwość integracji podejść teoretycznych dotyczących uwarunkowań reakcji na krzywdę i konflikt w bliskim związku, na bazie biologicznej koncepcji systemów wrażliwości na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000).

ROZDZIAŁ I

TEORIA WRAŻLIWOŚCI NA WZMOCNIENIA

Teoria wrażliwości na wzmocnienia (Gray, 1982; Gray i McNaughton, 2000; Corr, 2004) definiuje stany afektywne, motywacyjne, oraz zachowanie jako rezultat reagowania systemów neurobiologicznych na bodźce zewnętrzne i wewnętrzne o różnej walencji (nagrody i kary) oraz wynik procesu uczenia się (wzmacniania), przebiegającego w tych strukturach. Obecnie teoria ta jest traktowana jako koncepcja osobowości, jednak poprawniej wskazać, iż rozwijała się ona jako, silnie zakorzeniona w koncepcjach warunkowania (por. Pawłow, 1927; Gray, 1964), teoria specyficznych systemów mózg-zachowanie. Dopiero w toku dalszych prac wyprowadzono z niej ujęcie dyspozycji osobowościowych (Smillie, Pickering i Jackson, 2006). Początkowa postać koncepcji została zaprezentowana w pracach Jeffrey'a Gray'a (1970), który dokonał reinterpretacji układu dwóch głównych czynników osobowości (introwersji i neurotyczności) autorstwa Hansa Eysencka (1967), i wprowadził nowe podejście do analizy biologicznych podstaw i korelatów dyspozycji osobowościowych. Istotną rolę w podejściu Gray'a (1970, 1975, 1982) pełnią detaliczne badania procesów uczenia się, wraz z psychofarmakologiczną, neurofizjologiczną i psychochirurgiczną modyfikacją tych procesów, prowadzone na modelach zwierzęcych (por. Blanchard i Blanchard, 1990). Rezultaty tak prowadzonych analiz następnie ekstrapolowano na populacje ludzkie, i poddawano dalszym testom w procedurach psychofarmakologicznych, psychometrycznych i neuroobrazowania (por. Krupić i in., 2016). Teorię wrażliwości na wzmocnienia zalicza się do biologicznych teorii osobowości (Sterlau, 2015). Podstawowe założenia teorii wrażliwości na wzmocnienia odnoszą się do natury procesów wzmacniania zachowania, statusu emocji, związków między strukturami neuronalnymi a zachowaniem. Na bazie tych założeń tworzona jest definicja dyspozycji (cechy) i rozwijana koncepcja osobowości.

W opozycji do stanowiska Hansa Eysencka (1975), który własną teorię osobowości budował na jednowymiarowym ujęciu popędu, którego redukcja stanowi mechanizm wzmacniania zachowań (Hull, 1952), Jeffrey Gray (1970) założenia teorii wrażliwości na wzmocnienia oparł na modelu dwuprocesualnym (Konorski, 1967; Mowrer, 1960). Motywowanie zachowania jest w jego myśl sterowane przez odrębne (choć częściowo wzajemnie na siebie oddziałujące; Konorski, 1967; Gray i Smith, 1969) systemy dążenia (*approach*) i unikania (*avoidance*), aktywizowane przez, odpowiednio, bodźce o charakterze

nagród (*reward*) lub kar (*punishment*) (Corr, 2013; Corr i in., 2017; Gray, 1975). Teoria wrażliwości na wzmocnienia przyjmuje zatem założenie o istnieniu dwóch podstawowych i fundamentalnych dla przetrwania reakcji behawioralnych – dążenia (zbliżania się) i unikania (McNaughton, DeYoung i Corr, 2016).

Status reakcji afektywnych w teorii wrażliwości na wzmocnienia określono przez odwołanie do koncepcji Mowrera (1960), który wskazywał, iż emocje stanowią wewnętrzne motywy zachowań. Centralne twierdzenie teorii wrażliwości na wzmocnienia mówi zatem o mediacyjnej roli emocji w związkach między aktywnością systemów neurologicznych a zachowaniem (Corr, 2004, 2009a,b). Istotnym założeniem teorii wrażliwości na wzmocnienia jest także zasada maksymalizacji własnej ekspozycji na zdarzenia nagradzające, zaś minimalizacji ekspozycji na zdarzenia karzące (Corr, 2009b; Fowles, 2006).

Najnowsza, zrewidowana postać teorii wrażliwości na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000), wyróżnia trzy systemy neuronalne, mediujące reakcje na bodźce. System, odpowiadający za reakcje na bodźce apetytywne, określa się jako behawioralny system aktywacyjny (*Behavioral Approach System* – BAS). Reakcje na bodźce awersyjne (względnie klasę bodźców warunkowanych związanych z konfliktem motywacyjnym), mediują systemy walki/ucieczki/znieruchomienia (*Fight/Flight/Freeze System* – FFFS), oraz behawioralny system hamowania (*Behavioral Inhibition System* – BIS). Każdy z tych systemów obejmuje architekturę kaskadowo ułożonych na sobie struktur neuronalnych, oraz obejmuje szlaki przekaźnictwa neurochemicznego, głównie monoaminowego (zwłaszcza serotonergicznego i dopaminergicznego; Corr i McNaughton, 2008; Gray i McNaughton, 2000; McNaughton i Corr, 2008). Aktywacja struktur anatomicznych przejawia się określonymi stanami afektywnymi, wśród których najbardziej symptomatycznymi są: (a) zadowolenie, ulga i oczekiwana przyjemność, dla aktywacji BAS, (b) lęk, przy aktywacji BIS i (c) strach, przy aktywacji FFFS (Corr, 2004). Niewłaściwe wzorce reaktywności BAS, BIS i FFFS ujawniają się jako zaburzenia psychiczne o naturze lękowej (z szerokiego spektrum od fobii prostych po zgeneralizowane zaburzenia lękowe), depresyjnej, maniakalnej, uzależnień od substancji i behawioralnych, co pozwala teorię wrażliwości na wzmocnienia uważać także za teorię psychopatologii (Corr, 2009b; Johnson, Turner i Iwata, 2003; Quilty, Mackew i Bagby, 2014).

Koncentrując się na *stanach* układów nerwowych powiązanych z systemami dążenia, hamowania i walki-ucieczki-znieruchomienia, reagującymi za pomocą określonych krótkotrwałych emocji i zachowań (zbliżanie się vs. unikanie) na bodźce nagradzające i kary, sformułowano koncepcję cech osobowości (Corr i McNaughton, 2008). W teorii wrażliwości

na wzmocnienia rozumiane są one jako zmienność indywidualna w ustabilizowanej tendencji do aktywizowania systemów, odpowiadających za reagowanie na bodźce określonego typu (*longer-term stabilities in patterns of states*; McNaughton, Young i Corr, 2016, s. 25; por. Corr, 2013; Corr, DeYoung i McNaughton, 2013).

Teoria wrażliwości na wzmocnienia, wywodząca się z badań prowadzonych na modelach zwierzęcych (co jest jednym z argumentów jej krytyki – por. Strelau, 2015), oferuje holistyczne rozumienie osobowościowych uwarunkowań ludzkich zachowań (nie podważa jednak roli zmiennych środowiskowych i sytuacyjnych; np. Corr, 2009a). Umożliwia tworzenie stosunkowo rygorystycznych przewidywań w oparciu o precyzyjne określenie charakterystyki bodźców, na których reagowanie jest poddawane badaniu (Pickering, 1997). W dyskusji przyszłych kierunków badań w ramach teorii wrażliwości na wzmocnienia, Corr (2009b) wskazywał możliwość stosowania teorii wrażliwości na wzmocnienia do analizy tendencji do trwania w związkach romantycznych, w których doświadczana jest przemoc. Zdefiniował przemoc doświadczaną ze strony partnera jako przewidywaną karę (antycypowane wzmocnienie awersyjne). Ominięcie spodziewanej kary jest traktowane w teorii wrażliwości na wzmocnienia jako nagroda. Stąd przy wysokiej wrażliwości BAS, oraz intencjonalnym tłumieniu reakcji unikania (mediowanej przez FFFS), osoba doświadczająca przemocy pozostaje w relacji, gdyż silnie pozytywnie reaguje na sytuacje, w których spodziewana agresja partnera nie występuje (następuje ominięcie spodziewanej kary; „dzisiaj był spokojny – nie uderzył”). Omówiony przykład dowodzi stosowalności teorii wrażliwości na wzmocnienia także do analizy relacji romantycznych.

Za zasadnością stosowania teorii wrażliwości na wzmocnienia do analizy uwarunkowań sposobów reagowania na krzywdy w relacjach romantycznych przemawiają również dalsze względy teoretyczne, jak i aplikacyjne. Najbardziej popularne modele osobowości oparte są na podejściu leksykalnym (np. *Big Five*), które z uwagi na swoją ateoretyczność, ma ograniczone zastosowanie w wyjaśnianiu mechanizmu motywacji ludzkiego zachowania (Corr i in., 2017; Poropat i Corr, 2015). Teoria wrażliwości na wzmocnienia oferuje w porównaniu do modeli leksykalnych głęboko zorientowany teoretycznie model ludzkiego zachowania, dający możliwość formalizacji badanych zachowań (por. Pickering, 1997) i umożliwia precyzyjne testy hipotez, stawianych na jego podstawie. Teoria ta stwarza także szerokie możliwości aplikacyjne co potwierdzają wyniki badań, w których dokumentowano związki wrażliwość BAS, BIS, FFFS z tak odmiennymi konstruktami jak: utylitarne sądy moralne (Zhao, Harris i Vigo, 2016), *mindfulness* (Hamill i in., 2015), osiągnięcia akademickie (van Beek i in., 2013), perfekcjonizm (Steober i Corr,

2017), planowanie kariery u młodzieży (Corr i Mutinelli, 2017), myślenie dywergencyjne (Walker i Jackson, 2014), prowadzenie pojazdów (Morton i White, 2013), zaburzenia odżywiania (Hennegan, Loxton i Mattar, 2013), symptomatologia PTSD (Contractor i in., 2013), czy zmiany wyglądu ciała (Mussap, 2006).

Właściwe wykorzystanie potencjału teorii wrażliwości na wzmocnienia do zbadania sytuacji krzywdy interpersonalnej w związkach romantycznych wymaga przedyskutowania logiki sformułowania tej teorii, danych wykorzystanych do jej uzasadnienia, a także dokładnego omówienia sposobu działania aparatury neuronalnej, oraz wzajemnych interakcji systemów BAS, BIS i FFFS w regulowaniu zachowania. Wymaga następnie przybliżenia statusu dyspozycyjnych konstruktów odnoszących się do reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS. Następnie przedstawione zostaną wyniki dotychczasowych badań związków między wrażliwością na wzmocnienia a podejmowaniem (bądź gotowością do podejmowania) określonych typów zachowań społecznych, w tym wobec partnerów związków romantycznych.

1.1 Logika teorii wrażliwości na wzmocnienia

Przyjmując, iż osobowość należy rozumieć jako stabilne wzorce reakcji systemów mózg-zachowanie, poszukiwanie biologicznego podłoża osobowości Gray (1970) prowadził w dwóch krokach. Po pierwsze, identyfikował fundamentalne właściwości układów mózg-zachowanie, mogących uczestniczyć w generowaniu wariacji w ludzkim zachowaniu. Po drugie, próbował powiązać stany tych układów z cechami osobowości (por. Corr, 2008, 2009b). Podejście to odróżnia się od stanowiska Eysencka (1947, 1957, 1967), który próby ustalenia biologicznych podstaw cech osobowości, rozpoczął od analiz czynnikowych prowadzonych na strukturach leksykalnych, by następnie poszukiwać biologicznych korelatów ustalonych czynników („podejście góra-dół”). Jedno z ograniczeń podejścia Eysencka leży w specyfice statystycznej procedury analizy czynnikowej, która dostarcza informacji dotyczącej ilości istotnych źródeł zmienności (tzw. problem ekstrakcji), lecz nie określa ich „orientacji” (tzw. problem rotacji) (Lykken, 1971), utrudniając ustalenie mechanizmu powstawania źródeł zmienności. Przyjęcie, iż u podstaw wyrotowanego czynnika leży jakiś konkretny, pojedynczy mechanizm biologiczny, również utrudnia zidentyfikowanie znaczących systemów neuronalnych, z uwagi na nieuwzględnienie możliwości, iż zachowania nasycone danym czynnikiem mogą być wynikiem jednoczesnej aktywizacji kilku mechanizmów neuronalnych (por. Corr, 2009a). Analiza Gray'a (1970; 1982) przyjęła kierunek „dół-góra”, co wyrażało się w oparciu prowadzonych badań

na drobiazgowej syntezie wyników z zakresu etologii, psychofarmakologii, psychochirurgii i wiedzy o konsekwencjach lezji w określonych obszarach mózgowia, w połączeniu z analizą objawów psychopatologicznych. Badania prowadzone w tym ujęciu rozpoczynają się od (1) identyfikacji grup objawów, które są znoszone przez określone leki (np. anksjolityki – redukujące lęk); (2) testowania na modelach zwierzęcych bardziej podstawowej natury tych objawów a także działania leków, stosowanych do ich redukcji, by przejść ponownie do analiz prowadzonych wśród ludzi, polegających na (3) porównaniu działania różnych klas leków u osób cierpiących na podobne objawy (por. Corr, 2009b). Gray (1972, 1975), przyjmował model konceptualnego i rzeczywistego układu nerwowego (por. Hebb, 1955), i oczekiwał uzyskania kompatybilności między funkcjami opisywanymi na poziomie konceptualnej analizy układu nerwowego a identyfikowanymi strukturami neuroanatomicznymi, których aktywacje występują w sytuacji obserwowania danej funkcji lub zachowania. W podejściu Gray'a (1987) przyjmowane jest także założenie o możliwości ekstrapolowania wyników uzyskanych na modelach zwierzęcych na populacje ludzkie (Corr, 2008). Mimo dyskusyjności tego założenia (por. McNaughton i Corr, 2008b), powodzeniem zakończyły się próby replikacji struktury zachowań związanych z reagowaniem na zagrożenie, wywiedzionych z badań na szczurach laboratoryjnych (Blanchard i Blanchard, 1990), w populacjach ludzkich (np. Perkins i Corr, 2006b).

Teoria wrażliwości na wzmocnienia koncentruje się na krótkotrwałych stanach systemów neurologicznych (systemu dążenia, hamowania i walki-ucieczki-unikania), aktywowanych przez bodźce o znaczeniu motywacyjnym – nagrody i kary (Gray i McNaughton, 2000). Osobowość (cechy, dyspozycje) konceptualizuje się w tej teorii jako stabilne wzorce aktywacji systemów reagowania na bodźce, przejawiającej się przez wzbudzenie emocji, motywacji i zachowań określonego typu. Cechy osobowości wyrażają zatem różnice indywidualne w reaktywności behawioralnego systemu dążenia, hamowania i systemów walki, ucieczki i zniechęcenia, ujawniające się w różny sposób u osób funkcjonujących w tych samych środowiskach, ale świadczące o stabilności (spójności) zachowania tych jednostek w funkcji czasu (Corr, 2009b). Taki sposób definiowania osobowości wskazuje, iż celem badań jej biologicznego podłoża jest wskazanie stabilnych substratów biologicznych (neuroendokrynologicznych, genetycznych), które leżą u podstaw wariacji zmiennych odkrywanych w statystycznych analizach współzależności zachowań (Corr, 2004; Corr i McNaughton, 2008).

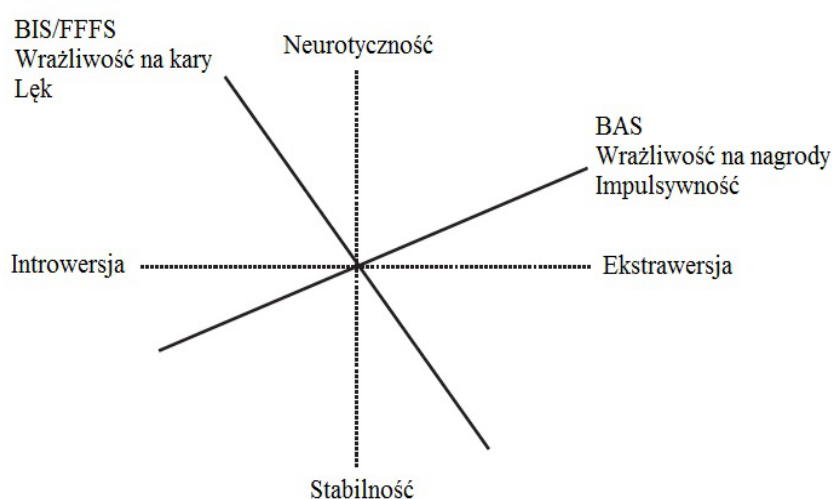
1.2 Hansa Eysencka teoria osobowości – krytyka Jeffrey'a Gray'a

Teoria Jeffrey'a Gray'a (1970; 1982) stanowi zatem swoistą odpowiedź, ale i kontynuację pracy zapoczątkowanej przez jego promotora – Hansa Eysencka (1957; 1967). Eysenck (1947) rozpoczął poszukiwania biologicznego podłoża osobowości od analizy list objawów u 700 neurotyków z doświadczeniami wojennymi. Przyjęte przez niego podejście „góra-dół”, oparte na analizach czynnikowych, doprowadziło do wypracowania modelu czynników ekstrawersji i neurotyczności, których podłoże biologiczne opisane zostało w teoriach pobudzenia – hamowania (Eysenck, 1957) i pobudzenia (Eysenck, 1967). U podłoża różnic osobowościowych w zakresie introwersji Eysenck postulował zróżnicowaną wrażliwość wstępującego układu siatkowego mózgu (*ascending reticular activating system*; ARAS), zaś w zakresie neurotyczności – w reaktywności układu limbicznego (Eysenck i Eysenck, 1985). W swoich pracach Eysenck odwoływał się do teorii Pawłowa (Eysenck, 1957), postulując różnice w uczeniu się reakcji między osobami introwertywnymi i ekstrawertywnymi. Introwertycy, o wysokim poziomie pobudzenia ARAS i procesach typu pobudzenia, mieli wykazywać większą łatwość w warunkowaniu, niż ekstrawertycy o niskim poziomie pobudzenia ARAS i przewadze procesów hamowania. Z tymi postulatami dobrze współgrały obserwacje kliniczne, sugerujące, iż wśród osób cierpiących na nerwice rozpowszechnione są wysokie poziomy introwersji.

Teorie Eysencka nie były jednak wolne od ograniczeń. Poza wspomnianymi powyżej, kolejne wykazał sam autor koncepcji (Eysenck i Levey, 1972) demonstrując, iż przy wysokich poziomach stymulacji introwertycy przechodzą procesy warunkowania mniej efektywnie od ekstrawertyków. Wynik ten nawiązywał do koncepcji tzw. hamowania nadgranicznego (*transmarginal inhibition*; Pawłow, 1927), jednak podważał tezę teorii Eysencka (dotyczące lepszego uczenia się u introwertyków). Kolejne ograniczenie wykazano dokumentując istotniejszą rolę impulsywności, nie zaś uspołecznienia (*sociability*) w procesach warunkowania (Eysenck i Levey, 1972; Revelle, 1997). Uspołecznienie było ujmowane jako centralny wymiar ekstrawersji, stąd tezy dotyczące zależności procesów warunkowania od poziomu aktywacji ARAS (substratu biologicznego ekstrawersji) zostały w ten sposób podważone. Trzecim problemem było odkrycie zależności siły związków pobudzenia i warunkowania od pory dnia: introwertycy uzyskiwali lepsze wyniki w godzinach porannych, zaś ekstrawertycy w godzinach wieczornych. W kolejnych latach badań, Spence (1964) uzyskiwał powtarzalne wyniki dowodzące silniejszej roli neurotyczności (lęku) raczej niż niskiej ekstrawersji dla efektywności warunkowania. Choć wyniki te wyjaśniano stosowaniem odmiennych bodźców zagrażających w laboratoriach

Eysencka (słabszych) i Spence'a (silniejszych), argumentacja przeciwko teorii Eysencka zyskała kolejne ogniwo. Wreszcie, wykorzystanie prostych procesów warunkowania do wyjaśniania fenomenów nerwicy także zostało postawione w wątpliwość (Gray, 1970; Corr, 2008). Obecne w nerwicy powiązanie lęku (bodziec warunkowy) z awersyjnymi bodźcami bezwarunkowymi (np. bólem), nie przypomina procesu warunkowania klasycznego, w którym bodziec warunkowy nabywa właściwości wywoływania reakcji, powstających przy pojawianiu się bodźca bezwarunkowego. W wypadku nerwicy bodziec warunkowy jedynie sygnalizuje możliwość wystąpienia bodźca bezwarunkowego, i pociąga za sobą inną klasę zachowań niż wystąpienie samego bodźca bezwarunkowego (wzmocniona uwaga, wyciszenie, zahamowanie działania vs. krzyk, pobudzenie behawioralne) (Corr, 2009b).

Zauważając słabości teorii Eysencka (1967), Gray (1970) rozpoczął prace nad własną koncepcją od zmodyfikowania założeń, przyjętych przez poprzednika. W szczególności oparł się ponownie na pracach Pawłowa, jednak w zakresie motywacji przesunął ciężar od jednowymiarowej koncepcji warunkowania Hulla (1952) do dwuwymiarowej koncepcji Mowrera (1960). Przekonywał, iż lęk nie jest wynikiem warunkowania, a reakcji systemów kontrolujących zachowania organizmu w sytuacji zagrożenia (Gray, 1970, 1976). Dokonując rotacji głównych osi o 30° wobec dwóch osi czynnikowych Eysencka: ekstrawersji i neurotyczności, uzyskał bardziej efektywną pod względem przyczynowym konfigurację zmiennych (Pickering, Corr i Gray, 1999; zob. Rysunek 1).

Rysunek 1. Usytuowanie osi Wrażliwości na kary (BIS/FFFS) i Wrażliwości na nagrody (BAS) w przestrzeni zmiennych Neurotyczności i Ekstrawersji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Corr, 2009b, s. 356

Zrotowane osie określił jako: wrażliwość na nagrody (*sensitivity to rewards*; impulsywność; *impulsivity*; *Imp*) oraz wrażliwość na kary (*sensitivity to punishment*; lęk; *anxiety*; *Anx*; Gray, 1970). Osoby wysoko impulsywne są bardziej wrażliwe na sygnały nagrody niż osoby nisko impulsywne, zaś osoby wysoko lękowe są bardziej wrażliwe na sygnały kary niż osoby nisko lękowe. Podejście to, określane się jako *hipoteza odrębnych systemów*, obrazowane jest przez ortogonalne położenie osi *Imp* i *Anx* (Corr, 2001; Corr i McNaughton, 2008). Cechy ekstrawersji i neurotyczności miały w nowej przestrzeni zmiennych charakter cech wtórnych, wyrażających zewnętrzną manifestację układu poziomów *Anx* i *Imp*. Ekstrawersja – zbalansowanie wrażliwości na nagrody i kary, zaś neurotyczność – łączną siłę (*joint strenghts*) *Imp* i *Anx* (Gray, 1981). Wysokie pobudzenie obserwowane u introwertyków, nowa teoria tłumaczyła wysokim poziomem wrażliwości na kary, które mają silniejszy potencjał pobudzania niż nagrody (por. Knyazew, Slobodskaya i Wilson, 2002). U ekstrawertyków zaś wyższa relatywnie jest wrażliwość na nagrody, co powoduje ich mniejsze pobudzenie. Gray (1970) wykazał na poparcie swoich tez, iż podanie leków anksjolitycznych skutkuje obniżeniem poziomu neurotyczności, podwyższeniem poziomu ekstrawersji i zmianami zachowania polegającymi na obniżeniu reaktywności emocjonalnej, odczuwanego napięcia psychicznego, wzroście towarzyskości i poczucia spokoju. Podobnie w eksperymentach na modelach zwierzęcych wykazano, że barbiturany i alkohol (o działaniu anksjolitycznym) redukują zachowania w reakcji na warunkową karę, tj. hamowanie zachowania i czujność, obniżając ogólną awersję do ryzyka, jednak nie zmieniają reakcji na warunkową nagrodę. W oparciu o te ustalenia Gray (1970) wskazywał, że obniżenie lęku – rozumianego jako wynik nieadekwatnego funkcjonowania BIS (systemu hamowania zachowania) – występuje przy obecności lezji w obszarze neuronalnego substratu BIS (hipokampa), stosowaniu leków osłabiających BIS (np. anksjolityków), lub osłabieniu „wejść” BIS (np. modyfikację postrzeganego poziomu zagrożenia w toku terapii poznawczo-behawioralnej).

1.3 Systemy wrażliwości na wzmocnienia

W oparciu o założenia dotyczące wymiarów wrażliwości na nagrody i kary, a także logice identyfikacji ich neuronalnych substratów, Gray (1982) opracował pierwszą wersję teorii wrażliwości na wzmocnienia, w której postulował istnienie trzech mechanizmów reagowania na bodźce:

- (1) Behawioralnego systemu hamowania (BIS), który odpowiada za reakcje na warunkowe bodźce awersyjne, ominięcie lub zakończenie nagrody, warunkową

frustrację, a także na bodźce o charakterystyce ekstremalnej nowości, bodźce o dużej intensywności i bezwarunkowe bodźce wywołujące strach (np. krew, węże). Przejawem działania BIS jest hamowanie bieżącej aktywności, pozwalające na wzmocnienie procesu przetwarzania informacji i czujność. Korelatem osobowościowym BIS była lękowość (*anxiety*), zaś bazą neuronalną system przegrodowo-hipokampalny mózgu. Leki anksjolityczne osłabiały działanie BIS w taki sposób, że po ich podaniu zachowania w obliczu zagrożenia cechowała mniejsza tendencja do hamowania, większa ryzykowność, mniejsza skłonność do „martwienia się” źródłem zagrożenia – obniżeniu ulegał stopień awersji wobec ryzyka. Neuronalnym podłożem systemu BIS były obszary hipokampu i przegrody.

(2) Systemu walki-ucieczki (*flight-freeze system*; FFS), który reagował na bodźce awersyjne bezwarunkowe, przejawiając się odczuwaniem emocji gniewu (*rage*) i paniki. Na poziomie osobowości wiązano reaktywność FFS z negatywnym afektem (związanym z bólem), a także z wymiarem psychotyczności (Eysenck i Eysenck, 1976). Neuronalnym podłożem FFS miała być istotna szara okołowodociągowa (*periaqueductal grey*; PAG) i jądra wzgórza.

(3) Behawioralny system dążenia (BAS), wrażliwy na warunkowe sygnały nagrody, wzbudzający pętle pozytywnych sprzężeń zwrotnych aktywowane przez prezentację bodźców związanych z nagrodą lub ominięciem/zakończeniem kary. Na poziomie osobowościowym jako korelaty reaktywności BAS wskazywano impulsywność i pozytywny afekt, zaś w podstawie neuronalnej widziano mezolimbiczne szlaki dopaminergiczne.

1.4 Zrewidowana teoria wrażliwości na wzmocnienia

Gray i McNaughton (2000) w zrewidowanej teorii wrażliwości na wzmocnienia (*revised reinforcement sensitivity theory* – rRST), opierając się na swoich wcześniejszych pracach (Gray, 1982, 1987), ponownie wyróżnili trzy systemy neurobiologiczne regulujące zachowanie: behawioralny system dążenia (*behavioral approach system*, BAS), behawioralny system hamowania (*behavioural inhibition system*, BIS), a także system walki-ucieczki-znieruchomienia (*fight-flight-freeze system*, FFFS), przy czym podstawowe modyfikacji dotyczyły zmian zakresu reaktywności BIS i FFFS.

(1) Behawioralny system dążenia (BAS) odpowiada w zrewidowanej teorii za reakcje na warunkowe i bezwarunkowe bodźce apetytywne (Gomez i Gomez, 2002; poszukiwanie nagrody, ulgę; Jackson, 2009) i przejawia się w uruchamianiu

motywacji dążeniowej, nadziei, antycypowanej przyjemności oraz pozytywnym afektu. System dążenia może być również wzbudzany przez niektóre sygnały zagrożenia, z uwagi na potencjalne korzyści, których może dostarczyć konfrontacja z zagrożeniem (McNaughton i Corr, 2004). Jego aktywizacja objawiać się może również emocją gniewu, zwłaszcza połączoną z agresją instrumentalną (Carver i Harmon-Jones, 2009; Harmon-Jones, 2003), ale i frustracją (Corr, 2009a). Działanie BAS opiera się na mechanizmie pozytywnego sprzężenia, mającego na celu przesuwanie osobnika od stanu wzbudzonego celu do jego biologicznego wzmocnienia (do stadium konsumacji). Dysregulacja BAS prowadzi m.in. do objawów maniakalnych, uzależnień behawioralnych (np. od hazardu; Balconi i in., 2014; MacLaren i in., 2012; kompulsywnych zakupów; Voth i in., 2014) i zachowaniami silnie impulsywnymi (Corr, 2008a; Holzwarth i Meyer, 2006).

Aktualnie prowadzone analizy wskazują, iż behawioralny system dążenia cechuje wyższa złożoność, niż sądzono początkowo (Gray i McNaughton, 2000). Zasada „życie vs. posiłek” (*life-diner principle*; Dawkins i Krebs, 1979) wskazuje, że ofiary i drapieżniki rozwinęły szerokie repertuary zachowań związanych z realizacją opozycyjnych celów: utrzymania życia (u ofiar) lub uzyskania pożywienia (u drapieżnika). Presje selekcyjne u ofiar wywołały zróżnicowanie zachowań związanych z unikaniem zagrożenia (np. drapieżnika), które niemalże bezwyjątkowo jest śmiertelne w skutkach dla ofiary. Wzrost zróżnicowania strategii obronnych ofiar nałożył na drapieżników konieczność różnicowania zachowań służących osiągnięciu celów (w postaci zdobycia pożywienia). Zachowania apetytywne powstają w odpowiedzi na zróżnicowaną grupę celów, i nierzadko wymagają stosunkowo zaawansowanego planowania (por. *goal scaffolding*; Corr, 2009b). System BAS, regulujący proces dążenia do celów, musi zatem odzwierciedlać tę złożoność motywów i dróg ich realizacji (Krupić, Gračanin i Corr, 2016). Wskazana złożoność BAS znajduje wyraz w wynikach analiz psychometrycznych poświęconych skalom mierzącym reaktywność systemu aktywizacji zachowania, w których wykazuje się heterogeniczność tego konstrukt. Carver i White (1994) wskazali, iż w zakresie reaktywność BAS przejawia się we: (a) wrażliwości na nagrody (*reward responsiveness*), odnoszącej się do tendencji do poszukiwania bodźców apetycyjnych, (b) działaniu (*drive*), odnoszącym się do umiejętności utrzymywania zachowań związanych z dążeniem do celu; oraz (c) poszukiwaniu przyjemności (*fun seeking*), wyrażającym reagowanie pozytywnymi emocjami w sytuacji osiągnięcia celu/bodźca apetytywnego (Carver, 2005). W konstruktach

wrażliwości na nagrody i działania odnaleźć można elementy strategicznego planowania procesu osiągnięcia celu, zaś poszukiwanie przyjemności wiąże się raczej z intensywnością doświadczania w fazie konsumpcyjnej (Corr, 2008). Podobne wyniki uzyskali Corr i Cooper (2016), uzyskując w zakresie BAS czynniki zainteresowania nagrodą (*reward interest*), wytrwałości (*goal-drive persistence*), pobudzania w początkowej fazie dążenia do realizacji celu, oraz reaktywności związanej z nagrodą (*reward reactivity*) i impulsywności, których aktywizacja zachodzi w fazie bliskiej konsumpcji. Wrażliwość wskazanych podsystemów ma odmienne korelaty motywacyjne, np. impulsywność wiąże się z gotowością do współzawodniczenia, reaktywność związana z nagrodami i wytrwałość – z celami kooperatywnymi, zaś zainteresowania nagrodami z oboma grupami celów (por. Krupić, Gračanin i Corr, 2016). Quilty i Oakman (2004) wykazali, iż – mimo że impulsywność można traktować jako wskaźnik BAS – confirmacyjne analizy przemawiają za rozpatrywaniem jej jako osobnego, ale skorelowanego z BAS, czynnika. Tak konceptualizowana złożoność BAS znajduje także odzwierciedlenie w doniesieniach o hierarchicznej organizacji struktur neuronalnych składających się na BAS, w taki sposób, iż struktury leżące poniżej kresomózgowia odpowiadają za zachowania impulsywne, zaś wyższe struktury, leżące głównie w obrębie kory, za ich hamowanie i ogólne utrzymywanie zachowania związanego z dążeniem do celu (Corr, 2008). Wymiar opanowania-impulsywności (*restraint-impulsiveness dimension*) pozwala trafniej ujmować impulsywne zachowania kontrolowane przez BAS (jako zachowania w sytuacji bliskości źródła nagrody) oraz zachowania o naturze hamowania i wytrwałości (w sytuacji oddalonej perspektywy uzyskania nagrody) (por. Carver, 2005). Konstrukty dysfunkcyjnej impulsywności odpowiada uruchamianiu zachowań impulsywnych na niewłaściwym etapie dążenia do uzyskania nagrody (por. Dickman, 1990). Zastrzec należy również, iż zachowania impulsywne mogą wynikać z nadaktywności BAS, ale i z niskiej reaktywności BIS (por. Ávila i Torrubia, 2008).

Pod względem podłoża anatomicznego, Gray (Gray i McNaughton, 1996; Gray i in., 1991) wskazywał, iż system BAS ma część „ogoniastą” (*caudate*) i „półleżącą” (*accumbens*). Część półleżąca zarządza motorycznym wykonaniem listy podcelów zachowania, i może zmieniać ich hierarchię, natomiast impulsacje z części ogoniastej są istotne dla określania treści poszczególnych kroków realizacji celu. Reakcje obu części systemu BAS mediowane są przez przekąźnictwo w szlakach dopaminergicznych (odpowiednio: szlaku mezolimbicznego i nigrostratialnym; zob. Depue i Collins, 1999; Pickering i Gray, 1999). Wprowadzenie rozróżnienia na aspekty BAS o charakterze ekstrawertywnym (np. przejawiające się w kooperacyjnym nastawieniu społecznym) i impulsywnym,

dotatkowo poszerza listę potencjalnych neurotransmiterów zaangażowanych w aktywizację BAS o serotoninę (Dalley i Roiser, 2012), a także hormony: testosteron (Montoya, Terburg, Bos i van Honk, 2012) i hormony neuropeptydowe (oksytocynę; Yamasue i in., 2008) w odniesieniu do ekstrawersji (kooperacji/opiekuńczości; por. Krupić, Gračanin i Corr, 2016). Vermeersch i współpracownicy (2009) wykazali także zależności między stężeniem wolnego estradiolu a czynnikiem poszukiwania nagrody (zależne dodatkowo u kobiet od etapu cyklu menstruacyjnego).

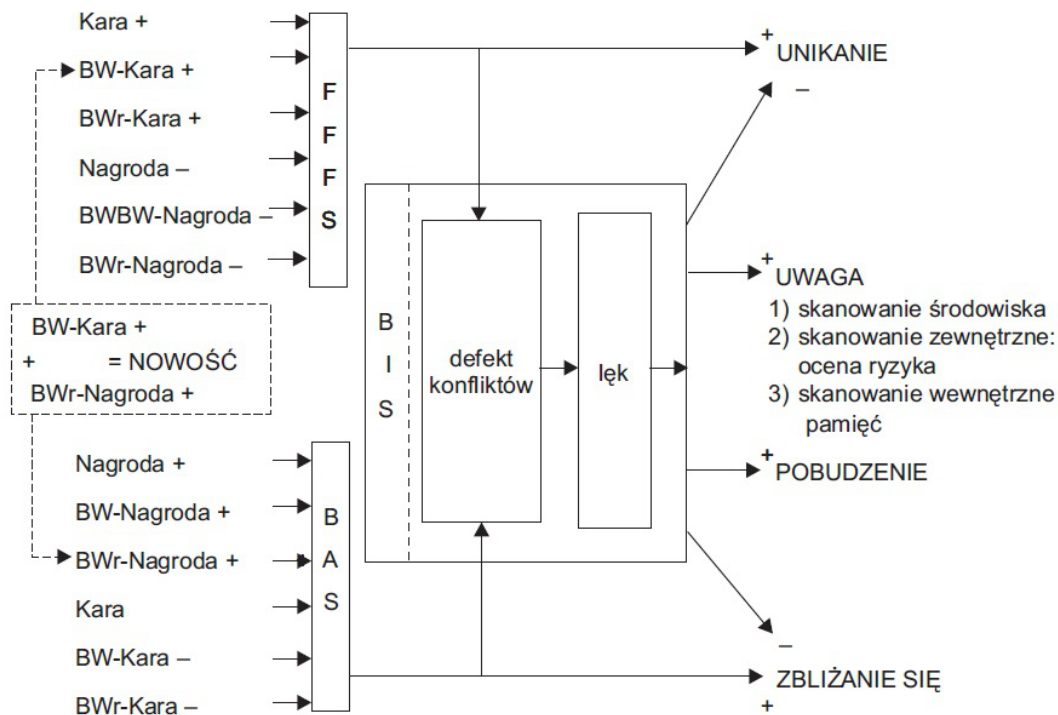
(2) System walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) jest aktywizowany w konfrontacji z warunkowymi i bezwarunkowymi bodźcami awersyjnymi, a także brakiem nagrody (*frustrative non-reward*). Jego działanie przejawia się uruchamianiem motywacji unikania i ucieczki lub walki o charakterze obronnym (Corr, 2013) i opiera się na mechanizmie sprzężenia zwrotnego negatywnego, którego celem jest redukcja rozbieżności między aktualnym stanem zagrożenia a stanem pożądanym (np. bezpieczeństwa). Na poziomie fenomenologicznym aktywizacja FFFS objawia się w emocji strachu (Gray i McNaughton, 2000), lub gniewu (związane z agresją reaktywną; Corr, 2013). System FFFS zawiera trzy komponenty: ucieczki, znieruchomienia i defensywnej walki (Jackson, 2009; Reuter i in., 2015), regulowane przez kaskadę struktur neuronalnych od istoty szarej okołowodociągowej po korę przedczołową (Gray i McNaughton, 2000; por. Rysunek 4, s. 32).

(3) Behawioralny system hamowania (BIS), w zrewidowanej wersji teorii wrażliwości na wzmocnienia, jest aktywizowany w sytuacji konfliktu celów między systemem dążenia (BAS) a unikania (FFFS) i przejawia się doświadczaniem lęku oraz tendencją do hamowania bieżącej aktywności, oceny ryzyka związanego z podjęciem czynności, oraz skanowania pamięci i środowiska w celu poszukiwania informacji mogących ułatwić rozwiązanie konfliktu motywacyjnego (Carver, Sutton, Scheier, 2000; Corr, 2004, 2008; Perkins i Corr, 2006b; 2014). Konflikt motywacyjny, który aktywuje BIS, może dotyczyć nieotrzymania przewidywanej nagrody, konieczności wybierania między dwoma awersyjnymi bodźcami, ale także bodźcami nagradzającymi (Gray i McNaughton, 2000). BIS działa poprzez aktywizowanie pętli rekurencyjnych wzmacniających negatywną wartościowość bodźca aż do czasu rozwiązania konfliktu motywacyjnego (Corr, 2008). Działanie to na poziomie fenomenologicznym przejawia się w zamartwianiu się, ruminowaniu, ciągłym wyczuleniu na sygnały zagrożenia

(Chang i in., 2007; Perkins i Corr, 2008). BIS nie tylko wstrzymuje zachowania dążeniowe i unikowe na czas rozwiązywania konfliktu motywacyjnego, ale także generuje negatywne nastawienia poznawcze, wywołuje koncentrację uwagi na specyficznych bodźcach i zwiększa istniejące tendencje unikowe (Corr i McNaughton, 2012; Fajkowska i Krejtz, 2006; Fajkowska, Krejtz i Krejtz, 2009). Wśród potencjalnych mechanizmów ukierunkowania uwagi przez BIS wymieniane są: uwrażliwienie uwagi na bodźce zagrażające (*negativity hypothesis*; Dowens i Calvo, 2003), uwrażliwienie na wszelkie bodźce o treści emocjonalnej (*emotionality hypothesis*; Bradley i in., 1999), utrudnianie procesu odwracania uwagi od zagrożenia (*delaying disengagement of attention from threat*; Fox i in., 2001), poszukiwanie rozbieżności (*dissimilarity focus*; Wytykowska i in., 2015; por. wyczerpujący przegląd w Mogg i Bradley, 2016). BIS (lęk) zawiera komponent dążenia do źródła awersyjnego bodźca (*cautious risk assessment approach behavior*) lub pasywnego unikania (*passive avoidance*), odzwierciedlające prawidłowość, iż zwierzę zbliża się do źródła zagrożenia jedynie wówczas, jeśli istnieje prawdopodobieństwo otrzymania nagrody (np. uzyskanie pokarmu mimo obecności drapieżnika; por. Perkins i Corr, 2008).

Korelatem neurologicznym przetwarzania konfliktu jest rytm *theta* w hipokampie (Moore i in., 2012). Wykazano zależność między fluktuacjami tego rytmu a poziomem tendencji do ruminowania (Andersen i in., 2009), oraz natężeniem konfliktu celów (Moore i in., 2006), które są przejawami aktywacji BIS (Corr, 2008a). Shinagawa i współpracownicy (2015) wykazali, iż reaktywność BIS jest związana z objętością prawego zakrętu obręczy i struktur korowych odpowiedzialnych za kontrolę realizacji zadań a także ochronne unikanie potencjalnie niebezpiecznych bodźców. Uszkodzenia tego regionu kresomózgowia w demencji czołowej mogą zatem powodować, występujący w przebiegu tej choroby neurodegeneracyjnej, brak samoświadomości w kontekście społecznym. Metaanalizy badań fMRI wykazały, iż neurotyczność (korelat BIS) wiąże się z aktywacją struktur neuronalnych (zwłaszcza ciała migdałowatego) tylko w sytuacjach zawierających bodźce negatywne (vs. neutralne), natomiast brak zależności wykazano w sytuacjach z bodźcami pozytywnymi (vs. neutralnymi) (Servaas i in., 2013). Wyczerpujący przegląd neuroanatomicznych podstaw systemów BAS, BIS i FFFS zawarto w pracy Kennisa, Rademakera i Geuze (2013).

Zależności między systemami BAS, BIS i FFFS, oraz schematyczne podsumowanie funkcji tych systemów obrazuje Rysunek 2.

Rysunek 2. Zależności między behawioralnymi systemami dążenia, hamowania i walki-ucieczki-znieruchomienia. Dane wejściowe składają się z nagród (Nagroda) albo kar (Kara), które mogą się pojawić (+) albo nie (-) – wbrew oczekiwaniom, oraz z bodźców wrodzonych (BWr) albo bodźców warunkowych (BW), które pozwalają przewidywać te zdarzenia. (Złożenie BW-Kara - może służyć zarówno za BW, który pozwala przewidzieć Kara -, albo za omińnięcie BW, które pozwala przewidzieć Kara +)
 Źródło: Corr, 2009a, s. 60.

W zrewidowanej teorii wrażliwości na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000), wycofano podział bodźców aktywizujących systemy BIS i FFFS w zależności od ich statusu bezwarunkowego vs. warunkowego, przypisując reagowanie na wszystkie bodźce apetytywne – systemowi BAS, na bodźce awersyjne – systemowi FFFS, zaś na konflikt bodźców – BIS (Corr, 2008). Wprowadzono ostre rozróżnienie (w oparciu o ustalenia dotyczące poziomów farmakologicznego, neurologicznego i fenomenologicznego) emocji strachu (*fear*) i lęku (*anxiety*), wywodząc je z odmiennych kierunków defensywnych (strach – odsuwanie się od źródła zagrożenia; lęk – przesuwanie się do źródła zagrożenia), podatności na leki (reakcje unikania źródła są modyfikowane przez leki przeciw atakom paniki, które nie zmieniają behawioru związanego z hamowaniem i oceną ryzyka, podatnego z kolei na modyfikację przy zastosowaniu anksjolityków; Blanchard i Blanchard, 1990a, b, 1997; Gray i McNaughton, 2000; Perkins i in., 2009; Sartory i in., 1990), oraz zachowaniu (unikaniu, ucieczce, agresji obronnej lub zneruchomieniu w sytuacji doświadczania emocji ze spektrum lęku-paniki;

pasywnym unikaniu, np. wstrzymywaniu wyjścia/wejścia do sytuacji, unikaniu ryzyka, wzmożonym przetwarzaniu informacji i czujności w emocji strachu) (por. Corr, 2008). Obu emocjom i reakcjom behawioralnym z nimi związanym przypisano określone struktury neuronalne oraz mechanizmy neurotransmisji, które są aktywizowane w funkcji dystansu obronnego i kierunku obronnego (Gray i McNaughton, 2000). Powiązanie to pozwala na identyfikację niewłaściwie pobudzanych struktur neuronalnych, mogąca leżeć u podstaw zaburzeń panicznych i fobicznych, lub ruminacyjnych (Kennis i in., 2013).

Osobowość w myśl tej teorii można rozumieć jako makroskopowy produkt wariacji w reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS, odzwierciedlający się zarówno w podwyższonych tendencjach do aktywizacji określonych systemów (np. zachowania defensywne przy wzmożonej aktywizacji BIS i FFFS), lub ogólnej wysokiej aktywizacji ogółu systemów (np. podwyższone ogólne napięcie [*arousal*]) (Corr, 2008).

Jednym z istotnych wyzwań zrewidowanej teorii wrażliwości na wzmocnienia jest ustalenie udziału aktywacji BAS, BIS i FFFS w generowaniu emocji złożonych (Corr, 2008). Philip Corr (2008) zaproponował pewne hipotezy w tym zakresie (patrz Tabela 1).

Tabela 1

Stany afektywne i zachowania aktywowane przez systemy BAS, BIS i FFFS w zależności od charakterystyk bodźców wyzwalających.

	Charakter bodźca	Emocja/stan afektywny	Zachowania
Bodźce awersyjne			
Unikanie (FFFS)	Możliwy do uniknięcia	Strach (<i>fear</i>)	Lękowe unikanie, ucieczka
	Nieвозмоżliwy do uniknięcia	Panika (<i>panic</i>)	Walka (agresja defensywna), Znieruchomienie
Unikanie (BIS)	Możliwy do uniknięcia	Lęk	Zahamowanie behawioralne, ocena ryzyka
	Nieвозмоżliwy do uniknięcia	Depresja	Tłumienie behawioralne
Bodźce apetytywne			
Dążenie (BAS)	Osiągalny	Nadzieja, antycypowana przyjemność	Eksploracja, ustalanie podcelów
	Nieosiągalny	Frustracja, gniew	Walka (agresja instrumentalna), przemieszczona aktywność

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Corr (2008)

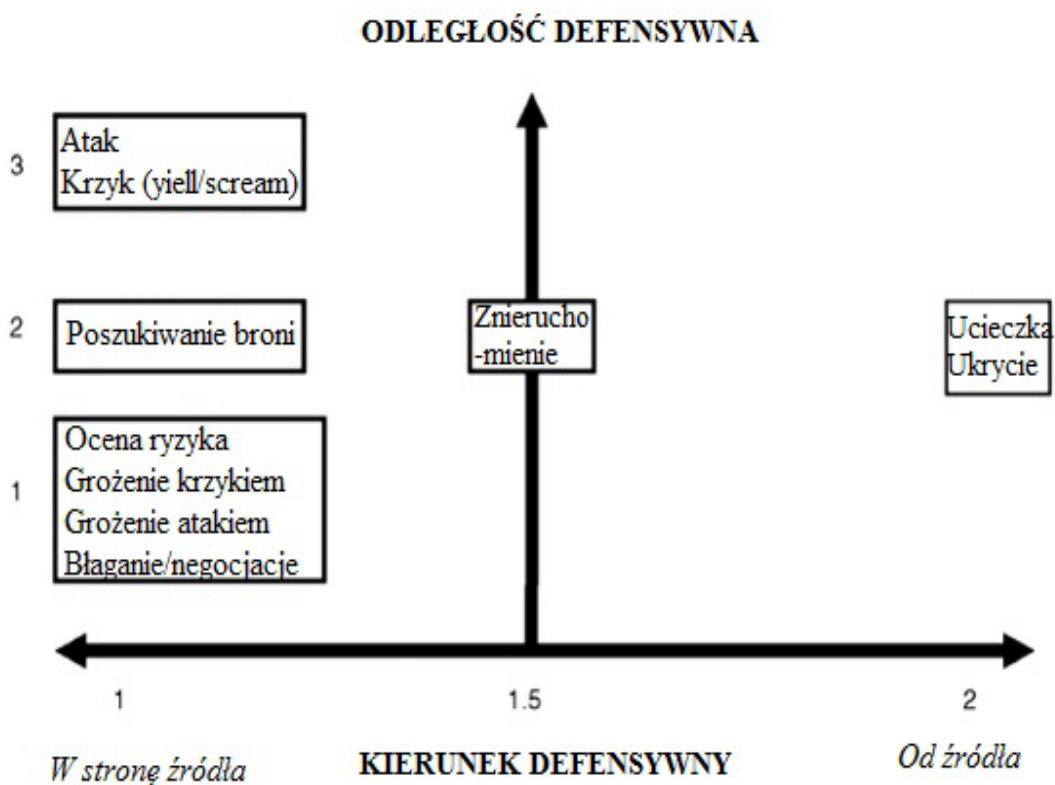
Corr i McNaughton (2012) zaproponowali dodatkowe uzupełnienia teorii wrażliwości na wzmocnienia w modelu ewaluacji – motywacji (*valuation – motivation model*), który tendencje dążeniowe i unikowe rozpatruje w dwuetapowym procesie. W pierwszym etapie następuje określenie zysków (*gains*) i strat (*losses*) danej sytuacji, wykrywanych w toku przeszukiwania otoczenia oraz analizy warunków uzyskania (*contingencies*) zysków i strat, natomiast w drugim etapie – aktywizowane są systemy dążenia/przyciągania (*attraction*) lub unikania/odpychania (*repulsion*). Na bazie tej koncepcji opracowano kolejną wersję teorii wrażliwości na wzmocnienia, nazywaną teorią wrażliwości na bodźce wzmocniające (*reinforcer sensitivity theory*; RST-5). Analizowanych jest w niej pięć systemów wrażliwości na wzmocnienia: pozytywna ewaluacja bodźców, negatywna ewaluacja bodźców, oraz – niezależne od nich – systemy wrażliwości na nagrody (BAS), wrażliwości na kary (FFFS) oraz konfliktu (BIS; Corr i McNaughton, 2012; Corr i in., 2017).

W najnowszych opracowaniach teorii wrażliwości na wzmocnienia wymienia się trzy podstawowe założenia, leżące u jej podstaw: (1) różnice indywidualne we wrażliwości na postrzeganie zysku (*gains*) i straty (*losses*) są związane z różnicami w reaktywności określonych struktur neuronalnych (por. McNaughton, Young i Corr, 2016); (2) proces oceny bodźców jako zysków (nagród) lub strat (kar), prowadzi do rozróżniania stymulacji docierającej do osobnika na atraktory (*attractors*; apetytywne) i repulsory (*repulsors*; awersyjne); (3) stosunek atraktorów do repulsorów (np. siła albo potencjalny konflikt), prowadzi do wzbudzenia działania trzech systemów: dążenia, unikania lub rozwiązywania konfliktu (*conflict resolution*) (Corr i in., 2017). Pięć, zidentyfikowanych w RST-5 (Corr i in., 2017) systemów, można podzielić zatem na: dwa pracujące na wejściu – systemy oceny bodźców jako zysków/strat, oraz trzy na behawioralnym wyjściu: dążenia, unikania oraz konfliktu (RST-5; por. Corr i McNaughton, 2012).

1.5 Wymiary reagowania na zagrożenia: kierunek i dystans obronny

Jednym z istotnych celów modyfikacji oryginalnej koncepcji wrażliwości na wzmocnienia było wprowadzenie silniejszego rozróżnienia emocji lęku od strachu (por. Corr, 2009b). Opierając się na etoeksperymentalnych badaniach Caroline i Roberta Blanchardów (1990), do teorii wprowadzono konstrukty kierunku obronnego (*defensive direction*) oraz odległości obronnej (*defensive distance*), które pozwoliły na precyzyjniejsze zdefiniowanie roli systemów BIS i FFFS w wyzwaniu reakcji emocjonalnych (lękiem vs. strachem) na zagrożenie (McNaughton, 2011). Wymiar kierunku obronnego ma charakter kategoryalny i odnosi się do dwóch, wzajemnie rozłącznych (Perkins, Kemp i Corr, 2007),

klas reakcji behawioralnych na zagrożenie: (a) dążenia do źródła zagrożenia, z którym współwystępuje emocja lęku (mediowana przez system BIS) lub (b) usuwania zwierzęcia ze źródła niebezpieczeństwa, z którym współwystępuje emocja strachu (mediowana przez system FFFS). Zależność między typami reakcji na zagrożenie a wymiarami kierunku i dystansu obronnego zobrazowano na Rysunku 3.

Rysunek 3. Reakcje na zagrożenie jako funkcja kierunku defensywnego i odległości defensywnej.

Źródło: tłumaczenie własne na podstawie: Perkins i Corr, 2006, s. 23.

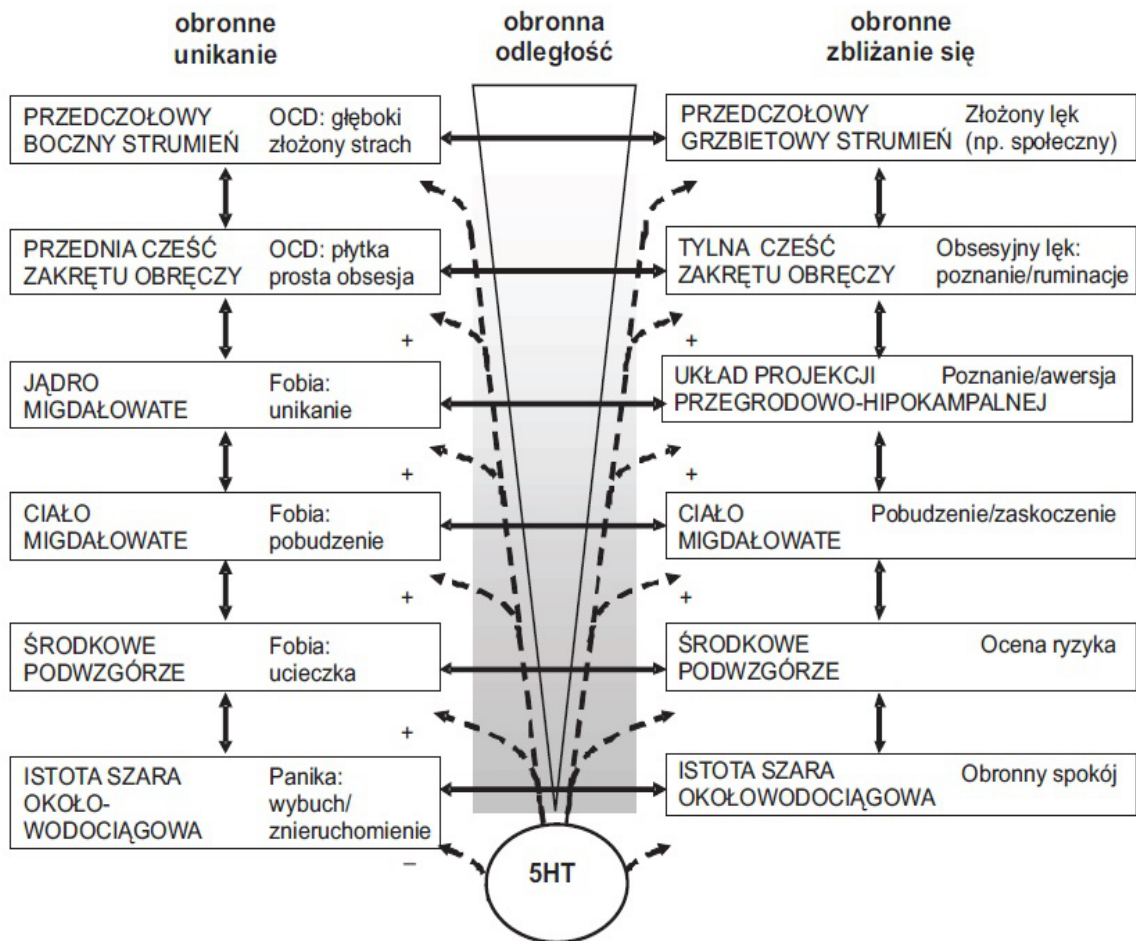
Rozdzielność reakcji behawioralnych, wynikających z odmiennego kierunku obronnego można również zidentyfikować w ich podłożu neurofizjologicznym (Blanchard i Blanchard, 1990). Przy podaniu szczurom leków działających u ludzi na zespół lęku uogólnionego (GAD – *generalised anxiety disorder*), redukcji ulegały zachowania polegające na zbliżaniu się do źródła zagrożenia (przy potencjalnej obecności drapieżnika szczury w mniejszym stopniu unikały ryzyka, np. mimo zapachu drapieżnika, który jest silnym bodźcem zagrażającym, mniej ostrożnie zbliżały się do pożywienia; Blanchard, Griebel, Henrie i Blanchard, 1997). Z kolei leki przeciwdziałające atakom paniki u ludzi modyfikowały u gryzoni zachowania związane z unikaniem, np. szybkość ucieczki.

Reagowanie strachem uruchamia działania o szybszym przebiegu, zaś lęk powoduje spowolnienie behawioralne (McNaughton i Corr, 2004).

Drugi wymiar, odległość defensywna (obronna), odzwierciedla dystans od zagrożenia lub postrzeganą intensywność zagrożenia (Gray i McNaughton, 2000). Gdy źródło zagrożenia znajduje się stosunkowo daleko od osobnika mogą wystąpić z większym prawdopodobieństwem zachowania związane z aktywnym unikaniem (np. ucieczka) lub, przy braku możliwości ucieczki, znieruchomienie, jednak przy niskich dystansach od źródła zagrożenia, większe prawdopodobieństwo ma wyzwolenie reakcji walki (McNaughton i Corr, 2004). Intensywność zagrożenia (odległość obronna) nie tylko wyraża się w przestrzennym dystansie od źródła zagrożenia, ale także w sposobie tworzenia mentalnego modelu zagrożenia. Siła zagrożenia modyfikuje odległość obronną – im bodziec zagrażający postrzegany jest jako silniejszy, tym odległość obronna doświadczana jest jako mniejsza, zaś wyzwolenie reakcji obronnych następuje szybciej (Corr, 2009a). Osobowościowe wymiary wrażliwości na nagrody i kary mogą w podobny sposób modyfikować postrzeganie odległości obronnej – osoby silnie wrażliwe na kary będą zagrożenie o określonej sile spostrzegać jako poważniejsze, niż osoby o niższej wrażliwości na kary (Corr, 2009a; Perkins i in., 2010). Badania neurofarmakologiczne wykazały, iż działanie leków anksjolitycznych wyraża się właśnie w substytucji postrzeganej odległości obronnej (tj. anksjolityki zmieniają ocenę poznawczą zagrożenia; Corr, 2009b; Corr i McNaughton, 2004). Osoby słabo wrażliwe i wysoko wrażliwe na wzmocnienia awersyjne będą zatem reagować odmiennie na zagrożenie o tym samym poziomie z uwagi na ich odmiennie postrzeganie (Corr, 2008). Wysoka wrażliwość BIS i FFFS może objawiać się zwielokrotnieniem poczucia zagrożenia generowanego przez dany bodziec awersyjny, i prowadzić do zachowań nieadekwatnych do rzeczywistej groźby zawartej w sytuacji społecznej. Hipotezy te zyskały potwierdzenie w analizach wykazujących silniejszą i bardziej efektywną automatyczną reakcję wyszukiwania peryferyjnych zagrożeń u osób o wysokiej wrażliwości na kary (zaś bodźców apetytywnych, zwłaszcza przewidywanych, wśród osób o wysokiej wrażliwości na nagrody; Avila i Parcet, 2002; Derryberry, 1987; Poy, Eixarch i Avila, 2004).

Reagowanie strachem i lękiem jest wynikiem aktywizacji kaskady hierarchicznych systemów neuronalnych, tworzących dwie ścieżki reagowania na zagrożenia (Gray i McNaughton, 2000; McNaughton i Corr, 2004). Szlaki te zobrazowano na Rysunku 4.

Rysunek 4. Neuroanatomiczne szlaki reagowania na zagrożenie w zależności od kierunku defensywnego i odległości defensywnej.
 Źródło: Corr, 2009a, s. 63.

Ścieżki reagowania defensywnym unikaniem (strach – FFFS) i ostrożnym zbliżaniem się (lęk – BIS) obejmują struktury podkorowe i nadbudowane nad nimi struktury korowe aż do kory przedczołowej (Corr, 2008a; McNaughton i Corr, 2008). Uruchamiane z nich zachowania różnią się w zależności od dystansu defensywnego (postrzeganego poziomu zagrożenia), oraz w taki sposób, iż wyższe partie ścieżek kontrolują (zwykle przez hamowanie) niższe piętra neurologiczne. Z faktu, iż zwierzę nie może jednocześnie uciekać i nieruchomieć, Eilam (2005) wyprowadził tezę – znajdującą odzwierciedlenie w proponowanej przez Graya i McNaughtona (2000) organizacji hierarchicznej BIS i FFFS – iż zachowania te są kontrolowane przez odmienne struktury (por. teorię *distance-dependent defense hierarchy*; Ranter, 1977). Wymiarem, który modyfikuje reagowanie na zagrożenie generowane z podsystemów FFFS jest możliwość ucieczki (*escapability*). Przy braku możliwości ucieczki z sytuacji prioretytezuwana będzie reakcja walki lub znieruchomienia, zaś przy możliwości ucieczki – wycofanie od źródła zagrożenia. Warto zauważyć, iż

w odniesieniu do oceny możliwości ucieczki zasadne wydaje się przyjęcie tezy o większej roli przekonań (sposobu postrzegania), nie tylko zaś obiektywnych (np. fizycznych) możliwości (por. Corr, 2009b).

Wymiary odległości i kierunku obronnego zostały początkowo zaproponowane w modelu zwierzęcym (Blanchard i Blanchard, 1990). Analogiczną złożoność reakcji na zagrożenie zidentyfikowano także wśród ludzi (Blanchard i in., 2001; Krupić i in., 2016; Perkins i Corr, 2006; Shahuma i in., 2008). Perkins i Corr (2006) dowiedli zasadności przyjmowania terminologii kierunku defensywnego i dystansu defensywnego do analizy reagowania w sytuacji zagrożenia z uwzględnieniem bodźców społecznych, wykazując ponadto związki reagowania ostrożnością (*cautious approach*) lub unikaniem (*fear-related avoidance*) z osobowościowymi konstruktami skłonności do strachu (*fear-proneness*) i lęku. Krupić i współpracownicy (2016), wykorzystali scenariusze zagrożeń społecznych opracowane przez Blancharda (Blanchard i in., 2001; 2011). Wykazali oni zasadność rozpatrywania dwóch czynników reakcji na zagrożenie społeczne: wyrażających kierunek „od zagrożenia” i „do zagrożenia”. Reaktywność BIS oraz podskal FFFS – ucieczki i zneruchomienia, korelowała dodatnio z zachowaniami wyrażającymi unikanie źródła zagrożenia i ujemnie z zachowaniami wyrażającymi kierunek do źródła zagrożenia. Z kolei skala Walki (FFFS) i niektóre skale BAS wykazywały dodatnie zależności z zachowaniami wyrażającymi kierunek do źródła zagrożenia (groźenie atakiem, atak, ocenianie ryzyka, etc.).

Przytoczone wyniki sugerują zasadność rozważenia możliwości zapośredniczenia zależności między reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia a zachowaniami podejmowanymi w sytuacji doświadczenia krzywdy przez partnera przez percepcję krzywdy na wymiarach kierunku i dystansu defensywnego. Dodatkowo, interesujące wydaje się w tym zakresie rozważenie roli przekonań dotyczących związku romantycznego, które mogą funkcjonować jako wymiar analogiczny do możliwości ucieczki w modelach zwierzęcych (*escapability*; Corr, 2009b). Warto wskazać w tym zakresie, iż przekonania o niemożliwości wycofania się z raniącej relacji mogą wynikać między innymi z niewłaściwego oszacowania alternatyw dla aktualnej relacji (Rusbult i in., 1991), poczucia obligacji wobec partnera (Forward i Frazier, 2004) lub efektu utopionych kosztów (Arkes i Ayton, 1999). Przyczyny te mogą wiązać się z ogólnym pogłębianiem zależności w związku romantycznym (np. silniejszym odsłanianiem się przed partnerem; Reis i Shaver, 1988). Można zatem oczekiwać, iż niektóre charakterystyki relacji romantycznych, będą miały znaczenie analogiczne do wymiarów wyznaczających reagowanie na zagrożenie, np. wymiar możliwości wycofania.

1.6 Zależności między systemami wrażliwości na wzmocnienia

Ortogonalna konceptualizacja wymiarów nagrody i kary (Gray, 1970) zakładała jednak zasadniczą niezależność obu systemów (tzw. hipoteza niezależnych systemów; *separate systems hypothesis*; por. Corr, 2008a). Reakcje na nagrodę powinny być takie same zarówno u osób o wysokim jak i niskim poziomie lęku, oraz, że reakcje na kary powinny być takie same u osób wysoko i nisko impulsywnych (por. Corr, 2001, 2002). Potencjalna niezależność w zakresie poziomu reaktywności BAS, BIS, FFFS, nie oznacza jednak, iż efekty ich aktywizacji pozostają bez wzajemnego związku (Corr, 2002; Pickering, 1997).

Aktywacja systemu nagrody (BAS) osłabia działanie systemu kary (BIS) i odwrotnie (Gray, 1982). Zagadnienie to zyskało wcześniej formalizację w teorii pobudzenia – decyzji (Gray i Smith, 1969), w której postulowano, iż reakcja na groźbę zawiera dwa komponenty: wzrost pobudzenia (nasilający aktualne działanie) i hamowanie behawioralne. Stąd w początkowym etapie reagowania na zagrożenie może wystąpić tendencja do zbliżania się do źródła zagrożenia. Istotne pozostaje także zastrzeżenie, iż BIS, w myśl nowego sposobu formułowania teorii (Gray i McNaughton, 2000), będzie wzbudzany w sytuacji konfliktu między BAS i FFFS, gdy oba systemy cechuje podobny poziom pobudzenia – przy nierównomiernej aktywizacji BAS i FFFS, przewagę będzie zyskiwał system silniej pobudzony i następować będzie hamowanie systemu pobudzonego słabiej (zachowanie w takiej sytuacji nie jest modyfikowane przez leki anksjolityczne, działające na BIS, stąd BIS najprawdopodobniej nie zostaje wzbudzony; Gray i McNaughton, 1983; Corr, 2008a; Corr i McNaughton, 2008).

Podejście wskazujące na interakcję aktywizacji systemów wrażliwości na wzmocnienia określono jako hipotezę łącznego działania systemów (*joint subsystems hypothesis*; Corr, 2001). Interakcje między działaniem systemów, wyróżnianych w RST, mogą mieć charakter: (a) wzajemnego odejmowania (*subtraction*), np. FFFS i BAS, (b) hamowania, np. BIS hamuje BAS, lub nawet (c) wzajemnego zwielokrotniania (*additive*), np. walka wyzwalana przez FFFS może powodować aktywizację BAS (por. Boureau i Dayan, 2011), i podwyższać ogólne pobudzenie (Corr i in., 2017; Pickering, 1997). Najczęściej należałoby oczekiwać wzajemnego aktywowania się FFFS i BIS, co można wyrazić przez badanie ogólnej wrażliwości na kary (np. poprzez uśrednianie odpowiedzi na pozycje mierzące reaktywność systemu hamowania i walki-ucieczki-znieruchomienia; Corr, 2009a).

Zwłaszcza w środowisku społecznym sytuacje nie zawierają czysto karzącego, lub czysto nagradzającego bodźcowania, stąd mogą jednocześnie zawierać wyzwalacze dla aktywizacji systemu BAS i FFFS, lub aktywizować konflikty motywacyjne (Corr, 2013;

Corr i McNaughton, 2008). Przykładem tego typu sytuacji jest chociażby wizyta u dentysty (aktywizacja motywacji unikania bólu, przy jednoczesnej motywacji do wyleczenia zęba) lub rozmowie o pracę (motywacja dążenia do uzyskania posady przy jednoczesnej motywacji do uniknięcia sprawienia złego wrażenia). Odmienną, ale dopełniającą zagadnienie hipotezy połączonych systemów, perspektywę rozumienia obserwowalnej i dostępnej wglądowi interakcji BAS, BIS i FFFS, wykazały symulacyjne badania Smillie i współpracowników (2006). Wykazali oni, iż oszacowania reaktywności BAS i BIS są dobrze przewidywane przez równanie regresji, uwzględniające pomiary reaktywności pozostałych systemów (tj. najefektywniejsze równanie wyjaśniające średni wynik BAS, prowadzone na próbie 200 symulowanych zachowań, zawierało wskaźniki BAS, BIS i FFFS; podobnie dla BIS; jedynie oszacowanie FFFS zawierało jako jedyny predyktor wskaźnik FFFS; Smillie i in., 2006). Pickering i Corr (2008) podają w tym zakresie przykład traktowania ostrożności i czujności jako z jednej strony wskaźników reaktywności BIS, zaś z drugiej, jako wyrazu niskiego poziomu impulsywności (cechy związanej z BAS). Wariancja zachowań związanych koncepcyjnie z określonym wymiarem wrażliwości na wzmocnienia może zatem być w istocie wyrazem swoistej interakcji reaktywności wszystkich systemów wrażliwości na wzmocnienia, co przemawia na korzyść rozważania hipotezy łącznego działania systemów BAS, BIS i FFFS. Interakcja ta jest zresztą wpisana w definicję BIS, który stanowi mechanizm kontrolujący działanie z BAS i FFFS (Gray i McNaughton, 2000). Pomiar czystej wrażliwości systemów BAS, BIS i FFFS wymaga zastosowania miar neuronalnych (*neural measures*), wśród których wskazuje się np. wrażliwość na konflikt (McNaughton i Corr, 2014), którego biomarkerem (skorelowanym z osobowościowymi miarami lęku) jest rytm *theta* w hipokampie (McNaughton i in., 2013; Neo i in., 2011). Kwestionariuszowy pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS, można z kolei uznać za oszacowanie nie tyle czystej, co raczej ujawniającej się w interakcjach z pozostałymi, reaktywności trzech rozważanych systemów (Smillie, Pickering i Jackson, 2006).

Procedury badawcze przemawiają na korzyść uwzględniania możliwości interakcyjnego działania systemów wrażliwości na wzmocnienia. Gomez, Cooper, McOrmond i Tatlow (2004) potwierdzili hipotezę niezależnych systemów, jak i łącznego działania systemów, wskazując jednak, iż pierwsza ma zastosowanie w sytuacjach, gdy bodźce wymagają deliberatywnego opracowania ich emocjonalnej treści, zaś druga – gdy sytuacja nie zawiera takiej presji lub możliwości. Knyazew i Wilson (2004) wykazali interakcyjne zależności wrażliwości na nagrody i kary dla predykcji zaburzeń zachowania u adolescentów. Wyższa wrażliwość na nagrody (BAS) korelowała z wyższą częstotliwością

zaburzeń zachowania, jednak tylko u osób o niskiej wrażliwości na kary (niskie BIS). Innym przykładem analizy łącznego efektu działania BAS i BIS (ogólnej wrażliwości na kary) na poziomie cech osobowości są badania Kingsbury i współpracowników (2013), prowadzone wśród dzieci szkolnych. Wykazano w nich efekty moderowania związku BIS ze zdrowiem psychicznym (depresyjnością) a także jakością relacji rówieśniczych przez reaktywność BAS. Reaktywność BIS wiązała się ujemnie z postrzeganą jakością relacji z rówieśnikami ale zależność ta występowała tylko u osób o niskiej reaktywności BAS- poszukiwanie przyjemności lub wysokiej reaktywności BAS-wrażliwość na nagrodę.

1.7 Różnice interpersonalne w reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia

Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS wykazuje zróżnicowanie indywidualne, dlatego operacjonalizowana jest na poziomie konstruktów analogicznych do cech osobowości, wyrażających międzysytuacyjnie spójne wzorce zachowań (Carver i White, 1994; Jackson, 2009; Pickering i Corr, 2008). Funkcjonalność i psychologiczny sens reaktywności każdego z systemów ilustruje struktura jego współzależności z innymi cechami osobowości oraz przejawianiem objawów psychopatologicznych.

Wrażliwość behawioralnego systemu dążenia (BAS) jest pozytywnie skorelowana z ekstrawersją, impulsywnością, aktywnością, ruchliwością procesów nerwowych i pozytywnym afektem, zaś ujemnie z siłą procesu hamowania i reaktywnością emocjonalną, ugodowością oraz sumiennością (Keiser i Ross, 2011; Mitchell i in., 2007; Müller i Wytykowska, 2005; Segarra, Poy, López i Mólto, 2014; Wytykowska, Białaszek i Ostaszewski, 2014). Precyzyjna analiza korelatów BAS sugeruje, iż ekstrawersja to korelat takich składowych BAS jak wrażliwość na nagrodę (*reward sensitivity*) i działanie (*drive*), zaś impulsywność jest korelatem poszukiwania przyjemności (*fun seeking*) (Knyazev, Slobodskaya i Wilson, 2004).

Wrażliwość behawioralnego systemu hamowania (BIS) koreluje pozytywnie z reaktywnością emocjonalną, negatywnym afektem, neurotycznością, perseweratywnością, lękiem, ogólną wrażliwością, a także wrażliwością na niepewność i porównania społeczne, ugodowością i sumiennością, natomiast ujemnie z asertywnością i poszukiwaniem wrażeń (Cooper, Perkins i Corr, 2007; Keiser i Ross, 2011; Mitchell i in., 2007; Segarra, Poy, López i Mólto, 2014; Smillie, Pickering i Jackson, 2006; Smolewska, McCabe i Woody, 2006; Wytykowska i in., 2017). Ly i Gomez (2014) wykazali, że BIS jest związana z lękiem społecznym (por. Kimbrel, Nelson-Grey i Mitchell, 2012).

Wrażliwość systemu walki-ucieczki-znieruchomienia korelowała dodatnio

z neurotycznością, strachem i lękiem, perseweratywnością i reaktywnością emocjonalną zaś ujemnie z otwartością na doświadczenia i ekstrawersją (Jackson, 2009; Mitchel i in., 2007; Wytykowska i in., 2017). Reaktywność FFFS koreluje także dodatnio z sumiennością (Kesier i Ross, 2011).

Zrewidowana wersja teorii wrażliwości na wzmocnienia pozwala na precyzyjne ustalenia w zakresie zależności między reaktywnością systemów BAS, BIS i FFFS a objawami psychopatologii i dobrostanu: zwłaszcza stresu, depresyjności ale także pozytywnej i negatywnej emocjonalności, oraz poczucia zadowolenia z życia (Harnett, Loxton i Jackson, 2009). Podwyższoną wrażliwość BIS, zwłaszcza przy obniżonej wrażliwości BAS wiąże się z depresją (Kash i in., 2002; Pinto-Meza i in., 2006) oraz zaburzeniami odżywiania (Chang i in., 2014). Nadaktywność BIS przejawia się także silniejszym reagowaniem na stresory związane ze środowiskiem pracy (Van der Linden, Beckers i Taris, 2007). Reaktywność BIS wiązana jest dodatnio z cechą samokontroli, ale także siłą motywacji/pożądania (*desire*; jedzenia, kawy, odpoczynku, pracy, etc.) oraz konfliktu tego pragnienia z osobistymi celami, podczas gdy BAS ujemnie wiąże się z samokontrolą, zaś dodatnio z perfekcjonizmem i z uruchamianiem zachowań, które stanowią zaspokojenie pokusy (Hoffman, Baumeister, Förster i Vohs, 2012). Franken (2002) wykazał, że wysoka aktywność BAS może być związana z ryzykiem uzależnień, ze względu na podwyższone pragnienie używania alkoholu w celu zredukowania stanu awersyjnego. Knyazew i współpracownicy (2004) wykazali, iż reaktywność BAS była podstawowym czynnikiem ryzyka uzależnień od substancji u adolescentów w Rosji, zwłaszcza w warunkach presji rówieśniczej i niskiego konformizmu społecznego.

Knyazew (2004) wykazał, iż wysoka wrażliwość BIS koreluje z niższym subiektywnym dobrostanem i niższym poziomem aspiracji edukacyjnych, a jednocześnie reaktywność BIS moderowała (u osób o wyższym BIS następowało osłabienie) związku między BAS a relacjami z rodzicami. Wykazano także zależności między reaktywnością BIS a doświadczaniem symptomów stresu pourazowego (Pickett, Burden i Orcutt, 2011). Chang i współpracownicy (2014) wykazali, iż reaktywność BIS wiąże się z wyższym ryzykiem zaburzeń odżywiania u młodych kobiet. Segarra i współpracownicy (2007) wykazali związki reaktywności BIS ze skalami negatywnej emocjonalności, agresywności, niskiej samooceny i lęku, zaś BAS ze skalami pozytywnej emocjonalności, zachowań typu A i hipomanii w klinicznym inwentarzu MMPI.

Analizy Jacksona (2009) pokazały, że przestępczość może być tłumaczona przez wysoką reaktywność systemu walki (*fight*) i niską reaktywność systemu znieruchomienia

(freezing). Bijttebier, Beck, Claes i Vandereycken, (2009) wskazali na związki BAS z zaburzeniami eksternalizacyjnymi, zaś BIS z internalizacyjnymi, zaznaczając jednocześnie, iż ryzyko tych zaburzeń jest szczególnie wysokie u osób o ekstremalnych poziomach reaktywności BAS/BIS (por. Sportel i in., 2013). Gudiño i współpracownicy (2012) wykazali, iż BIS/BAS moderują zależności między ekspozycją na przemoc a zaburzeniami – u osób o wyższym BIS ekspozycja pociąga za sobą większe ryzyko zaburzeń internalizacyjnych, zaś u osób o wysokim BAS na ryzyko zaburzeń eksternalizacyjnych. Składniki FFFS – ucieczka i znieruchomienie korelują z obniżonymi wskaźnikami tzw. funkcji wykonawczych, odpowiadających za wysiłkowe i kontrolowane przetwarzanie informacji (Jackson i in., 2014). Wrażliwość na nagrody (BAS) pozostawała jednak w pozytywnej korelacji z funkcjami wykonawczymi (van Hemel-Ruiter i in., 2015). Reaktywność systemu FFFS, regulującego strach, wiązała się z fobią społeczną, zaburzeniami panicznymi, zaburzeniami lęku separacyjnego i uogólnionego, a także z depresyjnością (Sportel i in., 2013; Vervoort i in., 2010). Reaktywność BIS była predyktorem nieadaptacyjnych strategii regulacji emocji (obwinianie siebie, obwinienie innych, ruminacji) u adolescentów (Izadpanah i in., 2016; por. Markarian i in., 2013). Reaktywność BIS i FFFS koreluje ze skłonnością do ruminowania (Eisma i in., 2015; Leen-Feldner i in., 2004; Rendles i in., 2010). Keune i współpracownicy (2012) potwierdzili związki ruminacji z hamowaniem behawioralnym (sterowanym przez BIS; Corr, 2009a), wykazując jednocześnie pozytywne korelacje między BIS i ruminacją a asymetrią w rytmie alfa w centralnym polu (C3/C4) płata czołowego. Hannan i Orcutt (2013) wykazały podobnie, iż dysregulacja emocjonalna była mediatorem między wrażliwością BAS i FFFS a objawami stresu potraumatycznego.

1.8 Wrażliwość na wzmocnienia a funkcjonowanie w relacjach społecznych

Wrażliwość behawioralnych systemów dążenia i hamowania, oraz walki-ucieczki-znieruchomienia wiąże się z jakością funkcjonowania w relacjach społecznych. Wyższa wrażliwość BAS koreluje z częstszymi kontaktami społecznymi, większą pewnością siebie w relacjach z innymi ludźmi, wyższym postrzeganym wsparciem społecznym, towarzyskością (Aluja i Blanch, 2011; Hundt, Mitchell, Kimbrel i Nelson-Gray, 2010; Kingsbury i in., 2013), ale także z podwyższonym gniewem i tendencją do jego uzewnętrzniania (Beaver i in., 2008; Carver, 2004; Harmon-Jones, 2003; Carver i Harmon-Jones, 2009; zwłaszcza BAS-Działanie: Cooper, Gomez i Buck, 2008; Smits i Kuppens, 2005), agresywnością (Harmon-Jones, 2003; Harmon-Jones i Peterson, 2008; Seibert i in., 2010), przemieszczoną agresją po wykluczeniu społecznym (Rajchert i Winiewski, 2016). Wysoka reaktywność BAS stanowi czynnik ryzyka

dla zachowań przestępczych u młodzieży (zwłaszcza wrażliwość na nagrody; Hasking, 2006; Morgan i in., 2014) oraz uzależnień (van Hemel-Ruiter i in., 2015). Wyższa reaktywność BIS koreluje ze zmniejszonym uczestnictwem w relacjach społecznych i romantycznych, niższym spostrzeganym wsparciem społecznym, mniejszym prawdopodobieństwem podejmowania ról liderek, silniejszą emocjonalną zależnością od innych osób (Coplan, Wilson, Frohlick i Zelenski, 2006; Hundt i in., 2010) oraz lękowym przywiązaniem (Meyer, Oliver i Roth, 2005). Wykazano także, iż z wyższą reaktywnością BIS koreluje tendencja do hamowania odwetowej agresji w sytuacji odrzucenia (Rajchert i Winiewski, 2016).

Gable, Reis i Elliot (2000) w badaniach podłużnych wykazali, iż wyższa wrażliwość systemu BAS wiąże się z doświadczeniem pozytywnego afektu poprzez częstsze angażowanie się w sytuacje, które mogą przynieść pozytywne wrażenia (tzw. efekt ekspozycji). Wyższa wrażliwość BIS koreluje z silniejszym doświadczeniem negatywnego afektu w relacjach interpersonalnych, z uwagi na podwyższenie wrażliwości na negatywne sygnały społeczne, ale bez konieczności zwiększenia częstotliwości wydarzeń wywołujących emocje negatywne (tzw. efekt wrażliwości; por. Kingsbury i in., 2013). Aktywność BIS skutkuje podwyższeniem napięcia emocjonalnego oraz tendencji do kontrolowanego przetwarzania emocji (Gray i McNaughton, 2000), co może się objawiać poprzez zwiększenie tendencji do empatycznego przyjmowania perspektywy partnera (Davis, 1999). Z drugiej strony, Alden i Philips (1990) wykazali, iż osoby o podwyższonym lęku społecznym i przewidywanym odrzuceniu (związanym z aktywnością BIS; Ly i Gomez, 2014) zachowują się wobec innych, w różnych kontekstach społecznych, w sposób chłodny i wycofany, są mniej towarzyscy (Aluja i Blanch, 2011), mają wyższe poczucie samotności (Chang i in., 2014), doświadczają z większą częstotliwością gniewu (Smits i Kuppens, 2005), jednak przejawiają tendencję do jego uwewnętrzniania (*anger-in*; Cooper i in., 2008) i do hamowania agresywności (Smits i Kuppens, 2005) oraz zachowań aspołecznych i zaburzeń zachowania (Morgan i in., 2014).

Tibubos i współpracownicy (2014) wykazali, iż natychmiastowe reagowanie gniewem wiąże się z reaktywnością BAS (także na poziomie fizjologicznym: tętno, ciśnienie krwi; por. Heponiemi i in., 2004), zaś gniew, doświadczany w sytuacji procesu decyzyjnego dotyczącego, np. podjęcia zachowania odwetowego (werbalnego, etc.) pozostaje pod kontrolą BIS. Osoby o wyższej reaktywności BIS miały większą tendencję do hamowania reaktywnych zachowań agresywnych w sytuacji odrzucenia społecznego (Rajchert i Winiewski, 2016). Wyższy poziom neurotyczności koreluje u dzieci z wewnętrznym zorientowaniem reakcji na frustrację (Oleś, Jaaszewska i Steuden, 1992).

Stenason i Vernon (2016) wykazali, że reaktywność BAS koreluje pozytywnie z cechami ciemnej triady. Wrażliwość BIS korelowała ujemnie z narcyzmem i makiawelizmem, zaś reaktywność systemu walki (FFFS) korelowała dodatnio z makiawelizmem, narcyzmem i psychopatią (Jonason i Jackson, 2016). Donahue i Caraballo (2015) wykazali zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a psychopatią. Wysoka reaktywność BAS, FFFS-walki korelowała z zuchwałością (*boldness*) i rozhamowaniem (*disinhibition*), zaś wyższa reaktywność BIS, FFFS-walki i obniżona BAS, FFFS-ucieczki i FFFS-znieruchomienia z podłością (*meanness*). BAS (działanie) jest predyktorem mściwości (*vengefulness*) i rewanzu, reaktywność BIS koreluje zaś ujemnie z przebaczeniem sytuacyjnym i przebaczeniem sobie, a dodatkowo z rewanzem (Johnson i in., 2010).

Reaktywność FFFS wiąże się z podwyższonym, zaś reaktywność BAS z obniżonym poczuciem samotności (Clark, Loxton i Tobin, 2015), zaś mediatorami tych zależności są orientacja wspólnotowa, uspołecznienie, akceptacja (przewidywane pozytywnie przez BAS) i nieśmiałość (przewidywane pozytywnie przez FFFS). Balconi i Pagani (2014) wykazały, iż wyższa drażliwość BAS wiąże się z silniejszą reaktywnością na podwyższenie pozycji społecznej, podczas gdy drażliwość BIS koreluje silniej z reaktywnością na obniżanie pozycji społecznej, i pokazały, iż u podstaw tego zróżnicowania leży odmienna modulacja rytmu *alfa* w korze przedczołowej. W sytuacji wykluczenia społecznego, reaktywność BIS przewidywała poziom frustracji potrzeby przynależności, zaś mechanizmem tego związku było obniżenie aktywacji (mierzone jako niższe utlenowanie krwi) w brzuszno-bocznym korze przedczołowej (*ventrolateral prefrontal cortex*; Yanagisawa i in., 2011).

W analizie roli reaktywności systemów drażliwości na wzmocnienia dla zachowań społecznych istotną rolę odgrywa także poziom reaktywności tych systemów u partnera interakcji. W żeńskich parach osób o wysokiej neurotyczności notowano istotny statystycznie spadek skłonności do kooperacji w grze w dylemat więźnia, gdy grożąca w grze kara została podwyższona. Z kolei w parach mężczyzn o wysokiej stabilności emocjonalnej obserwowano wzrost zachowań kooperacyjnych przy zwiększeniu wymiaru kar (Steuden, 1979).

Reaktywność BAS oraz FFFS-walki wiąże się także z wyznawaniem poglądów autorytarnych oraz orientacją na dominację społeczną, natomiast reaktywność BIS i FFFS-strach (panika) z silną potrzebą poznawczego domknięcia oraz niską potrzebą aprobaty społecznej (Corr i in., 2013). W paradygmacie gier o dobra publiczne (*public goods game*) osoby o wysokiej reaktywności BAS-drażliwość na nagrody demonstrowały niższą tendencję do dzielenia się dobrami, podczas gdy reaktywność BIS korelowała z hamowaniem tendencji do pozyskiwania natychmiastowej nagrody (Skatova i Ferguson, 2011).

1.9 Wrażliwość na wzmocnienia a funkcjonowanie w bliskich związkach romantycznych

Zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a funkcjonowaniem w związkach romantycznych analizowano w nielicznych procedurach, jednak korpus wiedzy o roli ekstrawersji, neurotyczności i innych – wskazanych powyżej korelatów drażliwości BAS, BIS i FFFS – pozwala na stosunkowo dokładną analizę związków między reaktywnością systemów drażliwości na wzmocnienia a zachowaniami w interakcji z partnerem romantycznym. Robins, Caspi i Moffitt (2000) wykazali, iż negatywna emocjonalność (korelat BIS/FFFS) męża i żony przekłada się na obniżoną satysfakcję własną i partnera ze związku, podczas gdy dla emocjonalność pozytywna (korelat BAS) sprzyja poprawie własnej satysfakcji, ale nie satysfakcji partnera. Barelds i Barelds-Dijkstra (2006) wykazali, iż osoby w parach, które podejmują terapię małżeńską mają wyższy poziom neurotyczności (związanej z wysoką reaktywnością BIS) i introwersji (związanej z niską reaktywnością BAS), niż grupa kontrolna. Neurotyczność, lęk społeczny a także wrogość (*hostility*), będące korelatami BIS, wiążą się z obniżonym zadowoleniem z relacji romantycznej zarówno własnym, jak i partnera, natomiast ekstrawersja koreluje z satysfakcją dodatnio (Barelds, 2005; Gattis i in., 2004). Badania Meyera, Oliviera i Roth (2005) wykazały, iż drażliwość BAS i BIS wiąże się z wzorcami reakcji na zagrożenie relacji. W sytuacjach silnego zagrożenia relacji reaktywność BIS dodatnio i istotnie korelowała z doświadczonym dystresem, w sytuacji umiarkowanego zagrożenia korelowała dodatnio z zachowaniami konfrontacyjnymi, zaś przy silnym zagrożeniu – z zachowaniami unikowymi. Reaktywność BAS w sytuacji umiarkowanego zagrożenia korelowała z zachowaniami unikowymi, zaś przy silnym zagrożeniu z konfrontacyjnymi. Uzyskany wzorzec wyników może wyrażać rolę BIS jako systemu sterującego konfliktem między BAS a FFFS, i decydującego o priorytecie rezultatów behawioralnych konfliktu. Badania Meyera i współautorów wykazały również skorelowanie BAS z przywiązaniem. Podobne wyniki przedstawili ostatnio Jiang i Tiliopoulos (2014) demonstrując skorelowanie BIS z lękowym wymiarem przywiązania. Chorpita i Barlow (1998) spekulowali, iż problematyczne relacje opiekuna z dzieckiem (pozabezpieczny styl przywiązania) mogą skutkować poczuciem obniżonej kontrolowalności otoczenia, co z kolei będzie wywoływać stan permanentnej aktywacji BIS, i wynikające z tej aktywacji zachowywanie czujności względem partnera.

Lękowość koreluje także z niższym zadowoleniem z uzyskiwanego od partnera wsparcia (zwłaszcza u kobiet), a także z postrzeganiem intymności w kategoriach ryzyka (Porter i Chambless, 2014). Neurotyczność, i związana z nią skłonność do ruminacji, korelują ujemnie z gotowością do przebaczenia, a za jej pośrednictwem z obniżoną satysfakcją

z relacji (Braithwaite, Mitchell, Selby i Fincham, 2016). Lęk-cecha (*trait anxiety*) wiąże się z większą tendencją partnerów do podejmowania negatywnych zachowań komunikacyjnych (krytykowanie, uskarżanie się, niewrażliwość), zaś negatywność między partnerami charakteryzuje wzorzec silnego dodatniego sprzężenia zwrotnego (Caughlin, Huston i Houts, 2000). Neurotyczność można uznać za czynnik ryzyka podejmowania zachowań agresywnych wobec partnera w związku romantycznym – sprzyja ona stosowaniu agresji psychicznej i fizycznej, jednak wykazano także pozytywne zależności ekstrawersji z stosowaniem agresji seksualnej przez kobiety (Hines i Saudino, 2008). U podstaw reaktywności systemów FFFS i BIS upatruje się procesów przekąźnictwa monoamin, zwłaszcza serotoniny (Corr, 2009a). Lesch i Merschdorf (2000) sugerowali, iż zarówno niektóre cechy osobowości (impulsywność; korelat BAS) i agresywnego zachowania, na poziomie neurobiologicznym, są zaimplementowane w systemie przekąźnictwa serotonergicznego (por. Vetulani, 2013). Schoebi i współpracownicy (2012) wykazali zaś, iż polimorfizm alleli odpowiadających za kodowanie transporterów serotoniny (5-HTTLPR) wiązał się z responsywnością wobec emocji partnera romantycznego. Osoby z krótkimi allelami 5-HTTLPR silniej reagowały na przedinterakcyjny negatywny afekt partnera, jego lęk/nerwowość. Także na poziomie podłoża neurofizjologicznego można zatem przedstawić przesłanki za istnieniem związków między wrażliwością BIS/FFFS a reagowaniem wobec partnera romantycznego.

Karney i Bradbury (1997) wykazali, że neurotyczność partnerów koreluje ujemnie z początkowym poziomem zadowolenia z małżeństwa, natomiast nie z jego pogorszeniem. Hellmuth i McNulty (2008) wykazali, iż neurotyczność była predyktorem zachowań przemocowych wobec partnera romantycznego na początku związku małżeńskiego, jednak korelacje te ulegały modyfikacji w dalszym czasie trwania związku w zależności od zdolności rozwiązywania przez partnerów problemów. Robins, Caspi i Moffitt (2002) wykazali, że negatywna emocjonalność (korelat BIS) była pozytywnym predyktorem relacji konfliktowych i przemocowych (*abuse*) w związkach romantycznych. Osoby patologicznie zazdrosne mają istotnie wyższy poziom lęku, unikania krzywdy (*harm avoidance*), będących korelatami BIS (Mardaga i Hansenne, 2007), ale również wyższy poziom impulsywności, niż osoby z grupy kontrolnej (Costa i in., 2015). Obawa przed byciem zranionym okazała się być jednym z trzech czynników (poza: Tęsknota za relacją oraz Społecznym zakłopotaniem), składających się na skalę decyzji o rozstaniu (Hendy i in., 2013). Osoby o wysokiej wrażliwości BIS doświadczają nadal silniejszych objawów traumy, depresji, ostrego stresu (także objawów fizjologicznych) w miesiąc po doświadczeniu zdrady ze strony partnera (Couch i Sandfoss, 2009).

Stabilność emocjonalna (odwrotny biegun neurotyczności) i surgencja (ekstrawersja) korelują ze strategiami manipulowania i wywierania wpływu na partnera. Buss (1992) wykazał ujemne zależności między stabilnością emocjonalną a strategią regresji, wymuszania, zaś pozytywne ze strategią argumentowania i zachowaniami silnie manipulacyjnymi (*hardball*; groźenie odejście, agresja fizyczna, zastraszaniem, etc.), z kolei dla ekstrawersji stwierdził pozytywne zależności z odwoływaniem się do odpowiedzialności, ale i z przymusem, zaś ujemne z *hardball*, poniżaniem i odwoływaniem się do nagród. Buss (1991) wykazał, że zachowania w konflikcie w bliskiej relacji romantycznej zależą od własnej osobowości, ale też od osobowości partnera. Efekt partnera (zależność między cechą jednego partnera a zachowaniami lub odczuciami drugiego partnera) dla stabilności emocjonalnej był istotnie wyższy wśród mężczyzn. Stabilność kobiet sprzyjała niższej percepcji gniewu u mężczyzn.

Jednym z zachowań podtrzymujących relację romantyczną jest poświęcanie się (*self-sacrificing*; Mattingly, Oswald i Clark, 2011). Mattingly i współpracownicy (2012) wskazywali, iż celem poświęcenia jest ochrona przed utratą relacji (bodziec awersyjny) lub dążenie do uzyskania nagród wynikających z podtrzymania relacji (antycypowane bodźce apetytywne). Wykazali w serii badań, iż tendencja do poświęcenia koreluje z wrażliwością systemu motywacji unikowej (mierzonej BIS). Wynik ten powtórnie sugeruje, że wrażliwość systemów reagowania na bodźce awersyjne, może leżeć u podstaw wyzwalania zachowań ochraniających relację. Akomodacja była zaś dodatnio skorelowana z wrażliwością systemu motywacji apetytywnej (dążeniowej). Ograniczeniem badań Mattingly'ego i współpracowników (2012) jest stosowanie zamiennie konstruktów podstawowej wrażliwości na wzmocnienia (BAS i BIS) i motywów specyficznych dla relacji romantycznej jako wskaźników ogólnie określonej motywacji dążeniowej i unikowej. Wydaje się być zasadne uwzględnienie w jednej procedurze badawczej obu poziomów pomiaru motywacji i wstępna analiza potencjalnych mechanizmów pośredniczących. Relacje między wrażliwością BIS i BAS a gotowością do mściwości lub przebaczenia partnerom w sytuacji popełnienia przez nich wykroczeń relacyjnych wstępnie potwierdzili Johnson i współpracownicy (2010). Tendencje do idealizowania partnera romantycznego (Fletcher i Kerr, 2010; Murray, Griffin, Derrick, Harris, Aloni i Leder, 2011), które wiążą się z podtrzymywaniem satysfakcji z relacji, można także uznać za wyraz zaktywizowanego systemu BAS, odpowiadającego w tym wypadku za detekcję i uruchamianie nagradzających zachowań o charakterze wiążącym (Kuczyńska, 1998), i podwyższanie ich nagradzającej wartości (Corr, 2009a).

Przegląd interpersonalnych korelatów wrażliwości BAS i BIS przekonuje, że aktywność podstawowych systemów reagowania na apetytywne i awersyjne bodźce znajduje odzwierciedlenie w wyspecjalizowanych zachowaniach społecznych, w tym w zachowaniach wobec partnera romantycznego. Na bazie przedyskutowanych zależności można przyjąć, iż reaktywność BAS powinna sprzyjać podejmowaniu konstruktywnych reakcji wobec partnera, sprzyjających w dalszej kolejności odczuwaniu zadowolenia w relacji romantycznej. Natomiast reaktywność BIS i FFFS można uznać za czynnik ryzyka zachowań, powodujących obniżenie satysfakcji ze związku u partnera i siebie (np. stosowania przemocy, nieadaptacyjnych zachowań komunikacyjnych), a tym samym element emocjonalnej niedojrzałości do małżeństwa (Studen, 1995). Warto zanotować, iż obserwowane istotne korelacje między BAS/BIS oraz FFFS a dyspozycyjnie ujętymi tendencjami w zachowaniach społecznych są interesujące z uwagi na odległość treściową metod służących do pomiaru tych konstruktów (np. pozycje kwestionariuszy do pomiaru wrażliwości systemu walki-ucieczki-znieruchomienia zawierają pytania o poziom lęku przed szczekającymi psami, sytuacje odrętwienia w obliczu zagrażających niespołecznych bodźców, etc.).

1.10 Podsumowanie

Teoria wrażliwości na wzmocnienia definiuje zachowanie jako wynik reagowania systemów neurobiologicznych na bodźce środowiskowe i wewnętrzne o charakterze nagród i kar (Gray i McNaughton, 2000). Stabilne wzorce reaktywności behawioralnego systemu dążenia (BAS), reagującego na bodźce apetytywne, systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS), reagującego na bodźce awersyjne, oraz systemu hamowania behawioralnego (BIS), reagującego na konflikty motywacyjne, są traktowane jako cechy osobowości (Corr, 2009a, b). Przeprowadzony przegląd badań wykazał, że reaktywność BAS, FFFS i BIS wiąże się z tendencjami w zakresie licznych zachowań społecznych (agresywność, podatność na uzależnienia, samotność, lęk społeczny, etc.), w tym z reagowaniem wobec partnera romantycznego (skłonnością do poświęceń, agresywnością, poszukiwaniem rewanżu). Przyjmując, iż rdzeniem akomodacyjnego reagowania na krzywdy doświadczane ze strony partnera jest proces transformacji motywacji (Rusbult i Van Lange, 2003), przyjęcie ramy pojęciowej teorii systemów wrażliwości na wzmocnienia (BAS, BIS i FFFS), których działanie ma charakter motywacyjny, można uznać za zasadne. Dodatkowo, stosunkowo precyzyjne określenie funkcjonalności systemów reagowania na wzmocnienia, pozwala na stawianie dokładnych przewidywań co do mechanizmu wyzwiania określonych sposobów reagowania na krzywdy.

ROZDZIAŁ II

ZACHOWANIA KRZYWDZĄCE (WYKROCZENIA INTERPERSONALNE)

W RELACJACH ROMANTYCZNYCH

Zaspakajanie fundamentalnej potrzeby przynależności przejawia się w gotowości do tworzenia stosunkowo stabilnych relacji romantycznych (Baumeister i Leary, 1995). Związek między partnerami w relacji romantycznej cechuje wysoka współzależność, czyli silne uzależnienie (kontrola) realizacji celów jednego partnera przez zachowania drugiej osoby (Kelley i Thibaut, 1978; Kelley i in., 2003). W relacjach społecznych o takim poziomie współzależności w sposób nieunikniony dochodzi do sytuacji konfliktu motywów maksymalizacji własnego interesu oraz utrwalania i pogłębiania relacji zaspakajającej potrzebę afiliacji (Rusbult i Agnew, 2010). Sytuacje sprzeczności obu motywów są charakterystyczne zwłaszcza dla relacji o największym poziomie bliskości – relacji romantycznych (Baumeister, Votman i Stillwell, 1993). Krzywda stanowi, w terminologii teorii współzależności, przykład tzw. dylematu współzależności (inaczej: sytuacji diagnostycznej; Holmes i Rempel, 1989), charakteryzowanej przez szczególnie wyraźne nasilenie rozbieżności między motywem ochrony siebie i motywem promocji relacji. Reagowanie w sytuacjach diagnostycznych (tutaj: krzywdy interpersonalnej) sygnalizuje gotowość do pozostawania w związku (Rusbult i Agnew, 2010). Procesy podtrzymujące tę gotowość wyjaśniają koncepcje akomodacji (Rusbult i in., 1991) oraz przebaczenia (McCullough i in., 1997). Oba procesy – akomodacja i przebaczenie – mają charakter motywacyjny, a uwarunkowaniem ich przebiegu są właściwości relacji łączącej ofiarę i sprawcę wykroczenia (krzywdy), charakterystyka samej krzywdy (sytuacji diagnostycznej), ale także dyspozycje osobowościowe ofiary i sprawcy (Van Lange, 2011).

2.1 Współzależność w relacjach romantycznych

Teorię współzależności można uznać za paradygmat analizy konsekwencji wzajemnego oddziaływania na siebie partnerów interakcji (Kelley i in., 2003; Rusbult i Van Lange, 2003; Thibaut i Kelley, 1978; Van Lange, 2010). Wstępne wersje teorii (Thibaut i Kelley, 1959) były zbliżone do podejścia wymiany społecznej (Homans, 1958, 1961¹),

¹ Podejście wymiany społecznej było oparte na behawioryzmie, teorii uczenia się i teorii wzmocnień, dzieląc również zasadę maksymalizacji nagród i minimalizacji kar jako prawidłowość wyznaczająca ludzkie zachowanie (Van Lange, 2011). Wyłonienie się teorii współzależności z badań nad wzmocnieniami, również może dowodzić, iż teoria wrażliwości na wzmocnienia stanowi właściwą ramę teoretyczną do analizy zjawiska krzywdy w terminach dylematu współzależności.

operowały pojęciami nagród, kosztów, władzy, potrzeb i wyników wymiany, i posługiwały się teorią gier jako narzędziem analizy interakcji. Początkowa postać teorii współzależności i teoria wymiany społecznej współdzieliły również pojęcie normy, rozumianej jako twierdzenie bądź instrukcja opisująca jakie zachowanie powinno się przejawiać w określonej sytuacji, a którego naruszenie skutkuje karą dla osoby dokonującej wykroczenia (Van Lange, 2011). W zrewidowanej wersji (Kelley i Thibaut, 1978), wprowadzono cztery wymiary opisu współzależności (poziom współzależności, wzajemność współzależności, odpowiedniość wyników interakcji oraz podstawy współzależności) a także przedstawiono ideę procesu transformacji tzw. danej (*given*) i efektywnej („wynikowej”) matrycy wymiany w sytuacji. Struktura sytuacji (np. zagrożenie), doświadczane w interakcji, wywołuje specyficzny wzorzec gotowości do reakcji u uczestników, związaną m.in. z ich pozycją w relacji (np. zachowanie domagania się [*demand*] u osób o niższej władzy, zaś unikania [*withdrawal*] u osób o wyższej władzy; por. Holmes i Murray, 1996). Przekształcenie reakcji na zagrożenie z wywoływanej przez obiektywną strukturę automatycznej odpowiedzi (często o naturze egocentrycznym), na wywołaną przez subiektywnie przetworzoną strukturę sytuacji (o charakterze kontrolowanym i często ukierunkowanym na dobro relacji) dokonuje się w tzw. procesie akomodacji (Rusbult i in., 1991).

W aktualnym brzmieniu koncepcji (Kelley i in., 2003) relacja interpersonalna formalizowana jest w postaci wzoru (tzw. *SABI model*):

$$I = f(S, A, B),$$

w którym I oznacza interakcję, S – sytuację, zaś A i B określają partnerów interakcyjnych ujmowanych w kategoriach ich potrzeb, myśli i motywów w danej interakcji (Rusbult i Van Lange, 2003). Sytuacja interakcyjna charakteryzowana jest przez sześć wymiarów, które określają kształt współzależności, występującej między partnerami interakcji. Do wymiarów tych należą: poziom zależności (*level of dependence*), wzajemność zależności (*mutuality of dependence*), podstawy współzależności (*basis of dependence*), kowariancja interesów (*covariation of interests*), funkcja czasu (*temporal structure*) oraz pewność informacyjna (*information certainty*).

Poziom współzależności określa w jakim stopniu konsekwencje interakcji dla jednej osoby są uzależnione od zachowania partnera interakcyjnego (szczegółowo wyróżnia się tutaj dalej: kontrolę nad swoim zachowaniem – niezależność, kontrolę własnego zachowania przez partnera - zależność oraz współdzieloną kontrolę – *joint control*). Wzrostowi poziomowi współzależności towarzyszy intensyfikacja uważności wobec sytuacji i partnera oraz zindywidualizowanie przetwarzania informacji na jego temat (Fiske, 1993; Rusbult, 1983),

zaś podwyższoną wrażliwość na potencjalne negatywistyczne zachowania partnera kompensują pozytywne zniekształcenia poznawcze (*positive illusions*) oraz porównania w dół (Murray i in., 1996; Rusbult i in., 2000). Na poziomie dialektyk relacyjnych (Baxter i Montgomery, 1996) wyrazem poziomu współzależności jest wymiar zespolenia – odrębności (zależności – niezależności). Odpowiednia struktura sytuacji (wysoka lub niska współzależność) wchodzi w interakcję z dyspozycjami osobistymi (np. potrzebą kontroli; Ray, 1980), i objawia się w postaci poczucia komfortu lub dyskomfortu związanego z współzależnością (Van Lange, 2011) lub jako poczucie bliskości (Bersheid, Snyder i Omoto, 1989; Holmes, 2002).

Wzajemność współzależności odnosi się do stopnia równości między partnerami pod względem zależności wobec siebie. Wymiar ten wyraża stopień asymetrii zależności w relacji, a jego egzemplifikacją jest klasyczny efekt mniejszego zainteresowania (Felmlee, 1994; Sprecher, Schmeekle i Felmlee, 2006; Waller, 1937). Osoby silniej zaangażowane w relację ponoszą wyższe koszty interakcji i mają w niej mniejszą władzę (wyższą konieczność poświęcenia i akomodowania do partnera, sprawującego wyższą kontrolę nad konsekwencjami interakcji), co powoduje, że są również bardziej wrażliwe (*vulnerable*) w obliczu sytuacji zagrożenia relacji lub odrzucenia (Drigotas, Rusbult i Verette, 1999; Murray, Holmes i Collins, 2006). Najwyższe poczucie bezpieczeństwa w relacji jest udziałem partnerów w sytuacji wysokiej wzajemności współzależności (Van Lange, 2011).

Podstawy współzależności wyrażają sposób w jaki partnerzy współkontrolują swoje zachowania w relacji. Wymiar ten odnosi się do stopnia w jakim partner kontroluje zachowania drugiej osoby lub zachowania te są oparte na współdzielonej kontroli, dopasowywanej w sposób rozsądny do potrzeb sytuacyjnych. W sytuacji podlegania kontroli partnera (unilateralnej lub wzajemnej – *mutual*) wytworzone zostają wzorce interakcji oparte na obietnicach i groźeniu, z silnym aspektem odniesienia do moralności („tak powinien zachowywać się przyzwoity partner”; Clark, Dubash i Mills, 1998; Fiske, 1992). Współdzielona kontrola wyraża tendencję do przydzielania kontroli w relacji w zależności od dopasowania zdolności partnerów do wymagań sytuacji (Buss i Craik, 1980; Finkel i in., 2006; Turiel, 1983).

Wymiar *kowariancji/odpowiedniości interesów* odnosi się do stosunku w jakim w danej sytuacji pozostają wobec siebie interesy obu partnerów i rozciąga się na kontinuum od pełnej korespondencji interesów do pełnego skonfliktowania interesów. Sytuacje tzw. mieszanych motywów generują zazwyczaj negatywne emocje i ustosunkowania interpersonalne, oraz wzmagają potrzebę testowania zachowań partnera, np. możliwości

zaufania mu/jej (Surra i Longstreth, 1990; Van Lange i in., 1997). Wymiar ten wyraża zatem zaufanie i gotowość do kierowania się motywami prospołecznymi (Van Lange, 2011).

Funkcja czasu określa dynamiczność i sekwencyjność procesów współzależności. W tym kontekście wprowadza się terminy „rozszerzonej sytuacji” (*extended situation*) oraz selekcji sytuacji (*situation selection*), które wskazują kolejność realizowania celów relacyjnych poprzez zmianę sytuacji współzależności (Collins i Feeney, 2004; Miller, 1997). Teoria współzależności oferuje również wyjaśnienie zjawiska pozostawania w niesatysfakcjonujących relacjach mimo spadającego bilansu wymiany. Wskazuje ona, iż istotną rolę w decydowaniu o trwaniu w relacji odgrywa zależność realizacji swoich celów od relacji w zależności od dostępności alternatyw poza nią, mechanizmu inwestowania w relację lub poziomu satysfakcji (Rusbult i Van Lange, 2003). W odniesieniu do tego problemu można wskazać, iż teoria wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2009a) uzupełnia zestaw wyjaśnień trwania w niesatysfakcjonującej relacji o argument, wskazujący rolę zmian w postrzeganiu wartości wzmocnień awersyjnych, które w sytuacji ich wycofania przyjmują wartość nagrody (zatem wzmacniają mogą satysfakcję z relacji).

Pewność informacyjna wyraża z kolei gotowość do poszukiwania i dzielenia się informacjami na swój temat między partnerami. Tendencja do pewności jest krytyczna zwłaszcza w początkowych etapach rozwoju interakcji oraz przy wysokim ryzyku dla relacji, a jej wyrazem jest podwyższona aktywność atrybucyjna (Collins i Miller, 1994), czasami odwołująca się do utrwalonych skryptów relacyjnych (np. przywiązania; Andersen i Chen, 2002; Holmes, 2002) lub związana z ujawnianiem siebie (*self-disclosure*).

Miejsce danej sytuacji interakcyjnej na wyżej wskazanych wymiarach konstytuuje afordancje (*affordances*) dostępne w danej sytuacji, które określają możliwe w niej działania (a jednocześnie cele i funkcje sytuacji), dyspozycje osobiste, mogące działania te regulować (Holmes, 2002) i reakcje ujawniające się w procesach oceny i zachowania (por. Kuczyńska, Maśko i Kuźnierska, 2009). Podsumowanie afordancji w oparciu o wymiary sytuacji współzależności (Holmes, 2002; Kelley i in., 2003) zamieszczono w Tabeli 2.

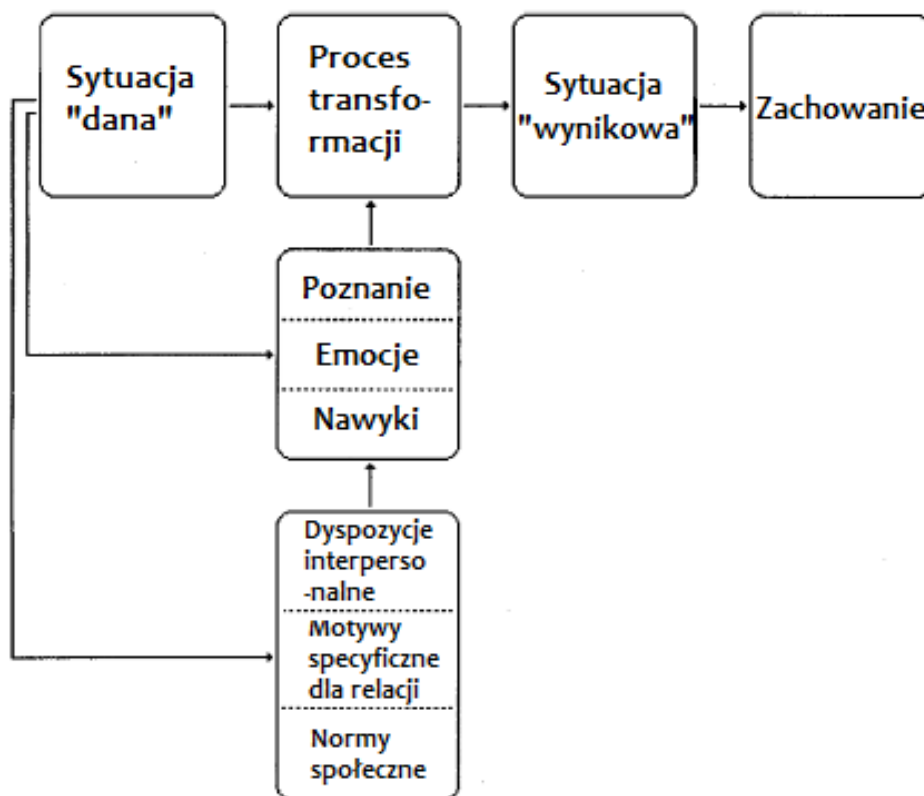
Tabela 2

Wymiary sytuacji współzależności a funkcje sytuacji i zaangażowane w ich realizację dyspozycje interpersonalne.

Wymiar sytuacji	Funkcja	Dyspozycja interpersonalne
1. Poziom współzależności	Zmniejszenie lub zwiększenie zależności od partnera	Unikanie współzależności / poczucie komfortu w związku ze współzależnością
2. Wzajemność współzależności		
3. Korespondencja wyników	Promocja prospołecznych lub skoncentrowanych na sobie celów	Tendencja do współpracy/rywalizacji Responsywność/brak responsywności
	Oczekiwania dotyczące celów partnera	Lęk względem responsywności partnera/Pewność lub zaufanie
4. Podstawy kontroli	Kontrola przez wymianę (groźba/obietnica) lub koordynację (inicjatywa/podążanie)	Dominujący /submisywny Asertywny/pasywny
5. Struktura czasowa	Promowanie bezpośrednich lub odległych celów	Mozna na nim polegać/nierzetelny Lojalny/niezaangażowany
6. Poziom pewności	Radzenie sobie z niepełnymi informacjami lub niepewną przyszłością	Potrzeba pewności/otwartość Optymizm/pesymizm

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Holmes (2002).

Kluczowym procesem relacyjnym według teorii współzależności jest tzw. transformacja motywacji (Kelley i Thibaut, 1978; Van Lange, De Cremer, Van Dijk i Van Vugt, 2007). Wyraża ona proces przechodzenia od automatycznie wzbudzanych w sytuacji zagrożenia preferencji opartych na własnym interesie i nieuwzględniających długoterminowych konsekwencji, określanych jako dana struktura interakcji (tzw. *given structure*) do motywacji opartej na bilansie interesu własnego i względów relacyjnych (dbałość o interesy partnera i realizowanie długoterminowych celów), określanej jako tzw. efektywna struktura interakcji (*effective structure*; sytuacja „wynikowa”) (Rysunek 5 na następnej stronie).

Rysunek 5. Model transformacji motywacji.

Źródło: tłumaczenie własne na podstawie: Rusbult i Van Lange, 2003, s. 359.

Partnerzy, w toku trwania interakcji, formułują stosunkowo stabilne reguły transformowania motywacji (np. wet za wet lub „zobaczę jak zachowa się partner”), które można wyrazić na wymiarze od altruizmu do indywidualizmu (w terminach orientacji na interes partnera vs. interes własny, jako strategie: kooperacji, równości, altruizmu, rywalizacji, agresji; Van Lange, 2011). Proces transformacji motywacji jest aktywizowany szczególnie w sytuacjach sprzeczności między narzucanym przez strukturę sytuacji wzorem zachowania (skoncentrowanym na interesie własnym) a tendencjami wynikającymi z dyspozycji partnerów i ukierunkowanymi na podtrzymanie relacji (por. Rusbult i Van Lange, 2003; Van Lange, 2011). Transformacja motywacji jest kształtowana przez procesy poznawcze i emocjonalne determinowane zarówno przez czynniki sytuacyjne jak i dyspozycje osobowościowe. Na skutek wielokrotnego powtarzania się w relacjach współzależnych procesu transformacji można mówić o swoistej automatyzacji procesu transformacji motywacji, która objawia się wytworzeniem nawyków transformacyjnych (Kelley, 1984; Kelley i in., 1983; Rusbult i Van Lange, 1996). Kontrolowane przetwarzanie poznawcze będzie zaś uruchamiane albo w sytuacjach nowych dylematów współzależności,

albo w sytuacji zagrożenia poważną krzywdą (Rusbult i Van Lange, 2008). Sytuacje te określa się jako dylematy współzależności albo sytuacje diagnostyczne, gdyż w reagowaniu na nie ujawniają się wzorce transformacji motywacji (Rusbult i Van Lange, 2003).

Utrwalane w relacjach długotrwałych są te sposoby reagowania na sytuacje konfliktowe, które przynoszą akceptowalne konsekwencje (Van Lange, 2011). Adaptacja ta jest uzależniona od trzech typów czynników: dyspozycji interpersonalnych, specyficznych dla relacji motywów oraz norm społecznych (Rusbult i Van Lange, 1996). Dyspozycje interpersonalne to specyficzne dla każdego partnera tendencje do określonych reakcji w danej klasie sytuacji interpersonalnych bez względu na specyficzną osobę, która jest aktualnym partnerem interakcji (Kelley, 1984). Dyspozycje te odnoszą się między innymi do specyficznych tendencji w postrzeganiu sytuacji oraz reagowaniu, a ich przykładem jest przywiązanie (Collins i Feeney, 2000; Hazan i Shaver, 1994), lub wrażliwość na odrzucenie (*rejection sensitivity*; Downey i Feldman, 1996; por. Rusbult, Kumashiro, Coolsen i Kirchner, 2004). Specyficzne dla relacji motywy wyrażają tendencję do reagowania w określony sposób na dane klasy sytuacji ale wobec określonego partnera (Holmes, 1981). Przykładem motywu relacyjnego jest zaangażowanie w związek (Rusbult i in., 1991). Normy społeczne odnoszą się do społecznie transmitowanych reguł zachowania w danym typie sytuacji interpersonalnej, np. normy wspólnotowości w bliskich relacjach (Clark et al., 1998; Fiske, 1992).

2.2 Zachowanie krzywdzące (wykroczenie relacyjne) – definicja zjawiska

Zachowania krzywdzące (wykroczenia interpersonalne; *relational transgressions*) stanowią klasę sytuacji konfliktowych w bliskich związkach interpersonalnych, w których – z perspektywy jednego z partnerów relacji – dochodzi do naruszenia obowiązującej w relacji normy, co wywołuje u niego poczucie osobistej szkody, niesprawiedliwości i niezasłużonego doświadczania moralnego zła (Gruszecka i Trzebiński, 2012; McCollough i in., 1998; McCullough, Root i Cohen, 2006; Mellibruda, 1995). Wykroczenia relacyjne w podobny sposób definiuje Metts (1994) wskazując, iż ich istotą jest pogwałcenie jawnych lub niejawnych norm relacyjnych (por. Roloff, Soule i Carey, 2001). Rusbult, Kumashiro, Finkel i Wildschut (2002) postrzegane pogwałcenie (*violation*) jawnych lub niejawnych norm istotnych dla relacji określają jako zdradę (*betrayal*; Freyd, 2001; por. Widera-Wysoczańska, 2011). Vangelisti (1994) zaproponowała zbliżony do pojęcia krzywdy, termin krzywdzącego komunikatu, który odnosi się do słów i wyrażeń, które wzbudzają psychiczny ból. Rdzeniowym elementem krzywdy jest zatem zachowanie przekraczające ustalone w relacji normy wzajemnych interakcji. Regulacyjna rola tych norm polega na określaniu pożądaných,

niepożądanych i koniecznych zachowań partnerów wobec siebie (Guerrero, Anderson i Affifi, 2014; Shimanoff, 1980), a także konstytuowaniu relacji jako takiej (Ellis i Weinstein, 1986), sankcjonując wykroczenia silnym poczuciem winy (Baumeister i in., 1995).

Holmes (2002) wskazał, iż najistotniejszym oczekiwaniem formułowanym w relacji romantycznej jest domniemanie prospołecznej motywacji partnera, a także jego gotowości do bycia responsywnym. Wśród podstawowych zasad określających bliskie związki romantyczne Jones i Gallois (1989) wymienili zasady: bądź taktowny (*considerate*), racjonalny, specyficzny (*specific*; traktuj tę relację jako unikalną), staraj się rozwiązać spór, utrzymuj relację w pozytywnym kształcie. Buunk (1987) wskazywał, że partnerzy w związkach romantycznych tworzą specjalną grupę zasad regulujących kontakty z osobami trzecimi ograniczając ryzyko zdrady. Inna grupa norm relacyjnych reguluje alokację zasobów, równość w ich dystrybucji oraz decydowaniu o niej (Walster i in., 1978). Wykroczenia przeciw normom wskazanym powyżej wzbudzają u partnera poczucie krzywdy (por. Green i in., 2013) i obniżenie akceptacji ze strony otoczenia społecznego (Kuczyńska, 2011).

Krzywdy obejmują zróżnicowane formy negatywnych interakcji między partnerami – od tak poważnych jak zdrady (emocjonalne i seksualne) i zachowania agresywne, po mniej intensywne – jak niegrzeczne zachowania wobec krewnych ofiary czy ignorowanie ofiary (Green i in., 2013; Gruszecka, 1999, 2003). Cameron, Ross i Holmes (2002), opierając się na wcześniejszych pracach Lomore i współpracowników (por. Cameron i in., 2002) wskazali, że najczęstsze wykroczenia interpersonalne dotyczą: złamanych obietnic, przesadnego reakcji partnera na przejawiane zachowania, zachowań nieuprzejmych (*inconsiderate behaviors*), pogwałcenia poziomu intymności preferowanego przez partnera, zaniedbania partnera, zagrożenia niewiernością, zdrady i niewierności, agresji werbalnej wobec partnera oraz przemocy wobec partnera. W badaniach Leary'ego i współpracowników (1998) poczucie krzywdy wywoływały takie zachowania partnera, jak krytykowanie, zdrada, aktywna i pasywna dysocjacja (oddzielenie się) od partnera, niedocenianie partnera i dokuczanie partnerowi. McCollough i in (2003) do zachowań krzywdzących zaliczał także rozsiewanie plotek o kimś, publiczne poniżanie kogoś, korzystanie z czyjś niepowodzenia, czy też wykorzystywanie kogoś. Mayberry i in (2007) wskazywała jako dalszą egzemplifikację krzywdzących zachowań w relacjach romantycznych sytuację sprawienia zawodu partnerowi. Wśród tzw. krzywdzących komunikatów Vangelisti (1994) wymieniała: negatywne oceny, oskarżenia, ujawnianie niechcianych informacji, rozkazywanie, wyrażanie życzeń („chciałabym, żebyś był bardziej podobny do swojego brata”), zastraszanie, kwestionowanie i natarczywe pytania, żartowanie i oszukiwanie (por. Guerrero, Andersen i Affifi, 2014).

W badaniach polskich najczęstszymi przyczynami doświadczania krzywdy ze strony partnera w bliskim związku romantycznym, są: wycofanie się ze związku, zdrada, deprivacja w sferze uczuć (niedobór lub brak akceptacji), oszustwo, kłamstwo, manipulacja, odstąpienie od zobowiązania, oszczerstwo, obwinienie i niesłuszne roszczenie (Gruszecka, 2006).

2.3 Wykroczenie relacyjne jako dylemat współzależności w relacji romantycznej

Z punktu widzenia teorii współzależności (Kelley i Thibaut, 1978), wykroczenie interpersonalne (krzywda) mieści się w kategorii tzw. dylematów współzależności lub sytuacji diagnostycznych (Holmes i Rempel, 1989). Na skutek naruszenia norm relacyjnych, występuje w nich nasilenie konfliktu między automatycznie wzbudzaną motywacją związaną z nastawieniem na interes własny (ochronę siebie) a motywacją nastawioną na utrwalenie i podtrzymywanie relacji (Rusbult i Agnew, 2010). Sytuacje krzywdy ujawniają zatem (diagnozują) tendencje transformacyjne u partnerów, tj. gotowość do nadawania priorytetu motywom ochrony relacji (Fincham, Stanley i Beach, 2007).

Rusbult i Van Lange (2003) proponują skategoryzowanie dylematów współzależności do trzech typów. Pierwszy z nich odnosi się do sytuacji, w której – bez winy żadnej ze stron relacji – dochodzi do niezgodności między preferencjami partnerów. Odpowiedzią na tego typu sytuację jest postawa poświęcania się dla partnera (*sacrifice*), polegająca na gotowości do rezygnacji z własnych interesów celem promocji interesów partnera (Van Lange i in., 1997). Drugą klasą sytuacji diagnostycznych są interakcje, w których jeden z partnerów zachowuje się w sposób niewłaściwy (*bad behavior*), pozbawiony dbałości o partnera lub irytujący dla partnera. Najbardziej dotkliwą egzemplifikacją takiej klasy sytuacji jest agresja wobec partnera romantycznego (Arriaga i Catezza, 2011). Konstruktywną odpowiedzią na takie sytuacje jest proces akomodacji, polegający na wyhamowaniu tendencji odwetowych i podjęciu zachowań pojednawczych (Gottman i in., 1998; Rusbult i in., 1991). Trzeci typ sytuacji diagnostycznych obejmuje sytuacje zdrady, w których partner łamie normy regulujące relację i upokarza lub deprecjonuje drugą osobę. W sytuacjach tych wzbudzona zostaje potrzeba przebaczenia lub akomodacji jako reakcji konstruktywnej (Finkel i in., 2002; McCollough i in., 1997, 1998).

W świetle powyżej przedstawionej konceptualizacji sytuacji krzywdy (wykroczenia relacyjnego) wskazać należy, iż mieści się ona w obszarze denotacyjnym kategorii niewłaściwego zachowania partnera i kategorii zdrady. Z uwagi na podobieństwo charakterystyki motywacyjnej obu typów sytuacji diagnostycznych (niewłaściwe zachowanie, zdrada) można wnioskować, iż konstruktywną, z punktu widzenia podtrzymania relacji,

reakcją na krzywdę będzie akomodacja lub przebaczenie (Rusbult i Van Lange, 2003; Rusbult i in., 2004).

Automatycznym nastawieniem uruchamianym w dylemacie współzależności jest jednak silny impuls w stronę odwzajemnienia negatywnego zachowania (negatywna wzajemność; Epstein i in., 1983; Gottman i in., 1998). W badaniach Yoventich i Rusbult (1994) wykazano, że warunkiem transformacji motywacji od impulsów skoncentrowanych na sobie i często skutkujących destruktywnym zachowaniem wobec partnera do motywacji prospołecznej (czyli procesów akomodacji, przebaczenia) jest brak poznawczego obciążenia (np. presji czasu). W warunkach presji czasowej lub zadania symultanicznego preferowane są bowiem reakcje skoncentrowane na ochronie siebie, przejawiające się gotowością do odwetu i negatywizmem wobec sprawcy krzywdy relacyjnej. Prospołecznej transformacji motywacji w dylematach współzależności, poza brakiem obciążenia poznawczego, sprzyja silniejsze zaangażowanie w relację (Finkel i in., 2002; Rusbult i in., 1991), lepsze zdolności samokontrolne (Finkel i Campbell, 2001), bezpieczny styl przywiązania względem partnera, silniejsza psychiczna kobiecość, a także większa gotowość do empatycznego przyjmowanie perspektywy partnera (Arriaga i Rusbult, 1998).

Wykroczenie interpersonalne można również definiować jako sytuację podwyższonego ryzyka dla trwania relacji (Murray i Holmes, 2009). W terminach teorii współzależności jako zarządzania motywacją (*motivation-management theory of interdependence*; Murray i Holmes, 2009) sytuację krzywdy charakteryzuje: wysokie prawdopodobieństwem poważnych kosztów dla relacji, istnieniem znacznej rozbieżności między partnerami, znaczna asymetrią władzy między partnerami, niejasnymi celami partnerów, poświęcenie swojego interesu przyniesie skutku dopiero w późniejszym okresie.

Z perspektywy teorii sprawiedliwości (Adams, 1965; Walster i in., 1978) krzywdę można uznać za sytuację wystąpienia niesprawiedliwości. Bycie ofiarą niesprawiedliwości zwykle wiąże się z emocjonalnymi doświadczeniami zagrożenia i dystresu oraz motywuje ofiarę do przywrócenia sprawiedliwości, czasami za pomocą zniekształcenia poznawczego (Lerner, 1980; Walster i in., 1978). W reakcji na krytykę podejścia teorii sprawiedliwości do zjawiska krzywdy (Greenberg, 1984; Utne i Kidd, 1980), przedstawiono szereg propozycji, w których wskazywano procesy atrybucyjne jako czynnik pośredniczący między pogwałceniem oczekiwań, doświadczeniem frustracji lub ograniczeniem kontroli a tendencją do restytucji sprawiedliwości w relacji (Utne i Kidd, 1980; Wong i Weiner, 1981). Fenomenologiczna analiza treści procesów poznawczych w sytuacji przyjmowania perspektywy osoby pokrzywdzonej wykazała, że dążenie do odbudowy sprawiedliwości

w relacji (poprzez działania kompensacyjne lub zniekształcenia myślenia) nie jest jedynym i centralnym motywem doświadczenia ofiary (Mikula i Schlamberger, 1985). W analizach reagowania na krzywdę, prowadzonych z perspektywy teorii sprawiedliwości, wskazuje się, że wrażliwość na niesprawiedliwość (*injustice sensitivity*) wiąże się w ujemny sposób z tendencją do hamowania reakcji odwetowych i przebaczenia krzywd (Gerlach i in., 2012). Reagowanie na niesprawiedliwość w grach laboratoryjnych i dylematach społecznych wiąże się z wiarą w sprawiedliwy świat (Lipkus, 1991), preferowaniem sprawiedliwości dystrybutywnej (Davey, Babocel, Hing i Zanna, 1999) oraz postawami wobec sprawiedliwości proceduralnej (Schmitt i Dörfel, 1999). Badania Gerlach i współpracowników (2012) pokazały dodatkowo, że wrażliwość na niesprawiedliwość jest powiązana z reagowaniem na krzywdę za pośrednictwem nieufnych interpretacji. W ramach tego podejścia postuluje się również, że niektóre formy przebaczenia mogą mieć niepożądane następstwa moralne (np. usprawiedliwiać sprawcę; Exline, Worthington, Hill i McCollough, 2003). W ujęciu teorii sprawiedliwości, zachowanie krzywdzące można uznać za sytuację zachwiania wspólnoty relacyjnej, opartej na przyjętych w danym związku romantycznym regułach konstytuujących i regulacyjnych. Podstawową cechą wykroczenia relacyjnego w tym ujęciu jest zaburzenie równości partnerów, wyrażające się zagrożeniem istotną szkodą dla osoby o słabszej pozycji w relacji (Walster i in., 1978).

2.4 Reagowanie na wykroczenie popełnione przez partnera

2.4.1 Reakcje emocjonalne. Podstawową reakcją emocjonalną pojawiającą się w odpowiedzi na wykroczenia interpersonalne partnera jest poczucie krzywdy (Leary i in., 1998; Meets, 1994). W jego przebiegu osoba pokrzywdzona doświadcza cierpienia, poczucia bezsilności, bezradności i niesprawiedliwości, a także poczucia burzenia porządku osobistego (Mellibruda, 1995). Rdzeniem doświadczenia krzywdy jest poczucie społecznego odrzucenia (Fenney, 2004; 2005; Lemay i in., 2012). Przekroczenie norm relacyjnych wyraża bowiem deprecjację cenionej relacji, ale jest również doświadczone jako deprecjacja ofiary (Fenney, 2005; Roloff, Soule i Carey, 2001). Badania Leary'ego i współpracowników (1998) wskazały, że doświadczenie bólu społecznego odrzucenia łączy się z generalnym doświadczeniem dystresu emocjonalnego. Sytuacje krzywdy wzbudzają gniew (Lemay i in., 2012), poczucie rozbicia (*shattered*), „złamanego serca” (*heartbroken*) (Feeney, 2005), smutku (Cameron, Ross i Holmes, 2002; Ohbuchi i in., 1989; Rosenzweig-Smith, 1988), a także lęku i negatywnych emocji skierowanych na siebie samego (Leary i in., 1998). Podstawowymi tendencjami w zachowaniu osób, które doświadczyły krzywdy była ekspresja gniewu oraz

próby obrony siebie (Leary i in., 1998). Prymowanie wspomnieniem wykroczenia partnera aktywizowało wrogość, poprzez zwiększenie dostępności wrogich myśli (Murray, Derrick, Leder i Holmes, 2008). Najsilniejsze reakcje doświadczeniem krzywdy są spowodowane zachowaniami partnera, które wyrażają dewaluację osoby lub relacji – demonstrującymi, że relacja nie jest w opinii partnera bliska i ważna (Fenney, 2005). Siła reakcji emocjonalnych na krzywdę zależy od poziomu zaangażowania w relację, wrażliwości ofiary (rozumianej także w kategoriach dyspozycyjnych, np. wrażliwości na odrzucenie lub neurotyczności), deprywacji kontroli w sytuacji krzywdy, typu zachowania partnera, przypisywanej sprawcy intencjonalności (Gruszecka, 1999; Lamay i in., 2012; McLaren i Solomon, 2008).

2.4.2 Reakcje behawioralne. Opisowe kategoryzacje zachowań w reakcji na różne typy krzywd zostały zaprezentowane w pracach Anity Vangelisti (Vangelisti i Crumley, 1998), Guerrero i współpracowników (2011) oraz Leary i współpracownicy (1998). Vangelisti (1994) zdefiniowała 10 reakcji na krzywdzące komunikaty partnera, dzieląc je na trzy kategorie: aktywne odpowiedzi werbalne, reakcje podporządkowania (*acquiescent responses*) oraz reakcje demonstrujących niewrażliwość (*invulnerable responses*) (Mills i in., 2002; Vangelisti i Crumley, 1998). Reakcja pierwszego typu obejmuje zarówno konstruktywne informowanie partnera o przeżywanym krzywdzie, jak i reakcje natury konfrontacyjnej, użycie sarkazmu i ironii. Reakcje podporządkowania wyrażają poddanie się i obejmują ekspresję przykrości ofiar wobec sprawców krzywdy, zaś demonstracja niewrażliwości odnosi się do ignorowania sytuacji, milczenia, wyrażającego unikanie ale czasem wynika z nieumiejętności radzenia sobie z emocjami. Reakcje demonstrujące niewrażliwość obejmują ignorowanie, wyśmiewanie krzywdzącego zachowania, zachowywanie ciszy i wycofanie (por. Guerrero, Anderson i Affifi, 2014).

Rozszerzeniem tej kategoryzacji jest propozycja Guya Bachmana i Laury Guerrero (2006). Wskazano w niej trzy reakcje konstruktywne: naprawa relacji, komunikacja integrująca i lojalność, oraz cztery destrukcyjne: deeskalacja, rewanż, aktywne dystansowanie się wobec partnera oraz komunikacja dystrybutywna (*distributive communication*). W kategoryzacji Guerrero i współpracowników (2011) wskazano wzorce komunikacyjne w sytuacji doświadczenia zazdrości, wynikającej z niewierności partnera, jako specyficznego typu krzywdy interpersonalnej (por. Meets, 1994). Obejmują one akty konstruktywnej komunikacji: komunikaty integrujące (ujawnianie emocji, próby zrozumienia zachowania partnera), akty kompensacyjnej odnowy relacji (poprawa wyglądu, bycie dla partnera miłszym); akty komunikacji destrukcyjnej: negatywne komunikaty (kłótnie, ciche dni [*salient*

treatment], sarkazm), komunikaty przemocowe (groźenie przemocą lub stosowanie przemocy), rewanżowanie się wzbudzeniem zazdrości (flirtowanie z innymi); komunikaty wyrażające unikanie: zaprzeczanie (sprawianie wrażenia nieodczuwania zazdrości) lub milczenie; a także akty kierowane wobec rywala (Guerrero i in., 2011).

Leary i współpracownicy (1998) wskazywali, iż w reakcji na doświadczenie krzywdy, ofiary przejawiają swój gniew, płaczą w sytuacji konfrontacji ze sprawcą krzywdy, płaczą w samotności, kłócą się i bronią, odzwierciedlają zachowanie sprawcy poprzez krytykowanie go i zachowania nieuprzejme, oraz informują osoby trzecie. Zachowania te zależą z kolei od specyfiki reakcji emocjonalnej. Doświadczenie krzywdy i lęku przejawia się najsilniej w płaczu w samotności, słabiej w płaczu wobec sprawcy, informowaniu osób trzecich, czy też reagowaniu krytyką, które są najsilniej uwarunkowane poczuciem wrogości.

Lemay i współpracownicy (2012) zaproponowali model reakcji ofiary krzywdy, w którym reakcje behawioralne wyprowadzone zostały z doświadczenia emocjonalnego i wzbudzanego przez nie celu relacyjnego. W sytuacji silniejszego doświadczenia krzywdy aktywizowany jest cel odnowienia akceptacji sprawcy, co przejawia się w podejmowaniu zachowań konstruktywnych (okazywanie pozytywnych emocji, prośby by partner zapewnił o swoim oddaniu i szacunku). W sytuacji silniejszego doświadczenia gniewu, aktywizowany jest cel zmiany i przejęcia kontroli nad partnerem, co skutkuje podejmowaniem zachowań destrukcyjnych (krzyczenie na partnera, krytykowanie).

Rusbult i współpracownicy (2002) wskazują, iż nawykowy sposób reagowania na krzywdy zawiera element kary dla sprawcy wykroczenia, która może objawiać się pod postacią oburzenia lub wrogości, i powodować podwyższone ryzyko inicjowania negatywnej wymiany (np. schematów negatywnej wzajemności, domagania – wycofania, czy przymusu; por. Gottman, Coan, Carrere i Swanson, 1996). Z uwagi na poważne konsekwencje wymian tego typu, istotne staje się w relacji romantycznej uruchamianie zachowań podtrzymujących związek (*relationship maintenance acts*; Rusbult i in., 2002), wśród których wskazuje się proces akomodacji (Rusbult i in., 1991). Doświadczenie krzywdy, i poczucie pokrzywdzenia, ujmowane w szerszej perspektywie społecznej, prowadzi także do nabycia subiektywnego „prawa” do egoizmu i niemoralności w celu zrekompensowania doznanej krzywdy, izolacji i bierności społecznej, postrzegania świata jako krzywdzącego (Baryła i Wojciszke, 2000; Gruszecka i Trzebiński, 2012; Wojciszke i Grzelak, 1995; Zitek i in., 2010).

2.4.3 Akomodacyjne reagowanie na wykroczenie partnera w relacji romantycznej. Centralna rola procesu transformacji motywacji w sytuacjach dylematów

współzależności (Rusbult i in., 2004) sugeruje zasadność tworzenia kategoryzacji reakcji na krzywdę, które mają naturę motywacyjną, a nie są wyłącznie wynikiem opisu obserwowanych sposobów reagowania, jak w klasyfikacjach przedyskutowanych powyżej. Dwa podejścia – koncepcja akomodacji (Rusbult i in., 1991) oraz koncepcja przebaczenia (McCullough i in., 1998) – zostały zbudowane w oparciu o rozróżnienie podstawowych motywacji wzbudzanych w sytuacjach krzywdy u ofiar. W poniższym paragrafie przedstawiono charakterystykę strategii reagowania w procesie akomodacji, zaś w następnym – koncepcję przebaczenia jako prospołecznej transformacji motywacji.

Rusbult i współpracownicy (1991) w swoim modelu reakcji na niezadowolenie w bliskich relacjach zaproponowali analizę sposobów zachowania w konflikcie (m.in. krzywdzie; por. Rusbult i Van Lange, 2003) na dwóch wymiarach: aktywności – bierności (w jakim stopniu zachowanie polega na działaniu lub powstrzymaniu się od działania) oraz deskruktywności – konstruktywności (w jakim stopniu zachowanie sprzyja podtrzymaniu relacji). Dialog (*voice*) to strategia aktywna i konstruktywna, obejmująca próby dyskusowania problemów, połączone z umiejętnością kontrolowania impulsywnych reakcji w konflikcie, proponowanie rozwiązań, zaangażowanie się w proces zmian. Lojalność (*loyalty*) to konstruktywna i bierna strategia reagowania na konflikt, która obejmuje pasywne oczekiwanie na poprawę relacji, zapominanie partnerowi jego wykroczeń, podtrzymywanie wiary w dobrą wolę partnera. Reakcje destruktywne obejmują Wyjście (*exit*) i Zaniedbanie (*neglect*). Wyjście to strategia aktywna, która obejmuje kończenie relacji lub groźenie opuszczeniem partnera, otwartą krytykę, zachowania agresywne (*abuse*) i związane z deprecjonowaniem partnera. Zaniedbanie to reakcja bierna, polegająca na ignorowaniu partnera, zmniejszaniu ilości wspólnie spędzanego czasu, unikanie dyskusowania konfliktowych tematów oraz krytykowanie partnera za niezwiązane z konfliktem sprawy. Akomodacja wyraża się w ograniczaniu zachowań o naturze destruktywnej na korzyść podejmowania zachowań konstruktywnych dla relacji (Rusbult i in., 1991). Transformacja motywacji jest jednak procesem wysiłkowym (*effortful*), zaś automatycznie wzbudzone reakcje na wykroczenie partnera mają charakter zaniedbania i wyjścia, i związanych z nimi, rewanżu i zemsty (Rusbult, Davis, Finkel, Hannon i Olsen, 2001).

Podobne propozycje w zakresie analizy konfliktów interpersonalnych wysuwali Blake i Mouton (1964), Thomas (1976), oraz Rahim i Magner (1995). Strategie zachowania w konflikcie analizowano w tych podejściach na wymiarach: troski o siebie (*concern for self*) oraz troski o partnera (*concern for other*). W porównaniu do klasycznych badań Gottmana (1998; Weiss i Heyman, 1997), opartych na analizie zachowań partnerów w czasie

laboratoryjnej dyskusji wokół konfliktowych zagadnień, kategoryzacje Rusbult i współpracowników (1982) oraz Rahima i Magnera (1995) zawierają takie style funkcjonowania w konflikcie, które nie mogły się ujawnić w badaniach laboratoryjnych (por. Fletcher, Simpson, Campbell i Overall, 2013), na przykład pasywne oczekiwanie na rozwój sytuacji, stanowiące rdzeń strategii lojalności (Rusbult, Zembrodt i Gunn, 1982). Badania z wykorzystaniem metod kwestionariuszowych opartych na kategoryzacji Rusbult i współpracowników (1982; *exit-voice-loyalty-neglect model*) przyniosły wyniki analogiczne do uzyskiwanych w badaniach laboratoryjnych (Drigotas, Whitney i Rusbult, 1995) i pozwoliły dodatkowo wykroczyć poza nie umożliwiając uwzględnienie zachowań, które nie dają się zaobserwować w sytuacji bezpośredniej interakcji. Rezultaty te wskazują, iż pomimo samoopisowego sposobu pomiaru reakcji wskazywanych w modelu akomodacji (por. Rusbult i in., 1983; 1991), podejście to umożliwia zadowalającą diagnozę szerokiego spektrum reakcji na krzywdę i konflikt, wraz z ich motywacyjnym podłożem.

2.4.4 Prospołeczna transformacja motywacji w reakcji na wykroczenie partnera w relacji romantycznej – przebaczenie. W modelu McCollougha i współpracowników (1997, 1998) przebaczenie, podobnie jak akomodacja, jest definiowane jako proces transformacji motywacji. Model ten został wyprowadzony w oparciu o wyniki badań Gottmana (1993a,b), poświęconych reakcjom emocjonalnym na konflikt w związku romantycznym. Gottman (1993a,b) wykazał, iż reakcje afektywne w konflikcie układają się w trzy czynniki, z których jeden odnosi się do pozytywnej emocjonalności, zaś dwa do emocjonalności negatywnej. Czynniki ogólnej pozytywnej emocjonalności obejmuje reakcje afektywne, które sprzyjają podejmowaniu zachowań przyjacielskich, konstruktywnych, wyrażających miłość.

Pierwszy typ reakcji negatywnych obejmuje emocje krzywdy – poczucia bycia atakowanym (*hurt – perceived attack*), takie jak lęk, poczucie bycia krzywdzonym bez powodu (*innocent victimhood*), zmartwienie, czy ból (*internal whining*). Drugi typ reakcji emocjonalnej obejmuje emocje gniewu, pogardę i chęć zemsty, i został określony jako „słuszne oburzenie” (*righteous indignation*).

W początkowych konceptualizacjach procesu przebaczenia McCollough i współpracownicy (1997, 1998) wskazywali, iż motywacje, stanowiące regulatory zachowania w odpowiedzi na wykroczenie partnera, powstają jedynie w oparciu o obie reakcje negatywne. W odpowiedzi na reakcję krzywdą – poczuciem ataku powstała motywacja unikania partnera, zaś w odpowiedzi na reakcję oburzeniem wzbudzana była

motywacja odwetu, zemsty i rewanżu (negatywnej wzajemności wobec partnera; por. Rusbult i Van Lange, 2003). McCollough (2000) uwzględnił w późniejszych analizach także motywację związaną z życzliwością (*benevolence*), wynikającą z pozytywnych reakcji emocjonalnych w konflikcie. Dwa czynniki reakcji przebaczenia – uraza/unikanie i życzliwość względem krzywdziciela wykazali także Paleari, Regalia i Fincham (2009; por. Brudek i Steuden, 2015)

Istotą procesu przebaczenia jest prospołeczne przekształcenie motywacji wzbudzonej wskutek wykroczenie partnera, polegające na wyhamowaniu/osłabieniu motywacji unikania lub rewanżu (McCollough, 2000). Podobne ujęcie reakcji na krzywdy w polskiej literaturze przedstawiła Gruszecka (2003), identyfikując cztery strategie reagowania na wykroczenia moralne innych osób: orientację na problem i poszukiwanie pomocy, ucieczkę i dystansowanie się (zblizoną do motywu unikania), strategię emocjonalno-odwetową („odreagowanie”; podobna do motywu rewanżu), oraz przeformułowanie. Prospołeczna natura przebaczenia ujawnia się zwłaszcza w przebiegu procesu empatyzowania ze sprawcą krzywdy, inicjowanego zwłaszcza w sytuacji wykazywania przez sprawcę zachowań naprawczych, np. przeproszenia (McCollough i in., 1997).

2.4.5 Podejścia pomiarowe do reakcji na wykroczenie partnera. Konceptualizacje pomiaru reakcji na krzywdę można podzielić ze względu na ogólność (konkretny epizod vs. ogólna tendencja) i obiekt (konkretna osoba, grupa vs. uogólniony inny; por. McCollough, 2000). Podejście specyficzne dla wykroczenia (*offence-specific*) odnosi się do pomiaru reakcji na konkretny epizod krzywdy, o której przypomnienie lub opisanie proszone są osoby badane. Do tej kategorii należą takie metody jak Skala motywacji interpersonalnych związanych z wykroczeniem (*Transgression-related Interpersonal Motivation Scale*; McCollough i in., 1997). Podejście specyficzne dla osoby (*person-specific*) odnosi się do metod estymacji tendencji do stabilnego preferowania określonych strategii reagowania na krzywdę wobec tej samej osoby (najczęściej partnera romantycznego). Przykładem miary tego typu jest Skala przebaczenia, oparta na Skali akomodacji (*Forgiveness scale*; Rusbult i in., 1991). Wyższym poziomem pomiaru jest analiza przebaczenia w specyficznych grupach społecznych, np. w rodzinie (Skala przebaczenia w rodzinie; *Family forgiveness scale*; Pollard i in., 1998). Trzecim poziomem podejścia pomiarowego do zjawiska przebaczenia jest pomiar ogólnej dyspozycyjnej tendencji do przebaczenia różnych osobom w różnych sytuacjach krzywdy. Przykładem metody opartej na takiej konceptualizacji jest Skala prawdopodobieństwa przebaczenia (*Forgiveness Likelihood Scale*; Rye i in., 2001). Pod względem kierunku pomiaru

wskazuje się perspektywę przebaczącego i perspektywę proszącego o wybaczenie (czy też sprawcy; McCollough, 2000). W kontekście zachowań konfliktowych stosuje się także miary analizujące nie tylko ogólny wymiar przebaczenia, ale i szczegółowe taktyki reagowania na konflikt. W tej kategorii można ulokować Skalę taktyk reagowania w konflikcie (*Conflict Tactics Scale*; Straus, 1979; Straus, Hamby, Boney-McCoy i Sugarman, 1996), wykorzystywaną głównie do pomiaru strategii agresywnych (agresja werbalna, agresja fizyczna, przemoc seksualna, etc.). Pogłębione omówienie podejść pomiarowych do zjawiska przebaczenia przedstawiły w literaturze polskiej Kaleta i Mróz (2016).

2.5 Uwarunkowania reakcji na wykroczenia w relacji romantycznej

Do czynników warunkujących kształt reakcji na krzywdę zaliczyć należy: cechy zachowania krzywdzącego (intensywność, przewidywalność), reakcje partnera (np. przeproszenie), dyspozycje uczestników interakcji, jak i cechy samej relacji między partnerami (Gruszecka, 1999; Karremans i Van Lange, 2004).

Wysoka intensywność wykroczenia wiąże się z silniejszym doświadczeniem krzywdy u ofiary oraz dłuższym czasem procesu wybaczenia (Gruszecka, 1999, 2003, 2006; McCollough, Fincham i Tsang, 2003; Metts i Cupach, 2007; Ohbuchi, Kameda i Agarie, 1989). Zarówno obiektywna intensywność krzywdy (mierzona poprzez uśrednione oceny sędziów kompetentnych) jak i subiektywne odczucie korelują z utrudnionym procesem wybaczenia krzywdy (Fincham, Jackson i Beach, 2005). Naprawcze działania sprawcy krzywdy wiążą się z wyższą tendencją ofiary do przebaczenia, oraz z efektywniejszym rozwiązaniem przez parę konfliktowej sytuacji (Hannon, Rusbult, Finkel i Kamashiro, 2010). Szczere przeproszenie i wyrażanie skruchy, sprzyja aktywizacji empatii sytuacyjnej, która pozytywnie koreluje z przebaczeniem (McCollough i in., 1998; 1999).

McCollough i Hoyt (2002) wykazali, że neurotyczność i ugodowość wiążą się z odmiennymi motywami reagowania na wykroczenie relacyjne w bliskim związku. Ugodowość jest negatywnym, zaś neurotyczność pozytywnym predyktorem mściwości (McCollough, Bellah, Kilpatrick i Johnson, 2001). Neurotyczność (stabilność emocjonalna) jest skorelowana wprost ze skłonnością do przebaczenia (Berry, Worthington, Jr., Parrott, O'Connor i Wade, 2001; McCollough, 2001). Wśród indywidualnych uwarunkowań przebaczenia wskazuje się także empatyzowanie (McCollough i in., 1997), tendencję do ruminacji oraz umiejętności samokontroli i regulacji emocjonalnej (Brown, 2003; Finkel i Campbell, 2001; McCollough, Warrington i Rachal, 1997; McCollough i in., 2001, 2003; Paleari, Regalia i Fincham, 2005), samoocenę i nadzieję podstawową (Gruszecka

i Trzebiński, 2012; Trzebiński i Grzyszecka, 2012). Reaktywne reagowanie gniewem ujemnie koreluje z gotowością do wybaczenia (Berry i in., 2001). Na sposób doświadczania krzywdy, a także reagowania na nią wpływa także okres rozwojowy oraz środowisko wychowawcze (np. dysfunkcjonalność rodziny pochodzenia; Gruszecka, 2015), a także religijność (Charzyńska i Heszen, 2013). Z perspektywy teorii współzależności i modelu transformacji motywacji (Arriaga i Rusbult, 1998; Rusbult i Agnew, 2010) istotne wydaje się zwrócenie uwagi, iż sytuacja krzywdy wzbudza orientacje interpersonalne, uwarunkowane dyspozycjami osobistymi. Tak wzbudzone motywacje biorą udział w procesie transformacji motywacji, którego efektem może być przebaczenie (McCullough, 2001). Awersyjna wartość sytuacji krzywdy powinna zatem aktywizować systemy wrażliwości na wzmocnienia (zwłaszcza negatywne, ale także pozytywne, które są chronicznie uruchomione w związkach romantycznych; Cavallo, Fitzsimons i Holmes, 2010), które generują motywacje interpersonalne: dążeniową i unikania (Elliot, 1997; Gable, 2006). Wyżej przedyskutowane rezultaty badań wykazują, iż zmienne wiążące się z reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia (np. neurotyczność) są istotnie skorelowane z przebaczeniem i akomodacją w relacji. W oparciu o te wyniki można się spodziewać istotnych korelacji między badanymi wprost reaktywnościami systemów aktywacji i hamowania behawioralnego oraz systemu walki-ucieczki-znieruchomienia z reagowaniem w sytuacji krzywdy.

Wśród czynników relacyjnych, które sprzyjają wyhamowywaniu motywacji destruktywnych i promują równowagę ich działaniem motywacji konstruktywnych, wymienia się zaangażowanie (Rusbult, Olsen, Davis i Hannon, 2001), bliskość (Rusbult i in., 2004) i satysfakcję z relacji (Roloff i Janiszewski, 1989; Strelan, Karremans i Krieg, 2017). Na kształt podejmowanych zachowań w konfliktach wpływ ma także asymetria władzy między partnerami (Keltner, Gruenfeld i Anderson, 2003; Mandal, 2008). Eufrozyna Gruszecka (2012) wykazała, iż w związkach romantycznych gotowość do podejmowania zachowań pojednawczych po popełnieniu wykroczenia jest istotnie wyższa niż w innych relacjach społecznych (z rodzicem, znajomym, lub przełożonym; por. Karremans i Aarts, 2007). Warto także wskazać, iż doświadczanie wybaczenia ze strony partnera interakcji pociąga za sobą zmianę jego obrazu, uzależnioną dodatkowo od możliwości kompensowania swojego wykroczenia (Gruszecka i Piotrowski, 2010). Bardziej przychylny wizerunek ofiary wykroczenia rozwijają osoby, które mogły kompensować wyrządzoną krzywdę zanim ofiara przebaczyła, lub te, które otrzymując przebaczenie nie musiały wykonywać dalszych działań kompensacyjnych. Wyniki Gruszeckiej i Piotrowskiego (2010) pokazują zatem relacyjną funkcję procesu przebaczenia (rozumianego tutaj jako transformacja motywacji w sytuacji

doświadczenia krzywdy; Rusbult i van Lange, 2003), stanowiącego narzędzie odbudowy relacji, zagrożonej przez naruszenie norm ją konstytuujących.

2.6 Procesy transformacji motywacji w modelach reakcji na zagrożenia relacyjne

Rdzeniem akomodacyjnego reagowania na krzywdzące zachowania partnera jest proces transformacji motywacji (Rusbult i Van Lange, 2003), w którym partnerzy w bliskiej relacji przechodzą od wzbudzonej automatycznie motywacji ochrony siebie do motywacji promocji relacji. Proces ten jest centralnym elementem trzech modeli teoretycznych, które do tej pory zainspirowały liczne badania, usytuowane w kontekście reagowania na zachowania potencjalnie destruktywne dla relacji, tzw. zagrożenia relacyjne (np. Luchies i in., 2013). Należą do nich: model regulacji ryzyka (Murray, Holmes i Collins, 2006), model współzależności jako zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009) – stanowiący swoistą kontynuację modelu regulacji ryzyka, oraz model interpersonalnej motywacji dążenia-unikania (Gable, 2006) – zakorzeniony w ogólnym hierarchicznym modelu motywacji społecznej (Elliot, 1997). Podstawowe tezy wszystkich modeli omówiono syntetycznie w kolejnych paragrafach. Następnie zestawiono je ze sobą, by wskazać, iż wszystkie je cechuje hierarchiczna struktura oraz istnienie centralnego mechanizmu regulacyjnego – odpowiednio: samooceny, zaufania oraz dyspozycyjnej tendencji do aktywizacji celów dążeniowych i unikania. Na podstawie tej analizy zaproponowano model unifikujący wskazane podejścia. W ostatnim paragrafie przedstawiono dotychczasowe badania sugerujące, iż zagrożenia relacyjne, na które reagują analizowane systemy włączają motywacje ujawniające się także w pozarelacyjnych zachowaniach. Sugeruje to, iż działanie mechanizmów motywacyjnych, uruchamianych przez specyficzny regulator relacyjny (samoocenie, zaufaniu lub celach relacyjnych) w odpowiedzi na zagrożenie, ma charakter wykraczający poza kontekst relacji romantycznej.

2.6.1 Model regulacji ryzyka (*risk regulation model*; Murray, Holmes i Collins, 2006; Murray, Derrick, Leder i Holmes, 2008). W modelu regulacji ryzyka (Murray, Holmes i Collins, 2006) rozstrzygnięciem motywacyjnego konfliktu między dążeniem do utrwalenia współzależności z partnerem (*connectedness goals*) a orientacją na obronę siebie przed potencjalnymi krzywdami (*self-protection goals*) jest zmiana poziomu zależności względem partnera. Model ten, wypracowany na bazie modelu regulacji zależności (*dependency regulation model*; Murray, Holmes i Griffin, 2000), zakłada, iż celem procesu transformacji motywacji jest optymalizowanie poczucia bezpieczeństwa w bliskiej relacji,

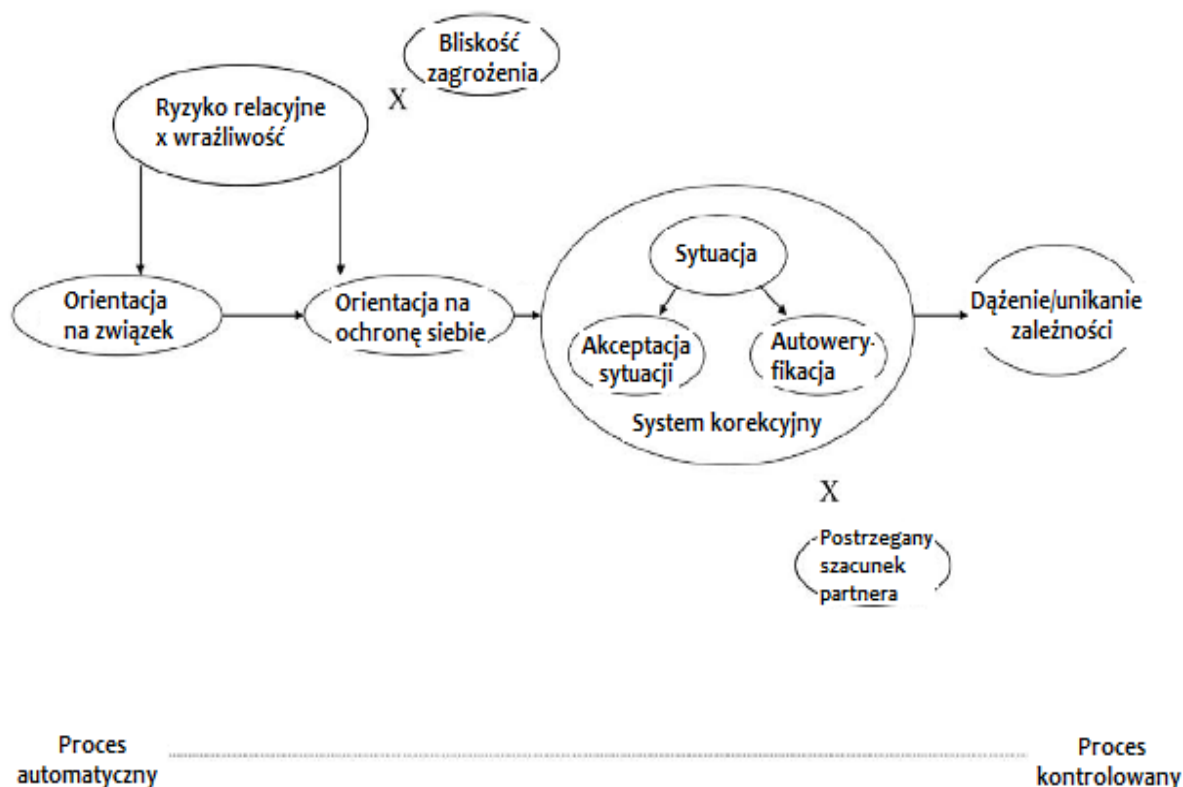

realizowane przez osiągnięcie pewności, że aktualny poziom zależności nie będzie potencjalnie krzywdzący. W sytuacji wystąpienia sytuacji ryzykownej (zagrożenia dla relacji) uruchomiony zostaje proces nadawania priorytetu celowi ochrony siebie lub promocji relacji w zależności od przewidywania dotyczącego responsywności partnera (*partner's regard*). Przewidywanie wysokiej responsywności partnera sprzyja dokonywaniu transformacji motywacji z ochrony siebie do promocji relacji, natomiast przy przewidywaniu słabej responsywności partnera – następuje proces wycofywania się z współzależności, realizowany poprzez dewaluację relacji i ograniczanie zależności (Murray, Griffin, Rose i Bellavia, 2003; Murray i in., 2006). Motywy te są następnie realizowane poprzez zachowania zgodne z nawykowymi regułami typu „jeśli..., to ...”, które dotyczą sfery poznawczej interpretacji sytuacji (kwestionowanie vs. wzmacnianie akceptacji partnera), reakcji emocjonalnych oraz behawioralnych (zwiększanie vs. zmniejszanie zależności). Schematyczną ilustrację modelu zawarto na Rysunku 6 (następna strona).

Regulacyjną rolę w procesie wyboru motywów ochrony siebie lub promocji relacji pełni postrzegana responsywność partnera, która jest konceptualizowana w terminach samooceny (Murray, Rose, Bellavia, Holmes i Kusche, 2002), rozumianej jako socjometr (Leary i Baumeister, 2000). Tak ujmowana, samoocena działa jako system wrażliwości na sygnały odrzucenia i dewaluacji pozycji społecznej (Nezlek, Kowalski, Leary, Blevins i Holgate, 1997; Sommer i Baumeister, 2002). Chronicznie obniżona samoocena powoduje obniżenie progu aktywizacji systemów odpowiadających za reagowanie na odrzucenie (Berenson i Downey, 2006; Downey i Feldman, 1996), których korelatem jest reaktywność BIS (por. Gable, 2006). Uwrażliwienie na sygnały odrzucenia wiąże się zaś ze zintensyfikowaną szybkością detekcji sygnałów odrzucenia i podwyższoną motywacją do defensywnego reagowania już w obliczu antycypowanej krzywdy (Pietrzak, Downey i Ayduk, 2005), oraz z orientacją prewencyjną (Higgins, 1996, 1998).

W relacjach romantycznych osoby o niskiej samoocenie mają permanentnie zaniżone przewidywanie responsywności partnera (Murray, Holmes i Griffin, 2000), co przekłada się na nadawanie przez nich priorytetu motywowi ochrony siebie (Murray i in., 2003). Osoby o wysokim poziomie samooceny mają z kolei tendencję do priorytetyzowania motywu promocji relacji. Tendencje te znajdują odzwierciedlenie w różnicach w percepcji i reagowaniu na zagrożenia dla relacji (Murray i in., 2008). Osoby o wysokiej samoocenie reagują upozytywnieniem wizerunku partnera, zaś osoby o niskiej – unegatywnieniem wizerunku partnera w sytuacji przekroczenia przez niego norm relacyjnych (Murray i in., 2002). W serii eksperymentów Murray, Derrick, Leder i Holmes (2008) wykazali,

że zagrożenie dla relacji automatycznie włącza priorytet motywu ochrony siebie, natomiast osoby o wysokiej samoocenie są w stanie stosunkowo automatycznie przełączyć ten motyw na promocję relacji, co nie następuje u osób o niskiej samoocenie.

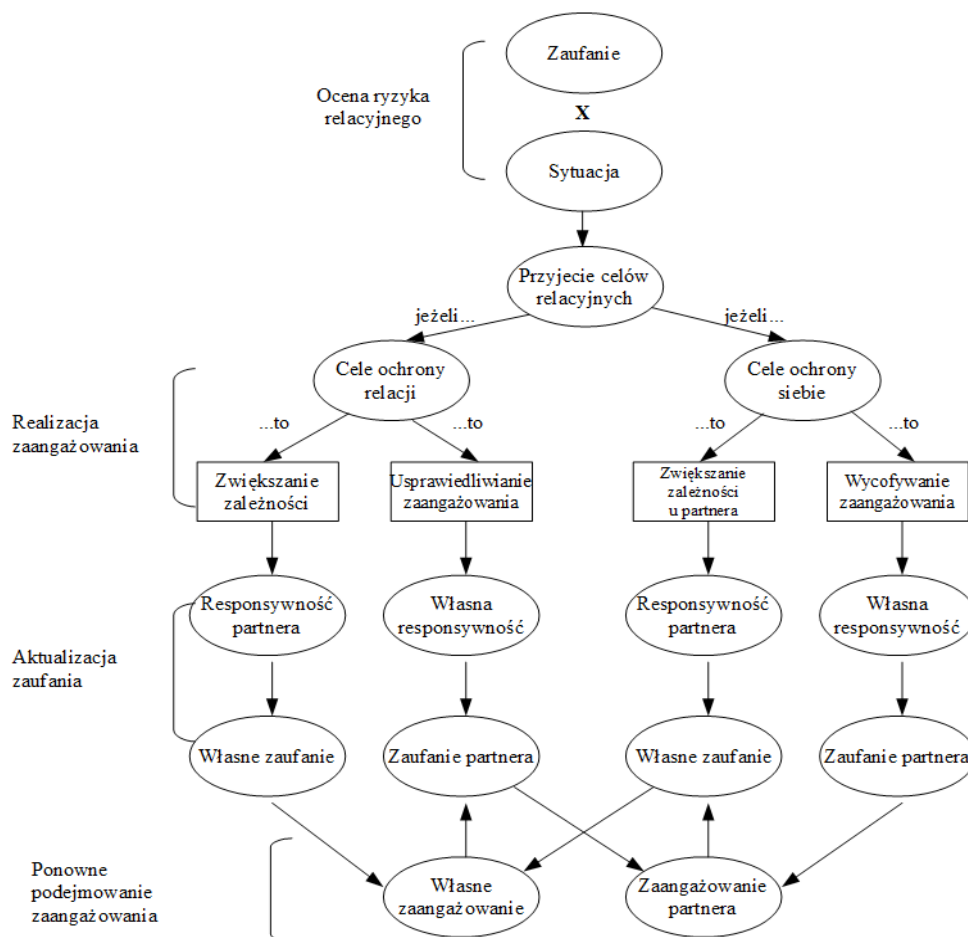
Rysunek 6. Model regulacji ryzyka.

Źródło: tłumaczenie własne na podstawie: Murray i współpracownicy, 2008, s. 430.

2.6.2 Model wzajemnej responsywności jako zarządzania motywacją (*motivation-management theory of mutual responsiveness*; Murray i Holmes, 2009, 2011). Model wzajemnej responsywności, zbudowany przez Murray i Holmesa (2009; 2011) w oparciu o model regulacji ryzyka (Murray, Holmes i Collins, 2006), ponownie wskazuje, iż centralnym elementem procesu regulacji zależności od partnera jest rozstrzygnięcie konfliktu motywacyjnego między celami ochrony siebie i promocji relacji. Za kluczowe predyktory tendencji w rozwiązywaniu tego konfliktu uznane zostały zaufanie (*trust*) i zaangażowanie wobec partnera (por. Rysunek 7 na następnej stronie).

Zaufanie jest w obrębie tej koncepcji definiowane jako przewidywanie dotyczące poziomu motywacji partnera do bycia responsywnym i wrażliwym na potrzeby podmiotu (Holmes i Cameron, 2005; Holmes i Rempel, 1989; Rempel, Holmes i Zanna, 1985). Wysoki poziom zaufania wyraża się w poczuciu bezpieczeństwa w relacji z partnerem oraz w przekonaniu o tym, że można liczyć na partnera (Rempel, Ross i Holmes, 2001). Poziom

zaufania jest jednocześnie uzależniony od wrażliwości na sygnały odrzucenia – osoby o niskim zaufaniu wobec partnera mają tendencję do postrzegania ambiwalentnych interakcji jako sytuacji odrzucenia (Campbell, Simpson, Boldry i Kashy, 2005; Collins i Feeney, 2004; Murray, Bellavia, Rose i Griffin, 2003; Murray i in., 2013). Niższe zaufanie uznaje się za predyktor silniejszej orientacji na ochronę siebie, która skutkuje podwyższoną tendencją do osłabiania współzależności (Murray i in., 2013). Zaangażowanie stanowi z kolei wyraz własnej podwyższonej gotowości do bycia responsywnym wobec partnera (Rusbult i in., 1998). Model wzajemnej responsywności wskazuje jednak, iż bezpośrednim predyktorem priorytetyzowania celów ochrony siebie lub promocji relacji jest zaufanie (ujmowane jako stabilna tendencja), zaś zaangażowanie (i tendencje behawioralne z nim skorelowane) jest kalibrowane w cyklu powtarzających się sytuacji dylematów współzależności (Murray i Holmes, 2009; Wieselquist i in., 1999).

Rysunek 7. Model współzależności jako zarządzania motywacją.

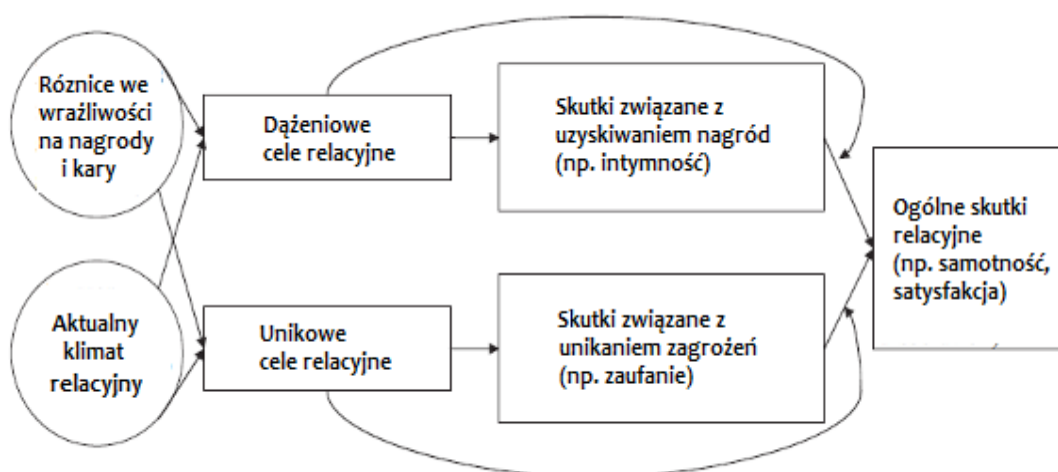
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Murray i Holmes, 2009, s. 910.

2.6.3 Hierarchiczny model motywacji dążenia – unikania (*hierarchical model of approach-avoidance motivation*; Elliot, Gable i Mapes, 2006; Gable, 2006). Model motywacji dążenia – unikania postuluje hierarchiczną strukturę generowania celów w różnych domenach życia społecznego (Elliot, 1997; Elliot i Church, 1997; Elliot i Sheldon, 1998; Elliot, Sheldon i Church, 1997; Gable, 2006), która obejmuje poziom uwarunkowań dystalnych (podstawowych dyspozycji motywacyjnych) oraz proksymalnych (strategii i planów działania). Do uwarunkowań dystalnych zalicza się struktury temperamentalne o podłożu biologicznym, które uważane są za istotne rezerwuary energetyzacji zachowania (Elliot i Trash, 2002). Wśród uwarunkowań proksymalnych rozpatruje się z kolei skonkretyzowane cele, strategie i plany realizacji danych motywów (Elliot i Church, 2003). Model ten dodatkowo wskazuje, że uwarunkowania proksymalne powstają na bazie uwarunkowań dystalnych, natomiast nie jest wykluczona możliwość regulowania zachowania symultanicznie przez zmienne z poziomu dystalnego (bezpośrednio) i (pośrednio) proksymalnego (Elliot, Gable i Mapes, 2006). Kluczowym rozróżnieniem dla tej koncepcji jest dyferencjacja motywów dążenia i unikania, która ma długą historię w badaniach psychologicznych (Elliot, 1999; Lewin, 1935), oraz znajduje odzwierciedlenie w teoriach biologicznych i psychologicznych, przenikając przez sfery biologicznej wrażliwości na wzmocnienia, temperamentu oraz osobowości (Elliot i Trash, 2002).

Model hierarchiczny był testowany początkowo w kontekście motywacji osiągnięć (Elliot i Church, 1997). Na poziomie dystalnym wyróżniano w tym modelu motywy nadziei na sukces (o charakterze dążenia) oraz lęku przed porażką (o charakterze unikania). W licznych badaniach wykazano, że silniejszy dystalny motyw nadziei na sukces pozwalał na przewidywanie większej tendencji do podejmowania celów związanych z osiągnięciem sukcesu (*approach-based achievement goals*), podczas gdy silniejsza motywacja unikania porażki korelowała z większą gotowością do podejmowania celów związanych z unikaniem niepowodzenia (*avoidance-based achievement goals*) (Conroy, 2004; Cury, da Fonseca, Rufo i Sarrazin, 2002; VandeWalle, 1997). W domenie relacji społecznych model rozwinęła Sandra Gable (2006).

W modelu interpersonalnej motywacji dążenia-unikania (*model of approach-avoidance interpersonal motivation*; Gable i Impett, 2012; Rysunek 8 na następnej stronie), na poziomie dystalnych predyktorów lokowane są: potrzeba afiliacji (*need for affiliation*; Jackson, 1974) oraz wrażliwość na odrzucenie (*rejection sensitivity*; Downey i Feldman, 1996), zaś na poziomie predyktorów proksymalnych cele dążeniowe (np. gotowość do pogłębiania bliskości) oraz unikowe (np. tendencja do unikania konfliktów). Badania Gable

i współpracowników wykazały, że zaproponowany model wyjaśnia częstotliwość doświadczania emocji pozytywnych oraz wrażliwość na emocje negatywne w bliskich związkach romantycznych (Gable, 2006), doświadczenie samotności i dobrostanu w związkach przyjacielskich (Elliot, Gable i Mapes, 2006), efektywność relacyjną strategii poświęcania się (Impett i in., 2005), a także zmiany w zakresie odczuwanego pożądania seksualnego (Impett i in., 2005, 2010).

Rysunek 8. Model interpersonalnej motywacji dążenia-unikania.

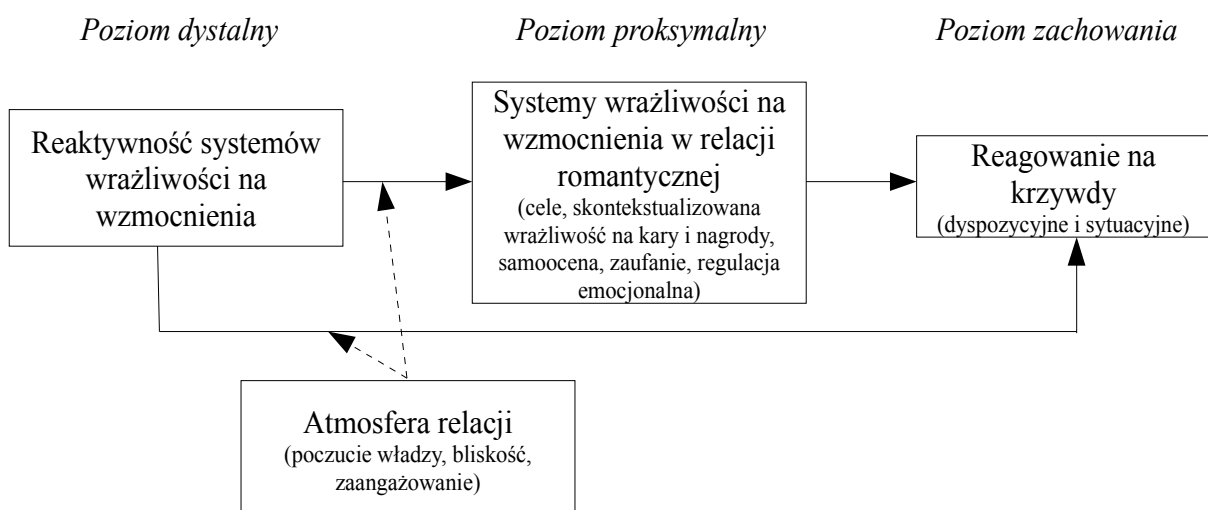
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Gable i Impett, 2012, s. 99.

Badania nad modelem interpersonalnej motywacji dążenia-unikania (Gable, 2006) nawiązywały także do bardziej podstawowych wymiarów motywacyjnych – wrażliwości na wzmocnienia pozytywne (BAS) i negatywne (BIS) (Gray i McNaughton, 2000) – postulując, iż pełnią one rolę dystalnych predyktorów zachowania analogicznych do potrzeby afiliacji i wrażliwości na odrzucenie.

2.6.4 Zestawienie modeli motywacyjnych. Wspólnym elementem przedstawionych powyżej modeli jest dwuczłonowe ujęcie podstawowych tendencji motywacyjnych. Jak wskazują Mattingly, McIntyre i Lewandowski (2012), rozróżnienie motywacji dążeniowej i unikowej można wyprowadzić z jednej z podstawowych zasad psychologii motywacji – zasady hedonistycznej, głoszącej, że człowiek dąży do uzyskiwania przyjemności i unikania bólu (Higgins, 1998). W badaniach Elliota i Thrasha (2002) wykazano, iż dążenie i unikanie stanowią konstrukty na poziomie temperamentalnym, nasycające emocjonalność (odpowiednio: pozytywną i negatywną), cechy osobowości (ekstrawersję i neurotyczność)

oraz BAS i BIS. Wykazano także związki między temperamentem dążeńiowym (*approach temperament*) i unikowym (*avoidance temperament*) a zniekształceniami chroniącymi siebie (*self-protection bias*) i wzmacniającymi siebie (*self-enhancement bias*). Dążenie korelowało dodatnio z oboma motywami, zaś unikanie – ujemnie. Przenikanie orientacji dążeńiowej i unikowej przez poziomy osobowości i skontekstualizowanych dyspozycji (do relacji romantycznych, środowiska pracy i osiągnięć, etc.) sugeruje, iż istnieje wspólny rdzeń motywacyjny, na którego bazie konstruowane są szczegółowe orientacje w zależności od dziedziny podejmowanego działania. Takie ujęcie umożliwia wskazanie, iż modelem integrującym model regulacji ryzyka, model współzależności jako zarządzania motywacją oraz model interpersonalnej motywacji dążenia i unikania jest hierarchiczny model motywacji dążenia i unikania (Elliot, 1997). Dowiedzenie tej tezy wymaga jednak wykazania, iż aktywizacja dążenia lub unikania wywołana przez bodźce relacyjne przenosi się na inne społeczne i niespołeczne zachowania. Potwierdzenie takiego procesu transferu dostarczyły badania Cavallo i współpracowników (2009, 2010). Aktywizacja zagrożenia relacji skutkowała wyższą tendencją do podejmowania ryzykownych decyzji w sferze niespołecznej (co wyraża motywację dążenia) wśród osób o wyższej samoocenie, zaś niższą wśród osób o niskiej samoocenie (Cavallo i in., 2009). Aktywizacja zagrożenia relacyjnego powodowała także większą dostępność słów związanych z unikaniem, a niższą z dążeniem, odmiennie niż w sytuacji kontrolnej, w której notowano przewagę dostępności słów związanych z dążeniem (Cavallo i in., 2010). Wyniki te sugerują, iż zagrożenie relacyjne wzbudza ogólne systemy reagowania na wzmocnienia. Systemy regulacyjne rozpoznane w modelach regulacji ryzyka (Murray i in., 2008), modelu zarządzania motywacją (Holmes i Murray, 2009, 2011) oraz hierarchicznym modelu orientacji na dążenie i unikanie (Gable, 2006): samoocenę, zaufanie i cele relacyjne można uznać za proksymalne predyktory zachowania, podczas gdy u podstaw ich działania leży aktywacja systemów bardziej bazowej (dystalnej) wrażliwości na wzmocnienia pozytywne i negatywne (BAS, BIS i FFFS). Schematyczną wersję modelu zaprezentowano na Rysunku 9 (następna strona).

Przedstawione propozycje mają oparcie w wynikach badań – omówionych w następnym rozdziale – wykazujących istotne skorelowanie wrażliwości BAS, BIS i FFFS z samooceną oraz celami relacyjnymi. Stosunkowo mniej informacji dotyczy związków wrażliwości tych systemów z zaufaniem, natomiast i tutaj można odnaleźć szereg przesłanek uprawdopodobniających wyrażone powyżej przewidywanie.

Rysunek 9. Hierarchiczny model motywacji społecznych w sytuacji krzywdy w relacji romantycznej.

Źródło: opracowanie własne.

Proponowane ujęcie pozwala na konceptualizację procesu transformacji motywacji w obliczu krzywdy w bliskich relacjach w terminach hierarchicznie aktywizowanej motywacji apetytywnej i awersyjnej, wzbudzonej w oparciu o aktywizowanie bazowych systemów reagowania na wzmocnienia różnego typu i – jak można zasugerować – ich społecznych przedłużeń w postaci wyspecjalizowanych systemów reagowania na awersyjne sygnały społeczne (samoocena jako socjometr), awersyjne sygnały relacyjne (zaufanie jako monitorowanie zagrażających zachowań partnera) i stanu relacji (orientacja na dążenie i unikanie).

2.7 Rola atmosfery relacji

Gable i Impett (2012) wskazują, że w analizie związków między orientacją na cele związane z dążeniem i unikaniem a zachowaniami w relacji romantycznej należy uwzględnić aktualną atmosferę relacji. Badania prowadzone w nurcie teorii współzależności wykazywały wielokrotnie, iż zależności między zmiennymi osobowościowymi oraz motywacyjnymi a charakterystyką funkcjonowania w relacji z partnerem romantycznym są moderowane przez zmienne wyrażające poziom bliskości i zaangażowania (Finkel i in., 2002; Rusbult i Agnew, 2010). Systemy wrażliwości na wzmocnienia reagują na bodźce bezwarunkowe i warunkowe (Gray i McNaughton, 2000), stąd można założyć, iż charakter doświadczanych dotychczas bodźców w bliskiej relacji, np. bilans pozytywnych i negatywnych wzmocnień emocjonalnych, wyrażany przez takie zmienne jako zaangażowanie czy poczucie bliskości będzie pełnił istotną rolę w kalibracji wrażliwości systemów do sytuacji relacyjnej. Intymność

i bliskość z partnerem to procesy o stosunkowo jednoznacznym nagradzającym potencjale (Laurenceau i Kleinman, 2006). Badania Arona i współpracowników (Aron i Aron, 1996; Aron, Paris i Aron, 1995) wykazały, iż postrzeganie możliwości zwiększania intymności i bliskości z partnerem poprawiają realizację potrzeby przynależności w związku romantycznym. W modelu Gable (2006) sugeruje się, że potrzeba przynależności (*need for affiliation*) ma zbliżoną naturę do BAS, zaś obawa przed odrzuceniem (*fear of rejection*) wyraża analogiczne nastawienie motywacyjne jak BIS. Traktując odczuwane ze strony partnera pozytywne wzmocnienia w postaci większej bliskości jako aktywizator systemów wrażliwości na wzmocnienia, można wysunąć przypuszczenie, iż w parach o większej bliskości interpersonalnej reagowanie we wzajemnych interakcjach może być regulowane przez aktywność BAS (podwyższana chronicznie przez nagradzający charakter interakcji), zaś w parach o niższej bliskości przez FFFS oraz BIS (aktywizowane chronicznie przez awersyjny potencjał interakcji z partnerem). Badania Jensen-Campbell i Graziano (2000) wykazały, iż intensywność gniewu w konfliktach interpersonalnych zależy od bliskości relacji. Biorąc pod uwagę, iż natężenie gniewu koreluje z reaktywnością BAS i BIS (Smits i Kuppens, 2005), można zaproponować, iż bliskość relacji będzie miała moderującą rolę dla związków między reagowaniem gniewem na krzywdy a reaktywnością systemów BAS i FFFS, oraz BIS.

Z punktu widzenia procesów rozwiązywania konfliktów i wywierania wpływu, istotne jest również uwzględnienie poczucia posiadania władzy w relacji (Keltner, Greunfeld i Anderson, 2003). U osób o wyższym poziomie władzy aktywizacji ulega system dążenia (*approach*), którego działanie przejawia się poprzez silniejszą tendencję do łamania norm, mniejszą tendencję do kontrolowanego przetwarzania informacji, ale również przez pozytywną emocjonalność. Wrażliwość BAS wiąże się pozytywnie z poczuciem posiadania władzy w zróżnicowanych relacjach, podczas gdy wrażliwość systemu BIS pozostaje z tą zmienną w negatywnej relacji (Anderson, John i Keltner, 2012). Logika modelu władzy Keltnera i współpracowników (2003) nakazuje rozpatrywanie moderacyjnej roli postrzeganej władzy dla relacji między wrażliwością BAS, BIS i FFFS a funkcjonowaniem w relacji romantycznej. U osób o wyższym poziomie władzy proste efekty BAS i FFFS mogą przejawiać się z większym prawdopodobieństwem niż u osób o niskiej pozycji władzy z uwagi na odmienną percepcję sytuacji oraz mniejszą rolę reaktywności BIS (systemu reagowania na konflikty motywacyjne).

W poniższych paragrafach przedstawiamy bliższy opis charakterystyk związków romantycznych: poczucia władzy, zaangażowania oraz bliskości – współzależności.

2.7.1 Władza w relacji romantycznej. Doświadczenie sprawowania lub podlegania władzy w relacji w znaczący sposób wiąże się z satysfakcją i zadowoleniem ze związku romantycznego (Gray-Little i Burks, 1983; Whisman i Jacobson, 1990), natomiast brak satysfakcji z władzy posiadanej w relacji koreluje z podwyższoną tendencją do stosowania psychicznej i fizycznej przemocy wobec partnera (Babcock i in., 1993; Ronfeldt i in., 1998; Sagrestano i in., 1999). Nagradzające skutki wysokiej pozycji władzy w relacji (Wojciszke i Strużyńska-Kujałowicz, 2007) sprawiają, iż u partnerów zadowolonych z poziomu władzy występuje tendencja do utrwalania aktualnego układu kontroli w związku (Rogers i in., 2005).

U osób o wyższym poziomie władzy aktywizacji ulega system dążenia (*approach*), którego działanie przejawia się poprzez silniejszą tendencję do łamania norm, mniejszą tendencję do kontrolowanego przetwarzania informacji, ale również pozytywną emocjonalność, natomiast u osób o niższej władzy zaktywizowany jest system BIS, związany z większą ostrożnością społeczną (np. kontrolowanym trybem przetwarzania informacji społecznych) i nasileniem afektu negatywnego (Keltner, Greunfeld i Anderson, 2003; Strużyńska-Kujałowicz i Wojciszke, 2007). Wrażliwość BAS wiąże się pozytywnie z poczuciem posiadania władzy w zróżnicowanych relacjach, podczas gdy drażliwość systemu BIS pozostaje z tą zmienną w negatywnej relacji (Anderson, John i Keltner, 2012). Zachowanie w sytuacjach konfliktowych także stanowi wyraz posiadania lub podlegania władzy w relacji (Balswick i Balswick, 1995; Cartwright i Zeidner, 1968; Mandal, 2008; Smith i in., 2011). Osoby o wyższym statusie w relacji wykazywały wyższą tendencję do zachowań agresywnych, zaś osoby o niższym statusie doświadczały silniejszego poczucia poniżenia ze strony swojego partnera (Bentley, Galliher i Ferguson, 2007). Poczucie wyższej władzy w relacji sprzyjało podejmowaniu dominujących zachowań komunikacyjnych wobec partnera (Dunbar, 2004). Postrzeganie władzy partnera, znamionowanej na przykład gotowością do przejawiania agresji, powoduje także powstrzymanie się od ekspresji niezadowolenia u osób o niższej władzy (tzw. *chilling effect*; Cloven i Roloff, 1993).

2.7.2 Zaangażowanie. Zaangażowanie w związek definiowane jest jako poczucie możliwości realizowania swoich intrapersonalnych i interpersonalnych potrzeb dzięki pozostawianiu w relacji romantycznej (Rusbult, Martz i Agnew, 1998), a także tendencja do doświadczenia uczuć i myśli wyrażających chęć pozostawania w relacji i przywiązanie względem partnera (Rusbult, 1983; Rusbult i in., 2001). Zaangażowanie jest czynnikiem, który warunkuje podtrzymywanie relacji (Arriaga i Agnew, 2001; Le, Dove, Agnew, Korn i Mutso, 2010), wiąże się z podwyższoną tendencją do akomodacji (Van Lange, Agnew,

Harinck i Steemers, 1997), współzależności poznawczej (zamazywania granic między pojęciem siebie i partnera; Agnew, Van Lange, Rusbult i Langston, 1998), ufności wobec partnera i przewidywania jego większej responsywności (Wieselquist, Rusbult, Foster i Agnew, 1999). W oparciu o analizy Wieselquista i współpracowników (1999) należy wskazać, iż u osób silniej zaangażowanych w relację motywacja dążeniowa jest chronicznie silniej zaktywizowana, co może modyfikować sposób ich reagowania w sytuacjach diagnostycznych dla relacji (np. w sytuacji wykroczeń relacyjnych partnera; por. Mattingly, Clark i Cahill, 2012). Osoby te mogą mieć również chronicznie obniżoną gotowość do dokonywania obronnych percepcji i podejmowania zachowań skoncentrowanych na chronieniu siebie (por. Agnew i Dove, 2011). Osoba mniej zaangażowana w relację – mająca zatem większą władzę – jest bardziej skłonna do ekspresji negatywnych zachowań wobec partnera (Howard i in., 1986). W sytuacji krzywdy silniej zaangażowana w relację ofiara doświadcza mniej negatywnych emocji i w mniejszym stopniu przejawia negatywne zachowania i myśli wobec partnera (Finkel i in., 2002), oraz minimalizuje siłę wykroczenia (Arriaga i Cappelz, 2011; Arriaga, Cappelz i Daly, 2016; Rusbult i in., 2001). Silne zaangażowanie sprzyja akomodacji w sytuacjach destrukcyjnych zachowań partnera i wybaczeniu w odpowiedzi na jego wykroczenia relacyjne (Arriaga i Rusbult, 1998; Finkel i in., 2002; Rusbult i in., 1991). Badania Finkela, Burnette i Scissors (2007) wskazały, że interakcja wrażliwości na wzmocnienia w relacji i przekonań dotyczących zaangażowania w relację („to się nie uda”) wpływają na zaufanie wobec partnera, które następnie pozwala na przewidywanie gotowości do wybaczenia. Zaangażowanie w relację romantyczną wiąże się z podwyższonym poziomem odczuwanej zazdrości (Bevan, 2008; Bringle, 1991; Buunk, 1991; Nadler i Dotan, 1992; White i Mullen, 1989). Rydell i współpracownicy (2004) wykazali, iż najsilniejsze doświadczenie zazdrości jest udziałem osób silnie zaangażowanych w związki, jeśli jednocześnie postrzegają one swoje alternatywy dla aktualnego związku jako słabe lub sądzą, że ich relacja jest zagrożona poprzez niską zgodność z partnerem.

2.7.3 Bliskość i współzależność. Bliskość w relacji romantycznej wyraża się w częstotliwości przebywania razem, zróżnicowaniu wspólnie podejmowanych działań (im większe zróżnicowanie, tym wyższa bliskość), a także w postrzeganym wpływie partnera na własne decyzje, działania i plany (Bersheid, Syder i Omoto, 1989). Wraz z pogłębianiem bliskości i współzależności pojawia się tendencja do traktowania zasobów i charakterystyk partnera jako własnych, wynikająca z postępującego nakładania się na siebie reprezentacji poznawczych Ja i partnera (Aron, Aron i Smollan, 1992) lub traktowania siebie raczej jako

części układu Ja-partner niż indywiduum (poznawcza współzależność; Agnew, Van Lange, Rusbult i Langston, 1998). Bliskość i współzależność można również rozumieć jako miarę postrzeganej kontroli nad wydarzeniami w relacji (Overall i Sibley, 2009), przy czym partnera o silniejszej poczuciu współzależności cechuje niższa kontrola. Procesy związane z podtrzymywaniem relacji (poświęcanie się, przebaczenie, akomodacja) będą również nasilone u osób przejawiających wyższy poziom bliskości i poznawczej współzależności (Agnew, Van Lange, Rusbult i Langston, 1998).

Ryzyko doznania krzywdy ze strony partnera sytuacji rośnie wraz ze wzrostem współzależności a także bliskości (Murray i Holmes, 2009). Badania Jensen-Campbell i Graziano (2000) wykazały, iż intensywność gniewu w konfliktach interpersonalnych zależy od bliskości relacji. Biorąc pod uwagę, iż natężenie gniewu koreluje z wrażliwością BAS i BIS (Smits i Kuppens, 2005), można zaproponować, iż bliskość relacji będzie miała moderującą rolę dla reagowania w konflikcie z poziomu systemów BAS i FFFS, oraz BIS. Lemay, Overall i Clark (2012) wykazali, że silniejsze reagowanie doświadczeniem krzywdy występuje u osób o wyższej współzależności, zaangażowaniu oraz wrażliwości i motywuje orientację do odzyskania akceptacji sprawcy i naprawy relacji. Reagowanie gniewem z kolei współwystępuje z niższym doświadczeniem współzależności, zaangażowania, wyższą postrzeganą kontrolą własną. Karremans i Aarts (2007) dowiedli, że bliskość relacji stanowi przesłankę (*cue*) procesu automatycznego wybaczenia, zaś wybaczenie osobie bliskiej wymaga mniejszej ilości wolnych zasobów uwagowych niż podjęcie tego samego procesu względem osoby obcej. Przebaczenie ma także inne skutki relacyjne w zależności od poziomu bliskości. Wenzel i Okimoto (2012) wskazali, że odzyskiwanie poczucia sprawiedliwości po akcie przebaczenia jest mediowane przez poczucie konsensu wartości z osobami bliskimi, natomiast przez przywrócenie balansu władzy/statusu, gdy sprawcami krzywdy były osoby obce.

2.8. Konsekwencje wykroczeń interpersonalnych i sposobów reagowania na krzywdę

Doświadczenie zachowań krzywdzących ze strony partnera, a także podejmowanych w reakcji na nie działań odwetowych powodują nasilenie depresyjności (Brown, 2003; Kendler, Hettema, Butera, Gardner i Prescott, 2003; McCollough i in., 1998), gniewu, lęku, a także obniżenie samooceny, co może skutkować pogorszeniem relacji, utratą zaufania wobec partnera lub rozpadem związku romantycznego (Al-Mabuk i in., 1995; Coyle i Enright, 1997; Freedman i Enright, 1996). Adaptacyjna reakcja przebaczenia pozytywnie koreluje z fizjologicznymi wskaźnikami dobrostanu (VanOyen Witvliet, Ludwig

i VanderLaan, 2001), a także subiektywnym odczuciem lepszego dobrostanu (Karremans, Van Lange, Ouwerkerk i Kluwer, 2003). Proces przebaczenia krzywdy w bliskich związkach (wyzbywania się negatywnych emocji wobec sprawcy krzywdy i zastępowania ich reakcjami neutralnymi lub pozytywnymi; Exline, Worthington, Hill i McCollough, 2003) wiąże się z lepszymi parametrami zdrowia fizycznego (Witvliet, Ludwig i Van der Laan, 2001), odbudową relacji społecznej ze sprawcą krzywdy (Karremans i Van Lange, 2008; McNulty, 2008; Trzebińska, 2008), a nawet jakością życia seksualnego (Brudek, 2017). Gruszecka (1996) zwraca też uwagę, iż proces transformacji motywacji leżący u podstaw przebaczenia, chroni przed popadaniem w pułapkę osadzenia w przeszłości (na skutek nieprzepracowanej krzywdy), i umożliwia czerpanie satysfakcji z teraźniejszości i przyszłości.

Przyjmując, iż doświadczenie krzywdy stanowi wyraz konfliktu między partnerami w bliskim związku (por. Fincham, Beach i Davila, 2007), istotne wydaje się także wskazanie, że częstotliwość i destrukcyjne zachowania w sytuacji pokrzywdzenia będą skutkowały podobnymi konsekwencjami jak ogólna klasa sytuacji konfliktowych. Sposób funkcjonowania w sytuacji konfliktu, a zwłaszcza negatywistyczne zachowania w reakcji na niesatysfakcjonujące postępowanie partnera, powszechnie uważane jest za podstawowe uwarunkowanie deterioracji i rozpadu relacji (Fincham i Beach, 1999; Karney i Bradbury, 1995). Podstawowe sfery konfliktów w bliskich relacjach dotyczą kwestii finansowych, podziału obowiązków domowych, okazywania sobie zaangażowania, seksu, relacji z krewnymi i przyjaciółmi (Huston, Caughlin, Houts, Smith i George, 2001; Lavner, Karney i Bradbury, 2014; Storaasli i Markman, 1990). Chociaż notowane są pewne trendy rozwojowe w zakresie zmiany nasilenia i sfer konfliktowych w toku rozwoju relacji, badania skłaniają do konkluzji, iż większość problemów, przed którymi stają pary istnieje w relacji od jej rozpoczęcia (Huston i in., 2001). Zarówno nasilenie konfliktowych interakcji, jak i negatywnego wzorca funkcjonowania w konflikcie wpływa na pogorszenie relacji (Kluwer i Johnson, 2007; McGonagle, Kessler i Gotlib, 1993; Murray, Holmes i Griffin, 1996). Poza obniżeniem satysfakcji w relacji, intensywność konfliktów i sposoby zachowania w konfliktach relacyjnych wywołują istotne zmiany w zdrowiu psychicznym (np. depresyjności, Fincham, Beach, Harold i Osborne, 1997, zaburzeniach odżywiania, Van den Broucke i in., 1997, uzależnieniach, Murphy i O'Farrell 1994) i fizycznym partnerów (zaburzeniach kardiologicznych, obniżeniu odporności, zaburzeniach endokrynologicznych; Burman i Margolin 1992, Kiecolt-Glaser i Newton, 2001; Pastwa-Wojciechowska i in., 2013). Konflikty w diadzie rodzicielskiej mają także wpływ na otoczenie, na przykład pogarszają dostosowanie dzieci (Fincham, Grych i Osborne, 1994). Konsekwencje konfliktów w bliskich

relacjach romantycznych wywołują zatem potrzebę analizy uwarunkowań dróg pojawiania się konfliktów w diadzie, ale także uwarunkowań wzorców zachowań partnerów w sytuacjach konfliktowych, co stanowi także cel bieżącego projektu.

2.9 Podsumowanie

O prawdziwości przywidywania wyrażonego w powyższym paragrafie, a wskazującego, że u podstaw reaktywności postulowanych w omówionych powyżej modelach systemów regulacji procesu transformacji motywacji w relacji (np. zaufania, samooceny, etc.) leży aktywność ogólniejszego – hierarchicznie zbudowanego – systemu wrażliwości na bodźce apetycyjne (dążenia) i awersyjne (unikania) powinna świadczyć możliwość obserwowania zjawiska przeniesienia wzbudzenia dążenia lub unikania z jednej domeny (np. poprzez konflikt w bliskiej relacji) na skutki behawioralne w innej sferze (np. w środowisku pracy). Badania potwierdzające istnienie zjawiska takiego przeniesienia pobudzenia zaprezentowali Cavallo i współpracownicy (2009). W dalszych analizach Cavallo, Fitzsimons i Holmes (2010) wykazali, że zagrożenie relacji romantycznej aktywizuje fundamentalny system dążenia – unikania, którego działanie przejawia się następnie w innej dziedzinie aktywności (dostępność słów wyrażających dążenie lub unikanie, rozwiązywanie anagramów). Tym samym dowiedziono, że wzbudzenie konfliktu dążenia – unikania w relacji aktywizuje ogólne procesy samoregulacji w reakcji na detekcję ryzyka. Wynik ten może wskazywać, że sygnały zagrożenia relacji są pewnym typem ogólniejszej kategorii bodźców awersyjnych, na które reaguje system motywacyjny człowieka uruchamiając reakcje unikania. Rezultaty te sugerują także, że wrażliwość na wzmocnienia wynikająca z działania systemów dążenia, hamowania i walki-ucieczki-znieruchomienia stanowi bezpośredni predyktor reagowania na bodźce zagrażające trwaniu relacji, np. konflikty lub krzywdy (por. Cavallo, Fitzsimons i Holmes, 2010), ale może działać również za pośrednictwem swoistych procesów relacyjnych (samooceny, zaufania, celów dążeniowych i unikowych). Omówieniu potencjalnych procesów pośredniczących, stanowiących pośrednie ogniwo w hierarchicznych modelu motywacji społecznej (por. Elliot, 1997; Gable, 2006), poświęcono kolejny rozdział.

ROZDZIAŁ III

PRZEJAWY WRAŻLIWOŚCI NA WZMOCNIENIA W RELACJACH ROMANTYCZNYCH

Związki między reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia a reagowaniem na krzywdę w bliskiej relacji mogą mieć charakter zapośredniczony (por. Gable, 2006). Laurenceau i współpracownicy (2010) wskazują, iż zasadne jest rozpatrywanie wrażliwości na wzmocnienia skontekstualizowanej do konkretnej relacji społecznej, rozumianej jako wrażliwość na nagrody i kary relacyjne (np. w relacji romantycznej). Aktywizacja systemów BAS, BIS i FFFS może się przejawiać poprzez przyjmowanie określonych celów (promocyjnych lub prewencyjnych) w bliskiej relacji (Elliot, Gable i Mapes, 2006), wiązać się z przywiązaniem do partnera romantycznego (Jiang i Tiliopoulos, 2014), oraz istotnymi z punktu widzenia uwarunkowań procesu akomodacji i przebaczenia procesami: samooceny (Erdle i Rushton, 2010), zaufania (por. Holmes i Rempel, 1989), empatyzowania (Aluja i Blanch, 2011) oraz regulacji emocjonalnej (Tull, Gratz, Latzman, Kimbrel i Lejuez, 2010). Pogłębiona analiza konstruktów wrażliwości na wzmocnienia w relacji, celów dążeń i unikowych, samooceny, zaufania, empatii, a także regulacji emocjonalnej w relacji wskazuje, iż wszystkie one mogą być konceptualizowane jako swoiste systemy wrażliwości na wzmocnienia.

W bieżącym projekcie mechanizmy regulujące konflikt motywów ochrony siebie i promocji relacji, takie jak samoocena (Murray i in., 2008), zaufanie (Murray i Holmes, 2009), cele dążeniowe i unikowe (Gable, 2006), wrażliwość na nagrody i kary relacyjne (Laurenceau i in., 2010), a także strategie regulacji emocji (por. McCollough i in., 1997) i empatię (Davis, 1999), określone zostały jako *systemy wrażliwości na wzmocnienia w relacjach romantycznych*. Rozpatrywane są one jako mediatory zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdę w związku romantycznym. W myśl postulowanego w poprzednim rozdziale hierarchicznego modelu motywacji społecznej (Elliott i Trash, 2002), postrzegane procesy należy rozumieć jako przynależące do poziomu o pośredniej ogólności (na najbardziej podstawowym poziomie mieszczą się osobowościowe i temperamentalne reaktywności systemów reagowania na wzmocnienia, zaś na poziomie szczegółowym – konkretne zachowania w sytuacji interakcyjnej).

W kolejnych paragrafach zdefiniowano typy systemów wrażliwości na wzmocnienia w relacjach romantycznych i ich związki z reaktywnością systemów BAS, BIS i FFFS.

3.1 Wrażliwość na nagrody i zagrożenia w relacji romantycznej

Laurenceau, Kleinman, Kaczynski i Carver (2010) wskazali, iż wrażliwość na wzmocnienia powinna być mierzona w sposób skontekstualizowany do konkretnej relacji, i zaproponowali miary wrażliwości na nagrody (*relational incentives sensitivity*) i kary (*relational threats sensitivity*) w relacji romantycznej. Relacyjna wrażliwość na nagrody obejmuje podwyższoną gotowość do sprzyjania i inicjowania dobrych momentów w bliskiej relacji, dążenia do pogłębiania bliskości i poświęcania swoich planów by umożliwić poprawę relacji (Laurenceau i in., 2010). Relacyjna wrażliwość na kary wyraża podwyższoną tendencję do reagowania negatywnym afektem (zmartwieniem, smutkiem, zaprzątnięciem) na krytykę ze strony partnera, objawy zdenerwowania partnera, obawa przed popełnianiem błędów w relacji romantycznej i podwyższoną antycypacją negatywnych interakcji (Laurenceau i in., 2010). Wrażliwość na nagrody i zagrożenia relacyjne przewidywała reakcje emocjonalne partnerów po dyskusjach na tematy pozytywne i negatywne dla związku (Laurenceau, Troy i Carver, 2005; Laurenceau i in., 2010).

Podejście Laurenceau i współpracowników (2010) nawiązuje do twierdzeń Holmesa (1981), który wskazywał, że w procesie adaptacji w danej współzależnej relacji zautomatyzowane zostają specyficzne tendencje motywacyjne do reagowania w określony sposób wobec określonego partnera. Proces ten można roboczo określić jako kalibrowanie systemów wrażliwości do danej relacji. Modele „osobowości w kontekście“ Reisa i współpracowników (2002) oraz Zayasa i współpracowników (2002), wskazują podobnie, iż partner romantyczny stanowi specyficzny czynnik środowiskowy regulujący przejawianie się cech osobowościowych, stąd zwłaszcza w relacjach diadycznych należy oceniać dyspozycje w sposób skontekstualizowany.

Podobne sugestie wysunięte zostały w modelu interpersonalnej motywacji dążenia i unikania (Gable i Impett, 2012), w którym testuje się zmienne powiązane ze społecznymi aspektami działania systemów wrażliwości na wzmocnienia (*need for affiliation, fear of rejection*), będące korelatami bardziej ogólnych reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS (Gable, 2006; Elliot, Gable i Mapes, 2006; Impett i in., 2008). Hundt i współpracownicy (2010) wykazali, iż wrażliwość na kary jest skorelowana z BIS, zaś na nagrody z BAS, oraz, że wrażliwość na kary i nagrody jest predyktorem społecznego funkcjonowania. W oparciu o te wyniki można spodziewać się, iż wrażliwość na wzmocnienia w relacji stanowi swoisty mediator związków między ogólną wrażliwością na wzmocnienia a funkcjonowaniem w konkretnej relacji.

3.2 Wrażliwość na wzmocnienia a orientacje na dążenie i unikanie w relacjach romantycznych

Orientacje na cele dążeniowe i unikowe stanowią swoistą konkretyzację motywów z poziomu dystalnego (reaktywności BAS, BIS i FFFS, potrzeby afiliacji, wrażliwości na odrzucenie; por. Gable, 2006) oraz funkcjonują jako bardziej elastyczne standardy regulacyjne w konkretnych związkach interpersonalnych, na przykład związkach przyjaźni lub relacjach romantycznych (Elliot, Gable i Mapes, 2006). Przykładami celów dążeniowych jest planowanie przyjemnych czynności wspólnych, odczuwanie pożądania seksualnego, gotowość do rozwiązania konfliktu na drodze dialogu. Z kolei wśród celów unikowych można wymienić powstrzymywanie się od wyrażenia zdania w obawie przed wywołaniem kłótni, ustępowanie partnerowi celem poprawy relacji, unikanie zachowań, które mogłyby być interpretowane przez partnera jako wrogie (por. Gable i Impett, 2012).

W ostatniej wersji modelu motywów społecznych w bliskich związkach postulowano, że wrażliwość na wzmocnienia (nagrody społeczne lub kary) oraz atmosfera relacji stanowią predyktory celów dążeniowych i unikowych w relacji, które z kolei regulują procesy intymności, rozwiązywania konfliktów i innych mechanizmów wewnątrzrelacyjnych (Gable i Impett, 2012). W analizach Gable (2006) oraz Laurenceau i współpracowników (2010) wykazano, przewidywane przez model, pozytywne zależności między wrażliwością BAS a orientacją na cele dążeniowe, a także BIS i orientacją na cele unikowe.

W badaniach sprawdzających model motywów społecznych, prowadzonych wśród osób pozostających w relacjach romantycznych, wykazano odmienne skutki zachowań podejmowanych z motywów dążeniowych lub unikowych. Impett, Strachman, Finkel i Gable (2008) wykazali, iż orientacja na cele dążeniowe sprzyja odczuwaniu pożądania w związku romantycznym. Pozytywny efekt silniejszej orientacji na cele dążeniowe dla satysfakcji z relacji romantycznej jest mediowany przez wzmocnienie pozytywnego afektu i responsywność wobec potrzeb partnera (Impett i in, 2010). Poświęcenia dla partnera motywowane dążeniowo wiążą się pozytywnie z satysfakcją z bliskiej relacji i własnym dobrostanem, podczas gdy ustępstwa motywowane celami unikowymi wobec odczuwanych nieprzyjemnie zjawisk w bliskiej relacji (np. konfliktów, krytyki partnera) wiążą się z satysfakcją ujemnie (Impett, Gable i Peplau, 2005). Wyniki tych analiz sugerują, iż wrażliwość na nagrody i kary, oraz uruchamianie celów związanych z dążeniem i unikaniem mają znaczenie dla procesów reagowania w sytuacji konfliktu w bliskiej relacji, a także procesami kontroli i władzy. Poświęcenie można bowiem utożsamiać w niektórych wypadkach z uleganiem lub asertywnością (por. Locke, 2008), w innych ze strategią

Lojalności lub przystosowania (Rusbult i in., 1991; Thomas i Killman, 1974). Warto także zauważyć, iż uleganie partnerowi można traktować jako składnik pewnych strategii wywierania wpływu w bliskiej relacji, np. regresji lub strategii wymiany przysług (Buss i in., 1987; Mandal, 2008). Jak wskazują wyniki, nie tylko sam akt ulegania, ale jego motywacyjna baza (cel dążeniowy lub unikowy) mają znaczenie dla ostatecznej jakości reakcji względem partnera.

3.3 Wrażliwość na wzmocnienia a samoocena

Reaktywność behawioralnego systemu dążenia jest skorelowana z wyższą samooceną, zaś reaktywność behawioralnego systemu hamowania wiąże się z niższą samooceną (Erdle i Rushton, 2010). Wysokość samooceny jest również stosunkowo silnie związana z neurotycznością i ekstrawersją (Robins, Hendin i Trzesniewski, 2001), które są korelatami wrażliwości BIS i BAS (Elliot i Thrash, 2002; Kaiser i Ross, 2011).

Samoocena, w myśl modelu socjometru (Leary i Baumeister, 2000), funkcjonuje jako wskaźnik statusu społecznego i zaspokojenia potrzeby przynależności, oraz wyraża miejsce jednostki na wymiarach dominacji oraz ciepła-ugodowości (Zeigler-Hill, 2010). W nawiązaniu do tego ujęcia, Chang, Kahle, Yu i Kirsch (2014) wykazali, że wrażliwość BIS i BAS koreluje z poczuciem samotności, pojawiającym się w sytuacji posiadania niewystarczających sieci społecznych. W badaniach dotyczących związków między BAS i BIS a narcyzmem – związanym z nieadekwatną samooceną – wykazano, iż reaktywność BAS jest pozytywnie, zaś BIS negatywnie skorelowana z narcyzmem (MacLaren i Best, 2013). Wyniki badań metaanalizy wykazują ponadto, że neurotyczność, samoocena, umiejscowienie kontroli i poczucie skuteczności są wskaźnikami tego samego konstruktów wyższego rzędu (Judge, Erez i Bono, 1998; Judge, Erez, Bono i Thoresen, 2002).

Murray, Holmes, Griffin i Derrick (2015) podkreślają, iż samoocena i wrażliwość BIS reprezentują ten sam wskaźnik wrażliwości partnera na negatywne wzmocnienia. Overall i Sibley (2009) zestawili w badaniach samoocenę i wrażliwość na odrzucenie, i wykazali, iż istotniejszym predyktorem zachowań wynikających z orientacji na obronę siebie lub promocję relacji w związkach o wysokim poziomie współzależności jest wrażliwość na odrzucenie. Rezultaty te sugerują, iż wrażliwość na bodźce awersyjne (reaktywność BIS i FFFS) może pozostawać w zależności z samooceną, i za jej pośrednictwem modyfikować zachowania osoby w reakcji na doświadczaną krzywdę, a przy tym pozostawać niezależnym predyktorem reagowania na zagrożenia relacyjne.

3.4 Wrażliwość na wzmocnienia a zaufanie

Zaufanie w związku romantycznym ma charakter systemu regulacyjnego, opierającego się na monitorowaniu zwłaszcza tych zachowań partnera, które mogą być zagrażające dla relacji (Murray i Holmes, 2009, 2011). Można określać zatem zaufanie jako system wrażliwości na wzmocnienia awersyjne w relacji. Dokładniejsza analiza stosowanej przez Murray i współpracowników (2009) operacjonalizacji zaufania, wskazuje, iż wyraża ono oszacowanie, że partner będzie powstrzymywał się od negatywnych interakcji (np. wyśmiewania, zawstydzania, etc.), zaś będzie dostarczał pozytywnych wzmocnień (wsparcia, akceptacji, etc.), oraz że taki wzorzec zachowania partnera będzie trwały (Rempel, Holmes i Zanna, 1985). Taka konceptualizacja wskazuje, iż zaufanie obejmuje także mechanizm detekcji bodźców apetytywnych.

Innym często stosowanym wskaźnikiem zaufania jest poczucie, że partner w pozytywny sposób ocenia osobę badaną (Murray i in., 2003). W ostatnich pracach, Murray, Gomillion, Holmesa, Harrisa i Lamarche (2013) postulują, że refleksyjne zaufanie wyraża przekonanie, że partner docenia cechy osoby badanej, czują się z nią blisko związani i jest zaangażowany w relację (w takim ujęciu definicja zaufania zbliża się do konstruktów pojawiających się w teoriach współzależności – zaangażowania oraz przywiązania – lęku). Tak rozumiane zaufanie ma zaś z kolei modyfikować gotowość do przyjmowania celu ochrony siebie w taki sposób, iż osoby przejawiające niższe zaufanie wobec partnera będą częściej przejawiały motywację ochrony siebie (Murray i in., 2013).

Wzorzec silnego zaufania odpowiada zatem sytuacji, w której wrażliwość BAS (lub wrażliwości na wzmocnienia pozytywne w bliskiej relacji) jest podwyższona, zaś wrażliwość FFFS i BIS – obniżona (lub wrażliwości na zagrożenia w relacji). Warto zauważyć, iż wyniki Cavallo i współpracowników (2009), w których posługiwano się samooceną jako wskaźnikiem zaufania/szacunku ze strony partnera, wykazały, iż osoby o niskiej samoocenie wzbudzały niższą, zaś osoby o wyższej samoocenie wyższą motywację dążeniową – która jest korelatem silniejszej wrażliwości na wzmocnienia pozytywne, na przykład większej reaktywności BAS (Gable, 2006). Układ wyników sugeruje, że zarówno u podstaw regulacyjnej roli zaufania, jak i samooceny może leżeć specyficzny profil wrażliwości systemów reagowania na wzmocnienia (ogólnych lub skontekstualizowanych do relacji). Sugestia ta jest zgodna z twierdzeniami Murray i współpracowników (Murray, Derrick, Leder i Holmes, 2008), dotyczącymi roli samooceny. Badacze przyjęli, że u osób o wyższej samoocenie występuje chronicznie wyższa orientacja na dążenie do bliskości, zaś u osób o niższej samoocenie – orientacja na ochronę siebie. Przewidywania te potwierdzili

empirycznie Erol i Orth (2013) wykazując, iż efekty samooceny dla satysfakcji z bliskiego związku są mediowane przez styl przywiązania.

Kolejne przesłanki, które pozwalają przyjąć, iż zaufanie jest swoistym systemem wrażliwości na wzmocnienia w relacji, można wywieść z analizy procesu atrybucji w relacji romantycznej. Treściowa analiza atrybucji zachowań partnera wykazuje, że osoby o wysokim zaufaniu mają tendencję do podkreślania pozytywnych aspektów wydarzenia, umiarkowane zaufanie wiąże się z silniejszą gotowością do zwracania uwagi na wydarzenia negatywne, zaś u osób o niskim zaufaniu odnotowuje się tendencję do wyciszania reakcji emocjonalnej celem minimalizacji rozwoju konfliktu (Rempel, Ross i Holmes, 2001). Holmes i Rempel (1989) wykazali, że osoby o wysokim zaufaniu reagują w bardziej pozytywny sposób na zachowania partnera, gdy dyskutują o poprzednich jego wykroczeniach. Murray i Holmes (1993) dowiedli także, że osoby o wysokim zaufaniu radzą sobie z potencjalnie negatywnymi informacjami o swoim partnerze poprzez transformację ich treści za pomocą wydobywania pozytywnych przesłanek. Osoby o słabym zaufaniu mają z kolei tendencję do atrybucji podtrzymujących dystres (*distress-maintaining attributions*; Camper, Jacobson, Holtzworth-Munroe i Schmaling, 1988), wyrażających się w silniejszym ukierunkowaniu uwagi na negatywne aspekty interakcji, które obniżają ich poczucie bezpieczeństwa w związku. Warto wskazać, iż procesy atrybucyjne w mechanizmie zaufania, polegają na redefinicji walencji (awersyjny vs. apetytywny) i intensywności (silny vs. słaby) bodźców w postaci wykroczeń partnera. Ten wzorzec redefinicji koresponduje z, postulowanym w pięcioczynnikowej wersji teorii wrażliwości na wzmocnienia (RST-5), procesem waluacji (oceny bodźców; por. Corr i McNaughton, 2012), który powoduje wzbudzenie BAS, BIS lub FFFS w zależności od dokonanej oceny bodźca. Zatem także na gruncie teoretycznym można wyprowadzić tezę o zależnościach między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a zaufaniem w relacji romantycznej (choć role mediatora można przypisywać atrybucjom przeszłych zachowań partnera – co jednak nie stanowi problemu podjętego w tej pracy).

Mikulincer (1998) wykazał, iż u podstaw zaufania należy upatrywać stylu przywiązania. Osoby przywiązane w sposób bezpieczny miały wyższe poczucie zaufania wobec partnera, większą poznawczą dostępność wspomnień związanych z zaufaniem, częściej doświadczały wydarzeń umacniających ich zaufanie oraz radziły sobie w sposób konstruktywny w sytuacjach zagrożenia zaufania. Propozycję tę dodatkowo wspierają sugestie Autorów modelu regulacji ryzyka i zarządzania motywacją (Murray i in., 2006; Murray i Holmes, 2009), którzy wskazują, że lęk przywiązaniowy jest wskaźnikiem zaufania wobec partnera, zaś oba modele (przywiązania i proponowany przez nich) wznaczej mierze

są ze sobą związane. Badania Jianga i Tiliopoulusa (2014) wykazały, że lęk i unikanie przywiązaniowe są skorelowane z wrażliwością BIS i FFFS, co wskazuje, iż u podstaw lękowego mechanizmu obniżania zaufania wobec partnera może leżeć również uogólniona wrażliwość na wzmocnienia negatywne (por. Carver, 1997). Sugestię tę wspiera dodatkowo fakt, że wrażliwość na odrzucenie (wyrażająca konstrukt zbliżony do BIS i FFFS; Gable, 2006) wiąże się z podwyższoną tendencją do odczytywania niejasnych komunikatów partnera jako odrzucających, ale również z silniejszym reagowaniem wrogością, zazdrością, osłabieniem gotowości do udzielania wsparcia w sytuacji zagrożenia relacji (Downey i Feldman, 1996). Podwyższony poziom neurotyczności i tendencji do unikania koreluje z wrażliwością na odrzucenie (Downey i Feldman, 1996).

3.5 Wrażliwość na wzmocnienia a empatyzowanie

Mechanizm empatyzowania obejmuje procesy przetwarzania informacji społecznych, zwłaszcza sygnałów w postaci emocjonalnych reakcji obserwowanych osób (przyjmowanie perspektywy; Davis, 1999; Eisenberg, 2000), oraz reaktywne stany afektywne, skoncentrowane na osobach percypowanych (empatyczna troska) lub sobie (osobista przykrość; Decety i Jackson, 2004; Kaźmierczak i in., 2007; Mathur i in., 2010). Zmiany przetwarzania poznawczego u osób empatyzujących poprzez przyjmowanie perspektywy wykazali w swoich badaniach Galinsky i Moskowitz (2000). Osoby empatyzujące z przedstawicielami grup stygmatyzowanych przetwarzały informacje dotyczące tych grup w sposób mniej stereotypowy, zaś osoby przyjmujące perspektywę osób starszych zmieniały sposób poruszania się na wolniejszy, co mogło wynikać u nich z silnej aktywizacji schematu starości. Zdolności emocjonalne, rozumiane jako trafne odbieranie, interpretowanie informacji emocjonalnych, oraz adekwatne regulowanie własnych stanów emocjonalnych, uznaje się za prekursorsy lub składowe umiejętności w zakresie empatyzowania (Brackett, Rivers i Salovey, 2011; Ciarochi, Chan i Caputi, 2000; Denham, 2007; deRosnay i Highes, 2006). Maria Kaźmierczak, Beata Pastwa-Wojciechowska i Magdalena Błażek (2013) wykazały, iż reagowanie silniejszą osobistą przykrością koreluje dodatnio z rysami zaburzeń osobowości typu osobowości chwiejnej emocjonalnie, unikowej, zależnej i paranoicznej, zaś tendencja do empatycznego przyjmowania perspektywy koreluje ujemnie z rysami paranoicznymi, schizoidalnymi i antyspołecznymi. Empatia modyfikuje także procesy autoregulacji nastroju (Kaźmierczak, Karasiewicz i Błażek, 2009).

Afektywne reakcje empatyczne mają charakter wtórny wobec postrzeganych i przetwarzanych informacji relacyjnych, którymi są emocje partnera (Davis, 1983, 1999).

Badania Davisa i Oathouta (1987) wykazały, iż przyjmowanie perspektywy przekłada się na obniżenie tendencji do braku wrażliwości (krytykowania, zachowań niedojrzałych, nieprzyjemnych nawyków, egocentrycznego postępowania) i sprzyja kontroli emocji (*even temper*), empatyczna troska koreluje zaś z dobrą komunikacją z partnerem oraz okazywaniem mu ciepła, natomiast osobista przykrość z zaborczością (*possessiveness*) oraz negatywnie z dbaniem o swój pozytywny wizerunek (przyjazność, bycie godnym zaufania, etc.).

Empatia koreluje również z obniżoną tendencją do negatywistycznego zachowania w czasie konfliktów w bliskich związkach romantycznych (Cramer, 2003) i agresywnego zachowania w czasie nieporozumień (Pastwa-Wojciechowska i in., 2015; Péloquin i in., 2011). Kaźmierczak (2008) wykazała, iż empatyzowanie przekłada się na podejmowanie adaptacyjnych zachowań komunikacyjnych wobec partnera i unikanie nieadaptacyjnych, jak na przykład deprecjacja partnera. Empatyzowanie jest jednym z mechanizmów podtrzymywania relacji (Waldinger, Schulz, Hauser, Allen i Crowell, 2004). Trafność empatyczna przekładała się na satysfakcję w relacjach adolescentów, natomiast zaobserwowano, iż w zależności od typu informacji emocjonalnej, które empatyzowanie dotyczyły, odmienne były efekty u mężczyzn i kobiet (Haugen, Welsh i McNulty, 2008). Badania prowadzone w paradygmacie prognozowania emocjonalnego (*affective forecasting*) wykazały, że przewidywanie smutku u partnera po popełnieniu przez siebie wykroczenia relacyjnego w związku było silniejsze niż rzeczywista reakcja partnera (Green i in., 2013). Empatyzowanie w relacji koreluje ze skłonnością do przebaczenia partnerowi krzywdy (Fincham, Paleari i Regalia, 2002; Paleari i in., 2005). Rusbult i współpracownicy (1991) wykazali, iż przyjmowanie perspektywy obniża gotowość do stosowania destruktywnych strategii reagowania w konflikcie, a podnosi gotowość do reagowania strategiami konstruktywnymi. Empatia własna partnerów oraz postrzeganie empatii u partnera związku mają istotne znaczenie dla satysfakcji z relacji i podejmowania w niej nowych ról życiowych, na przykład roli małżonków i rodziców (Kaźmierczak, 2013, 2014, 2015; Kaźmierczak, Kiełbratowska i Karasiewicz, 2015; Płopa, Kaźmierczak i Karasiewicz, 2016).

Mechanizm empatyzowania afektywnego, które ma naturę reaktywną, pozostaje w ścisłym związku z tendencjami w zakresie percepcji i interpretacji informacji społecznych, które stanowią początkowy etap odbioru bodźców (por. McNaughton, Young i Corr, 2016). Wrażliwość na społeczne nagrody i kary może zatem modyfikować proces empatyzowania, wzbudzając określone reakcje emocjonalne (empatyczną troskę lub osobista przykrość; Davis, 1983) oraz powodując zmianę w zakresie refleksyjności analizy sytuacji (np. zmiany tendencji do przyjmowania perspektywy innej osoby). Przewidywania te zyskały

potwierdzenie w analizie Aluji i Blancha (2011), którzy wykazali zależności między wrażliwością na nagrody i kary a empatią i jej bliskim korelatem – ugodowością. Argumentów na poparcie zależności między wrażliwością na wzmocnienia a empatią dostarcza także analiza zmian w przetwarzaniu informacji społecznych u osób o wysokiej pozycji władzy. Aktywizacja systemu dążenia u tych osób, analogiczna do objawów działania BAS (Anderson, John i Keltner, 2012), skutkuje wybiórczym i instrumentalnym empatyzowaniem (Keltner, Gruenfeld i Anderson, 2003).

3.6 Wrażliwość na wzmocnienia a regulacja emocjonalna

Regulacja emocji odnosi się do wszystkich procesów, których celem jest osłabienie, utrwalenie lub wzmocnienie intensywności emocji w czasie (Gross i Thompson, 2007). Procesy regulacyjne obejmują adaptacyjne reagowanie na emocje (niezależnie od ich intensywności) oraz umiejętność kontroli zachowań w sytuacji doświadczania dystresu emocjonalnego, a także efektywnego wykorzystywania informacji, jakie niosą ze sobą emocje (Gratz i Roemer, 2004). Gross i John (2003) zaproponowali procesualny model regulacji emocji, w którym wskazali, iż strategie regulacji emocji są skoncentrowane albo na antecedentach emocji, albo na samej reakcji afektywnej. Procesy poznawczego przeformułowywania (*cognitive reappraisal*) polegają na zmianie antecedentów emocji, zaś supresja/tłumienie (*suppression*) skupione jest na zahamowaniu ekspresji stanu efektywnego. Metaanaliza Webba, Miles i Sheerana (2012) wykazała stosunkowo silne, $d = \{.53; .90\}$ związki między gotowością do stosowania obu strategii z konkretnymi skutkami behawioralnymi, co wskazuje, iż stosowane strategie regulacji emocji mają istotne znaczenie dla determinowania zachowania. Brans i współpracownicy (2013) analizowali związki tendencji do posługiwania się sześcioma strategiami regulacji emocji (reflektowaniem, poznawcze przeformułowanie, ruminacja, dystrakcja, tłumienie i dzielenie się) a subiektywnym dobrostanem, wykazując, iż strategie ruminacji i tłumienia wiązały się z obniżeniem pozytywnego afektu i podwyższeniem negatywnego afektu, zaś reflektowanie korelowało z pozytywnym afektem.

Strategie regulacji emocji wiążą się także z zachowaniami podejmowanymi wobec partnera w relacji romantycznej (Ryan, Gottman, Murray, Carrère i Swanson, 2000). Land, Rochlen i Vaughn (2011) pokazali, iż u podstaw unikania przez mężczyzn intymności z partnerką leży głównie tendencja do tłumienia emocji. Supresja emocjonalna wiąże się z niższą satysfakcją w bliskich relacjach (Impett i in., 2012). Tłumienie emocji współwystępuje z niską oceną dostępności wsparcia ze strony partnera i jego mniejszą

responsywnością (Butler i in., 2003; Gross, 2002). Przyjmowane w czasie rozmowy konfliktowej strategie regulacji emocji zmieniają zapamiętaną treść interakcji (Richards, Butler i Gross, 2003). Finkel i Campbell (2001) wykazali, iż proces akomodacji w bliskim związku romantycznym wymaga umiejętności samokontroli, której elementem jest umiejętność regulacji emocji (Baumeister i Vohs, 2007; Tangney, Baumesiter i Boone, 2004). Podobnie, Murray i współpracownicy (2013) wykazali, iż do kalibrowania motywacji do promocji relacji potrzebne są umiejętności regulacyjne.

Strategie reagowania na krzywdę, wyróżnione przez Gruszecką (2003), są w zasadniczej mierze strategiami regulacji emocjonalnej. Strategia emocjonalno-odwetowa może być rozumiana jako odwrotność strategii tłumienia emocji oraz reakcja zbliżona do stylu radzenia sobie ze stresem skoncentrowanego na emocjach (Endler i Parker, 1990), strategia przeformułowania pokrywa się znaczeniowo z przeformułowaniem poznawczym w modelu Johna i Grossa (2003), natomiast strategia zorientowana na problem i poszukiwanie pomocy oraz ucieczka idystansowanie się nawiązują do stylów radzenia sobie ze stresem: zorientowanego na problem i na unikanie (Endler i Parker, 1990). Wyniki te wskazują, iż w sytuacji krzywdy istotną rolę odgrywa nie intensywność wzbudzonych reakcji emocjonalnych, ale i sposób ich regulowania. Różnice interpersonalne pod względem stosowanych strategii regulacji emocji w sytuacji wykroczenia relacyjnego partnera romantycznego są istotnie skorelowane z procesami transformacji motywacji (por. rola ruminacji; McCollough, 2001).

Wrażliwość systemu BIS-FFFS jest istotnie pozytywnie skorelowana z trudnościami w regulacji emocjonalnej – trudnościami z kontrolą impulsów, brakiem klarowności emocji, brakiem uważności emocjonalnej, nieakceptowaniem emocji (Tull, Gratz, Latzman, Kimbrel i Lejuez, 2010), tendencją do ruminacji emocjonalnej (Keune, Bostanov, Kotchoubey i Hautzinger, 2012; Leen-Feldner, Zvolensky, Feldner i Lejuez, 2004; Randless, Flett, Nash, McGregor i Hewitt, 2010) i kontrolą gniewu oraz agresywnością (Smits i Kuppens, 2005). Wrażliwość na wzmocnienia może również modyfikować procesy uczenia się strategii regulacji emocjonalnych w czasie rozwoju (Depue i Iacono, 1989), co skutkuje nieadaptacyjnymi strategiami radzenia sobie w dorosłości. Sotelo i Babcock (2013) wykazali, że drażliwość zmiennych związanych z aktywnością BAS (impulsywności i ujawniania gniewu) i BIS (lęk i trzymanie gniewu w sobie) moderowały zależności między ruminacją a przemocą wobec partnera romantycznego. U osób o wyższej drażliwości BAS związki między ruminacją i przemocą były silniejsze. Drażliwość BAS jest także skorelowana z impulsywnością (brakiem umiejętności regulacji impulsów emocjonalnych; Gray, 1994),

która koreluje z kolei z agresywnością (Bettencourt i in., 2006; Finkel i in., 2009). McCollough, Bono i Root (2007) zwracają uwagę na związki ruminacji z intensywnością doświadczania lęku i gniewu – emocji za których aktywizacje odpowiadają BAS i BIS (Smits i Kuppens, 2005), a których przejawy obserwuje się w sytuacji doświadczania krzywdy ze strony partnera (Leary i in., 1998).

Proces transformacji motywacji wymaga wyhamowania automatycznych reakcji, które zwykle mają destrukcyjne zabarwienie – co sugeruje, że wynikają z aktywacji FFFS (związanego z walką lub aktywnym unikaniem) lub BAS (skorelowanego z gniewem). Reaktywność behawioralnego systemu inhibicji, który odpowiada za wyhamowanie impulsów z BAS i FFFS, może zatem przejawiać się z stosowaniem takich strategii regulacji emocji, które będą sprzyjać akomodacji (por. Finkel i Campbell, 2001).

3.7 Podsumowanie

Reaktywność systemów reagowania na bodźce awersyjne (FFFS), apetytywne (BAS) i konflikt motywów (BIS) znajduje odzwierciedlenie w uwrażliwieniu na sygnały nagrody i kary w relacjach romantycznych (Laurenceau i in., 2010), oraz pozwala na przewidywanie natężenia procesów, wyrażających dążenie i unikanie w bliskiej relacji: aktywizacji celów dążeniowych i unikowych (Gable, 2006), samoocenie (Erdle i Rushton, 2010), empatyzowaniu (Aluja i Blanch, 2011), regulacji emocji (Tull i in., 2010), a przeprowadzona analiza teoretyczna pozwala twierdzić, iż również w zaufaniu względem partnera (Holmes i Rempel, 1989). Badania analizujące uwarunkowania reagowania na wykroczenia relacyjne wskazały, iż procesy samooceny, zaufania, realizacji celów relacyjne mają istotną rolę regulacyjną dla przebaczenia i akomodacji. Mattingly i współpracownicy (2012) wykazali, iż wrażliwość na wzmocnienia wiąże się z akomodacją w relacji romantycznej. Układ tych wyników sugeruje zasadność rozważenia mediacyjnej roli wskazanych mechanizmów w relacji między wrażliwością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy. Badanie wskazanych ścieżek pośrednich wydaje się również uzasadnione w świetle, wyprowadzonej w poprzednim rozdziale, nadrzędnej roli modelu hierarchicznej motywacji społecznej (Elliot, 1997; Gable, 2006) względem modeli zawierających jako standardy regulacyjne samoocenę (Murray i in., 2008), zaufanie (Holmes i Murray, 2009, 2011), lub cele dążeniowe i unikowe (Gable, 2006). Jednoczesne testowanie wszystkich zależności pośrednich oferuje nie tylko możliwość identyfikacji istotnych mediatorów, ale także sposobność unifikacji postulowanych modeli mechanizmów regulacji ryzyka w relacji romantycznej.

CZEŚĆ EMPIRYCZNA

ROZDZIAŁ IV

PROBLEMATYKA BADAŃ WŁASNYCH

4.1 Cele badań

Krzywda interpersonalna w relacji romantycznej należy do klasy dylematów współzależności, diagnozujących skłonność partnerów do transformacji motywacji, rozumianej jako nadawanie priorytetu motywowi ochrony relacji w jego konflikcie z motywem ochrony siebie (Rusbult i Van Lange, 2003). Istotnym uwarunkowaniem tego nawyku są różnice indywidualne w dyspozycjach osobowościowych, wyrażających wrażliwość na nagradzające i karzące zachowania partnera (np. wrażliwość na odrzucenie; Rusbult i in., 2004), zaś dotychczasowe badania nad uwarunkowaniami reagowania na konflikty w związkach romantycznych wskazują, iż neurotyczność odgrywa wśród nich istotną rolę (Karney i Bradbury, 1995). Krzywda interpersonalna może też być rozumiana jako bodziec awersyjny, wystąpienie zaś bodźców tego typu uruchamia systemy wrażliwości na wzmocnienia: behawioralny system hamowania, oraz system walki-ucieczki-znieruchomienia (Corr, 2004; Gray i McNaughton, 2000). Wykazano, iż doświadczanie zagrożenia relacji romantycznej aktywizuje nie tylko dyspozycje interpersonalne, ale także ogólną motywację dążenia lub unikania (Cavallo i in., 2009, 2010), związaną z reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia: behawioralnego systemu dążenia (BAS), hamowania (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (Corr, 2009a; Elliot i Trash, 2002). Na poziomie fizjologicznym wykazano, iż mobilizacyjne korelaty gniewu (podwyższenie tętna i ciśnienia krwi, etc.) korelują z reaktywnością BAS (Tibubos i in., 2014). Z większą tendencją do przebaczenia (akomodacji) koreluje zaś obniżone ciśnienie krwi i niższe tętno (Lawler i in., 2003), co sugerowałoby rolę obniżonej reaktywności BAS dla reagowania akomodacyjnego wobec wykroczeń interpersonalnych partnera. Reaktywność BAS koreluje dodatnio z gotowością do akomodacji w relacji romantycznej, natomiast reaktywność BIS z tendencją do poświęceń (Mattingly i in., 2012). Zaobserwowany układ wyników sugeruje, iż reagowanie na krzywdy w bliskim związku może mieć mechanizm odwołujący się do ogólnej reaktywności na awersyjne bodźce środowiskowe (społeczne i fizyczne). Doświadczenie krzywdy, według tego ujęcia, aktywuje ogólne systemy reagowania na bodźce awersyjne i apetytywne, których działanie będzie wywoływać określone skutki

interpersonalne w obrębie relacji romantycznej (por. Mattingly i in., 2012).

Pierwszym celem proponowanego projektu badawczego jest weryfikacja związków między zmiennymi wyrażającymi ogólną wrażliwość na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000) a strategiami reagowania na krzywdę w bliskim związku romantycznym. Realizacja podjętego celu badawczego pozwoli na rozwinięcie koncepcji tłumaczących uwarunkowania konstruktywnych i destrukcyjnych zachowań w sytuacji doświadczania krzywdy poprzez ustalenie roli zmiennych wyrażających wrażliwość bazowych systemów motywacyjnych. Nasilenie i zakres konfliktów interpersonalnych nie zmienia się diametralnie w toku rozwoju relacji romantycznej (Lavner i in., 2014), stąd ustalenie potencjalnych czynników ryzyka zachowań destrukcyjnych w konfliktach oferuje możliwość wdrożenia odpowiednich oddziaływań we wczesnym okresie kształtowania się wzorca interakcji w związku (np. w trakcie terapii par lub poradnictwa przedmałżeńskiego). W analizie reagowania na krzywdę istotne jest uwzględnienie dwóch perspektyw: dyspozycyjnej (nawykowe reagowanie na krzywdę) i sytuacyjnej (reakcje w konkretnej sytuacji krzywdy; McCollough i Hoyt, 2002). W bieżącym projekcie uwzględniono podejście regresyjne oraz quasi-eksperymentalne, co pozwoli na weryfikację hipotez dotyczących uwarunkowań tak dyspozycyjnego, jak i sytuacyjnego (nawiązującego do konkretnego epizodu wykroczenia relacyjnego) reagowania na krzywdę.

Drugim celem projektu jest weryfikacja czynników moderujących zależności między wrażliwością na wzmocnienia a reagowaniem w sytuacji krzywdy. Uwzględniono poczucie sprawowanej władzy w relacji (Keltner, Gruenfeld i Anderson, 2000), które wiąże się z silniejszą aktywizacją systemu dążenia (w sytuacji posiadania władzy), bądź hamowania (w sytuacji podlegania władzy). Poczucie władzy promuje zachowania zgodne z przyjętymi orientacjami interpersonalnymi i cechami osobowości (Côté i in., 2011). Oczekiwano zatem, iż osoby o wyższej pozycji władzy w relacji będą zachowywały się w reakcji na krzywdę w sposób zgodny z reaktywnością systemów BAS, BIS i FFFS. Badano także rolę zaangażowania (Karremans i in., 2003) oraz poziomu bliskości relacji (Rusbult i Agnew, 2010), wyrażających silną orientację na utrzymanie relacji jako źródła istotnych, pozytywnych wzmocnień. Spodziewano się, iż orientacje te, poprzez podwyższenie reaktywności na nagrody (mediowanej przez BAS), będą skutkować zintensyfikowaniem mocy regulacyjnej BAS w sytuacji wzbudzania BIS i FFFS przez awersyjną sytuację krzywdy.

Trzecim problemem podejmowanym w projekcie jest analiza mechanizmów mediujących zależności między ogólną wrażliwością na wzmocnienia a reagowaniem

w sytuacji krzywdy. Wrażliwość na wzmocnienia przejawia się licznymi procesami zachodzącymi w relacji romantycznej: orientacji na cele dążeniowe i unikowe (Gable i Impett, 2012), samoocenie (Erdle i Rushton, 2010), zaufaniu (Murray i in., 2013), a także empatyzowaniu (Aluja i Blanch, 2011) oraz regulacji emocjonalnej (Tull i in., 2010). Procesy te są z kolei predyktorami reagowania na konflikty i krzywdy w związkach romantycznych (Davis, 1983; McCollough i in., 2006). Przyjęcie modelu hierarchicznej motywacji społecznej (Gable, 2006), jako ogólnego schematu predyktorów zachowań w relacji sugeruje, iż u podłoża wrażliwości na wzmocnienia w konkretnej relacji romantycznej (wyrażanej przez przewidywanie responsywności partnera, zaufanie, wrażliwość na relacyjne nagrody i kary, orientacja na dążenie lub unikanie) leży uogólniona, temperamentalna wrażliwość na wzmocnienia (por. Gray i McNaughton, 2000). Podczas gdy proksymalnym predyktorem reakcji na krzywdę będzie reaktywność skontekstualizowanych mechanizmów wrażliwości na wzmocnienia, ich dystalnych uwarunkowań należy poszukiwać w uwarunkowanej biologicznie wrażliwości systemów BAS, BIS i FFFS. Można dodatkowo wskazać, iż przewidywania te nawiązują do konceptualizacji osobowości jako układu poznawczo-afektywnych reakcji na sytuacje (Reis, Capobianco i Tsai, 2002). Określone sytuacje społeczne, wśród których można wskazać funkcjonowanie w relacji romantycznej, aktywizują odpowiednie dyspozycje osobiste, wzorzec działania których skutkuje powstaniem specyficznej sygnatury behawioralnej (Mischel i Shoda, 1995). Krzywda w relacji romantycznej to sytuacja wysokiej współzależności, unilateralnej kontroli, sprzeczności interesów partnerów, zatem uruchamiane będą w niej dyspozycje odnoszące się do reagowania na sytuację zagrożenia, wśród których znajdują się cechy związane z reagowaniem na bodźce awersyjne (m. in. BIS i FFFS) i ich skontekstualizowane korelaty (wyrażające wrażliwość w danej relacji).

4.2 Problemy badawcze

W nawiązaniu do przedstawionych wyżej celów badań postawiono trzy główne pytania badawcze.

Pytanie badawcze 1. Jakie są zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym?

- 1.1. Czy istnieje i jak się przedstawia związek między wrażliwością behawioralnego systemu dążenia (BAS) a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym?

1.2. Czy istnieje i jak się przedstawia związek między wrażliwością behawioralnego systemu hamowania (BIS) a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym?

1.3. Czy istnieje i jak się przedstawia związek między wrażliwością systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym?

Pytanie badawcze 2. Czy rolę moderatora zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym, pełni

2.1. poczucie posiadanej władzy w relacji romantycznej?

2.2. poziom zaangażowania w bliski związek romantyczny?

2.3. poziom bliskości z partnerem romantycznym?

Pytanie badawcze 3. Czy rolę mediatora zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym pełni(a)

3.1. wrażliwość na wzmocnienia pozytywne i zagrożenia w relacji romantycznej?

3.2. motywy społeczne (orientacja na cele dążeniowe i unikowe) w relacji romantycznej?

3.3. samoocena?

3.4. zaufanie wobec partnera w relacji romantycznej?

3.5. empatia emocjonalna wobec partnera romantycznego w sytuacji krzywdy?

3.6. strategie regulacji emocji w interakcjach z partnerem romantycznym?

4.3 Hipotezy badawcze

W odpowiedzi na postawione pytania badawcze, na podstawie przedyskutowanej wyżej literatury przedmiotu, postawiono szereg hipotez o zależnościach bezpośrednich między wrażliwością na wzmocnienia a reagowaniem na krzywdę (Hipoteza 1), moderacyjnej roli zmiennych charakteryzujących relację romantyczną (poczucia władzy, zaangażowania, bliskości) jako moderatorów tych zależności (Hipoteza 2), oraz mediatorów tych zależności (Hipoteza 3).

Hipoteza 1. Wrażliwość na wzmocnienia stanowi predyktor sposobów reagowania na krzywdę w związku romantycznym.

1.1a. Istnieje dodatnia zależność między wrażliwością behawioralnego systemu dążenia a sytuacyjną i dyspozycyjną intensywnością doświadczania gniewu w sytuacji krzywdy.

1.1b. Istnieje dodatnia zależność między wrażliwością behawioralnego systemu dążenia a gotowością do posługiwania się aktywnymi i konstruktywnymi sposobami dyspozycyjnego i sytuacyjnego reagowania na krzywdę: Dialogiem oraz Życzliwością.

1.2a. Istnieje dodatnia zależność między wrażliwością behawioralnego systemu hamowania a sytuacyjną intensywnością doświadczania poczucia krzywdy w sytuacji krzywdy.

1.2b. Istnieje dodatnia zależność między wrażliwością behawioralnego systemu hamowania a gotowością do posługiwania się biernymi sposobami dyspozycyjnego i sytuacyjnego reagowania na krzywdę: Lojalnością, Zaniedbaniem i Unikaniem, oraz zależność ujemna ze sposobami aktywnymi: Dialogiem, Wyjściem i Rewanżem.

1.3a. Istnieje dodatnia zależność między wrażliwością systemu walki-ucieczki-znieruchomienia a dyspozycyjną i sytuacyjną intensywnością gniewu i poczucia krzywdy w sytuacji krzywdy.

1.3b. Istnieje dodatnia zależność między wrażliwością systemu walki-ucieczki-znieruchomienia a gotowością do posługiwania się destruktywnymi sposobami dyspozycyjnego i sytuacyjnego reagowania na krzywdę: Wyjściem, Zaniedbaniem, Odwetem i Unikaniem.

Hipoteza 2. Atmosfera bliskiego związku romantycznego jest moderatorem relacji między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym.

2.1. Poczucie posiadanej władzy w relacji romantycznej jest moderatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a gotowością do posługiwania się dyspozycyjnymi i sytuacyjnymi sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym. Przy wyższym poczuciu władzy reagowanie na krzywdę jest zgodne z tendencjami behawioralnego systemu dążenia i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia, zaś przy niższym poczuciu władzy – zgodne z tendencjami behawioralnego systemu hamowania.

2.2. Poziom zaangażowania w bliski związek romantyczny jest moderatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a dyspozycyjnymi i sytuacyjnymi sposobami reagowania na krzywdę. Przy wyższym poziomie zaangażowania reagowanie jest silniej związane z wrażliwością behawioralnego systemu hamowania, zaś przy niższym zaangażowaniu – z wrażliwością behawioralnego systemu dążenia i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia.

2.3. Poziom bliskości z partnerem romantycznym jest moderatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a dyspozycyjnymi i sytuacyjnymi sposobami reagowania

na krzywdę. W bliższych relacjach wrażliwość behawioralnego systemu dążenia koreluje dodatnio z aktywnym i konstruktywnym reagowaniem w konflikcie, zaś w relacjach o niższej bliskości wrażliwość behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia dodatnio koreluje z reakcjami aktywnymi i destruktywnymi.

Hipoteza 3. Relacja między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym jest mediowana przez zmienne, wyrażające wrażliwość na wzmocnienia w relacji.

3.1. Relacyjna wrażliwość na nagrody i zagrożenia jest mediatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a dyspozycyjnymi i sytuacyjnymi sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym.

3.1a. Relacyjna wrażliwość na nagrody mediuje relację między wrażliwością behawioralnego systemu dążenia a konstruktywnymi i aktywnymi sposobami reagowania na krzywdę.

3.1b. Relacyjna wrażliwość na zagrożenia mediuje relację między wrażliwością behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia a destruktywnymi i biernymi sposobami reagowania na krzywdę.

3.2. Orientacje na dążenie i unikanie w relacji romantycznej są mediatorami zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym. Orientacja na dążenie mediuje relacje między BAS a sposobami aktywnymi i konstruktywnymi. Orientacja na unikanie mediuje relacje między BIS, FFFS a sposobami biernymi i destruktywnymi.

3.3. Samoocena jest mediatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym. Samoocena mediuje relację między (a) BIS a sposobami biernymi i destruktywnymi sposobami reagowania, (b) FFFS a sposobami destruktywnymi, a także (c) BAS a sposobami aktywnymi i konstruktywnymi.

3.4. Zaufanie jest mediatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym. Zaufanie mediuje relację między (a) BIS a sposobami biernymi i destruktywnymi, (b) FFFS a sposobami destruktywnymi, a także (c) BAS a sposobami aktywnymi i konstruktywnymi.

3.5. Empatyzowanie z partnerem romantycznym jest mediatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sytuacyjnymi sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym. Empatyczna troska mediuje relacje między BIS a strategią konstruktywną (Życzliwość). Osobista przykrość mediuje relacje między BAS i FFFS a sposobami destruktywnymi (Rewanż i Unikanie).

3.6. Regulacja emocjonalna w interakcjach z partnerem romantycznym jest mediatorem zależności między wrażliwością na wzmocnienia a sposobami reagowania na krzywdę w związku romantycznym. Poznawcze przeformułowanie mediuje relacje między BIS a sposobami reagowania na krzywdę. Tłumienie emocji i ruminacja mediuje relacje między BIS i FFFS a sposobami reagowania na krzywdę.

4.4 Model badań

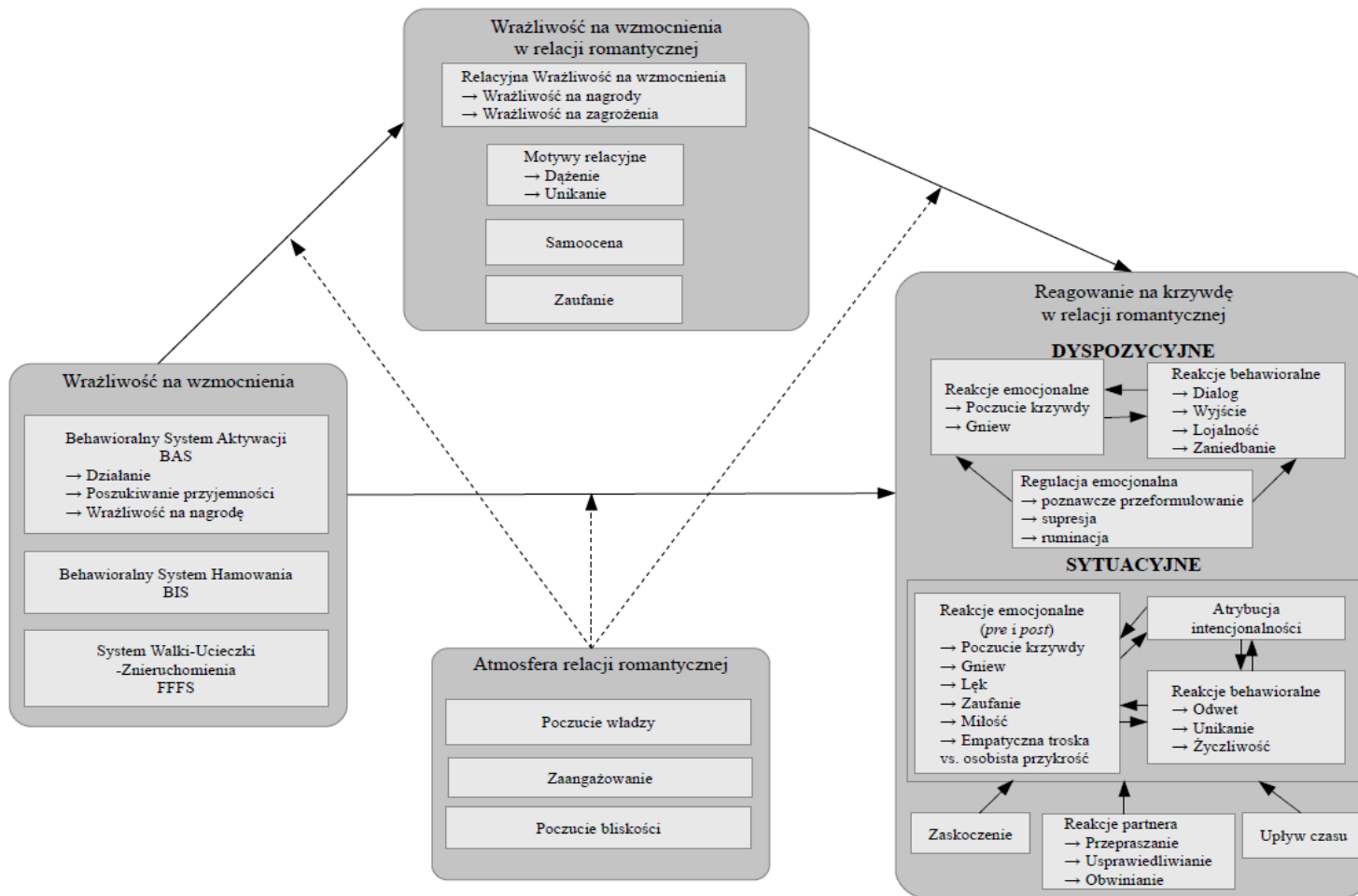
Testowane w procedurze badawczej hipotezy zobrazowano w modelu badań, przedstawionym na rysunku 10 (na następnej stronie). Model ten testowany jest partiami w badaniach 1 – 7 oraz całościowo w badaniu 8.

4.5 Organizacja badań

Postulowany model badawczy testowano w toku 8 procedur badawczych, przygotowanych w oparciu o metodologię systematycznie modyfikowanych autoreplikacji (Wojciszke, 2004), z zastosowaniem metod metaanalitycznych w celu oszacowania średniego poziomu siły zależności między badanymi zmiennymi.

W **badaniu 1** analizowano status bodźców relacyjnych (apetytywnych i awersyjnych, czyli nagród i kar; Laurenceau i in., 2010), odnosząc je do bodźców natury społecznej (Blanchard i in., 2001; Perkins i Corr, 2006) oraz fizycznej (por. np. Rinck i Becker, 2007), pod względem siły aktywizowania przez nie fundamentalnych reakcji behawioralnych dążenia lub unikania (Corr i in., 2017). Sprawdzano założenie, przyjmowane w literaturze, wskazujące, iż zagrożenia relacji romantycznej (np. krzywda) mogą być rozumiane jako bodźce awersyjne. Dodatkowo weryfikowano zależności między prostym reagowaniem aktywacją systemu motywacji dążenia – unikania (Corr i McNaughton, 2012) a dyspozycyjną wrażliwością BAS, BIS i FFFS (Gray i McNaughton, 2000).

Celem **badania 2** była weryfikacja zasadności stosowania modelu dystansu i kierunku defensywnego (Blanchard i in., 2001) do analizy sposobu reagowania na krzywdę w związkach romantycznych. Sprawdzano, czy zachodzi ciągłość między reagowaniem na zagrożenia, zidentyfikowanym na modelach zwierzęcych (Blanchard i in., 1990), potwierdzonym na modelach społecznych (Krupić i in., 2016; Perkins i Corr, 2006), a reagowaniem w klasie związków romantycznych. Dodatkowo sprawdzano w jakiej zależności pozostają reakcje na krzywdę, konceptualizowane w ten sposób, z dyspozycyjną wrażliwością BAS, BIS i FFFS.

Rysunek 10. Model zależności badanych w projekcie.
 Źródło: opracowanie własne.

W **badaniu 3** dokonano replikacji badania 2, dodatkowo mając na celu opis podstawowych typów reakcji na niezadowolenie w relacji (Rusbult i in., 1982) w terminach biologicznych koncepcji reagowania na zagrożenie (dystansu i kierunku defensywnego). Przeprowadzenie badania pozwoliło na ustalenie statusu reakcji, opisywanych w modelach współzależności (Kelley i in., 2003), względem postulowanych mechanizmów reagowania z poziomu systemów wrażliwościna wzmocnienia: BAS, BIS i FFFS. Ponownie, analizowano zależności między wrażliwością dyspozycyjną BAS, BIS i FFFS a reakcjami na krzywdę.

Badania 4 – 7 testowały zależności między wrażliwością na wzmocnienia, ujmowaną dyspozycyjnie, a sposobami reagowania w sytuacji krzywdy w bliskim związku interpersonalnym. W badaniach tych stosowano zróżnicowane metody badania wrażliwości na wzmocnienia oraz dokonano polskich parafraz dwóch kwestionariuszy z tego zakresu: Kwestionariusza Zrewidowanej Teorii Wrażliwości na Wzmocnienia (Reuter i in., 2015) oraz Skali Jackson-5 (Jackson, 2009; por. Moroń i in., 2016). Dodatkowo, poddano w nich weryfikacji hipotezy o moderacyjnej roli poczucia władzy (badanie 4), zaangażowania (badanie 5), bliskości (badanie 6) i bilansu wzmocnień (badanie 7). W badaniach zależności moderacyjnych stosowano metodę *ex-post facto* (badanie 5 i 7) lub manipulacje eksperymentalne (badania 4 i 6). Zastosowanie planów *ex-post* i eksperymentalnego uznano za uzasadnione w związku z wykazaniem przez McClellanda i Judda (1993) efektem niskiej mocy badań z efektów interakcyjnych dla pomiarów dymensjonalnych (o 20% niższą niż przy eksperymentalnych).

W **badaniu 8** dokonano całościowego testu hipotez o zależnościach bezpośrednich, moderowanych i mediacyjnych wśród par małżeńskich, stosując schemat APIM (*actor-partner interdependence model*; Kenny i in., 2006). Zastosowanie diadycznego planu badawczego podyktowane jest osadzeniem badań w teorii współzależności (Kelley i Thibaut, 1982; Rusbult i Van Lange, 2003), która kładzie nacisk na wzajemność oddziaływań partnerów (także ich dyspozycji osobowościowych) na swoje zachowania. Testowano w nim zatem nie tylko efekty intrapersonalne (tzw. efekt aktora; własna dyspozycja → własne zachowanie), ale także efekty interpersonalne (tzw. efekt partnera; własna dyspozycja → zachowanie partnera). Pomiar zmiennych był prowadzony w sposób deklaratywny. W badaniu tym, poza podejściem dyspozycyjnym do analizy reagowania na krzywdę, odwołano się do podejścia epizodycznego, umożliwiając kontrolę roli czynników sytuacyjnych.

W podsumowaniu wyników badań wykonano dodatkowe badania metaanalityczne, których celem było uśrednienie uzyskanych efektów, i wskazanie ich homogeniczności. W Tabeli 3 przedstawiono krótkie opisy prowadzonych badań, ze wskazaniem analizowanych

w nich zależności, stosowanych metod i testowanych hipotez.

Tabela 3

Podsumowanie serii badań prowadzonych w ramach projektu.

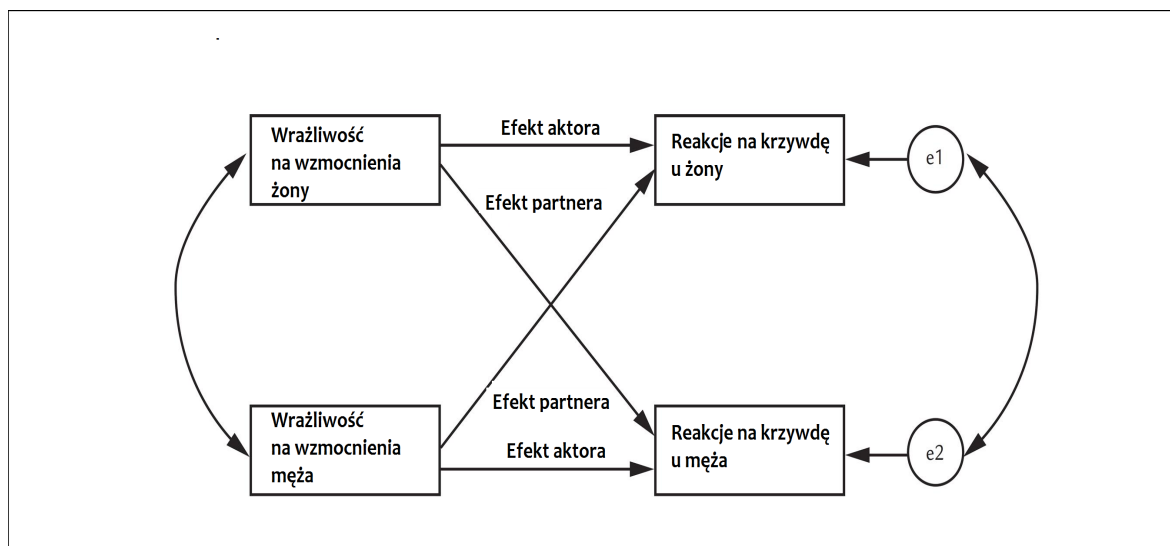
Bada nie	Analizowane zależności	Metody badawcze i plan badań	Analizowane hipotezy
1	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie dążeniem i unikaniem na apetytywne i awersyjne bodźce fizyczne, społeczne i relacyjne	Metody kwestionariuszowe (pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS) Metoda manekinowa (pomiar reakcji dążeniem i unikaniem na bodźce apetytywne i awersyjne) <i>Plan intrapsychiczny (efekt aktora)</i>	H1.
2	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a dystans i kierunek defensywny w reagowaniu na krzywdy relacyjne	Metody kwestionariuszowe (pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS) <i>Plan intrapsychiczny (efekt aktora)</i>	H1.
3	(a) Analiza reagowania na krzywdy (model akomodacji Rusbult i in., 1991) w terminach dystansu i kierunku defensywnego (b) Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy według modelu akomodacji Rusbult i in., 1991)	Metody kwestionariuszowe (pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS) <i>Plan intrapsychiczny (efekt aktora)</i>	H1.
4	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy w relacji romantycznej (model akomodacji Rusbult i in., 1991) – moderacyjna rola władzy w relacji romantycznej	Metody kwestionariuszowe (pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS) Manipulacja poczuciem władzy (retrospektywna aktywizacja pozycji władzy) <i>Plan intrapsychiczny (efekt aktora)</i>	H1. H2.1.
5	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy w relacji romantycznej (model akomodacji Rusbult i in., 1991) – moderacyjna rola zaangażowania	Metody kwestionariuszowe (pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS) Schemat <i>ex-post facto</i> : Porównanie grup o różnym poziomie zaangażowania relacyjnego <i>Plan intrapsychiczny (efekt aktora)</i>	H1. H.2.2.

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Bada nie	Analizowane zależności	Metody badawcze i plan badań	Analizowane hipotezy
6	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy w relacji romantycznej (model akomodacji Rusbult i in., 1991) – moderacyjna rola bliskości	Metody kwestionariuszowe (pomiar reaktywności BAS, BIS i FFFS) Manipulacja poczuciem bliskości (retrospektywna aktywizacja wysokiej lub niskiej bliskości)	H1. H2.3.
		<i>Plan intrapsychniczny</i> (efekt aktora)	
7	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy w relacji romantycznej (model akomodacji Rusbult i in., 1991) – moderacyjna rola bilansu wzmocnień	Metody kwestionariuszowe Bilans hedonistyczny	H1.
		<i>Plan intrapsychniczny</i> (efekt aktora)	
8	Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy w relacji romantycznej w podejściu (a) dyspozycyjnym i (b) epizodycznym – pełen test modelu badawczego	Metody kwestionariuszowe	H1. - H3.
		<i>Plan diadyczny</i> (efekt aktora i partnera)	

Schematyczne ujęcie modelu APIM (*actor-partner interdependence model*; Kenny, Kashy i Cook, 2008), wykorzystywanego w Badaniu 8, przedstawiono na Rysunku 11.

Rysunek 11. Model efektów aktora i partnera.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kenny, Kashy i Cook, 2008, s. 169.

ROZDZIAŁ V

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

BADANIE 1

Krzywdą doświadczana ze strony partnera kategoryzowana jest jako bodziec awersyjny (por. Johnson i in., 2011). Traktowana jako dylemat współzależności, sytuacja krzywdy w relacji romantycznej uruchamiać powinna jednak nie tyle czystą motywację unikową (jak w prostej reakcji na bodziec awersyjny; Corr, 2009a), ale konflikt motywacyjny między tendencją do ochrony siebie a tendencją do ochrony relacji (wyrażającą motywację dążeńiową; Rusbult i Van Lange, 2003). Prezentując tezy modelu ewaluacji-motywacji, Corr i McNaughton (2012) podkreślają, iż w badaniach nad uwarunkowaniami motywacji dążenia i unikania należy wykazać, że badane sytuacje bodźcowe stanowią rzeczywiście czyste bodźce apetytywne (nagrody) lub awersyjne (kary). Bodźce społeczne (w tym krzywda) nierzadko odznaczają się pewną kombinacją charakterystyk apetytywnych i awersyjnych (Corr, 2009a), stąd istotnym wstępem do prowadzonych analiz jest określenie statusu motywacyjnego sytuacji doświadczenia wykroczenia relacyjnego ze strony partnera romantycznego (krzywdy). Ponadto, badania prowadzone z założeniem możliwości ekstrapolowania między modelami zwierzęcymi a ludzkim w zakresie reagowania na zagrożenia zawierają także ukryte założenie, iż sytuacje zagrożeń społecznych (nieznana osoba w windzie, napastnik wyskakujący zza krzaków; Blanchard i in., 2001) można traktować jako analogiczne do sytuacji zagrożenia, których doświadczają w eksperymentalnych warunkach zwierzęta laboratoryjne. Przyjmowanie tego założenia, i wynikających z niego przewidywań dotyczących roli reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia dla zachowania wobec obiektów społecznych nie zostały natomiast do tej pory zweryfikowane.

Testowanie modelu badawczego, przyjętego w rozprawie, rozpoczęto zatem od zbadania stopnia podobieństwa (lub specyficzności) awersyjnych bodźców występujących w relacjach romantycznych, mających charakterystykę krzywd interpersonalnych (por. Leary i in., 1998), względem bodźców o naturze fizycznej i bodźców społecznych, ale nie odnoszących się do relacji romantycznych. Wykazanie podobieństwa bodźców relacyjnych, do bodźców o naturze fizycznej (np. reakcji na pająka; Rinck i Becker, 2007)

i społecznej (np. reakcji na zagrożenie fizyczne; Blanchard i in., 2001; Krupić i in., 2016), przy uwzględnieniu typu bodźca (apetytywny vs. awersyjny), pozwoli na (1) uzasadnienie możliwości ekstrapolowania hipotez z modeli teorii wrażliwości na wzmocnienia na sytuacje krzywdy w związkach romantycznych; (2) wstępną charakterystykę konfliktu motywacyjnego uruchamianego przez relacyjne bodźce awersyjne, wyrażające krzywdy; (3) oraz wskazanie predykcyjnej roli dyspozycyjnych wrażliwości BAS, BIS i FFFS dla uruchamiania motywu dążenia i unikania w reakcji na bodźce apetytywne i awersyjne w domenie relacyjnej (w porównaniu do domeny społecznej i fizycznej).

W badaniu postawiono hipotezę, że awersyjne bodźce relacyjne (krzywdy) będą miały zbliżoną charakterystykę motywacyjną do awersyjnych bodźców społecznych, oraz – na niższym poziomie – do awersyjnych bodźców fizycznych. Oczekiwano, iż siła motywacji unikowej wzbudzonej przez awersyjny bodziec relacyjny będzie skorelowana dodatnio i silnie z siłą motywacji unikowej w reakcji na bodziec awersyjny o naturze społecznej, oraz istotnie statystycznie i dodatnio skorelowana z siłą motywu unikania dla bodźców o naturze fizycznej. Natomiast siła tej zależności powinna być słabsza. Zależności te sprawdzone zostaną za pomocą analizy czynnikowej (konfirmacyjnej) dla modeli reagowania dążeniem i unikaniem na wyskalowane pod względem siły bodźce fizyczne, społeczne i relacyjne o naturze apetytywnej i awersyjnej. W drugiej z postawionych hipotez spodziewano się wystąpienia pozytywnych związków między wrażliwością BAS a motywacją dążenia w reakcji na bodźce apetytywne o naturze fizycznej, społecznej i relacyjnej. Przewidywano następnie, że wystąpią istotne statystycznie dodatnie zależności między wrażliwością FFFS a reagowaniem unikaniem na bodźce awersyjne o naturze fizycznej, społecznej i relacyjnej. W celach eksploracyjnych weryfikowano także zależności między motywacją dążenia i unikania dla wszystkich analizowanych typów bodźców (fizyczne vs. społeczne vs. relacyjne x apetytywne vs. awersyjne), celem weryfikacji hipotezy niezależnych lub współdziałających systemów (Corr, 2002). Wreszcie, w badaniach porównywano osoby aktualnie pozostające w związkach romantycznych z osobami nie będącymi w związkach, celem weryfikacji tezy o „kalibracji” funkcji systemów BAS, BIS i FFFS do bodźców relacyjnych w obrębie specyficznej relacji romantycznej. Potwierdzenie postulatu „kalibracji” reaktywności BAS, BIS i FFFS do funkcjonowania wobec partnera romantycznego wymagałoby wykazania różnicy w oszacowaniach dążenia lub unikania względem bodźców relacyjnych między osobami samotnymi i pozostającymi w relacjach, oraz różnic w związkach wrażliwości BAS, BIS i FFFS z reagowaniem na bodźce relacyjne między osobami pozostającymi w związkach i samotnymi.

Metoda

Osoby badane

W badaniu udział wzięło 110 osób (29 mężczyzn i 81 kobiet) w wieku od 18 do 54 lat, $M = 21,89$; $SD = 4,37$. Uczestnicy byli studentami różnych kierunków uniwersyteckich (biotechnologia, doradztwo filozoficzne i coaching, biologia). Wśród badanych 52 osoby (47,27%) nie pozostawały w związku romantycznym w czasie badania, 51 osób było w związkach nieformalnych (46,36%), 2 osoby w związkach narzeczeńskich i 4 w małżeńskich. Związki romantyczne osób, pozostających aktualnie w relacji trwały od 1 do 243 miesięcy (20 lat), $M = 32,80$ miesięcy; $SD = 41,69$. W toku swojego życia 24 osoby badane nie były nigdy w związku romantycznym, zaś pozostałe osoby były średnio w 2 związkach romantycznych.

Narzędzia

Skale BAS/BIS (Carver i White, 1994; polska adaptacja: Müller i Wytykowska, 2005). Skala BAS obejmuje trzy podskale: BAS-Działanie (np. „Zrobię wszystko, mimo przeszkód, aby dostać to czego pragnę”; 4 pozycje), BAS-Poszukiwanie Przyjemności (np. „Często robię różne rzeczy tylko dla zabawy”; 4 pozycje) oraz BAS-Wrażliwość na Nagrodę (np. „Lubię trzymać się tego w czym jestem dobry”; 5 pozycji). Skala BIS obejmuje 7 pozycji (np. „Krytyka czy zwracanie mi uwagi mocno mnie dotyka”). Pozycje oceniane są na skali od 1 (bardzo dla mnie prawdziwe) do 4 (bardzo dla mnie fałszywe). W badaniach adaptacyjnych rzetelność podskal narzędzia jest akceptowalna, $0,58 \leq \alpha \leq 0,78$, a ich trafność potwierdzona (Müller i Wytykowska, 2005). W tym badaniu rzetelność podskal wynosiła: BAS-Działanie, $\alpha = 0,68$; BAS-Poszukiwanie przyjemności, $\alpha = 0,63$; BAS – Wrażliwość na nagrodę, $\alpha = 0,57$; BIS, $\alpha = 0,77$. Wprowadzono dodatkowo podział podskali BIS na BIS-strach (FFFS, np. „Kiedy myślę, że coś nieprzyjemnego może się wydarzyć staję się coraz bardziej napięty”), $\alpha = 0,68$, i BIS-lęk (BIS; np. „Boję się popełniać błędy”), $\alpha = 0,56$, w oparciu o przyjętą w literaturze propozycję Heym, Fergusona i Lawrence (2008).

Skale ocena reakcji na bodźce metodą manekinów emocjonalnych. Motywacja dążenia i unikania w reakcji na bodźce została oceniona za pomocą metody manekinowej (Imbir, 2015; Lang, 1980; Bradley i Lang, 1999; por. załącznik 16 w Aneksie). Dla każdego z 18 wyselekcjonowanych bodźców w kwestionariuszu zastosowano dwie skale obrazkowe, które wyrażały siłę motywacji dążenia w reakcji na bodziec (manekin-postać zbliżająca się do X,

ze stopniową zmianą ekspresji mimicznej na radosną) i siłę motywacji unikania (manekin-postać oddalająca się od X, ze stopniową zmianą ekspresji mimicznej na smutną). Przygotowanie metody poprzedzono procedurą przygotowania bodźców. Dobór bodźców do badania przeprowadzono za pomocą metody sędziów kompetentnych. Sędziowie dokonywali oceny trafności treściowej puli 46 bodźców. Dla każdego z nich oceniali, czy ma on walencję awersyjną lub apetytywną (wybór dychotomiczny), następnie czy jego natura jest: fizyczna-naturalna vs. społeczna vs. relacyjna (wybór polinomiczny), a także na skali od 1 (słaby) do 7 (bardzo mocny) oceniali siłę bodźca rozumiana jako zdolność do wywoływania reakcji u osoby, która go doświadcza. Ocen dobroci pozycji dokonywało 10 sędziów (5 kobiet i 5 mężczyzn), magistrów, doktorantów i doktorów psychologii w wieku od 25 do 31 lat, $M = 27,8$; $SD = 2,04$. Sędziowie zostali poinstruowani o różnicy między kategorią bodźców społecznych i relacyjnych (kategorie społecznych bodźców definiowano tak, że nie zawierała ona sytuacji związanych z funkcjonowaniem w związku romantycznym). Mogli oni ponadto pozostawiać dowolne uwagi i spostrzeżenia dotyczące prezentowanej puli bodźców. Zgodność sędziów dla oceny typu bodźca (awersyjny vs. apetytywny) była wysoka i istotna statystycznie, W Kendalla = 0,96; $\chi^2 (N = 8; df = 45) = 345,55$; $p < 0,001$, w tym dla mężczyzn, W Kendalla = 0,95; $\chi^2 (N = 4; df = 45) = 170,29$; $p < 0,001$, zaś dla kobiet, W Kendalla = 0,98; $\chi^2 (N = 4; df = 45) = 177,13$; $p < 0,001$. Zgodność sędziów dla oceny natury bodźca (fizyczny vs. społeczny vs. relacyjny) była wysoka i istotna statystycznie, W Kendalla = 0,94; $\chi^2 (N = 9; df = 45) = 381,65$; $p < 0,001$, w tym dla mężczyzn, W Kendalla = 0,95; $\chi^2 (N = 4; df = 45) = 171,24$; $p < 0,001$, zaś dla kobiet, W Kendalla = 0,94; $\chi^2 (N = 5; df = 45) = 212,25$; $p < 0,001$. Zgodność sędziów dla oceny siły bodźca była niższa, ale nadal istotna statystycznie, W Kendalla = 0,34; $\chi^2 (N = 9; df = 45) = 137,25$; $p < 0,001$, w tym dla mężczyzn, W Kendalla = 0,48; $\chi^2 (N = 5; df = 45) = 109,07$; $p < 0,001$, zaś dla kobiet, W Kendalla = 0,37; $\chi^2 (N = 4; df = 45) = 65,82$; $p < 0,02$. Wyniki oceny sędziów przedstawiono w tabeli 4 (na następnej stronie).

Selekcji bodźców dokonywano w oparciu o kryteria: (a) 100% kategoryzacja przez sędziów bodźca do jednego typu; (b) 100% kategoryzacja przez sędziów natury bodźca (ze względu na istotne odróżnianie się pod względem siły bodźca pozycji kodujących społeczne bodźce apetytywne do analiz dopuszczono bodźce zakwalifikowane jako społeczne przez co najmniej 8 na 10 sędziów); (c) brak istotnych statystycznie różnic w sile bodźca zarówno na poziomie indywidualnych bodźców, jak i na poziomie uśrednionych bodźców konkretnego typu i natury; (d) uzyskanie docelowej puli 18 bodźców (po 3 wskaźniki dla każdej grupy: typ x natura).

Tabela 4

Wyniki oceny trafności treściowej bodźców przez sędziów kompetentnych ($n = 10$).

Bodziec	Typ bodźca		Natura bodźca			Siła bodźca (1 – słaby; 7 – bardzo silny) <i>M</i>
	Apetencyjny	Awersyjny	Fizyczny	Społeczny	Relacyjny	
1. Zjadanie ulubionych słodczy.	1,00	0	1,00	0	0	4,90
2. Flirtowanie z kimś obcym.	0,90	0,10	0	0,40	0,60	5,00
3. Przytulanie się do partnera.	1,00 ^a	0	0	0,10	0,90	5,90
4. Atak dzikiego zwierzęcia.	0	1,00	1,00	0	0	6,30
5. Odrzucenie w towarzystwie znajomych.	0	1,00	0	1,00	0	5,20
6. Partner unika Cię i trzyma na dystans.	0	1,00	0	0	1,00	6,00
7. Głaskanie przyjemnego i puszystego zwierzęcia.	0,80	0,20	1,00 ^a	0	0	4,30
8. Miła rozmowa z kimś nieznanym.	1,00	0	0	1,00	0	3,50
9. Partner mówi Ci coś miłego.	1,00	0	0	0	1,00	4,60
10. Zbliżanie się do Ciebie dużych rozmiarów pająka.	0	1,00	1,00	0	0	5,30
11. Agresywne zachowanie wobec Ciebie kogoś nieznanego.	0	1,00	0,30	0,70	0	6,10
12. Partner nie odzywa się do Ciebie.	0	1,00	0	0	1,00	5,60
13. Przebywanie na łonie przyrody przy pięknej słonecznej pogodzie.	1,00	0	1,00	0	0	4,80
14. Bycie w otoczeniu atrakcyjnej osoby.	1,00	0	0,30	0,50	0,20	3,70
15. Partner spełnia Twoje potrzeby.	1,00	0	0	0	1,00	4,70
16. Jesteś w otwartej przestrzeni i zastaje Cię potężna burza z piorunami.	0	1,00	1,00	0	0	5,10
17. W Twoim otoczeniu znajduje się niebezpieczny człowiek.	0	1,00	0,30	0,70	0	5,70
18. Twój partner zachowuje się wobec Ciebie nieuprzejmie i wrogo.	0	1,00	0	0	1,00	6,20
19. Słuchasz śpiewu ptaków i ciszy lasu.	1,00	0	1,00	0	0	4,80
20. Ktoś Cię komplementuje w towarzystwie	1,00	0	0	1,00	0	4,80

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Bodziec	Apetencyjny	Awersyjny	Fizyczny	Społeczny	Relacyjny	Siła
21. Partner wspiera Cię w potrzebie.	1,00	0	0	0	1,00	5,60
22. Blisko siebie słyszysz brzęczenie jakiegoś dużego owada (np. osy lub szerszenia).	0	1,00	1,00	0	0	4,80
23. Ktoś dokucza Ci słownie.	0	1,00	0	1,00	0	4,90
24. Partner nie jest wrażliwy na twoje potrzeby.	0	1,00	0	0	1,00	5,40
25. Wąchasz piękny kwiat	0,90	0,10	1,00	0	0	3,20
26. Za moment rozpocznie się wyczekiwane spotkanie.	0,90	0,10	0	1,00	0	4,90
27. Jesteś w bliskim kontakcie fizycznym ze swoim partnerem.	1,00	0	0	0,10	0,90	6,60
28. Jesz coś gorzkiego i niesmacznego.	0	1,00	1,00	0	0	4,40
29. Ktoś Cię krytykuje w towarzystwie.	0	1,00	0	1,00	0	5,00
30. Partner odrzuca Cię w sytuacji fizycznego zbliżenia.	0	1,00	0	0,10	0,90	5,90
31. Jesz swój ulubiony posiłek.	1,00	0	1,00	0	0	5,80
32. Prowadzisz szybko samochód, tak jak lubisz.	1,00	0	1,00	0	0	5,20
33. Ktoś Cię chwali w towarzystwie.	1,00	0	0	1,00	0	4,20
34. Partner mówi Ci, że Cię kocha.	1,00	0	0	0	1,00	6,10
35. Psuje Ci się samochód, gdy jedziesz na ważne spotkanie.	0	1,00	0,50	0,50	0	6,20
36. Ktoś Cię prowokuje w towarzystwie.	0	1,00	0	1,00	0	5,00
37. Ktoś jest agresywny wobec Ciebie w towarzystwie.	0	1,00	0	1,00	0	5,80
38. Partner odmawia pomocy na Twoją prośbę.	0	1,00	0	0	1,00	5,10
39. Psuje Ci się jakiś przedmiot, np. zegarek lub telefon/smartphone.	0	1,00	0,80	0,20	0	4,60
40. Odczuwasz „wyrzut adrenaliny” przy jakiejś ulubionej czynności.	1,00	0	0,90	0,10	0	5,30
41. Dostajesz prezent.	1,00	0	0,10	0,90	0	5,10
42. Słuchasz ulubionej muzyki.	1,00	0	1,00	0	0	5,00

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Bodziec	Apetencyjny	Awersyjny	Fizyczny	Społeczny	Relacyjny	Siła
43. Jesteś w stanie głębokiego relaksu.	1,00	0	1,00	0	0	4,80
44. Oglądasz horror (film grozy).	0,66 ^a	0,34	0,90	0,10	0	4,67
45. Wokół Ciebie panuje ogromny hałas.	0	1,00	1,00	0	0	5,60
46. Ostre światło pada Ci wprost w oczy.	0	1,00	1,00	0	0	5,80

Adnotacja. Wyniki w kolumnach 2–3 i 4–6 wyrażono jako proporcja sędziów wskazujących daną kategorię do ogólnej liczby sędziów ($n = 10$).

^a – jeden z sędziów nie udzielił odpowiedzi.

W oparciu o kryteria a i b wyłoniono pulę bodźców 31 bodźców (fizyczne apetytywne: 1, 13, 19, 31, 32, 42, 43; fizyczne awersyjne: 4, 10, 16, 22, 28, 45, 46; społeczne apetytywne: 8, 20, 33; społeczne awersyjne: 5, 23, 29, 36, 37; relacyjne apetytywne: 9, 15, 21, 34; relacyjne awersyjne: 6, 12, 18, 24, 38). Dla uzyskanego zestawu bodźców obliczono średnią siłę, $M = 5,17$; $SD = 0,62$ i dalszą selekcję pozycji prowadzono tak, by uzyskać docelową liczbę 18 pozycji, o średnich oceny siły zbliżonych do średniej całej puli pozycji (fizyczne apetytywne: 1, 32, 42; fizyczne awersyjne: 10, 16, 22; społeczne apetytywne: 20, 33, z uwagi na niską moc pozycji 8 do puli dodano pozycje 41; społeczne awersyjne: 5, 29, 36; relacyjne apetytywne: 9, 15, 21; relacyjne awersyjne: 12, 24, 38).

Wyselekcjonowane bodźce wyskalowano pod kątem siły, $F(17, 153) = 1,14$; $p < 0,32$; $\eta_p^2 = 0,11$, potwierdzając uzyskanie zestawu bodźców o sile nieróżniącej się między sobą (analizę prowadzono na poziomie testu Bonferonniego, analogiczne wyniki w teście Tukeya i Scheffego). Otrzymany zestaw poddano analizie wariancji w planie: 3 (fizyczne vs. społeczne vs. relacyjne) x 2 (apetytywne vs. awersyjne) x 3 (kolejność pozycji w określonej grupie bodźców), w której wszystkie czynniki były wewnątrzbiektowe. Analiza wykazała, iż efekty główne i interakcyjne są nieistotne, wszystkie $F < 1,85$; $p > 0,21$; $\eta_p^2 < 0,17$, odnotowano jedynie istotny efekt interakcji typu (apetytywny vs. awersyjny) i kolejności pozycji, $F(2, 18) = 5,03$; $p < 0,02$; $\eta_p^2 = 0,36$. W analizie *post-hoc* zaobserwowano jedynie marginalnie istotną różnicę w sile między średnią pierwszych w kolejności pozycji skal awersyjnych, $M = 5,37$, wobec średniej drugich w kolejności pozycji skal apetytywnych, $M = 4,70$. Efekt ten można wiązać z ogólnie wyższą wrażliwością na negatywne bodźce (Baumeister, Bratslavsky, Finkenauer i Vohs, 2001). Ponadto w docelowym badaniu planowano uśrednianie wyników dla trzech pozycji reprezentujących skale, nie obserwowano zaś efektu głównego walencji, stąd uzyskany wynik nie podważa

ogólnego zbilansowania zestawu pozycji pod względem siły bodźców. Ostatecznie dobrane pozycje przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5

Ostateczna pula pozycji opisujących bodźce apetytywne i awersyjne o zróżnicowanej naturze

Bodziec	Apetytywny	Awersyjny
Naturalny-fizyczny	1. Zjadasz ulubione słodycze. 32. Prowadzisz szybko samochód, tak jak lubisz. 42. Słuchasz ulubionej muzyki.	10. Zbliżanie się do Ciebie dużych rozmiarów pająka. 16. Jesteś w otwartej przestrzeni i zastaje Cię potężna burza z piorunami. 22. Blisko siebie słyszysz brzęczenie jakiegoś dużego owada (np. osy lub szerszenia).
Spółeczny	20. Ktoś Cię komplementuje w towarzystwie. 33. Ktoś Cię chwali w towarzystwie. 41. Dostajesz od kogoś prezent.	29. Ktoś Cię krytykuje w towarzystwie. 36. Ktoś Cię prowokuje w towarzystwie. 5. Ktoś Cię odrzucił w towarzystwie znajomych.
Relacyjny	9. Partner mówi Ci coś miłego. 15. Partner spełnia Twoje potrzeby. 21. Partner wspiera Cię w potrzebie.	12. Partner nie odzywa się do Ciebie. 24. Partner nie jest wrażliwy na twoje potrzeby. 38. Partner odmawia pomocy na Twoją prośbę.

Tak otrzymany zestaw bodźców zaopatrzone w dwie skale obrazkowe (wyrażające dążenie i unikanie) i przedstawiono osobom badanym wraz ze skalą BIS/BAS. Rzetelności Skal oceny reakcji na bodźce metodą manekinów emocjonalnych, mierzone metodą spójności wewnętrznej były w tym badaniu zadowalające, poza wskaźnikami dla fizycznych bodźców apetytywnych, które pominięto w dalszych analizach (por. Tabela 6).

Tabela 6

Współczynniki rzetelności ocen tendencji motywacyjnych dla typów bodźców

	Bodźce apetytywne		Bodźce awersyjne	
	Dążenie	Unikanie	Dążenie	Unikanie
Bodźce fizyczne	< 0,50	< 0,50	0,70	0,61
Bodźce społeczne	0,72	0,71	0,62	0,61
Bodźce relacyjne	0,89	0,71	0,72	0,72

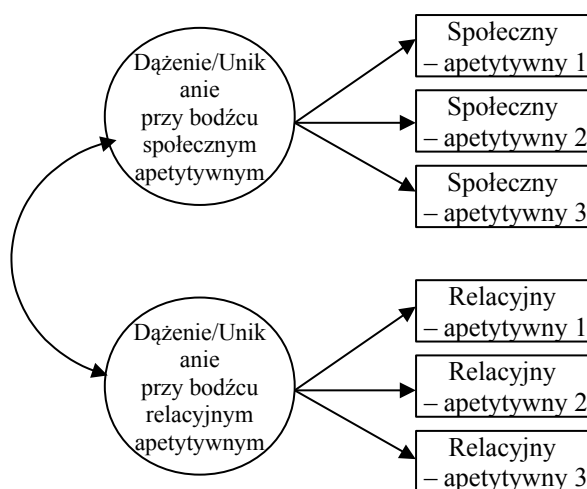
Wyniki

Struktura czynnikowa motywacji unikania i dążenia w reakcji na bodźce różnego typu

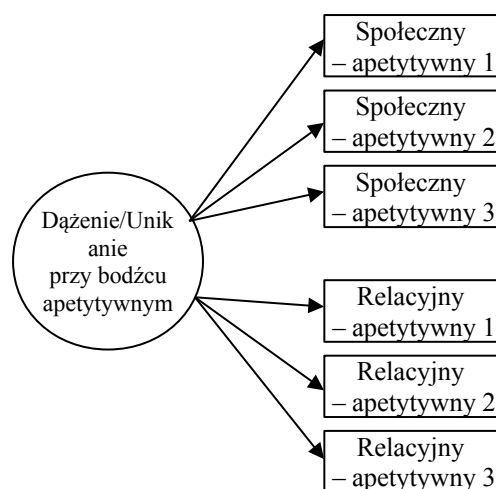
W pierwszym kroku analizy dokonano oszacowania dopasowania uzyskanych danych do teoretycznych modeli struktury czynnikowej reagowania na bodźce określonego typu i natury wzbudzeniem motywacji dążenia i unikania. Testowano trzy zasadnicze modele strukturalne:

- (1) model skorelowanych trzech czynników zależnych od natury bodźca: fizycznego, społecznego i relacyjnego (osobno dla wymiaru dążenia i unikania);
- (2) model skorelowanych dwóch czynników: fizycznego i społeczno-relacyjnego, z uwagi na fakt, iż bodźce relacyjne są klasą bodźców społecznych;
- (3) model jednoczynnikowy, w którym typ bodźca (apetytywny i awersyjny) jest jedynym wyznacznikiem reakcji, zaś jego natura (fizyczny, społeczny, relacyjny) nie generuje dalszej zmienności w reakcji.

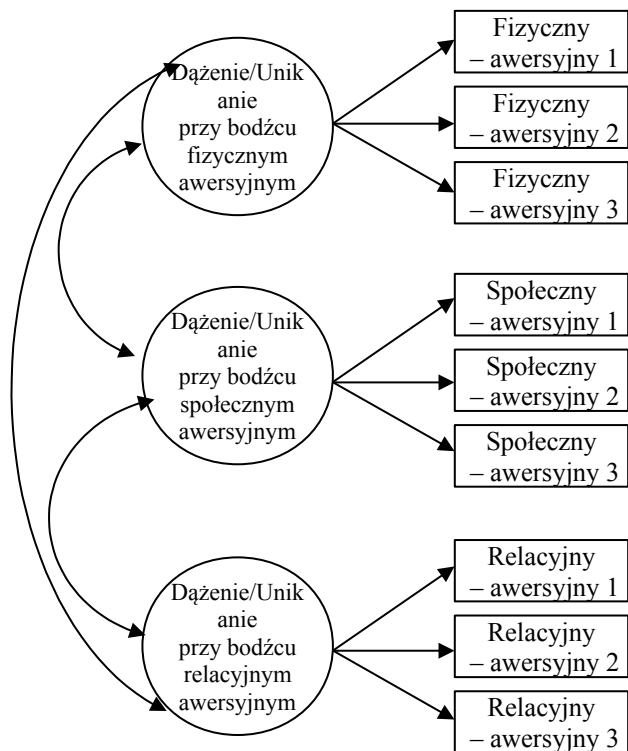
Dla większej przejrzystości analiz testowane modele zaprezentowano je na Rycinach 12 – 16.

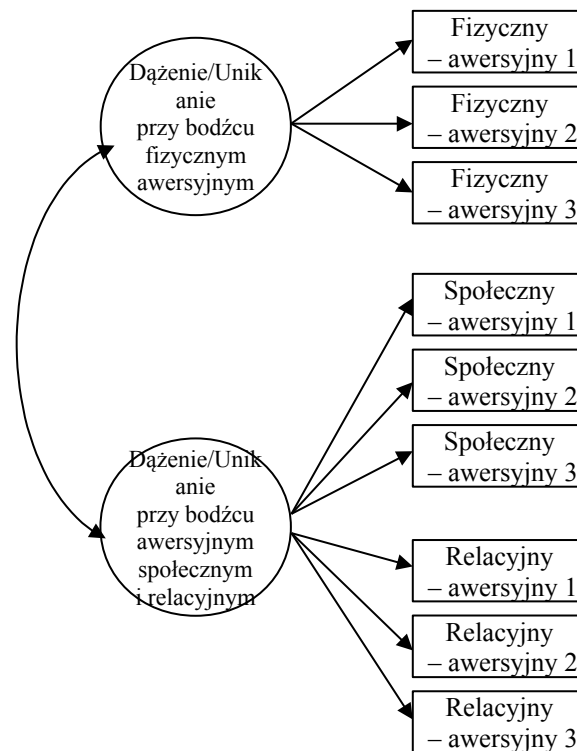
Rysunek 12. Dwuczynnikowy model reagowania na bodźce apetytywne (BAD1).
Źródło: opracowanie własne.

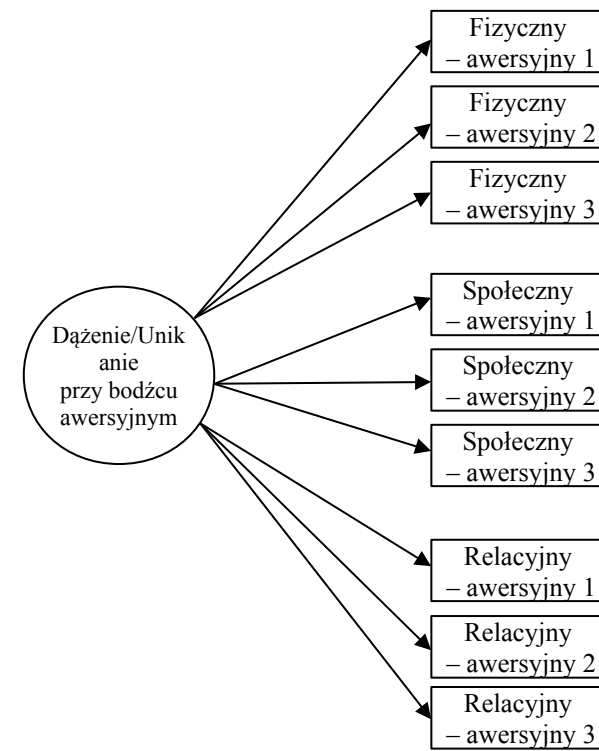
Rysunek 13. Jednoczynnikowy model reagowania na bodźce apetytywne (BAD2).
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 14. Trójczynnikiowy model reagowania na bodźce awersyjne (BawU1).
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 15. Dwuczynnikiowy model reagowania na bodźce awersyjne (BawU2).
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 16. Jednoczynnikowy model reagowania na bodźce awersyjne (BawU3).
Źródło: opracowanie własne.

Silnym potwierdzeniem doniesień Cavello i współpracowników (2009, 2010) o aktywowaniu przez zagrożenia relacyjne ogólnego systemu dążenia i unikania byłoby wykazanie najlepszego dopasowania modelu jednoczynnikowego (niezależnie od natury bodźca reakcja dążeniem lub unikaniem ma tę samą siłę, generowaną reaktywnością odpowiadającego za nią systemu wrażliwości na wzmocnienia). Dopasowanie pozostałych modeli można uznać za słabe potwierdzenie hipotezy Cavello i współpracowników (2009, 2010) – reakcje dążeniem lub unikaniem na bodźce o różnej naturze są skorelowane, ale zachowują swoją specyfikę (wynikającą z natury bodźca: fizycznej, społecznej lub relacyjnej). Natomiast, brak dopasowania modelu skorelowanych czynników fizycznego, społecznego i relacyjnego, bądź fizycznego i społeczno-relacyjnego, stanowiłby z kolei falsyfikację hipotezy stawianej w oparciu o wyniki Cavello (Cavello i in., 2009, 2010). Ukazywałyby on znaczącą odmienną i niezależność reagowania na bodźce różnego typu. Testy hipotez strukturalnych prowadzono za pomocą konfirmacyjnej analizy czynnikowej (metodą GLS/ML), zaś porównań między modelami dokonywano w oparciu o różnice we współczynnikach χ^2 i kryteriach informacyjnych Akaike'a (im niższy poziom wskaźnika tym lepiej dopasowany model; Stanisz, 2009). Dopasowanie modelu testowano wskaźnikami: χ^2 (model dopasowany ma nieistotny statystycznie wskaźnik χ^2), χ^2/df (wartość < 5 oznacza model dopasowany), RMSEA ($< 0,08$), GFI ($> 0,95$) oraz AGFI ($> 0,90$). Z uwagi na brak spójności wewnętrznej wskaźników reakcji na apetytywne bodźce fizyczne w modelach dla bodźców apetytywnych rozważano zmodyfikowane warianty modelu (2) i (3). Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 7.

Tabela 7

Wyniki konfirmacyjnych analiz czynnikowych testujących strukturę reagowania na bodźce o różnym typie i naturze.

Model	χ^2	χ^2/df	RMSEA	GFI	AGFI	AIC
Bodźce apetytywne – dążenie (BAD)						
BAD1. Skorelowane czynniki społeczny i relacyjny ($b = 0,69^{***}$)	11,97	1,50	0,06 [0; 0,14]	0,97	0,91	0,352
BAD2. Jeden czynnik	45,21 ^{***}	5,02	0,20 [0,15; 0,26]	0,87	0,70	0,641
Δ (BAD1 – BAD2)	33,24 ^{***}					

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Model	χ^2	χ^2/df	RMSEA	GFI	AGFI	AIC
Bodźce apetytywne – unikanie (BAU)						
BAU1. Skorelowane czynniki społeczny i relacyjny	35,57***	4,45	0,17 [0,11; 0,23]	0,91	0,76	0,570
BAU2. Jeden czynnik	60,22***	6,69	0,23 [0,17; 0,28]	0,85	0,65	0,780
Δ (BAU1 – BAU2)	24,64***					
Bodźce awersyjne – dążenie (BAwD)						
BAwD1. Skorelowane czynniki fizyczny, społeczny i relacyjny ($b_{fiz-spol} = 0,78***$; $b_{fiz-rel} = 0,30*$; $b_{spol-rel} = 0,74***$)	48,67**	2,03	0,09 [0,05; 0,13]	0,91	0,84	0,847
BAwD2. Skorelowane czynniki fizyczny i społeczno-relacyjny ($b = 0,55***$)	78,30***	3,02	0,14 [0,10; 0,17]	0,86	0,76	1,087
BAwD3. Jeden czynnik	110,6***	4,10	0,18 [0,15; 0,21]	0,80	0,67	1,370
Δ (BAwD1 – BAwD2)	29,63***					
Δ (BAwD1 – BAwD3)	61,93***					
Δ (BAwD2 – BAwD3)	32,30***					
Bodźce awersyjne – unikanie (BAwU)						
BAwU1. Skorelowane czynniki fizyczny, społeczny i relacyjny ($b_{fiz-spol} = 0,36**$; $b_{fiz-rel} = 0,37**$; $b_{spol-rel} = 0,88***$)	39,39*	1,64	0,07 [0,02; 0,12]	0,93	0,86	0,754
BAwU2. Skorelowane czynniki fizyczny i społeczno-relacyjny ($b = 0,38***$)	41,89*	1,61	0,07 [0,01; 0,11]	0,92	0,87	0,740
BAwU3. Jeden czynnik	76,54***	2,83	0,13 [0,10; 0,17]	0,86	0,77	1,042
Δ (BAwU1 – BAwU2)	2,50					
Δ (BAwU1 – BAwU3)	37,15***					
Δ (BAwU2 – BAwU3)	34,65***					

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Przegląd wskaźników dopasowania wskazuje, iż lepsze dopasowanie miały wszystkie modele dla reagowania dążeniem na bodźce apetytywne oraz unikaniem na bodźce awersyjne. Reagowanie przeciwstawnymi motywacjami (unikową w bodźcach apetytywnych i dążeniową w bodźcach awersyjnych) nie odzwierciedla założonych modeli strukturalnych, można zatem spodziewać się, iż wzbudzenie motywacji niezgodnej z naturą bodźca

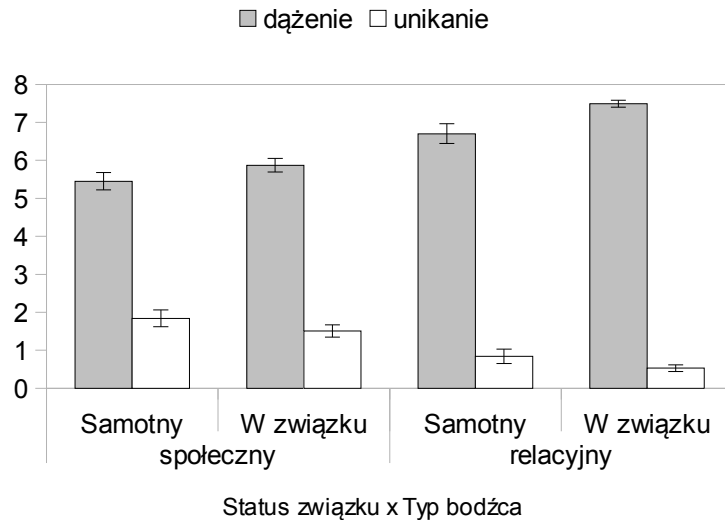
ma mechanizm odmienny od prostego reagowania pobudzeniem systemów dążenia vs. unikania. Dla dążenia w bodźcach apetytywnych wykazano najlepsze dopasowanie modelu 1 (BAD1), z dwoma skorelowanymi czynnikami odzwierciedlającymi naturę bodźca: społeczną vs. relacyjną. Dla unikania w bodźcach awersyjnych wykazano najlepsze dopasowanie modelu BAwU1 z trzema skorelowanymi czynnikami (fizycznym, społecznym i relacyjnym) oraz modelu BawU2 z dwoma skorelowanymi czynnikami (fizycznym i społeczno-relacyjnym), przy czym dla drugiego modelu zanotowano nieznacznie lepszy wskaźnik informacyjny Akaike'a (AIC = 0,740 vs. AIC = 0,754).

Motywacja dążenia i unikania w reakcji na bodźce różnego typu – rola pozostawania w relacji romantycznej

Przeprowadzono analizę wariancji w schemacie: status związku (samotny vs. w związku) x typ motywacji (dążenie vs. unikanie) x typ bodźca (społeczny vs. relacyjny) dla reagowania na bodźce o charakterze apetytywnym. Efekt główny statusu związku był nieistotny statystycznie, $F(1, 108) = 1,22$; $p < 0,25$; $\eta_p^2 = 0,01$. Istotny był efekt główny typu bodźca, $F(1, 108) = 9,20$; $p < 0,003$; $\eta_p^2 = 0,08$, oraz typu motywacji, $F(1, 108) = 761,61$; $p < 0,001$; $\eta_p^2 = 0,88$. badani silniej reagowali na bodźce relacyjne, $M = 3,89$; $SD = 0,77$, niż społeczne, $M = 3,67$; $SD = 0,81$; $p < 0,003$. Osoby badane silniej reagowały motywacją dążenia, $M = 6,39$; $SD = 1,32$, niż unikania, $M = 1,17$; $SD = 1,11$; $p < 0,001$. Efekt typu motywacji był moderowany przez status związku, $F(1, 108) = 5,97$; $p < 0,02$; $\eta_p^2 = 0,05$. Osoby w relacjach romantycznych wobec apetytywnych bodźców społecznych i relacyjnych wykazywały marginalnie istotnie wyższą motywację dążeniową, $M = 6,68$; $SD = 0,86$, niż osoby nie pozostające w związkach, $M = 6,07$; $SD = 1,64$; $p < 0,07$ (test *post-hoc* Scheffego). Zanotowano także efekt interakcji między typem bodźca i typem motywacji, $F(1, 108) = 148,76$; $p < 0,001$; $\eta_p^2 = 0,58$, który nie był ograniczany przez interakcję ze statusem związku, $F < 1$. Bodźce relacyjne wiązały się z silniejszą motywacją dążenia, $M = 7,10$; $SD = 1,44$; niż społeczne, $M = 5,66$; $SD = 1,53$; $p < 0,001$, z kolei motywacja unikowa była dla apetytywnych bodźców relacyjnych niższa, $M = 0,68$; $SD = 1,07$; niż dla bodźców społecznych, $M = 1,68$; $SD = 1,44$; $p < 0,001$. Interakcję między typem bodźca a typem motywacji i statusem związku dla reagowania na bodźce apetytywne zobrazowano na Rysunku 17 (następna strona).

Reagowanie na bodźce apetytywne

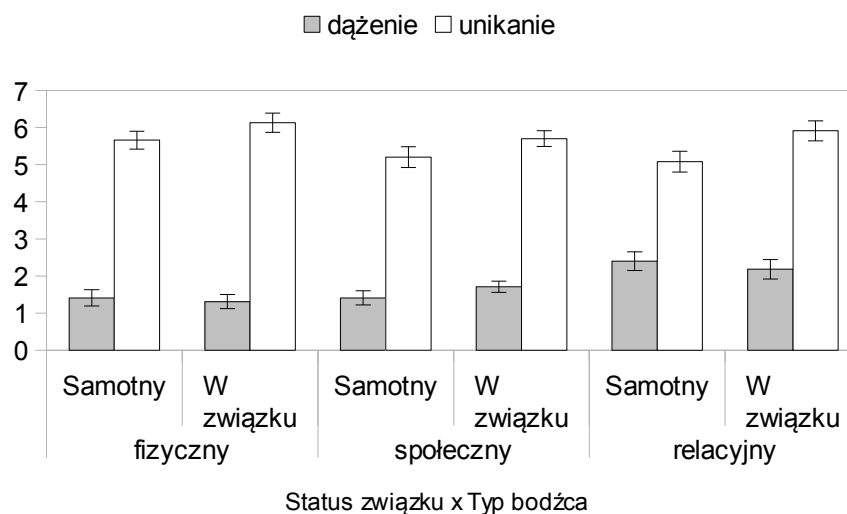

Rysunek 17. Reakcje dążeniem i unikaniem na bodźce apetytywne w zależności od natury bodźca i statusu relacji (nie pozostający w relacji romantycznej vs. pozostający w relacji romantycznej).

Źródło: opracowanie własne.

Analogiczną analizę w schemacie: status związku (samotny vs. w związku) x typ motywacji (dążenie vs. unikanie) x typ bodźca (fizyczny vs. społeczny vs. relacyjny) przeprowadzono dla reagowania na bodźce o charakterze awersyjnym. Efekt główny statusu związku był istotny statystycznie, $F(1, 108) = 4,55; p < 0,04; \eta_p^2 = 0,04$. Osoby pozostające w związkach romantycznych reagowały na bodźce awersyjne ogółem silniej, $M = 3,82; SD = 0,70$, niż osoby nie pozostające w związku, $M = 3,53; SD = 0,76; p < 0,04$. Istotny był efekt główny typu bodźca, $F(2,216) = 6,96; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,06$, oraz typu motywacji, $F(1, 108) = 344,05; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,76$. Badani najsilniej reagowali na bodźce relacyjne, $M = 3,89; SD = 1,11$, następnie na fizyczne, $M = 3,63; SD = 0,83$, zaś najslabiej na społeczne, $M = 3,51; SD = 0,95$. Osoby badane silniej reagowały wzbudzeniem motywacji unikania, $M = 5,62; SD = 1,65$; niż dążenia, $M = 1,74; SD = 1,19; p < 0,001$. Zanotowano ponownie efekt interakcji między typem bodźca i typem motywacji, $F(2, 216) = 8,73; p < 0,001; \eta_p^2 = 0,07$, który nie był ograniczany przez interakcję ze statusem związku, $F < 1$. Awersyjne bodźce relacyjne wiązały się z silniejszą motywacją dążenia, $M = 2,28; SD = 1,89$; niż fizyczne, $M = 1,36; SD = 1,49; p < 0,001$, ale nie społeczne, $M = 1,57; SD = 1,37; p < 0,97$. Interakcję między typem bodźca a typem motywacji i statusem związku dla reagowania na bodźce awersyjne zobrazowano na Rysunku 18 (następna strona).

Reagowanie na bodźce awersyjne

Rysunek 18. Reakcje dążeniem i unikaniem na bodźce awersyjne w zależności od natury bodźca i statusu relacji (nie pozostający w relacji romantycznej vs. pozostający w relacji romantycznej).
Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzono także analizę interkorelacji między motywacją dążeniową a unikową według typów bodźców, mając na celu prosty test hipotezy wzajemnego hamowania się systemów. Wyniki przedstawiono w Tabeli 8.

Tabela 8

Korelacje między motywacją dążenia i unikania w zależności od typu i natury bodźca

	Bodźce fizyczne		Bodźce społeczne		Bodźce relacyjne	
	Awersyjne	Apetytywne	Awersyjne	Apetytywne	Awersyjne	
Dążenie x Unikanie	-0,53***	-0,41***	-0,28**	-0,29**	-0,37***	
					[-0,20 ^a ; -0,55***] [-0,28*; -0,45***]	

Adnotacja. a – w nawiasach kwadratowych przedstawiono korelacje dla osób nie pozostających w związku ($n = 53$) oraz pozostających w związku ($n = 57$)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

W reakcji na bodźce apetytywne relacyjne ujemna korelacja między motywacją dążenia a unikania u osób w związkach romantycznych była istotnie silniejsza niż u osób nie pozostających w związku, $Z = 2,12$; $p < 0,03$. U osób w związkach romantycznych występuje zatem silniejszy efekt hamowania wzajemnego obu systemów – w reakcji na bodźce apetytywne aktywacja systemu dążenia wiąże się z silniejszą deaktywacją systemu unikania,

zaś podobnie silny efekt występuje w reakcji na bodźce awersyjne, gdy aktywacja motywacji unikowej koreluje z deaktywacją systemu dążenia.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS jako predyktor motywacji w reakcji na bodźce różnego typu

Średnie, odchylenia standardowe, interkorelacje wskaźników reaktywności BAS, BIS i FFFS, a także ich korelacji z reakcją na badane bodźce zaprezentowano w Tabeli 9.

Tabela 9

Średnie, odchylenia standardowe, interkorelacje reaktywności BAS, BIS i FFFS oraz ich związki z reakcjami na bodźce awersyjne i apetytywne o różnej naturze

	1	2	3	4	5	6
1. BAS-Działanie						
2. BAS-Poszukiwanie przyjemności	0,26**					
3. BAS-Wrażliwość na nagrody	0,38***	0,41***				
4. BIS	-0,10	0,08	0,25*			
5. BIS-Strach	-0,03	0,07	0,24*	0,92***		
6. BIS-Lęk	-0,16†	0,08	0,20*	0,88***	0,62***	
<i>M</i>	2,59	2,83	3,36	3,15	3,27	3,00
<i>SD</i>	0,55	0,60	0,41	0,54	0,58	0,62
<i>Bodźce apetytywne</i>						
społeczne - dążenie	0,07	0,36***	0,42***	0,11	0,11	0,08
społeczne - unikanie	0,00	-0,01	-0,09	0,01	0,01	0,01
relacyjne - dążenie	0,13	0,32***	0,28**	0,07	0,07	0,05
relacyjne - unikanie	0,07	0,06	0,06	-0,02	-0,03	0,00
<i>Bodźce awersyjne</i>						
fizyczne - dążenie	-0,09	0,05	-0,07	-0,14	-0,14	-0,10
fizyczne - unikanie	-0,01	-0,06	0,06	0,22*	0,25**	0,13
społeczne - dążenie	-0,09	0,01	-0,16†	-0,19*	-0,20*	-0,13
społeczne - unikanie	0,03	0,22*	0,25**	0,28**	0,26**	0,24*
relacyjne - dążenie	-0,17†	-0,01	-0,19*	-0,08	-0,08	-0,06
relacyjne - unikanie	0,21*	0,28**	0,27**	0,14	0,16†	0,08

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Z dążeniem w reakcji na bodźce apetytywne społeczne i relacyjne korelowała reaktywność podsystemów BAS: poszukiwania przyjemności i wrażliwości na nagrody.

Reaktywność BIS korelowała z unikaniem w reakcji na bodźce awersyjne fizyczne i społeczne, jednak nie relacyjne. Zanotowano natomiast dodatnie korelacje między reaktywnością BAS a unikaniem w reakcji na awersyjne bodźce relacyjne. Im wyższa reaktywność BAS, tym silniejsze reakcje unikowe przy doświadczeniu bodźców awersyjnych, których źródłem jest partner w relacji romantycznej.

Następnie przeprowadzono analizy regresji dla siły reagowania dążeniem vs. unikaniem dla badanych klas bodźców, w których predyktorami były wskaźniki reaktywności BAS i BIS (oraz BIS-strach i BIS-lęk). Kontrolowano także płeć, status związku i wiek osób badanych. Wyniki przedstawiono w Tabelach 10 i 11 (następna strona).

Istotnym predyktorem motywacji dążeniowej w reakcji na apetytywne bodźce społeczne jest reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności oraz BAS-wrażliwość na nagrody. W reakcji na apetytywne bodźce relacyjne motywacje dążeniową pozwala przewidywać reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności, natomiast pozostawanie w związku okazało się być istotnym predyktorem zarówno motywacji dążeniowej jak i unikowej w reakcji na apetytywne bodźce relacyjne. Pozostawianie w związku wiązało się z podwyższoną motywacją dążeniową, i obniżoną motywacją unikową.

Tabela 10

Wyniki analizy regresji dla motywacji dążenia i unikania dla apetytywnych bodźców społecznych i relacyjnych

	Apetytywne bodźce społeczne		Apetytywne bodźce relacyjne	
	Dążenie	Unikanie	Dążenie	Unikanie
Płeć	0,01/0,01	-0,17/-0,17	0,02/0,03	0,07/0,07
Związek	0,14/0,15	-0,12/-0,13	0,32**/0,34***	-0,23*/-0,24*
Wiek	-0,10/-0,11	0,15/0,16	-0,06/-0,08	0,07/0,21*
BAS-Działanie	-0,15/-0,17	0,05/0,06	0,01/-0,005	0,01/0,02
BAS-Poszukiwanie przyjemności	0,28**/0,28**	0,01/0,003	0,31**/0,31**	0,04/0,04
BAS-Wrażliwość na nagrody	0,33**/0,34**	-0,11/-0,11	0,13/0,13	0,03/0,02
BIS	-0,04/	0,14/	-0,05/	0,02/
BIS-Strach	/0,04	/0,03	/0,04	/-0,08
BIS-Lęk	/-0,10	/0,14	-0,11	/0,13
adj. R^2	0,20/0,20	0,01/0,002	0,17/0,17	<0,01/<0,01
F	4,76***/4,21***	1,15/1,03	4,11***/3,65***	0,97/0,96

Adnotacja. Wskaźniki podawane przez znakiem / wyrażają współczynniki regresji dla modelu zawierającego BIS, zaś po znaku / dla modelu zawierającego BIS-strach i BIS-lęk.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Predyktorami reagowania dążeniem i unikaniem na bodźce awersyjne o naturze fizycznej, społecznej i relacyjnej były płeć osób badanych, pozostawianie w związku romantycznym, oraz BAS-poszukiwanie przyjemności. Dodatkowo unikanie w reakcji na bodźce fizyczne było związane z reaktywnością BAS-strach (FFFS). Kobiety miały wyższą niż mężczyźni tendencję do unikania w reakcji na bodźce awersyjne społeczne i relacyjne. Podobnie osoby pozostające w związkach romantycznych były bardziej skłonne do silniejszej reakcji unikaniem na awersyjne bodźce relacyjne niż osoby samotne. Reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności była pozytywnym predyktorem reagowania unikaniem na bodźce awersyjne społeczne i relacyjne, co może odzwierciedlać wrażliwość systemu BAS na frustrację (nieuzyskiwanie oczekiwanych nagród).

Tabela 11

Wyniki analizy regresji dla motywacji dążenia i unikania dla awersyjnych bodźców fizycznych, społecznych i relacyjnych

	Awersyjne bodźce fizyczne		Awersyjne bodźce społeczne		Awersyjne bodźce relacyjne	
	Dążenie	Unikanie	Dążenie	Unikanie	Dążenie	Unikanie
Płeć	-0,22*/-0,23*	0,26*/0,25*	-0,16/-0,17†	0,13/0,14	-0,02/-0,01	0,19†/0,20*
Związek	0,02/-0,002	0,04/0,07	0,18†/0,17†	0,10/0,10	-0,05/-0,04	0,17†/0,19*
Wiek	0,13/0,14	-0,03/-0,06	0,13/-0,14	-0,05/-0,06	0,07/0,07	-0,03/-0,05
BAS-Działanie	-0,07/-0,08	-0,03/-0,04	-0,05/-0,03	-0,06/-0,07	-0,13/-0,14	0,10/0,10
BAS-Poszukiwanie przyjemności	0,07/0,09	-0,06/-0,05	0,07/0,11	0,22*/0,18†	0,04/0,10	0,24*/0,25*
BAS-Wrażliwość na nagrody	0,007/-0,02	-0,01/-0,002	-0,11/-0,15	0,09/0,13	-0,13/-0,17	0,05/0,05
BIS	-0,05/	0,15/	-0,11/	0,16/	-0,04/	0,02/
BIS-Strach	/-0,08	/0,26*	/-0,14	/0,15	/-0,02	/0,12
BIS-Lęk	/0,04	/-0,14	/0,03	/0,01	/-0,01	/-0,11
adj. R^2	0,04/0,04	0,07/0,07	0,07/0,08	0,11/0,10	<0,01/<0,01	0,12/0,15
F	1,55/1,58	2,12*/2,08*	2,07*/2,14*	2,81*/2,50*	0,79/0,87	3,04**/3,33**

Adnotacja. Wskaźniki podawane przez znakiem / wyrażają współczynniki regresji dla modelu zawierającego BIS, zaś po znaku / dla modelu zawierającego BIS-strach i BIS-lęk.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Analizie poddano dodatkowo efekty interakcyjne BAS, BIS i FFFS ze statusem związku dla reagowania na bodźce o naturze relacyjnej (apetencyjne i awersyjne). Wyniki

analizy (kroku trzeciego hierarchicznej analizy regresji) przedstawiono w Tabeli 12.

Nie uzyskano istotnych zmian wyjaśnianej wariancji po dodaniu do modelu regresyjnego interakcji BAS, BIS i FFFS ze statusem relacyjnym, $\Delta R^2 < 0,07$; $F < 2,00$, stąd można uznać, że pozostawanie w związku lub nie pozostawanie nie moderuje zależności między reaktywnością systemów reagowania na wzmocnienia a przewidywaną siłą reakcji unikania i dążenia względem analizowanych bodźców.

Tabela 12

Wyniki 3 kroku hierarchicznej analizy regresji dla motywacji dążeniowej i unikowej w reakcji na bodźce apetytywne i awersyjne natury relacyjnej

	Apetencyjne bodźce relacyjne		Awersyjne bodźce relacyjne	
	Dążenie	Unikanie	Dążenie	Unikanie
BAS-Działanie x Relacja	-0,37/-0,34	0,13/0,14	0,09/0,10	-0,05/0,04
BAS-Poszukiwanie przyjemności x Relacja	-0,46†/-0,48†	0,02/0,03	-0,29/-0,30	0,44/0,41
BAS-Wrażliwość na nagrody x Relacja	0,14/0,13	-0,69*/-0,69*	-0,22/-0,22	-0,79/-0,82
BIS x Relacja	0,19/	-0,10/	0,05/	0,72†/
BIS-strach x Relacja	/0,07	-0,25	/0,11	/0,04
BIS-lęk x Relacja	/0,10	-0,19	/-0,09	/0,65
ΔR^2	0,06/0,06	0,06/0,07	0,01/0,01	0,05/0,05
F dla ΔR^2	2,00/1,53	1,68/1,44	0,32/0,27	1,39/1,13

Adnotacja. W tabeli zamieszczono współczynniki niestandardyzowane beta. Relacja – zmienna wyrażała fakt pozostawania w związku (1) lub nie (-1).

* $p < 0,05$; † $p < 0,10$.

Dyskusja

Przeprowadzone badanie wykazało, że reagowanie unikaniem i dążeniem na bodźce o różnej naturze (fizycznej, społecznej i relacyjnej) jest wzajemnie skorelowane, a jednocześnie zachowuje specyfikę związaną z naturą bodźca. Najlepiej dopasowanymi modelami konfirmacyjnymi były te, w których zakładano istnienie osobnych, ale skorelowanych, czynników reagowania na bodźce fizyczne, społeczne i relacyjne (lub społeczno-relacyjne), a dobroć ich dopasowania była istotnie wyższa niż modeli jednoczynnikowych, w których zakładano, iż reakcja zależy tylko od walencji bodźca (apetytywny vs. awersyjny), a nie od jego natury (fizycznej vs. społecznej vs. relacyjnej). Uzyskany rezultat częściowo potwierdza zatem wcześniejsze wyniki Cavallo i współpracowników (2009, 2010), świadczące o uruchamianiu przez zagrożenie relacyjne

(bodziec awersyjny relacyjny) ogólnego systemu dążenia – unikania (jednolitej, niezależnej od sfery, motywacji dążenia lub unikania).

Deklaratywna ocena przewidywalnej siły dążenia i unikania w reakcji na bodźce awersyjne i apetytywne potwierdziła doniesienia o wzajemnym hamowaniu systemów dążenia i unikania (Corr, 2009a). Umiarkowane lub silne ujemne korelacje między szacowaną siłą obu motywacji w reakcji na określone klasy bodźców pozostawały zgodne z przewidywaniami sformalizowanymi w koncepcji Graya i Smitha (1969). Dodatkowo można wskazać, iż wzajemne hamowanie dla reagowania na bodźce relacyjne było silniejsze wśród osób zaangażowanych aktualnie w związki romantyczne.

Reaktywność systemów BAS, BIS (BIS-lęk) i FFFS (BIS-strach) była jedynie częściowo skorelowana z reagowaniem unikaniem i dążeniem na badane typy bodźców. Reakcje dążeniem w bodźcach apetytywnych przewidywała dodatnio reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności i BAS-wrażliwość na nagrody. Istotną rolę w podwyższaniu motywacji dążenia i obniżaniu motywacji unikania w reakcji na bodźce relacyjne apetytywne miał fakt pozostawiania w związku romantycznym. Wynik ten może korespondować z tendencją do zmienionej (upozytywnionej) oceny zachowań partnera (bodźce relacyjne wyrażały w tym badaniu określone zachowania partnera), dowiedzionymi w licznych analizach poświęconych zniekształceniom poznawczym w oceni partnera (Fletcher i Kerr, 2010). Charakter zmiany ewaluacji bodźców i uruchamianej w nich motywacji wskazuje na funkcję podtrzymywania relacji (promowanie nagradzającej roli bodźców apetytywnych i ograniczanie unikania w reakcji na nie, np. hamowanie podejrzliwości). Z drugiej strony, predykcyjna rola pozostawiania w związku dla siły motywacji unikania w reakcji na awersyjne bodźce relacyjne dowodzi, iż zachowania krzywdzące w relacji mają bardziej karzące konsekwencje i są bardziej bolesne (por. Mellibruda, 1995). Na awersyjne bodźce relacyjne silniej reagowały kobiety, co może wynikać z faktu konstytuowania ich schematu ja wokół relacji społecznych (tzw. Ja zależne; por. Markus i Kitayama, 1991). Istotnym uzupełnieniem wiedzy o reagowaniu na bodźce awersyjne relacyjne był wynik wskazujący, iż motywacja dążenia jest przy doświadczaniu krzywdy relacyjnej silniejsza niż przy awersyjnym bodźcu fizycznym. Rezultat ten wskazuje, iż przy bodźcach awersyjnych w relacji uruchamiana jest nie tylko motywacja unikowa, ale także motywacja dążeniowa, co potwierdza zasadność ujmowania krzywdy w kategoriach sytuacji diagnostycznej, zawierającej konflikt motywacyjny (ochrona siebie/unikanie zranienia vs. dążenie do promocji relacji; Rusbult i in., 2004).

Reaktywność FFFS (BIS-strach) była skorelowana, zgodnie z tezami teorii

wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2009a), z unikaniem w reakcji na awersyjne bodźce fizyczne. Jednakże, reagowania unikaniem na bodźce społeczne i relacyjne nie przywidywała reaktywność BIS ani FFFS (BIS-strach). Wykazano, iż reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności wiąże się dodatnio z siłą unikania w reakcji na bodźce awersyjne społeczne i relacyjne. Wynik ten sugeruje, że reaktywność BAS reguluje nie tylko dążenie do osiągnięcia celów, ale i może stanowić pewnego typu wstępny detektor frustracji w uzyskiwaniu nagród. Testowane w tej procedurze awersyjne bodźce relacyjne miały postać niezyskania oczekiwanej, na podstawie norm relacyjnych, nagrody/pozytywnego wzmocnienia (Partner nie odzywa się do Ciebie; Partner nie jest wrażliwy na twoje potrzeby; Partner odmawia pomocy na Twoją prośbę). Brak nagrody traktowany jest w teorii wrażliwości na wzmocnienia jako kara, jednak wyczulenienie na nagrody (wysoka reaktywność BAS) będzie skutkowało szybszym odczuwaniem frustracji przy niezyskiwaniu nagród, dopiero zaś w następnej kolejności zostanie uruchomiony system FFFS, reagujący na karę (Corr, 2009a, b). Uzyskane wyniki sugerują zatem, iż reagowanie na zachowania krzywdzące może być odmienne w zależności od typu krzywdy: czy stanowi ona frustrację spodziewanego pozytywnego wzmocnienia, czy też czysty bodziec awersyjny.

BADANIE 2

Celem badania drugiego była analiza stosowalności wymiarów kierunku defensywnego i dystansu defensywnego do analizy reagowania na krzywdę w bliskich związkach romantycznych. Blanchard i współpracownicy (2001) wykazali, iż typy reakcji na zagrożenie zidentyfikowane w badaniach na modelach zwierzęcych można ekstrapolować na reakcje ludzi w sytuacjach zagrożeń o naturze społecznej (Perkins i Corr, 2006). Wśród 10 testowanych przez nich reakcji znalazły się zachowania wymagające zbliżania się do źródła zagrożenia: atak i krzyk/wrzask (przejawiane przy najkrótszym dystansie defensywnym), poszukiwanie broni, a także oszacowanie ryzyka, grożenie krzykiem lub atakiem i błaganie/negocjowanie (przejawiane przy dłuższych dystansach defensywnych), oraz oddalania się od źródła zagrożenia (ucieczka, ukrywanie się, oraz znieruchomienie), wyrażające pośredni dystans defensywny, ale brak kierunku defensywnego (Perkins i Corr, 2006). Sześć spośród tych zachowań ma naturę czysto zwierzęcą (atak, krzyk, oszacowanie ryzyka, znieruchomienie, ucieczka, ukrywanie; Blanchard i in., 2001), pozostałe dodano do badań, prowadzonych dla zagrożeń społecznych (Perkins i Corr, 2006). Krupić i współpracownicy (2016) wykazali, iż w analizach czynnikowych prowadzonych dla prawdopodobieństwa wskazanych zachowań w reakcji na zagrożenie społeczne można zidentyfikować dwa wymiary: kierunek defensywny do źródła i kierunek defensywny od źródła zagrożenia. Związek reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS z zachowaniem w reakcji na zagrożenie jest mediowany przez ocenę dystansu i wybór kierunku defensywnego (Corr, 2009a). Osoby o różnej reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia mogą w odmienny sposób postrzegać zagrożenie (np. przeceniać jego intensywność), co w dalszej kolejności wywoła gotowość do podejmowania zachowań silnie unikających lub agresywnych.

Przyjęcie ramy wyjaśniającej teorii wrażliwości na wzmocnienia i traktowanie krzywdy jako bodźca awersyjnego i zagrożenia dla relacji romantycznej (Mattingly i in., 2012), skłania do analizy reakcji na doświadczenie wykroczenia interpersonalnego w kategoriach kierunku i dystansu defensywnego. W bieżącym badaniu dodatkowo uwzględniono wymiary wrażliwości na wzmocnienia: BAS, BIS i FFFS, badając ich związek z gotowością do podejmowania zachowań o różnym kierunku i intensywności defensywnej w reakcji na krzywdę. Spodziewano się, iż wrażliwość FFFS i BIS będzie pozytywnie skorelowana z zachowaniami wyrażającymi kierunek od źródła zagrożenia.

Metoda

Osoby badane

W badaniu wzięły udział 123 osoby (36 mężczyzn i 87 kobiet), w wieku od 15 do 52 lat, $M = 26,6$; $SD = 5,13$, pozostające w związkach romantycznych. Badani wypełniali zestaw badawczy w wersji papierowej (16,3%) lub *on-line* w specjalnie przygotowanym formularzu ankiety elektronicznej. Osoby badane pozostawały w zróżnicowanych typach relacji romantycznych: „chodzenie ze sobą” (11,4%), zaangażowane związki i narzeczeństwo (43,1%), małżeństwa (45,5%). Związki osób badanych trwały od 3 miesięcy do 26 lat, $M = 4,87$ roku; $SD = 4,43$ roku. Zaproszenia do wzięcia udziału w badaniach rozsyłano drogą kontaktów indywidualnych metodą śnieżnej kuli.

Narzędzia

Skale Jacksona-5 (Jackson, 2009; Moroń i in., 2016). Narzędzie obejmuje pięć skal zawierających po sześć pozycji diagnozujących systemy według zrewidowanego modelu wrażliwości na wzmocnienia: behawioralny system dążenia (np. „Lubię podejmować się nowych i różnorodnych zajęć.”), behawioralny system hamowania (np. „Wolę unikać sprawiania złego wrażenia.”), wrażliwość systemu walki (np. „Jeśli przeczuwam, że ktoś chce mnie uderzyć, atakuję jako pierwszy.”), wrażliwość systemu ucieczki (np. „Uciekłbym gdyby jakiś nieznajomy zaczepił mnie w obcej mi okolicy.”) oraz wrażliwość systemu zneruchomienia (np. „Gdyby coś złego miało mi się za chwilę przydarzyć, zneruchomiłbym ze strachu.”). Badani dokonują oceny na skali od 1 (zupełnie się nie zgadzam) do 5 (zupełnie się zgadzam). Wynikiem dla podskali jest średnia ocena dla pozycji. Zarówno w badaniach Jacksona (2009), jak i własnych (Moroń i in., 2016), skale mają zadowalające poziomy rzetelności, $\alpha \geq 0,70$, oraz ustaloną trafność teoretyczną. W bieżącym badaniu rzetelności poszczególnych skal wynosiły: BAS, $\alpha = 0,77$; BIS, $\alpha = 0,69$; FFFS-walka, $\alpha = 0,76$; FFFS-ucieczka, $\alpha = 0,70$; FFFS-zneruchomienie, $\alpha = 0,68$.

Skala reakcji na krzywdę (opracowanie własne; załącznik 17 w Aneksie). Skala miała budowę analogiczną do metod Blancharda (Blanchard i in., 2001) oraz Perkinsa i Corra (2006). Zawarto w niej sześć krótkich opisów krzywdy w związku romantycznym (wykorzystano 6 typów krzywd o najwyższych wskaźnikach negatywnego afektu z badań Greena i in., 2013: „Twój partner flirtuje z kimś w Twojej obecności; Partner jest wobec Ciebie agresywny fizycznie; Partner jest wobec Ciebie wyjątkowo krytyczny i stale się czepia; Partner zrobił

coś, choć mówiłaś mu, że sobie tego nie życzysz; Partner zachowywał lub wyrażał się niegrzecznie o kimś z Twojej rodziny; Partner naśmiewa się z Ciebie, traktuje Cię niepoważnie, drwi z Ciebie), do których przypisano 10 zachowań, stanowiących reakcje na zagrożenie (ukrywanie się; zneruchomienie; ucieczka; ostrzeganie partnera, że wezwie się kogoś na pomoc; ostrzeganie partnera, że się go zaatakuje; atakowanie partnera; próba zorientowania się w sytuacji; poszukiwanie broni; błaganie i prośby o litość; krzyk i wzywanie pomocy). Badani mieli ocenić prawdopodobieństwo wykorzystania tych reakcji w sytuacji doświadczenia opisanych krzywd, posługując się skalą od 0 (zdecydowanie bym się tak nie zachował) do 8 (zdecydowanie bym się tak zachował). Wskaźniki gotowości do określonych zachowań obliczono jako średnią zachowania w sześciu sytuacjach bodźcowych, uprzednio sprawdziliśmy spójność takich wskaźników.

Wyniki

Struktura reakcji na krzywdę

Analizę struktury reagowania na krzywdy rozpoczęto od sprawdzenia spójności wewnętrznej samoocen osób badanych pod względem 10 uwzględnionych zachowań, między sześcioma bodźcowymi sytuacjami (tabela 13 na następnej stronie).

Dla wszystkich reakcji zanotowano wysoką międzysytuacyjną spójność, $\alpha \geq 0,80$, dlatego do dalszych analiz uśredniono wskaźniki konkretnych reakcji między 6 sytuacjami. Analiza wariancji z powtarzalnym pomiarem wykazała istotne zróżnicowanie w gotowości do posługiwania się 10 reakcjami na zagrożenie, λ Wilksa = 0,16; $F(9, 114) = 64,30$; $p < 0,001$; χ^2 dla ANOVA Friedmana = 316,43; $p < 0,001$ (W w teście sferyczności Mauchleya = 0,015; $\chi^2 = 499,14$; $p < 0,001$). Najczęściej stosowaną reakcją jest ocena ryzyka, $M = 3,62$; $SD = 1,65$, istotnie słabiej stosowany jest atak, $M = 2,45$; $SD = 1,45$, $p < 0,001$ (w testach *post-hoc* Scheffego), marginalnie słabiej reagowano grożeniem atakiem, $M = 1,87$; $SD = 1,47$, $p < 0,08$; najrzadziej reagowano zaś poszukiwaniem broni, $M = 1,07$; $SD = 1,19$ i błaganie/negocjowaniem, $M = 0,93$; $SD = 1,17$.

Na uśrednionych wskaźnikach reakcji wykonano następnie eksploracyjną analizę czynnikową z zastosowaniem metody głównych składowych, przy spełnieniu warunków prowadzenia analizy czynnikowej, KMO = 0,705; χ^2 dla testy Bartletta = 646,10; $df = 45$; $p < 0,001$.

Posługując się kryterium Kaisera (wartość własna > 1), testem osypiska, oraz testem równoległości (O'Connor, 2000), ustalono zasadność przyjęcia rozwiązania trzyczynnikowego (Rycina 19). Czynniki pierwsze miały wartości własne = 3,53; i wyjaśniały 35,33% wariancji,

drugi czynnik miał wartość własną = 2,43; 24,27% wyjaśnianej wariancji, zaś trzeci, eigenvalue = 1,31; 13,12% wyjaśnianej wariancji. Dokonano rotacji Varimax. Ładunki czynnikowe przedstawiono w Tabeli 14 (na następnej stronie).

Tabela 13

Średnie, odchylenia standardowe i wskaźniki spójności wewnętrznej 10 reakcji na zagrożenie w 6 sytuacjach krzywdy

	Sytuacja 1 „Flirt”	Sytuacja 2 „Agresja”	Sytuacja 3 „Krytyka”	Sytuacja 4 „Na złość”	Sytuacja 5 „Rodzina”	Sytuacja 6 „Drwiny”	α
Ukrywanie się	1,02 (1,32)	0,96 (1,64)	1,24 (1,72)	0,65 (1,29)	0,99 (1,52)	1,65 (2,16)	0,80
Znieruchomienie	1,27 (1,50)	1,66 (2,02)	0,98 (1,62)	0,77 (1,37)	1,14 (1,57)	1,72 (2,11)	0,82
Ucieczka	1,15 (1,55)	2,16 (2,15)	1,61 (1,94)	1,46 (1,86)	0,99 (1,47)	2,02 (2,18)	0,84
Grożenie krzykiem	1,09 (1,58)	3,33 (2,43)	1,15 (1,65)	1,29 (1,77)	1,33 (1,86)	1,54 (1,93)	0,80
Grożenie atakami	1,49 (1,84)	2,79 (2,23)	1,52 (1,92)	1,63 (1,93)	1,69 (1,98)	2,09 (2,10)	0,83
Atak	1,55 (1,79)	3,49 (2,14)	2,40 (2,08)	2,59 (2,08)	2,02 (1,90)	2,65 (2,14)	0,81
Ocena ryzyka	4,64 (1,49)	2,56 (2,05)	3,89 (1,95)	3,98 (2,00)	3,82 (1,93)	2,81 (2,22)	0,84
Poszukiwanie broni	0,99 (1,62)	2,01 (2,09)	0,77 (1,48)	0,79 (1,46)	0,74 (1,37)	1,11 (1,81)	0,81
Błaganie/negocj owanie	0,62 (1,20)	1,46 (1,79)	0,88 (1,49)	1,00 (1,63)	0,83 (1,52)	0,78 (1,33)	0,87
Krzyczenie	0,93 (1,58)	3,29 (2,47)	1,07 (1,73)	1,24 (1,82)	0,85 (1,54)	1,28 (1,86)	0,82

Adnotacja. W tabeli zamieszczono średnie, zaś w nawiasach odchylenia standardowe.

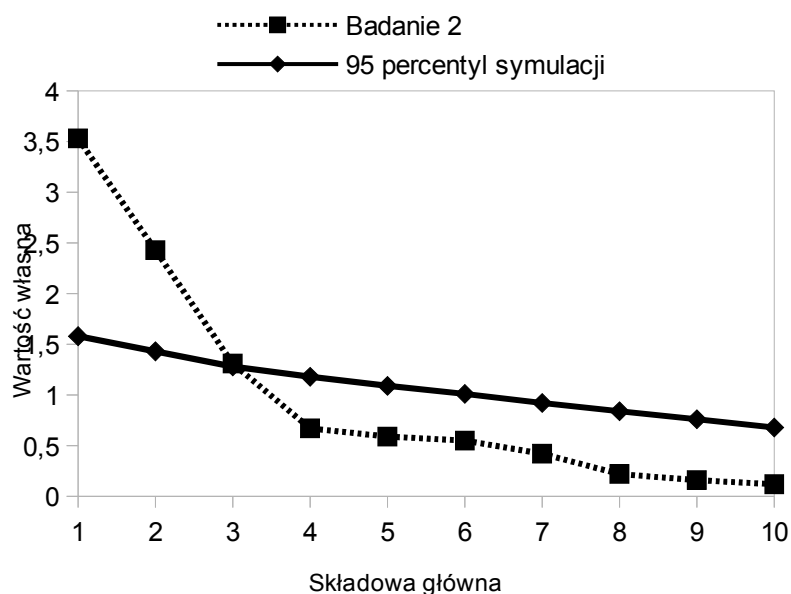
Pierwszy czynnik określono jako „Kierunek defensywny do źródła zagrożenia”, drugi jako „Kierunek defensywny od źródła zagrożenia”, a trzeci jako „Ocena ryzyka”. Dla uzyskanych czynników wyliczono wyniki czynnikowe, które następnie wykorzystano w toku analiz regresji.

Tabela 14

Ładunki czynnikowe reakcji na zagrożenie

	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
Ukrywanie się		0,945	
Znieruchomienie		0,935	
Ucieczka		0,905	
Groźenie krzykiem	0,821		
Groźenie atakiem	0,841		
Atak	0,808		
Ocena ryzyka	-0,234		0,823
Poszukiwanie broni	0,409		0,675
Błaganie/negocjowanie	0,296	0,493	0,492
Krzyczenie	0,794		
% wyjaśnianej wariacji po rotacji	29,93	28,77	14,03

Adnotacja. Pominięto $\lambda < 0,200$.

Rysunek 19. Wykres osypiska i test równoległości (95 percentyl symulacji dla permutacyjnego przybliżenia rozkładu) analizy czynnikowej dla 10 reakcji na zagrożenie.

Źródło: opracowanie własne.

Obliczono także, według wzoru Perkinsa i Corra (2006), wskaźniki *Dystansu defensywnego* = (Ocena ryzyka + Groźenie krzykiem + Groźenie atakiem + Błaganie) + 2 x (Poszukiwanie broni + Znieruchomienie + Ucieczka + Ukrywanie się) + 3 x (Atak

+ Krzyczenie), oraz *Defensywnego kierunku* = (Ocena ryzyka + Grożenie krzykiem + Grożenie atakiem + Błaganie + Poszukiwanie broni + Atak + Krzyczenie) + 1,5 x (Znieruchomienie) + 2 (Ucieczka + Ukrywanie się). Standaryzowane współczynniki rzetelności obu wskaźników wynosiły, odpowiednio $\alpha = 0,63$ i $\alpha = 0,65$, i miały wartości podobne do uzyskanych przez Krupića i współautorów (2016).

Wrażliwość BAS, BIS i FFFS jako predyktor reagowania na krzywdy

Wykonano serię analiz regresji dla 10 analizowanych reakcji na zagrożenie w relacji romantycznej. Jako zmienne niezależne w modelach uwzględniano wskaźniki reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS-walka, FFFS-ucieczka i FFFS-znieruchomienie. Uzyskane rezultaty przedstawiono w Tabeli 15, a także dla czynników Kierunku od zagrożenia, Kierunku do zagrożenia, Oceny ryzyka, i wymiarów Dystansu defensywnego i Kierunku defensywnego w tabeli 16 (na następnej stronie).

Tabela 15

Wyniki analiz regresji dla 10 typów reakcji na zagrożenie

	BAS	BIS	FFFS-Walka	FFFS-Ucieczka	FFFS-Znieruchomienie	adj. R^2	F
Ukrywanie się	-0,01	0,11	-0,15†	0,01	0,41***	0,22	7,95***
Znieruchomienie	0,05	-0,03	-0,15†	-0,03	0,54***	0,24	9,10***
Ucieczka	-0,06	0,16†	-0,19*	-0,02	0,38***	0,23	8,38***
Grożenie krzykiem	-0,04	0,14	0,03	0,07	0,12	0,04	1,91†
Grożenie atakiem	-0,07	0,22*	0,20*	0,03	0,10	0,10	3,64**
Atak	-0,04	0,12	0,15†	0,15	0,16	0,11	3,89**
Ocena ryzyka	0,16†	-0,04	-0,14	0,05	-0,20†	0,04	2,07†
Poszukiwanie broni	0,02	0,03	0,05	0,16	-0,06	<0,01	0,59
Błaganie/negocjowanie	-0,07	0,20*	-0,09	0,06	0,08	0,05	2,33*
Krzyczenie	-0,01	0,20*	0,02	0,23*	-0,05	0,07	2,97*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Modele regresyjne były istotne statystycznie dla reakcji ukrywania się, znieruchomienia, ucieczki, adj. $R^2 > 0,23$, zaś istotnym predyktorem była reaktywność FFFS-znieruchomienie. Modele dla grożenia atakiem i ataku, były także istotne statystycznie, jednak tłumaczyły mniej wariacji obu reakcji, adj. $R^2 = <0,10; 0,11>$. Istotnymi predyktorami grożenia atakiem były reaktywność BIS i FFFS-walki, zaś dla ataku –

marginalnie istotnym statystycznie predyktorem była reaktywność FFFS-walki. Modele regresyjne dla błagania/negocjowania oraz krzyczenia były również istotne statystycznie i wyjaśniały odpowiednio 5% i 7% wariacji reakcji. Pozytywnym predyktorem reagowania błaganiami/negocjowaniem była reaktywność BIS, zaś predyktorami krzyczenia były reaktywność BIS i FFFS-ucieczki. Dla oceny ryzyka uzyskano model marginalnie istotny statystycznie, w którym pozytywnym predyktorem była reaktywność BAS, zaś ujemnym reaktywność FFFS-znieruchomienie.

Tabela 16

Wyniki analizy regresji dla wymiarów reagowania na krzywdę: Kierunku od, Kierunku do, Oceny ryzyka, oraz Dystansu defensywnego i kierunku defensywnego

	BAS	BIS	FFFS- Walka	FFFS- Ucieczka	FFFS- Znierucho- mienie	adj. R^2	F
Kierunek defensywny do zagrożenia	-0,07	0,20*	0,16†	0,14	0,07	0,11	3,88**
Kierunek defensywny od zagrożenia	-0,01	0,09	-0,19*	-0,02	0,45***	0,25	8,94***
Ocena ryzyka	0,09	0,03	-0,10	0,10	-0,18	< 0,01	1
Dystans defensywny	-0,02	0,19*	-0,02	0,15	0,28***	0,22	7,94***
Kierunek defensywny	-0,01	0,19*	-0,09	0,10	0,34***	0,24	8,90***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Dla, uzyskanego w analizie czynnikowej, wskaźnika „Kierunku do zagrożenia”, istotnym predyktorem była reaktywność BIS i FFFS-walki, zaś model był istotny statystycznie i tłumaczył 11% wariacji. Silnym pozytywnym predyktorem „Kierunku od zagrożenia” była reaktywność FFFS-znieruchomienia, zaś ujemnym – reaktywność FFFS-walki, model tłumaczył 25% wariacji. Model dla oceny ryzyka był jednak nieistotny statystycznie. Zarówno dla kierunku, jak i dystansu defensywnego uzyskano istotne modele regresyjne, które wyjaśniały odpowiednio 22% i 24% wariacji zmiennych. Dodatnimi i istotnymi predyktorami były reaktywność BIS oraz FFFS-znieruchomienia.

Dyskusja

W badaniu drugim weryfikowano stosowalność modelu reakcji na zagrożenie, wypracowanego na modelu zwierzęcym i potwierdzonego w modelach zagrożeń społecznych (Blanchard i in., 2001; Perkins i Corr, 2006), do opisu reakcji na krzywdę w związku romantycznym.

Ocena średnich dla badanych 10 reakcji behawioralnych sugeruje, iż istotnie najczęściej stosowana była strategia oceny ryzyka, ale druga w kolejności częstości zastosowania była strategia ataku i następna strategia grożenia atakiem. Wyniki te sugerują, iż naruszenie normy relacyjnej, którego przykładem jest krzywda, wzbudza najpierw gotowość do oceny sytuacji. Wynik ten może korespondować z wnioskami Finkela i współpracowników (2002), którzy wskazywali, że dystres spowodowany zdradą może być wyższy u osób silnie zaangażowanych w relację z uwagi na dobrze ugruntowane przekonanie o prospołecznej motywacji partnera. Krzywda doświadczana ze strony partnera może być postrzegana jako bardzo zaskakująca, zaś reakcja zaskoczeniem silniej uruchamia proces orientowania się w sytuacji, oceniania ryzyka, niż konkretne reakcje behawioralne. Należy jednak wskazać, iż kolejne pod względem prawdopodobieństwa zastosowania reakcje wyrażają już tendencje odwetowe: atak i grożenie atakiem. Ten rezultat może korespondować z automatyczną inklinacją do wzbudzania motywu ochrony siebie, aktywowaną przez dokonaniem transformacji motywacji (Yoventich i Rusbult, 1994), oraz gotowością do uruchamiania negatywnej wzajemności (Gottman i in., 1996).

Podobnie jak w badaniach Krupića i współpracowników (2016), w wyniku analizy czynnikowej na reakcjach na zagrożenie (krzywdę) relacyjne uzyskano dwa czynniki wyrażające Kierunek defensywny do i od źródła zagrożenia, natomiast w przedstawianym badaniu uzyskano dodatkowy czynnik Oceny ryzyka, który nasycał reakcję orientacji i błagania/negocjowania.

Kierunek defensywny do zagrożenia przewidywała reaktywność BIS, co koresponduje z wynikami świadczącymi o roli BIS w mediowaniu reakcji ostrożnego zbliżania się do źródła zagrożenia, jeśli jest ono jednocześnie źródłem pozytywnych wzmocnień (Corr, 2004). W związku romantycznym osoba partnera romantycznego jest jednocześnie źródłem silnych wzmocnień pozytywnych i negatywnych. Kierunek defensywny od zagrożenia przewidywała reaktywność FFFS-znieruchomienie, co potwierdza wyniki badań sugerujące, iż za reakcje ucieczki odpowiada aktywność FFFS (Perkins i Corr, 2006).

W oparciu o badania Blancharda i współpracowników (2001) należy jednak wskazać, iż reakcje ukrywania się i znieruchomienia, które najsilniej nasycone były czynnikiem kierunku od zagrożenia, stanowią odpowiedź na niebezpieczeństwo przy niskiej możliwości wycofania się z kontaktu z jego źródłem (np. drapieżnik jest zbyt blisko ofiary, by ta mogła skutecznie uciekać). W tym kontekście istotną predykcyjną rolę FFFS-znieruchomienia należałoby interpretować w świetle charakterystyki sytuacji współzależności w relacji romantycznej.

Z uwagi na fakt, iż znacząca większość grupy badanej pozostaje w długotrwałych i stosunkowo silnie zaangażowanych relacjach, można sugerować, iż ocena sytuacji krzywdy była osadzona w sytuacji o silnej i bilateralnej współzależności, przy podwyższonej kontroli partnera i niskiej kowariancji interesów. Charakterystyki te, w połączeniu z uruchomioną regułą zaangażowania i konsekwencji (Cialdini, 2006), mogą powodować, iż wycofanie się z relacji romantycznej, nawet przy doświadczeniu krzywdy, jest uznawane za trudne i potencjalnie bolesne, co konfrontację ze sprawcą krzywdy czyni nieuniknioną. W tej sytuacji przewaga reakcji znieruchomienia wydaje się nawiązywać do reagowania w modelu zwierzęcym, które ma miejsce przy niskiej możliwości ucieczki z sytuacji zagrożenia. Interpretację tę wspiera brak istotnych zależności między oceną ryzyka, która też wymaga wyhamowania reakcji ucieczkowych, a reaktywnością FFFS-znieruchomienie. Innym wyjaśnieniem zaobserwowanej zależności jest efekt silnego zaskoczenia, którego przejawem jest inhibicja wykonywanych działań (Niepel i in., 1994), mogąca objawiać się podobnie do znieruchomienia, generowanego przez system walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS).

BADANIE 3

Celem badania 3 była replikacja wyników, uzyskanych w badaniu 2, oraz próba wyjaśnienia wariacji reakcji na niezadowolenie w relacji (Rusbult i in., 1991) w terminach dystansu i kierunku defensywnego. Badanie to jednocześnie pozwoli na wyjście poza kategoryzację strategii reagowania na niezadowolenie (Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania) na dymensjach konstruktywne-destrukcyjne oraz aktywne-pasywne, poprzez osadzenie ich na wymiarach które powinny odpowiadać kierunkowi defensywnemu (w stronę źródła zagrożenia, tj. do partnera romantycznego lub od niego), a także intensywności zagrożenia (por. Corr i Perkins, 2006). W ten sposób dokonana zostanie próba uzgodnienia teorii wrażliwości na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000) z teorią współzależności (Rusbult i Van Lange, 2003).

Ponownie zbadane zostaną także związki między wrażliwością systemów BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy. W tej procedurze dokonany zostanie test hipotezy 1. Spodziewano się zależności pozytywnych między reaktywnością BAS a konstruktywnymi i aktywnymi sposobami reagowania na krzywdę (H.1.1b.), między BIS a strategiami biernymi: Lojalnością i Zaniedbaniem (H.1.2b.) i między FFFS a strategiami aktywnymi i destrukcyjnymi (Wyjście; H.1.3b.). Dodatkowo testowano hipotezę o moderacyjnej roli Zaangażowania (H.2.2.) dla relacji między BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy.

Metoda

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 50 osób (12 mężczyzn i 38 kobiet), w wieku od 19 do 29 lat, $M = 20,18$; $SD = 1,98$. Wśród osób badanych wszystkie były w co najmniej jednym związku romantycznym, $M = 2,23$; $SD = 1,40$; $\min = 1$; $\max = 8$, zaś w momencie badania 28 osób miało partnera (27 związków nieformalnych, 1 małżeństwo), zaś ich związki trwały od 1 do 99 miesięcy, $M = 27,08$; $SD = 22,87$.

Narzędzia

Skale BAS/BIS (Carver i White, 1994; Müller i Wytykowska, 2005). W bieżącym badaniu stosowano ogólny wskaźnik BAS, $\alpha = 0,65$; oraz BIS, $\alpha = 0,61$.

Skala reagowania na krzywdy (załącznik 18 w Aneksie). Skalę przygotowano analogicznie jak w Badaniu 2, dodając do każdej z sześciu sytuacji cztery możliwości reagowania, zgodne

z opisem strategii Wyjścia (*exit*), Dialogu (*dialog*), Lojalności (*loyalty*) i Zaniedbania (*neglect*), zawartym w Rusbult, Zembrodt i Gunn (1982; Badanie 3). Pozycje dotyczące kolejnych strategii, miały następujące brzmienie:

- (a) strategia Wyjścia: „Powiedziałbym partnerowi, żeby odszedł, chciałbym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek”;
- (b) strategia Dialogu: „Starałbym się rozmawiać z partnerem, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie, co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam robię źle”;
- (c) strategia Lojalności: „Czekałbym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie się lepsze”;
- (d) strategia Zaniedbania: „Gniewałbym się i nie odzywał do partnera, unikałbym rozmów z partnerem, traktowałbym go podobnie źle”.

Ponownie odpowiedzi uśredniano dla sześciu sytuacji krzywdy, po uprzedniej weryfikacji spójności wewnętrznej.

Manipulacja zaangażowaniem. W badaniu dokonano także manipulacji poziomem zaangażowania, odwołując się w niej do definicji zaangażowania jako chęci pozostania w relacji na długi czas (Rusbult i in., 2001). W warunku wysokiego zaangażowania osoby otrzymywały odpowiednio zmodyfikowaną instrukcję w Skali reagowania na krzywdy:

Poniżej przeczytasz krótkie opisy kilku sytuacji, które mogły lub mogą wydarzyć się w związku dwojga ludzi. Wyobraź sobie, że jesteś aktualnie w romantycznym związku, który trwa już prawie rok. Jesteś pełen/na ciepłych uczuć wobec swojego partnera/partnerki. Dobrze czujecie się razem. **Sądzisz, że Wasz związek będzie jeszcze trwał długie lata.** Oceń w jaki sposób zareagował(a)byś, gdyby opisane poniżej wydarzenia miały miejsce. Prosimy byś zaznaczył(a) przy każdej opcji odpowiedzi odpowiednią cyfrę. Do każdej sytuacji podany będzie opis tych samych 14 sposobów reagowania.

zaś w warunku niskiego zaangażowania instrukcja brzmiała:

Poniżej przeczytasz krótkie opisy kilku sytuacji, które mogły lub mogą wydarzyć się w związku dwojga ludzi. Wyobraź sobie, że jesteś aktualnie w romantycznym związku, który trwa już prawie rok. Jesteś pełen/na ciepłych uczuć wobec swojego partnera/partnerki. Dobrze czujecie się razem. **Sądzisz jednak, że Wasz związek będzie przejściowy, nie będzie trwał długich lat.** Oceń w jaki sposób zareagował(a)byś, gdyby opisane poniżej wydarzenia miały miejsce. Prosimy byś zaznaczył(a) przy każdej opcji odpowiedzi odpowiednią cyfrę. Do każdej sytuacji podany będzie opis tych samych 14 sposobów reagowania.

Wyniki

Struktura reakcji na krzywdę

Analizę struktury reagowania na krzywdy rozpoczęto od sprawdzenia spójności wewnętrznej samoocen osób badanych pod względem 14 uwzględnionych zachowań, między sześcioma bodźcowymi sytuacjami. Wyniki analizy zaprezentowano w Tabeli 17.

Tabela 17

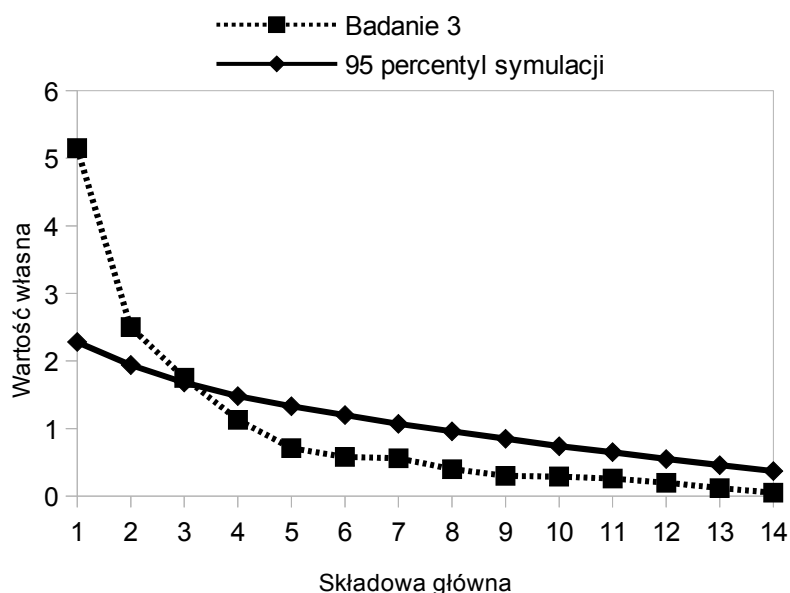
Średnie, odchylenia standardowe i wskaźniki spójności wewnętrznej 14 reakcji na krzywdę w 6 sytuacjach bodźcowych

	Sytuacja 1 „Flirt”	Sytuacja 2 „Agresja”	Sytuacja 3 „Krytyka”	Sytuacja 4 „Na złość”	Sytuacja 5 „Rodzina”	Sytuacja 6 „Drwiny”	α
Ukrywanie się	1,26 (1,76)	1,04 (1,85)	1,26 (1,77)	0,36 (1,05)	0,94 (1,68)	1,94 (2,38)	0,78
Znieruchomienie	2,04 (1,89)	1,76 (1,99)	1,20 (1,65)	0,62 (1,18)	1,60 (1,85)	2,06 (2,24)	0,82
Ucieczka	1,50 (1,73)	1,61 (2,05)	1,58 (1,84)	0,70 (1,30)	0,92 (1,74)	2,08 (2,43)	0,79
Groźenie krzykiem	0,86 (1,58)	3,18 (2,36)	0,60 (1,12)	0,70 (1,43)	1,00 (1,87)	1,14 (1,91)	0,83
Groźenie atakiem	1,18 (1,80)	2,46 (2,36)	1,08 (1,87)	1,06 (1,73)	1,44 (2,02)	1,86 (2,25)	0,84
Atak	2,10 (2,26)	3,28 (2,26)	1,53 (2,04)	1,61 (1,91)	1,76 (2,05)	2,44 (2,26)	0,84
Ocena ryzyka	4,28 (1,65)	1,70 (1,71)	3,72 (1,82)	3,41 (1,91)	3,38 (1,79)	3,16 (2,03)	0,69
Poszukiwanie broni	1,36 (1,90)	1,96 (2,00)	1,62 (2,23)	1,02 (1,66)	1,06 (1,77)	1,76 (2,21)	0,85
Błaganie/negocjowanie	0,46 (1,13)	1,06 (1,49)	0,80 (1,53)	0,76 (1,60)	0,60 (1,37)	0,64 (1,52)	0,84
Krzyczenie	0,98 (1,72)	3,78 (2,18)	0,82 (1,66)	1,08 (1,83)	0,86 (1,60)	1,06 (1,85)	0,85
Wyjście	1,98 (2,05)	4,06 (2,29)	1,80 (1,78)	1,40 (1,60)	1,02 (1,45)	2,98 (2,33)	0,79
Dialog	3,84 (2,06)	2,82 (2,03)	4,60 (1,65)	4,34 (1,71)	4,20 (1,93)	3,82 (1,90)	0,69
Lojalność	1,62 (1,81)	1,22 (1,78)	2,04 (1,82)	2,00 (1,70)	1,52 (1,87)	1,22 (1,56)	0,85
Zaniedbanie	3,08 (2,14)	3,54 (2,06)	2,56 (1,75)	3,10 (1,88)	2,46 (2,02)	3,72 (2,15)	0,79

Adnotacja. W tabeli zamieszczono średnie, zaś w nawiasach odchylenia standardowe.

Przed zbadaniem struktury sprawdzano czy manipulacja eksperymentalna różnicowała wyniki w zakresie 14 wskaźników reagowania, uzyskując rezultaty świadczące o braku takich zależności, λ Wilksa = 0,84; $F(14, 35) = 0,48$; $p < 0,093$; $\eta_p^2 = 0,16$. Na uśrednionych wskaźnikach reakcji wykonano następnie eksploracyjną analizę czynnikową z zastosowaniem metody głównych składowych, KMO = 0,714; χ^2 dla testy Bartletta = 423,00; $df = 91$; $p < 0,001$. Posługując się kryterium Kaisera (wartość własna > 1), testem osypiska, oraz testem równoległości (O'Connor, 2000), ustalono zasadność przyjęcia rozwiązania trzyczynnikowego (Rycina 20).

Czynnik pierwszy miał wartość własną = 5,15; i wyjaśniał 36,79% wariacji, drugi czynnik miał wartość własną = 2,50; 17,87% wyjaśnianej wariacji, zaś trzeci, eigenvalue = 1,75; 12,53% wyjaśnianej wariacji. Dokonano rotacji Varimax. Ładunki czynnikowe przedstawiono w Tabeli 18 (na następnej stronie).

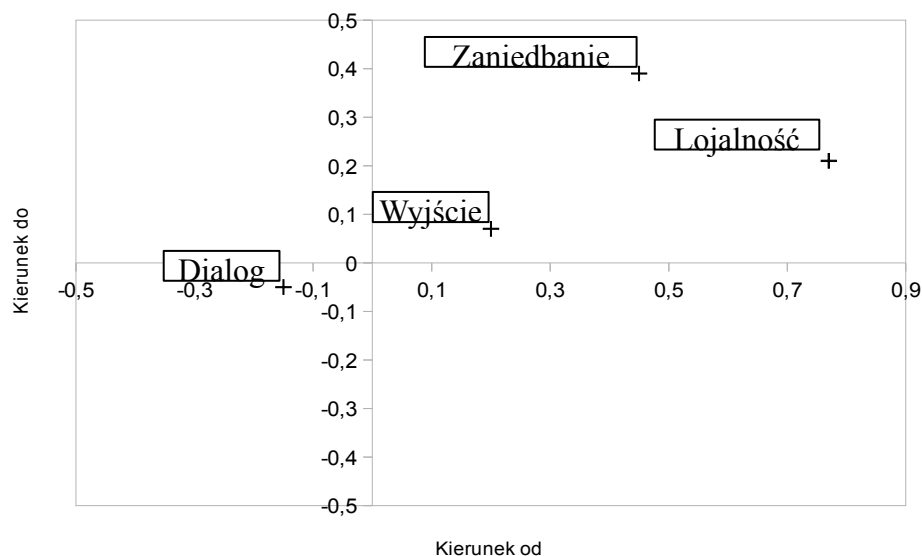
Rysunek 20. Wykres osypiska i test równoległości (95 percentyl symulacji dla permutacyjnego przybliżenia rozkładu) analizy czynnikowej dla 14 reakcji na zagrożenie.
Źródło: opracowanie własne.

Pierwszy czynnik określono jako „Kierunek defensywny od źródła zagrożenia”, drugi jako „Kierunek defensywny do źródła zagrożenia”, a trzeci jako „Ocena ryzyka”. Status reakcji na niezadowolenie sprawdzano dwoma metodami. Po pierwsze, naniesiono ładunki czynnikowe dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania na przestrzeń wyznaczoną przez dwa pierwsze czynniki, wyrotowane w eksploracyjnej analizie czynnikowej (rysunek 21 na następnej stronie).

Tabela 18

Ładunki czynnikowe dla analiz czynnikowych na 10 i 14 reakcjach na krzywdę

	Analiza dla 14 reakcji			Analiza dla 10 reakcji		
	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
Ukrywanie się	0,885		-0,212		0,933	
Znieruchomienie	0,895				0,917	
Ucieczka	0,864		-0,310		0,919	
Grożenie krzykiem	0,200	0,826		0,831		
Grożenie atakiem		0,920		0,916		
Atak		0,900		0,903		
Ocena ryzyka	0,288		0,836			0,947
Poszukiwanie broni	0,479	0,627		0,643	0,451	
Błaganie/negocjowanie	0,599	0,277		0,298	0,507	0,423
Krzyczenie		0,761	-0,233	0,779	0,207	-0,202
Wyjście			-0,329			
Dialog			0,791			
Lojalność	0,772	0,205	0,203			
Zaniedbanie	0,451	0,393	-0,366			
% wyjaśnianej wariacji	28,04	25,78	13,37	34,93	30,89	11,67

Adnotacja. Pominięto $\lambda < 0,200$.

Rysunek 21. Umieszczenie reakcji na krzywdę według modelu Rusbult i współpracowników (1991) w przestrzeni czynników „Kierunku defensywnego od źródła” i „Kierunku defensywnego do źródła”. Źródło: opracowanie własne.

Reakcje Dialogu i Wyjście lokują się w okolicach punktu przecięcia osi rzędnych i odciętych, mają niskie ładunki na wymiarze Kierunku od i do zagrożenia (strategia Dialogu ma ładunki ujemne na obu wymiarach, odpowiednio: $\lambda = -0,145$ i $\lambda = -0,045$; zaś strategia Wyjścia dodatnie na obu wymiarach, odpowiednio: $\lambda = 0,195$ i $\lambda = 0,070$). Reakcja Lojalności ma wysoki ładunek na dymensji Kierunku od źródła, zaś umiarkowany na dymensji Kierunku do źródła. Z kolei reakcja Zaniedbaniem ma umiarkowane ładunki na obu wymiarach.

Przed zastosowaniem drugiej metody analizy statusu reakcji na niezadowolenie (strategii Wyjścia, Dialogu, Lojalności, Zaniedbania) wykonano ponownie analizę czynnikową, z pominięciem 4 reakcji, uzyskując ponownie trzy czynniki (kierunek od, kierunek do i ocena ryzyka) i obliczono wyniki czynnikowe (analogicznie jak w Badaniu 2). Obliczono także według wzoru Perkinsa i Corra (2006) wskaźniki *Dystansu defensywnego* = (Ocena ryzyka + Grożenie krzykiem + Grożenie atakiem + Błaganie) + 2 x (Poszukiwanie broni + Znieruchomienie + Ucieczka + Ukrywanie się) + 3 x (Atak + Krzyczenie), oraz *Defensywnego kierunku* = (Ocena ryzyka + Grożenie krzykiem + Grożenie atakiem + Błaganie + Poszukiwanie broni + Atak + Krzyczenie) + 1,5 x (Znieruchomienie) + 2 (Ucieczka + Ukrywanie się). Uzyskane w ten sposób wskaźniki wprowadzono do równań regresji lub korelacji (z uwagi na silne skorelowanie dystansu i kierunku defensywnego według wzorów Perkinsa i Corra [2006], $r(48) = 0,97$; $p < 0,001$) dla czterech reakcji na niezadowolenie, kontrolując płeć, status relacji i manipulację eksperymentalną. Wyniki przedstawiono w Tabeli 19.

Tabela 19

Wyniki analizy regresji dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania

	Wyjście		Dialog		Lojalność		Zaniedbanie	
	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β
	0,002		0,358		0,471		0,341	
Płeć		-0,08		0,03		0,07		0,25†
Relacja		-0,23		0,29*		-0,04		-0,07
Manipulacja		0,17		-0,004		-0,07		0,06
Kierunek do		0,06		-0,06		0,20†		0,33**
Kierunek od		0,18		-0,28*		0,57***		0,33**
Ocena ryzyka		-0,08		0,53***		0,37***		-0,12
<i>F</i>	1,02		5,55***		8,26***		5,22***	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Model regresyjny dla reakcji Wyjścia nie był istotny statystycznie. Reakcja Dialogu była przewidywana przez pozostawianie w związku romantycznym (większą skłonność do jej podejmowania przejawiały osoby będące w momencie badania w związkach), silniejszą skłonność do reagowania oceną ryzyka, a także niższą gotowość do reagowania poprzez oddalanie się od źródła zagrożenia (ujemna zależność z Kierunkiem od), model zaś tłumaczył 36% wariacji w zakresie Dialogu. Gotowość do reagowania Lojalnością była przewidywana przez nasilenie Oceny ryzyka i kierunek od zagrożenia, a model regresyjny tłumaczył 47% wariacji tej reakcji. Natomiast reakcja Zaniedbaniem była powodowana zarówno tendencją do unikania kontaktu ze źródłem zagrożenia (kierunek od), jak i dążenia do niego (kierunek do). Model tłumaczył 34% wariacji w zakresie tej strategii reagowania.

W tabeli 20 przedstawiono wyniki analiz korelacji cząstkowych dla związków między wskaźnikami dystansu i kierunku defensywnego a gotowością do reakcji strategią Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania. Zanotowano dodatnie związki między dystansem i kierunkiem unikowym a strategiami destruktywnymi: Lojalnością i Zaniedbaniem.

Tabela 20

Wyniki analizy korelacji między dystansem i kierunkiem defensywnym (Perkins i Corr, 2006) a wymiarami reakcji na krzywdę według modelu Rusbult i współpracowników (1991)

	Wyjście	Dialog	Lojalność	Zaniedbanie
Dystans defensywny	0,12	-0,12	0,51***	0,47***
Kierunek defensywny	0,16	-0,09	0,60***	0,46***

Adnotacja. Korelacje cząstkowe, po kontroli płci, manipulacji i statusu relacji.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Rola wrażliwości BAS i BIS dla reagowania na krzywdy

W tabeli 21 (na następnej stronie) zamieszczono wyniki analizy korelacji między BAS i BIS a wymiarami reagowania na zagrożenia i czterema strategiami reagowania na niezadowolenie.

Analiza korelacji wykazała istotny statystycznie słaby dodatni związek reaktywności BIS z wymiarem Kierunek od zagrożenia, a także ujemny z tendencją do Oceny ryzyka, oraz marginalnie istotne zależności dodatnie z dystansem defensywnym, kierunkiem defensywnym i reakcją Zaniedbania.

Tabela 21

Wyniki analizy korelacji między charakterystyka reakcji na krzywdę a reaktywnością BIS i BAS

	BAS	BIS
Kierunek do zagrożenia	0,09	0,12
Kierunek od zagrożenia	-0,25	0,31*
Ocena ryzyka	0,06	-0,24*
Dystans defensywny	-0,10	0,25†
Kierunek defensywny	-0,13	0,28†
Wyjście	0,09	0,13
Dialog	0,20	-0,23
Lojalność	-0,16	0,05
Zaniedbanie	0,20	0,29†
<i>M</i>	3,00	3,25
<i>SD</i>	0,33	0,44

Adnotacja. Kontrolowano płeć, status związku i manipulację.

* $p < 0,05$; † $p < 0,10$.

W dalszej kolejności przeprowadzono analizy regresji dla charakterystyk reagowania na krzywdę według teorii wrażliwości na wzmocnienia oraz reakcji na krzywdę według modelu teorii współzależności (Rusbult i in., 1991). Jako predyktory uwzględniono reaktywność BAS i BIS. Kontrolowano także rolę płci, wieku i pozostawania w relacji, oraz warunku manipulacji zaangażowaniem. W drugim kroku analizy włączano także interakcje BAS i BIS z warunkiem eksperymentalnym. Wyniki analizy zaprezentowano w Tabelach 22 i 23 na następnych stronach).

Tabela 22

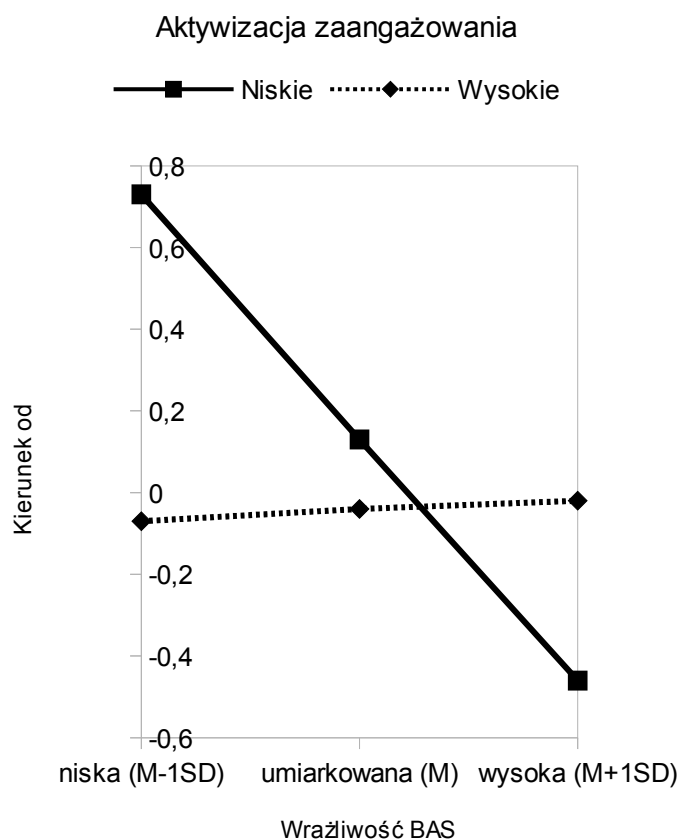
Wyniki analiz regresji dla Kierunku od, Kierunku do, Oceny ryzyka, a także dystansu i kierunku defensywnego

	Kierunek do		Kierunek od		Ocena ryzyka		Dystans defensywny		Kierunek defensywny	
	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β
<i>Krok 1</i>	< 0,01		0,23		<0,01		0,12		0,17	
Płeć		0,12		0,27†		0,08		0,23		0,24
Relacja		-0,17		-0,17		-0,02		-0,22		-0,24†
Manipulacja		-0,06		-0,06		0,03		-0,06		-0,06
BAS		0,08		-0,20		0,04		-0,08		-0,10
BIS		0,15		0,35*		-0,25		0,30†		0,33*
<i>Krok 2</i>	< 0,01		0,30		<0,01		0,20		0,25	
Płeć		0,12		0,27†		-0,08		0,23		0,24
Relacja		-0,21		-0,14		0,004		-0,23		-0,24†
Manipulacja		-0,06		-0,09		0,02		-0,08		-0,09
BAS		0,08		-0,29*		0,002		-0,15		-0,18
BIS		0,15		0,36*		-0,25		0,32*		0,35*
BAS x Manipulacja		-0,03		0,30*		0,14		0,20		0,24†
BIS x Manipulacja		-0,20		-0,10		0,03		-0,24†		-0,22†
	<i>F</i>	0,66/0,74		3,92**/4,05**		0,84/0,71		2,39*/2,71*		2,96*/3,31**

Adnotacja. Manipulację kodowano: -1 dla osób nie pozostających w związku; 1 – dla osób pozostających w związku.

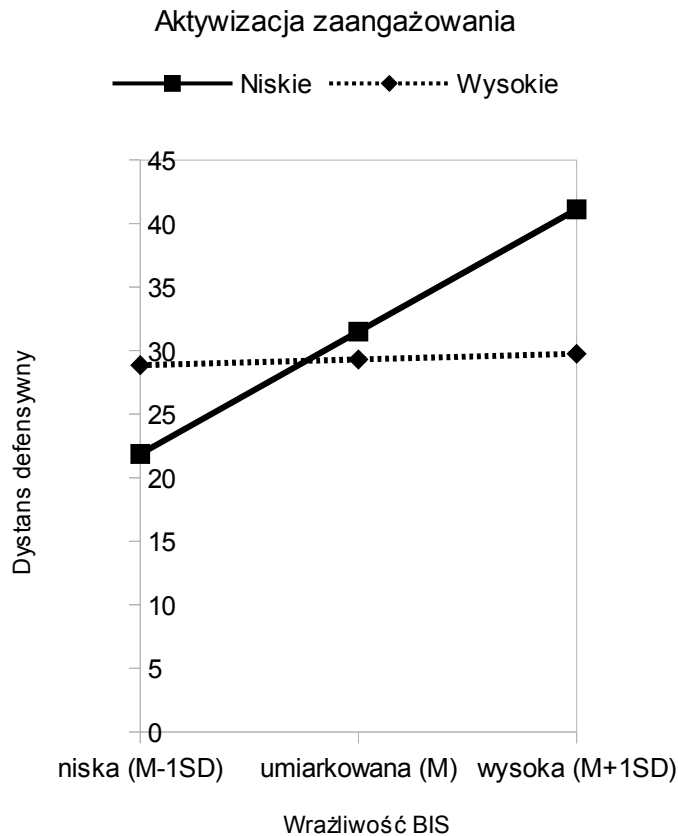
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; † $p < 0,10$.

Zmiana R^2 w modelu dla „Kierunku od zagrożenia” była istotna statystycznie, $\Delta R^2 = 0,10$; F dla zmiany (2, 42) = 3,35; $p < 0,05$. Istotna statystycznie była interakcja BAS i manipulacji. Dodanie do modelu interakcji zmieniało istotnie jego wartość predykcyjną, $\Delta R^2 = 0,08$; F dla zmiany (1, 43) = 6,01; $p < 0,02$. Związek BAS z kierunkiem od był ujemny i istotny statystycznie w grupie z niskim zaangażowaniem, $b = -1,85$; $SE = 0,62$; $t = -2,97$; $p < 0,005$, natomiast w grupie z aktywizacją wysokiego zaangażowania, związek ten był nieistotny, $b = 0,08$; $SE = 0,47$; $t = 0,17$; $p < 0,87$. Wyniki zobrazowano na Rysunku 22 (następna strona).

Rysunek 22. Interakcja reaktywności BAS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Kierunku od źródła zagrożenia. Źródło: opracowanie własne.

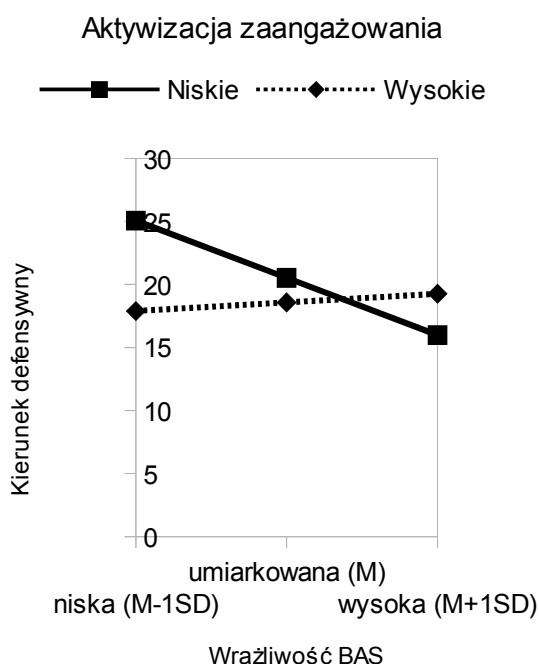
Zmiana R^2 w modelu dla Dystansu defensywnego była marginalnie istotna statystycznie, $\Delta R^2 = 0,10$; F dla zmiany (2, 42) = 2,98; $p < 0,06$. Istotna statystycznie była interakcja BIS i manipulacji. Dodanie do modelu interakcji zmieniało istotnie jego wartość predykcyjną, $\Delta R^2 = 0,06$; F dla zmiany (1, 43) = 3,80; $p < 0,06$. Związek BIS z dystansem defensywnym był dodatni i istotny statystycznie w grupie z niskim zaangażowaniem, $b = 21,08$; $SE = 7,69$; $t = 2,74$; $p < 0,009$, natomiast w grupie z aktywizacją wysokiego zaangażowania, związek ten był nieistotny, $b = 0,99$; $SE = 7,51$; $t = 0,13$; $p < 0,90$. Wyniki zobrazowano na Rysunku 23 (następna strona).

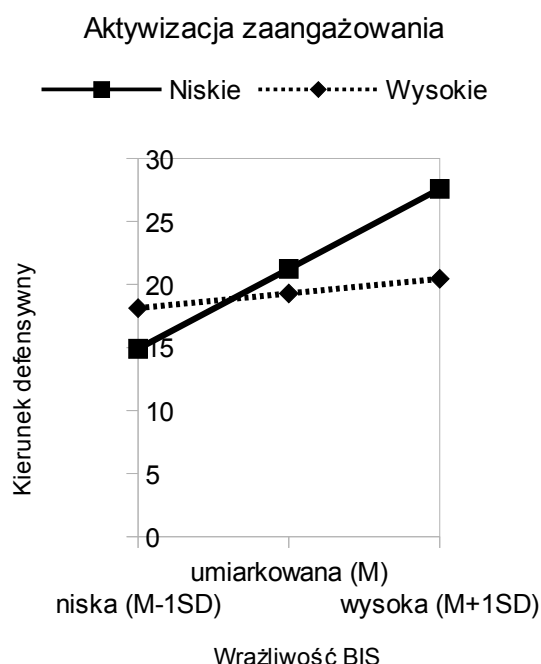
Rysunek 23. Interakcja reaktywności BIS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Dystansu defensywnego. Źródło: opracowanie własne.

Zmiana R^2 w modelu dla Kierunku defensywnego była istotna statystycznie, $\Delta R^2 = 0,10$; F dla zmiany (2, 42) = 3,40; $p < 0,043$. Istotna statystycznie była interakcja BAS i manipulacji oraz BIS i manipulacji. Dodanie do modelu interakcji BIS i manipulacji zmieniało marginalnie istotnie jego wartość predykcyjną, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (1, 42) = 3,31; $p < 0,08$. Związek BAS z kierunkiem defensywnym był ujemny i istotny statystycznie w grupie z niskim zaangażowaniem, $b = -14,13$; $SE = 7,06$; $t = -2,00$; $p < 0,052$, natomiast w grupie z aktywizacją wysokiego zaangażowania, związek ten był nieistotny, $b = 2,11$; $SE = 5,38$; $t = 0,39$; $p < 0,70$. Dodanie do modelu interakcji BIS i manipulacji zmieniało marginalnie istotnie jego wartość predykcyjną, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (1, 42) = 3,02; $p < 0,09$. Związek BIS z kierunkiem defensywnym był dodatni i istotny statystycznie w grupie z niskim zaangażowaniem, $b = 13,89$; $SE = 4,87$; $t = 2,85$; $p < 0,007$, natomiast w grupie z aktywizacją wysokiego zaangażowania, związek ten był nieistotny, $b = 2,54$; $SE = 4,76$; $t = 0,53$; $p < 0,60$. Wyniki zobrazowano na Rysunkach 24 i 25 (następna strona).

W analogicznych analizach regresji sprawdzano predykcyjną rolę wrażliwości na wzmocnienia (BAS i BIS) dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania², uwzględniając w drugim kroku zmienne: Kierunek od, kierunek do i ocena ryzyka, jako potencjalne mediatory zależności (nie analizowano kierunku i dystansu defensywnego z uwagi na ich współliniowość i redundancję względem wymiarów kierunek od i kierunek do). Wyniki analiz zaprezentowano w Tabeli 23 (następna strona).

Rysunek 24. Interakcja reaktywności BAS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Kierunku defensywnego. Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 25. Interakcja reaktywności BIS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Kierunku defensywnego. Źródło: opracowanie własne.

² Weryfikowano także model z efektami interakcji BASxManipulacja i BISxManipulacja. Dodanie tych efektów w kroku drugim nie przynosiło istotnych zmian w wyjaśnianej wariancji Wyjścia, Dialogu, Lojalności Zaniedbania, $F < 1,00$.

Tabela 23

Wyniki analizy regresji dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania

	Wyjście		Dialog		Lojalność		Zaniedbanie	
	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β	adj. R^2	β
Krok 1	0,02		0,10		0,01		0,26	
Płeć		-0,06		-0,12		0,24		0,33*
Relacja		-0,25†		0,35*		-0,19		-0,15
Manipulacja		0,16		0,03		-0,10		0,01
BAS		0,09		0,19		-0,15		0,20
BIS		0,19		-0,19		0,08		0,32*
Krok 2	< 0,01		0,34***		0,45***		0,39***	
Płeć		-0,12		-0,001		0,09		0,19
Relacja		-0,21		0,30*		-0,05		-0,04
Manipulacja		0,16		-0,002		-0,06		0,05
BAS		0,13		0,12		-0,07		0,25*
BIS		0,11		0,04		-0,06		0,12
Kierunek do		0,04		-0,08		0,21†		0,31*
Kierunek od		0,18		-0,26†		0,57***		0,36*
Ocena ryzyka		-0,07		0,53***		0,37**		-0,12
<i>F</i>	1,22/0,87		2,06†/4,20***		1,06/6,05***		4,45**/4,88***	

Adnotacja. Manipulację kodowano: silne zaangażowanie (1); niskie zaangażowanie (-1).

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. † $p < 0,10$.

Z uwagi na wykazaną powyżej predykcyjną rolę BAS i BIS w przewidywaniu Kierunku od oraz Kierunku do, które stanowią także predyktory reakcji Dialogu, Lojalności i Zaniedbania przeprowadzono analizy mediacyjne, w których uwzględniano także moderacyjną rolę manipulacji w relacjach między BAS i BIS a mediatorami: kierunkiem od i do (nie uzyskano wyników o istotnej moderacji zależności między BAS i BIS a reakcjami na krzywdę przez manipulację). Wyniki analizy zaprezentowano w tabeli 24 (na następnej stronie).

Tabela 24

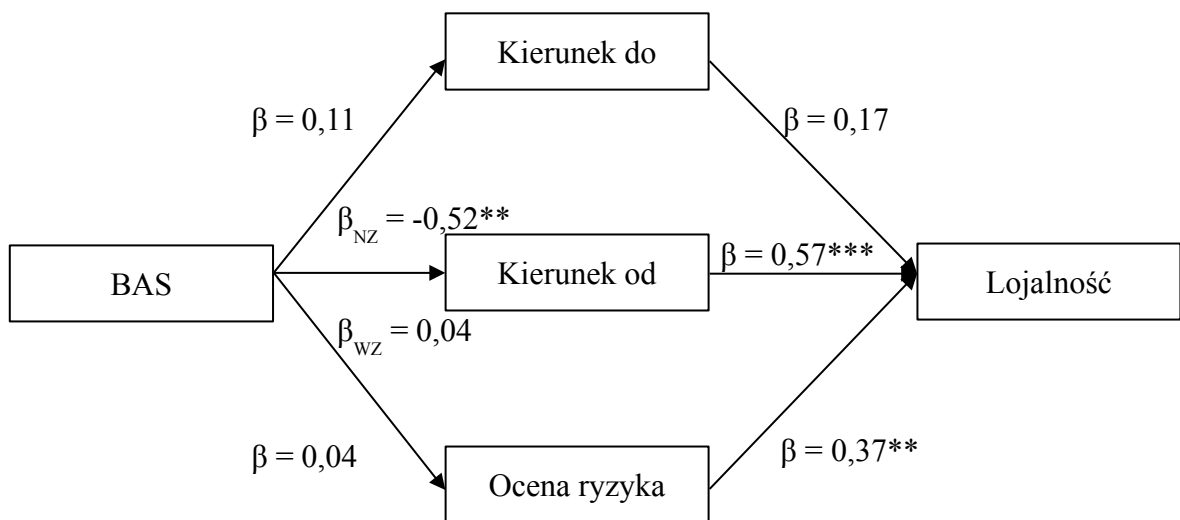
Wyniki analizy mediacji między BAS i BIS a reakcjami Dialogu, Lojalności i Zaniedbania

Zmienna niezależna	Zmienna zależna	Mediator	Efekt pośredni [95% CI]	Indeks moderowanej mediacji [95% CI]	Zależności pośrednie w warunkach eksperymentalnych
BAS	Dialog	Kierunek do	-0,03 [-0,39; 1,06]	0,01 [-0,22; 0,47]	NZ: [-0,54; 0,13] WZ: [-0,32; 0,08]
		Kierunek od	0,22 [-0,02; 0,86]	-0,60 [-1,80; 0,14]	NZ: [-0,16; 1,57] WZ: [-0,48; 0,23]
		Ocena ryzyka	0,08 [-0,51; 0,75]	0,54 [-0,74; 1,82]	NZ: [-1,45; 0,70] WZ: [-0,58; 1,06]
BIS	Dialog	Kierunek do	-0,03 [-0,37; 0,07]	0,09 [-0,12; 0,76]	NZ: [-0,53; 0,11] WZ: [-0,10; 0,32]
		Kierunek od	-0,25 [-0,89; 0,001]	0,18 [-0,10; 1,10]	NZ: [-1,17; 0,06] WZ: [-0,69; 0,05]
		Ocena ryzyka	-0,38 [-1,09; 0,30]	0,05 [-1,12; 1,05]	NZ: [-1,28; 0,60] WZ: [-1,13; 0,26]
BAS	Lojalność	Kierunek do	0,07 [-0,06; 0,54]	-0,04 [-0,71; 0,52]	NZ: [-0,27; 0,83] WZ: [-0,14; 0,58]
		Kierunek od	-0,48* [-1,13; -0,03]	1,47* [0,42; 3,11]	NZ: [-2,70; -0,58]* WZ: [-0,54; 0,85]
		Ocena ryzyka	0,06 [-0,42; 0,63]	0,41 [-0,45; 1,70]	NZ: [-1,22; 0,45] WZ: [-0,36; 1,07]
BIS	Lojalność	Kierunek do	-0,07 [-0,46; 1,38]	-0,27 [-1,14; 0,08]	NZ: [-0,03; 0,75] WZ: [-0,55; 0,25]
		Kierunek od	0,53* [0,10; 1,29]	-0,45 [-1,84; 0,46]	NZ: [0,14; 2,08]* WZ: [-0,20; 1,19]
		Ocena ryzyka	-0,30 [-0,93; 0,20]	0,04 [-0,74; 0,96]	NZ: [-1,13; 0,41] WZ: [-0,89; 0,17]
BAS	Zaniedbanie	Kierunek do	0,13 [-0,15; 0,73]	-0,06 [-0,99; 0,83]	NZ: [-0,47; 1,07] WZ: [-0,27; 0,78]
		Kierunek od	-0,32* [-1,04; -0,005]	0,96* [0,13; 2,17]	NZ: [-1,81; -0,17]* WZ: [-0,49; 0,67]
		Ocena ryzyka	-0,02 [-0,49; 0,14]	-0,14 [-1,33; 0,20]	NZ: [-0,14; 0,96] WZ: [-0,71; 0,13]
BIS	Zaniedbanie	Kierunek do	0,13 [-0,19; 0,53]	-0,41 [-1,33; 0,14]	NZ: [-0,02; 0,84] WZ: [-0,69; 0,40]
		Kierunek od	0,37* [0,08; 0,98]	-0,29 [-1,13; 0,39]	NZ: [0,17; 1,29]* WZ: [-0,14; 1,09]
		Ocena ryzyka	0,10 [-0,10; 0,69]	-0,02 [-0,52; 0,38]	NZ: [-0,13; 0,77] WZ: [-0,08; 0,66]

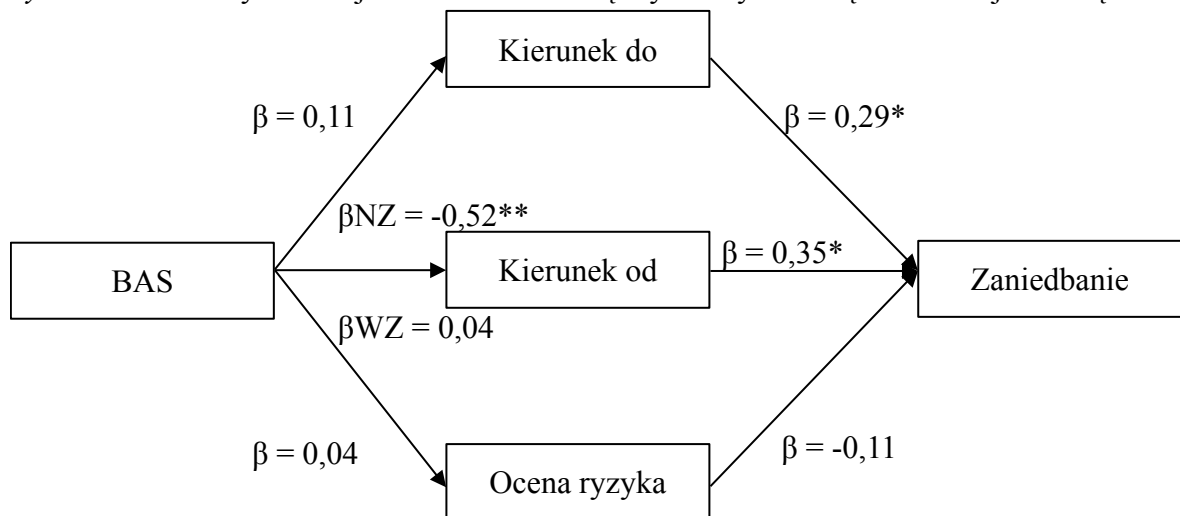
Adnotacja. NZ – niskie zaangażowanie; WZ – wysokie zaangażowanie.

* p < 0,05

Przeprowadzona analiza wykazała istotność relacji mediacyjnych, między BAS a Lojalnością oraz BAS a Zaniedbaniem, w których mediatorem jest Kierunek od zagrożenia, natomiast obie mediacje są moderowane przez warunek eksperymentalny. BAS stanowi istotny i ujemny predyktor Kierunku od zagrożenia w warunku niskiego zaangażowania. Kierunek od jest pozytywnym predyktorem Lojalności oraz Zaniedbania, stąd w warunku niskiego zaangażowania, BAS zabezpiecza przed przyjmowaniem kierunku od w reakcji na krzywdę, a tym samym osłabia tendencję do reagowania Lojalnością i Zaniedbaniem. W modelu Zaniedbania BAS ma również istotny efekt bezpośredni, $\beta = 0,25$; $p < 0,05$; $b = 1,08$; $SE = 0,52$. Dodatkowo wykazano istotność zależności między BIS a Lojalnością i Zaniedbaniem, w których mediatorem jest ponownie Kierunek od zagrożenia. Reaktywność BIS wiąże się z silniejszą gotowością do podejmowania reakcji wyrażających Kierunek od źródła zagrożenia, zaś ta preferencja nasila gotowość do stosowania strategii Lojalności i Zaniedbania. Rezultaty te zaprezentowano na Rycinach 26 – 29.

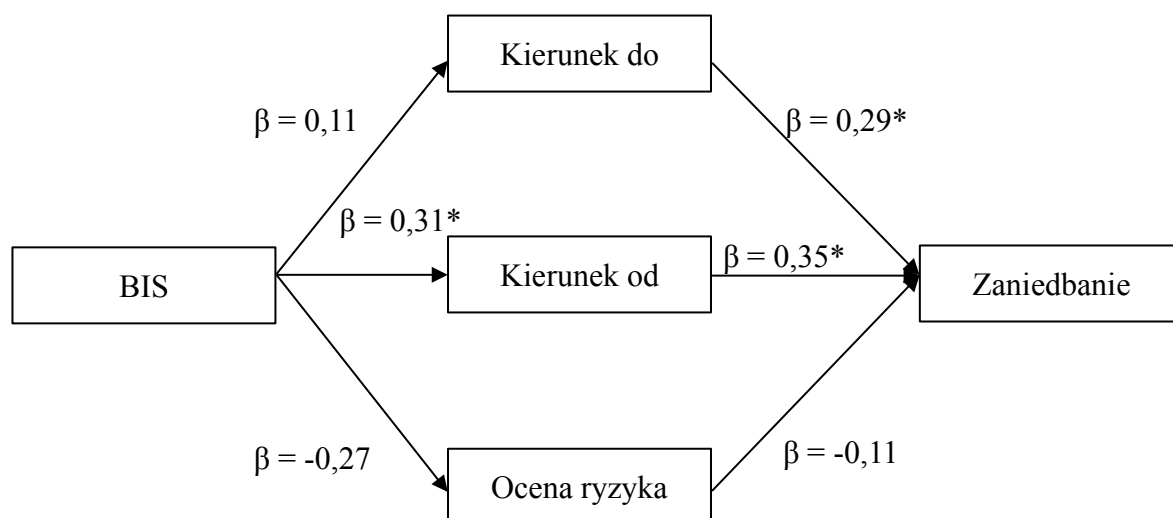

Rysunek 26. Efekty mediacji dla zależności między reaktywnością BAS a Lojalnością.

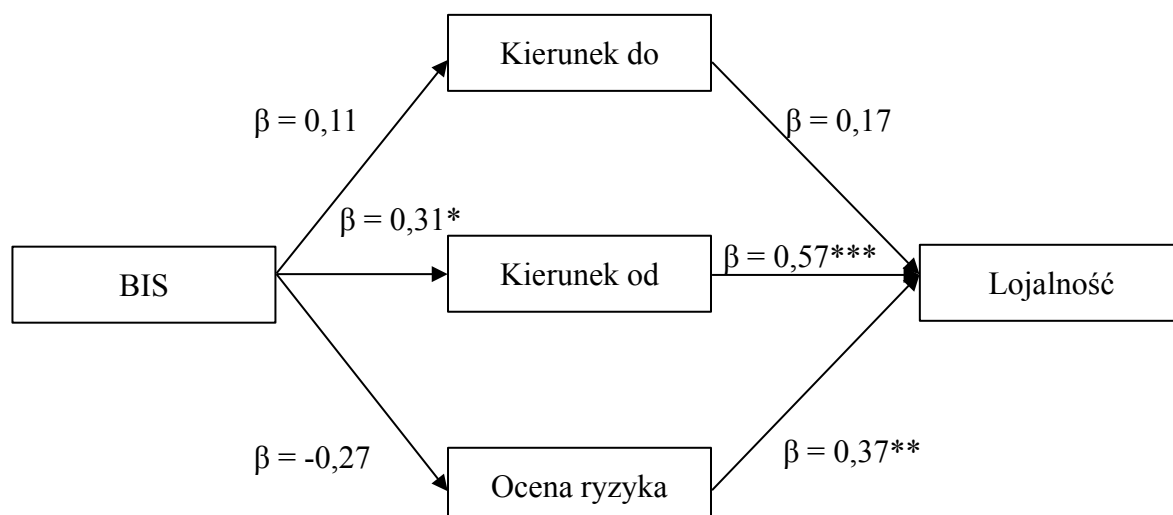

Rysunek 27. Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BAS a Zaniedbaniem.

Rysunek 28. Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BIS a Lojalnością.

Rysunek 29. Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BIS a Zaniechaniem. Źródło rysunków 26-29: opracowanie własne.

Dyskusja

Przeprowadzono badanie potwierdziło zasadność rozpatrywania trzech czynników charakteryzujących reakcje na krzywdy w relacji romantycznej: kierunku do źródła zagrożenia, kierunku od źródła zagrożenia, oraz oceny ryzyka. W tym zakresie uzyskano wyniki zbieżne z poprzednimi analizami prowadzonymi dla zagrożeń społecznych (Krupić i in., 2016), jednocześnie wykazując zasadność uwzględniania dodatkowego czynnika Oceny ryzyka. W bieżącym badaniu dokonano także opisu ulokowania reakcji opisanych w tradycji teorii współzależności, w terminach modelu teorii wrażliwości na wzmocnienia.

Przeprowadzona charakterystyka wykazała, że aktywną i konstruktywną reakcję Dialogu charakteryzuje silne nasycenie Oceną ryzyka i ujemny związek z Kierunkiem

od źródła zagrożenia. W terminach teorii wrażliwości na wzmocnienia można zatem powiedzieć, iż Dialog to strategia o naturze hamowania unikania z tendencją do orientowania się. Reakcja Lojalności była przewidywana przez silniejszą Ocenę ryzyka i silniejszy Kierunek od źródła zagrożenia. W terminach teorii współzależności strategia Lojalności jest opisywana jako konstruktywna i pasywna (Rusbult i in., 1982), zaś w terminach teorii wrażliwości na wzmocnienia można ją charakteryzować jako reakcję unikową-orientacyjną. Reagowanie strategią destrukcyjną i pasywną – Zaniedbaniem – przewidywał zarówno nasilony Kierunek od źródła zagrożenia, jak i do źródła zagrożenia. Ten układ może sugerować, iż Zaniedbanie stanowi swoistą reakcję bierno-agresywną, w której dochodzi do wycofania responsywności (Kierunek od nasycenia przede wszystkim zniechęcenie i ukrywanie się przed partnerem), jak i reaktywną agresję (atak i groźba atakiem jest silnie nasycone przez Kierunek do źródła zagrożenia). Warto wskazać, iż obie reakcje pasywne według modelu Rusbult i współpracowników (1983, 1991) korelują dodatnio z Kierunkiem od źródła zagrożenia. Ten układ wyników sugeruje, że w terminach teorii wrażliwości na wzmocnienia bierność wyraża unikanie źródła zagrożenia (tu: partnera romantycznego). Wymiary kierunku od zagrożenia i do zagrożenia, oraz oceny ryzyka nie pozwalały jednak na przewidywanie reakcji Wyjścia.

W tym badaniu ponownie reaktywność BIS wskazywała zależności z charakterystyką reagowania na krzywdę, jednak wykazane relacje były odmienne niż w badaniu 2. Zwłaszcza skorelowanie BIS z wymiarami Kierunek od i Kierunek do odróżniało obie procedury. W badaniu 2 uzyskano rezultaty świadczące o dodatniej korelacji reaktywności BIS z wymiarem Kierunek do, natomiast w badaniu 3 o dodatniej zależności z wymiarem Kierunek od. U podstaw rozbieżności może leżeć odmienny sposób pomiaru BIS w obu badaniach. W badaniu 2 wykorzystywano skale Jackson-5 (Jackson, 2009), w których BIS mierzy się przy użyciu takich pozycji, jak: „Preferuje zadania, które potwierdzają moje kompetencje” lub „Chcę wypadać lepiej w porównaniu z innymi”, które według Corra (2016) pasują lepiej do pomiaru BAS. Z kolei w skalach BIS/BAS (Carver i White, 1994) w skład reaktywności BIS wlicza się zarówno wskaźniki BIS, jak i FFFS (Heym i in., 2008). Wprowadzenie tych uściśleń pozwala wskazać, iż zależność wykazana w Badaniu 2 mogła wynikać z nasycenia wskaźnika BIS tendencją do rywalizacji, współzawodniczenia, treściowo korespondująca z reagowaniem atakiem lub groźbą ataku, które były silnie nasycone wymiarem kierunku do. Z kolei w badaniu 3 zależności BIS z kierunkiem od mogą wynikać z pokrywania przez wskaźnik BIS reakcji związanych ze strachem (generowanych z FFFS), które aktywizują gotowość do ucieczki lub zniechęcenia (Corr, 2009a).

Uwzględnienie wskaźników reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania, pozwoliło na dokonanie testu hipotezy 1. Odwołując się do wyników analiz regresji, które dodatkowo ukazały wspólny wkład systemów wrażliwości na wzmocnienia, można wskazać, iż poparcie znalazła jedynie hipoteza o związku reaktywności BIS ze strategią Zaniedbania. Silniejsza reaktywność BIS wiązała się z wyższą tendencją do reakcji Zaniedbania. BAS korelował w przewidywanym, dodatnim kierunku ze strategią Dialogu, jednak moc badania była zbyt niska do wykrycia tej zależności. Ponownie wskazano, iż pozostawanie w relacji, przynajmniej na poziomie antycypacji, obniża skłonność do posługiwania się destrukcyjną strategią Wyjścia, zaś podwyższa gotowość do posługiwania się strategią Dialogu. Świadczy to o automatycznej gotowości do podtrzymywania relacji u osób w niej pozostających (Murray i in., 2013).

Wykazano dodatkowo istnienie zależności pośrednich, w których relacje $BAS \rightarrow$ Lojalność, $BAS \rightarrow$ Zaniedbanie, oraz $BIS \rightarrow$ Lojalność i $BIS \rightarrow$ Zaniedbanie, są zapośredniczane przez wymiary Kierunku od i kierunku do źródła zagrożenia. Rezultaty te korespondują z tezami teorii wrażliwości na wzmocnienia, iż reaktywność (zwłaszcza BIS) nie wiąże się bezpośrednio z zachowaniem, ale poprzez zmiany postrzegania dystansu i kierunku defensywnego (Corr, 2009a). Reaktywność BAS w warunkach wzbudzenia niższego zaangażowania korelowała ujemnie z wymiarem Kierunku od zagrożenia, który zaś przewidywał dodatnio reagowanie Lojalnością i Zaniedbaniem. Można wskazać, iż BAS – ograniczając tendencję do unikania partnera po popełnionym przez niego wykroczeniu relacyjnym, co prawda nie stymuluje konstruktywniejsze Lojalności, ale i zabezpiecza przed destrukcyjną reakcją Zaniedbania.

Uzyskanie tych rezultatów jedynie wśród osób w warunkach manipulacji niskim zaangażowaniem (związek jest zadowolający, ale prawdopodobnie nie będzie trwał wielu lat) może wynikać z aktywizacji przez tę manipulację schematu początkowych faz związku romantycznego, które charakteryzują się silną tendencją do podtrzymywania bliskości fizycznej, a także wysoką nagradzającą wartością kontaktu z partnerem (Fischer, 2004; Wojciszke, 2009). Fazy te powinny cechować się nadaktywacją BAS wobec partnera romantycznego, stąd może wynikać regulacyjna rola BAS w obniżaniu tendencji do przejmowania Kierunku od przy doświadczeniu wykroczenia partnera. Wyjaśnienie to uzasadnia również pozostałe otrzymane zależności interakcyjne dotyczące występowania silniejszych związków ujemnych między BAS a kierunkiem od zagrożenia i kierunkiem defensywnym, a także dodatnich między BIS a kierunkiem od, dystansem i kierunkiem defensywnym w warunkach niższego zaangażowania. Rezultaty te mogą również świadczyć

o tym, że przy silniejszej zależności dochodzi do pewnego hamowania automatycznych efektów poznawczych i behawioralnych wysokiej reaktywności BAS i BIS, w sposób sprzyjających trwałości relacji (por. Rusbult i Van Lange, 2003).

W modelu dla Zaniedbania, przy wprowadzeniu mediatorów ujawnił się także efekt pozytywnej relacji między reaktywnością BAS a Zaniedbaniem. Zaobserwowany związek koresponduje z wynikami wskazującymi rolę BAS w zachowaniach agresywnych i gniewie (Harmon-Jones, 2003; Siebert i in., 2010). Relacje między BIS a reagowaniem Lojalnością i Zaniedbaniem mediował (bez moderującej roli manipulacji eksperymentalnej) wymiar Kierunku od, w taki sposób, że BIS nasilał tendencje do reagowania przesunięciem od źródła zagrożenia, co sprzyjało podejmowaniu pasywnych reakcji Zaniedbania i Lojalności. Wyniki te korespondują z mechanizmem BIS, który polega na rekurencyjnym wzmacnianiu negatywnej walencji bodźca, co może znajdować odzwierciedlenie w nasileniu kierunku od (por. Corr, 2009a).

Przeprowadzone badanie, z uwagi na niewielką liczebność próby, uniemożliwiło testowanie dodatkowych hipotez o moderacyjnej roli aktualnego pozostawania w relacji romantycznej. Jednakże w badaniu udział wzięły osoby, które miały doświadczenie bycia w związku, stąd metodologia przewidywania własnej reakcji nie podważa uzyskanych rezultatów (inaczej niż w sytuacji prośby o ocenę realnych reakcji wobec aktualnego partnera).

BADANIE 4

Wysoka pozycja władzy (sprawowanie kontroli nad ważnymi zasobami w relacji interpersonalnej; por. Magee i Galinsky, 2008) wywołuje aktywizację systemu dążenia, zaś pozycja podporządkowania władzy (lub niskiej władzy) aktywizuje tendencję do hamowania (Keltner, Gruenfeld i Anderson, 2000). W konsekwencji aktywizacji systemu dążenia u osób o wysokiej władzy obserwuje się koncentrację na nagrodach, wyższy poziom pozytywnego afektu, tendencję do automatycznego przetwarzania informacji oraz rozhamowanie (niestosowanie się do norm) i regulację zachowania według standardów własnych, podczas gdy aktywizowany jest system hamowania, następuje koncentracja na zagrożeniach, wzrasta poziom negatywnego afektu, przetwarzanie informacji jest kontrolowane zaś w zachowaniu występuje zahamowanie i regulacja zewnętrzna (Anderson i in., 2012; Côté i in., 2011; Keltner, Gruenfeld i Anderson, 2003).

Odmienne pozycje władzy osób pozostających w relacji romantycznej znajdują również odzwierciedlenie we wzajemnych zachowaniach partnerów, np. w tendencji do wywierania wpływu względem siebie (Mandal, 2008). Osoby o wyższej pozycji władzy opartej na fizycznej atrakcyjności mają tendencję do stosowania silnych taktyk wpływu, np. wymuszania (u żon), nieodzywania się i argumentowania (u mężów; Mandal, 2008).

Przedstawione rezultaty wskazują, iż poczucie władzy w relacji może moderować zależności między wrażliwością na wzmocnienia a reagowaniem na krzywdy. W tym badaniu testowana będzie hipoteza 2.1., w której spodziewano się, że przy wyższym poczuciu władzy reagowanie na krzywdę jest zgodne z tendencjami behawioralnego systemu dążenia i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia, zaś przy niższym poczuciu władzy – zgodne z tendencjami behawioralnego systemu hamowania.

Metoda

Osoby badane

W badaniu brało udział 105 osób (95 kobiet i 10 mężczyzn) w wieku od 21 do 42 lat, $M = 23,57$ lat; $SD = 3,52$ roku. W momencie badania 68 osób było w związku romantycznym (49 w związku nieformalnym, 15 w narzeczeńskim, zaś 4 w małżeńskim), natomiast 37 nie było w związku. Związki osób badanych trwały od 2 do 260 miesięcy (22 lat), $M = 3,89$ roku; $SD = 3,15$ roku. Badani wypełniali kwestionariusz wrażliwości na wzmocnienia, kolejno stosowano losową manipulację poczuciem władzy (warunek dużej władzy, $n = 51$; warunek małej władzy, $n = 54$), zaś po manipulacji proszono o ocenę reakcji na sytuacje krzywdy.

Narzędzia

Reutera i Montaga kwestionariusz zrewidowanej teorii wrażliwości na wzmocnienia (Reuter and Montag's Revised Reinforcement Sensitivity Theory Questionnaire, *rRSQ*; Reuter i in., 2015; tłumaczenie własne). Skala jest oparta na zrewidowanej teorii wrażliwości na wzmocnienia (Gray i McNaughton, 2000) i mierzy wrażliwość pięciu systemów reagowania: behawioralnego systemu dążenia, BAS (7 pozycji, np. „Jestem osobą spontaniczną”), behawioralnego systemu hamowania, BIS (11 pozycji; np. „Często nie wiem, czego chcę”), oraz systemu walki (4 pozycje; np. „Atak jest najlepsza forma obrony”), ucieczki (3 pozycje, np. „Zwykle unikam konfrontacji”) i zniechęcenia (3 pozycje; Często czuję się spralizowany, gdy jestem w niebezpiecznej sytuacji”). Pozycje oceniane są na skali czteropunktowej od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 4 (zdecydowanie się zgadzam). W tym badaniu podskale narzędzia miały zadowalającą rzetelność: BAS, $\alpha = 0,71$; BIS, $\alpha = 0,77$; FFFS-walka, $\alpha = 0,53$; FFFS-ucieczka, $\alpha = 0,71$; FFFS-zniechęcenie, $\alpha = 0,60$.

Skala reagowania na krzywdy (por. Finkel i in., 2001; tłumaczenie własne za: Cheung i in., 2016; załącznik 19 w Aneksie). Skala obejmuje krótkie opisy 12 sytuacji wykroczeń interpersonalnych (np. Partner/ka okłamał(a) Cię w ważnej sprawie; Twój partner / Twoja partnerka opowiedział znajomym Twój wstydlivy sekret z przeszłości; Partner/ka z premedytacją mówi coś co Cię głęboko rani). Do każdej z sytuacji przygotowane są opisy reakcji wyrażających strategie Wyjścia (np. „Wyśmiewał[a]bym się z partnera/ki przy najbliższej nadarzającej się okazji.”), Dialogu (np. „Rozmawiał(a)bym z partnerem/ką jak ważne jest dla mnie abyśmy wzajemnie rozumieli swoje słabości”), Lojalności (np. „Uznałbym, że partner/ka najwidoczniej czuje się bardzo niekomfortowo słysząc o sprawach wywołujących moje lęki”), i Zaniedbania (np. „Wyobrażał(a)bym sobie, że zerwę z nim/nią, bo świat jest pełen innych kobiet/mężczyzn”). Osoba badana ocenia prawdopodobieństwo zachowania się zgodnie z opisaną strategią reakcji na skali od 0 (nigdy bym się tak nie zachował) do 7 (z pewnością bym się tak zachował). W tym badaniu dla każdej sytuacji krzywdy dodano prośbę o oszacowanie siły odczuwanego gniewu i krzywdy. Rzetelności poszczególnych podskal były zadowalające, Gniew, $\alpha = 0,84$; Krzywda, $\alpha = 0,85$; Wyjście, $\alpha = 0,82$; Dialog, $\alpha = 0,81$; Lojalność, $\alpha = 0,61$; Zaniedbanie, $\alpha = 0,70$.

Manipulacja władzą. Manipulacji dokonano, wykorzystując procedurę stosowaną przez Galinsky'ego, Gruenfelda i Magee (2003; eksperyment 2), polegającą na retrospektywnym opisie sytuacji występowania w pozycji władzy lub pozycji podporządkowanej. W bieżącym

badaniu odwoływano się do poczucia władzy w relacji romantycznej (dla osób zaangażowanych aktualnie w związek) lub w relacji przyjacielskiej (dla osób aktualnie niezaangażowanych w związek). W warunku podporządkowania (niskiej władzy) osoby badane otrzymywały następującą instrukcję:

Prosimy być przypomnieli sobie jakieś konkretne wydarzenie, w którym uległeś, podporządkowałeś się władzy swojego partnera w związku (jeśli nie jesteś w związku – przyjaciela/znajomego, lub innej bliskiej Ci osoby). Przez władzę rozumiemy sytuację, w której od Twojego partnera zależało, czy osiągniesz to, czego pragniesz, byłeś w pozycji, w której partner/ka Cię oceniała, to Twój partner/ka miał/a większy wpływ na ważne decyzje w Waszym związku, musiałeś przyznać rację swojemu partnerowi/partnerce. Prosimy opisz taką sytuację – co się działo, jak się czułeś?

zaś w warunku poczucia władzy, instrukcja miała brzmienie:

Prosimy być przypomnieli sobie jakieś konkretne wydarzenie, w którym miałeś władzę nad swoim partnerem w związku (jeśli nie jesteś w związku – nad przyjacielem/znajomym, lub inną bliską Ci osobą). Przez władzę rozumiemy sytuację, w której od Ciebie zależało, czy Twój partner/ka osiągnie to, czego pragnie, byłeś w pozycji, w której mogłeś oceniać partnera/kę, to Ty miałeś większy wpływ na ważne decyzje w Waszym związku, umiałeś postawić na swoim mimo oporu partnera/ki. Prosimy opisz taką sytuację – co się działo, jak się czułeś?

Wyniki

Statystyki opisowe i interkorelacje zmiennych przedstawiono w tabeli 25. Skuteczność manipulacji sprawdzano poprzez ocenę odpowiedzi osób badanych na instrukcję (od 1 – silna uległość do 7 – silna władczość). W warunku małej władzy odpowiedzi badanych wyrażały silniejsze podporządkowanie, $M = 2,83$; $SD = 0,97$, niż w warunku dużej władzy, $M = 5,27$; $SD = 0,87$; $t(103) = -13,54$; $p < 0,001$; $d = -1,59$. Manipulacja była efektywna.

Dla łącznej oceny wpływu manipulacji poczuciem władzy i pozostawania w relacji romantycznej wykonano wielowymiarową analizę wariancji w schemacie: 2 (nie pozostający w związku vs. pozostający w związkach romantycznych) x 2 (manipulacja: aktywizacji podległości vs. aktywizacja władzy) dla zmiennych zależnych wyrażających emocjonalne (gniew i krzywda) oraz behawioralne (Wyjście, Dialog, Lojalność, Zaniedbanie) reakcje na krzywdę (M Boxa = 66,45; $\chi^2 = 58,66$; $p < 0,63$). Efekty główne manipulacji, λ Wilksa = 0,92; $F(6, 96) = 1,33$; $p < 0,25$; $\eta_p^2 = 0,08$, pozostawania w relacji, λ Wilksa = 0,92; $F(6, 96) = 1,31$; $p < 0,26$; $\eta_p^2 = 0,08$, a także ich interakcja, λ Wilksa = 0,94; $F(6, 96) = 1,06$; $p < 0,38$; $\eta_p^2 = 0,06$, były nieistotne statystycznie. Analogiczne wyniki przyniosła analiza dla wrażliwości na wzmocnienia (M Boxa = 65,62; $\chi^2 = 59,17$; $p < 0,08$). Efekty główne manipulacji, λ Wilksa = 0,96; $F(5, 97) = 0,74$; $p < 0,59$; $\eta_p^2 = 0,04$, pozostawania

w relacji, λ Wilksa = 0,95; $F(5, 97) = 1,11$; $p < 0,36$; $\eta_p^2 = 0,05$, a także ich interakcja, λ Wilksa = 1,00; $F(5, 97) = 0,09$; $p < 0,99$; $\eta_p^2 = 0,004$, były nieistotne statystycznie.

Tabela 25

Średnie, odchylenia standardowe oraz interkorelacje zmiennych (badanie 4)

	<i>M</i> (<i>SD</i>)	Gniew	Krzywdza	Wyjście	Dialog	Lojalność	Zaniedbanie
BAS	2,95 (0,39)	0,04	0,13	-0,02	0,27**	0,25*	0,01
BIS	2,63 (0,43)	0,23*	0,24*	0,19†	-0,30**	-0,10	0,24*
FFFS-walka	2,83 (0,41)	0,06	-0,02	-0,02	0,17†	-0,08	-0,06
FFFS-ucieczka	2,22 (0,62)	0,10	0,10	0,17†	-0,15	0,03	0,23*
FFFS-znieruchomienie	2,71 (0,51)	0,16	0,19†	0,25*	-0,28**	0,01	0,33**
Relacja	–	0,26**	0,20*	0,19*	0,06	0,07	0,18†
Manipulacja władzą	–	0,05	0,05	-0,01	0,24*	0,08	0,05
	<i>M</i>	5,73	5,74	2,16	4,26	2,96	3,43
	<i>SD</i>	0,90	0,98	1,11	1,17	0,90	0,99

Adnotacja. Relacje kodowano: - 1 – nie pozostaje w relacji romantycznej; 1 – pozostaje w relacji romantycznej; Manipulację władzą kodowano: -1 – pozycja podlegania władzy; 1 – pozycja sprawowania władzy.
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; † $p < 0,10$.

Analizy jednowymiarowe przyniosły wyniki świadczące o istnieniu różnic między osobami pozostającymi i niepozostającymi w relacji romantycznej w momencie badania. Osoby pozostające w relacji miały wyższy poziom gniewu, $M = 5,89$; $SD = 0,84$, względem osób samotnych, $M = 5,44$; $SD = 0,96$; $t(103) = 2,51$; $p < 0,01$; d Cohena = 0,50, wyższy poziom krzywdy, $M = 5,90$; $SD = 0,85$; niż osoby samotne, $M = 5,45$; $SD = 1,14$; $t(103) = 2,29$; $p < 0,02$; d Cohena = 0,46. Na poziomie trendu statystycznego u osób w związkach wyższy było prawdopodobieństwo reagowania strategią Wyjścia, $M = 2,29$; $SD = 1,14$, niż u samotnych, $M = 1,92$; $SD = 1,05$; $t(103) = 1,67$; $p < 0,10$; d Cohena = 0,33, oraz Zaniedbania, odpowiednio, $M = 3,56$; $SD = 1,00$; vs. $M = 3,20$; $SD = 0,92$; $t(103) = 1,84$; $p < 0,07$; d Cohena = 0,36. Zanotowane różnice były słabe lub umiarkowane, wyrażając tendencję do przewidywania silniejszych konsekwencji emocjonalnych i silniejszych reakcji na krzywdę u osób silniej zaangażowanych, co koresponduje z tezami teorii współzależności (Kelley i in., 2002; Van Lange, 2010).

Wrażliwość na wzmocnienia jako predyktor reagowania na krzywdy: moderacyjna rola pozostawania w związku romantycznym

Badanie predykcyjnej roli reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS dla reakcji emocjonalnych przeprowadzono w modelu hierarchicznej analizy regresji. W pierwszym kroku wprowadzano do modelu zmienne kontrolowane: wiek, płeć, pozostawanie w relacji i manipulację. W drugim wskaźniki reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia, zaś w trzecim interakcje BAS, BIS i FFFS z statusem relacji (pozostawanie w związku vs. niepozostawanie). Wyniki analiz zaprezentowano w Tabelach 26 i 27.

Tabela 26

Wyniki analizy regresji z interakcjami wrażliwości na wzmocnienia i pozostawania w relacji dla emocjonalnych reakcji na krzywdę

	Poczucie gniewu						Poczucie krzywdy					
	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 1		Krok 2		Krok 3	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,16**		0,07		0,05		0,17**		0,07		0,03	
Wiek		-0,06		-0,05		-0,02		-0,10		-0,08		-0,05
Płeć		0,26*		0,24*		0,25*		0,27*		0,23*		0,21†
Relacja		0,23*		0,21*		0,17†		0,25*		0,17†		0,15
Manipulacja		0,05		0,06		0,05		0,06		0,07		0,08
BAS				0,01		0,08				0,13		0,16
BIS				0,21†		0,29*				0,21†		0,17
FFFS-Walka				0,29*		0,44**				0,17		0,19
FFFS-Ucieczka				-0,02		0,05				-0,04		-0,02
FFFS-Znieruchomienie				0,16		0,25†				0,17		0,26†
BAS x Relacja						-0,15						-0,13
BIS x Relacja						-0,01						0,10
FFFS-Walka x Relacja						-0,28†						0,01
FFFS-Ucieczka x Relacja						-0,12						-0,02
FFFS-Znieruchomienie x Relacja						-0,14						-0,17
adj. R^2	0,12		0,16		0,17		0,13		0,16		0,15	
F	4,59**		3,14**		2,55**		4,99**		3,20**		2,27*	

Adnotacja. Relacje kodowano: - 1 – nie pozostaje w relacji romantycznej; 1 – pozostaje w relacji romantycznej;

Adnotacja (dot. tabeli 26 z poprzedniej strony). Manipulację władzą kodowano: -1 – pozycja podlegania władzy; 1 – pozycja sprawowania władzy.
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; † $p < 0,10$.

Modele regresyjne dla doświadczenia gniewu i krzywdy były istotne statystycznie w każdym kroku analizy i wyjaśniały odpowiednio: 12 – 17% wariacji poczucia gniewu i 13 – 16% poczucia krzywdy. Istotnymi predyktorami gniewu były płeć osób badanych (reakcje kobiet były silniejsze) oraz status relacji (osoby pozostające w związkach relacjonowały silniejsze doświadczenia gniewu i krzywdy w reakcji na 12 wyobrażonych sytuacji krzywdy). Dodatkowo wskaźników reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS, nie wyjaśniało dodatkowej istotnej proporcji wariacji gniewu i krzywdy, podobnie jak dodanie do modelu interakcji. Wskazać jednak należy, iż wrażliwość BIS i FFFS-walki były istotnymi dodatnimi predyktorami reagowania gniewem, natomiast w ograniczonym zakresie BIS przewidywało również nasilenie reakcji krzywdy. Należy jednak zauważyć, iż średnie oceny reakcji gniewem i krzywdą były stosunkowo wysokie, odpowiednio $M = 5,73$ i $M = 5,74$, a wariacje obu wskaźników niższe niż 1, na skali ośmioostopniowej, co mogło przyczynić się do niedoszacowania zależności (na skutek efektu sufitu).

Modele regresyjne dla behawioralnych reakcji na krzywdę były istotne dla Dialogu (15% wyjaśnianej wariacji), Lojalności (11% wyjaśnianej wariacji) i Zaniedbania (9% wyjaśnianej wariacji). Dodanie wskaźników reaktywności BAS, BIS i FFFS podnosiło istotnie proporcje wyjaśnianej wariacji w modelu Dialogu, gdzie istotnym predyktorem dodatnim była reaktywność BAS, zaś ujemnym BIS i, na poziomie marginalnie istotnym statystycznie, FFFS-znieruchomienie. Reaktywność BAS była także dodatnim predyktorem strategii Lojalności, natomiast FFFS-walki ujemnym, ale marginalnie istotnym, predyktorem tej strategii. Dodatnim predyktorem Zaniedbania była reaktywność FFFS-Znieruchomienie. Zależności te nie były moderowane przez status relacyjny – miały podobny charakter zarówno wśród osób pozostających w związkach, jak i osób samotnych. W modelu dla reakcji Dialogu efekt interakcji był istotny statystycznie, jednak krok, w którym został wprowadzony nie przyniósł istotnej zmiany w wyjaśnianej wariacji zmiennej zależnej. Dekompozycję tej interakcji zaprezentowano, w celach poglądowych, na Rysunku 30 (s. 155). U osób nie pozostających w związkach, wraz z reaktywnością BAS następował spadek tendencji do Dialogu, zaś u osób w relacjach zależność była odwrotna. Oba efekty nie były jednak istotne statystycznie.

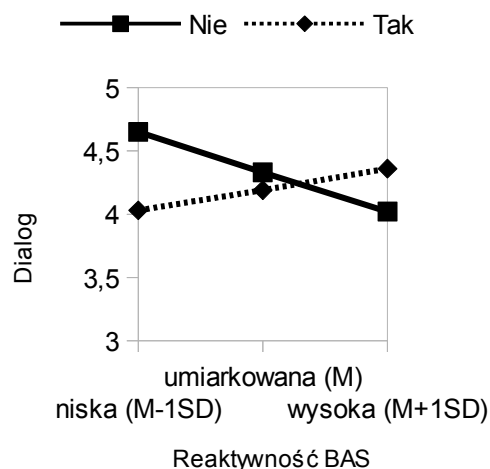
Tabela 27

Wyniki analizy regresji z interakcjami wrażliwości na wzmocnienia i pozostawania w relacji dla behawioralnych reakcji na krzywdę

	Wyjście		Dialog		Lojalność		Zaniedbanie									
	Krok 2	Krok 3	Krok 2	Krok 3	Krok 2	Krok 3	Krok 2	Krok 3								
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β								
	0,08		0,05		0,16*		0,06		0,10*		0,10*		0,12*		0,02	
					*											
Wiek		-0,03		0,01		-0,11		-0,09		-0,02		-0,01		0,07		0,11
Płeć		0,13		0,13		0,01		-0,05		-0,14		-0,21		0,17		0,16
Relacja		0,15		0,13		0,04		0,01		0,02		0,002		0,14		0,13
Manipulacja		-0,02		-0,04		0,21*		0,22*		0,06		0,08		0,02		0,02
BAS		-0,02		0,04		0,20*		0,26*		0,29**		0,30**		0,03		0,06
BIS		0,08		0,10		-0,24*		-0,19		-0,15		-0,17		0,11		0,08
Walka		0,21†		0,27†		-0,06		-0,01		-0,21†		-0,19		0,21†		0,22
Ucieczka		0,04		0,12		0,11		0,06		0,12		0,06		0,05		0,04
Znieruchomienie		0,26†		0,26†		-0,24†		-0,13		-0,02		0,11		0,34*		0,40*
BAS x Relacja				-0,14				-0,25*				-0,16				-0,10
BIS x Relacja				0,08				-0,06				-0,04				0,11
Walka x Relacja				-0,14				0,04				0,20				-0,02
Ucieczka x Rel.				-0,16				0,09				0,11				0,02
Znieruchomienie x Relacja				0,02				-0,18				-0,23				-0,15
adj. R^2	0,03		0,06		0,15		0,17		0,05		0,11		0,11		0,09	
F	1,68		1,45		2,99**		2,57**		1,54		1,89*		2,43*		1,71†	

Adnotacja. Relacje kodowano: -1 – nie pozostaje w relacji romantycznej; 1 – pozostaje w relacji romantycznej; Manipulację władzą kodowano: -1 – pozycja podlegania władzy; 1 – pozycja sprawowania władzy. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; † $p < 0,10$.

Pozostawanie w związku romantycznym

Rysunek 30. Interakcja BAS i statusu relacji dla reakcji Dialogu.

Źródło: opracowanie własne.

Wrażliwość na wzmocnienia jako predyktor reagowania na krzywdy: moderacyjna rola manipulacji poczuciem władzy

W etapie drugim testowano moderacyjną rolę manipulacji eksperymentalnej poczuciem władzy. Z uwagi na równoważność kroków 1 i 2 względem poprzedniej analizy w tabeli 28 (na następnej stronie) podsumowano jedynie krok 3 analizy.

Trzecie kroki analizy nie przynosiły istotnej zmiany wyjaśnianej wariancji zmiennych zależnych. Jedynie w modelu dla Zaniedbania odnotowano bliski progowi istotności statystycznej wynik, $\Delta R^2 = 0,08$; F dla zmiany (5, 90) = 1,89; $p < 0,11$. Dokonano pogładowej analizy interakcji FFFS-walka x Manipulacja. Dodanie tej interakcji do modelu regresyjnego, w którym kontrolowano wszystkie pozostałe uwzględnione zmienne, skutkowało podniesieniem wartości predykcyjnej modelu, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (1, 90) = 5,73; $p < 0,02$. Dekompozycja interakcji wykazała, iż we warunku wzbudzenia uległości zależność między FFFS-walka a Zaniedbaniem była nieistotna statystycznie, $b = -0,05$; $SE = 0,37$; $t = -0,12$; $p < 0,90$, natomiast w warunku wzbudzenia władzy zależność była dodatnia i istotna statystycznie, $b = 1,38$; $SE = 0,46$; $t = 3,00$; $p < 0,004$ (rysunek 31; s. 159). Zbliżony charakter miała interakcja FFFS-znieruchomienie x Manipulacja, $\Delta R^2 = 0,03$; F dla zmiany (1, 90) = 3,82; $p < 0,054$. W warunku uległości, zależność między FFFS-znieruchomienie a Zaniedbaniem była nieistotna statystycznie, $b = 0,34$; $SE = 0,34$; $t = 1,02$; $p < 0,31$, natomiast w warunku władzy dodatnia i istotna statystycznie, $b = 1,38$; $SE = 0,41$; $t = 3,38$; $p < 0,001$.

Tabela 28

Wyniki kroku 3 analizy regresji z włączonymi interakcjami reaktywności BAS, BIS i FFFS z warunkiem eksperymentalnym

	Gniew		Krzywda		Wyjście		Dialog		Lojalność		Zaniedbanie	
	Krok 3		Krok 3		Krok 3		Krok 3		Krok 3		Krok 3	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,03		0,02		0,08		0,02		0,07		0,08	
Wiek		-0,06		-0,09		-0,08		-0,07		0,03		0,04
Płeć		0,23†		0,23†		0,13		0,04		-0,11		0,14
Relacja		0,21*		0,17†		0,17†		0,03		0,01		0,15
Manipulacja		0,06		0,07		-0,03		0,20*		0,06		0,03
BAS		0,01		0,14		-0,05		0,22*		0,29**		0,003
BIS		0,20		0,18		0,03		-0,23†		-0,11		0,16
FFFS-Walka		0,27*		0,15		0,14		0,06		-0,16		-0,02
FFFS-Ucieczka		0,001		-0,02		0,03		-0,14		0,08		0,44**
FFFS-Znieruchomienie		0,13		0,13		0,25†		-0,25†		0,05		0,19*
BAS x Manipulacja		-0,13		-0,08		0,10		0,04		0,21*		0,11
BIS x Manipulacja		0,03		-0,04		-0,16		0,07		0,10		0,01
FFFS-Walka x Manipulacja		-0,03		-0,08		0,12		-0,13		0,03		0,30*
FFFS-Ucieczka x Manipulacja		0,001		-0,04		0,30*		-0,001		-0,09		0,01
FFFS-Znieruchomienie x Manipulacja		-0,14		-0,09		-0,12		-0,001		0,22		0,27†
adj. R^2	0,14		0,13		0,09		0,13		0,08		0,15	
F	2,21*		2,11*		1,73†		2,07*		1,62†		2,31**	

Adnotacja. Relacje kodowano: - 1 – nie pozostaje w relacji romantycznej; 1 – pozostaje w relacji romantycznej; Manipulację władzą kodowano: -1 – pozycja podlegania władzy; 1 – pozycja sprawowania władzy.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; † $p < 0,10$.

Sprawdzenie potrójnych interakcji przeprowadzono na modelu trzech zmiennych: BAS, BIS i FFFS. Obliczono efekty interakcyjne drugiego i trzeciego stopnia, i budowano kolejno modele regresyjne, w których w pierwszym kroku włączano wiek, płeć, relację i manipulację, w drugim dodawano BAS, BIS i FFFS, w trzecim dodawano interakcje BAS

x Relacja, BAS x Manipulacja, BIS x Relacja, BIS x Manipulacja, FFFS x Relacja, FFFS x Manipulacja, oraz Manipulacja x Relacja, zaś w czwartym interakcje potrójne: BAS x Relacja x Manipulacja, BIS x Relacja x Manipulacja, oraz FFFS x Relacja x Manipulacja. Poszukiwano istotnej zmiany w wyjaśnianej wariancji w kroku 4, przy istotnym statystycznie ogólnym modelu regresyjnym oraz istotnym współczynnikiem regresyjnym dla efektu potrójnej interakcji.

W modelu dla Gniewu, w czwartym kroku uzyskano marginalnie istotny wzrost wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (3, 87) = 2,25; $p < 0,09$, przy istotnym statystycznie modelu, $\text{adj. } R^2 = 0,19$; $F(19, 87) = 2,42$; $p < 0,004$. Istotna statystycznie okazała się interakcja BAS x Relacja x Manipulacja, $b = 0,58$; $SE = 0,23$; $t = 2,54$; $p < 0,01$. Włączenie tej interakcji do modelu poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (1, 87) = 6,44; $p < 0,01$. Dekompozycja interakcji wykazała, że istotny dodatni związek między BAS a Gniewem występował wśród osób nie pozostających w relacji, w warunkach uległości, $b = 1,26$; $SE = 0,50$; $t = 2,54$; $p < 0,013$. W pozostałych warunkach zależności były nieistotne statystycznie, $t < 1,17$.

W modelu dla Krzywdy, w czwartym kroku analizy uzyskano istotny statystycznie przyrost wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,08$; F dla zmiany (3, 87) = 3,52; $p < 0,02$, zaś model w tym kroku również był istotny, $\text{adj. } R^2 = 0,19$; $F(17, 87) = 2,45$; $p < 0,004$. Istotna statystycznie ponownie okazała się interakcja BAS x Relacja x Manipulacja, $b = 0,79$; $SE = 0,25$; $t = 3,18$; $p < 0,002$. Dodanie tej interakcji do modelu istotnie poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,08$; F dla zmiany (1, 87) = 10,11; $p < 0,002$. Dekompozycja interakcji ujawniła, że dodatnie i istotne statystycznie zależności między BAS a Krzywdą występują u osób nie pozostających w związku w warunkach uległości, $b = 1,68$; $SE = 0,54$; $t = 3,11$; $p < 0,003$. W pozostałych warunkach zależności są nieistotne statystycznie, $t < 1,27$.

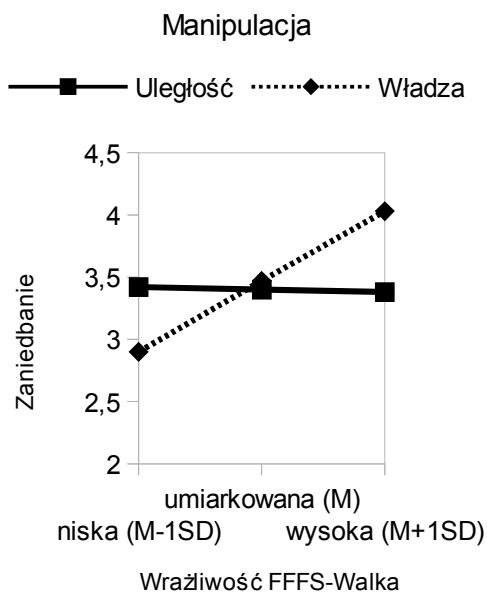
W modelach dla Wyjścia, Dialogu oraz Lojalności, kroku czwarte nie przynosiły istotnej zmiany wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 < 0,04$; F dla zmiany (3, 87) $< 1,56$; $p > 0,21$. Natomiast krok 4 przyniósł istotny przyrost wyjaśnianej wariancji dla Zaniechania, $\Delta R^2 = 0,14$; F dla zmiany (3, 87) = 5,63; $p < 0,001$, zaś model w tym kroku był istotny statystycznie, $\text{adj. } R^2 = 0,16$; $F(17, 87) = 2,13$; $p < 0,01$. Istotne statystycznie były wszystkie efekty interakcji: BAS x Relacja x Manipulacja, $b = 0,63$; $SE = 0,26$; $t = 2,46$; $p < 0,02$, BIS x Relacja x Manipulacja, $b = 1,03$; $SE = 0,33$; $t = 3,16$; $p < 0,002$, oraz FFFS x Relacja x Manipulacja, $b = -0,44$; $SE = 0,14$; $t = -3,04$; $p < 0,003$.

Dodanie do modelu dla reakcji Zaniechania interakcji BAS x Relacja x Manipulacja poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (1, 87) = 6,03; $p < 0,02$.

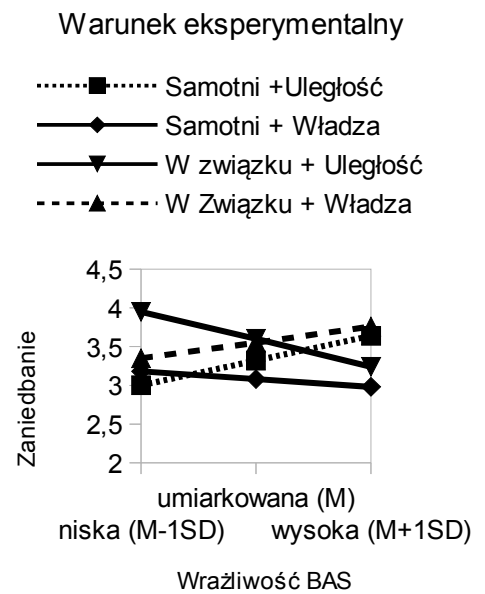
Dekompozycja tej interakcji wskazuje, że jedynie w grupie osób pozostających w związkach i w warunku uległości zależność między BAS a Zaniedbaniem jest marginalnie istotna statystycznie i ma kierunek ujemny, $b = -0,91$; $SE = 0,47$; $t = -1,94$; $p < 0,06$. Pozostałe zależności są nieistotne statystycznie, $t < 1,47$; $p > 0,15$. Interakcję tę zaprezentowano na Rycinie 32 (s. 159).

Dodanie do modelu dla Zaniedbania interakcji BIS x Relacja x Manipulacja poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,08$; F dla zmiany (1, 87) = 9,96; $p < 0,002$. Dekompozycja tej interakcji wskazuje, że w grupie osób nie pozostających w związkach i w warunku aktywizacji władzy zależność między BIS a Zaniedbaniem jest istotna statystycznie i ma kierunek ujemny, $b = -2,10$; $SE = 0,85$; $t = -2,49$; $p < 0,015$. Zależność istotna statystycznie, ale dodatnia występuje zaś u osób pozostających w związkach w warunku wzbudzenia władzy, $b = 1,19$; $SE = 0,51$; $t = 2,33$; $p < 0,02$. Pozostałe zależności są nieistotne statystycznie, $t < 1,51$; $p > 0,14$. Interakcję tę zaprezentowano na Rycinie 33 (s. 159).

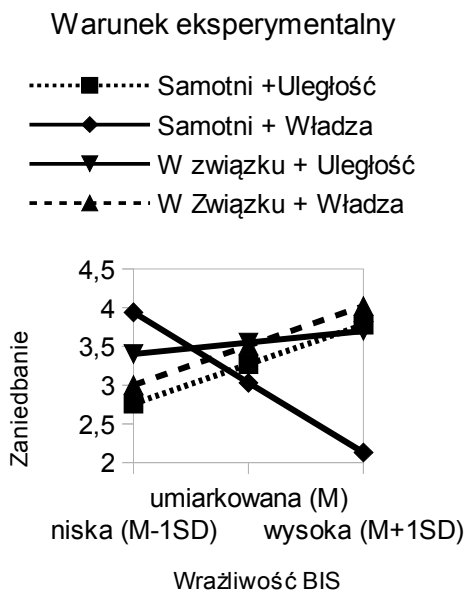
Dodanie do modelu Zaniedbania interakcji FFSS x Relacja x Manipulacja poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,08$; F dla zmiany (1, 87) = 9,24; $p < 0,003$. Dekompozycja tej interakcji wskazuje, że w grupie osób nie pozostających w związkach i w warunku aktywizacji władzy zależność między FFSS a Zaniedbaniem jest istotna statystycznie i ma kierunek dodatni, $b = 0,97$; $SE = 0,38$; $t = 2,54$; $p < 0,013$. Pozostałe zależności są nieistotne statystycznie, $t < 1,14$; $p > 0,26$. Interakcję tę zaprezentowano na Rycinie 34 (s. 159).

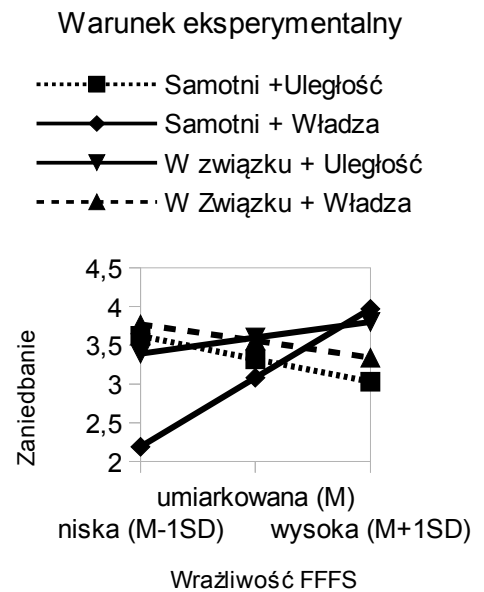
Rysunek 31. Interakcja reaktywności FFFS-walka i manipulacji eksperymentalnej dla Zaniedbania.

Rysunek 32. Interakcja reaktywności BAS, statusu relacji i warunku eksperymentalnego dla Zaniedbania.

Rysunek 33. Interakcja reaktywności BIS, statusu relacji i warunku eksperymentalnego dla Zaniedbania.

Rysunek 34. Interakcja reaktywności FFFS, statusu relacji i warunku eksperymentalnego dla Zaniedbania.

Mediacyjna rola krzywdy i gniewu

Poczucie gniewu korelowało silnie Krzywdą, $r(103) = 0,70$; $p < 0,001$. Po uśrednieniu wyników dla obu reakcji emocjonalnych przygotowano wskaźnik negatywnej reakcji afektywnej na krzywdę. Korelował on istotnie z tendencją do Wyjścia, $r(103) = 0,47$; $p < 0,001$, i Zaniedbaniem, $r(103) = 0,48$; $p < 0,001$, natomiast nie korelował istotnie z Dialogiem i Lojalnością, $r < 0,13$. Z negatywną reakcją afektywną korelowała reaktywność BIS, $r(103) = 0,25$; $p < 0,009$, zaś BAS i FFFS nie były istotnie z nią skorelowane; $r < 0,10$. Przeprowadzono analizę moderowanej mediacji dla relacji między BAS, BIS i FFFS a zmiennymi Wyjście i Zaniedbanie, z mediatorem: negatywną reakcją afektywną (tabela 29 na następnej stronie).

Tabela 29

Wyniki analizy moderowanej mediacji dla reakcji Wyjście i Zaniedbanie

Zmienna niezależna	Mediator	Zmienna zależna	(b) efekt	95% CI	Z Sobela
BAS	Negatywna reakcja emocjonalna	Wyjście	0,10	[-0,203; 0,482]	0,81
			0,31 (1) ^a	[-0,078; 1,183]	
			0,12 (3) ^a	[-0,170; 1,203]	
			0,13 (2) ^a	[-0,357; 0,984]	
			0,02 (4) ^a	[-1,058; 0,386]	
		Zaniedbanie	0,09	[-0,194; 0,412]	
			0,26	[-0,060; 1,072]	
			0,20	[-0,285; 1,194]	
			0,08	[-0,210; 0,659]	
			-0,15	[-0,970; 0,406]	
BIS	Negatywna reakcja emocjonalna	Wyjście	0,31*	[0,115; 0,612]	2,07*
			0,10	[-0,118; 0,718]	
			0,05	[-0,135; 0,489]	
			0,54*	[0,154; 1,320]	
			0,43*	[0,018; 0,984]	
		Zaniedbanie	0,28*	[0,110; 0,542]	
			0,08	[-0,098; 0,618]	
			0,08	[-0,250; 0,654]	
			0,35*	[0,061; 0,888]	
			0,43*	[0,056; 1,035]	
FFFS	Negatywna reakcja emocjonalna	Wyjście	-0,08	[-0,251; 0,040]	-1,26
			-0,08	[-0,364; 0,053]	
			-0,07	[-0,392; 0,165]	
			-0,06	[-0,370; 0,031]	
			-0,08	[-0,349; 0,135]	

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Zmienna niezależna	Mediator	Zmienna zależna	(b) efekt	95% CI	Z Sobela
		Zaniedbanie	-0,07	[-0,222; 0,034]	-1,26
			-0,07	[-0,337; 0,038]	
			-0,12	[-0,481; 0,041]	
			-0,04	[-0,274; 0,098]	
			-0,08	[-0,376; 0,123]	

Adnotacja (dot. tabeli 29). ^a W związku z diskutowanymi wyżej moderacjami wykonano analizy moderowanej mediacji. Efekty wyrażają kolejno: (1) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunku uległości; (2) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunku władzy; (3) efekt dla osób pozostających w związkach w warunku uległości; (4) efekt dla osób pozostających w związkach w warunku władzy.

* $p < 0,05$.

Przeprowadzona analiza wykazała istotność zależności mediacyjnych: BIS → negatywna reakcja afektywna na krzywdę → Wyjście oraz BIS → negatywna reakcja afektywna na krzywdę → Zaniedbanie. Efekty pośrednie były jednak istotne jedynie u osób pozostających w relacjach romantycznych. Osoby o wyższej reaktywności BIS i pozostające w związkach romantycznych reagowały wyższym negatywnym afektem, $b = 0,83$; $SE = 0,23$; $t = 3,67$; $p < 0,001$ (w warunku uległości, $b = 0,75$; $SE = 0,29$; zaś w warunku władzy, $b = 0,90$; $SE = 0,38$; oba $p < 0,03$). Silniejszy afekt negatywny był z kolei istotnym predyktorem Wyjścia, $b = 0,75$; $SE = 0,17$; $t = 4,35$; $p < 0,001$ (w warunku uległości, $b = 0,72$; $SE = 0,27$; zaś w warunku władzy, $b = 0,72$; $SE = 0,23$; oba $p < 0,01$), oraz Zaniedbania, $b = 0,57$; $SE = 0,16$; $t = 3,63$; $p < 0,001$ (w warunku uległości, $b = 0,51$; $SE = 0,22$; zaś w warunku władzy, $b = 0,50$; $SE = 0,22$; oba $p < 0,03$). Nieuzyskanie wyników istotnych statystycznie dla grup osób samotnych było prawdopodobnie spowodowane niskimi liczebnościami tych podgrup. Podstawowym przedmiotem zainteresowania tej analizy pozostaje jednak kształt badanych zależności mediacyjnych wśród osób pozostających w związkach romantycznych, zatem wykonaną analizę można na tym etapie uznać za wystarczającą.

Dyskusja

Reaktywność BAS stanowiła pozytywny predyktor aktywnej i konstruktywnej strategii Dialogu oraz pasywnej i konstruktywnej strategii Lojalności. Wyniki te korespondują z wykazanymi w badaniu 3 marginalnie istotnymi zależnościami między BAS a wymiarem Oceny ryzyka, który korelował także z gotowością do posługiwania się strategią Dialogu i Lojalności (konstruktywnym reagowaniem na krzywdy). Reaktywność BIS korelowała

z doświadczeniem gniewu i krzywdy, oraz ujemnie ze skłonnością do Dialogu. Ten ostatni rezultat może wynikać z ochronnej funkcji BIS, która wycofanie ze strategii Dialogu może motywować tendencją do uniknięcia dalszych krzywd ze strony partnera (Holmes, 2002).

Niektóre składowe FFFS – walka i zniechęcenie były istotnymi predyktorami emocjonalnych i behawioralnych reakcji na krzywdę. FFFS-walka korelowała dodatnio z doświadczeniem gniewu, a także z gotowością do reakcji Wyjścia, Zaniedbania, oraz ujemnie z reakcją Lojalności. FFFS-zniechęcenie korelowała marginalnie istotnie dodatnio z poczuciem krzywdy i gniewu, a także ze strategią Wyjścia i Zaniedbania, oraz ujemnie ze strategią Dialogu. Zarówno FFFS-walka, jak i FFFS-zniechęcenie, w reakcji na awersyjny bodziec (krzywdzące zachowanie partnera) sprzyjały silniejszej tendencji do destrukcyjnego reagowania. Reaktywność BAS była z kolei skorelowana z gotowością do reakcji konstruktywnych.

Reaktywność BIS była słabiej skorelowana z reagowaniem behawioralnym, wiążąc się ujemnie jedynie z konstruktywną i aktywną strategią Dialogu. Badania mediacyjne wykazały jednak, iż za pośrednictwem wzbudzenia negatywnego afektu sprzyjała ona reagowaniu destruktywnymi strategiami Wyjścia i Zaniedbania. Uzyskane wyniki korespondują z doniesieniami o destruktywnym oddziaływaniu dyspozycji związanych z neurotycznością (lękiem, lękowym przywiązaniem) w reagowaniu na partnera romantycznego (np. Jiang i Tiliopoulos, 2014; Meyer, Oliver i Roth, 2005). Inne wyjaśnienie roli BIS w bieżącym badaniu może być odniesione do obserwacji, iż jedyny aspekt regulacji reakcji behawioralnych w odpowiedzi na doświadczenie krzywdy ze strony partnera polegał na obniżaniu skłonności do Dialogu, stanowiącego strategię aktywną. Funkcją BIS jest hamowanie aktualnej aktywności (por. Gray i McNaughton, 2000), stąd stwierdzoną zależność można uznać za przykład tej funkcji (u osób o wyższej reaktywności BIS szybciej hamowane są aktywne reakcje na krzywdę, tutaj: Dialog). Brak istotnej zależności ze strategią Wyjścia można upatrywać w ogólnie niższej skłonności do deklarowania jej użycia, co może powodować niedoszacowaniem zależności między BIS a reagowaniem Wyjściem.

Regulacyjnej roli reaktywności BAS, BIS i FFFS dla reagowania na krzywdę, choć słabej, nie różnicował fakt pozostawania aktualnie w związku romantycznym. Jedyny analizowany dla celów poglądowych przykład interakcji wskazywał jednak, iż skłonność do podejmowania aktywnej reakcji Dialogu u osób samotnych spada wraz ze wzrostem BAS, natomiast u zaangażowanych w relację zależność jest dodatnia. Wynik ten można odnieść do wyników Givertz i współpracowników (2016), którzy podkreślali, iż pogłębienie zaangażowania w relację romantyczną stanowi wynik ilości otrzymywanej w niej nagród

(*rewards*). System BAS może zatem promować strategię Dialogu w reakcji na krzywdę w relacjach zaangażowanych względem niezaangażowanych na skutek przewidywania możliwości uzyskiwania dalszych nagród w relacji romantycznej po zażegnaniu konfliktowi. Podczas gdy osoby niezaangażowane mogą wycofywać się z reakcji konstruktywnych przy wyobrażeniu sytuacji doznania krzywdy, gdyż uznają iż poza relacją są inne możliwości uzyskiwania cenionych wzmocnień społecznych (relacja nie jest stabilnym źródłem pozytywnych wzmocnień). Przewidywanie to jednak należy sprawdzić w kolejnych procedurach badawczych.

Uzyskano wyniki zgodne z teorią władzy jako systemu dążenia-unikania (Keltner i in., 2000, 2003), wskazujące, że zachowanie tego spośród partnerów, który w małżeństwie posiada większą władzę, jest bardziej niezależne i zgodne z jego dyspozycjami i upodobaniami (por. Wojciszke, 2011). W warunku wyższej władzy FFFS-walka i FFFS-znieruchomienie przewidywały istotnie reagowanie Zaniedbaniem (destruktywną reakcją na krzywdę; Rusbult i in., 1991). Podobieństwo strategii Zaniedbania do takich zachowań relacyjnych jak reaktywna agresywność relacyjna (Linder i in., 2002; Murray-Close i in., 2010), wskazuje, iż osoby o wyższej reaktywności FFFS reagują swobodniej tendencją do agresywności, gdy mają większą władzę w relacji.

Zależności między reaktywnością BAS i gniewem, oraz silnie z nim skorelowanym emocjonalnym doświadczeniem krzywdy, również potwierdzają wyniki uzyskiwane w dotychczasowych analizach (Harmon-Jones, 2003). Zastrzec należy, iż wzorzec ten zaobserwowano jedynie w grupie osób samotnych i w warunku uległości, podczas gdy aktywizacja gniewu następuje raczej przy wysokiej pozycji władzy (Keltner i in., 2003). Wyjaśnieniem obserwowanej zależności może być jednak wskazanie, iż ekspresja gniewu i poczucia krzywdy jest łatwiejsza w pozostałych warunkach badawczych (w warunku wysokiej władzy sprzyja jej pozycja władzy aktywizująca system dążenia, zaś w warunku uległości w bliskim związku poczucie bezpieczeństwa). W warunku uległości i samotności silniejsze deklarowane reagowanie gniewem może być również wyrazem braku zgodności między tendencjami wynikającymi z wysokiej reaktywności BAS a pozostawianiem w pozycji uległości, co może wzbudzać frustrację potrzeby sprawowania władzy, której przejawem będzie podwyższone reagowanie gniewem.

Reaktywność BAS korelowała ujemnie z reagowaniem Zaniedbaniem wśród osób w związkach romantycznych w warunku uległości. Zaobserwowana zależność może wynikać z silniejszego uwrażliwienia na stany innych osób przy niskiej pozycji władzy (Keltner i in., 2003). Osoby o niższej pozycji władzy w relacji mogą w obawie o niezyskiwanie nagród

relacyjnych, na które reaguje system BAS, hamować zachowania, które obniżają prawdopodobieństwo nagradzających reakcji partnera. Mogą zatem w tym celu ograniczać skłonność do reakcji destruktywnych.

Reaktywność BIS pozostawała w ujemnym związku z gotowością do reagowania Zaniedbanem wśród osób samotnych w warunku aktywizacji władzy, natomiast w tym samym warunku pozostała w dodatniej relacji z Zaniedbanem wśród osób w związkach romantycznych. Zależność tę można analizować z uwzględnieniem tendencji do instrumentalnego uruchamiania bądź blokowania zachowań o znaczeniu prospołecznym przez osoby o wysokiej pozycji władzy. Van Kleef i współpracownicy (2008) wykazali, że u osób o wyższej pozycji władzy obserwuje się obniżenie empatii, chyba, że empatyzowanie z innymi osobami ma znaczenie instrumentalne. Osoby samotne mogą w wyniku przetwarzania informacji przez BIS nadać priorytet hamowaniu reakcji Zaniedbania, która utrudniałaby im nawiązywanie kontaktów z innymi osobami, co dodatkowo frustrowałoby ich potrzebę afiliacji. Z kolei w związku romantycznym BIS może nadawać priorytet reakcji Zaniedbania z uwagi na jej pasywny charakter (BIS hamuje zachowania; Corr, 2004), ale i realizując rolę instrumentalną poprzez karanie zaniedbanem niewłaściwego zachowania partnera. Zależność między FFFS a Zaniedbanem była istotna statystycznie i dodatnia jedynie w grupie osób samotnych w warunku posiadania władzy, co można wyjaśniać rozhamowaniem zachowania u osób o wysokiej władzy (Keltner i in., 2003), ujawniającym się zwłaszcza przy nieuruchomieniu procesów zabezpieczających przez negatywnymi zachowaniami w relacji (np. zniekształceniom poznawczym polegającym na zaniżaniu wagi winy partnera; Fletcher i Kerr, 2010).

Wykazano dodatkowo, iż zależności między reaktywnością BIS a reakcją Wyjścia i Zaniedbania są mediowane przez doświadczenie gniewu i krzywdy. Pierwszy człon zależności koresponduje z wynikami świadczącymi o skorelowaniu BIS z gniewem i jego internalizacją (Morgan i in., 2014; Smits i Kuppens, 2005). Drugi człon mediacji potwierdza silne zależności między gniewem i negatywną emocjonalnością a skłonnością do reagowania strategią Wyjścia i Zaniedbania (Kammrath i Dweck, 2006). Zależności te obrazują „ciemną stronę” działania BIS w relacjach romantycznych. Wysoka reaktywność BIS, poprzez sprzyjanie doświadczeniu negatywnej reakcji emocjonalnej, umożliwia podejmowanie zachowań destruktywnych dla relacji.

BADANIE 5

W badaniu 5 analizie poddano rolę zaangażowania w związek jako moderatora zależności między wrażliwością na wzmocnienia a reagowaniem na krzywdę. Uwzględniono poziom poczucia pokrzywdzenia w 15 sytuacjach wyselekcjonowanych na podstawie badań Greena i współpracowników (2013). Reagowanie na krzywdę sprawdzano z zastosowaniem metody paraprojekcyjnej opartej na modelu Rusbult, Zembrodt i Gunn (1982; Badanie 3). W badaniu uwzględniono osoby nie będące w związku (brak zaangażowania), osoby w związkach nieformalnych (umiarkowane zaangażowanie) i w związkach narzeczeńskich (w przygotowaniu przedmałżeńskim) i małżeńskich (wysokie zaangażowanie). Charakter pomiaru zaangażowania był zatem w bieżącej procedurze quasi-eksperymentalny.

Rusbult i współpracownicy (2002) wskazywali na szereg potencjalnych uwarunkowań roli zaangażowania dla procesów przebaczenia. Po pierwsze, osoby silniej zaangażowane wykazują silniejszą potrzebę pozostawania w relacji. Po drugie, długoterminowa orientacja charakterystyczna dla zaangażowania może promować ujmowanie interakcji w szerokiej perspektywie czasowej, pozwalające przewidzieć i kontrolować potencjalne konsekwencje automatycznych i negatywistycznych reakcji na krzywdę. Po trzecie, zaangażowanie odzwierciedla przywiązanie do partnera. Po czwarte, zaangażowanie może uruchamiać motywację wspólnotową (Clark i Mills, 1979), w której reagowanie na potrzeby partnera ma zasadniczo charakter bezwarunkowy. Zaangażowanie wyraża ogólną i długoterminową orientację na związek, sprzyja zachowaniom, który pozwalają na trwanie relacji: postrzeganiu relacji jako lepszej niż inne, derogacji alternatyw, efektywnego radzenia sobie z zazdrością, gotowości do poświęcania się dla partnera, większej skłonności do akomodacji (Rusbult i Buunk, 1993). Powodami uprzywilejowania zachowań korzystnych dla relacji u osób silnie zaangażowanych jest pragnienie pozostawania w satysfakcjonującej i trwałej relacji, oczekiwanie przyszłej pozytywnej wzajemności ze strony partnera (Axelrod, 1984), oraz chęć komunikowania partnerowi swojej orientacji na relację (Kelley, 1979).

Manipulacji poczuciem zaangażowania dokonano w tym badaniu stosując metodę *ex-post hoc*, porównując zależności dla osób samotnych, w związkach nieformalnych i o wyższym poziomie sformalizowania (narzeczeństwa i małżeństwa). Formalizacja związku w postaci małżeństwa, jego ekskluzywność (wyłączność) i długość relacji jest wskaźnikiem wielkości inwestycji w związek, która stanowi jedną z trzech przesłanek zaangażowania w modelu inwestycyjnym (Rusbult i Martz, 1995). Jednym z zachowań wynikających z zaangażowania jest derogacja alternatyw. Simpson i współpracownicy (1990) wykazali,

że osoby zaangażowane w związki gorzej oceniają atrakcyjność przedstawicieli innej płci, od osób nie pozostających w relacjach. Surra i Hughes (1997) stosowali ocenę prawdopodobieństwa stworzenia związku małżeńskiego z partnerem romantycznym jako miarę zaangażowania w relacji. Agnew, Arriaga i Wilson (2008) proponowali korektę modelu inwestycyjnego uwzględniającą zmiany zaangażowania w zależności od typów relacji (przyjaciel, kochanek, mąż), jako funkcję uzyskanych i alternatywnych poziomów satysfakcji, przeszłych i inwestycji i przyszłych planów wobec relacji oraz subiektywnych norm.

W tym badaniu testowano hipotezę H2.2., w której przewidywano, że przy wyższym poziomie zaangażowania reagowanie jest silniej związane z wrażliwością behawioralnego systemu hamowania, zaś przy niższym zaangażowaniu – z wrażliwością behawioralnego systemu dążenia i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia.

Metoda

Osoby badane

W badaniach wzięło udział 168 osób (55 mężczyzn i 113 kobiet) w wieku od 18 do 39 lat, $M = 22,66$ lat; $SD = 3,55$ roku. W grupie badanej znalazło się 49 osób samotnych, 56 osób w związkach nieformalnych, oraz 63 osoby w związkach narzeczeńskich i małżeńskich. Długość trwania związków wahała się od 1,5 do 204 miesięcy (17 lat), $M = 3,53$ roku; $SD = 2,94$ roku.

Narzędzia

Skrócona Skala Wrażliwości na Nagrody i Kary (Cooper i Gomez, 2008; wersja polska: Wytykowska, Białaszek i Ostaszewski, 2014). Skala obejmuje 21 pozycji, w tym 8 mierzących wrażliwość na nagrody (np. „Czy lubisz rywalizować i robisz wszystko by wygrać?”) i 13 mierzących wrażliwość na kary (np. „Czy trudno jest ci zadzwonić do kogoś, kogo nie znasz?”), ocenianych w formacie dychotomicznym (tak vs. nie). Skala w polskiej wersji ma potwierdzoną trafność zbieżną, między innymi korelując w przewidywalny sposób ze skalami BIS/BAS Carvera i White'a (1994).

Kwestionariusz reagowania na krzywdę. Wykorzystano w nim 15 sytuacji krzywdy (np. stałe czepianie się, trzymanie czegoś w sekrecie, kontrolowanie, bycie niegrzecznym wobec członka rodziny, itd.; por. załącznik 20 w Aneksie; na podstawie: Green i in., 2013), dla których osoby badane miały określić w jaki stopniu zachowania te byłyby dla nich krzywdzące, gdyby ich doświadczyli ze strony swojego partnera. Odpowiedzi udzielano na

skali od 1 (zupełnie nie krzywdzące) do 7 (w bardzo dotkliwym stopniu krzywdzące).

Projekcyjny kwestionariusz reagowania na krzywdę. Pozycje, wykorzystane w kwestionariuszu, zaczerpnięto z narzędzia do oceny tendencji do reagowania strategią Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania (Rusbult, Zembrodt i Gunn, 1982; badanie 3; por. Załącznik 21). Osobom badanym przedstawiono, odpowiednio do ich płci, opis sytuacji młodego małżeństwa, w którym mężczyzna (gdy osoba badana był mężczyzna), bądź kobieta (gdy osobą badaną była kobieta) doświadczał(a) krzywdzących zachowań ze strony partnera. Opis ten miał następującą postać (w wersji dla mężczyzny):

Przeczytaj poniższą historię, starając się wczuć w sytuację głównego bohatera (jego imię zaznaczono poprzez pogrubienie).

Anna i **Wojciech** od kilku lat tworzą związek romantyczny. Zdążyli już ujawnić przed sobą wiele osobistych treści i emocji, i zgromadzić sporo wspólnych przeżyć. Zależy im na sobie. Oboje są przeciętnie atrakcyjni, mają podobne wykształcenie i dosyć dobrze radzą sobie w swoich pracach. W ostatnim czasie w ich związku pojawiły się pewne problemy. Wojciech zaczął doświadczać różnych zachowań ze strony Ani, które są dla niego krzywdzące. Ani coraz częściej zdarza się czepiać Wojtka, dystansować emocjonalnie wobec niego, bagatelizować ważne dla niego sprawy i odnosić się do niego w niegrzeczny sposób.

Gdybyś był na miejscu Wojtka, co zrobiłbyś w tej sytuacji? Przemyśl przez chwilę tę sytuację, jeśli potrzebujesz – przeczytaj jeszcze raz jej opis. Następnie wypełnij poniższy kwestionariusz. Zaznacz w nim w jakim stopniu byłbyś skłonny zachować się w sposób opisany w poszczególnych twierdzeniach, gdybyś był na miejscu Wojtka (zakreśl właściwą cyfrę).

Odpowiedzi udzielano na skali od 1 (zdecydowanie bym tak nie postąpił) do 7 (zdecydowanie bym tak postąpił) oceniając prawdopodobieństwo reagowania strategią Wyjścia (5 pozycji; np. „Zakończyłbym ten związek”), Dialogu (5 pozycji; „Rozmawiałbym z partnerką o tym, co mnie martwi i gryzie w jej zachowaniu”), Lojalności (5 pozycji; np. „Miałbym nadzieję, że jeśli tylko przeczekał trudne chwile, sytuacja się polepszy”) i Zaniedbania (5 pozycji; np. „Gniewałbym się i nie odzywałbym się do partnerki”).

Wyniki

Statystyki opisowe, rzetelności oraz interkorelacje zmiennych zaprezentowano w tabeli 30 (na następnej stronie).

Tabela 30

Średnie, odchylenia standardowe, rzetelności i interkorelacje między zmiennymi (badanie 5)

	1	2	3	4	5	6	7
1. Wrażliwość na nagrody							
2. Wrażliwość na kary	-0,30***						
3. Krzywdy	-0,06	0,11					
4. Wyjście	0,11	0,11	0,08				
5. Dialog	-0,10	-0,09	0,09	-0,44***			
6. Lojalność	-0,06	0,06	-0,08	-0,01	0,05		
7. Zanedbanie	0,14†	0,15†	-0,01	0,60***	-0,37***	0,18*	
<i>M</i>	0,48	0,39	5,09	2,15	5,89	3,43	3,43
<i>SD</i>	0,25	0,27	0,78	0,92	0,78	1,07	1,07
α	0,59	0,83	0,84	0,77	0,68	0,69	0,67

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.**Wrażliwość na nagrody i kar jako predyktor reagowania na krzywdę**

Analizy predykcyjnej roli wrażliwości na nagrody i kary dla poczucia krzywdy i reakcji behawioralnych dokonano za pomocą hierarchicznej analizy regresji. Zmienną poziom zaangażowania zakodowano za pomocą dwóch zmiennych dodatkowych (tzw. *dummy variable*), z których pierwsza kontrastowała osoby nie będące w związku (-1) względem osób pozostających w związkach (1), zaś druga kontrastowała osoby samotne i w związkach nieformalnych (-1) z osobami w związkach narzeczeńskich i małżeńskich (1). W pierwszym kroku do modelu wprowadzono płeć, wiek i zmienne kodujące poziom zaangażowania. W drugim – wrażliwość na nagrody i kary. W trzecim interakcje wrażliwości na nagrody i kary ze zmiennymi kodującymi poziom zaangażowania oraz interakcja WNN x WNK. W czwartym kroku włączano interakcje WNK x WNN x *dummy 1* oraz WNK x WNN x *dummy 2*. Wyniki zamieszczono w Tabeli 31 i 32 (na następnych stronach).

Tabela 31

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla poczucia krzywdy (badanie 5)

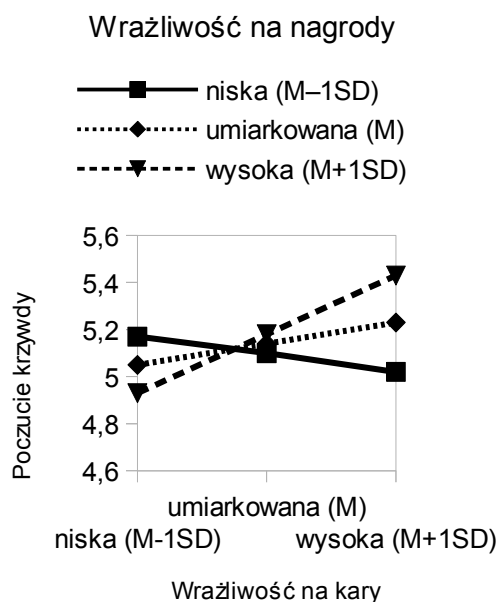
	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 4	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
Wiek	0,05†	0,01	0,01	0,02	0,06†	-0,01	0,003	-0,01
Płeć		0,22*		0,21*		0,21*		0,20*
<i>dummy 1</i>		-0,09		-0,10		-0,11		-0,13
<i>dummy 2</i>		0,04		0,06		0,08		0,11
Wrażliwość na nagrody				0,02		0,05		0,06
Wrażliwość na kary				0,08		0,09		0,11
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 1</i>						-0,03		0,02
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 2</i>						-0,13		-0,14
Wrażliwość na kary x <i>dummy 1</i>						0,05		0,05
Wrażliwość na kary x <i>dummy 2</i>						0,03		-0,03
Wrażliwość na nagrody x WNK						0,16†		0,22†
WNN x WNK x <i>dummy 1</i>								-0,07
WNN x WNK x <i>dummy 2</i>								0,06
	adj. R^2	0,05		0,06		0,11		0,12
	F	2,11†		1,54		1,80†		1,55

Adnotacja . WNN – wrażliwość na nagrody; WNK – wrażliwość na kary; *dummy 1* – zmienna kontrastująca osoby samotne vs. w relacjach romantycznych; *dummy 2* – zmienna kontrastująca osoby samotne i w związkach nieformalnych vs. osoby w związkach narzeczeńskich i małżeńskich.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

W kroku 3 uzyskano marginalnie istotny przyrost wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,06$; F dla zmiany = 2,04; $p < 0,075$, zaś interakcja WNK x WNN była marginalnie istotnym predyktorem poczucia krzywdy, $b = 1,94$; $\beta = 0,16$; $t = 1,92$; $p < 0,057$. Model regresyjny w tym kroku był również marginalnie istotny statystycznie, $F(11, 155) = 1,80$; $p < 0,058$. Na poziomie minimalnym spełnione zostały kryteria analizy zależności moderacyjnej (nie ograniczanej przez interakcję z poziomem zaangażowania – por. krok 4). Testowanie tej zależności wykonano za pomocą *macro PROCESS* (Hayes, 2013), metodą bootstrappingu (10 000 próbek). W analizie wprowadzono jako kowarianty wiek, płeć i zmienne kodujące poziom zaangażowania w relację. Dodanie interakcji WNK x WNN do modelu istotnie

poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,04$; F dla zmiany = 6,40; $p < 0,012$, zaś interakcja WNK x WNN była istotnym predyktorem poczucia krzywdy, $b = 2,38$; $SE = 0,94$; $t = 2,53$; $p < 0,012$. Model regresyjny zawierający tę interakcję był istotny statystycznie, $F(7, 159) = 2,28$; $p < 0,031$. Dekompozycja interakcji wykazała, iż na niskim ($M - 1 SD$) poziomie wrażliwości na nagrody, wrażliwość na kary była nieistotnym predyktorem poczucia krzywdy, $b = -0,27$; $SE = 0,32$; $t = -0,85$; $p < 0,40$, podobnie przy umiarkowanym poziomie wrażliwości na nagrody, $b = 0,32$; $SE = 0,25$; $t = 1,28$; $p < 0,20$. Jednak przy wysokim poziomie wrażliwości na nagrody, wrażliwość na kary była istotnym dodatnim predyktorem poczucia krzywdy, $b = 0,91$; $SE = 0,36$; $t = 2,50$; $p < 0,01$. Wyniki analizy zilustrowano na rysunku 35.

Rysunek 35. Interakcja wrażliwości na kary i wrażliwości na nagrody dla Poczucia krzywdy.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 32

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej *Wyjście* (badanie 5)

	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 4	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,07*		0,03†		0,06†		0,04*	
Wiek		0,04		-0,03		-0,04		-0,02
Płeć		0,09		0,12		0,12		0,14†
<i>dummy 1</i>		-0,16†		-0,18*		-0,24**		-0,17†
<i>dummy 2</i>		-0,07		-0,02		0,02		-0,08
Wrażliwość na nagrody				0,18*		0,13		0,07
Wrażliwość na kary				0,12		-0,01		-0,06
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 1</i>						0,13		0,09
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 2</i>						-0,19†		-0,19†
Wrażliwość na kary x <i>dummy 1</i>						0,26*		0,24*
Wrażliwość na kary x <i>dummy 2</i>						-0,18†		-0,20*
Wrażliwość na nagrody x Wrażliwość na kary						0,06		-0,12
WNN x WNK x <i>dummy 1</i>								0,19†
WNN x WNK x <i>dummy 2</i>								-0,25**
	adj. R^2	0,04		0,06		0,09		0,12
	F	2,85*		2,90*		2,55**		2,81***

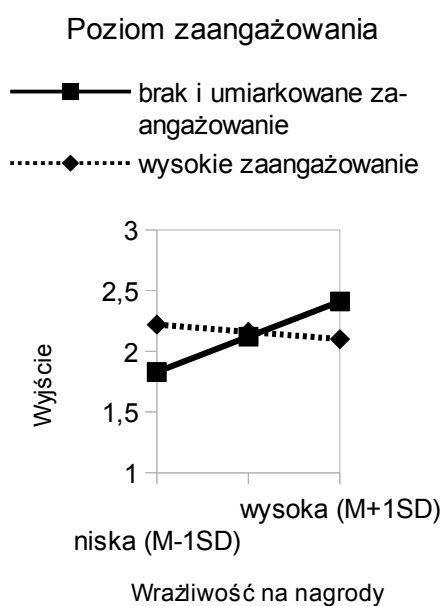
Adnotacja. WNN – wrażliwość na nagrody; WNK – wrażliwość na kary; *dummy 1* – zmienna kontrastująca osoby samotne vs. w relacjach romantycznych; *dummy 2* – zmienna kontrastująca osoby samotne i w związku nieformalnych vs. osoby w związkach narzeczeńskich i małżeńskich.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Dodanie w kroku trzecim interakcji WNN i *dummy 2*, $b = -0,71$; $SE = 0,39$; $t = -1,84$; $p < 0,07$, oraz WNK x *dummy 1*, $b = 0,87$; $SE = 0,36$; $t = 2,38$; $p < 0,02$, oraz WNK x *dummy 2*, $b = -0,64$; $SE = 0,34$; $t = -1,88$; $p < 0,06$, marginalnie istotnie poprawiło dopasowanie modelu, $\Delta R^2 = 0,06$; F dla zmiany = 2,03; $p < 0,08$, natomiast model regresyjny był w tym

kroku istotny, $F(11, 156) = 2,55$; $p < 0,005$. Interakcje te pozostały istotne w kroku czwartym. Za zasadne zatem uznano ich analizę. Dokonano jej za pomocą metody *bootstrappingu* (10 000 próbkowań) w *macro PROCESS*.

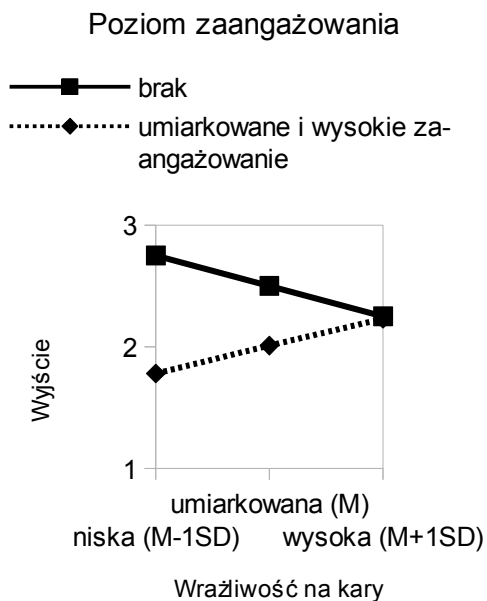
U osób nie pozostających w związkach i pozostających w związkach o umiarkowanym poziomie zaangażowania, wrażliwość na nagrody była istotnym dodatnim, $b = 1,18$; $SE = 0,41$; $t = 2,89$; $p < 0,005$, zaś u osób w związkach narzeczeńskich i małżeńskich, nieistotnym predyktorem reagowania Wyjściem, $b = -0,24$; $SE = 0,64$; $t = -0,38$; $p < 0,71$. Wyniki analizy zobrazowano na Rysunku 36 (na następnej stronie).

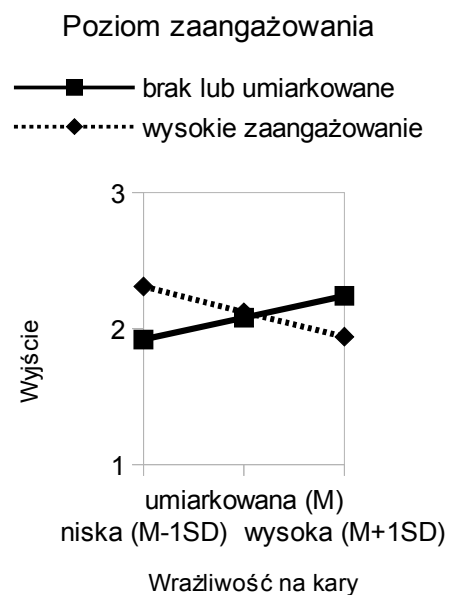
Rysunek 36. Interakcja wrażliwości na nagrody i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 2*) dla reakcji Wyjścia.

Źródło: opracowanie własne.

U osób nie pozostających w związkach, wrażliwość na kary była nieistotnym, $b = -0,91$; $SE = 0,64$; $t = -1,42$; $p < 0,16$, zaś u osób w o umiarkowanym zaangażowaniu oraz związkach narzeczeńskich i małżeńskich, istotnym dodatnim predyktorem reagowania Wyjściem, $b = 0,82$; $SE = 0,34$; $t = 2,04$; $p < 0,02$. Wyniki analizy zobrazowano na Rysunku 37 (na następnej stronie).

Rysunek 37. Interakcja wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 1*) dla reakcji Wyjścia.
Źródło: opracowanie własne.

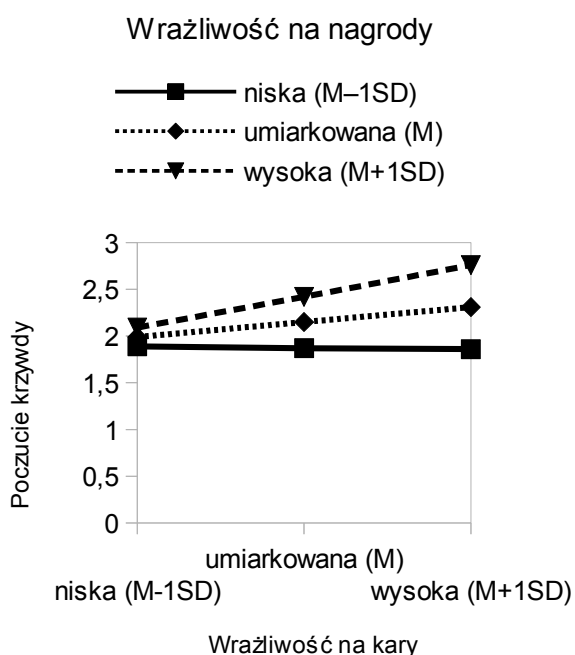

Rysunek 38. Interakcja wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 2*) dla reakcji Wyjścia.
Źródło: opracowanie własne.

U osób nie pozostających w związkach lub będących w związkach o umiarkowanym poziomie zaangażowania, wrażliwość na kary była marginalnie istotnym dodatnim, $b = 0,59$; $SE = 0,36$; $t = 1,64$; $p < 0,10$, zaś u osób w związkach narzeczeńskich i małżeńskich, nieistotnym predyktorem reagowania Wyjściem, $b = -0,69$; $SE = 0,60$; $t = -1,14$; $p < 0,26$. Wyniki analizy zobrazowano na Rysunku 38.

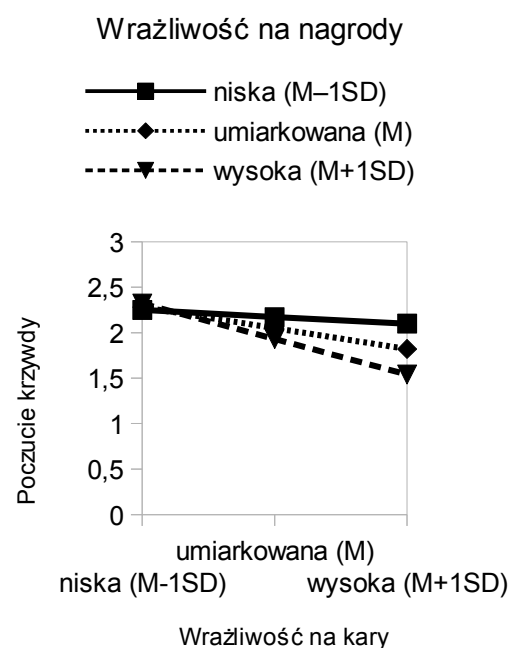
Testowanie potrójnej interakcji Wrażliwość na kary x Wrażliwość na nagrody x *dummy 1* za pomocą metody bootstrapowania (10 000) wykazało brak istotności statystycznej interakcji, $b = 1,07$; $SE = 1,41$; $t = 0,76$; $p < 0,45$. Jednakże analiza wykonana dla interakcji WNK x WNN x *dummy 2* przyniosła istotne rezultaty, $b = -2,50$; $SE = 1,18$; $t = -2,11$; $p < 0,04$; $\Delta R^2 = 0,02$; F dla zmiany (1, 155) = 4,45; $p < 0,04$. Dekompozycja tej interakcji wskazała, iż wśród osób o braku lub umiarkowanym zaangażowaniu, wrażliwość na kary była istotnym predyktorem reagowania Wyjściem przy umiarkowanej, $b = 0,60$; $SE = 0,36$; $p < 0,10$, i wysokiej wrażliwości na nagrody, $b = 1,24$; $SE = 0,50$; $p < 0,02$. Natomiast wśród osób w związkach narzeczeńskich i małżeństwach, marginalnie istotne ale ujemne związki wrażliwości na kary z Wyjściem zanotowano tylko wśród osób o wysokiej wrażliwości na nagrody, $b = -1,44$; $SE = 0,85$; $p < 0,09$. Wyniki zobrazowano na rysunkach 39-40 (s. 174).

Brak lub umiarkowany poziom zaangażowania

Rysunek 39. Interakcja wrażliwości na nagrody, wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 2*) dla reakcji Wyjścia (warunek: brak lub umiarkowane zaangażowanie).
Źródło: opracowanie własne.

Wysoki poziom zaangażowania

Rysunek 40. Interakcja wrażliwości na nagrody, wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 2*) dla reakcji Wyjścia (warunek: wysoki poziom zaangażowania).
Źródło: opracowanie własne.

Im wyższa wrażliwość na kary w związkach niezaangażowanych, u osób silnie waloryzujących nagrody wzrasta poczucie krzywdy, z kolei u osób silnie zaangażowanych, o silnej wrażliwości na nagrody występuje ujemny związek wrażliwości na kary z poczuciem krzywdy. Ten układ wyników może sugerować, iż dla osób silnie zaangażowanych system reagowania na kary być może ulega pewnemu przestawieniu, tak by zagrażające relacji bodźce nie powodowały tendencji do wycofania lub ucieczki, którą generuje system wrażliwości na kary (Corr, 2009a), lub też silny system nagrody modyfikuje reakcje systemu reaktywności na kary w celu wyhamowania reakcji na potencjalne potknięcia relacyjne partnera.

Żadna z zależności moderacyjnych badanych dla reakcji Dialogiem (tabela 33 na następnej stronie) nie mogła być analizowana, z uwagi na fakt, iż krok, w którym została włączona do modelu nie zmieniał istotnie jego dopasowania. Dekompozycję obu efektów interakcyjnych wykonano zatem jedynie w celach poglądowych.

Tabela 33

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Dialog (badanie 5)

	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 4	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,07		0,02		0,04		0,02	
	*							
Wiek		-0,04		-0,05		-0,04		-0,06
Płeć		-0,12		-0,16		-0,17†		-0,18*
<i>dummy 1</i>		0,05		0,06		0,10		0,04
<i>dummy 2</i>		0,22*		0,19†		0,16		0,24*
Wrażliwość na nagrody				-0,15†		-0,06		-0,02
Wrażliwość na kary				-0,05		0,06		0,09
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 1</i>						-0,23*		-0,20†
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 2</i>						0,05		0,05
Wrażliwość na kary x <i>dummy 1</i>						-0,17		-0,16
Wrażliwość na kary x <i>dummy 2</i>						0,13		0,14
Wrażliwość na nagrody x Wrażliwość na kary						-0,06		0,07
WNN x WNK x <i>dummy 1</i>								-0,19
WNN x WNK x <i>dummy 2</i>								0,19*
	adj. R^2	0,05		0,06		0,07		0,09
	F	3,18*		2,69*		2,20**		2,21***

Adnotacja. WNN – wrażliwość na nagrody; WNK – wrażliwość na kary; *dummy 1* – zmienna kontrastująca osoby samotne vs. w związkach; *dummy 2* – zmienna kontrastująca osoby samotne i w związkach nieformalnych vs. w związkach narzeczeńskich i małżeńskich.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Analiza interakcji Wrażliwość na nagrody x *dummy 1* wykazała, iż wrażliwość na nagrody nie wiąże się istotnie z gotowością do reagowania Dialogiem wśród osób niezaangażowanych w relacje, $b = 0,53$; $SE = 0,59$; $t = 0,89$; $p < 0,37$, zaś jest negatywnym predyktorem tej strategii wśród osób o umiarkowanym i niskim zaangażowaniu, $b = -0,93$; $SE = 0,31$; $t = -2,95$; $p < 0,004$. Analiza interakcji Wrażliwość na kary x Wrażliwość na nagrody x *dummy 2* wykazała, iż jedyny marginalnie istotny statystycznie współczynnik regresji zanotowano między wrażliwością na nagrody a niższą skłonnością do stosowania

strategii Dialogu wśród osób o wysokiej wrażliwości na kary, które nie były w związkach lub były w związkach nieformalnych, $b = -0,84$; $SE = 0,45$; $t = -1,85$; $p < 0,07$. Wynik ten jednak sugeruje, iż osoby o wysokiej wrażliwości na nagrody i kary mogą chętniej rezygnować ze strategii Dialogu przy doświadczaniu krzywdy, gdy pozostają w związkach o niższym zaangażowaniu, które łatwiej opuścić. Zestawienie obu wyników sugeruje, iż wrażliwość na nagrody będzie najsilniejszym predyktorem ujemnym gotowości do stosowania strategii Dialogu u osób o wysokiej wrażliwości na kary w związkach o umiarkowanym zaangażowaniu.

Żaden z modeli regresyjnych dla zmiennej Lojalność nie był istotny statystycznie (tabela 34). W oparciu o rozważane zmienne predykcja skłonności do reagowania Lojalnością na krzywdzące zachowania partnera nie jest efektywna.

Tabela 34

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Lojalność (badanie 5)

	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 4	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,02		0,01		0,01		0,01	
Wiek		0,09		0,10		0,10		0,09
Płeć		-0,10		-0,13		-0,14		-0,14
<i>dummy 1</i>		0,05		0,04		0,06		0,04
<i>dummy 2</i>		-0,06		-0,04		-0,04		0,01
Wrażliwość na nagrody				-0,05		-0,02		0,01
Wrażliwość na kary				0,10		0,17		0,19
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 1</i>						-0,07		-0,05
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 2</i>						0,04		0,04
Wrażliwość na kary x <i>dummy 1</i>						-0,05		-0,04
Wrażliwość na kary x <i>dummy 2</i>						0,13		0,14
Wrażliwość na nagrody x Wrażliwość na kary						0,02		0,08

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 4	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
WNN x WNK x <i>dummy 1</i>								-0,05
WNN x WNK x <i>dummy 2</i>								0,11
adj. R^2	< 0,01		< 0,01		< 0,01		< 0,01	
F	0,82		0,94		0,68		0,66	

Adnotacja. WNN – wrażliwość na nagrody; WNK – wrażliwość na kary; *dummy 1* – zmienna kontrastująca osoby samotne vs. w relacjach romantycznych; *dummy 2* – zmienna kontrastująca osoby samotne i w związku nieformalnych vs. osoby w związkach narzeczeńskich i małżeńskich.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

W drugim kroku analizy dla reakcji Zaniedbania (tabela 35 na następnej stronie) nie zanotowano istotnego wzrostu wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,03$; F dla zmiany (5, 156) = 0,88; $p < 0,49$, stąd marginalnie istotna interakcja Wrażliwość na nagrody x *dummy 2* nie powinna być rozpatrywana, jednak w związku z uzyskaniem przez nią istotności statystycznej w czwartym kroku, dokonano jej dekompozycji (ma ona charakter pogładowy, gdyż w kroku tym istotna okazała się interakcja wyższego rzędu obejmująca Wrażliwość na nagrody x *dummy 2*). Wśród osób niezaangażowanych i o umiarkowanym zaangażowaniu, związek wrażliwości na nagrody i gotowości do stosowania strategii Zaniedbania był dodatni, $b = 1,19$; $SE = 0,41$; $t = 2,93$; $p < 0,004$, zaś u osób w związkach narzeczeńskich i małżeńskich, zależności były nieistotne, $b = -0,25$; $SE = 0,63$; $t = -0,39$; $p < 0,70$.

W analizie interakcji WNN x WNK x *dummy 2* uzyskano istotny przyrost wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,04$; F dla zmiany (1, 155) = 7,55; $p < 0,007$, zaś wskaźnik interakcji był istotnym predyktorem, $b = -3,20$; $SE = 1,16$; $t = -2,75$; $p < 0,07$. U osób niezaangażowanych i pozostających w związkach o umiarkowanym zaangażowaniu, przy umiarkowanej wrażliwości na kary występował istotny statystycznie dodatni związek wrażliwości na nagrody i gotowości do Zaniedbania, $b = 1,10$; $SE = 0,40$; $t = 2,77$; $p < 0,006$, podobnie u osób o wysokiej wrażliwości na kary, $b = 1,50$; $SE = 0,52$; $t = 2,90$; $p < 0,004$. Przy niskim poziomie wrażliwości na krzywdy związek był nieistotny, $b = 0,70$; $SE = 0,58$; $t = 1,20$; $p < 0,22$. U osób pozostających w związkach narzeczeńskich i małżeńskich, przy wysokim poziomie wrażliwości na kary wrażliwość na nagrody była ujemnym predyktorem Zaniedbania, $b = -1,90$; $SE = 0,94$; $t = -2,01$; $p < 0,05$. Przy niskim i umiarkowanym poziomie wrażliwości na kary zależności były nieistotne, $b < 0,77$; $SE < 0,65$; $t < 1,19$; $p > 0,23$. Wyniki

dekompozycji przedstawiono na Rysunkach 41-42 (s. 179).

Tabela 35

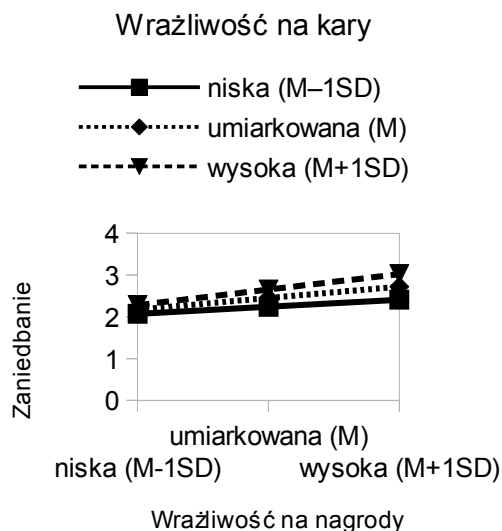
Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Zaniedbanie (badanie 5)

	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 4	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,04		0,05*		0,03		0,04*	
Wiek		0,08		0,10		0,10		0,1
Płeć		0,03		0,07		0,06		0,06
<i>dummy 1</i>		0,06		0,03		-0,01		-0,02
<i>dummy 2</i>		-0,24*		-0,17		-0,14		-0,22*
Wrażliwość na nagrody				0,21*		0,13		0,08
Wrażliwość na kary				0,18*		0,09		0,06
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 1</i>						0,13		0,09
Wrażliwość na nagrody x <i>dummy 2</i>						-0,20†		-0,24*
Wrażliwość na kary x <i>dummy 1</i>						0,15		-0,11
Wrażliwość na kary x <i>dummy 2</i>						-0,14		-0,18†
Wrażliwość na nagrody x Wrażliwość na kary						-0,06		-0,08
WNN x WNK x <i>dummy 1</i>								-0,08
WNN x WNK x <i>dummy 2</i>								-0,22*
	adj. R^2	0,01	0,05	0,05	0,05	0,08		
	F	1,57	2,49*	1,78†	2,16*			

Adnotacja. WNN – wrażliwość na nagrody; WNK – wrażliwość na kary; *dummy 1* – zmienna kontrastująca osoby samotne vs. w relacjach romantycznych; *dummy 2* – zmienna kontrastująca osoby samotne i w związku nieformalnych vs. osoby w związkach narzeczeńskich i małżeńskich.

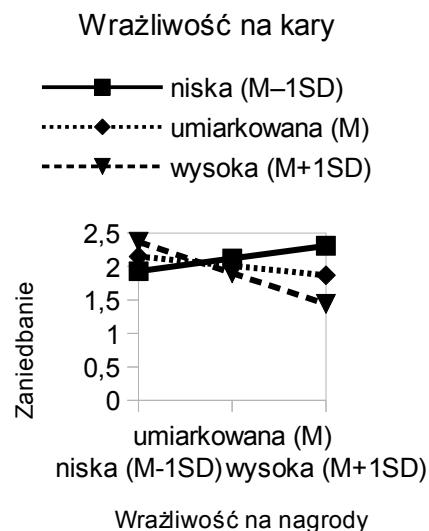
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$

Brak lub umiarkowany poziom zaangażowania

Rysunek 41. Interakcja wrażliwości na nagrody i kary i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 2*) dla reakcji Zaniedbania (warunek: brak lub umiarkowane zaangażowanie).
Źródło: opracowanie własne.

Wysokie zaangażowanie

Rysunek 42. Interakcja wrażliwości na nagrody i kary i poziomu zaangażowania relacji (*dummy 2*) dla reakcji Zaniedbania (warunek: wysokie zaangażowanie).
Źródło: opracowanie własne.

Zauważyć należy, że wśród osób o wysokiej WNK, zależność między WNN a Zaniedbaniem jest ujemna w zaangażowanych związkach, a dodatnia w mniej zaangażowanych. (Alternatywnie te interakcję można rozpatrywać tak, że wśród osób niezaangażowanych i o umiarkowanym zaangażowaniu, przy umiarkowanej wrażliwości na nagrody, wrażliwość na kary jest dodatnim predyktorem, $b = 0,76$; $SE = 0,35$; $t = 2,18$; $p < 0,03$, tak jak przy wysokiej wrażliwości na nagrody, $b = 1,13$; $SE = 0,49$; $t = 2,28$; $p < 0,02$. Zaś u osób o wysokim zaangażowaniu, przy wysokiej wrażliwości na nagrody wrażliwość na kary jest ujemnym predyktorem Zaniedbania, $b = -1,62$; $SE = 0,83$; $t = -1,94$; $p < 0,054$. Pozostałe zależności są nieistotne statystycznie, $t < 1,23$.

Dyskusja

Układ wyników uzyskany w tym badaniu uzasadnia traktowanie poziomu zaangażowania jako istotnego wyznacznika funkcjonowania w relacji romantycznej (por. Rusbult i Van Lange, 2003), ale i moderatora zależności dyspozycji osobistych z reagowaniem na wykroczenia relacyjne partnera. Pozostawanie niezaangażowanym

lub trwanie w związkach o umiarkowanym zaangażowaniu, w porównaniu do poważnie zaangażowanych relacji narzeczeńskich i małżeńskich, koreluje z podniesioną gotowością do reagowania Wyjściem i Zaniemaniem, silniejsze zaangażowanie promuje zaś stosowanie strategii Dialogu. Rezultaty te potwierdzają istotną rolę zaangażowania jako czynnika uruchamiającego zachowania podtrzymujące relację (Rusbult i Buunk, 1993).

W badaniu potwierdzono także interakcyjny charakter działania systemów wrażliwości na nagrody i kary (por. *joint subsystem hypothesis*; Corr, 2001). Wykazano, iż przy wysokiej wrażliwości na nagrody, wrażliwość na kary była istotnym dodatnim predyktorem doświadczenia krzywdy. Wynik ten może wynikać z podwyższonej ogólnej pobudliwości u osób, z silnie reaktywnymi systemami wrażliwości na wzmocnienia (*arousability*; Corr, 2008). U osób takich reakcje na wszelkie bodźce mogą być wzmożone, co może szczególnie przejawiać się w reakcji na zdarzenia awersyjne, takie jak krzywda, które naturalnie wywołują silniejsze reakcje niż sytuacje pozytywne (*bad is stronger than good*; Baumeister, Bratslavsky, Finkenauer i Vohs, 2001). Wśród osób niezaangażowanych lub umiarkowanie zaangażowanych, wrażliwość na kary była istotnym predyktorem reagowania Wyjściem przy umiarkowanej i wysokiej wrażliwości na nagrody. Natomiast wśród osób w związkach narzeczeńskich i małżeństwach, marginalnie istotne ujemne związki wrażliwości na kary z Wyjściem zanotowano wśród osób o wysokiej wrażliwości na nagrody. Uzyskane układ wyników może sugerować, iż ogólna wysoka wrażliwość na bodźce zarówno awersyjne jak i apetytywne, skutkuje silnym pobudzeniem emocjonalnym (np. poczuciem krzywdy lub gniewem), które stanowi pozytywny predyktor reakcji destruktywnych dla relacji (Kammerath i Dweck, 2006). Jednakże zależność w związkach silnie zaangażowanych ma odwrotny kierunek. Wydaje się, iż może on wynikać z faktu, iż dla osób silnie zaangażowanych wycofanie z relacji ma zawyżoną wartość awersyjną, stąd wrażliwość na kary będzie wiązała się z niższą gotowością do wycofywania się, zwłaszcza wśród osób silnie wrażliwych na nagrody, skoro wartość nagradzająca relacji z partnerem jest w silnie zaangażowanych związkach wysoka.

Poziom zaangażowania moderował zależności między wrażliwością na nagrody i kary a reagowaniem na krzywdy w relacji romantycznej. Wrażliwość na nagrody była dodatnim predyktorem reagowania Wyjściem tylko wśród osób niezaangażowanych i umiarkowanie zaangażowanych. Osoby pozostające w związkach, których opuszczenie wiąże się z niższymi sankcjami społecznymi i słabszym poczuciem żalu (z uwagi na niższe zaangażowanie) mogą odczuwać większą frustrację, wynikającą z nieuzyskiwania nagród relacyjnych (co stanowi typ krzywdy), stąd system reagowania na nagrody będzie skłaniał ich do poszukiwania

pozytywnych wzmocnień poza relacją. Wyniki te mogą korespondować z oszacowaniem poziomu porównania dla alternatyw, i dostrzeganiem lepszej możliwości uzyskiwania gratyfikacji w kontakcie z innymi, potencjalnymi partnerami (Van Lange, 2011).

Wrażliwość na kary była dodatnim predyktorem reagowania Wyjściem wśród osób w związkach w porównaniu do osób niezaangażowanych, jednakże podobna zależność ujawniła się w porównaniu osób niezaangażowanych i umiarkowanie zaangażowanych (zależność dodatnia była istotna statystycznie) względem silnie zaangażowanych (zależność nieistotna). Zaobserwowany układ wyników sugeruje, iż zależność dodatnia jest obserwowana zwłaszcza w grupie osób umiarkowanie zaangażowanych. Uzyskany rezultat można tłumaczyć obserwacją, iż silna reaktywność lub wrażliwość na negatywne interakcje w związkach wiąże się z istotnym obniżeniem jakości relacji (Arriaga, Reed, Goodfriend i Agnew, 2006; Campbell, Simpson, Boldry i Kashy, 2005; Jacobson, Follette i McDonald, 1982; Simpson, Ickes i Grich, 1999). Stąd uwarunkowaniem wysokiej jakości długotrwałych i zaangażowanych relacji jest pewna doza odporności na łagodne lub umiarkowane zagrożenia relacji (Arriaga, Slaughterbeck, Cappelz i Hmurovic, 2007). W związkach o umiarkowanym zaangażowaniu mogły nie ulec wykształceniu odpowiednie mechanizmy uodporniania na wykroczenia partnera, dlatego u osób bardziej wrażliwych na kary uruchamiana jest w tych relacjach strategia Wyjścia jako forma minimalizacji dalszych negatywnych wzmocnień.

Uzyskane wyniki wskazują, iż wrażliwość na nagrody będzie najsilniejszym predyktorem ujemnym gotowości do stosowania strategii Dialogu u osób o wysokiej wrażliwości na kary w związkach o umiarkowanym zaangażowaniu. Rezultat ten ponownie nawiązuje do potencjalnej roli frustracji osób o wysokiej wrażliwości na nagrody, którzy nie otrzymują spodziewanych wzmocnień pozytywnych ze strony partnerów, a doświadczają raczej negatywnych interakcji. Corr (2002b) zauważył, że frustrujący brak nagrody powinien pojawiać się u osób o wysokim poziomie reaktywności BAS w początkowych fazach reakcji na bodziec, zaś wykrycie sygnalizowanego przez frustrację stanu rozbieżności między oczekiwaną nagrodą a jej brakiem dopiero powinno stawać się wejściem do aktywacji BIS. W związkach o umiarkowanym zaangażowaniu osoby o wyższej wrażliwości na nagrody mogą ograniczać gotowość do stosowania strategii Dialogu mając na celu pozostawienie zaangażowania w relację na aktualnym poziomie lub lekkie wycofanie zaangażowania, co może mieć rolę obronną przez dalszym doświadczaniem nieprzyjemnych emocji na skutek wykroczeń partnera. Siła zaangażowania w relację pozostaje w odwrotnej zależności z posiadaną w niej władzą, a zatem koreluje także z większą dotkliwością wykroczeń

partnera (por. Felmlee, 1994; Sprecher, Schmeekle i Felmlee, 2006; Waller, 1937). Wyniki badania pokazały ponadto, że przy wysokim zaangażowaniu, zwłaszcza u osób o silnej podatności na kary, wrażliwość systemu reagowania na nagrody jest z ujemnej zależności z gotowością do stosowania strategii Zaniedbania. W związkach o silnym zaangażowaniu, partner romantyczny jest szczególnie cenionym źródłem wzmocnień, stąd zwłaszcza u osób wysoko reaktywnych na (o podwyższonej wrażliwości na) nagrody i kary, hamowaniu ulega gotowość do podejmowania zachowań destrukcyjnych (np. zaniedbywania partnera), gdyż ich przejawianie mogłoby skutkować utratą partnera, a wraz z nią redukcją cenionego źródła wzmocnień.

BADANIE 6

Bliskość między partnerami romantycznymi wyraża się w dużej częstotliwości kontaktów, zróżnicowaniu wykonywanych wspólnie czynności, postrzeganiu istotnego wpływu partnera na własne decyzje, a także silniej współzależności, pokrywaniu się reprezentacji poznawczych siebie i partnera, (Aron i in., 1993; Bersheid i in., 1983). Dla osób pozostających w dużej bliskości z partnerem, relacja romantyczna ma silną wartość nagradzającą (por. McAdams, 1989), co może chronicznie aktywizować system reagowania na nagrody (BAS). Silna współzależność wiąże się również z bardziej akomodacyjnym funkcjonowaniem wobec partnera (Rusbult i Van Lange, 2003). Jednym z mechanizmów promujących taki styl funkcjonowania jest pogłębianie wzajemnego ujawniania siebie (*self-disclosure*) między partnerami, a także zwiększanie responsywności względem partnera (Laurenceau i in., 2004; Reis i Shaver, 1988). Ustosunkowania te mogą modyfikować związki między wrażliwością na wzmocnienia relacyjne (Laurenceau i in., 2010) a tendencjami w reagowaniu na niepożądane zachowania partnera. Silniejsze ujawnianie siebie i większa bliskość może z jednej strony ułatwiać empatyzowanie z partnerem i hamować tendencje wynikające z dużej wrażliwości na jego awersyjne zachowania (McCullough i in., 1997), jednak z drugiej strony osoby wrażliwe na wzmocnienia negatywne mogą w związkach, w których bardziej odkryli siebie, silniej reagować na przejawy krzywdy lub braku wrażliwości.

W badaniu szóstym analizie poddano hipotezę 2.3., w której przewidywano, że w relacjach o wysokim poziomie bliskości wrażliwość behawioralnego systemu dążenia koreluje dodatnio z aktywnym i konstruktywnym reagowaniem w konflikcie, zaś w relacjach o niższym poziomie bliskości wrażliwość behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia dodatnio koreluje z reakcjami aktywnymi i destruktywnymi. Dodatkowo prowadzono porównanie zależności między zmiennymi między osobami samotnymi i pozostającymi w związkach, mając na celu wskazanie jak kontekst relacji (romantycznej vs. przyjaźni) zmienia zależności między reaktywnością systemów BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy.

Metoda

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 111 osób (100 kobiet i 11 mężczyzn), w wieku od 20 do 39 lat, $M = 21,12$ lat; $SD = 2,79$ roku. Wśród nich 72 osoby pozostawały w związku romantycznym

(59 w związku nieformalnym; 10 w narzeczeńskim i 3 w małżeńskim), który trwał od 1 do 204 miesięcy (17 lat), $M = 33,06$; $SD = 34,76$. W czasie badania 39 osób nie było w związku romantycznym. Osoby badane wypełniały kwestionariusz wrażliwości na wzmocnienia, kolejno stosowano losową manipulację poczuciem bliskości (warunek dużej bliskości, $n = 57$; warunek małej bliskości, $n = 54$), zaś po manipulacji proszono o ocenę reakcji na sytuacje krzywdy.

Narzędzia

Skale Jackson-5 (Jackson, 2009; polska wersja; Moroń i in., 2016). Zastosowana skala miała identyczną postać jak ta, stosowana w Badaniu 2. Kwestionariusz mierzy reaktywność behawioralnego systemu dążenia, behawioralnego systemu hamowania oraz reaktywność systemów walki, ucieczki i znieruchomienia. Każda podskala obejmuje 6 pozycji, ocenianych na skali od 0 do 7 (por. załącznik 2).

Skala reagowania na krzywdy (załącznik 19 w Aneksie). Zastosowano identyczną skalę jak w Badaniu 4. Dla 12 sytuacji krzywdy (Finkel i in., 2001) mierzono tendencję do reagowania Wyjściem, Dialogiem, Lojalności i Zaniedbania, a także doświadczenie gniewu i krzywdy.

Manipulacja poczuciem bliskości. Poczuciem bliskości manipulowano w sposób analogiczny do manipulacji władza w Badaniu 4 (por. Galinsky i in., 2003). W warunku wysokiej bliskości osoby badane otrzymywały instrukcję:

Prosimy byś przypomnieli sobie jakieś konkretne wydarzenie, w którym czułeś/aś się szczególnie blisko związany/a ze swoim partnerem (swoją partnerką) w bliskim związku romantycznym (jeśli nie jesteś w związku – z przyjacielem/znajomym, lub inną bliską Ci osobą). Przez bliskość rozumiemy tutaj aspekt fizycznej bliskości, ale i wspólnotę poglądów, zainteresowań, tego, co Was łączy. Prosimy opisz taką sytuację – co się działo, jak się czułeś?

zaś w warunku niskiej bliskości:

Prosimy byś przypomnieli sobie jakieś konkretne wydarzenie, w którym czułeś/aś się szczególnie słabo związany/a ze swoim partnerem (swoją partnerką) w bliskim związku romantycznym (jeśli nie jesteś w związku – z przyjacielem/znajomym, lub inną bliską Ci osobą). Przez słaby związek rozumiemy tutaj brak fizycznej bliskości, ale i brak lub słabą wspólnotę poglądów, zainteresowań, sytuacje, gdy okazywało się, że coś was istotnie różni. Prosimy opisz taką sytuację – co się działo, jak się czułeś?

Wyniki

Statystyki opisowe, rzetelności i interkorelacje zmiennych przedstawiono w Tabeli 36. Skuteczność manipulacji sprawdzano poprzez analizę odpowiedzi osób badanych na instrukcję (od 1 – silny dystans do 7 – silna bliskość). W warunkach słabej bliskości odpowiedzi badanych zawierały opisy zachowań wyrażających większy dystans, $M = 2,37$; $SD = 0,86$, niż w warunkach silnej bliskości, $M = 5,68$; $SD = 1,16$; $t(109) = -17,14$; $p < 0,001$; $d = -1,70$. Manipulacja była efektywna.

Tabela 36

Średnie, odchylenia standardowe, współczynniki rzetelności (w nawiasach przy nazwach skal) oraz interkorelacje zmiennych (badanie 6)

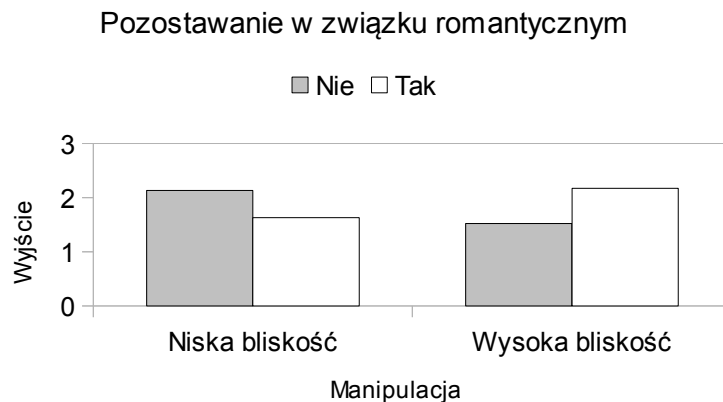
	<i>M</i> (<i>SD</i>)	Krzywdza	Gniew	Wyjście	Dialog	Lojalność	Zaniedbanie
BAS (0,65)	3,87 (0,55)	-0,02 [-0,07/0,02]	-0,08 [-0,12/-0,04]	-0,06 [-0,12/-0,03]	0,28** [0,35*/0,23*]	0,19* [0,11/0,22†]	-0,11 [-0,19/-0,05]
BIS (0,62)	3,65 (0,64)	0,42*** [0,78***/0,11]	0,50*** [0,75***/0,26*]	0,39*** [0,47**/0,34**]	-0,06 [0,03/-0,08]	0,07 [0,23/0,01]	0,41*** [0,59***/ 0,26*]
FFFS- Walka (0,69)	2,27 (0,71)	-0,04 [-0,01/-0,09]	-0,02 [0,03/-0,10]	0,34*** [0,51***/0,23†]	-0,04 [-0,24/0,12]	0,06 [0,08/0,08]	0,20* [0,23/0,16]
FFFS- ucieczka (0,59)	2,88 (0,76)	0,24* [0,42**/0,08]	0,28* [0,41**/0,14]	0,19* [0,34*/0,08]	0,02 [0,02/0,05]	0,06 [0,07/0,07]	0,15 [0,23/0,08]
FFFS- znierucho- mienie (0,65)	2,74 (0,71)	0,19* [0,33*/0,10]	0,18† [0,23/0,14]	0,26** [0,25/0,27*]	-0,25** [-0,06/ -0,33**]	-0,16 [-0,05/- 0,21†]	0,27** [0,29†/0,25*]
FFFS (0,66)	2,64 (0,47)	0,21* [0,39*/0,06]	0,24* [0,36*/0,11]	0,41*** [0,57***/0,31**]	-0,15 [-0,14/-0,12]	-0,03 [0,05/-0,06]	0,33** [0,39*/0,26*]
Manipu- lacja	–	0,07	-0,06	0,08	0,06	0,01	-0,08
Relacja	–	0,05	0,06	0,07	-0,21*	-0,13	-0,16†
	<i>M</i>	5,17	5,24	1,80	4,48	3,13	3,11
	<i>SD</i>	1,43	1,44	1,07	1,03	0,95	1,11
	α	0,87	0,89	0,77	0,76	0,63	0,75

Adnotacja. Płeć kodowano: 0 – mężczyzna; 1 – kobieta; Manipulację kodowano: -1 – niska bliskość; 1 – wysoka bliskość. W nawiasach kwadratowych zaprezentowano wyniki dla osób niepozostających w relacji romantycznej i pozostających w relacji romantycznej.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Dla łącznej oceny wpływu manipulacji poczuciem bliskości i pozostawania w relacji

romantycznej wykonano wielowymiarową analizę wariancji w schemacie: 2 (nie pozostający w związku vs. pozostający w związkach romantycznych) x 2 (manipulacja: niska bliskość vs. wysoka bliskość) dla zmiennych zależny wyrażających emocjonalne (gniew i krzywda) oraz behawioralne (Wyjście, Dialog, Lojalność, Zaniedbanie) reakcje na krzywdę (M Boxa = 83,64; $\chi^2 = 74,39$; $p < 0,15$). Efekty główne manipulacji, λ Wilksa = 0,95; $F(6, 102) = 0,96$; $p < 0,45$; $\eta_p^2 = 0,05$, ani pozostawania w relacji, λ Wilksa = 0,94; $F(6, 102) = 1,06$; $p < 0,39$; $\eta_p^2 = 0,06$, były nieistotne statystycznie. Efekt interakcji manipulacji i pozostawania w relacji romantycznej był istotny, λ Wilksa = 0,89; $F(6, 102) = 2,20$; $p < 0,048$; $\eta_p^2 = 0,11$. Przeprowadzone testy jednowymiarowe wykazały, iż jedynie pod względem tendencji do reagowania Wyjściem zanotowano istotną interakcję, $F(1, 107) = 8,45$; $p < 0,004$; $\eta_p^2 = 0,07$, jednak testy *post-hoc* nie wykazały istotnych różnic między grupami. Wykres interakcji zamieszczono na Rysunku 43 (s. 180). Pozostałe zależności były nieistotne statystycznie, $F < 2,60$; $p > 0,11$. Pod względem wrażliwości na wzmocnienia nie zanotowano istotnych różnic zależnych od pozostawania w relacji, ani manipulacji, $F < 1$. Interakcja czynnika relacji i manipulacji również nie różnicowała grupy pod względem wrażliwości na wzmocnienia, $F(5, 103) = 1,83$; $p < 0,11$; $\eta_p^2 = 0,08$.

Rysunek 43. Interakcja manipulacji poczuciem bliskości i pozostawania w związku romantycznych dla poziomu reakcji Wyjścia.

Źródło: opracowanie własne.

Wrażliwość na wzmocnienia a reagowanie na krzywdę: moderacyjna rola pozostawania w związku romantycznym

Analizy wykonano w trzech etapach za pomocą hierarchicznej analizy regresji. W pierwszych dwóch etapach do model włączano pięć czynników wrażliwości

na wzmocnienia, oraz ich interakcje z pozostawianiem w relacji oraz z manipulacją. W trzecim etapie przyjęto rozwiązanie trzyczynnikowe i dokonano oszacowania predykcyjnej roli interakcji z pozostawianiem w relacji, manipulacją i interakcji trzeciego stopnia: wrażliwość na wzmocnienia x pozostawianie w relacji x manipulacją. Wyniki zaprezentowano w tabelach 37 i 38 (na następnych stronach).

Tabela 37

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla poczucia gniewu i krzywdy (badanie 6)

	Poczucie gniewu						Poczucie krzywdy					
	Krok 1		Krok 2		Krok 3		Krok 1		Krok 2		Krok 3	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,24** *		0,09*			0,08*		0,28** *		0,14** *		0,05
Wiek		-0,09		-0,09		-0,10		-0,15		-0,15*		-0,17*
Płeć		0,49** *		0,38** *		0,27**		0,51** *		0,35** *		0,27**
Relacja		-0,03		-0,04		-0,05		-0,01		-0,03		-0,04
Manipulacja		0,10		0,09		0,16		-0,01		-0,04		0,02
BAS				0,06		0,04				-0,03		-0,09
BIS				0,28**		0,37***				0,37** *		0,43***
Walka				-0,05		-0,06				-0,06		-0,06
Ucieczka				0,09		0,06				0,14		0,15*
Znieruchomienie				0,02		0,03				-0,04		-0,07
BAS x Relacja						0,09						0,13
BIS x Relacja						-0,30**						-0,19*
Walka x Relacja						-0,05						-0,09
Ucieczka x Relacja						0,01						-0,03
Znieruchomienie x Relacja						-0,01						0,07
adj. R^2		0,22		0,27		0,32		0,25		0,37		0,39
F		8,51***		5,51***		4,74***		10,05***		8,03***		5,99***

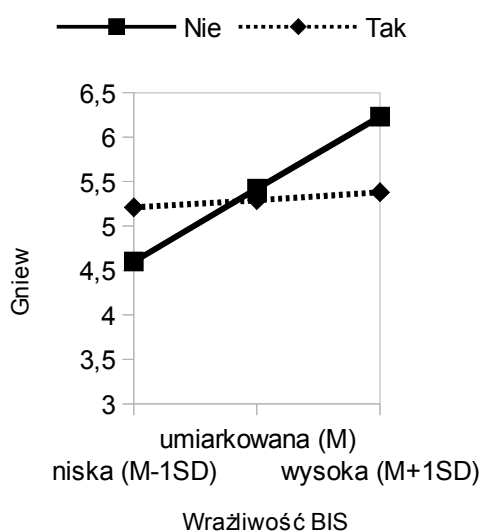
Adnotacja. Płeć kodowano: 0 – mężczyzna; 1 – kobieta; Rel – relacja kodowano: -1 – nie pozostawianie w relacji; 1 – pozostawianie w relacji.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Interakcję BIS x Relacja dla poczucia gniewu przeanalizowano metoda bootstrappingu (10 000 próbek). Wprowadzenie do modelu badanej interakcji istotnie poprawiało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,06$; F dla zmiany (1, 96) = 9,54; $p < 0,0026$. U osób nie pozostających w związkach notowano istotny statystycznie dodatni związek między BIS z reagowaniem gniewem, $b = 1,39$; $SE = 0,33$; $t = 4,25$; $p < 0,001$, zaś u osób pozostających w związkach romantycznych zależność była dodatnia, ale nieistotna statystycznie, $b = 0,15$; $SE = 0,23$; $t = 0,64$; $p < 0,25$. Wyniki analizy przedstawiono na rysunku 44.

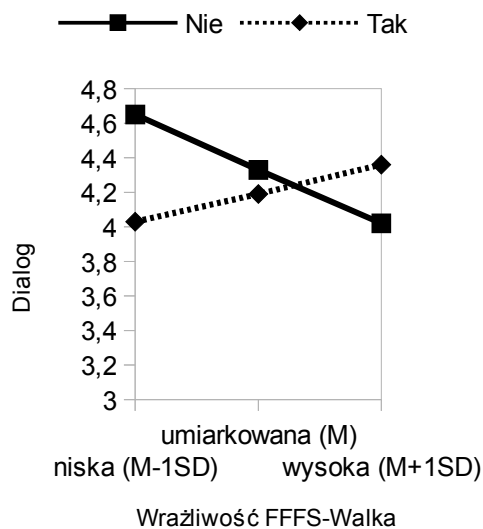
Interakcja BIS i Relacji była istotna dla poczucia krzywdy, jednak krok, w którym włączano ją do modelu nie przyniósł istotnej zmiany w wyjaśnianej wariancji poczucia krzywdy. Analiza tej relacji została wykonana jedynie w celach poglądowych i ujawniła, iż wśród osób nie pozostających w relacji BIS wiązało się dodatnio z poczuciem krzywdy, $b = 1,26$; $SE = 0,30$; $t = 4,19$; $p < 0,001$, natomiast związek BIS z poczuciem krzywdy u osób w związkach był słabszy, ale również istotny, $b = 0,48$; $SE = 0,21$; $t = 2,33$; $p < 0,02$.

Pozostawanie w związku romantycznym

Rysunek 44. Interakcja reaktywności BIS i statusu relacji dla poczucia Gniewu.
Źródło: opracowanie własne.

Pozostawanie w związku romantycznym

Rysunek 45. Interakcja reaktywności FFFS-walka i statusu związku dla reakcji Dialogu.
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 38

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania

	Wyjście		Dialog		Lojalność		Zaniedbanie	
	Krok 2	Krok 3	Krok 2	Krok 3	Krok 2	Krok 3	Krok 2	Krok 3
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,26***	0,04	0,10*	0,08†	0,07	0,02	0,14**	0,02
Wiek	-0,01	-0,04	0,18*	0,24*	0,14	0,15	-0,13	-0,15†
Płeć	0,04	0,02	-0,13	-0,18†	-0,03	-0,08	0,22*	0,19†
Relacja	-0,05	-0,07	-0,08	-0,06	-0,12	-0,12	0,05	0,04
Manipulacja	0,05	0,08	0,11	0,12	-0,02	0,01	-0,09	-0,07
BAS	-0,02	-0,08	0,21*	0,24*	0,13	0,11	-0,04	-0,08
BIS	0,29**	0,28**	0,02	0,08	0,10	0,16	0,27**	0,30**
Walka	0,32***	0,34***	-0,03	-0,07	0,07	0,05	0,17†	0,17†
Ucieczka	0,05	0,12	0,11	0,02	0,10	0,06	-0,01	0,01
Znieruchomienie	0,19*	0,13	-0,21*	-0,15	-0,17	-0,15	0,16†	0,15
BAS x Relacja		0,14		-0,10		-0,04		0,12
BIS x Relacja		-0,01		-0,18		-0,15		-0,06
Walka x Relacja		-0,14		0,23*		0,04		-0,04
Ucieczka x Relacja		-0,12		0,10		0,06		0,03
Znieruchomienie x Relacja		0,10		-0,12		-0,02		0,01
adj. R^2	0,23	0,23	0,13	0,18	0,03	<0,01	0,24	0,22
F	4,54***	3,34***	2,88**	2,69**	1,36	0,99	4,85***	3,21***

Dla reagowania Dialogiem istotna była interakcja FFFS-Walki i Relacji, a jej wprowadzenie do modelu regresyjnego istotnie zwiększało jego dopasowanie, $\Delta R^2 = 0,05$; F dla zmiany (1, 96) = 6,29; $p < 0,014$. Zależność między FFFS-Walka a Dialogiem była ujemna wśród osób nie pozostających w związkach, $b = -0,50$; $SE = 0,23$; $t = -2,17$; $p < 0,03$, zaś u osób w związkach zależność była nieistotna, $b = 0,27$; $SE = 0,20$; $t = 1,32$; $p < 0,19$. Interakcje zilustrowano na rysunku 45 (s. 188).

Wrażliwość na wzmocnienia a reagowanie na krzywdę: moderacyjna rola manipulacji bliskością

W etapie drugim testowano moderacyjną rolę manipulacji eksperymentalnej poczuciem bliskości. Z uwagi na równoważność kroków 1 i 2 względem poprzedniej analizy w tabelach podsumowano jedynie krok 3. Wyniki analizy umieszczono w Tabeli 39 (s. 191).

W celach eksploracyjnych analizowano zależności interakcyjne między BIS a Manipulacją, oraz FFFS-Ucieczką a manipulacją dla wyjaśniania poczucia Gniewu. Interakcja BIS i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Gniewu, $\Delta R^2 = 0,03$; F zmiany (1, 96) = 4,03; $p < 0,05$. BIS wiązał się z Gniewem w sposób istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia bliskości, $b = 1,11$; $SE = 0,29$; $t = 3,87$; $p < 0,001$, zaś związek był nieistotny u osób w warunku niskiej bliskości, $b = 0,34$; $SE = 0,27$; $t = 1,34$; $p < 0,18$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rycinie 46 (s. 193). Dodanie do modelu interakcji FFFS-ucieczki i manipulacji wyjaśniało dodatkową proporcję wariancji Gniewu, $\Delta R^2 = 0,04$; F zmiany (1, 96) = 5,64; $p < 0,02$. FFFS-ucieczka wiązał się z Gniewem w sposób istotny statystycznie u osób w warunku niskiej bliskości, $b = 0,50$; $SE = 0,24$; $t = 2,04$; $p < 0,04$, zaś związek był nieistotny u osób w warunku wysokiej bliskości, $b = -0,29$; $SE = 0,23$; $t = -1,28$; $p < 0,20$. Zobrazowano ją na rysunku 47 (s. 193).

Interakcja BIS i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Krzywdy, $\Delta R^2 = 0,04$; F zmiany (1, 96) = 6,79; $p < 0,01$. BIS wiązał się z Krzywdą w sposób marginalnie istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia niskiej bliskości, $b = 0,40$; $SE = 0,23$; $t = 1,77$; $p < 0,08$, zaś związek był istotny u osób w warunku wysokiej bliskości, $b = 1,28$; $SE = 0,25$; $t = 5,05$; $p < 0,001$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rysunku 48 (s. 193).

Interakcja BAS i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Dialogu, $\Delta R^2 = 0,05$; F zmiany (1, 96) = 7,16; $p < 0,009$. BAS wiązał się z Dialogiem w sposób istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia niskiej bliskości, $b = 0,99$; $SE = 0,29$; $t = 3,47$; $p < 0,001$, zaś związek był nieistotny u osób w warunku

wysokiej bliskości, $b = 0,03$; $SE = 0,22$; $t = 0,13$; $p < 0,90$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rysunku 49 (s. 193).

Tabela 39

Wyniki 3 kroku hierarchicznej analizy regresji dla poczucia gniewu, krzywdy, oraz reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania (badanie 6)

	Gniew		Krzywda		Wyjście		Dialog		Lojalność		Zaniedbanie	
	Krok 3		Krok 3		Krok 3		Krok 3		Krok 3		Krok 3	
	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2	β
	0,06		0,06†		0,02		0,06		0,10*		0,09*	
Wiek		-0,09		-0,14†		0,01		0,19*		0,16†		-0,11
Płeć		0,34** *		0,31** *		0,02		-0,13		-0,03		0,21*
Relacja		-0,07		-0,08		-0,06		-0,11		-0,17†		0,02
Manipulacja		0,08		-0,04		0,04		0,12		-0,01		-0,10
BAS		0,06		-0,01		-0,04		0,27**		0,16		-0,10
BIS		0,35** *		0,42**		0,33***		-0,02		0,05		0,34** *
Walka		-0,06		-0,03		0,32***		0,02		0,15		0,19*
Ucieczka		0,06		0,09		0,05		0,10		0,05		0,02
Znieruchomienie		0,07		0,01		0,21*		-0,21*		-0,17		0,19*
BAS x Manipulacja		0,02		-0,01		0,08		- 0,25**		-0,13		0,16†
BIS x Manipulacja		0,18†		0,22*		0,02		0,03		0,05		0,06
Walka x Manipulacja		0,05		0,10		0,06		0,10		0,20*		0,15†
Ucieczka x Manipulacja		-0,22*		-0,13		-0,13		0,05		0,22*		-0,23*
Znieruchomienie x Manipulacja		0,10		0,08		0,11		-0,06		-0,02		0,03
adj. R^2		0,30		0,40		0,21		0,16		0,09		0,30
F		4,42***		6,30***		3,11***		2,51**		1,75†		4,33***

Adnotacja. Płeć kodowano: 0 – mężczyzna; 1 – kobieta; Manipulację kodowano: -1 – niska bliskość; 1 – wysoka bliskość; Rel – relacja.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Interakcja FFFS-walki i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Lojalności, $\Delta R^2 = 0,03$; F zmiany (1, 96) = 4,07; $p < 0,05$. FFFS-walka

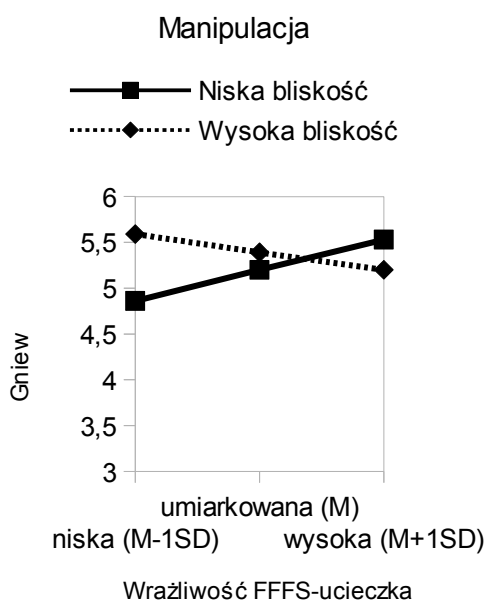
więzała się z Lojalnością w sposób istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia wysokiej bliskości, $b = 0,50$; $SE = 0,23$; $t = 2,20$; $p < 0,03$, związek był nieistotny u osób w warunku niskiej bliskości, $b = -0,07$; $SE = 0,17$; $t = -0,39$; $p < 0,70$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rysunku 50 (s. 194).

Interakcja FFFS-ucieczki i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Lojalności, $\Delta R^2 = 0,04$; F zmiany (1, 96) = 4,37; $p < 0,04$. FFFS-ucieczka wiązała się z Lojalnością w sposób marginalnie istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia wysokiej bliskości, $b = 0,36$; $SE = 0,20$; $t = 1,83$; $p < 0,07$, zaś związek był nieistotny u osób w warunku niskiej bliskości, $b = -0,24$; $SE = 0,21$; $t = -1,13$; $p < 0,26$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rycinie 51 (s. 194).

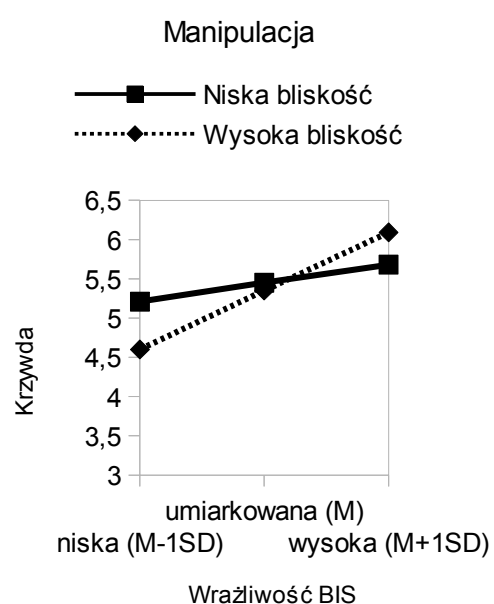
Interakcja BAS i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Zaniedbania, $\Delta R^2 = 0,02$; F zmiany (1, 96) = 3,64; $p < 0,06$. BAS wiązał się z Zaniedbaniem w sposób marginalnie istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia niskiej bliskości, $b = -0,51$; $SE = 0,27$; $t = -1,93$; $p < 0,06$, zaś związek był nieistotny u osób w warunku wysokiej bliskości, $b = 0,13$; $SE = 0,21$; $t = 0,61$; $p < 0,55$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rysunku 52 (s. 194).

Interakcja FFFS-walki i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Zaniedbania, $\Delta R^2 = 0,02$; F zmiany (1, 96) = 2,95; $p < 0,09$. FFFS-walka wiązał się z Zaniedbaniem w sposób marginalnie istotny statystycznie u osób w warunku wzbudzenia wysokiej bliskości, $b = 0,57$; $SE = 0,24$; $t = 2,40$; $p < 0,02$, zaś związek był nieistotny u osób w warunku niskiej bliskości, $b = 0,07$; $SE = 0,18$; $t = 0,38$; $p < 0,71$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rysunku 53 (s. 195).

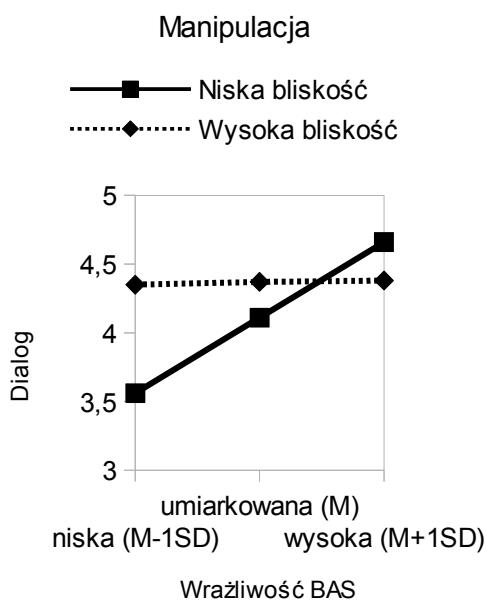
Interakcja FFFS-ucieczki i manipulacji, po dodaniu do modelu wyjaśniała istotną proporcję wariancji Zaniedbania, $\Delta R^2 = 0,04$; F zmiany (1, 96) = 6,14; $p < 0,02$. FFFS-ucieczka wiązał się z Zaniedbaniem w sposób marginalnie istotny statystycznie i dodatni u osób w warunku wzbudzenia niskiej bliskości, $b = 0,39$; $SE = 0,21$; $t = 1,80$; $p < 0,07$, zaś związek był ujemny i ponownie marginalnie istotny u osób w warunku wysokiej bliskości, $b = -0,34$; $SE = 0,20$; $t = -1,68$; $p < 0,10$. Kształt interakcji zaprezentowano na Rysunku 54 (s. 195).

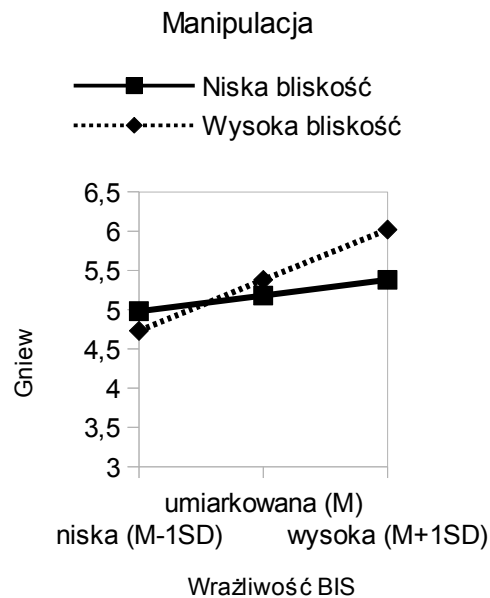
Rysunek 46. Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i manipulacji dla poczucia Gniewu.
 Źródło: opracowanie własne.

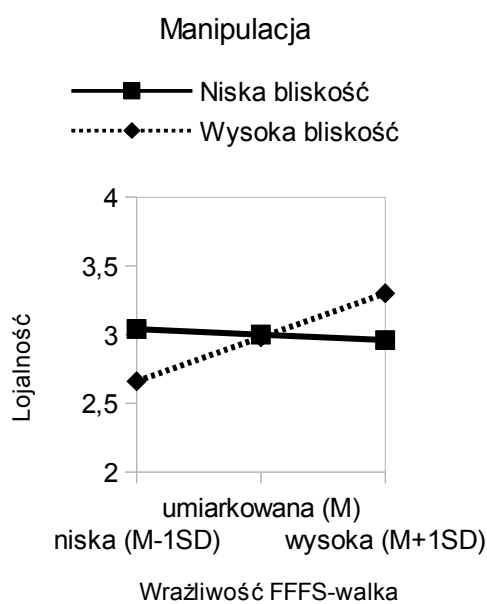
Rysunek 47. Interakcja reaktywności BIS i manipulacji dla poczucia Krzywdy.
 Źródło: opracowanie własne.

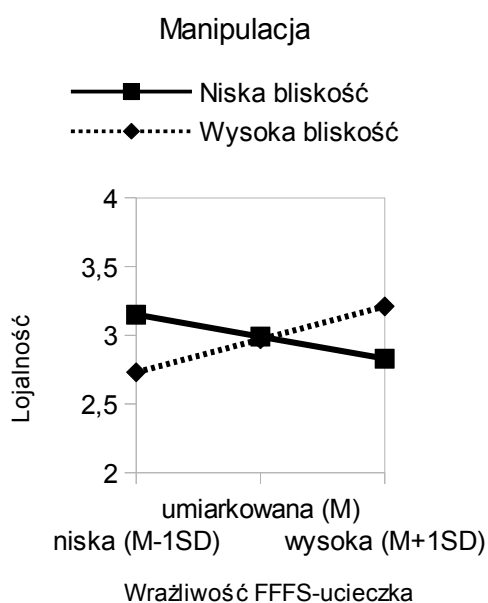
Rysunek 48. Interakcja reaktywności BAS i manipulacji dla strategii Dialogu.
 Źródło: opracowanie własne.

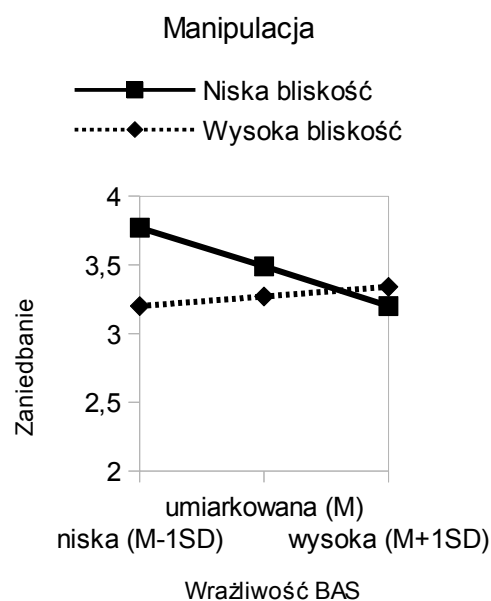
Rysunek 49. Interakcja reaktywności BIS i manipulacji dla poczucia Gniewu.
 Źródło: opracowanie własne.

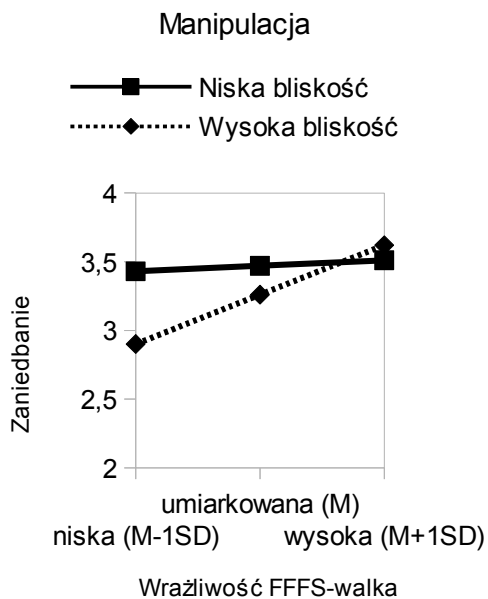
Rysunek 50. Interakcja reaktywności FFFS-walka i manipulacji dla strategii Lojalności.
 Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 51. Interakcja FFFS-ucieczka i manipulacji dla strategii Lojalności.
 Źródło: opracowanie własne.

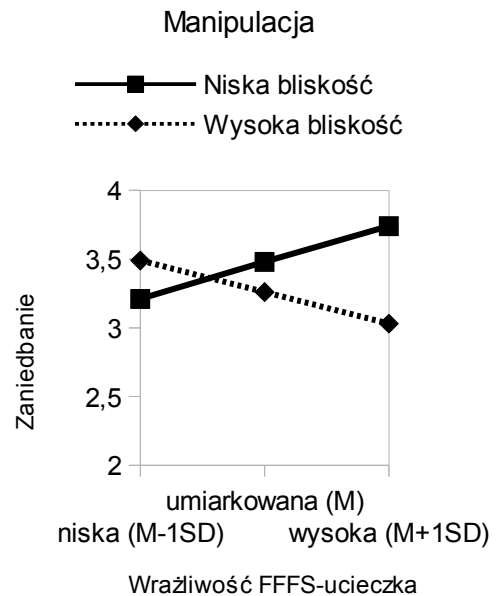

Rysunek 52. Interakcja reaktywności BAS i manipulacji dla strategii Zaniedbania.
 Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 53. Interakcja reaktywności FFFS-walka i manipulacji dla strategii Zaniebania.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 54. Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i manipulacji dla strategii Zaniebania.

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzono dodatkową analizę, w czwartym kroku której do modelu włączano potrójne interakcje: wrażliwość BAS/BIS/FFFS x Manipulacja x Relacja. Krok ten nie przyniósł istotnych zmian wyjaśnianej wariancji Poczucia gniewu, $\Delta R^2 = 0,01$; F dla zmiany (3, 94) = 0,74; $p < 0,53$, Poczucia krzywdy, $\Delta R^2 = 0,02$; F dla zmiany (3, 94) = 1,30; $p < 0,28$, Lojalności, $\Delta R^2 = 0,02$; F dla zmiany (3, 94) = 0,79; $p < 0,50$, oraz Zaniebania, $\Delta R^2 = 0,04$; F dla zmiany (3, 94) = 1,87; $p < 0,14$.

Istotną zmianę wyjaśnianej wariancji zanotowano dla strategii Wyjścia, $\Delta R^2 = 0,06$; F dla zmiany (3, 94) = 2,62; $p < 0,055$, oraz Dialogu, $\Delta R^2 = 0,07$; F dla zmiany (3, 94) = 3,05; $p < 0,03$. Model regresyjny dla Wyjścia był w kroku czwartym istotny statystycznie, $F(16, 110) = 2,92$; $p < 0,001$; $\text{adj. } R^2 = 0,22$, zaś istotnym predyktorem była interakcja FFFS x Manipulacja x Relacja, $b = 0,54$; $SE = 0,23$; $t = 2,39$; $p < 0,02$. Dekompozycja tej interakcji wykazała, iż dodatni i istotny statystycznie związek między FFFS a Wyjściem wystąpił u osób nie pozostających w związkach, w warunku niskiej bliskości, $b = 1,90$; $SE = 0,52$; $t = 3,64$; $p < 0,001$, oraz u osób o pozostających w związkach w warunkach wysokiej bliskości, $b = 0,87$; $SE = 0,38$; $t = 2,30$; $p < 0,02$. W pozostałych warunkach zależności te były nieistotne, $t < 1$.

Model regresyjny dla Dialogu był w kroku czwartym istotny statystycznie, $F(16, 110) = 2,77$; $p < 0,001$; adj. $R^2 = 0,21$, zaś istotnym predyktorem była interakcja BAS x Manipulacja x Relacja, $b = 0,43$; $SE = 0,19$; $t = 2,33$; $p < 0,02$. Dekompozycja tej interakcji wykazała, iż dodatni i istotny statystycznie związek między BAS a Dialogiem wystąpił u osób nie pozostających w związkach, w warunku niskiej bliskości, $b = 1,70$; $SE = 0,43$; $t = 3,98$; $p < 0,001$. W pozostałych warunkach zależności te były nieistotne, $t < 1,33$; $p > 0,18$.

Mediacyjna rola krzywdy i gniewu

W ostatnim etapie analizy przeprowadzono testy modeli mediacyjnych, w których zmiennymi pośredniczącymi były gniew i krzywda, zaś niezależnymi: BAS, BIS i FFFS (z uwagi na zbliżone związku podskal FFFS z emocjami). Z uwagi na silne skorelowanie gniewu i krzywdy, $r(109) = 0,78$; $p < 0,001$, posłużono się uśrednionym wynikiem, który określono jako negatywna reakcja emocjonalna. Czynniki te korelowały z reakcjami na krzywdę, z Wyjściem, $r(109) = 0,48$; $p < 0,001$, oraz Zaniedbaniem, $r(109) = 0,61$; $p < 0,01$, natomiast zależności z Dialogiem, $r(109) = -0,14$; $p < 0,14$; i Lojalnością, $r(109) = -0,006$; $p < 0,95$, były nieistotne statystycznie. Z racji na konieczność występowania związku między mediatorem a zmienna zależną (Rucker i in., 2008), dalsze analizy prowadzono wyłącznie dla zmiennych: Wyjście i Zaniedbanie. W modelach zawsze kontrolowano rolę pozostałych zmiennych wyrażających wrażliwość na wzmocnienia. W analizie uwzględniano także – w charakterze moderatorów – pozostawianie w związku oraz manipulację eksperymentalną. Wyniki analizy mediacji przedstawiono w tabeli 40.

Tabela 40

Wyniki analizy moderowanej mediacji (badanie 6)

Zmienna niezależna	Mediator	Zmienna zależna	(b) efekt	95% CI	Z Sobela	
BAS	Negatywna reakcja emocjonalna	Wyjście	0,02	[-0,098; 0,130]	0,26	
			-0,03 (1) ^a	[-0,352; 0,108]		
			-0,06 (2) ^a	[-0,363; 0,099]		
			0,12 (3) ^a	[-0,143; 0,583]		
				0,05 (4) ^a	[-0,131; 0,261]	
		Zaniedbanie	0,02	[-0,013; 0,142]	0,26	
			-0,04	[-0,379; 0,160]		
			-0,07	[-0,372; 0,100]		
0,15	[-0,217; 0,608]					
		0,06	[-0,150; 0,294]			

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

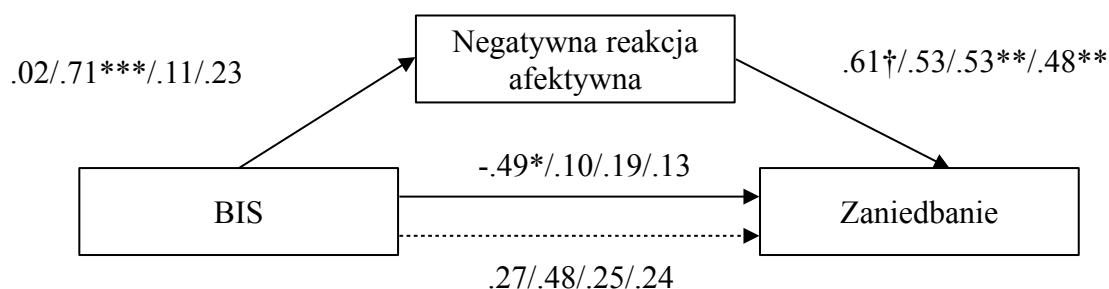
Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Zmienna niezależna	Mediator	Zmienna zależna	(b) efekt	95% CI	Z Sobela
BIS	Negatywna reakcja emocjonalna	Wyjście	0,26*	[0,077; 0,537]	2,91**
			0,34*	[0,023; 1,060]	
			0,64*	[0,134; 1,463]	
			0,04	[-0,277; 0,351]	
	Zaniedbanie	0,31*	[0,093; 0,598]	3,16**	
			0,41*		[0,062; 1,310]
			0,63		[-0,027; 1,520]
			0,05		[-0,335; 0,415]
FFFS	Negatywna reakcja emocjonalna	Wyjście	0,05	[-0,146; 0,219]	0,55
			0,09	[-0,074; 0,412]	
			0,16	[-0,015; 0,552]	
			-0,11	[-0,510; 0,194]	
	Zaniedbanie	0,06	[-0,488; 0,336]	0,55	
			0,13		[-0,156; 0,269]
			0,21		[-0,066; 0,527]
			-0,14		[-0,018; 0,708]
			-0,002	[-0,605; 0,261]	
			-0,002	[-0,562; 0,429]	

Adnotacja. ^a W związku z diskutowanymi wyżej moderacjami wykonano analizy moderowanej mediacji. Efekty wyrażają kolejno: (1) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunku niskiej bliskości; (2) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunku wysokiej bliskości; (3) efekt dla osób pozostających w związkach w warunku niskiej bliskości; (4) efekt dla osób pozostających w związkach w warunku wysokiej bliskości.

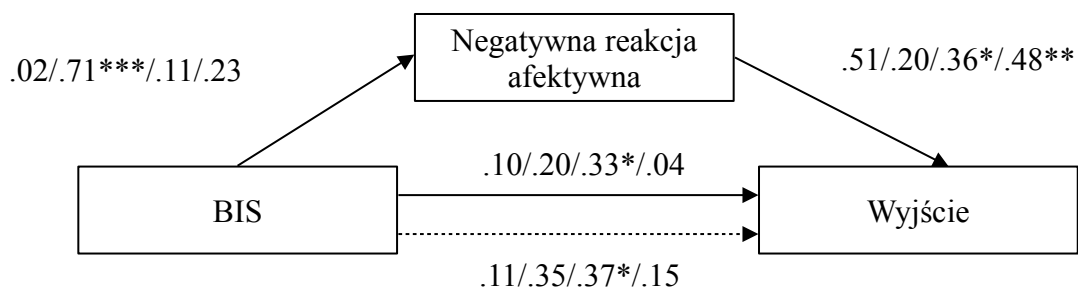
* $p < 0,05$.

Wyniki analizy mediacji przedstawiono na Rysunkach 55 i 56.

Rysunek 55. Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BIS a strategią Zaniedbania (badanie 6). Źródło: opracowanie własne.

Adnotacja. współczynniki ścieżkowe są wymienione w kolejności:(1) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunku niskiej bliskości; (2) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunku wysokiej bliskości; (3) efekt dla osób pozostających w związkach w warunku niskiej bliskości; (4) efekt dla osób pozostających w związkach w warunku wysokiej bliskości; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. † $p < 0,10$.

Rysunek 56. Efekty mediacyjne dla relacji między reaktywnością BIS i strategią Wyjścia (badanie 6). Źródło: opracowanie własne.

Adnotacja. współczynniki ścieżkowe są wymienione w kolejności: (1) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunkach niskiej bliskości; (2) efekt dla osób niepozostających w związkach w warunkach wysokiej bliskości; (3) efekt dla osób pozostających w związkach w warunkach niskiej bliskości; (4) efekt dla osób pozostających w związkach w warunkach wysokiej bliskości; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. † $p < 0,10$.

Dyskusja

Zależności między reaktywnością BIS a poczuciem krzywdy i gniewu były moderowane przez fakt pozostawiania w relacji. Można zauważyć, iż u osób w związkach następuje osłabienie dodatniej zależności między BIS a poczuciem gniewu i krzywdy, co może korespondować z wynikami dotyczącymi roli odporności na łagodne wykroczenia partnerów jako predyktora lepszej jakości zaangażowanych związków (Arriaga, Slaughterbeck, Capezza i Hmurovic, 2007).

W prezentowanym badaniu potwierdzono, iż reaktywność BAS sprzyja podejmowaniu reakcji Dialogu, której stosowanie pozostaje jednak w ujemnej zależności z reaktywnością FFFS-znieruchomienia. Podobnie wśród osób niezaangażowanych w relacji tendencję do Dialogu osłabiała wysoka reaktywność FFFS-walki. Zarówno reaktywność BIS, jak i FFFS (głównie FFFS-walka) korelowały dodatnio z destruktywnymi reakcjami Wyjścia i Zaniedbania.

Wykazano także moderacyjną rolę bliskości. Reaktywność BIS wiązała się z silniejszym doświadczeniem gniewu i krzywdy w warunkach aktywizacji silnej bliskości. W związkach o silnej bliskości konflikt motywacyjny wynikający z doświadczenia wykroczenia partnera stojącego w opozycji do silnej tendencji do podtrzymywania relacji, może generować silniejsze reakcje emocjonalne. Reaktywność FFFS-ucieczki korelowała z kolei z natężeniem gniewu w warunkach niskiej bliskości. Niska bliskość może być wiązana z większą łatwością wycofania się z relacji, co w terminach modelu reakcji na zagrożenia (Blanchard i in., 2001) oznaczać by mogło większą możliwość opuszczenia sytuacji zagrożenia (*escapeability*). Przy takiej możliwości reakcją z wyboru jest ucieczka, stąd reaktywność FFFS-ucieczka może sprzyjać mobilizującej reakcji gniewu, która – poprzez

wskazanie krzywdzącego zachowania partnera – pozwoli wycofać się z relacji z nim, by uniknąć dalszych negatywnych wzmocnień.

Reaktywność BAS wiązała się dodatnio z reakcją Dialogu w warunku niskiej bliskości. Analiza interakcji wskazuje jednak, iż w warunku wysokiej bliskości tendencja do Dialogu jest wysoka niezależnie od reaktywności BAS, za co mogą odpowiadać procesy podtrzymywania relacji wynikające z wyższego zaangażowania i bliskości (Van Lange, 2011). U osób w warunku niskiej bliskości rolę katalizatora strategii Dialogu ma jednak BAS, co może sugerować, iż podejmowanie tej strategii wynika z antycypacyjnego przewidywania nagród w relacji z partnerem wskutek pozytywnych z nim interakcji u osób o bardziej reaktywnym behawioralnym systemie dążenia. Reaktywność BAS może zatem odgrywać istotną rolę w etapie budowania bliskości jako czynnik promujący podejmowanie zachowań sprzyjających pogłębianiu bliskości.

W warunkach wysokiej bliskości reaktywność FFFS-walki i FFFS-ucieczki korelowała dodatnio z konstruktywną strategią Lojalności. Jeśli zasadne jest utożsamienie wymiarów możliwości ucieczki i bliskości w relacji romantycznej, można wskazać, iż otrzymany rezultat wynika z ogólnej aktywacji systemu FFFS, który w warunku niskiej możliwości ucieczki powoduje reakcje pasywne (np. znieruchomienie). Za uzyskane rezultaty odpowiadałby zatem rdzeniowy element obu systemów (ogólny FFFS), nie zaś funkcjonalność walki i ucieczki. Zależność między pasywnym przeczekiwaniem trudnych interakcji z partnerem (Lojalność) a wyższą reaktywnością FFFS-walki i ucieczki, które generują raczej zachowania aktywnego unikania można także tłumaczyć skierowaniem ich siły na rozwiązanie problemu relacyjnego, zamiast na osobę partnera lub relację (próby podejmowania „walki” i ucieczki od własnych doświadczeń gniewu i pokrzywdzenia). Tak rozumiane, działanie FFFS-walki i FFFS-ucieczki byłoby podobne do strategii reagowania w związku konfrontacyjnym (tzw. „jastrzębi”; Shostrom i Kavanaugh, 1975), po koncentracji partnerów na problemie (przy podjęciu walki względem problemu, zamiast wobec siebie). Interpretację tę trzeba jednak poddać drobiazgowej analizie empirycznej.

Związek wrażliwości FFFS-walki z zachowaniami destruktywnymi (Zaniedbaniem) ujawniono w warunku wysokiej bliskości, a także wśród osób nie pozostających w związkach w warunku niskiej bliskości oraz osób pozostających w związkach w warunku wysokiej bliskości, ale w odniesieniu do strategii Wyjścia (dla ogólnego wymiaru FFFS). Zależności te potwierdzają hipotezę o związku reaktywności FFFS z reakcjami destruktywnymi, których ujawnianie może być łatwiejsze w związkach o niższej bliskości. Pozytywna zależność FFFS z Wyjściem w relacjach o wysokiej bliskości może wynikać z silnie awersyjnego znaczenia

doznanej krzywdy, która automatycznie może uruchamiać tendencję do unikania dalszej interakcji z partnerem (Yoventisch i Rusbult, 1993), co może wynikać z działania systemu FFFS.

W warunkach niskiej bliskości ujawniły się ujemne zależności między BAS i FFFS-ucieczka a reakcją Zaniedbania, zaś wśród osób niezaangażowanych w relacje także pozytywna zależność między BAS a reakcją Dialogu. Zależność ta potwierdza proponowane pozytywne związki BAS z reakcjami konstruktywnymi w relacji, wynikający prawdopodobnie z ich nagradzającego potencjału. Potencjał ten może być spostrzegany jako wyższy przez osoby aktualnie nie pozostające w relacjach, z czego wynikało wystąpienie omawianego efekt interakcyjny. Osoby o niskiej reaktywności BAS mogą nie dostrzegać potencjału nagradzającego w reagowaniu Dialogiem na wykroczenia partnera, co ze względu na motywację podtrzymywania relacji będą robić w wyniku innych procesów osoby w warunku bliskości oraz te osoby, które pozostają w relacjach (por. Rusbult i Buunk, 1993).

Ponownie wykazano mediacyjną zależność między reaktywnością BIS a reakcją Wyjścia i Zaniedbania, w której zmienną pośredniczącą było natężenie negatywne reakcji emocjonalnej. Osoby o reaktywnym BIS doświadczają silniejszy emocji gniewu i krzywdy po wykroczeniu partnera lub przyjaciela, co sprzyja gotowości do podejmowania reakcji destruktywnych dla relacji, wyrażających reaktywną agresywność wobec partnera (Linder i in., 2002).

BADANIE 7

Teoria wrażliwości na wzmocnienia jest zakorzeniona w analizie procesu uczenia się, w którym rozróżnia się procedury warunkowania klasycznego i instrumentalnego (Corr, 2009a). Traktowanie apetytywnych i awersyjnych bodźców jako wzmocnień uzasadnia rozważenie roli bilansu dotychczasowego bodźcowania, uzyskanego w relacji, jako czynnika kształtującego ekspresję zachowań regulowanych przez BAS, BIS i FFFS i przejawianych wobec partnera.

Po pierwsze, stałe różnice indywidualne w osobowości można rozpatrywać jako wynik długoterminowych zmian w układach modulacji BAS, BIS i FFFS, poprzez powtarzalne wzorce bodźcowania wejść neuronalnych tych systemów i przemiany neurotransmitterów i hormonów, będących ich fizjologicznymi substratami (Corr, 2009a). Powtarzalny wzorzec bodźcowania w relacji może zatem zmieniać reaktywność, albo ustalać pewne priorytety aktywacyjne dla określonych systemów reagowania.

Po drugie, Hundt ze współpracownikami (2007) wykazała, iż efekty wrażliwości systemów BAS i BIS dla ryzyka symptomów internalizacyjnych zależą od poziomu stresu doświadczanego na co dzień. Jednym z poważnych powodów stresu dla osób pozostających w związkach romantycznych są interakcje z partnerem (Mayberry i in., 2007). Stres doświadczany w relacji romantycznej, którego wskaźnikiem może być proporcja przeżywanego negatywnego do pozytywnego afektu, może zatem mieć podobnie moderujące znaczenie jak stres doświadczany na co dzień (bez określenia jego źródeł).

Wreszcie, o roli doświadczenia w modyfikowaniu funkcji systemów świadczą też wyniki Thompson, Hannan i Mirona (2014), którzy wykazali, że doświadczenia zaniedbania i maltretowania w dzieciństwie mogą zwiększyć reaktywność systemu FFFS w starszym wieku. Ponadto, za rozważeniem bilansu dotychczasowych wzmocnień przemawia obserwacja, iż W związkach, w których nastąpiło zakwestionowanie zaufania następuje podwyższenie uważności partnerów i wzrost awersji wobec ryzyka („*once hurt, twice shy*”; Holmes, 2002, s. 21), co można próbować tłumaczyć silniejszą aktywizacją systemów wykrywających bodźce awersyjne (FFFS; Corr, 2004; Gray i McNaughton, 2000).

W bieżącym badaniu dokonano analizy hipotezy o moderowaniu zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdę przez bilans wymiany afektywnej w relacji romantycznej. Rozważano wybrany typ reakcji na krzywdę, tj. agresywność relacyjną, która w istotnej mierze charakter reaktywny (odwetowy; Linder i in., 2002), czym zbliża się do reakcji Wyjścia (Rusbult i in., 1991) lub rewanżu i unikania

(McCullough i in., 1997). Bilans afektywny (wzmocnień) w relacji romantycznej oceniano jako bilans hedonistyczny (por. Grzelak, 2007).

Metoda

Osoby badane

W badaniu brało udział 159 osób, pozostających w związkach romantycznych (131 kobiet i 28 mężczyzn), w wieku od 16 do 31 lat, $M_{wiek} = 22,85$; $SD_{wiek} = 2,51$. Średni czas trwania relacji wynosił 34,02 miesięcy, $SD_{trwanie} = 26,65$. Uczestnicy określali swoje związki jako randkowanie (14,5%), poważne zaangażowanie (60,4%), narzeczeństwo (16,4%) lub związek małżeński (6,3%). Uczestnicy utrzymywali stały kontakt ze sobą, co wyrażało średnie oszacowanie częstotliwości kontaktu, $M = 5,19$, $SD_{częstotliwość} = 1,40$, na skali od 1 (raz w miesiącu) do 7 (każdego dnia przez długie godziny).

Narzędzia

Skale Jackson-5 (Jackson, 2009; Moroń i in., 2016). Skale składają się z sześciu pozycji diagnozujących: behawioralny system dążenia (np. „Lubię podejmować się nowych i różnorodnych zajęć.”), behawioralny system hamowania (np. „Wolę unikać sprawiania złego wrażenia.”), wrażliwość systemu walki (np. „Jeśli przeczuwam, że ktoś chce mnie uderzyć, atakuję jako pierwszy.”), wrażliwość systemu ucieczki (np. „Uciekłbym gdyby jakiś nieznajomy zaczepił mnie w obcej mi okolicy.”) oraz wrażliwość systemu znieruchomienia (np. „Gdyby coś złego miało mi się za chwilę przydarzyć, znieruchomiałbym ze strachu.”). Skala behawioralnego systemu dążenia (BAS) miała rzetelność, $\alpha = 0,77$, skala Behawioralnego systemu hamowania (BIS), $\alpha = 0,63$, i skala wrażliwości systemu walki-ucieczki-unikania (FFFS), $\alpha = 0,71$.

Bilans afektywny. Skala bilansu afektywnego stanowiła zmodyfikowaną wersję bilansu afektywnego w relacjach społecznych (Grzelak, 2007). Zawierała dwa pytania: „Jak dotąd, jak wiele dobrego doświadczyłeś ze strony swojego partnera?” i „Jak dotąd, jak wiele złego doświadczyłeś ze strony swojego partnera?”. Uczestnicy udzielali odpowiedzi na skali od 0 (nic) do 7 (bardzo wiele). Do dalszych analiz wyliczano wskaźnik bilansu jako różnicę między wynikiem doświadczonego dobra i zła.

Skala romantycznej agresywności relacyjnej (Linder, Crick i Collins, 2002; tłumaczenie własne) obejmowała 5 pozycji (np. „Nie odzywać się przez jakiś czas do partnera/partnerki, gdy w jakiś sposób zranił/a Twoje uczucia”, „Starać się sprawić by Twój partner/partnerka był/a o Ciebie zazdrosny/a, gdy byłaś/eś na niego/nią wściekły”), które wyrażały gotowość do podejmowania działań agresywnych (odwetowych) wobec partnera romantycznego.

Pozycje były oceniane na skali od 0 (nigdy) do 6 (bardzo często), zaś skala miała zadowalającą rzetelność, $\alpha = 0,77$.

Wyniki

Statystyki opisowe oraz interkorelacje zmiennych zamieszczono w tabeli 41.

Tabela 41

Średnie, odchylenia standardowe oraz interkorelacje zmiennych (badanie 7)

	1	2	3	4	5	6
1. BAS						
2. BIS	0,27***					
3. FFFS	0,15†	0,14†				
4. Dobro	0,10	0,06	-0,15†			
5. Zło	-0,03	-0,06	0,19*	-0,40***		
6. Agresywność relacyjna	0,03	0,09	0,28***	-0,40***	0,42***	
<i>M</i>	3,59	3,91	2,71	6,15	1,90	1,33
<i>SD</i>	0,57	0,57	0,51	1,09	1,36	1,08

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; † $p < .10$.

Kobiety różniły się istotnie od mężczyzn pod względem reaktywności FFFS, $t(157) = 4,97$; $p < 0,001$; d Cohena = 0,96. Wrażliwość FFFS u kobiet była wyższa, $M = 2,80$; $SD = 0,47$, niż u mężczyzn, $M = 2,31$; $SD = 0,54$. Osoby badane otrzymywały więcej dobra niż zła od swoich partnerów, $t(158) = 25,96$; $p < 0,001$; d Cohena = 2,07. Bilans afektywny wynosił średnio, $M = 4,25$; $SD = 2,07$; $min = -5,00$; $max = 7,00$.

Wrażliwość BAS, BIS i FFFS jako predyktor bilansu afektywnego i agresywności relacyjnej

Predykcyjną rolę reaktywności BAS, BIS i FFFS dla agresywności relacyjnej, oraz bilansu afektywnego, a także interakcyjna zależność między reaktywnością BAS, BIS i FFFS oraz bilansem dotychczasowego bodźcowania weryfikowano w procedurze hierarchicznej analizy regresji. W kroku 1 do analizy wprowadzono zmienne kontrolowane (wiek, płeć, staż relacji i częstotliwość kontaktów). W drugim zmienne wyrażające reaktywność BAS, BIS i FFFS. W kroku trzecim interakcje BAS x BIS, BIS x FFFS i BAS x FFFS dla Bilansu afektywnego i Agresywności relacyjnej, oraz w drugim modelu dla Agresywności relacyjnej interakcje BAS x bilans afektywny, BIS x bilans afektywny, oraz FFFS x bilans afektywny.

Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 42.

Częstotliwość kontaktu była pozytywnym predyktorem wyższego bilansu afektywnego. Wśród zmiennych wyrażających wrażliwość na wzmocnienia istotnymi predyktorami bilansu afektywnego były reaktywność BAS (dodatnim) i FFFS (ujemnym). Dodatnim predyktorem agresywności relacyjnej była reaktywność FFFS. Zależność ta zanikała jednak przy dodaniu do modelu bilansu afektywnego, którego predyktorem była reaktywność FFFS. Z kolei dodanie interakcji BIS x bilans, odsłaniało słaby dodatni związek BIS z agresywnością relacyjną.

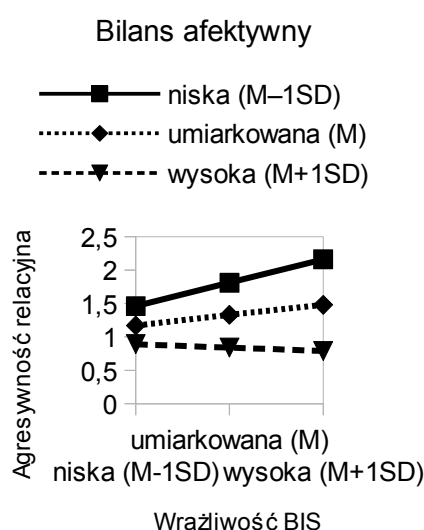
Tabela 42

Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla Bilansu afektywnego oraz Agresywności relacyjnej

	Bilans afektywny			Agresywność relacyjna			Agresywność relacyjna		
	<i>F, ΔF</i>	<i>R², ΔR²</i>	<i>β</i>	<i>F, ΔF</i>	<i>R², ΔR²</i>	<i>β</i>	<i>F, ΔF</i>	<i>R², ΔR²</i>	<i>β</i>
Krok 1	3,29**	0,15		2,14†	0,06		2,14†	0,06	
Płeć			-0,09 /0,01 /0,01			0,15† /0,10 /0,10			0,15† /0,10 /0,11
Wiek			0,09 /0,07 /0,08			-0,12 /-0,10 /-0,11			-0,13 /-0,07 /-0,06
Staż relacji			-0,13 /-0,09 /-0,08			0,15 /0,15 /0,13			0,15 /0,10 /0,12
Częstotliwość kontaktu			0,27** /0,25*** /0,25**			-0,04 /-0,05 /-0,05			-0,04 /0,06 /0,08
Krok 2	4,48**	0,08		3,11**	0,06		11,44***	0,24	
BAS			0,17* /0,13			-0,07 /-0,09			0,01 /0,02
BIS			0,05 /0,07			0,13 /0,09			0,15† /0,15*
FFFS			-0,27** /-0,27**			0,22* /0,24*			0,09 /0,11
							Bilans		-0,46*** /-0,46***
Krok 3	1,30	0,02		1,15	0,02		2,66*	0,04	
BAS x BIS			0,01			-0,16†	BAS x bilans		0,05
BIS x FFFS			0,10			-0,02	BIS x bilans		-0,20*
BAS x FFFS			0,09			0,01	FFFS x bilans		-0,06

Adnotacja. Współczynniki regresyjne rozdzielone znakiem „/” były wykazywane w osobnych krokach analizy według kolejności wprowadzania do modelu. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Dokonano analizy interakcji BIS x bilans dla wyjaśniania agresywności relacyjnej. Dodanie interakcji do modelu regresyjnego poprawiało dopasowanie modelu, $\Delta R^2 = 0,03$; F dla zmiany (1, 135) = 6,08; $p < 0,015$, który był istotny statystycznie, $\text{adj. } R^2 = 0,28$; $F(11, 135) = 6,08$; $p < 0,001$. Dekompozycja interakcji wykazała, iż zależność między BIS a agresywnością relacyjną jest dodatnia i istotna u osób o niskim bilansie afektywnym, $b = 0,62$; $SE = 0,19$; $t = 3,21$; $p < 0,002$, oraz marginalnie istotna u osób, które mają umiarkowany bilans afektywny, $b = 0,27$; $SE = 0,14$; $t = 1,87$; $p < 0,06$. Zależność jest natomiast nieistotna dla osób o wysokim bilansie afektywnym, $b = -0,08$; $SE = 0,21$; $t = -0,39$; $p < 0,70$. Interakcję zaprezentowano na Rysunku 57.

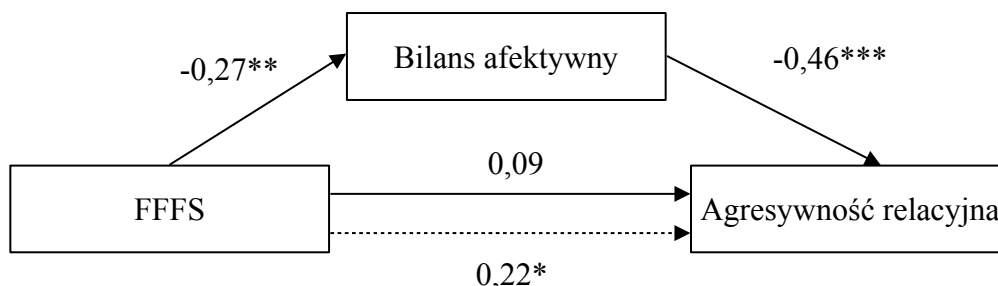

Rysunek 57. Interakcja reaktywności BIS i bilansu afektywnego dla Agresywności relacyjnej.
Źródło: opracowanie własne.

Mediacyjna rola bilansu afektywnego między reaktywnością FFFS a agresywnością relacyjną

Zaobserwowany układ zależności między FFFS, bilansem afektywnym oraz agresywnością relacyjną, spełniał kryteria testowania zależności pośredniej, w której bilans afektywny mediuje zależność między FFFS a agresywnością relacyjną (por. Baron i Kenny, 1986; Rucker i in., 2006). Analizę taką przeprowadzono za pomocą *macro PROCESS* (Hayes, 2013). Efekt pośredni był istotny statystycznie, $b = 0,25$; $SE = 0,10$; 95% $CI = [0,084; 0,473]$; Z Sobela = 2,75; $p < 0,006$. Silniejsza reaktywność FFFS koreluje z obniżonym bilansem

afektywnym, zaś bilans afektywny wiąże się ujemnie z agresywnością relacyjną. Zależność zobrazowano na Rysunku 58.

Rysunek 58. Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością FFFS a agresywnością relacyjną (badanie 7). * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.
Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja

Wykonane badanie pozwoliło na jedynie częściowe potwierdzenie hipotezy o moderacyjnej roli bilansu dotychczasowych wzmocnień (który można traktować jako wyraz bliskości; por. Bersheid i in., 1983) dla relacji między reaktywnością systemów BAS, BIS i FFFS a agresywnością relacyjną, rozumianą jako reaktywna forma agresji wobec wykroczeń partnera romantycznego. Wraz ze wzrostem reaktywności BIS, rosła gotowość do reagowania agresywnością relacyjną, ale jedynie wśród osób o niskim bilansie afektywnym, czyli tych którzy doświadczali relatywnie więcej zła od partnera w porównaniu do grup o bilansie umiarkowanym lub wysokim. Wyniki te korespondują z doniesieniami o tendencji do angażowania się partnerów w spirale negatywnej wymiany (*negative reciprocity*; Gottman i in., 1996, 1998). Reaktywność BIS, która polega na wzmacnianiu awersyjnej właściwości bodźca (tutaj: krzywdy ze strony partnera), przy słabym kompensowaniu doświadczanych wykroczeń przez konstruktywne działania partnera, najprawdopodobniej zaczyna przesuwac priorytet na ochronę siebie, regulowaną przez FFFS (Corr, 2009a, b). Wynik ten uzasadnia także zaobserwowany, bezpośredni związek reaktywności FFFS z agresywnością relacyjną. Dodatkowo, wykazaną moderacyjną rolę bilansu afektywnego należy widzieć w obiektywie doniesień Gottmana (1993a, b) o roli proporcji wzmocnień pozytywnych i negatywnych w relacji, która dla zadowalającego funkcjonowania związku powinna wynosić 5:1. W tym badaniu wśród osób, które relacjonowały niski bilans afektywny stosunek otrzymanego do tej pory dobra do zła ze strony partnera wynosił 1,17:1, zaś wśród osób o umiarkowanym i wysokim bilansie, 4,31:1. Brak właściwego balansu afektywnych wzmocnień może zatem powodować motywacyjne przestawienie działania systemów reagowania na bodźce (zwłaszcza BIS i FFFS) na ochronę siebie, co może powodować wzrost tendencji do podejmowania reakcji destruktywnych dla relacji.

Badanie wykazało także, iż reaktywność BAS koreluje z wyższym bilansem afektywnym, zaś reaktywność FFFS wiąże się z bilansem afektywnym w sposób ujemny. Im silniej osoby reagują na bodźce awersyjne, tym niższy odczuwany bilans afektywny, ze względu na podwyższenie tendencji do odczuwania zła ze strony partnera, i nieznaczne obniżenie gotowości do odbierania dobra. Wynik ten można odczytywać w kontekście efektu reaktywności, opisanego dla roli BIS w reagowaniu na negatywne interakcje społeczne (wyższa reaktywność BIS koreluje z silniejszym reagowaniem na negatywne wydarzenia, a nie z ich częstotliwością; Gable, 2006). Dodatkowo wykazano, że związek reaktywności FFFS ze skłonnością do agresywnych relacyjnie zachowań jest mediowany przez balans afektywny. Reaktywna agresywność relacyjna (Linder i in., 2002; Murray-Close i in., 2010) jest uwalniania w sytuacji doświadczania negatywnych emocji, np. gniewu (Kammrath i Dweck, 2006), zatem zwiększona predyspozycja do jego doświadczania (na skutek wyższej reaktywności FFFS), stwarza większe ryzyko podejmowania zachowań agresywnych wobec partnera. Wyższy bilans afektywny (przewaga doświadczanego dobra nad złem) koreluje z kolei ujemnie ze skłonnością do agresywnego zachowania.

Uwzględnienie roli FFFS i mediacyjnego znaczenia bilansu afektywnego, a także interakcji BIS x bilans afektywny, odsłoniło także efekt dodatniej zależności między reaktywnością BIS a agresywnością relacyjną. Prawdopodobnie na skutek mechanizmu działania BIS (rekurencyjnego wzmacniania awersyjności bodźców), wysoka reaktywność tego systemu może w nieznaczny sposób sprzyjać przejawianiu zachowań karzących względem partnera, w tym różnym formom agresywności relacyjnej. Przedłużone rozpamiętywanie zachowania krzywdzącego, doświadczonego ze strony partnera, sprzyjające zwiększaniu poczucia krzywdy może legitymizować użycie agresywnych relacyjnie działań jako środka przeciwdziałania dalszym wykroczeniom ze strony partnera lub uzasadnionej formy ekspresji własnego gniewu i uczucia krzywdy. Precyzyjne ustalenie charakteru tych zależności wymaga jednak dalszej analizy poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych mediatorów zależności między wysoką reaktywnością behawioralnego systemu hamowania a agresywnością relacyjną (np. sposobu oceny stosowności zachowania agresywnego w reakcji na krzywdę, tendencje atribucyjne względem zachowania krzywdzącego, etc.; por. deWall, Finkel i Denson, 2011).

BADANIE 8

Osadzenie projektu badawczego w ramach teoretycznych teorii współzależności (Kelley i in., 2002; Rusbult i Van Lange, 2003) skłania do uznania, iż pełen test postawionych hipotez wymaga zastosowania planu diadycznego (Kashy i Kenny, 2000), w którym możliwe jest oddzielenie od siebie efektów intrapersonalnych (tzw. efektów aktora), oraz efektów interpersonalnych (tzw. efektów partnera). Badania prowadzone są wśród par heteroseksualnych, stąd możliwe jest odróżnianie od siebie partnerów ze względu na ich płeć, co dodatkowo pozwala rozpatrywać efekty intrapersonalne u kobiet i mężczyzn, oraz efekty interpersonalne dyspozycji kobiet dla zachowań mężczyzn i dyspozycji mężczyzn dla zachowań kobiet (Kenny, Kashy i Cook, 2006).

Ograniczeniem dotychczasowych badań z prezentowanej serii była także zbyt słaba metodologicznie kontrola roli płci. Li i współpracownicy (2014) wykazali, iż reaktywność BIS i BAS ma u kobiet i mężczyzn odmienne korelaty neuroanatomiczne – u kobiet z wyższą reaktywnością BIS wiąże się mniejsza objętość istoty szarej w zakręcie przyhipokampalnym, natomiast większa w brzusznorożkowej korze przedczołowej i w płacie ciemieniowym, zaś u mężczyzn zależności są odwrotne. Efekty neurotyczności (korelatu BIS) dla zachowań własnych i partnera w relacji romantycznej są różnicowane przez płeć (Karney i Bradbury, 1997; Robins i in., 2000, 2002), podobnie jak gotowość do silniejszej współzależności (Wojciszke i Cieślak, 2014; Wojciszke i Szlendak, 2010). Czynnikiem wyznaczającym zachowania partnerów w związkach są także społeczne schematy płci (Kuczyńska, 1992; 2002; Mandal, 2004, 2008). Dlatego w Badaniu 8 szacowano efekty dla mężczyzn i kobiet.

Podstawowe weryfikowane w badaniu hipotezy, dotyczące związków między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy, nawiązują do utwierdzonej tradycji analiz roli osobowości dla funkcjonowania w relacjach romantycznych (w tym w małżeńskich) (Robins, Caspi i Moffitt, 2000). Rolę długotrwałych wrażliwości (*enduring vulnerabilities*) w adaptacji do stresujących wydarzeń życiowych doświadczanych w bliskich związkach, stanowiących w dalszej kolejności uwarunkowania jakości i trwałości małżeństwa, wskazywali Karney i Bradbury (1995) w modelu wrażliwości-stresu-adaptacji, opartym na rozległej metaanalizie badań nad predyktorami jakości związków małżeńskich. Wrażliwości te (np. negatywna afektywność) oddziałują na stresujące wydarzenia pojawiające się w relacji a także proces adaptowania się do nich. W tym badaniu spodziewamy się korelacji między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a poczuciem krzywdy i gniewu, oraz reakcjami behawioralnymi w sytuacji doświadczenia wykroczenia relacyjnego partnera.

W badaniu udział brały osoby o wysokim poziomie zaangażowania, potwierdzonym przez fakt pozostawania w związku małżeńskim (Adams i Jones, 1997; Rusbult i Martz, 1992). Osoby silniej zaangażowane dokonują bardziej łagodnych ocen wykroczeń partnera (Menzies-Toman i Lydon, 2005), traktują go jako mniej skłonnego do krzywdzenia ich (Agnew i Dove, 2011). W oparciu o uzyskane do tej pory wyniki można wskazać, iż wysoki poziom zaangażowania w relację działa jako inhibitor zachowań odwetowych i unikowych sterowanych przez FFFS w sytuacji wykroczenia relacyjnego.

Holmes (2002) wskazywał, iż w relacji o silniej współzależności można mówić o primacie przewidywania prospołecznego nastawienia partnera. Możliwe zatem, że przewidywanie to pozwala modyfikować na etapie ewaluacji status bodźców, związanych z wykroczeniami, poprzez obniżenie ich awersyjności lub ich neutralizację (por. Corr i McNaughton, 2012). W tym kontekście badanie to sprawdza wynik procesu adaptacji regulacyjnej roli reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS do warunków relacji o silniej współzależności (zaangażowaniu). Jak pokazują dotychczasowe analizy, rola reaktywności tych systemów może być w tak ujmowanej relacji romantycznej obniżona.

W przedstawionym badaniu testowano też w pełnej formie wszystkie zależności moderacyjne (hipoteza 2) i mediacyjne (hipoteza 3). Pomiaru moderatorów: poczucia władzy, zaangażowania i bliskości, dokonywano tym razem w sposób deklaracyjny i ciągły. Uwzględnienie zmiennych mediujących umożliwi sprawdzenie propozycji unifikacji modelu regulacji ryzyka (Murray i in., 2008), zarządzania motywacją (Holmes i Murray, 2009, 2011), celów społecznych (Gable, 2006) w terminach hierarchicznego modelu motywów społecznych (Elliot, 1997). Dodatkowo uwzględniona została rola strategii regulacji emocji (Tull i in., 2010), wśród których zwłaszcza tendencję do ruminacji wiąże się z podejmowaniem destruktywnych reakcji na krzywdę (McCullough i in., 1997).

Poza planem dyspozycyjnym zastosowano także plan epizodyczny, w którym osoby mają wrócić myślą do konkretnej krzywdy i wskazać jakie emocjonalne i behawioralne tendencje aktywowało w nich to wydarzenie. W ten sposób dokonamy testu sytuacyjnej roli reaktywności BAS, BIS i FFFS dla określania zachowania w reakcji na krzywdę.

Metoda

Osoby badane

W badaniu wzięły udział 286 osób (50% mężczyzn), tworzących 143 pary małżeńskie. Osoby badane były w wieku od 21 do 58 lat, $M = 32,43$ lat; $SD = 5,28$ roku, w tym badani mężczyźni byli w wieku od 22 do 58 lat, $M = 33,24$ lat; $SD = 5,39$ roku, zaś kobiety od 21, do 50 lat,

$M = 31,61$ lat; $SD = 4,49$ roku; $t(142) = 6,14$; $p < 0,001$; d Cohena = 0,54. Związki osób badanych trwały od 26 do 255,5 miesięcy (21 lat), $M = 117,44$; $SD = 48,52$, zaś czas trwania małżeństwa od 3 do 238 miesięcy, $M = 71,73$; $SD = 45,75$. Wśród badanych 28 par (19,6%) miało co najmniej jedno dziecko.

Do grupy badanej kwalifikowano osoby pozostające w związkach małżeńskich przez okres nie krótszy niż 1 rok, i nie dłuższy niż 20 lat. Z uwagi na rozrzut czasu trwania relacji, był on kontrolowany w prowadzonych analizach statystycznych. Dobór osób prowadzony był metodą śnieżnej kuli.

Z uwagi na brak możliwości kontrolowania procesu wypełniania kwestionariuszy (anonimowość oraz drażliwa treść kwestionariusza) w uzyskanych ankietach występowały nieznaczące braki danych, które jednak były rozłożone losowo (*missing completely at random*; Graham, 2009; Schafer i Graham, 2002), χ^2 Little'a = 19 478,88; $df = 19 408$; $p < 0,36$. Z uwagi na fakt, iż logarytm wielokrotnej imputacji (*multiple imputation; EM*) w module *Missing Values Analysis* SPSS podstawił wyniki spoza zakresu uwzględnianego w narzędziach zdecydowano się na metodę wykluczania braków danych (*pairwise*). Dlatego stopnie swobody dla niektórych analiz odbiegają od pełnej liczebności grupy badanej. W analizach w podejściu epizodycznym uwzględniano jedynie osoby, które sygnalizowały przypomnienie sobie doświadczenia krzywdy ze strony partnera, $n_{mężczyźni} = 113$ (79,58%); $n_{kobiety} = 125$ (87,41%). Przypominane krzywdy miały miejsce od kilku godzin do 244 miesięcy, $M_{mężczyźni} = 17,90$ miesiąca; $SD = 33,48$; $M_{kobiety} = 18,49$ miesiąca; $SD = 29,07$.

Narzędzia

Pomiar zmiennych niezależnych

Kwestionariusz Wrażliwości na Wzmocnienia obejmował pozycje dwóch znanych metod pomiaru wrażliwości behawioralnych systemów dążenia, hamowania oraz walki-ucieczki-znieruchomienia (por. Corr, 2016)

Skala BAS/BIS (Carver i White, 1994; Müller i Wytykowska, 2005). W tym badaniu rzetelności podskal miały wartości: BAS-działanie, $\alpha = 0,78$; BAS-poszukiwanie przyjemności, $\alpha = 0,70$; BAS-wrażliwość na nagrodę, $\alpha = 0,58$; BAS (ogółem), $\alpha = 0,79$; BIS, $\alpha = 0,76$.

Podskale Walki-Ucieczki-Znieruchomienia Skal Jacksona-5 (Jackson, 2009; Moroń i in., 2016). Skale miały zadowalającą rzetelność, FFFS-walka, $\alpha = 0,78$; FFFS-ucieczka, $\alpha = 0,71$; FFFS-znieruchomienie, $\alpha = 0,75$; FFFS (ogółem), $\alpha = 0,74$.

Pomiar zmiennych moderujących

Skala poczucia władzy (Anderson, Keltner i John, 2012; polska wersja: Mandal i Kocur, 2015). Obejmuje osiem pozycji, ocenianych na skali siedmiostopniowej od 1 (zupełnie się nie zgadzam) do 7 (zupełnie się zgadzam). Skala ma zadowalające wskaźniki rzetelności zarówno w badaniach amerykańskich, $0,76 \leq \alpha \leq 0,91$, jak i polskich, $0,75 \leq \alpha \leq 0,85$ (Mandal i Kocur, 2015). W tym badaniu skala rzetelność skali w grupie ogólne wynosiła, $\alpha = 0,82$.

Skala zaangażowania (Rusbult i in., 1998; tłumaczenie własne: Moroń i in., 2016). Skala obejmuje siedem pozycji wyrażających zaangażowanie w relację. Odpowiedzi udzielane są na skali od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 7 (zdecydowanie się zgadzam). Narzędzie ma zadowalającą rzetelność zarówno w badaniach zagranicznych, jak i polskich, zaś w tym badaniu skala rzetelność skali w grupie ogólne wynosiła, $\alpha = 0,75$.

Skala Inclusion Other in Self (Aron, Aron i Smollan, 1992). Skala składa się z siedmiu pokrywających się okręgów symbolizujących Ja i Partnera. Stopień pokrywania się okręgów odzwierciedla bliskość partnerów. Skala ma zadowalającą trafność teoretyczną (Aron, Melinat, Aron, Vallone i Bator, 1997) i jest powszechnie stosowana w badaniach dotyczących funkcjonowania w bliskich związkach. Z uwagi na jednopozycyjność skali nie jest możliwe oszacowanie jej rzetelności, natomiast wystąpiło spodziewane istotne skorelowanie wyniku IOS ze wskaźnikiem Zaangażowania, $r(285) = 0,41$; $r^2 = 0,17$. Świadczy ono o trafności skali.

Pomiar zmiennych pośredniczących

Kwestionariusz relacyjnej wrażliwości na wzmocnienia (Laurenceau, Klainman, Kaczynski i Carver, 2010; tłumaczenie własne). Kwestionariusz zawiera dwie podskale: Wrażliwości na nagrody relacyjne (RIS; 6 pozycji) i Wrażliwości na zagrożenia (RTS; 5 pozycji). Pozycje są oceniane na skali od 1 (zupełnie się nie zgadzam) do 7 (zupełnie się zgadzam). Kwestionariusz ma zadowalające wskaźniki spójności wewnętrznej, $0,70 \leq \alpha \leq 0,80$. W tym badaniu rzetelność skali RIS wynosiła, $\alpha = 0,76$, zaś rzetelności skali RTS wynosiła, $\alpha = 0,81$.

Skala motywacji społecznej (Elliot, Gable i Mapes, 2006; polska wersja: Moroń i in., 2016). Skala obejmuje 8 pozycji opisujących orientacje na dwa typy celów w bliskich związkach romantycznych: orientację na dążenie (4 pozycje) i unikanie (4 pozycje). Pozycje oceniane

są na skali od 1 (zupełnie się nie zgadzam) do 7 (zupełnie się zgadzam). Skala ma zadowalające wskaźniki rzetelności w badaniach amerykańskich, $0,75 \leq \alpha \leq 0,88$, i polskich, $0,70 \leq \alpha \leq 0,88$. W tym badaniu rzetelność skali Celów dążeń wynosiła, $\alpha = 0,87$, zaś rzetelności skali Celów wynosiła, $\alpha = 0,60$.

Skala samooceny Rosenberga (Rosenberg, 1965; Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek i Łaguna, 2008). Skala obejmuje 10 pozycji mierzących samoocenę jednostki, rozumianą jako globalna, pozytywna postawę wobec siebie, poczucie „bycia wystarczająco dobrym”. Pozycje są oceniane na skali siedmiopunktowej (1 – zupełnie się nie zgadzam; 7 – zupełnie się zgadzam). Narzędzie jest powszechnie stosowaną metodą pomiaru samooceny i odznacza się wysokimi wskaźnikami rzetelności, $\alpha > 0,81$, oraz potwierdzoną trafnością (Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek i Łaguna, 2008; Łaguna, Lachowicz-Tabaczek i Dzwonkowska, 2007). W tym badaniu skala rzetelność skali wynosiła, $\alpha = 0,86$.

Skala zaufania (por. Rempel, Holmes i Zanna, 1985; wersja polska: opracowanie własne). Skala obejmowała 12 pozycji, odzwierciedlających wiarę w pozytywne nastawienia partnera, poczucie możliwości polegania na nim oraz przewidywalność zachowań partnera. Pozycje są oceniane na skali od 1 (zupełnie się nie zgadzam) do 7 (zupełnie się zgadzam). Skala ma potwierdzoną rzetelność, $\alpha \geq 0,80$ (np. Luchies i in., 2013), trafność i jest narzędziem stosowanym powszechnie w procedurach opartych na modelu współzależności jako zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009). W tym badaniu skala rzetelność skali wynosiła, $\alpha = 0,83$.

Sytuacyjne skale empatycznej troski i osobistej przykrości (Batson, Fultz i Schoenrade, 1987; McCollough i in., 1997). Skale obejmują przymiotniki opisujące reakcje emocjonalne: empatycznej troski (4 pozycje) oraz osobistej przykrości (4 pozycje), doświadczane w reakcji na przypomniane wykroczenie relacyjne partnera. Pozycje są oceniane na skali siedmiostopniowej od 1 (w ogóle nie doświadczałem) do 7 (bardzo mocno doświadczałem). Stosowane przymiotniki miały zadowalającą rzetelność w badaniach własnych (Moroń, niepublikowane; $n = 311$), $\alpha = <0,75; 0,77>$. W tym badaniu skala Empatycznej troski miała zadowalającą rzetelność, $\alpha = 0,88$, zaś skala Osobistej przykrości miała rzetelność, $\alpha = 0,76$.

Kwestionariusz regulacji emocjonalnej (Gross i John, 2003; tłumaczenie własne). Skala obejmuje 6 pozycji badających gotowość do stosowania strategii przewartościowania

poznawczego oraz 4 do badania gotowości do stosowania strategii tłumienia emocji (supresji). Pozycje są oceniane na skali od 1 (zupełnie się nie zgadzam) do 7 (zupełnie się zgadzam). Skala ma zadowalające właściwości psychometryczne, $0,73 \leq \alpha \leq 0,79$, ustaloną strukturę oraz trafność (Gross i John, 2003). Do kwestionariusza dołączono dobrze zwalidowaną Skalę Ruminacji (Wade i in., 2008). Skala obejmuje sześć pozycji, ocenianych na analogicznej skali typu Likerta. Skala przewartościowania poznawczego miała rzetelność, $\alpha = 0,82$, skala tłumienia, $\alpha = 0,76$, zaś skala ruminacji, $\alpha = 0,89$.

Pomiar zmiennych zależnych w ujęcie dyspozycyjnym

Skala reakcji emocjonalnej na wykroczenia relacyjne (narzędzie własne w oparciu o Green i in., 2013 oraz Gottman, 1993). Narzędzie składa się z opis piętnastu najczęściej doświadczanych w relacjach romantycznych wykroczeń relacyjnych (por. Green i in., 2013). Osoba badana jest proszona o przypomnienie sobie (bądź wyobrażenie) sytuacji doświadczenia danego wykroczenia i o ocenę nasilenia swojego gniewu (oburzenia – zagniewania) oraz krzywdy (zranienia – zaatakowania) w tej sytuacji (na skali od 1 – w ogóle się tak nie czułem/am do 7 – bardzo mocno to odczuwałem). Mierzone stany emocjonalne stanowią typowe reakcje na negatywne zachowania partnera w relacji romantycznej (Gottman, 1993; Leary i in., 1998). Wynik intensywności reagowania gniewem lub poczuciem krzywdy liczony jest jako średnia intensywność reakcji dana emocją w 15 opisanych sytuacjach wykroczeń relacyjnych. Osoby badane zaznaczały odpowiedzi na wybrana przez siebie ilość sytuacji krzywdy, stąd oszacowanie rzetelności podskal krzywdy i gniewu oparto na kompletnych wypełnieniach skali. Rzetelności były bardzo wysokie zarówno dla skali Krzywdy, $\alpha = 0,93$ i skali Gniewu, $\alpha = 0,92$. Wyniki te wskazują na wysoką spójność wewnętrzną wyników, co pozwala przyjąć, iż wynik średni dla mniejszej ilości uwzględnionych sytuacji krzywdy będzie odzwierciedlał spójną tendencję do określonej intensywności reakcji emocjonalnej. Oszacowano także wskaźniki częstotliwości reagowania krzywdą/gniewem (ilość sytuacji, w których zaznaczono określoną reakcję emocjonalną / 15) na uwzględnione sytuacje. Średnio dokonywano oceny poczucia krzywdy na 11,55 ($SD = 4,56$) wykroczeń relacyjnych, zaś gniewem na 12,02 ($SD = 4,11$), $t(267) = -1,66$; $p < 0,10$; $d = -0,10$.

Skala przebaczenia (Rusbult i in., 1991; tłumaczenie własne). Skala obejmuje 16 pozycji, ułożonych w 4 podskale, oceniające gotowość do stosowania w sytuacji konfliktu w relacji

strategii Wyjścia (4 pozycje), Dialogu (4 pozycje), Lojalności (4 pozycje), Zaniedbania (4 pozycje). Pozycje są oceniane na skali od 0 (nigdy tak nie robię) do 6 (stale tak robię). Skala jest powszechnie stosowana i ma zadowalającą rzetelność (Overall i Sibley, 2008). W tym badaniu podskale miały rzetelności: Wyjście, $\alpha = 0,62$; Dialog, $\alpha = 0,60$; Lojalność, $\alpha = 0,52$; Zaniedbanie, $\alpha = 0,52$. Uzyskane rzetelności były niskie, co prawdopodobnie można powiązać z niewielką ilością pozycji badających każdą ze skal. Na korzyść stosowania skali przemawia jednak jej dobre osadzenie w badaniach międzynarodowych i trafność treściowa. Można jednak spodziewać się, że z uwagi na niższą spójność wewnętrzną niektóre zależności dla tych wskaźników będą niedoszacowane.

Pomiar zmiennych zależnych w ujęciu sytuacyjnym

Osoby badane przed odpowiedzią na pytania metod stosowanych w ujęciu sytuacyjnym proszone są o przypomnienie sobie konkretnej sytuacji, w której przeżyli doświadczenie krzywdy w swoim związku małżeńskim. Uczestnicy są proszeni o dokładne, na ile to możliwe, przypomnienie sobie takiej sytuacji. Po przywołaniu w pamięci sytuacji doświadczenia krzywdy, odwołując się do przypomnianego wydarzenia, są proszeni o odpowiedzi w niżej opisanych metodach.

Skala reakcji na doświadczoną krzywdę (narzędzie własne). Osoby badane są proszone o ocenę intensywności doświadczenia: poczucia krzywdy, gniewu/złości, lęku, zaufania i miłości w sytuacji bezpośrednio po doświadczeniu krzywdy oraz w momencie badania (skala od 1 – w ogóle się tak nie czułem/am do 7 – bardzo mocno to odczuwałem). W narzędziu uzyskuje się wskaźniki: (a) intensywności emocji lęku, gniewu i poczucia krzywdy oraz zaufania i miłości bezpośrednio po zachowaniu krzywdzącym; (b) zmiany w zakresie emocji doświadczanych wobec partnera (różnica między oceną intensywności doświadczenia gniewu, krzywdy i lęku w sytuacji krzywdy i w chwili wypełniania kwestionariusza).

Skala relacji interpersonalnej TRIM-18 (*Transgression Related Interpersonal Motivation Scale*; McCollough, Root i Cohen, 2006). Skala mierzy tendencję do reagowania Rewanżem (5 pozycji), Unikaniem (7 pozycji) i Życzliwością (5 pozycji). Odpowiedzi udzielane są na skali od 1 – zupełnie się nie zgadzam, do 7 – zupełnie się zgadzam. Skala ma dobre właściwości psychometryczne, $\alpha \geq 0,85$ (McCollough i in., 2003, 2006). W tym badaniu podskale miały rzetelności, Rewanż, $\alpha = 0,79$; Unikanie, $\alpha = 0,78$; Życzliwość, $\alpha = 0,82$.

Zmienne kontrolowane w ujęciu sytuacyjnym

Upływ czasu. Po instrukcji, w której osoby badane są proszone o przypomnienie sobie sytuacji doznania krzywdy ze strony partnera, zamieszczono prośbę o wskazanie jak dawno wydarzyła się ta sytuacja. Czas należało określić w miesiącach.

Atrybucja intencjonalności. Do pomiaru gotowości do przypisywania intencjonalności partnerowi zostaną wykorzystane dwa pytania (por. McCollough, Fincham i Tsang, 2003): „W jaki stopniu krzywda, której doświadczyłeś/aś była spowodowana celowym działaniem Twojego partnera/ki?” (odpowiedzi na skali od 1 – zdecydowanie to nie było celowe ze strony mojego partnera; 7 – zdecydowanie to było celowe ze strony mojego partnera) oraz „W jakim stopniu Twój partner był odpowiedzialny za to, co zrobił względem Ciebie? (odpowiedzi na skali siedmiostopniowej: 1 – w ogóle nie był odpowiedzialny; 7 – był w pełni odpowiedzialny). Obie pozycje były ze sobą istotnie pozytywnie skorelowane, $r(238) = 0,48$; $p < 0,001$.

Skala reakcji partnera. Osoby badane są proszone o określenie w jakim stopniu partner przeproszał, usprawiedliwiał się lub obwiniał ofiarę, po wyrządzeniu krzywy (na skali od 1 – w ogóle, do 7 – bardzo mocno) (por. Gruszecka, 2006).

Nasilenie zaskoczenia. Wykorzystano pytanie: Jak bardzo byłaś/eś zaskoczona/y tym, co zrobił Twój partner/ka? Osoby badane są proszone by określić nasilenie zaskoczenia na skali od 0 – w ogóle; do 6 – bardzo mocno.

Zadanie buforowe. Po części quasi-eksperymentalnej osoby badane proszone są o opisanie sytuacji z ostatniego czasu, w której poczuli się naprawdę kochani przez swojego partnera. Zastosowanie tej pozycji miało skoncentrować badanych na myślach o przyjemnych aspektach relacji z partnerem, by zminimalizować koszty emocjonalne przywoływania nieprzyjemnych wspomnień związanych z krzywdą.

Procedura

Osoby badane były zapraszane do udziału w badaniu w parach. Każda para otrzymywała kopertę zawierającą dwie mniejsze koperty z zestawem badawczym dla męża i żony, oraz list przewodni. W liście uczestnicy byli informowani o celu badań, konieczności indywidualnego wypełniania kwestionariuszy, a także o możliwości uzyskania rezultatów badań. Do obsługi badań stworzono specjalny system elektroniczny, w którym każda z badanych par otrzymała konto pocztowe, na które wysłane zostały opracowania indywidualnych wyników uczestników. Anonimowość w parach zapewniano przez możliwość

zakodowania przez męża i żonę swoich wyników – wówczas były one przesyłane na skrzynkę pary w pliku zabezpieczonym hasłem. Z uwagi na rozległość kwestionariusza pary otrzymywały kwestionariusze i zwracały je po ich wypełnieniu. Autor pracy był dostępny dla osób w celu wyjaśniania wątpliwości oraz udzielania informacji zwrotnej.

Wyniki

Średnie, odchylenia standardowe interkorelacje oraz korelacje wyników obojga partnerów w diadzie dla wskaźników wrażliwości na wzmocnienia podano w Tabeli 43.

Tabela 43

Średnie, odchylenia standardowe i interkorelacje zmiennych wskaźnikujących wrażliwość na wzmocnienia (badanie 8)

	1	2	3	4	5	6	7
1. BAS-D	0,25**	0,40***	0,26**	0,01	0,44***	0,16†	0,18*
2. BAS-PP	0,57***	0,07	0,35***	-0,01	0,32***	0,02	-0,04
3. BAS-WNN	0,34***	0,35***	0,13	0,51***	0,12	0,23*	0,22*
4. BIS	-0,19*	-0,17*	0,25**	-0,09	-0,10	0,40***	0,45***
5. FFFS-walka	0,45***	0,32***	0,16†	-0,12	0,18*	0,12	0,05
6. FFFS-ucieczka	-0,02	-0,02	0,15†	0,42***	-0,11	0,07	0,58***
7. FFFS-znieruchomienie	-0,01	0,09	0,14	0,32***	-0,08	0,55***	0,24**
$M_{\text{mężczyźni}}$	3,85	3,90	5,22	4,57	3,82	3,31	2,98
$SD_{\text{mężczyźni}}$	1,13	1,16	0,71	0,92	1,05	0,94	1,09
M_{kobiety}	3,77	3,60	5,45	5,32	3,13	4,30	3,83
SD_{kobiety}	1,05	1,10	0,78	0,80	0,98	1,02	1,10
t	0,73	2,36*	-2,77**	-7,03***	6,39***	-8,88***	-6,65***
d	0,06	0,20	-0,23	-0,59	0,53	-0,74	-0,63

adnotacja. Pogrubieniem wyróżniono korelacje między partnerami z tej samej pary. Powyżej przekątnej zamieszczono wyniki dla kobiet, poniżej dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zaobserwowano, analogiczne u kobiet i mężczyzn, interkorelacje skal BAS (działanie i poszukiwanie przyjemności) z FFFS-walka, a także skorelowanie BIS z wrażliwością FFFS-ucieczka i FFFS-znieruchomienie. Między osobami występowało nieznaczne podobieństwo w zakresie reaktywności BAS-działanie, $r^2 = 0,063$; FFFS-walki, $r^2 = 0,032$; i FFFS-

znieruchomienia, $r^2 = 0,058$, natomiast różnice międzypłciowe pod względem reaktywności były istotne statystycznie, zaś siła ich efektów od umiarkowanej po wysoką, dla wszystkich systemów poza BAD-działanie. Mężczyźni mieli wyższe wyniki w skalach BAS-poszukiwanie przyjemności oraz FFFS-walka, natomiast kobiety w zakresie BIS, FFFS-ucieczka i FFFS-znieruchomienie.

Średnie, odchylenia standardowe, interkorelacje oraz wyniki testów istotności różnic między mężczyznami i kobietami w zakresie zmiennych moderujących zaprezentowano w tabeli 44.

Tabela 44

Średnie, odchylenia standardowe i interkorelacje zmiennych moderujących (badanie 8)

	1	2	3
1. Poczucie władzy	0,31***	0,23**	0,37***
2. Zaangażowanie	-0,01	0,31***	0,46***
3. Bliskość (IOS)	0,24**	0,38***	0,54***
$M_{mężczyźni}$	4,97	6,50	5,64
$SD_{mężczyźni}$	0,87	0,72	1,33
$M_{kobiety}$	5,33	6,56	5,96
$SD_{kobiety}$	0,92	0,71	1,34
t	-3,73***	-1,00	-2,50*
d	-0,34	-0,07	-0,25

Adnotacja. IOS- *Inclusion other in self*; Pogrubieniem wyróżniono korelacje między partnerami z tej samej pary. Powyżej przekątnej zamieszczono wyniki dla kobiet, poniżej dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Wśród kobiet zaobserwowane umiarkowane skorelowanie wszystkich zmiennych moderujących, zaś u mężczyzn korelowały ze sobą zaangażowanie i bliskość, oraz poczucie władzy i bliskość. Między osobami występowało nieznaczące podobieństwo w zakresie Poczucia władzy, $r^2 = 0,096$; Zaangażowania, $r^2 = 0,032$; i Bliskości, $r^2 = 0,292$. Kobiety wyżej oceniały poczucie władzy i bliskość.

Statystyki opisowe, interkorelacje i testy istotności różnic dla mediatorów umieszczono w tabeli 45 (na następnej stronie). Między osobami występowało podobieństwo w zakresie Celów dążeńiowych, $r^2 = 0,176$; Celów unikowych, $r^2 = 0,026$; Wrażliwości na nagrody relacyjne, $r^2 = 0,137$; Wrażliwości na kary relacyjne, $r^2 = 0,096$; Zaufania, $r^2 = 0,102$, oraz Ruminacji, $r^2 = 0,029$. Kobiety relacjonowały silniejszą orientację na cele dążeńiowe, wrażliwość na kary relacyjne, zaufanie i tendencję do ruminacji, zaś mężczyźni

wyższą tendencję do poznawczego przeformułowania i tłumienia.

Tabela 45

Średnie, odchylenia standardowe i interkorelacje zmiennych mediujących (badanie 8)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Cele dążeniowe	0,42***	0,38***	0,49***	0,15	0,20*	0,52***	0,18*	-0,09	-0,14
2. Cele unikowe	0,48***	0,16†	0,60***	0,51***	-0,08	0,08	0,15†	0,27**	0,23*
3. Wrażliwość na nagrody	0,61***	0,61***	0,37***	0,55***	0,01	0,25**	0,17*	0,02	0,21*
4. Wrażliwość na kary	0,28**	0,52***	0,60	0,31***	-0,16	0,00	0,04	0,13	0,29***
5. Samoocena	0,34***	0,11	0,10	-0,10	0,08	0,29*	0,22*	-0,23*	-0,24**
6. Zaufanie	0,48***	0,08	0,22*	0,04	0,46***	0,32***	0,08	-0,28***	-0,39***
7. Przewartościowanie	0,07	0,21*	0,25**	0,27**	-0,02	-0,05	-0,08	0,28***	-0,09
8. Tłumienie	-0,21*	0,12	0,21*	0,26**	-0,32***	-0,35***	0,40***	0,10	0,15†
9. Ruminacja	-0,18*	0,12	0,13	0,34***	-0,37***	-0,26**	0,12	0,22*	0,17*
$M_{\text{mężczyźni}}$	5,88	5,35	5,45	5,35	5,36	5,40	4,55	3,96	3,69
$SD_{\text{mężczyźni}}$	0,99	1,07	0,80	1,01	0,94	0,82	0,99	1,19	1,41
M_{kobiety}	6,15	5,25	5,54	5,67	5,40	5,65	4,19	2,81	4,19
SD_{kobiety}	0,87	1,13	0,76	0,91	1,02	0,83	1,26	1,15	1,44
t	-3,50***	0,59	-1,13	-3,41***	-0,48	-3,28***	2,45*	8,73***	-3,55***
d	-0,27	0,07	-0,10	-0,28	-0,03	-0,25	0,22	0,73	-0,27

Adnotacja. Pogrubieniem wyróżniono korelacje między partnerami z tej samej pary. Powyżej przekątnej zamieszczono wyniki dla kobiet, poniżej dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Analizę interkorelacji zmiennych mediujących prowadzono dodatkowo metodą analizy czynnikowej (głównych składowych), osobno dla kobiet i mężczyzn. W obu analizach uzyskano analogiczne rozwiązania trzyczynnikowe, które wyjaśniały 66,06% wariacji wyników w grupie kobiet, zaś 68,63% wariacji w grupie mężczyzn. Wyniki analizy po rotacji Varimax przedstawiono w Tabeli 46 (następna strona).

Tabela 46

Wyniki analizy czynnikowej wykonanej na zbiorze mediatorów (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
1. Cele dążeniowe	0,681	0,515	0,151	0,552	-0,610	
2. Cele unikowe	0,790			0,794		-0,257
3. Wrażliwość na nagrody	0,863			0,867		
4. Wrażliwość na kary	0,774	-0,272		0,768	0,214	
5. Samoocena		0,761			-0,654	
6. Zaufanie	0,304	0,661	0,231	0,215	-0,785	
7. Przewartościowanie	0,205		-0,837		-0,309	-0,791
8. Tłumienie		-0,373	-0,765		0,363	-0,771
9. Ruminacja	0,283	-0,747		0,387	0,631	
Wartość własna	2,66	2,07	1,46	2,50	2,11	1,34
% wyjaśnianej wariancji	29,51%	22,95%	16,17%	27,76%	23,45%	14,84%

Adnotacja. Pominięto $\lambda < 0,200$.

Wśród mężczyzn i kobiet pierwszy czynnik najsilniej nasycał cele dążeniowe i unikowe, oraz wrażliwość na kary i nagrody relacyjne. Wszystkie ładunki były pozytywne, co wskazuje na pozytywne interkorelacje między zmiennymi. Czynnik ten można określić jako motywację i wrażliwość promujące relację. Osoby czynnika nasycał samoocenę, zaufanie oraz ruminację. Można go określić jako pewność (biegun samooceny i zaufania) vs. niepewność/zatroskanie relacją. Ostatni czynnik łączył obie strategie regulacji emocji, można go określić jako tendencję – brak tendencji do regulacji emocji.

Średnie, odchylenia standardowe oraz interkorelacje wskaźników zmiennych zależnych, wyrażających dyspozycje w zakresie emocjonalnych i behawioralnych sposobów reagowania na krzywdę przedstawiono w tabeli 47 (następna strona).

Oba czynniki emocjonalnej reakcji na krzywdy były ze sobą silnie skorelowane. Obie destruktywne (Wyjście i Zaniedbanie), i obie konstruktywne (Dialog i Lojalność) były ze sobą pozytywnie skorelowane. Między osobami występowało podobieństwo w zakresie natężenia odczuwanego gniewu, $r^2 = 0,084$; krzywdy, $r^2 = 0,102$; gotowości do reakcji Wyjścia, $r^2 = 0,044$, a także Dialogu, $r^2 = 0,036$. Kobiety relacjonowały większe nasilenie gniewu i krzywdy po doświadczeniu wykroczenia partnera, niższą tendencję do reagowania strategią Wyjścia, ale też Dialogu, natomiast mężczyźni relacjonowali wyższą tendencję do reagowania Lojalnością.

Tabela 47

Wyniki analizy korelacji wskaźników reagowania emocjonalnego i behawioralnego na krzywdy (badanie 8)

	1	2	3	4	5	6
1. Gniew	0,29**	0,65***	0,25**	0,01	-0,18*	0,20*
2. Krzywda	0,74***	0,32***	0,09	0,08	-0,18*	0,12
3. Wyjście	0,25**	0,16	0,21*	-0,06	-0,10	0,41***
4. Dialog	0,07	0,08	0,10	0,19*	0,44***	0,01
5. Lojalność	-0,07	-0,05	-0,02	0,33***	0,14	0,10
6. Zanedbanie	0,13	0,08	0,71***	-0,08	0,11	0,07
$M_{\text{mężczyźni}}$	5,05	5,17	2,13	3,35	3,11	2,16
$SD_{\text{mężczyźni}}$	1,16	1,29	1,30	1,23	1,06	1,23
M_{kobiety}	5,68	5,85	2,56	3,70	2,30	2,35
SD_{kobiety}	0,84	0,99	1,19	2,00	1,15	1,06
t	-6,28***	-5,98***	-3,00**	-2,71**	6,44***	-1,16
d	-0,53	-0,51	-0,28	-0,17	0,56	-0,12

Adnotacja. Pogrubieniem wyróżniono korelacje między partnerami z tej samej pary. Powyżej przekątnej zamieszczono wyniki dla kobiet, poniżej dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Średnie, odchylenia standardowe oraz interkorelacje wskaźników zmiennych zależnych, wyrażających sytuacyjne, emocjonalne i behawioralne sposoby reagowania na krzywdę przedstawiono w tabeli 48 (następna strona).

Zaobserwowane dodatnie współczynniki korelacji między motywem Unikania i Rewanżu i ujemne korelacje między motywem Rewanżu i Unikania a Życzliwości. Reakcja osobistej przykrości korelowała dodatnio z Unikaniem i Rewanżem, a także z drugą reakcją empatyczną – empatyczną troską. Zaskoczenie było skorelowane jedynie z reakcją unikania i osobistą przykrością wśród kobiet. Zanotowano istotne różnice międzypłciowe. Kobiety relacjonowały silniejsze zaskoczenie, motywację unikania i reakcje osobistej przykrości, zaś mężczyźni mieli wyższy poziom motywacji życzliwości i empatycznej troski.

Tabela 48

Wyniki analizy korelacji dla właściwości sytuacji krzywdy i reakcji na nią (podejście epizodyczne; badanie 8)

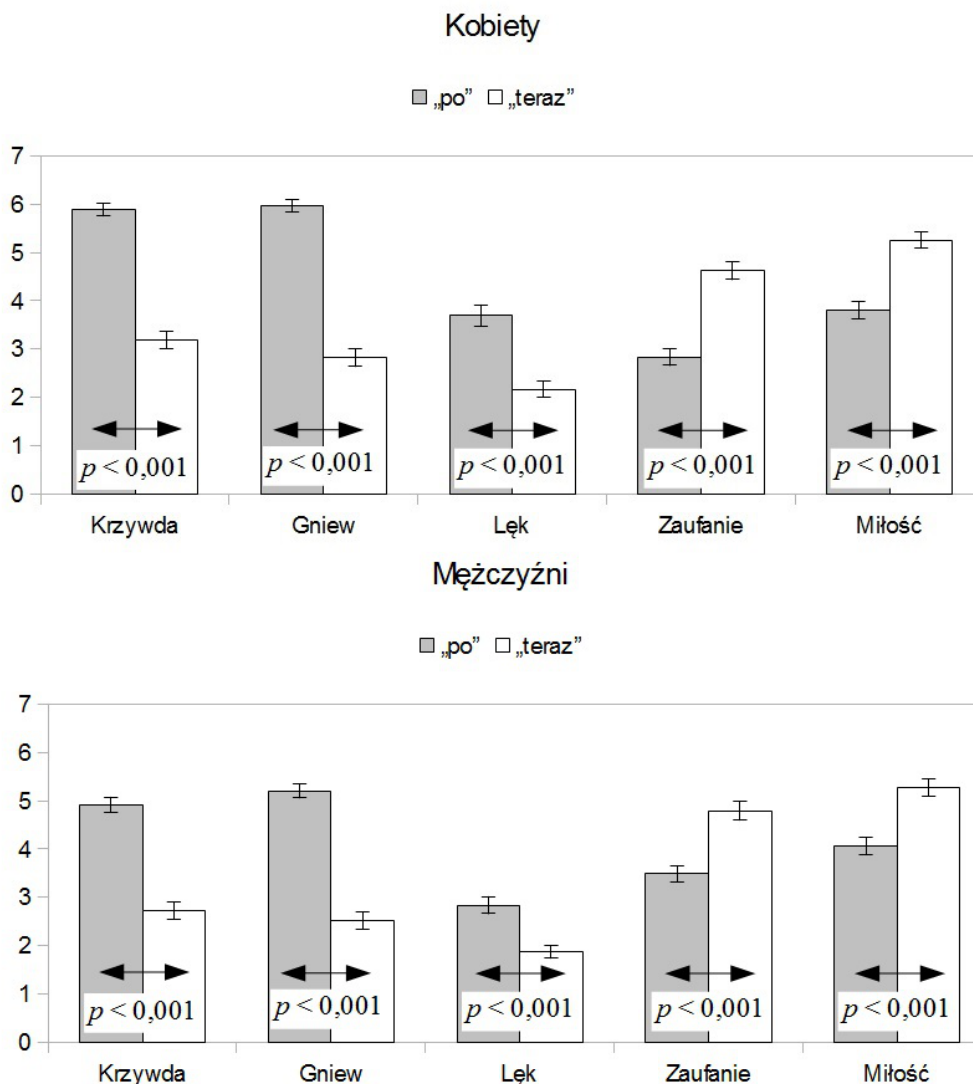
	1	2	3	4	5	6	7
1. Zaskoczenie		0,22*	0,01	0,20*	-0,04	0,01	0,37***
2. Intencjonalność	0,17†		0,09	0,26**	-0,19*	-0,28**	0,07
3. Rewanż	0,08	0,07		0,57***	-0,46***	0,02	0,15†
4. Unikanie	0,17	0,002	0,61***		-0,58***	-0,27**	0,16†
5. Życzliwość	-0,05	0,02	-0,36***	-0,48***		0,36***	-0,09
6. Empatyczna troska	-0,09	-0,12	0,31**	0,13	-0,01		0,18*
7. Osobista przykrość	0,16	0,02	0,31**	0,20*	0,05	0,37***	
$M_{\text{mężczyźni}}$	3,96	3,84	2,12	2,70	4,88	2,65	4,60
$SD_{\text{mężczyźni}}$	1,63	1,62	1,10	1,16	1,15	1,52	1,32
M_{kobiety}	4,67	4,11	2,16	3,11	4,24	2,06	4,94
SD_{kobiety}	1,40	1,53	1,30	1,14	1,34	1,41	1,33
t	-3,77***	-1,30	-0,19	-2,54*	3,70***	3,00**	-1,94*
d	-0,49	-0,07	-0,02	-0,33	0,48	0,39	-0,25

Adnotacja. Pogrubieniem wyróżniono korelacje między partnerami z tej samej pary. Powyżej przekątnej zamieszczono wyniki dla kobiet, poniżej dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zanotowano istotne różnice pod względem relacjonowanych reakcji partnera w sytuacji jego wykroczenia. Mężczyźni relacjonowali, iż kobiety po swoim wykroczeniu w mniejszym stopniu przeproszały, $M = 4,06$; $SD = 2,03$, niż kobiety twierdziły o mężczyznach, $M = 4,84$; $SD = 1,97$; $t(236) = -3,00$; $p < 0,003$; $d = -0,39$; w mniejszym stopniu usprawiedliwiały się, $M = 3,64$; $SD = 1,88$, niż mężczyźni, $M = 4,36$; $SD = 2,13$; $t(235) = -2,77$; $p < 0,006$; $d = -0,36$; natomiast silniej obwiniały ofiarę, $M = 3,46$; $SD = 1,99$, niż mężczyźni, $M = 2,53$; $SD = 1,98$; $t(235) = 3,59$; $p < 0,001$; $d = 0,47$.

Oszacowano też zmiany w reakcjach emocjonalnych na doświadczony epizod krzywdy między przypominaną reakcją emocjonalną w momencie krzywdy, a emocjami odczuwanymi aktualnie. Zanotowano istotne statystycznie interakcje typu emocji i momentu pomiaru (po krzywdzie vs. teraz) zarówno wśród mężczyzn, λ Wilksa = 0,34; $F(4, 103) = 49,85$; $p < 0,001$, jak i kobiet, λ Wilksa = 0,24; $F(4, 111) = 87,25$; $p < 0,001$. Wyniki analizy wraz z wynikami testów *post-hoc* między dwoma momentami pomiarowymi dla poszczególnych badanych emocji przedstawiono na rysunku 59 (następna strona).

Rysunek 59. Natężenia emocjonalnych reakcji na krzywdę w momencie jej doznawania („po”) i w momencie jej przypominania („teraz”) u kobiet i mężczyzn.

Źródło: opracowanie własne.

Wrażliwość na wzmocnienia jako predyktor reakcji na krzywdę – podejście dyspozycyjne

Analizę związków między reaktywnością systemów BAS, BIS i FFFS, prowadzono za pomocą analizy regresji, w której kontrolowano także (przez włączenie w pierwszym jej kroku) zmienne demograficzne. Z uwagi na zależność wyników, analizy prowadzono osobno dla mężczyzn (mężów) i kobiet (żon).

Marginalnie istotnymi dodatnimi predyktorami poczucia krzywdy (tabela 49 na następnej stronie) wśród kobiet były BAS-wrażliwość na nagrody, FFFS-walka, zaś ujemnym BAS-poszukiwanie przyjemności. Model dla mężczyzn był nieistotny

statystycznie.

Tabela 49

Wyniki analizy regresji dla poczucia krzywdy (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,01			0,004		
Wiek		-0,10	-0,17		0,08	0,06
Staż małżeński		0,02	0,07		-0,06	-0,06
Posiadanie dzieci		-0,05	-0,07		-,001	-0,01
BAS-D	0,06		-0,17	0,13*		0,04
BAS-PP			-0,09			-0,20†
BAS-WNN			0,11			0,19†
BIS			0,09			0,15
FFFS-walka			0,07			0,19†
FFFS-ucieczka			0,05			0,11
FFFS-znieruchomienie			-0,02			-0,11
adj. R^2		0,001			0,06	
F		1,01			1,87†	

* $p < 0,05$; † $p < 0,10$.

Poczucie gniewu u kobiet było przewidywane przez reaktywność BAS-wrażliwości na nagrody oraz FFFS-walki. Model dla mężczyzn był nieistotny statystycznie (por. tabela 50 na następnej stronie).

Tabela 50

Wyniki analizy regresji dla poczucia gniewu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,02			0,01		
Wiek		-0,11	-0,14		0,06	0,09
Staż małżeński		-0,05	-0,02		-0,05	-0,07
Posiadanie dzieci		0,01	-0,002		0,11	0,14
BAS-D	0,05		-0,12	0,15**		-0,02
BAS-PP			0,05			-0,07
BAS-WNN			0,04			0,23*
BIS			0,10			0,08
FFFS-walka			0,09			0,31**
FFFS-ucieczka			0,16			0,03
FFFS-znieruchomienie			-0,08			-0,12
adj. R^2		<0,001			0,10	
F		0,93			2,55**	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Modele regresyjne dla reakcji Wyjścia (tabela 51) mężczyzn i kobiet były istotne statystycznie. U mężczyzn predyktorem reakcji Wyjścia była reaktywność BIS, FFFS-walki oraz FFFS-znieruchomienia. Natomiast wśród kobiet – reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody, FFFS-walki oraz, marginalnie istotnym, reaktywność FFFS-znieruchomienie.

Tabela 51

Wyniki analizy regresji dla reakcji Wyjścia (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,04			0,002		
Wiek		-0,06	-0,01		-0,01	-0,06
Staż małżeński		-0,003	0,05		-0,01	-0,02
Posiadanie dzieci		0,03	-0,02		-0,04	0,02
BAS-D	0,17**		0,11	0,22***		-0,10
BAS-PP			0,15			-0,15
BAS-WNN			-0,02			0,23*
BIS			0,18†			-0,07
FFFS-walka			0,16†			0,34***
FFFS-ucieczka			-0,01			0,12
FFFS-znieruchomienie			0,20*			0,20†
	adj. R^2	0,11		0,16		
	F	2,62**		3,71***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Jedynie wśród mężczyzn model regresyjny dla reakcji Dialogu był istotny statystycznie (por. tabela 52 na następnej stronie). Pozytywnym predyktorem reakcji Dialogu była reaktywność FFFS-ucieczka, zaś ujemnymi – reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody i FFFS-walka. U kobiet zaobserwowano dodatki związek reaktywności BAS-działanie z Dialogiem.

Model regresyjny dla reakcji Lojalności był istotny statystycznie jedynie dla kobiet (tabela 53 na następnej stronie). Reaktywność FFFS-znieruchomienie oraz posiadanie dzieci były dodatnimi predyktorami tendencji do reagowania Lojalnością, natomiast ujemnymi predyktorami tej tendencji były reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody, BIS oraz FFFS-walka.

Tabela 52

Wyniki analizy regresji dla reakcji Dialogu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,003			0,01		
Wiek		-0,03	-0,07		0,05	0,07
Staż małżeński		-0,01	-0,06		0,04	0,06
Posiadanie dzieci		-0,04	-0,01		0,04	0,04
BAS-D	0,15**		0,18	0,10†		0,30**
BAS-PP			-0,07			-0,01
BAS-WNN			-0,20*			0,01
BIS			0,13			-0,16
FFFS-walka			-0,23*			-0,18†
FFFS-ucieczka			0,24*			0,15
FFFS-znieruchomienie			-0,11			-0,003
adj. R^2		0,08			0,04	
F		2,23*			1,60	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; † $p < 0,10$.

Tabela 53

Wyniki analizy regresji dla reakcji Lojalności (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,01			0,04		
Wiek		-0,01	-0,05		0,09	0,02
Staż małżeński		0,08	0,09		-0,13	-0,12
Posiadanie dzieci		-0,02	-0,01		0,16†	0,15†
BAS-D	0,06		-0,09	0,23***		0,05
BAS-PP			0,03			0,07
BAS-WNN			-0,01			-0,21*
BIS			-0,02			-0,24*
FFFS-walka			-0,15			-0,34***
FFFS-ucieczka			-0,04			0,13
FFFS-znieruchomienie			0,19†			0,27**
adj. R^2		< 0,001			0,20	
F		0,93			4,37***	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Modele regresyjne dla reakcji Zaniedbania były istotne statystycznie zarówno w grupie mężczyzn, jak i kobiet (tabela 54). U mężczyzn dodatnim predyktorem tendencji do tej reakcji była reaktywność FFFS-znieruchomienie, zaś u kobiet dłuższy staż małżeński, posiadanie dzieci oraz reaktywność FFFS-ucieczka.

Tabela 54

Wyniki analizy regresji dla reakcji Zaniedbania (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,01			0,09**		
Wiek		-0,09	-0,06		0,08	0,001
Staż małżeński		0,003	0,06		0,18†	0,18†
Posiadanie dzieci		0,01	-0,04		0,13	0,17*
BAS-D	0,13*		0,09	0,16**		-0,01
BAS-PP			0,07			0,01
BAS-WNN			0,06			-0,01
BIS			0,12			0,01
FFFS-walka			0,10			0,13
FFFS-ucieczka			-0,01			0,26**
FFFS-znieruchomienie			0,22*			0,16
	adj. R^2	0,07		0,20		
	F	1,97*		4,43***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Efekty aktora i partnera

Za pomocą modelu *actor-partner interdependence model*, APIM (Kenny, Kashy i Cook, 2006) przetestowano także efekty aktora i partnera dla wskaźników wrażliwości na wzmocnienia jako predyktorów reakcji na krzywdę. W tabelach 55 – 57 przedstawiono współczynniki ścieżkowe uzyskane w modelowaniu równań strukturalnych (por. Załącznik 27). W każdy model włączano jednocześnie wszystkie zmienne niezależne, wyrażające wrażliwość na wzmocnienia (zmienne kontrolne pominięto z uwagi na niską wartość wyjaśniającą) oraz uwzględniano kowariancję odpowiadających sobie predyktorów u mężów i żon oraz kowariancję zmiennych zależnych. Analizę wykonano w AMOS 20.0 i pakiecie R.

W modelu dla poczucia krzywdy (tabela 55 na następnej stronie) efekty aktora ujawniły się jedynie u żon: wyższa reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności ujemnie wiązała się z natężeniem poczucia krzywdy, jednak wyższa reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody korelowała z nasilonym reagowaniem poczuciem krzywdy. Reaktywność BIS

oraz FFFS-walki i FFFS-ucieczka były pozytywnymi predyktorami doświadczania krzywdy, natomiast u osób o wyższej reaktywności FFFS-znieruchomienie poczucie krzywdy było niższe. Zanotowano efekty partnera. Reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody, FFFS-walka i FFFS-ucieczka korelowały z podwyższonym doświadczaniem poczucia krzywdy przez mężczyzn, zaś reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności i BIS u żon z niższym reagowaniem krzywdą u mężów. Podobnie, im bardziej reaktywny podsystem BAS-poszukiwanie przyjemności u mężczyzn tym niższa intensywność poczucia krzywdy u żon.

Tabela 55

Efekty aktora i partnera dla emocjonalnych reakcji na krzywdę (współczynniki standaryzowane)

	Poczucie krzywdy				Poczucie gniewu			
	♂ → ♂	♂ → ♀	♀ → ♂	♀ → ♀	♂ → ♂	♂ → ♀	♀ → ♂	♀ → ♀
BAS-D	-0,12	0,13	0,04	0,04	-0,07	-0,04	0,05	-0,03
BAS-PP	-0,07	-0,25***	-0,25***	-0,18*	0,09	-0,004	-0,17*	-0,06
BAS-WNN	0,10†	0,05	0,20**	0,17*	0,002	0,05	0,16*	0,21**
BIS	0,004	-0,03	-0,18*	0,17*	0,07	0,05	-0,11	0,13
FFFS-walka	0,08	-0,04	0,14†	0,19*	0,08	-0,01	0,19*	0,29***
FFFS-ucieczka	0,03	-0,06	0,16*	0,14†	0,11	-0,03	0,07	0,02
FFFS-znieruchomienie	-0,06	0,02	0,06	-0,13†	-0,12	0,04	0,08	-0,10
Statystyki dopasowani a	$\chi^2 = 481,58$; $df = 84$; $\chi^2/df = 5,73$; RMSEA = 0,186; CFI = 0,114; SRMR = 0,163				$\chi^2 = 481,58$; $df = 84$; $\chi^2/df = 5,73$; RMSEA = 0,186; CFI = 0,089; SRMR = 0,161			

Adnotacja. ♂ → ♂ - efekt aktora u mężczyzn (wrażliwość mężczyzny – poczucie krzywdy/gniewu u mężczyzny); ♀ → ♀ - efekt aktora u kobiet (wrażliwość kobiety – poczucie krzywdy/gniewu u kobiety); efekty partnera: ♂ → ♀ (wrażliwość mężczyzny – poczucie krzywdy/gniewu u kobiety) ♀ → ♂ (wrażliwość kobiety – poczucie krzywdy/gniewu u mężczyzny).

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zbliżone, choć mniej liczne, istotne zależności wykazano w modelu dla gniewu (tabela 55). Efekty partnera zanotowano u kobiet. Im silniejsza reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody i FFFS-walka tym silniejsze reakcje gniewem. Natomiast efekty partnera przebiegały między reaktywnością BAS-wrażliwość na nagrody i FFFS-walka u żon a podwyższonym gniewem u mężczyzn, oraz reaktywnością BAS-poszukiwanie przyjemności a niższym gniewem u mężczyzn. Dla aktywnej reakcji Wyjścia (tabela 56 na następnej stronie) zanotowano podobne efekty aktora u mężczyzn i kobiet. Reaktywność FFFS-walka,

oraz FFFS-zanieruchomienie przewidywało większą skłonność do reakcji Wyjścia. U kobiet dodatkowe efekty aktora powodowały zmienne opisujące reaktywność BAS: niższa reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności, i wyższa BAS-wrażliwość na nagrody sprzyjały reagowaniu Wyjściem. Zaobserwowano nieliczne efekty partnera. Wyższa reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody i niższa reaktywność FFFS-ucieczka u mężczyzn korelowały z wyższą tendencją do reagowania Wyjściem u kobiet. Natomiast wyższa reaktywność FFFS-ucieczka u kobiet przewidywała, na poziomie marginalnie istotnym statystycznie, gotowość do reakcji Wyjścia u mężczyzn.

Tabela 56

Efekty aktora i partnera dla aktywnych behawioralnych reakcji na krzywdę

	Wyjście				Dialog			
	♂ → ♂	♂ → ♀	♀ → ♂	♀ → ♀	♂ → ♂	♂ → ♀	♀ → ♂	♀ → ♀
BAS-D	0,13	-0,07	-0,04	-0,10	0,16*	-0,08	-0,05	0,28***
BAS-PP	0,12	0,002	-0,12	-0,14*	-0,05	0,12	-0,09	-0,06
BAS-WNN	0,04	0,17*	-0,05	0,22**	-0,15*	0,05	0,06	-0,01
BIS	0,12	0,08	-0,04	-0,07	0,09	-0,03	-0,08	-0,16*
FFFS-walka	0,18*	-0,05	0,04	0,36***	-0,18*	-0,12	0,02	-0,17*
FFFS-ucieczka	0,03	-0,14*	0,15†	0,03	0,23**	0,15*	0,15*	0,09
FFFS-zanieruchomienie	0,14†	0,10	0,05	0,20**	-0,10	-0,21**	-0,02	0,07
Statystyki dopasowania	$\chi^2 = 481,58; df = 84; \chi^2/df = 5,73; RMSEA = 0,186; CFI = 0,147; SRMR = 0,164$				$\chi^2 = 481,58; df = 84; \chi^2/df = 5,73; RMSEA = 0,186; CFI = 0,106; SRMR = 0,161$			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Gotowość do reagowania strategią Dialogu (tabela 56) u mężczyzn i kobiet przewidywała ich własną reaktywność BAS-działanie (dodatnio) oraz FFFS-walka (ujemnie). U mężczyzn odnotowano dodatkowe efekty aktora: wyższa reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody oraz FFFS-ucieczka sprzyjały reagowaniu Dialogiem. U kobiet zaś wyższa reaktywność BIS wiązała się z obniżoną gotowością do reagowania Dialogiem. U obojga płci reakcje Dialogiem były bardziej prawdopodobne wobec partnerów o podwyższonej reaktywności FFFS-ucieczka. Kobiety, których mężowie mieli wyższą reaktywność FFFS-zanieruchomienie miały jednak niższą tendencję do reagowania Dialogiem w sytuacji popełnienia przez nich wykroczeń relacyjnych.

W modelu dla reagowania Lojalnością (tabela 57) zanotowano przede wszystkim efekty aktora u kobiet. Reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody, BIS i FFFS-walka przewidywały niższą skłonność do reagowania Lojalnością, natomiast reaktywność FFFS-znieruchomienie – wyższą skłonność. U mężczyzn zanotowano marginalnie istotny efekt aktora dla FFFS-walka. Jedynie marginalnie istotny był efekt partnera między reaktywnością FFFS-walki u żon, a niższą Lojalnością u mężów.

Tabela 57

Efekty aktora i partnera dla pasywnych behawioralnych reakcji na krzywdę

	Lojalność				Zaniedbanie			
	♂ → ♂	♂ → ♀	♀ → ♂	♀ → ♀	♂ → ♂	♂ → ♀	♀ → ♂	♀ → ♀
BAS-D	-0,06	0,02	0,08	0,06	0,09	0,01	0,06	-0,002
BAS-PP	0,01	0,08	0,01	0,05	0,06	-0,03	-0,15†	0,02
BAS-WNN	-0,06	0,07	0,04	-0,22***	0,09	0,01	-0,02	-0,03
BIS	0,02	0,11	-0,01	-0,23***	0,10	0,15*	-0,10	0,07
FFFS-walka	-0,15†	-0,05	-0,14†	-0,34***	0,09	-0,16*	-0,01	0,09
FFFS-ucieczka	-0,02	0,03	0,02	0,06	0,01	0,09	-0,06	0,23**
FFFS-znieruchomienie	0,16†	-0,01	0,02	0,29***	0,18*	-0,11	0,13†	0,23**
Statystyki dopasowania	$\chi^2 = 481,57$; $df = 84$; $\chi^2/df = 5,73$; RMSEA = 0,186; CFI = 0,116; SRMR = 0,161				$\chi^2 = 481,57$; $df = 84$; $\chi^2/df = 5,73$; RMSEA = 0,186; CFI = 0,116; SRMR = 0,162			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zanotowano dodatnie efekty aktora u mężów i kobiet między reaktywnością FFFS-znieruchomienie a tendencją do Zaniedbania (tabela 57). U kobiet dodatkowo efekt aktora wystąpił dla reaktywności FFFS-ucieczki. Kobiety przejawiały silniejszą tendencję do reagowania Zaniedbanie wobec partnerów z bardziej reaktywnym BIS, zaś niższą wobec partnerów o wyższej reaktywności FFFS-walka. Na poziomie marginalnie istotnym statystycznie odnotowano także efekty partnera, w których mężczyźni reagowali niższą tendencją do zaniechania relacji wobec kobiet o wyższej reaktywności BAS-poszukiwanie przyjemności, ale wyższą tendencją do zaniechania wobec kobiet o wyższej reaktywności FFFS-znieruchomienie. Omówione rezultaty należy traktować poglądowo z uwagi na słabe dopasowanie modeli strukturalnych do danych. Usunięcie nieistotnych zależności poprawiało dopasowanie modeli, natomiast współczynniki ścieżkowe nie ulegały znacznym zmianom.

Moderacyjna rola poczucia władzy

Moderacyjną rolę poczucia władzy weryfikowano z wykorzystaniem hierarchicznej analizy regresji. Z uwagi na niewielki wkład zmiennych kontrolnych w wyjaśnianie wariacji badanych emocjonalnych i behawioralnych reakcji na krzywdę oraz ilość wskaźników reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia (a także ich efektów interakcyjnych), analizę interakcji prowadzono w dwóch krokach. W pierwszym włączano wskaźniki reaktywności BAS, BIS i FFFS oraz moderator, zaś w drugim ich efekty interakcyjne. Efekt interakcyjny można uznać za istotny statystycznie, gdy krok, w którym zostaje dodany do modelu regresyjnego przynosi istotny statystycznie wzrost wyjaśnianej wariacji, współczynnik regresyjny dla efekty interakcyjnego jest istotny statystycznie, oraz pełen model regresyjny jest istotny statystycznie. Mimo eksploracyjnego charakteru analizy, w tym badaniu rozpatrywano jedynie te efekty interakcyjne, które spełniły wszystkie warunki, a istotność statystyczna zawsze spełniała kryterium co najmniej $p < 0,05$. W modelach z moderacyjną rolą poczucia władzy u kobiet nie obserwowano współliniowości predyktorów, $VIF < 3,68$; Tolerancja $> 0,27$, podobnie u mężczyzn, $VIF < 2,51$; Tolerancja $> 0,45$.

Poczucie władzy nie moderowało zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a poczuciem krzywdy (tabela 58).

Tabela 58

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla poczucia krzywdy (badanie 8)

	Mężczyźni		Kobiety			
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,06			0,13*		
BAS-D		-0,14	-0,17		0,06	0,04
BAS-PP		-0,07	-0,05		-0,18†	-0,18†
BAS-WNN		0,11	0,11		0,16	0,22†
BIS		0,11	0,12		0,17	0,19†
FFFS-walka		0,08	0,11		0,18†	0,18†
FFFS-ucieczka		0,02	0,06		0,10	0,17
FFFS-znieruchomienie		-0,03	-0,11		-0,09	-0,15
Poczucie władzy		-0,01	-0,06		0,05	0,16

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BAS-D x władza	0,07		-0,24*	0,09†		-0,03
BAS-PP x władza			0,10			-0,16
BAS-WNN x władza			-0,04			0,04
BIS x władza			0,10			-0,13
FFFS-walka x władza			0,12			-0,13
FFFS-ucieczka x władza			0,08			-0,15
FFFS-znieruchomienie x władza			-0,20			-0,02
	adj. R^2		0,01			0,12
	F		1,12			2,27**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Istotna zmiana proporcji wyjaśnianej wariancji Poczucia gniewu (tabela 59) w drugim kroku analizy miała miejsce wśród kobiet. Dodanie do modeli interakcji FFFS-ucieczki i poczucia władzy zmieniało istotnie proporcję wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,04$; $F(1, 125) = 6,35$; $p < 0,01$. Dekompozycja interakcji wykazała, że przy niskim poczuciu władzy, zależność między FFFS-ucieczka a poczuciem gniewu jest pozytywna, $b = 0,38$; $SE = 15$; $t = 2,50$; $p < 0,01$, zaś przy umiarkowanym i wysokim poziomie poczucia władzy zależność jest nieistotna statystycznie, odpowiednio: $b = 0,09$; $SE = 0,08$; $t = 1,09$; $p < 0,28$, oraz $b = -0,19$; $SE = 0,13$; $t = -1,48$; $p < 0,14$. Kształt interakcji zobrazowano na rysunku 60 (s. 232).

Tabela 59

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla poczucia gniewu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,05			0,14**		
BAS-D		-0,10	-0,10		-0,02	-0,02
BAS-PP		0,06	0,09		-0,09	-0,05
BAS-WNN		0,04	0,03		0,22*	0,27*
BIS		0,13	0,16		0,13	0,17
FFFS-walka		0,10	0,10		0,28**	0,28**
FFFS-ucieczka		0,11	0,11		0,02	0,12
FFFS-znieruchomienie		-0,07	-0,11		-0,14	-0,17
Poczucie władzy		-0,02	-0,04		-0,06	-0,01

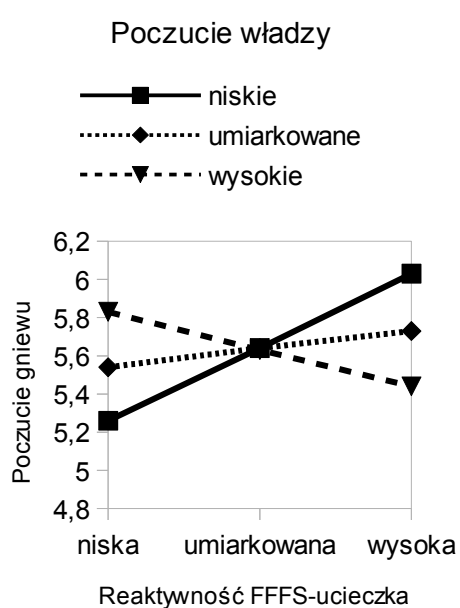
Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

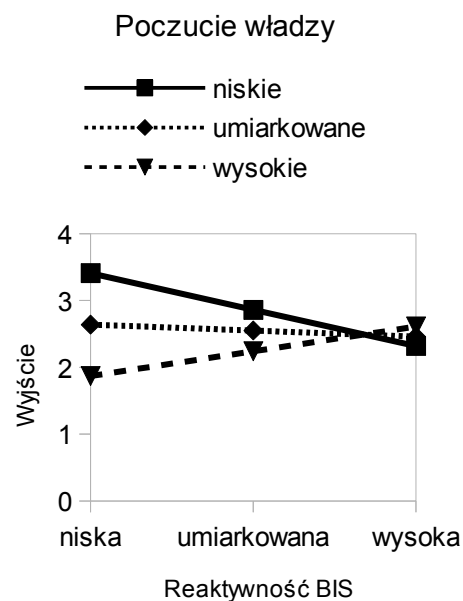
Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BAS-D x władza	0,05		-0,23*	0,10*		-0,05
BAS-PP x władza			0,05			-0,10
BAS-WNN x władza			0,001			-0,01
BIS x władza			-0,002			-0,16
FFFS-walka x władza			0,14			-0,11
FFFS-ucieczka x władza			-0,05			-0,32*
FFFS-znieruchomienie x władza			-0,03			0,20
	adj. R^2	< 0,001			0,15	
	F	0,86			2,66**	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Rysunek 60. Interakcja FFFS-ucieczka i poczucie władzy dla poczucia gniewu. Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 61. Interakcje reaktywności BIS i poczucie władzy dla strategii Wyjścia. Źródło: opracowanie własne.

W modelach dla reakcji Wyjścia (por. tabela 60 na następnej stronie) jedyna istotna interakcja wystąpiła w grupie kobiet. Poczucie władzy moderowało zależność między BIS a reakcją Wyjścia, $\Delta R^2 = 0,06$; $F(1, 124) = 11,52$; $p < 0,001$. Dekompozycja tej interakcji wykazała, że na poziomie niskiego poczucia władzy, zależność między BIS a gotowością

do reakcji Wyjścia jest ujemna, $b = -0,68$; $SE = 0,24$; $t = -2,87$; $p < 0,005$, przy umiarkowanym poczuciu władzy relacja jest nieistotna, $b = -0,11$; $SE = 0,16$; $t = -0,70$; $p < 0,49$, zaś przy wysokim poziomie poczucia władzy zależność jest dodatnia, $b = 0,47$; $SE = 0,22$; $t = 2,11$; $p < 0,04$. Kształt tej interakcji zobrazowano na rysunku 61 (s. 232).

Tabela 60

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Wyjścia (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,17**			0,25***		
BAS-D		0,13	0,13		-0,08	-0,09
BAS-PP		0,11	0,10		-0,18†	-0,20*
BAS-WNN		0,02	0,03		0,27**	0,26*
BIS		0,15	0,18†		-0,04	-0,09
FFFS-walka		0,17†	0,16†		0,36***	0,34***
FFFS-ucieczka		-0,06	-0,07		0,09	0,04
FFFS-znieruchomienie		0,17†	0,11		0,13	0,17
Poczucie władzy		-0,11	-0,14		-0,20*	-0,25**
BAS-D x władza	0,04		-0,10	0,09*		0,11
BAS-PP x władza			-0,02			0,16
BAS-WNN x władza			0,12			-0,21†
BIS x władza			0,09			0,40***
FFFS-walka x władza			0,10			0,05
FFFS-ucieczka x władza			-0,04			0,11
FFFS-znieruchomienie x władza			-0,12			-0,21
	adj. R^2	0,11		0,26		
	F	2,16*		4,22***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

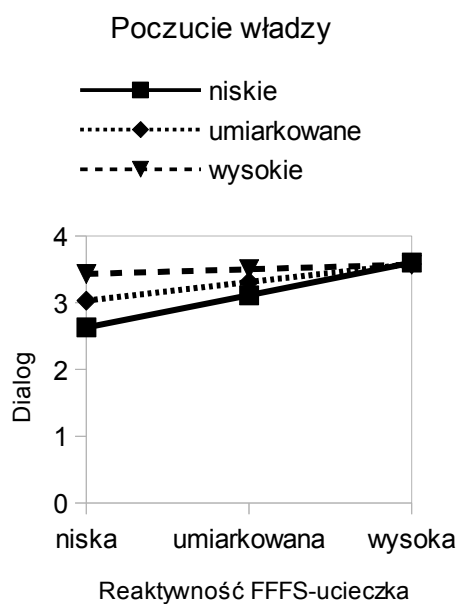
W modelach dla reakcji Dialogu (por. tabela 61 na następnej stronie) istotną zależność moderacyjną wykryto wśród mężczyzn. Interakcja poczucia władzy i reaktywności FFFS-ucieczka była istotna dla reakcji Dialogu. Dodanie jej do modelu regresyjnego istotnie podnosiło wartość wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,03$; $F(1, 121) = 5,79$; $p < 0,02$. Przy niskim i umiarkowanym poziomie poczucia władzy, reaktywność FFFS-ucieczka korelowała dodatnio z gotowością do reakcji Dialogu, odpowiednio $b = 0,54$; $SE = 0,15$; $t = 3,65$;

$p < 0,001$ i $b = 0,31$; $SE = 0,14$; $t = 2,20$; $p < 0,03$. Natomiast przy wysokim poczuciu władzy zależność była nieistotna, $b = 0,07$; $SE = 0,19$; $t = 0,39$; $p < 0,70$. Wyniki analizy przedstawiono na Rysunku 62 (s. 235).

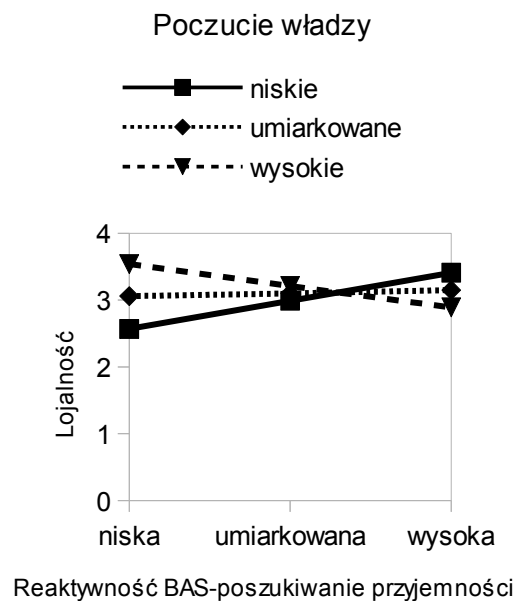
Tabela 61

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Dialogu (badania 8)

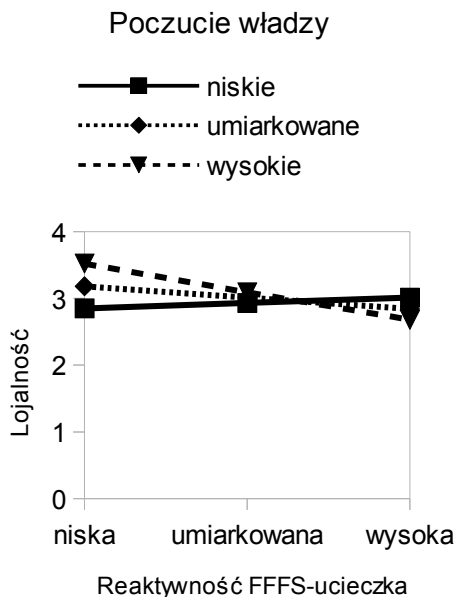
	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,18**			0,10†		
BAS-D		0,13	0,13		0,27**	0,20†
BAS-PP		-0,02	-0,02		-0,02	-0,02
BAS-WNN		-0,22*	-0,16†		0,01	0,09
BIS		0,09	0,10		-0,17	-0,18
FFFS-walka		-0,23*	-0,27**		-0,19†	-0,20*
FFFS-ucieczka		0,33**	0,23*		0,18†	0,16
FFFS-znieruchomienie		-0,07	-0,10		0,02	-0,05
Poczucie władzy		0,15	0,17†		0,05	0,09
BAS-D x władza	0,11*		-0,15	0,08†		-0,09
BAS-PP x władza			-0,06			0,14
BAS-WNN x władza			0,05			0,09
BIS x władza			0,22†			-0,04
FFFS-walka x władza			-0,04			-0,12
FFFS-ucieczka x władza			-0,29*			0,04
FFFS-znieruchomienie x władza			0,03			-0,26
	adj. R^2	0,20		0,08		
	F	3,25***		1,85*		

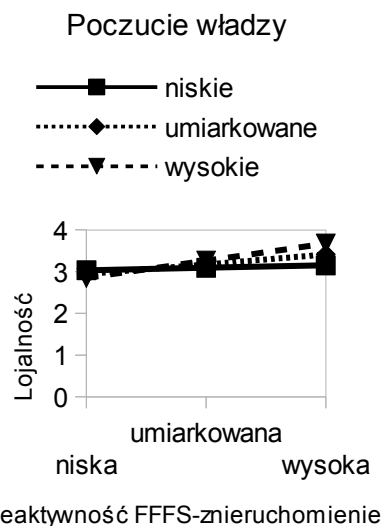
Rysunek 62. Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i poczucia władzy dla strategii Dialogu.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 63. Interakcja reaktywności BAS-poszukiwanie przyjemności i poczucia władzy dla strategii Lojalności.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 64. Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i poczucia władzy dla strategii Lojalności.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 65. Interakcja reaktywności FFFS-znieruchomienie i poczucia władzy dla strategii Lojalności.
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 62

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Lojalności

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,08			0,24***		
BAS-D		-0,06	0,01	0,06	0,03	
BAS-PP		0,04	0,03	0,03	0,02	
BAS-WNN		-0,05	-0,03	-0,17†	-0,13	
BIS		0,03	-0,002	-0,25*	-0,28**	
FFFS-walka		-0,18†	-0,26**	-0,33***	-	0,35***
FFFS-ucieczka		0,01	-0,17	0,13	0,12	
FFFS-znieruchomienie		0,19†	0,20*	0,21*	0,16	
Poczucie władzy		-0,001	0,09	-0,13	-0,11	
BAS-D x władza	0,18***		0,06	0,05		-0,07
BAS-PP x władza			-0,36**			0,03
BAS-WNN x władza			0,10			0,04
BIS x władza			0,02			0,21†
FFFS-walka x władza			-0,02			0,03
FFFS-ucieczka x władza			-0,40***			0,003
FFFS-znieruchomienie x władza			0,29*			-0,17
	adj. R^2	0,18		0,21		
	F	2,93**		3,40***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

W modelu dla reakcji Lojalności (tabela 62) w grupie mężczyzn zanotowano trzy istotne interakcje: między reaktywnością BAS-poszukiwanie przyjemności a poczuciem władzy, FFFS-ucieczki i FFFS-znieruchomienia a poczuciem władzy.

Dodanie do modelu interakcji BAS-poszukiwanie przyjemności i poczucia władzy istotnie zmieniało wyjaśnianą wariancję, $\Delta R^2 = 0,07$; $F(1, 122) = 11,15$; $p < 0,001$. Przy niskim poczuciu władzy zależność była dodatnia, $b = 0,36$; $SE = 0,14$; $t = 2,60$; $p < 0,01$, przy umiarkowanym nieistotna statystycznie, $b = 0,04$; $SE = 0,09$; $t = 0,44$; $p < 0,66$, zaś przy wysokim, ujemna, $b = -0,28$; $SE = 0,13$; $t = 2,23$; $p < 0,03$. Rysunek 63 obrazuje te interakcję (s. 235).

Dodanie do modelu interakcji FFFS-ucieczka i poczucia władzy przyniosło istotną zmianę wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,07$; $F(1, 121) = 11,00$; $p < 0,001$. Wśród osób o wysokim poczuciu władzy zaobserwowano ujemną zależność między FFFS-ucieczka a Lojalności, $b = -0,47$; $SE = 0,16$; $t = -2,85$; $p < 0,005$. Przy niskim i umiarkowanym poczuciu władzy zależności były nieistotne, odpowiednio $b = 0,09$; $SE = 0,13$; $t = 0,69$; $p < 0,49$, oraz $b = -0,19$; $SE = 0,12$; $t = -1,57$; $p < 0,12$. Interakcję przedstawiono na rysunku 64 (s. 235).

Dodanie do modelu interakcji FFFS-znieruchomienie i poczucia władzy wyjaśniało dodatkową proporcję wariancji, $\Delta R^2 = 0,02$; $F(1, 122) = 3,68$; $p < 0,06$. Przy niskim poczuciu władzy zależność była nieistotna statystycznie, $b = 0,05$; $SE = 0,12$; $t = 0,45$; $p < 0,65$, natomiast na umiarkowanym, $b = 0,22$; $SE = 0,10$; $t = 2,24$; $p < 0,03$ i wysokim poziomie poczucia władzy, $b = 0,39$; $SE = 0,14$; $t = 2,73$; $p < 0,007$ zależności były istotne i dodatnie (rysunek 65; s. 235).

Poczucie władzy nie moderowało zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reakcją Zaniedbania (tabela 63).

Tabela 63

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Zaniedbania (badania 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,14**			0,23***		
BAS-D		0,14	0,13		-0,05	-0,03
BAS-PP		0,04	0,02		-0,06	-0,07
BAS-WNN		0,07	0,08		0,06	0,08
BIS		0,11	0,12		0,02	0,01
FFFS-walka		0,09	0,09		0,12	0,10
FFFS-ucieczka		-0,07	-0,07		0,30**	0,29**
FFFS-znieruchomienie		0,20*	0,18†		0,06	0,06
Poczucie władzy		-0,12	-0,14		-0,24**	-0,24*
BAS-D x władza	0,03		-0,13	0,03		0,20†
BAS-PP x władza			0,11			-0,01
BAS-WNN x władza			0,05			-0,03
BIS x władza			-0,03			0,15
FFFS-walka x władza			-0,06			-0,13

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-ucieczka x władza			0,02			-0,07
FFFS-znieruchomienie x władza			-0,11			-0,07
	adj. R^2	0,06		0,18		
	F	1,62†		2,99***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Moderacyjna rola zaangażowania

W pierwszym włączano wskaźniki reaktywności BAS, BIS i FFFS oraz moderator, zaś w drugim ich efekty interakcyjne. U kobiet nie obserwowano naruszeń założenia o niewspółliniowości predyktorów, $VIF < 2,41$; Tolerancja $> 0,41$, podobnie u mężczyzn, $VIF < 5,14$; Tolerancja $> 0,19$.

Nie obserwowano istotnych zależności interakcyjnych dla poczucie krzywdy (tabela 64). Mimo, że wśród kobiet w drugim kroku analizy wyjaśniona została istotna proporcja wariancji poczucia krzywdy, żaden z efektów interakcyjnych nie był istotny statystycznie.

Tabela 64

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla poczucia krzywdy (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,07			0,15**		
BAS-D		-0,13	-0,19		0,05	0,02
BAS-PP		-0,04	-0,06		-0,15	-0,10
BAS-WNN		0,08	0,08		0,16	0,15
BIS		0,08	0,01		0,17	0,14
FFFS-walka		0,06	0,01		0,17†	0,17†
FFFS-ucieczka		0,02	-0,05		0,09	0,08
FFFS-znieruchomienie		0,01	0,02		-0,11	-0,07
Zaangażowanie		0,15†	0,11		0,16	0,13
BAS-D x zaangażowanie	0,07		0,19	0,10*		0,04
BAS-PP x zaangażowanie			-0,04			0,09

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BAS-WNN x zaangażowanie			0,10			0,12
BIS x zaangażowanie			0,22†			0,02
FFFS-walka x zaangażowanie			0,12			0,09
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,10			-0,12
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			0,27†			-0,17
	adj. R^2		0,04			0,15
	F		1,38			2,58**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Podobnie, nie zanotowano istotnych efektów moderacyjnych dla poczucia gniewu (tabela 65).

Tabela 65

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla poczucia gniewu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,05			0,14*		
BAS-D		-0,09	-0,13		-0,05	-0,08
BAS-PP		0,08	0,09		-0,06	-0,08
BAS-WNN		0,03	0,01		0,23*	0,23*
BIS		0,10	0,08		0,10	0,14
FFFS-walka		0,09	0,06		0,28**	0,27**
FFFS-ucieczka		0,13	0,08		0,04	0,03
FFFS-znieruchomienie		-0,06	-0,08		-0,13	-0,18
Zaangażowanie		0,08	0,04		0,01	0,02
BAS-D x zaangażowanie	0,06		-0,06	0,03		0,12
BAS-PP x zaangażowanie			0,19			0,03
BAS-WNN x zaangażowanie			0,05			-0,02

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BIS x zaangażowanie		0,11				-0,10
FFFS-walka x zaangażowanie		0,14				0,04
FFFS-ucieczka x zaangażowanie		0,02				-0,13
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie		0,24*				0,18
	adj. R^2	0,01		0,07		
	F	1,07		1,67†		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Analogicznie, nie zanotowano istotnych efektów moderacyjnych dla gotowości do reagowania strategią Wyjścia (tabela 66 na następnej stronie).

Tabela 66

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Wyjścia (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,19**			0,23***		
BAS-D		0,08	0,10		-0,04	-0,02
BAS-PP		0,09	0,09		-0,16†	-0,15
BAS-WNN		0,04	0,04		0,21*	0,18†
BIS		0,15	0,15		-0,02	-0,01
FFFS-walka		0,18†	0,18†		0,34***	0,36***
FFFS-ucieczka		0,02	0,02		0,08	0,10
FFFS-znieruchomienie		0,16	0,19†		0,20*	0,22*
Zaangażowanie		-0,18*	-0,11		-0,02	0,08
BAS-D x zaangażowanie	0,01		0,02	0,03		-0,02
BAS-PP x zaangażowanie			-0,15			-0,11
BAS-WNN x zaangażowanie			0,02			0,01
BIS x zaangażowanie			-0,05			0,08

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-walka x zaangażowanie			-0,05			0,13
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,03			0,13
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			-0,03			-0,12
adj. R^2		0,10		0,17		
F		2,02*		2,88***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zaangażowanie nie moderowało zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy strategią Dialogu (tabela 67).

Tabela 67

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Dialogu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,16**			0,13*		
BAS-D		0,19†	0,21†		0,23*	0,25*
BAS-PP		0,01	0,01		0,04	0,05
BAS-WNN		-0,23*	-0,22*		0,02	0,03
BIS		0,13	0,12		-0,19†	-0,17
FFFS-walka		-0,22*	-0,21*		-0,20*	-0,22*
FFFS-ucieczka		0,19†	0,18		0,17	0,20†
FFFS-znieruchomienie		-0,06	-0,03		-0,02	-0,07
Zaangażowanie		0,18*	0,35**		0,21*	0,25*
BAS-D x zaangażowanie	0,05		-0,03	0,07		-0,07
BAS-PP x zaangażowanie			-0,22†			0,17
BAS-WNN x zaangażowanie			0,02			-0,01
BIS x zaangażowanie			0,13			0,18†
FFFS-walka x zaangażowanie			0,003			0,04

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,09			0,03
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			0,06			0,09
	adj. R^2	0,12		0,11		
	F	2,22**		2,10*		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zaangażowanie nie moderowało zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy strategią Lojalności (tabela 68).

Tabela 68

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Lojalności (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,07			0,23***		
BAS-D		-0,06	-0,04		0,06	0,07
BAS-PP		0,04	0,03		0,06	0,07
BAS-WNN		-0,04	-0,05		-0,20†	-0,18
BIS		0,01	-0,002		-0,26*	-0,27*
FFFS-walka		-0,17†	-0,16†		-0,35***	-
						0,35***
FFFS-ucieczka		-0,03	-0,04		0,14	0,15
FFFS-znieruchomienie		0,18†	0,23*		0,25*	0,25*
Zaangażowanie		-0,02	0,13		0,04	0,04
BAS-D x zaangażowanie	0,03		-0,04	0,02		-0,08
BAS-PP x zaangażowanie			-0,18			0,01
BAS-WNN x zaangażowanie			0,01			0,001
BIS x zaangażowanie			0,07			0,06
FFFS-walka x zaangażowanie			0,01			-0,05
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,07			0,11

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			0,07			-0,02
adj. R^2	< 0,001			0,16		
F	0,98			2,72***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Zaangażowanie nie moderowało zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem na krzywdy strategią Zaniedbania (tabela 69).

Tabela 69

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Zaniedbania

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,18**			0,18***		
BAS-D		0,07	0,10		-0,05	-0,06
BAS-PP		0,002	0,02		-0,01	-0,02
BAS-WNN		0,11	0,14		0,02	0,05
BIS		0,12	0,14		-0,01	-0,01
FFFS-walka		0,10	0,09		0,10	0,09
FFFS-ucieczka		0,02	0,06		0,32**	0,33**
FFFS-znieruchomienie		0,18†	0,20†		0,14	0,10
Zaangażowanie		-0,25**	-0,14		-0,03	-0,07
BAS-D x zaangażowanie	0,04		-0,07	0,03		0,07
BAS-PP x zaangażowanie			-0,15			-0,15
BAS-WNN x zaangażowanie			0,03			-0,10
BIS x zaangażowanie			-0,08			-0,08
FFFS-walka x zaangażowanie			0,11			0,002
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,16			0,11
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			-0,04			0,01
adj. R^2	0,12			0,11		
F	2,22**			2,18*		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Przeprowadzone analizy wykazały brak istotnych zależności moderacyjnych zaangażowania dla analizowanych związków reaktywności systemów BAS, BIS i FFFS z emocjonalnymi i behawioralnymi reakcjami na krzywdy. Rezultaty te mogą wynikać z relacjonowanego silnego zaangażowania uczestników badania w ich związki małżeńskie, które powodowało niską wariancję moderatora, i niską moc ujawniania zależności moderacyjnych.

Moderacyjna rola bliskości

Podobnie jak w poprzednich etapach analizy, w pierwszym włączano wskaźniki reaktywności BAS, BIS i FFFS oraz moderator, zaś w drugim ich efekty interakcyjne. U kobiet nie obserwowano naruszeń założenia o niewspółliniowości predyktorów, $VIF < 2,41$; Tolerancja $> 0,41$, podobnie u mężczyzn, $VIF < 5,14$; Tolerancja $> 0,19$.

Interakcje reaktywności BAS, BIS i FFFS z bliskością nie wносиły istotnej zmiany wyjaśnianej wariancji w modelach dla poczucia krzywdy (tabela 70).

Tabela 70

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla poczucia krzywdy (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,08			0,15**		
BAS-D		-0,16	-0,16		0,07	0,01
BAS-PP		-0,04	-0,04		-0,18†	-0,14
BAS-WNN		0,08	0,07		0,17	0,21†
BIS		0,11	0,12		0,20†	0,14
FFFS-walka		0,07	0,06		0,17†	0,17†
FFFS-ucieczka		0,02	0,003		0,05	0,06
FFFS-znieruchomienie		0,04	0,003		-0,07	-0,07
Bliskość		0,17†	0,18†		0,16†	0,18†
BAS-D x bliskość	0,03		0,04	0,07		0,06
BAS-PP x bliskość			-0,06			0,03
BAS-WNN x bliskość			0,05			0,13
BIS x bliskość			0,15			-0,10
FFFS-walka x bliskość			0,10			-0,07

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-ucieczka x bliskość			-0,03			-0,07
FFFS-znieruchomienie x bliskość			-0,05			-0,13
adj. R^2	< 0,001			0,12		
F	0,93			2,22**		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Podobnie, dodanie w drugim kroku analizy interakcji reaktywności BAS, BIS i FFFS z bliskością, nie zmieniało istotnie proporcji wyjaśnianej wariancji poczucia gniewu (tabela 71 na następnym stronie).

Tabela 71

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla poczucia gniewu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,05			0,14*		
BAS-D		-0,10	-0,12		-0,02	-0,03
BAS-PP		0,08	0,08		-0,08	-0,07
BAS-WNN		0,03	0,03		0,21*	0,22*
BIS		0,12	0,11		0,12	0,11
FFFS-walka		0,10	0,13		0,28**	0,28**
FFFS-ucieczka		0,13	0,09		0,04	0,03
FFFS-znieruchomienie		-0,06	-0,04		-0,13	-0,13
Bliskość		0,08	0,06		-0,03	-0,02
BAS-D x bliskość	0,04		-0,03	0,01		-0,05
BAS-PP x bliskość			0,01			-0,06
BAS-WNN x bliskość			-0,05			0,08
BIS x bliskość			0,19			-0,04
FFFS-walka x bliskość			0,04			-0,01
FFFS-ucieczka x bliskość			-0,07			-0,04
FFFS-znieruchomienie x bliskość			0,02			-0,02
adj. R^2	< 0,001			0,05		
F	0,81			1,47		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Również dla reakcji Wyjścia nie zanotowano istotnych efektów interakcyjnych, w których moderatorem była bliskość (tabela 72).

Tabela 72

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Wyjścia (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,18**			0,24***		
BAS-D		0,11	0,09		-0,10	-0,06
BAS-PP		0,11	0,10		-0,15†	-0,16†
BAS-WNN		0,02	0,07		0,24*	0,22*
BIS		0,11	0,08		-0,08	-0,04
FFFS-walka		0,16†	0,18†		0,35***	0,34***
FFFS-ucieczka		0,01	-0,02		0,14	0,13
FFFS-znieruchomienie		0,18†	-0,18†		0,16	0,18*
Bliskość		-0,14†	-0,19*		-0,16†	-0,24**
BAS-D x bliskość	0,04		-0,07	0,06		-0,06
BAS-PP x bliskość			0,09			0,03
BAS-WNN x bliskość			-0,07			-0,05
BIS x bliskość			0,19†			0,11
FFFS-walka x bliskość			-0,06			0,01
FFFS-ucieczka x bliskość			0,07			0,05
FFFS-znieruchomienie x bliskość			-0,07			0,22†
	adj. R^2	0,12		0,22		
	F	2,24**		3,64***		

W modelu dla reakcji Dialogu (tabela 73 na następnej stronie) u kobiet zanotowano marginalnie istotną zmianę wyjaśnianej wariancji w drugim kroku analizy, zaś istotnym predyktorem była interakcja FFFS-znieruchomienie i bliskości. Interakcja jednak nie była analizowana z uwagi na przyjęte kryterium istotnej zmiany wyjaśnianej wariancji w kroku 3.

Tabela 73

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Dialogu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,19***			0,17**		
BAS-D		0,17	0,16	0,30**	0,23*	
BAS-PP		0,01	0,01	0,002	0,07	
BAS-WNN		-0,23*	-0,27**	0,01	0,03	
BIS		0,19†	0,20*	-0,13	-0,19†	
FFFS-walka		-0,21*	-0,20*	-0,21*	-0,20*	
FFFS-ucieczka		0,19*	0,17	0,10	0,10	
FFFS-znieruchomienie		-0,08	-0,06	0,06	0,07	
Bliskość		0,25**	0,25**	0,28**	0,28*	
BAS-D x bliskość	0,05		-0,02	0,08†		-0,15
BAS-PP x bliskość			-0,08			0,09
BAS-WNN x bliskość			0,05			0,06
BIS x bliskość			0,01			0,15
FFFS-walka x bliskość			0,13			0,004
FFFS-ucieczka x bliskość			-0,06			0,11
FFFS-znieruchomienie x bliskość			0,21*			-0,27*
	adj. R^2	0,15		0,16		
	F	2,56**		2,79**		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Wśród mężczyzn nastąpił istotny przyrost wyjaśnianej wariancji w drugim kroku analizy regresyjnej dla strategii Lojalności (tabela 74 na następnej stronie), istotne okazały się interakcje FFFS-ucieczka i bliskości oraz FFFS-znieruchomienia i bliskości, jednak cały model regresyjny był w tym kroku jedynie marginalnie istotny. FFFS-znieruchomienie wiązało się istotnie i dodatnio z Lojalnością przy umiarkowanym, $b = 0,25$; $SE = 0,10$; $t = 2,55$; $p < 0,01$ i wysokim poziomie bliskości, $b = 0,45$; $SE = 0,14$; $t = 3,16$; $p < 0,002$. Dopiero przy wysokim poziomie bliskości FFFS-ucieczka korelowała ujemnie z Lojalnością, $b = -0,40$; $SE = 0,17$; $t = -2,39$; $p < 0,02$, co wynikało z faktu, iż największa Lojalność okazywały osoby o wysokiej bliskości i niskiej reaktywności FFFS-ucieczka.

Tabela 74

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Lojalności (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,08			0,23***		
BAS-D		-0,05	-0,04		0,07	0,05
BAS-PP		0,05	0,01		0,05	0,08
BAS-WNN		-0,05	-0,06		-0,20*	-0,18†
BIS		0,01	0,03		-0,25*	-0,25*
FFFS-walka		-0,17†	-0,18†		-0,35***	-
						0,34***
FFFS-ucieczka		-0,03	-0,12		0,13	0,11
FFFS-znieruchomienie		0,19†	0,27*		0,26*	0,28**
Bliskość		0,03	0,05		0,03	0,01
BAS-D x bliskość	0,10*		0,15	0,03		-0,02
BAS-PP x bliskość			-0,11			0,05
BAS-WNN x bliskość			-0,11			0,02
BIS x bliskość			0,10			-0,05
FFFS-walka x bliskość			-0,09			-0,15
FFFS-ucieczka x bliskość			-0,23*			0,03
FFFS-znieruchomienie x bliskość			0,21*			0,06
	adj. R^2		0,07			0,17
	F		1,71†			2,90**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Istotnych efektów interakcyjnych nie zanotowano zaś dla strategii Zaniedbania (tabela 75 na następnej stronie).

Tabela 75

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Zaniedbania (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,14*			0,21***		
BAS-D		0,11	0,10		-0,06	-0,06
BAS-PP		0,04	0,06		-0,03	-0,02
BAS-WNN		0,08	0,12		0,02	0,03
BIS		0,08	0,06		-0,03	-0,01
FFFS-walka		0,08	0,11		0,11	0,12
FFFS-ucieczka		-0,002	-0,02		0,36***	0,35**
FFFS-znieruchomienie		0,21*	0,22*		0,11	0,11
Bliskość		-0,12	-0,14		-0,16*	-0,16†
BAS-D x bliskość	0,07		-0,12	0,02		0,01
BAS-PP x bliskość			0,01			0,07
BAS-WNN x bliskość			-0,10			-0,10
BIS x bliskość			0,19†			-0,07
FFFS-walka x bliskość			-0,01			-0,08
FFFS-ucieczka x bliskość			0,07			0,05
FFFS-znieruchomienie x bliskość			-0,26*			0,08
	adj. R^2	0,11		0,13		
	F	2,11*		2,42**		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Wrażliwość na wzmocnienia a reakcje na krzywdę – badanie zależności mediacyjnych w podejściu dyspozycyjnym

Testowanie zależności mediacyjnych, o których występowaniu stawiano hipotezy w oparciu o modele regulacji ryzyka (Murray i in., 2008), zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009, 2011), motywacji społecznych (Gable, 2006), wrażliwości na nagrody i kary w relacji (Laurenceau i in., 2010) oraz wiedzy o roli strategii regulacji emocji w procesie przebaczenia (por. McCollough i in., 1997), prowadzono w trzech krokach. W pierwszym sprawdzano w jakim stopniu reaktywność BAS, BIS i FFFS przewiduje zmienność mediatorów. W drugim analizowano zależności między mediatorami a zmiennymi zależnymi.

W oparciu o kryterium konieczności istnienia relacji między zmienną niezależną i mediatorem, oraz mediatorem i zmienną zależną (Rucker i in., 2006), wytypowano a następnie testowano potencjalne zależności mediacyjne. Wyniki tej krokowej procedury zaprezentowano w Tabelach 76 – 78.

Tabela 76

Wyniki analizy regresji dla mediatorów (badanie 8)

	BAS-D	BAS-PP	BAS-WNN	BIS	FFFS-walka	FFFS-ucieczka	FFFS-znieruchomie	adj. R^2	F
Poczucie krzywdy	0,06 (-0,15)	-0,19† (-0,07)	0,17 (0,11)	0,18 (0,09)	0,18† (0,07)	0,10 (0,04)	-0,10 (-0,02)	0,08 (0,001)	2,68* (1,03)
Poczucie gniewu	-0,02 (-0,10)	-0,08 (0,06)	0,21* (0,04)	0,13 (0,10)	0,28** (0,10)	0,03 (0,14)	-0,12 (-0,07)	0,09 ($< 0,01$)	3,00** (0,92)
Wrażliwość na nagrody	0,04 (-0,11)	0,03 (-0,10)	0,21* (0,22*)	0,02 (0,06)	-0,08 (-0,01)	0,20† (0,27**)	0,01 (-0,09)	0,08 (0,10)	2,72* (3,31**)
Wrażliwość na kary	-0,08 (-0,15)	0,03 (-0,15†)	0,12 (0,23**)	0,24* (0,32**)	-0,05 (0,01)	0,16† (0,12)	0,14 (0,05)	0,20 (0,29)	6,14*** (9,24***)
Cele dążeniowe	0,03 (-0,05)	-0,01 (-0,12)	0,03 (0,11)	-0,12 (-0,12)	-0,02 (-0,08)	0,23* (0,18†)	-0,14 (-0,26*)	$< 0,001$ (0,04)	0,82 (1,88†)
Cele unikowe	0,04 (0,01)	0,01 (-0,18†)	0,15 (0,31*)	-0,01 (-0,02)	-0,08 (-0,07)	-0,01 (0,18†)	0,25* (-0,08)	0,06 (0,08)	2,18* (2,85**)
Samooce	0,11 (-0,20*)	-0,31*** (-0,05)	0,27** (0,16†)	-0,29** (-0,25**)	-0,03 (0,06)	0,09 (-0,01)	-0,36*** (-0,32***)	0,19 (0,19)	5,79*** (5,72***)
Zaufanie	-0,08 (-0,11)	-0,07 (-0,24*)	0,10 (0,07)	-0,02 (0,07)	-0,09 (-0,01)	-0,10 (-0,04)	-0,15 (-0,21*)	$< 0,001$ (0,11)	0,91 (3,40**)
Przewartoś	0,13 (-0,03)	0,01 (0,04)	0,03 (0,20*)	-0,34** (-0,19†)	-0,04 (-0,10)	0,15 (0,25*)	0,04 (0,16)	0,06 (0,11)	2,24* (3,57**)
Tłumienie	0,05 (0,03)	0,01 (0,21*)	-0,23* (0,03)	-0,15 (0,05)	-0,07 (-0,05)	-0,01 (0,19†)	0,44*** (0,14)	0,16 (0,11)	4,89*** (3,50**)
Ruminacja	-0,04 (0,14)	0,08 (-0,01)	0,23* (0,10)	0,09 (0,32***)	0,09 (0,16†)	-0,06 (0,07)	0,32** (0,21*)	0,20 (0,27)	5,89*** (8,55***)

Adnotacja. Liczby przed nawiasami dotyczą modeli regresyjnych dla kobiet, zaś w nawiasach – dla mężczyzn.
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Tabela 77

Korelacje zmiennych pośredniczących ze zmiennymi zależnymi (badanie 8)

	Poczucie krzywdy	Poczucie gniewu	Wyjście	Dialog	Lojalność	Zaniedbanie
Poczucie krzywdy	-	-	0,09 (0,14)	0,06 (0,09)	-0,19* (-0,05)	0,09 (0,08)
Poczucie gniewu	-	-	0,19* (0,27**)	0,04 (0,07)	-0,21* (-0,07)	0,14† (0,14)
Wrażliwość na nagrody	0,37*** (0,21*)	0,24** (0,10)	0,10 (-0,18*)	0,36*** (0,24**)	0,15† (0,11)	0,08 (-0,16†)
Wrażliwość na kary	0,24** (0,39***)	0,20* (0,33***)	0,24** (-0,04)	0,25** (0,24**)	0,17* (0,10)	0,17* (0,01)
Cele dążeniowe	0,37*** (0,16†)	0,14† (0,06)	-0,12 (-0,24*)	0,38*** (0,31***)	0,05 (-0,01)	-0,17* (-0,26**)
Cele unikowe	0,28** (0,11)	0,06 (0,06)	0,10 (-0,07)	0,27** (0,17†)	0,15† (0,07)	0,21* (0,06)
Samooceńca	-0,07 (0,02)	-0,06 (0,03)	-0,20* (-0,28**)	0,20* (0,01)	-0,12 (-0,15†)	-0,30*** (-0,32***)
Zaufanie	0,18* (0,17*)	0,01 (0,05)	-0,29** (-0,31***)	0,19* (0,23*)	-0,02 (0,01)	-0,27** (-0,35***)
Przewartościowanie	0,04 (0,20*)	-0,01 (0,14)	-0,09 (0,02)	0,39*** (0,25*)	0,43*** (0,22*)	-0,08 (0,02)
Tłumienie	-0,12 (-0,02)	-0,12 (-0,01)	0,10 (0,05)	0,12 (-0,11)	0,46*** (0,17*)	0,35*** (0,22*)
Ruminacja	0,16† (0,27**)	0,27** (0,25**)	0,38*** (0,50***)	0,03 (0,02)	-0,06 (-0,04)	0,45*** (0,51***)

Adnotacja Liczby przed nawiasami dotyczą modeli regresyjnych dla kobiet, zaś w nawiasach – dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

W oparciu o aktualne sformułowanie warunków prowadzenia analizy mediacji (Rucker i in., 2006) wyodrębniono takie zależności, w których predyktory (reaktywność BAS/BIS/FFS) były istotne w przewidywaniu mediatorów, natomiast mediatorzy są istotnymi statystycznie predyktorami zmiennych zależnych (reakcji na krzywdę: Wyjście, Dialog, Lojalność, Zaniedbanie). Z uwagi na ilość analiz rozważano jedynie zależności istotne statystycznie, $p < 0,05$. Analizy mediacji prowadzono w modelu regresyjnym, za pomocą macro PROCESS (Hayes, 2013) z procedurą bootstrapowania (10000 próbek). W każdym modelu regresyjnym kontrolowano udział pozostałych wymiarów reaktywności na wzmocnienia. Wyniki analiz przedstawiono w Tabeli 78 (na następnej stronie), porządkując je według modelu, na którego twierdzeniach oparte były hipotezy o mediacjach.

Tabela 78
Wyniki analizy mediacji (badanie 8)

Grupa badana	Zmienne niezależne	Mediator	Zmienna zależna	Efekt pośredni	95% CI
<i>a. Teoria wrażliwości na wzmocnienia (mediacyjna rola emocji)</i>					
Kobiety	BAS-WNN	Poczucie gniewu	Wyjście	0,02	[-.03; .11]
			Lojalność	-0,02	[-.10; .02]
	FFFS-walka		Wyjście	0,03	[-.04; .10]
			Lojalność	-0,02	[-.10; .02]
<i>b. Teoria relacyjnej wrażliwości na wzmocnienia (Laurenceau i in., 2010)</i>					
Mężczyźni	BAS-WNN	Wrażliwość na nagrody	Wyjście	-0,09*	[-.24; -.01]
			Dialog	0,09*	[.02; .21]
	FFFS-ucieczka		Wyjście	-0,09*	[-.22; -.02]
			Dialog	0,08*	[.02; .18]
Kobiety	BAS-WNN	Wrażliwość na nagrody	Dialog	0,12	[-.01; .30]
Mężczyźni	BAS-WNN	Wrażliwość na kary	Dialog	0,07*	[.01; .22]
			Dialog	0,10*	[.03; .21]
Kobiety	BIS		Wyjście	-0,06	[-.01; .21]
			Dialog	0,16*	[.05; .33]
		Lojalność	0,10*	[.05; .25]	
Zaniedbanie	0,04	[-.06; .10]			
<i>c. Model motywacji społecznej (Gable, 2006)</i>					
Mężczyźni	FFFS-znieruchomienie	Cele dążeniowe	Wyjście	0,04	[-.01; .13]
			Dialog	-0,07*	[-.17; -.01]
			Zaniedbanie	0,05*	[.003; .13]
Kobiety	FFFS-ucieczka	Cele dążeniowe	Dialog	0,10	[-.01; .24]
Zaniedbanie	-0,05	[-.15; .01]			
Kobiety	FFFS-znieruchomienie	Cele unikowe	Dialog	0,08*	[.02; .19]
<i>d. Model regulacji ryzyka (Murray i in., 2008)</i>					
Mężczyźni	BAS-D	Samooocena	Wyjście	0,05*	[.001; .16]
			Zaniedbanie	0,06*	[.006; .16]
	BIS		Wyjście	0,06*	[.005; .16]
			Zaniedbanie	0,07*	[.01; .17]
	FFFS-znieruchomienia		Wyjście	0,08*	[.002; .23]
			Zaniedbanie	0,08*	[.02; .21]
Kobiety	BAS-PP	Wyjście	0,06*	[.01; .17]	
		Dialog	-0,08*	[-.18; -.01]	
		Zaniedbanie	0,08*	[.02; .18]	
	BAS-WNN	Wyjście	-0,08*	[-.20; -.01]	
		Dialog	0,09*	[.01; .23]	
		Zaniedbanie	-0,10*	[-.22; -.02]	
	BIS	Wyjście	0,08*	[.01; .22]	
		Dialog	-0,09*	[-.23; -.01]	
		Zaniedbanie	0,10*	[.02; .23]	

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Grupa badana	Zmienne niezależne	Mediator	Zmienna zależna	Efekt pośredni	95% CI
Kobiety	FFFS-znieruchomienie	Samoocena	Wyjście	0,07*	[.01; .18]
			Dialog	-0,09*	[-.21; -.02]
			Zaniedbanie	0,09*	[.03; .20]
<i>e. Model zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009, 2011)</i>					
Mężczyźni	BAS-PP	Zaufanie	Wyjście	0,06*	[.01; .17]
			Dialog	-0,06*	[-.16; -.01]
			Zaniedbanie	0,07*	[.02; .17]
	FFFS-znieruchomienie	Wyjście	0,06	[-.01; .19]	
		Dialog	-0,06	[-.19; .01]	
		Zaniedbanie	0,07	[-.01; .23]	
<i>f. Model regulacji emocjonalnej</i>					
Mężczyźni	BAS-WNN	Przewartościowanie	Dialog	0,08	[-.01; .21]
			Lojalność	0,05	[-.004; .15]
	FFFS-ucieczka	Dialog	0,08*	[.009; .21]	
		Lojalność	0,06*	[.008; .14]	
Kobiety	BIS	Przewartościowanie	Dialog	-0,18*	[-.34; -.07]
			Lojalność	-0,20*	[-.36; -.07]
Mężczyźni	BAS-PP	Tłumienie	Lojalność	0,03	[-.001; .10]
			Zaniedbanie	0,03	[-.004; .11]
Kobiety	BAS-WNN	Tłumienie	Lojalność	-0,13*	[-.28; -.02]
			Zaniedbanie	-0,11*	[-.25; -.02]
	FFFS-znieruchomienie	Lojalność	0,17*	[.07; .32]	
		Zaniedbanie	0,15*	[.07; .26]	
Mężczyźni	BIS	Ruminacja	Wyjście	0,20*	[.09; .37]
			Zaniedbanie	0,19*	[.08; .36]
	FFFS-znieruchomienie	Wyjście	0,11*	[.01; .24]	
		Zaniedbanie	0,10*	[.008; .23]	
Kobiety	BAS-WNN	Ruminacja	Wyjście	0,10*	[.02; .24]
			Zaniedbanie	0,14*	[.04; .27]
	FFFS-znieruchomienie	Wyjście	0,10*	[.04; .21]	
		Zaniedbanie	0,13*	[.04; .27]	

* $p < 0,05$.

Wyniki pokazały, że modelami z największą ilością potwierdzonych zależności pośrednich były model relacyjnej wrażliwości na wzmocnienia (por. Laurenceau i in., 2010), model regulacji ryzyka, z pośredniczącą rolą samooceny (Murray i in., 2008) oraz postulowany w tej pracy, model regulacji emocji (por. McCollough i in., 1997). Ze względu na siłę efektów najlepiej dopasowanym modelem mediacyjny jest model regulacji emocjonalnej, $0,06 \leq |b| \leq 0,20$, zwłaszcza mediacyjna rola ruminacji, $0,10 \leq |b| \leq 0,20$.

Wrażliwość na wzmocnienia jako predyktor reakcji na krzywdę – podejście epizodyczne

Przeprowadzono serię analiz regresji dla motywów Unikanie, Rewanżu i Życzliwości w odniesieniu do przypominanych sobie przez uczestników badań epizodów krzywdy, doświadczonych ze strony swoich partnerów. W przedstawionych poniżej analizach relacjonowano hierarchiczną analizę regresji, w której włączano w pierwszym kroku zmienne demograficzne (wiek, staż małżeński i posiadanie dzieci), zaś w drugim zmienne wyrażające wrażliwość na wzmocnienia. Analogicznie przeprowadzono, nierelacjonowane tutaj w pełnej rozciągłości analizy regresji z kontrolą charakterystyki epizodu krzywdy (w drugim kroku włączano: dystans czasowy od krzywdy liczony w miesiącach, atrybucję intencjonalności, zaskoczenie, a także zachowania pojednawcze partnera). Gdy w wyniku kontroli charakterystyk epizodu układ wyników ulegał zmianom dodawano odpowiednią adnotację do opisu uzyskanych rezultatów.

Tabela 79

Wyniki analizy regresji dla motywu Unikania (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,007			0,01		
Wiek		-0,01	0,02		-0,003	-0,002
Staż małżeński		-0,05	-0,07		0,11	0,11
Posiadanie dzieci		0,09	0,12		-0,01	0,04
BAS-D	0,05		0,10	0,14*		0,08
BAS-PP			0,11			-0,08
BAS-WNN			-0,05			0,13
BIS			-0,04			0,09
FFFS-walka			0,04			0,27*
FFFS-ucieczka			0,01			0,14
FFFS-znieruchomienie			0,12			-0,15
	adj. R^2	< 0,001			0,08	
	F	0,65			2,01*	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Motyw unikania (tabela 79) był przewidywany wśród kobiet przez poziom reaktywności FFFS-walka. Model regresyjny dla mężczyzn nie był istotny statystycznie. Przy kontroli charakterystyk sytuacji krzywdy potwierdzono predykcyjną rolę FFFS-walki, $\beta = 0,30$; $p < 0,005$, a także ujawniono rolę FFFS-ucieczki, $\beta = 0,26$; $p < 0,03$; i FFFS-znieru-

chomienia, $\beta = -0,26$; $p < 0,04$. Obwinianie ze strony sprawcy, $\beta = 0,21$; $p < 0,052$ i zaskoczenie, $\beta = 0,22$; $p < 0,02$, korelowały z nasilonym motywem Unikania.

Model regresyjny dla motywu Rewanżu (tabela 80) był istotny statystycznie w grupie kobiet, zaś dodatnimi predyktorami motywu Rewanżu była reaktywność BAS-wrażliwości na nagrody oraz FFFS-walka. Model regresyjny dla mężczyzn nie był istotny statystycznie. U mężczyzn ujawniono, iż obwinianie ze strony kobiety – sprawcy krzywdy pozytywnie wiązało się z motywem Rewanżu, $\beta = 0,27$; $p < 0,03$. Podobnie, obwinienie ze strony sprawcy podnosiło gotowość kobiet do Rewanżu, $\beta = 0,18$; $p < 0,08$.

Tabela 80

Wyniki analizy regresji dla motywu Rewanżu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,001			0,02		
Wiek		-0,05	-0,04		-0,14	-0,09
Staż małżeński		-0,02	-0,02		0,14	0,12
Posiadanie dzieci		0,06	0,10		-0,05	0,04
BAS-D	0,10		0,03	0,25***		0,11
BAS-PP			0,05			0,07
BAS-WNN			-0,07			0,20†
BIS			-0,05			-0,07
FFFS-walka			0,25*			0,30**
FFFS-ucieczka			0,13			0,06
FFFS-znieruchomienie			0,07			0,09
	adj. R^2	0,02		0,20		
	F	1,19		4,08***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Modele regresyjne dla motywu Życzliwości (tabela 81 na następnej stronie) nie były istotne statystycznie, ani wśród mężczyzn, ani wśród kobiet. Przy kontroli charakterystyk krzywdy, w modelu dla mężczyzn istotność statystyczna zyskiwały FFFS-ucieczka, $\beta = 0,27$; $p < 0,05$ i FFFS-znieruchomienie, $\beta = -0,24$; $p < 0,06$ oraz BAS-poszukiwanie przyjemności, $\beta = -0,25$; $p < 0,06$. Istotnym statystycznie predyktorem Życzliwości było zaskoczenie, $\beta = -0,23$; $p < 0,05$. W modelu dla kobiet wykazano, iż atrybucja intencjonalności, $\beta = -0,23$; $p < 0,04$, oraz obwinianie ze strony sprawcy, $\beta = -0,26$; $p < 0,02$ wiązały się z obniżoną, zaś usprawiedliwianie się sprawcy z podwyższoną, $\beta = 0,23$; $p < 0,03$ motywacją Życzliwości.

Dodanie tych charakterystyk podniosło wartość współczynników regresji dla BIS, $\beta = -0,25$; $p < 0,07$; oraz FFFS-walki, $\beta = -0,27$; $p < 0,02$, które były istotnymi ujemnymi predyktorami motywu Życzliwości u kobiet.

Tabela 81

Wyniki analizy regresji dla motywu Życzliwości (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,01			0,01		
Wiek		-0,11	-0,16		-0,06	-0,05
Staż małżeński		0,06	0,06		0,14	0,12
Posiadanie dzieci		0,07	0,06		-0,02	-0,03
BAS-D	0,11		-0,02	0,07		-0,01
BAS-PP			-0,17			0,16
BAS-WNN			-0,01			-0,07
BIS			0,06			-0,17
FFFS-walka			-0,12			-0,22†
FFFS-ucieczka			0,15			0,10
FFFS-znieruchomienie			0,17			0,07
	adj. R^2	0,03		< 0,001		
	F	1,35		0,96		

† $p < 0,10$.

Moderacyjna rola poczucia władzy

Weryfikację hipotezy o moderacyjnej roli poczucia władzy dla relacji między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a sytuacyjnym reagowaniem na krzywdy prowadzono, podobnie jak w podejściu dyspozycyjnym, w modelu hierarchicznej analizy regresji. W drugim kroku analizy dodawano efekty interakcyjne. Oczekiwano istotnej zmiany wyjaśnianej wariancji po dodaniu składników interakcyjnych, oraz istotności statystycznej określonego składnika interakcyjnego.

Model dla motywu unikania był istotny statystycznie u kobiet (tabela 82 na następnej stronie). Dodanie do modelu interakcji BAS-PP i poczucia władzy wyjaśniało dodatkową proporcję wariancji motywu Unikania, $\Delta R^2 = 0,03$; $F(1, 107) = 4,97$; $p < 0,03$. Dekompozycja interakcji ujawniła, że zależność między reaktywnością BAS-poszukiwanie przyjemności a motywem Unikania jest istotna statystycznie jedynie przy niskim poczuciu władzy, $b = -0,38$; $SE = 0,16$; $t = -2,31$; $p < 0,02$, zaś na umiarkowanym i wysokim poziomie zależności

są nieistotne statystycznie, odpowiednio: $b = -0,10$; $SE = 0,11$; $t = -0,94$; $p < 0,35$; i $b = 0,16$; $SE = 0,16$; $t = 1,01$; $p < 0,31$. Wykres tej zależności zaprezentowano na Rysunku 66 (s. 257).

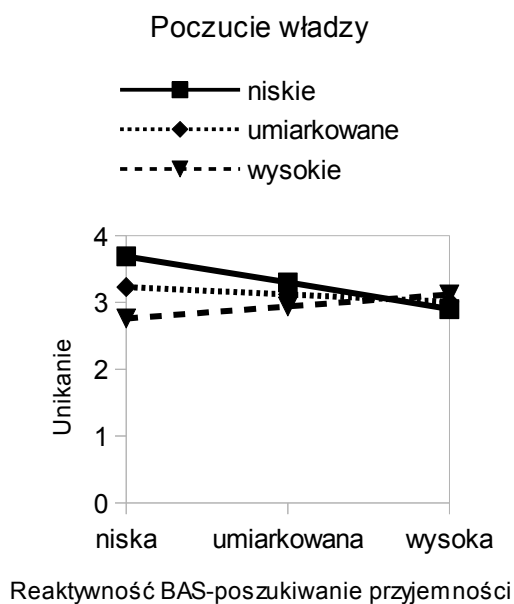
Tabela 82

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla motywu Unikania (badanie 8)

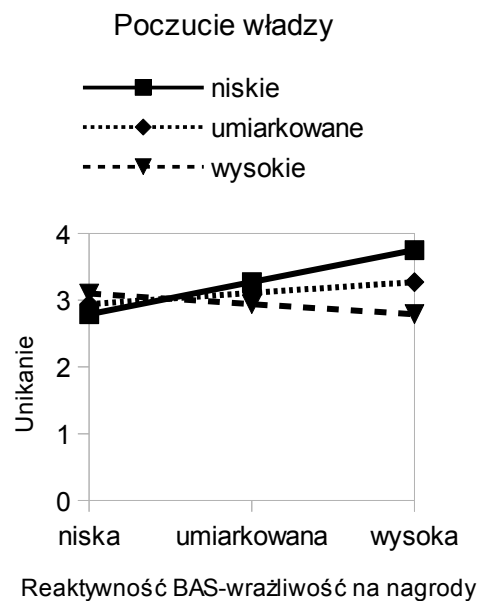
	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,05			0,13*		
BAS-D		0,11	0,09		-0,06	0,01
BAS-PP		0,09	0,13		-0,09	-0,10
BAS-WNN		-0,04	-0,06		0,15	0,13
BIS		0,01	-0,004		0,08	-0,02
FFFS-walka		0,05	0,04		0,26*	0,26*
FFFS-ucieczka		-0,06	-0,004		0,17	0,11
FFFS-znieruchomienie		0,13	0,13		-0,17	-0,09
Poczucie władzy		-0,01	-0,04		-0,02	-0,14
BAS-D x władza	0,03		-0,17	0,14**		0,10
BAS-PP x władza			0,06			0,26*
BAS-WNN x władza			0,03			-0,27*
BIS x władza			-0,19			0,45**
FFFS-walka x władza			-0,04			0,10
FFFS-ucieczka x władza			0,17			0,15
FFFS-znieruchomienie x władza			0,04			-0,19
	adj. R^2	< 0,001			0,18	
	F	0,56			2,79**	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Dodanie do modelu interakcji BAS-wrażliwość na nagrody i poczucia władzy istotnie poprawiało ilość wyjaśnianej wariancji, $\Delta R^2 = 0,03$; $F(1, 107) = 4,23$; $p < 0,04$. Zależność między BAS-WNN a motywem unikania była istotna i dodatnia tylko u osób o niskim poczuciu władzy, $b = 0,60$; $SE = 0,25$; $t = 2,39$; $p < 0,03$. Przy umiarkowanym i wysokim poczuciu władzy zależności były nieistotne statystycznie, odpowiednio: $b = 0,20$; $SE = 0,17$; $t = 1,20$; $p < 0,23$ i $b = -0,19$; $SE = 0,26$; $t = -0,74$; $p < 0,46$. Interakcję zobrazowano na Rysunku 67 (na następnej stronie).

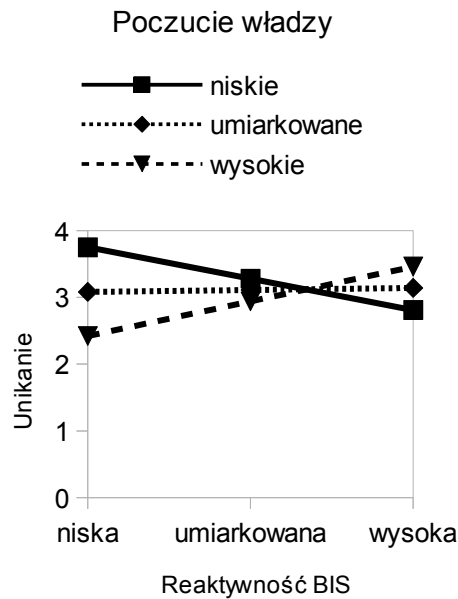
Rysunek 66. Interakcja reaktywności BAS-poszukiwanie przyjemności i poczucia władzy dla motywu Unikania.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 67. Interakcja reaktywności BAS-wrażliwość na nagrody i poczucia władzy dla motywu Unikania.
Źródło: opracowanie własne.

Dodanie do modelu interakcji BIS i poczucia władzy istotnie zmieniało jego moc predykcyjną, $\Delta R^2 = 0,07$; $F(1, 107) = 10,14$; $p < 0,002$. Przy niskim poziomie władzy zależność między reaktywnością BIS i motywem unikania jest ujemna, $b = -0,58$; $SE = 0,28$; $t = -2,07$; $p < 0,04$, przy umiarkowanym zależność nie jest istotna, $b = 0,03$; $SE = 0,17$; $t = 0,19$; $p < 0,85$, natomiast przy wysokim poczuciu władzy zależność jest dodatnia, $b = 0,65$; $SE = 0,23$; $t = 2,79$; $p < 0,006$ (Rysunek 68 na następnej stronie).

Dodanie składników interakcyjnych do modelu dla motywu Rewanżu (tabela 83 na następnej stronie) zmieniało istotnie ilość wyjaśnianej wariancji wśród kobiet, natomiast interakcje nie osiągały poziomu istotności statystycznej, dlatego nie poddawano ich dalszej analizie.

Rysunek 68. Interakcja reaktywności BIS i poczucia władzy dla motywu Unikania.
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 83

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla motywu Rewanżu (badanie 8)

	Mężczyźni		Kobiety			
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,10			0,26***		
BAS-D		0,02	0,03		0,08	0,04
BAS-PP		0,05	0,06		0,06	0,04
BAS-WNN		-0,06	-0,08		0,24*	0,23*
BIS		-0,02	0,01		-0,08	-0,10
FFFS-walka		0,26*	0,23*		0,30**	0,31**
FFFS-ucieczka		0,11	0,13		0,06	0,003
FFFS-znieruchomienie		0,07	0,07		0,06	0,05
Poczucie władzy		0,02	-0,03		-0,07	-0,11
BAS-D x władza	0,05		-0,14	0,09*		-0,15
BAS-PP x władza			0,07			0,16
BAS-WNN x władza			0,16			-0,07

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BIS x władza			-0,04			0,15
FFFS-walka x władza			0,10			-0,02
FFFS-ucieczka x władza			-0,09			0,25†
FFFS-znieruchomienie x władza			0,14			-0,26†
	adj. R^2		0,01			0,26
	F		1,11			3,87***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

W drugim kroku analizy dla motywu Życzliwości nie zanotowano istotnej statystycznie zmiany w wyjaśnianej wariancji. Poczucie władzy nie moderowało zatem zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a motywem Życzliwości (tabela 84 na następnej stronie).

Tabela 84

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla motywu Życzliwości (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,12			0,08		
BAS-D		-0,04	-0,04		-0,03	0,003
BAS-PP		-0,15	-0,15		0,15	0,15
BAS-WNN		-0,02	0,03		-0,05	0,002
BIS		0,04	0,01		-0,18	-0,16
FFFS-walka		-0,13	-0,12		-0,21†	-0,23*
FFFS-ucieczka		0,20	0,12		0,11	0,17
FFFS-znieruchomienie		-0,15	-0,14		0,05	0,01
Poczucie władzy		0,09	0,11		-0,06	0,03
BAS-D x władza	0,09		0,02	0,09		0,14
BAS-PP x władza			-0,02			-0,16
BAS-WNN x władza			-0,12			0,06
BIS x władza			0,32*			-0,15
FFFS-walka x władza			0,01			-0,09
FFFS-ucieczka x władza			-0,28†			-0,18

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-znieruchomienie x władza			0,09			0,04
adj. R^2		0,07			0,05	
F		1,60†			1,42	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Poczucie władzy w ograniczonym zakresie moderowało zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a sytuacyjnym reagowaniem na krzywdy. Odnotowane zależności wystąpiły wśród kobiet, w przewidywaniu motywu unikania. Wykazano jednak, iż składniki BAS, poszukiwanie przyjemności i wrażliwość na nagrody, mają inną rolę regulacyjną w zależności od poczucia władzy, podobnie zaobserwowano, iż reaktywność BIS przekłada się w odmiennym stopniu na unikanie partnera po jego wykroczeniu w zależności od poczucia władzy.

Moderacyjna rola zaangażowania

Moderacyjną rolę zaangażowania badano ponownie za pomocą hierarchicznej analizy regresji. Zaangażowanie nie moderowało zależności między BAS, BIS i FFFS a motywem unikania. Uzyskane wyniki przedstawiono w Tabeli 85.

Tabela 85

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla motywu Unikania (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,06			0,19**		
BAS-D		0,08	0,09		0,03	-0,02
BAS-PP		0,06	0,08		-0,14	-0,19
BAS-WNN		-0,02	0,03		0,18	0,17
BIS		-0,01	0,004		0,07	0,02
FFFS-walka		0,05	0,05		0,29**	0,31**
FFFS-ucieczka		-0,02	0,03		0,19†	0,17
FFFS-znieruchomienie		0,11	0,09		-0,14	-0,06
Zaangażowanie		-0,11	-0,18		-0,24**	-0,13

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BAS-D x zaangażowanie	0,04		0,07	0,08		0,01
BAS-PP x zaangażowanie			0,04			-0,22†
BAS-WNN x zaangażowanie			-0,07			0,31**
BIS x zaangażowanie			0,007			-0,19†
FFFS-walka x zaangażowanie			-0,16			0,03
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,02			0,16
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			-0,16			-0,20
	adj. R^2	< 0,001			0,17	
	F	0,69			2,68**	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Podobnie nie odnotowano istotnych statystycznie zależności interakcyjnych dla motywu Rewanżu (tabela 86).

Tabela 86

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla motywu Rewanżu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,12†			0,25***		
BAS-D		< 0,01	-0,001		0,08	0,04
BAS-PP		0,01	0,05		0,07	0,09
BAS-WNN		-0,02	0,05		0,23*	0,22*
BIS		-0,03	-0,003		-0,09	-0,11
FFFS-walka		0,27*	0,27*		0,29**	0,31**
FFFS-ucieczka		0,14	0,19		0,07	0,05
FFFS-znieruchomienie		0,05	< 0,001		0,09	0,10
Zaangażowanie		-0,16	-0,23		-0,01	0,13

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BAS-D x zaangażowanie	0,05		-0,03	0,06		0,01
BAS-PP x zaangażowanie			0,14			-0,13
BAS-WNN x zaangażowanie			-0,05			0,15
BIS x zaangażowanie			0,001			-0,22†
FFFS-walka x zaangażowanie			-0,12			0,15
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,04			0,01
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			-0,20			-0,04
	adj. R^2		0,05			0,23
	F		1,35			3,38***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Dodanie do modelu dla motywu Życzliwości (tabela 87) u mężczyzn interakcji FFFS-walka i poziomu zaangażowania istotnie poprawiało jego wartość predycyjną, $\Delta R^2 = 0,04$; $F(1, 97) = 5,63$; $p < 0,02$. Przy niskim poziomie zaangażowania, reaktywność FFFS-walka była ujemnym predyktorem Życzliwości, $b = -0,48$; $SE = 0,19$; $t = -2,54$; $p < 0,01$. Przy umiarkowanym i wysokim poziomie zaangażowania zależności były nieistotne statystycznie: $b = -0,15$; $SE = 0,11$; $t = -1,33$; $p < 0,019$ i $b = 0,09$; $SE = 0,14$; $t = 0,64$; $p < 0,52$ (Rys. 69).

Tabela 87

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla motywu Życzliwości (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,20**			0,13*		
BAS-D		0,04	0,04		0,01	0,04
BAS-PP		-0,08	-0,09		0,22*	0,23*
BAS-WNN		-0,08	-0,08		-0,08	-0,10
BIS		0,05	0,08		-0,17	-0,18
FFFS-walka		-0,16	-0,11		-0,25*	-0,25*
FFFS-ucieczka		0,09	0,09		0,09	0,10
FFFS-znieruchomienie		-0,11	-0,10		0,05	0,09
Zaangażowanie		0,34**	0,59***		0,24**	0,14

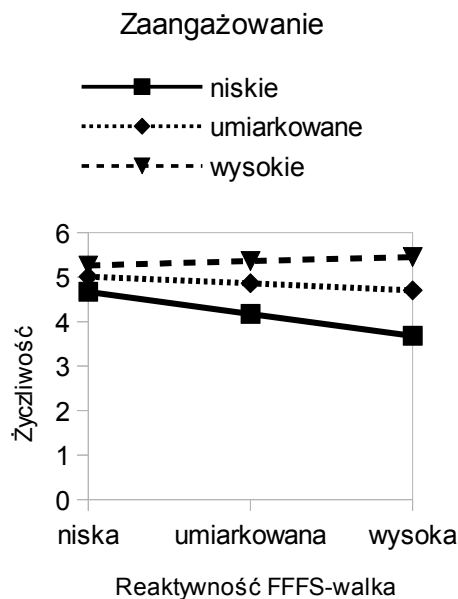

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BAS-D x zaangażowanie	0,11*		-0,17	0,03		-0,02
BAS-PP x zaangażowanie			-0,20			0,06
BAS-WNN x zaangażowanie			0,04			-0,09
BIS x zaangażowanie			0,13			0,20
FFFS-walka x zaangażowanie			0,22*			-0,04
FFFS-ucieczka x zaangażowanie			-0,15			-0,001
FFFS-znieruchomienie x zaangażowanie			0,03			-0,13
	adj. R^2		0,21			0,03
	F		2,94**			1,27

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Weryfikując hipotezy o moderacyjnej roli zaangażowania uzyskano jedynie szczątkowe potwierdzenie wysuniętych przewidywań. Wśród mężczyzn o wyższej reaktywności FFFS-walka, niskie zaangażowanie sprzyjało zmniejszeniu tendencji do wzbudzania motywu Życzliwości wobec żony w momencie jej wykroczenia relacyjnego. Zaangażowanie jawi się zatem jako czynnik chroniący przed osłabianiem aktywnej gotowości do pracy nad odbudową relacji, która wyraża motyw Życzliwości.

Rysunek 69. Interakcja reaktywności FFFS-walka i Zaangażowania dla motywu Życzliwości.
Źródło: opracowanie własne.

Moderacyjna rola bliskości

W kolejnym zestawie hierarchicznych analiz regresji weryfikowano moderacyjną rolę bliskości wobec męża i żony. W modelach dla motywów Unikania, Rewanżu i Życzliwości nie uzyskano istotnych efektów interakcyjnych (tabele 88-90 na następnych stronach). Bliskość nie moderowała zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reagowaniem w sytuacji doświadczania krzywdy w związku małżeńskim.

Tabela 88

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla motywu Unikania (badanie 8)

	Mężczyźni		Kobiety			
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,06			0,18**		
BAS-D		0,11	0,11		0,05	0,04
BAS-PP		0,07	0,09		-0,12	-0,10
BAS-WNN		-0,03	-0,003		0,15	0,13
BIS		-0,03	-0,03		0,06	0,08
FFFS-walka		0,04	0,02		0,29**	0,27*

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
FFFS-ucieczka		-0,03	0,04		0,22*	0,23*
FFFS-znieruchomienie		0,12	0,07		-0,20†	-0,22†
Bliskość		-0,08	-0,05		-0,23*	-0,23*
BAS-D x bliskość	0,09		-0,10	0,02		-0,07
BAS-PP x bliskość			0,14			0,10
BAS-WNN x bliskość			0,01			0,02
BIS x bliskość			-0,18			-0,07
FFFS-walka x bliskość			-0,19†			0,06
FFFS-ucieczka x bliskość			0,05			-0,01
FFFS-znieruchomienie x bliskość			-0,17			0,09
	adj. R^2	0,02		0,09		
	F	1,11		1,81*		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Tabela 89

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla motywu Rewanżu (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,10			0,27***		
BAS-D		0,03	0,01		0,07	0,06
BAS-PP		0,03	0,06		0,05	0,06
BAS-WNN		-0,05	-0,04		0,22*	0,24*
BIS		-0,05	-0,05		-0,10	-0,11
FFFS-walka		0,26*	0,26*		0,31**	0,30**
FFFS-ucieczka		0,12	0,16		0,10	0,09
FFFS-znieruchomienie		0,07	0,03		0,06	0,07
Bliskość		-0,06	-0,08		-0,12	-0,14
BAS-D x bliskość	0,02		-0,15	0,01		0,04
BAS-PP x bliskość			0,12			0,04
BAS-WNN x bliskość			0,09			-0,02

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
BIS x bliskość		-0,04			-0,07	
FFFS-walka x bliskość		-0,06			-0,12	
FFFS-ucieczka x bliskość		0,06			-0,04	
FFFS-znieruchomienie x bliskość		-0,02			0,04	
	adj. R^2	< 0,001		0,18		
	F	0,93		2,83***		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Tabela 90

Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla motywu Życzliwości (badanie 8)

	Mężczyźni			Kobiety		
	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$	$R^2/\Delta R^2$	$\beta_{\text{krok 1}}$	$\beta_{\text{krok 2}}$
	0,17**			0,16*		
BAS-D		-0,03	-0,05		-0,01	-0,01
BAS-PP		-0,11	-0,12		0,21*	0,19†
BAS-WNN		-0,04	-0,09		-0,05	-0,03
BIS		0,11	0,14		-0,16	-0,18
FFFS-walka		-0,14	-0,11		-0,26*	-0,25*
FFFS-ucieczka		0,12	0,08		0,04	0,04
FFFS-znieruchomienie		-0,15	-0,12		0,12	0,12
Bliskość		0,27**	0,24*		0,30**	0,34**
BAS-D x bliskość	0,06		0,02	0,02		0,01
BAS-PP x bliskość			0,02			-0,06
BAS-WNN x bliskość			-0,004			0,003
BIS x bliskość			0,11			-0,09
FFFS-walka x bliskość			0,12			-0,11
FFFS-ucieczka x bliskość			-0,14			0,04
FFFS-znieruchomienie x bliskość			0,16			-0,03
	adj. R^2	0,12		0,07		
	F	1,97*		1,57†		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Wrażliwość na wzmocnienia a reagowanie w epizodach krzywdy – zależności pośredniczące

W tej części analizie poddano pośredniczącą rolę emocji, doświadczanych w czasie krzywdy, a także sytuacyjnych reakcji empatycznych (empatycznej troski i osobistej przykrości). Podobnie jak w podejściu dyspozycyjnym, najpierw zbadano istnienie zależności między wrażliwością na wzmocnienia a mediatorami. Następnie między mediatorami a motywami Unikania, Rewanżu i Życzliwości. Następnie zależności spełniające kryteria mediacji poddano dalszej analizie. Wyniki przedstawiono w Tabelach 91 – 93.

Tabela 91

Wyniki analizy regresji dla mediatorów w ujęciu epizodycznym (badanie 8)

	BAS-D	BAS-PP	BAS-WNN	BIS	FFFS-walka	FFFS-ucieczka	FFFS-znierzieniu chomi	adj. R^2	F
Krzywdą	-0,06 (-0,01)	-0,08 (-0,06)	0,21† (-0,09)	0,01 (0,28*)	0,15 (0,07)	0,24* (-0,16)	-0,05 (0,23†)	0,10 (0,03)	2,56* (1,41)
Gniew	0,14 (0,10)	-0,21† (-0,04)	0,13 (0,01)	0,21 (0,14)	0,25* (0,17)	0,05 (-0,10)	-0,13 (0,05)	0,10 (< 0,01)	2,64* (0,93)
Lęk	-0,08 (0,24*)	0,05 (0,04)	0,23† (-0,07)	-0,18 (0,15)	-0,05 (-0,19†)	0,25* (0,005)	0,06 (0,26*)	0,01 (0,12)	2,20* (2,74**)
Zaufanie	-0,07 (-0,09)	-0,01 (0,06)	0,03 (-0,08)	-0,20 (0,10)	-0,04 (-0,06)	-0,12 (0,01)	0,18 (0,01)	0,20 (< 0,01)	1,09 (0,40)
Miłość	-0,18 (-0,01)	-0,04 (-0,16)	0,10 (0,05)	-0,22 (0,08)	0,02 (-0,03)	0,04 (0,003)	0,01 (-0,06)	< 0,01 (< 0,01)	0,62 (0,68)
Empatyczna troska	-0,02 (0,15)	0,34** (0,18†)	-0,06 (-0,04)	-0,08 (-0,08)	-0,19† (-0,13)	0,06 (0,41***)	0,12 (0,11)	0,04 (0,23)	1,64 (4,98***)
Osobista przykrość	-0,07 (0,05)	-0,12 (-0,04)	0,13 (0,09)	0,05 (0,17)	0,06 (-0,15)	0,22† (0,06)	-0,08 (0,09)	0,03 (0,03)	1,42 (1,41)

Adnotacja. Przed nawiasami wyniki dla kobiet, w nawiasach – dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Modele regresyjne były istotne jedynie dla zaufania, miłości i osobistej przykrości, dla pozostałych zmiennych uzyskano modele istotne statystycznie, a wrażliwość na wzmocnienia była istotnym predyktorem reakcji emocjonalnych.

Tabela 92

Wyniki analizy korelacji między reakcjami emocjonalnymi i empatycznymi a motywami Unikania, Rewanżu i Życzliwości (badanie 8)

	Motyw Unikania	Motyw Rewanżu	Motyw Życzliwości
Krzywda	0,31** (0,25*)	0,17† (0,32***)	-0,13 (-0,30**)
Gniew	0,43*** (0,18†)	0,25** (0,36***)	-0,34*** (-0,30**)
Lęk	0,19* (0,09)	0,35*** (0,29*)	-0,09 (0,09)
Zaufanie	-0,31** (-0,04)	-0,17† (0,06)	0,38*** (0,19†)
Miłość	-0,34*** (-0,06)	-0,17† (0,02)	0,38*** (0,26**)
Empatyczna troska	-0,27** (0,15)	0,03 (0,33**)	0,38*** (-0,01)
Osobista przykrość	0,16† (0,23*)	0,18† (0,33***)	-0,13 (0,03)

Adnotacja. Przed nawiasami wyniki dla kobiet, w nawiasach – dla mężczyzn.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

W oparciu o wytypowane na podstawie powyższych analiz korelacyjnych zależności pośrednie przeprowadzono analizy mediacyjne, których podsumowanie przedstawiono w tabeli 93.

Tabela 93

Wyniki analizy mediacji w ujęciu epizodycznym (badanie 8)

Grupa badana	Zmienna niezależna	Mediator	Zmienna zależna	Efekt pośredni	95% CI
Mężczyźni	BIS	Krzywda	Unikanie	0,07*	[.001; .23]
			Rewanż	0,10*	[.006; .24]
			Życzliwość	-0,04	[-.17; .03]
Kobiety	FFFS-ucieczka	Krzywda	Unikanie	0,05	[-.002; .15]
Kobiety	FFFS-walka	Gniew	Rewanż	0,04	[-.001; .14]
			Życzliwość	-0,09*	[-.24; -.007]
Kobiety	FFFS-ucieczka	Lęk	Unikanie	0,03	[-.09; .13]
			Rewanż	0,09*	[.02; .22]
Mężczyźni	BAS-D	Lęk	Rewanż	0,04	[-.007; .15]
	FFFS-znieruchomienie			0,05	[-.003; .15]

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Grupa badana	Zmienna niezależna	Mediator	Zmienna zależna	Efekt pośredni	95% CI
Mężczyźni	FFFS-ucieczka	Empatyczna troska	Rewanż	0,19*	[.06; .37]
Kobiety	BAS-PP	Empatyczna troska	Unikanie	-0,08*	[-.19; -.02]
			Życzliwość	0,14*	[.04; .30]

* $p < 0,05$.

Analiza ujawniła istotność statystyczną trzech efektów mediacyjnych u mężczyzn, BIS → Krzywda → Unikanie, Z Sobela = n.i.; BIS → Krzywda → Rewanż, Z Sobela = 1,77; $p < 0,08$, oraz FFFS-znieruchomienie → Empatyczna troska → Rewanż, Z Sobela = 2,55; $p < 0,01$. Natomiast u kobiet istotne były efekty: FFFS-ucieczka → Lęk → Rewanż, Z Sobela = 1,75; $p < 0,08$; BAS-PP → Empatyczna troska → Unikanie, Z Sobela = -1,84; $p < 0,07$; oraz BAS-PP → Empatyczna troska → Życzliwość, Z Sobela = 2,23; $p < 0,03$. Mechanizmy pośredniczące obejmujące empatyczną troskę miały najsilniejsze efekty, $0,08 \leq |b| \leq 0,19$.

Czy wrażliwość na wzmocnienia przewiduje zmianę reakcji emocjonalnej?

Przeprowadzono też dodatkową analizę regresji, w której testowano w jakim stopniu wrażliwość na wzmocnienia odpowiada za zmiany reakcji emocjonalnej od sytuacji krzywdy do aktualnego jej przeżywania. Kontroli poddano dystans czasowy od krzywdy. Wyniki zobrazowano w Tabeli 94.

Tabela 94

Wyniki analizy regresji dla efektów zmiany natężenia reakcji emocjonalnych po epizodzie krzywdy (badanie 8)

	BAS-D	BAS-PP	BAS-WNN	BIS	FFFS-walka	FFFS-ucieczka	FFFS-znieruchomienie	adj. R^2	F
Δ Krzywda	0,15 (0,01)	-0,14 (0,06)	0,11 (0,01)	-0,14 (-0,21†)	-0,11 (0,10)	-0,10 (0,26*)	0,12 (-0,03)	0,06 (0,01)	1,98† (1,11)
Δ Gniew	0,15 (-0,09)	-0,02 (0,15)	-0,04 (-0,11)	-0,16 (-0,01)	-0,17 (0,03)	0,07 (0,25*)	0,14 (0,08)	0,06 (0,08)	1,88† (2,14*)
Δ Lęk	0,27* (-0,17)	-0,11 (0,07)	-0,19 (0,02)	0,11 (-0,07)	-0,08 (0,19†)	-0,03 (0,16)	-0,09 (-0,15)	0,07 (0,02)	1,99† (1,28)
Δ Zaufanie	0,02 (-0,01)	0,04 (-0,11)	-0,14 (0,09)	0,18 (-0,12)	0,05 (0,01)	0,28* (-0,02)	-0,41*** (0,01)	0,09 (< 0,01)	2,44* (0,53)
Δ Miłość	0,19† (0,003)	-0,04 (0,05)	-0,16 (0,01)	0,17 (-0,12)	-0,03 (-0,003)	0,14 (0,06)	-0,34** (-0,13)	0,02 (< 0,01)	1,31 (0,90)

Adnotacja. Liczby przed nawiasami dotyczą modeli regresyjnych dla kobiet, zaś w nawiasach – dla mężczyzn. W modelach kontrolowano wkład dystansu czasowego od krzywdy. Δ – różnica między reakcją po krzywdzie i w momencie badania.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; † $p < 0,10$.

Istotne statystycznie modele wyjaśniały wariancję Gniewu (u mężczyzn) i Zaufania (u kobiet). W pierwszym wypadku istotny predyktorem zmiany w odczuwany gniewie u mężczyzn była reaktywność FFFS-ucieczka, która sprzyjała osłabieniu gniewu. U kobiet reaktywność FFFS-ucieczka była pozytywnie skorelowana z odbudowaniem zaufania, natomiast reaktywność FFFS-znieruchomienie było związane ujemnie z procesem odbudowy zaufania.

Dyskusja

Wyniki badania pokazały, że partnerzy nie wykazywali istotnego podobieństwa pod względem reaktywności na wzmocnienia, z wyjątkiem BAS-działanie oraz FFFS-znieruchomienie i w mniejszym stopniu FFFS-walka. Podobnie w innych analizach partnerzy nie wykazywali istotnej korelacji pod względem neurotyczności, i jedynie nieznaczną pod względem ekstrawersji (Barelds, 2005). Gattis i współpracownicy (2004) wykazali jednak, że podobieństwo pod względem neurotyczności występuje u par niezadowolonych. Silniejszą współzależność wyników wykazano w zakresie poczucia władzy, zaangażowania i bliskości, a badani relacjonowali stosunkowo wysokie poziomy poczucia władzy, zaangażowania i bliskości. Między badanymi obserwowano także istotną zbieżność pod względem zmiennych opisujących nastawienia w relacji (cele dążeniowe, unikowe, wrażliwość na nagrody i kary relacyjne, zaufanie), natomiast pod względem zmiennych, mających charakter indywidualny, korelacje między partnerami były nieistotne (np. samoocena, strategie regulacji emocji). W zakresie reakcji na krzywdę zaobserwowano istotne statystycznie podobieństwa między partnerami pod względem doświadczeń emocjonalnych (krzywdy i gniewu) oraz gotowości do aktywnych reakcji (Wyjście; Dialog).

Zaobserwowano także różnice międzypłciowe, zarówno w zakresie reaktywności BAS, BIS i FFFS, jak i badanych zmiennych relacyjnych. Kobiety relacjonowały wyższą wrażliwość systemów BAS-poszukiwanie przyjemności, BIS, FFFS-ucieczka i FFFS-znieruchomienie, zaś mężczyźni – BAS-wrażliwość na nagrody i FFFS-walka. Kobiety relacjonowały wyższe poczucie władzy i bliskość niż mężczyźni. Kobiety relacjonowały wyższy poziom celów dążeniowych, wrażliwości na kary relacyjne, oraz zaufania, zaś mężczyźni przewartościowania poznawczego i tłumienia. W reakcji na krzywdę kobiety reagowały silniejszym poczuciem krzywdy i gniewu, oraz większą skłonnością do reakcji Wyjścia i Dialogu, zaś mężczyźni – reakcji Lojalności. W opisywanym epizodzie krzywdy kobiety relacjonowały wyższą aktywację motywu Życzliwości, zaś mniejszą niż mężczyźni motywu Rewanżu.

Emocjonalne reakcje na krzywdę (gniew, krzywda) były przewidywane przez reaktywność na wzmocnienia tylko u kobiet. Istotnymi predyktorami były reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody i FFFS-walka. Wyniki te korespondują częściowo z rezultatami Smitsa i Kuppensa (2005), którzy wykazywali zależności między reaktywnością BAS a gniewem, a także ułożeniem reakcji obronnej walki w FFFS (Corr, 2009).

Zarówno u mężczyzn, jak i kobiet reaktywność BAS, BIS i FFFS okazała się przewidywać reakcje behawioralne na krzywdę. Częściowo odmienny natomiast był kształt tych zależności. Reakcje aktywną i destrukcyjną (Wyjście) u mężczyzn przewidywała reaktywność FFFS-znieruchomienie, BIS i FFFS-walka. U kobiet istotnym predyktorem była reaktywność FFFS-walka, ale i BAS-wrażliwość na nagrody. Reakcję aktywną i konstruktywną (Dialog) u mężczyzn przewidywała reaktywność FFFS-ucieczki i niska reaktywność FFFS-walka oraz BAS-wrażliwość na nagrody. U kobiet istotnymi predyktorami Dialogu były BAD-działanie i niska reaktywność FFFS-walka. Reakcje pasywne, ale konstruktywne (Lojalność) były istotne przewidywane w modelu dla kobiet. Sprzyjał im niski poziom reaktywności BAS-wrażliwość na nagrody, BIS, FFFS-walki, i wysoka reaktywność FFFS-znieruchomienie. Reakcję pasywną i destrukcyjną (Zaniedbanie) przewidywała reaktywność FFFS-znieruchomienia u mężczyzn, zaś FFFS-ucieczki u kobiet. Uzyskane rezultaty nawiązują do proponowanego rozumienia krzywd jako sytuacji, które pobudzają zarówno motywacje dążeniowe, mediowane przez BAS, jak i unikowe, mediowane przez FFFS i BIS. Jednoczesne zaangażowanie reaktywności stosunkowo niezależnych systemów reagowania na wzmocnienia potwierdza tezę teorii współzależności o konflikcie motywów dążenia do utrwalenia relacji i unikania zranienia (Rusbult i Van Lange, 2003). wskazać natomiast należy, iż reaktywność BAS ma odmienne role regulacyjne w zależności od komponentu tego systemu. Podsystemy związane z poszukiwaniem przyjemności zasadniczo sprzyjają konstruktywnym reakcjom, zaś te związane z wrażliwością na nagrody nierzadko obniżały tendencje do reakcji konstruktywnych lub nasilały do destruktywnych. Poszukiwanie przyjemności może zatem silniej ukierunkowywać osoby w związkach romantycznych na dostrzeganie przyszłych pozytywnych wzmocnień nawet po doświadczonej krzywdzie, zaś wrażliwość na nagrody zakotwiczać myślenie na frustracji uzyskiwania nagród od partnera i prowokować do odwetu lub wycofywania życzliwego nastawienia.

Wśród kobiet poczucie władzy moderowało zależność między reaktywnością FFFS-ucieczka a poczuciem gniewu. U osób o niskiej pozycji władzy w relacji im wyższa reaktywność FFFS-ucieczki, tym wyższa skłonność do odczuwania gniewu w reakcji

na krzywdy. Zależność ta może wiązać się z energetyzującym zachowaniem statusem emocji gniewu, który ma wywołać adaptacyjną reakcję na frustrujące potrzeby zachowanie partnera (Ellis i Malamuth, 2000). FFFS-ucieczka, jako jeden z podsystemów FFFS, reaguje na bodźce awersyjne, do których należą krzywdy, zatem zanotowany związek wyraża swego typu reakcję ostrzegawczą, co może być szczególnie istotne u osób o niskiej władzy w relacji. Podobnie, przy niskim poczuciu władzy reaktywność BIS była w ujemnej zależności z gotowością do reakcji Wyjścia, zaś przy wysokim poczuciu władzy ta zależność była dodatnia. Dla osób o niskiej władzy w relacji może towarzyszyć silniejsze oszacowanie awersyjnego znaczenia rozwiązania relacji, stąd u osób tych wysoka reaktywność BIS będzie promowała wybór reakcji mniej destruktywnej dla relacji, z kolei u osób o wysokiej pozycji władzy zależność pozytywna może być wyrazem silniejszej motywacji do minimalizowania własnych szkód, co stanowi wyraz priorytetu motywu ochrony siebie i egocentryzmu (por. Keltner i in., 2003).

Wśród mężczyzn reaktywność FFFS-ucieczka wiązała się dodatnio z reakcją Dialogu przy umiarkowanym lub niskim poczuciu władzy. Przy wysokim poczuciu władzy, niezależnie od reaktywności FFFS-ucieczka gotowość do Dialogu była wysoka. Natomiast reaktywność FFFS-ucieczka była ujemnie skorelowana z Lojalnością, jedynie u osób o wysokiej pozycji władzy, co wynikało z faktu, że najwyższą gotowość do Lojalności przejawiali mężczyźni o wysokiej pozycji władzy i niskiej reaktywności FFFS-ucieczka. Zależności dodatnie między FFFS-ucieczka a aktywną strategią Dialogu, oraz ujemne ze strategią pasywną, wydają się wskazywać, iż reaktywność FFFS-ucieczka ma charakter energetyzacji zachowania w reakcji na bodziec awersyjny. Interpretację tę wzmacnia fakt, iż najwyższe poziomy Lojalności prezentowali mężczyźni o wysokiej pozycji władzy i wysokiej reaktywności FFFS-znieruchomienie. Lojalność promowana jest zatem przez reaktywność systemu, który odpowiada za hamowanie i zamrażanie zachowania. W obu wypadkach pozycja władzy nasila regulacyjną funkcję systemów reaktywności. Podobne wyniki uzyskano dla moderacyjnej roli poczucia bliskości. Przy umiarkowanym i wysokim poziomie bliskości reaktywność FFFS-znieruchomienie wiązało się dodatnio z reakcją Lojalności, zaś FFFS-ucieczka przy wysokim poziomie bliskości korelowała ujemnie z Lojalnością, z uwagi na fakt, iż najsilniej lojalni byli mężczyźni o niskiej reaktywności FFFS-ucieczki i wysokiej bliskości. Zależności te potwierdzają zatem, iż aktywizująca rola FFFS-ucieczki oraz bierna FFFS-znieruchomienia wyznacza gotowość do pasywnej reakcji Lojalności zależnie od statusu władzy i bliskości w relacji, przy czym wysoka pozycja władzy i bliskość promują wysoki poziom zachowań konstruktywnych typu Lojalności.

Zależność między reaktywnością BAS-poszukiwanie przyjemności a Lojalnością była ujemna przy wysokim poziomie władzy, zaś dodatnia przy niskim poziomie władzy. Układ zależności wskazuje, iż osoby silnie reaktywne na nagrody, stykając się z awersyjnymi zachowaniami partnera nie będą wykazywały postawy tolerowania, pobłażliwości dla partnera, jednak tylko wówczas, gdy mają wysoką pozycję władzy. Przy niskiej pozycji władzy, gdy partner jest traktowany jako trudno zastępowalne źródło ważnych wzmocnień, reaktywność BAS-poszukiwanie przyjemności może promować koncyliacyjne traktowanie partnera mając na celu uzyskiwanie dalszych pozytywnych wzmocnień z jego strony.

Analizy mediacyjne wykazały, iż modelem teoretycznym najlepiej dopasowanym do danych był model regulacji emocjonalnej. Reaktywność BAS-wrażliwość na nagrody i FFFS-znieruchomienie (u kobiet), oraz BIS i FFFS-znieruchomienie (u mężczyzn) sprzyjała tendencji do ruminacji, która przewidywała gotowość do reakcji destruktywnych: Wyjścia i Zaniedbania. Z uwagi na skorelowanie ruminacji o świecie społecznym i o sobie z lękiem, depresją smutkiem i poczuciem winy, obniżonym zadowoleniem z własnych osiągnięć, relacji rodzinnych i stosunków małżeńskich (Baryła i Wojciszke, 2005), zaproponowany model regulacji emocjonalnej warto poddać dalszym testom w diadach małżeńskich. Stosunkowo dobre dopasowanie cechowało też model regulacji ryzyka, z mediacyjną rolą samooceny (Murray i in., 2008). W nim podobnie wykazano, iż czynnikami ryzyka niższej gotowości do strategii konstruktywnych, a wyższej do destruktywnych jest reaktywność BIS, FFFS-znieruchomienie i BAS-poszukiwanie przyjemności (u kobiet), oraz BAS-działanie, BIS i FFFS-znieruchomienie (u mężczyzn). Wyższa reaktywność tych systemów sprzyjała niższej samoocenie, a następnie odhamowywała reakcje Wyjścia i Zaniedbania. W dalszych badaniach warto uwzględnić dodatkowe czynniki pośredniczące. Borawski (2007) wykazał, że samoocena wiąże się ze skłonnością do odwetu lub unikania małżonka za pośrednictwem bilansu wymiany społecznej oraz przekonań o życiu jako grze o sumie zerowej. Jednakże, reaktywność BIS i BAS-wrażliwość na nagrody sprzyjały silniejszej wrażliwości relacyjnej na nagrody i kary (Laurenceau i in., 2010). Obie te wrażliwości sprzyjały reakcji Dialogu i obniżonej skłonności do Wyjścia. Uzyskany układ wyników sugeruje zatem występowanie efektów supresji. Reaktywność BIS z jednej strony nasila ruminację i obniża samoocenę, stanowiące czynniki ryzyka dla strategii destrukcyjnych, zaś z drugiej strony nasila wrażliwość na wzmocnienia pozytywne i negatywne w relacji, co podwyższa gotowość do reakcji konstruktywnych. Wzajemne znoszenie się efektów skorelowanych z reaktywnością BIS wynikać może z decyzyjnej roli mechanizmu tego systemu, który operuje na konflikcie motywacyjnym (Corr, 2009). Możliwe, iż wybór ścieżki aktywizacji reakcji konstruktywnych

lub destrukcyjnych wynika z wskazówek sytuacyjnych zawartych w zachowaniu krzywdzącym lub w aktualnym statusie relacji.

Epizodyczne ujęcie reakcji na krzywdy potwierdziło rolę reaktywności FFFS-walka w wyznaczaniu motywacji w reakcji na krzywdę. Wyższa reaktywność FFFS-walki sprzyjała motywowi Unikania (u kobiet), Rewanżu (u obu płci) i marginalnie istotnie obniżała skłonność do Życzliwości (u kobiet). Nawiązując do wyżej proponowanego rozdzielenia statusu FFFS-ucieczki (mediującej reakcje aktywne) i FFFS-znieruchomienia (mediującego reakcje pasywne), wykazano dodatnie zależności FFFS-ucieczka z Unikaniem i Rewanżem, zaś ujemnie FFFS-znieruchomienia z oboma motywami i Życzliwością (przy kontroli charakterystyk sytuacji krzywdy – zależności te były klarowniejsze w grupie kobiet). Układ wyników potwierdza powyższą interpretację – FFFS-ucieczka ma charakter motywatora, zaś FFFS-znieruchomienie przejawia się za pośrednictwem obniżenia motywacji.

Poczucie władzy moderowało zależności między reaktywnością BAS-poszukiwanie przyjemności a motywem Unikania. Przy niskim poczuciu władzy ujawniał się ujemny związek BAS-PP z Unikaniem, co wynika z faktu, iż najsilniejsze unikanie uruchamiane było u osób o niskiej reaktywności BAS i niskiej pozycji władzy. Trwanie w relacji z krzywdzącym partnerem może dla osób o tej charakterystyce nie przedstawiać wartości pozytywnej, stąd motyw Unikania może być silnie wzbudzony. Podobnie, reaktywność BAS-wrażliwości na nagrody była dodatnio związana z Unikaniem jedynie u kobiet o niskiej pozycji władzy, co wynikało z kolei z faktu, iż najsilniejsze unikanie wykazywały kobiety o wysokiej reaktywności BAS-wrażliwość na nagrody (BAS-WNN) i niskiej pozycji władzy. Zależność ta może wynikać z doświadczania frustracji przez osoby o wysokiej reaktywności BAS-WNN, którą nasila niska pozycja władzy i doświadczona krzywda. Uruchomienie motywu Unikania może u tych osób oznaczać tendencję do unikania kolejnych sytuacji braku nagrody (spełniania normy przez partnera), a tym samym doświadczania frustracji (Corr, 2008). Reaktywność BIS, w zależności od poczucia władzy, wiązała się ujemnie (niska władza) lub dodatnio (wysoka władza) z motywem Unikania u kobiet. Ponownie można zasugerować, iż układ wyników ma związek z orientacją na uzyskiwanie nagród raczej ze strony partnera (niska władza – BIS promuje hamowanie Unikania), lub niezależnie od niego (wysoka władza – BIS promuje motywację obrony siebie i Unikanie). U mężczyzn zależność między FFFS-walka a motywem Życzliwości była moderowana przez Zaangażowanie. Przy niskim zaangażowaniu, zależność ta była ujemna. Wyższe poziomy zaangażowania znosiły ten aspekt regulacyjny reaktywności FFFS-walka, blokowały zatem agresywne reakcje generowane przez FFFS wobec partnerów, z którymi odczuwana jest wyższa satysfakcja, w

związki z którymi dokonano silniejszych inwestycji i dalej idącej derogacji alternatyw (Rusbult i in., 1991).

Analiza mechanizmów mediacyjnych w podejściu sytuacyjnym wykazała nieliczne zależności pośrednie z udziałem emocji krzywdy, gniewu i lęku, oraz z reakcją empatycznej troski. U mężczyzn, wysoka reaktywność BIS sprzyjała silniejszemu doświadczeniu krzywdy, które sprzyjało reakcjom Unikania i Rewanżu. U kobiet reaktywność FFFS-walka nasilała doświadczenie gniewu, które współwystępowało z obniżonym motywem Życzliwości. Reaktywność FFFS-ucieczka była pozytywnym predyktorem doświadczenia lęku u kobiet, które z kolei wzmacniało motywację Rewanżu. Reaktywność FFFS-ucieczka u mężczyzn, zaś BAS-poszukiwanie przyjemności, przewidywały wyższą reakcję empatycznej troski wobec partnera – sprawcy krzywdy. Ta reakcja promowała życzliwość i wiązała się z obniżoną motywacją Unikania u kobiet, jednak z podwyższoną motywacją Rewanżu u mężczyzn. Ostatnia zależność ma kształt paradoksalnego efektu wyższej empatii – gdzie promuje ona karanie partnera. Ujęcie roli FFFS-ucieczka jako predyktora aktywnej reakcji na krzywdę, może wskazywać, że powstała w jej wyniku silniejsza reakcja empatyczna generuje albo kontrast z krzywdzącym zachowaniem partnera, które jest wówczas silniej awersyjne, albo też wywołuje gotowość do aktywnego negatywnego wzmocnienia niepożądanego zachowania partnera, by w dalszej relacji ono nie występowało. W ten sposób podejmowana może być próba korekty relacji mając na uwadze jej dalsze trwanie (i tak rozumiane „dobro” partnera). Uzyskane wyniki częściowo potwierdzają dane o roli empatii dla promowania przebaczenia w relacjach romantycznych (McCollough i in., 1997).

W dodatkowej analizie związków między reaktywności BAS, BIS i FFFS a zmianą emocji po doświadczeniu krzywdy wykazano istotną rolę FFFS-ucieczki i FFFS-znieruchomienia. Kontrolując udział dystansu czasowego od wydarzenia krzywdzącego wykazano, iż silniejsze osłabienie poczucia krzywdy i gniewu oraz odbudowanie zaufania występowało u osób o bardziej reaktywnym systemie FFFS-ucieczka, natomiast trudniejsze odbudowanie zaufania i miłości występowało u osób o silniejszej reaktywności FFFS-znieruchomienie. Obserwacja ta pokazuje, że potencjalnie destrukcyjne działanie reaktywności FFFS-ucieczki jako inhibitora Lojalności, w przebiegu procesu przebaczenia pozwala podjąć działania aktywnie korygujące stan relacji i promujące przebaczenie. Natomiast związek FFFS-znieruchomienia z biernością i pobłażliwością skutkuje dłuższym procesem odbudowy pozytywnej emocjonalności.

METAANALITYCZNE PODSUMOWANIE BADAŃ 3 – 8

W podsumowaniu procedur przeprowadzonych w badaniach 3 – 8, przeprowadzono metaanalizy na współczynnikach korelacji między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a poczuciem gniewu i krzywdy, oraz gotowością do reagowania Wyjściem, Dialogiem, Lojalnością i Zaniedbaniem. W procedurach metaanalitycznych wykorzystywano jedynie próby osób, które w momencie badania pozostawały w relacjach romantycznych. Osoby poddawane manipulacjom eksperymentalnym traktowano jako osobne grupy badane. Metaanalizy prowadzono osobno dla reaktywności BAS, BIS i FFFS. Obliczeń dokonywano w pakiecie MedCalc 15.8. Homogeniczność sprawdzano za pomocą wskaźnika Q oraz I^2 , które obrazują w jakim stopniu wyniki są wewnątrznie zróżnicowane, co może być spowodowane występowaniem istotnych efektów interakcyjnych wynikających np. z zastosowanych metod pomiarowych lub warunków eksperymentalnych, w których badane były próby.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS a poczucie gniewu

Podsumowanie wyników korelacji uzyskanych w badaniach 3 – 8 dla zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a poczuciem gniewu, zamieszczono w tabeli 95.

Tabela 95

Badania analizowane w procedurze metaanalizy dla poczucia gniewu

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 4	BAS	Aktywizacja władzy	-0,02	0,34	-0,01
	BIS FFFS (rRSQ; Reuter i in., 2015)	(<i>n</i> = 34) Aktywizacja uległości (<i>n</i> = 34)	[-0,36; 0,32]	[0,002; 0,61]	[-0,35; 0,33]
Badanie 6	BAS	Aktywizacja wysokiej	0,06	0,12	0,15
	BIS FFFS (Jackson, 2009)	bliskości (<i>n</i> = 36) Aktywizacja niskiej bliskości (<i>n</i> = 36)	[-0,27; 0,38]	[-0,22; 0,43]	[-0,19; 0,46]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994)	Kobiety (<i>n</i> = 135)	0,18	0,18	0,15
	FFFS (Jackson, 2009)	Mężczyźni (<i>n</i> = 135)	[0,01; 0,34]	[0,01; 0,34]	[-0,02; 0,31]
			0,06	0,07	0,16
			[-0,11; 0,23]	[-0,10; 0,24]	[-0,01; 0,32]

W tabeli 96 podsumowano wyniki metaanalizy, a efekty zobrazowano też na Rysunku 70.

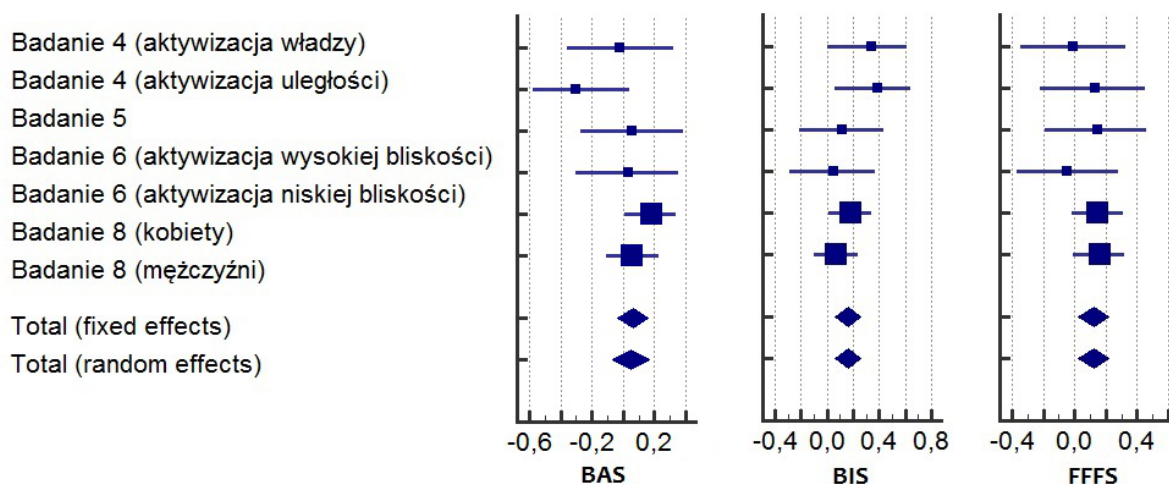
Tabela 96

Podsumowanie metaanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a poczuciem gniewu

	<i>N</i>	<i>r</i>	95% <i>CI</i>	<i>Z</i>	<i>Q</i>	<i>I</i> ²
BAS	410	0,05	-0,07; 0,16	1,25	6,42	22,14%
BIS	410	0,16	0,06; 0,25	3,16**	4,71	0%
FFFS	410	0,12	0,02; 0,22	2,44*	1,86	0%

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Wykonana analiza wykazała, że reaktywność BIS i FFFS dodatnio koreluje z natężeniem doświadczenia gniewu w sytuacji zdrady. Zależności te można uznać za stosunkowo słabe, jednak homogeniczne między badanymi grupami.

Rysunek 70. Wyniki metaanalizy dla poczucia gniewu. Źródło: opracowanie własne.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS a poczucie krzywdy

Podsumowanie wyników korelacji uzyskanych dla zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a poczuciem krzywdy w badaniach 3 – 8 zamieszczono w tabeli 97.

Tabela 97

Badania analizowane w procedurze metaanalitycznej dla poczucia krzywdy

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 4	BAS	Aktywizacja władzy (<i>n</i> = 34)	0,21	0,24	-0,08
	BIS		[-0,14; 0,51]	[-0,11; 0,54]	[-0,41; 0,27]
Badanie 4	FFFS	Aktywizacja uległości (<i>n</i> = 34)	-0,25	0,39	0,02
	(<i>r</i> RSQ; Reuter i in., 2015)		[-0,54; 0,10]	[0,06; 0,64]	[-0,32; 0,36]

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 5	WNN (BAS) WNK (BIS) (Cooper i Gomez, 2008)	$n = 119$	-0,13 [-0,30; 0,05]	0,14 [-0,04; 0,31]	-
Badanie 6	BAS	Aktywizacja wysokiej	-0,10	0,39	0,36
	BIS FFFS (Jackson, 2009)	bliskości ($n = 36$)	[-0,42; 0,24]	[0,07; 0,34]	[0,04; 0,62]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994)	Aktywizacja niskiej	0,04	0,18	-0,12
	FFFS (Jackson, 2009)	bliskości ($n = 36$)	[-0,29; 0,36]	[-0,16; 0,48]	[-0,43; 0,22]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994)	Kobiety ($n = 135$)	0,11	0,24	0,19
		Mężczyźni ($n = 135$)	[-0,06; 0,27]	[0,07; 0,39]	[0,02; 0,35]
	FFFS (Jackson, 2009)		-0,06	0,08	0,06
			[-0,23; 0,11]	[-0,09; 0,25]	[-0,11; 0,23]

W tabeli 98 podsumowano wyniki metaanaliz, a efekty zobrazowano też na Rysunku 71.

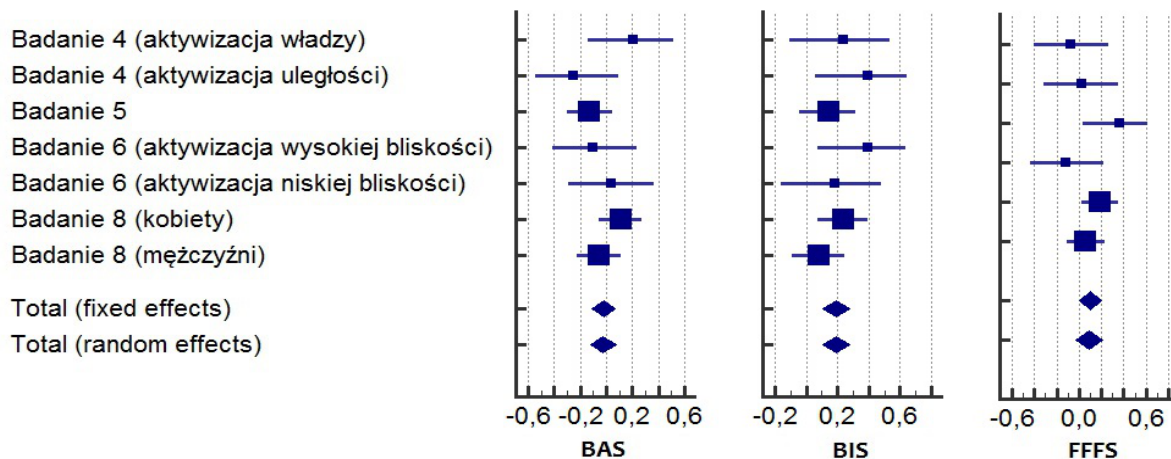
Tabela 98

Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a poczuciem krzywdy

	N	r	95% CI	Z	Q	I^2
BAS	529	-0,02	-0,13; 0,08	-0,47	7,61	21,16%
BIS	529	0,19	0,11; 0,28	4,40***	5,50	0%
FFFS	410	0,09	-0,03; 0,21	1,52	6,67	25,09%

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Przeprowadzona analiza wykazała, że reaktywność BIS była skorelowana dodatnio z natężeniem doświadczenia krzywdy w sytuacji wykroczenia interpersonalnego partnera. Efekt ten był homogeniczny w badanych grupach.

Rysunek 71. Wyniki metanalizy dla poczucia krzywdy. Źródło: opracowanie własne.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Wyjścia

Podsumowanie wyników korelacji uzyskanych dla zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a gotowością do reagowania Wyjściem w sytuacji krzywdy, uzyskane w badaniach 3 – 8 zamieszczono w tabeli 99.

Tabela 99

Badania analizowane w procedurze metanalizy dla reakcji Wyjścia

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 3	BAS BIS (BIS- lęk) FFFS (BIS- strach) (Carver i White, 1994; Heym i in., 2008)	<i>n</i> = 50	0,08 [-0,20; 0,35]	0,14 [-0,14; 0,40]	0,18 [-0,10; 0,44]
Badanie 4	BAS BIS FFFS (rRSQ; Reuter i in., 2015)	Aktywizacja władzy (<i>n</i> = 34)	0,01 [-0,33; 0,35]	0,19 [-0,16; 0,50]	-0,02 [-0,36; 0,32]
		Aktywizacja uległości (<i>n</i> = 34)	-0,34 [-0,61; -0,002]	0,38 [0,05; 0,64]	0,33 [-0,01; 0,60]
Badanie 5	WNN (BAS) WNK (BIS) (Cooper i Gomez, 2008)	<i>n</i> = 119	0,10 [-0,08; 0,28]	0,20 [0,02; 0,31]	-
Badanie 6	BAS BIS FFFS (Jackson, 2009)	Aktywizacja wysokiej bliskości (<i>n</i> = 36)	0,01 [-0,32; 0,34]	0,24 [-0,10; 0,53]	0,37 [0,05; 0,62]
		Aktywizacja niskiej bliskości (<i>n</i> = 36)	0,01 [-0,32; 0,34]	0,38 [0,06; 0,63]	0,18 [-0,16; 0,48]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994) FFFS (Jackson, 2009)	Kobiety (<i>n</i> = 135)	0,14 [-0,03; 0,30]	0,12 [-0,05; 0,28]	0,41 [0,26; 0,54]
		Mężczyźni (<i>n</i> = 135)	0,27 [0,11; 0,42]	0,15 [-0,02; 0,31]	0,32 [0,16; 0,46]

W tabeli 100 podsumowano wyniki metaanaliz. Efekty analizy zobrazowano też na Rysunku 72 (na następnej stronie).

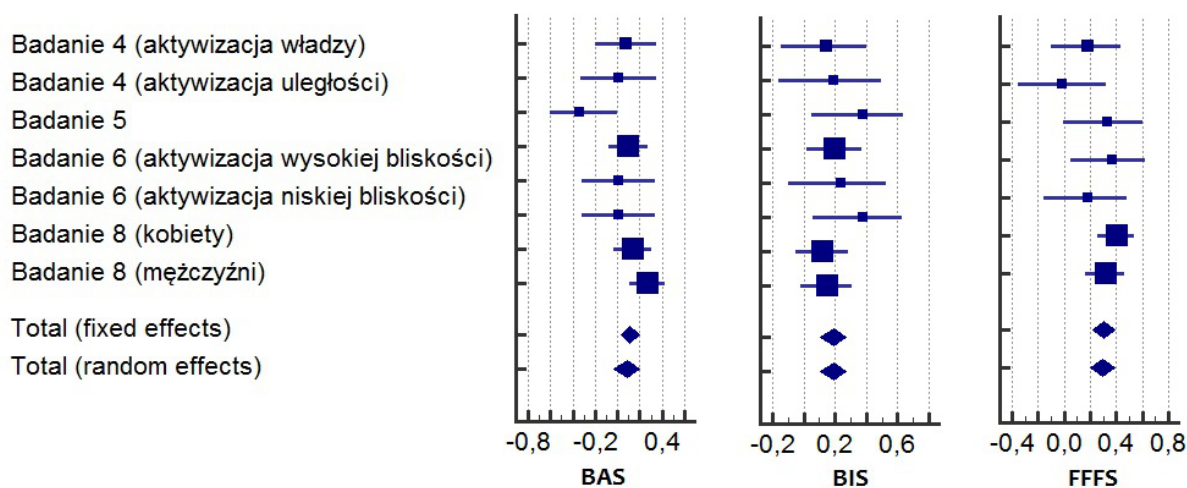
Tabela 100

Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Wyjścia

	<i>N</i>	<i>r</i>	95% CI	<i>Z</i>	<i>Q</i>	<i>I</i> ²
BAS	579	0,08	-0,03; 0,19	1,41	11,50	39,13%
BIS	579	0,19	0,11; 0,27	4,49***	3,89	0%
FFFS	460	0,30	-0,03; 0,21	5,70***	7,05	14,93%

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Przeprowadzona analiza wykazała, że reaktywność FFFS oraz BIS były skorelowana dodatnio z gotowością do reakcji Wyjścia w sytuacji wykroczenia interpersonalnego partnera. Efekt ten był homogeniczny w badanych grupach i słaby (BIS) lub umiarkowany (FFFS).

Rysunek 72. Wyniki metanalizy dla reakcji Wyjścia. Źródło: opracowanie własne.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Dialogu

Podsumowanie wyników korelacji dla zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a gotowością do reakcji Dialogiem w sytuacji krzywdy, w badaniach 3–8 umieszczono w tabeli 101.

Tabela 101

Badania analizowane w procedurze metanalizy dla reakcji Dialogu

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 3	BAS; BIS (BIS-lęk) FFFS (BIS-strach) (Carver i White, 1994; Heym i in., 2008)	$n = 50$	0,17 [-0,11; 0,43]	-0,09 [-0,36; 0,19]	-0,29 [-0,53; 0,01]

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 4	BAS BIS FFFS	Aktywizacja władzy (<i>n</i> = 34)	0,05 [-0,29; 0,38]	-0,18 [-0,49; 0,17]	-0,11 [-0,43; 0,24]
	(rRSQ; Reuter i in., 2015)	Aktywizacja uległości (<i>n</i> = 34)	0,13 [-0,22; 0,45]	-0,45 [-0,68; -0,13]	-0,41 [-0,66; -0,08]
Badanie 5	WNN (BAS) WNK (BIS) (Cooper i Gomez, 2008)	<i>n</i> = 119	-0,18 [-0,34; -0,001]	-0,12 [-0,29; 0,06]	-
Badanie 6	BAS BIS FFFS	Aktywizacja wysokiej bliskości (<i>n</i> = 36)	0,23 [-0,11; 0,52]	-0,11 [-0,42; 0,23]	-0,18 [-0,48; 0,16]
	(Jackson, 2009)	Aktywizacja niskiej bliskości (<i>n</i> = 36)	0,31 [-0,02; 0,58]	-0,14 [-0,45; 0,20]	-0,11 [-0,42; 0,23]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994)	Kobiety (<i>n</i> = 135)	0,09 [-0,08; 0,26]	-0,07 [-0,24; 0,10]	0,08 [-0,09; 0,25]
	FFFS (Jackson, 2009)	Mężczyźni (<i>n</i> = 135)	-0,10 [-0,26; 0,07]	0,14 [-0,03; 0,30]	0,03 [-0,14; 0,20]

W tabeli 102 podsumowano wyniki metaanaliz. Efekty analizy zobrazowano też na Rycinie 73 (na następnej stronie).

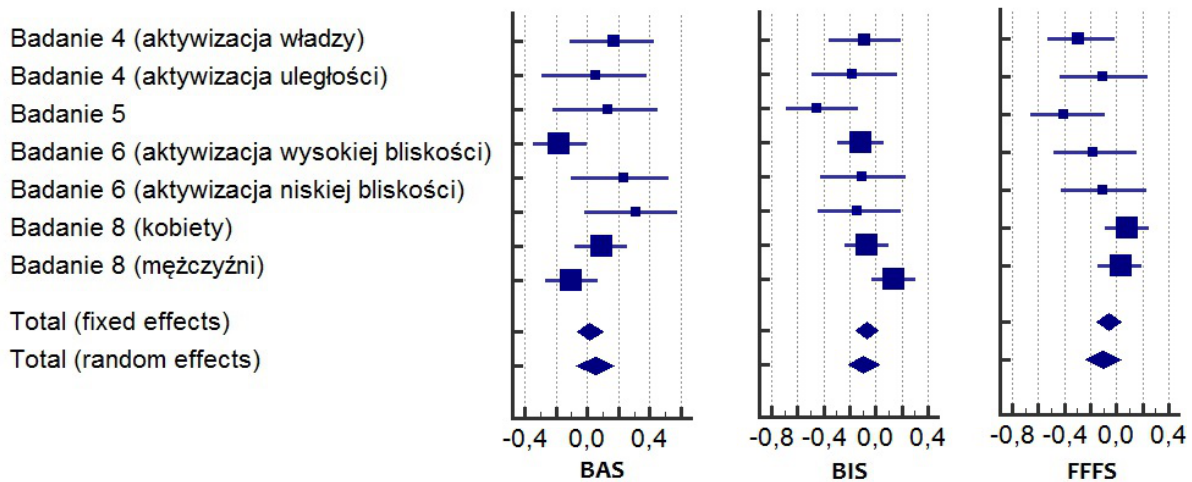
Tabela 102

Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Dialogu

	<i>N</i>	<i>r</i>	95% <i>CI</i>	<i>Z</i>	<i>Q</i>	<i>I</i> ²
BAS	579	0,05	-0,07; 0,17	0,80	13,27†	47,27%
BIS	579	-0,09	-0,21; 0,02	-1,58	12,13†	42,28%
FFFS	460	-0,11	-0,24; 0,03	-1,50	11,37†	47,21%

* *p* < 0,05; ** *p* < 0,01.

Przeprowadzona analiza nie wykazała istotnych zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reakcją Dialogu. Wskazać jednak należy, iż analizowane badania były mniej homogeniczne, $11,37 \leq Q \leq 13,27$; *p* < 0,08. Wydaje się, że ujemne zależności między BIS oraz FFFS a reakcją Dialogu mogą występować w grupie osób w relacjach niemażeńskich (odwrotne kierunki zależności między BIS i FFFS a Dialogiem występowały tylko w badaniu 8).

Rysunek 73. Wyniki metanalizy dla reakcji Dialogu. Źródło: opracowanie własne.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Lojalność

Podsumowanie wyników korelacji uzyskanych dla zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a gotowością do reagowania Lojalnością w sytuacji krzywdy, w badaniach 3 – 8 zamieszczono w tabeli 103.

Tabela 103

Badania analizowane w procedurze metanalizy dla reakcji Lojalności

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 3	BAS BIS (BIS- lęk) FFFS (BIS- strach) (Carver i White, 1994; Heym i in., 2008)	$n = 50$	-0,18 [-0,44; 0,10]	0,11 [-0,17; 0,38]	0,16 [-0,12; 0,42]
Badanie 4	BAS	Aktywizacja władzy	0,31	-0,17	-0,09
	BIS FFFS (rRSQ; Reuter i in., 2015)	($n = 34$) Aktywizacja uległości ($n = 34$)	[-0,03; 0,59] 0,04 [-0,30; 0,37]	[-0,48; 0,18] -0,32 [-0,59; 0,02]	[-0,42; 0,26] -0,15 [-0,47; 0,20]
Badanie 5	WNN (BAS) WNK (BIS) (Cooper i Gomez, 2008)	$n = 119$	-0,06 [-0,24; 0,12]	0,08 [-0,10; 0,26]	-

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 6	BAS BIS FFFS (Jackson, 2009)	Aktywizacja wysokiej bliskości ($n = 36$)	0,15 [-0,19; 0,46]	-0,02 [-0,35; 0,31]	0,10 [-0,24; 0,42]
		Aktywizacja niskiej bliskości ($n = 36$)	0,34 [0,01; 0,60]	0,01 [-0,32; 0,34]	-0,20 [-0,50; 0,14]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994) FFFS (Jackson, 2009)	Kobiety ($n = 135$)	-0,14 [-0,30; 0,03]	-0,14 [-0,30; 0,03]	0,03 [-0,14; 0,20]
		Mężczyźni ($n = 135$)	-0,10 [-0,26; 0,07]	0,06 [-0,11; 0,23]	0,03 [-0,14; 0,20]

W tabeli 104 podsumowano wyniki metaanaliz. Efekty analizy zobrazowano też na Rycinie 74.

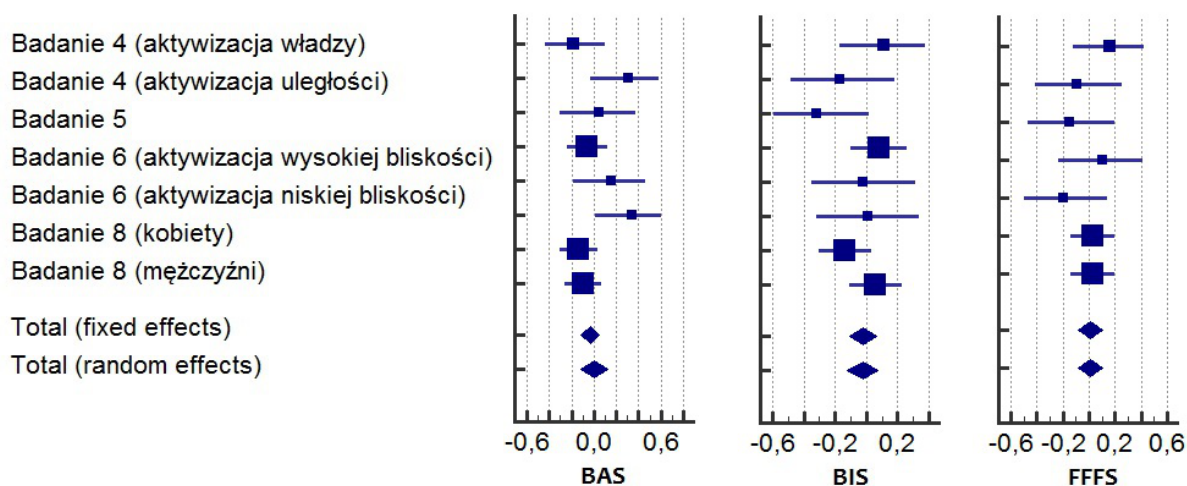
Tabela 104

Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Lojalności

	N	r	95% CI	Z	Q	I^2
BAS	579	< 0,01	-0,12; 0,12	0,01	13,37†	47,63%
BIS	579	-0,03	-0,11; 0,07	-0,51	8,49	17,57%
FFFS	460	0,01	-0,08; 0,10	0,22	4,06	0%

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Przeprowadzona analiza nie wykazała istotnych zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a reakcją Dialogu. Wskazać jednak należy, iż analizowane badania były mniej homogeniczne dla BAS, $Q = 13,37$; $p < 0,08$.

Rysunek 74. Wyniki metaanalizy dla reakcji Lojalności. Źródło: opracowanie własne.

Reaktywność BAS, BIS i FFFS a reakcja Zaniedbania

Podsumowanie wyników korelacji uzyskanych dla zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS a gotowością do reagowania Zaniedbaniem w sytuacji krzywdy, w badaniach 3 – 8 zamieszczono w tabeli 105.

Tabela 105

Badania analizowane w procedurze metanalizy dla reakcji Zaniedbania

Badanie	Wskaźniki	Próba	BAS [95% CI]	BIS [95%CI]	FFFS [95% CI]
Badanie 3	BAS BIS (BIS- lęk) FFFS (BIS- strach) (Carver i White, 1994; Heym i in., 2008)	$n = 50$	0,18 [-0,10; 0,44]	0,27 [-0,01; 0,51]	0,50 [0,26; 0,68]
Badanie 4	BAS BIS FFFS (rRSQ; Reuter i in., 2015)	Aktywizacja władzy ($n = 34$)	0,20 [-0,15; 0,50]	0,29 [-0,05; 0,57]	-0,10 [-0,42; 0,25]
		Aktywizacja uległości ($n = 34$)	-0,42 [-0,66; -0,10]	0,34 [0,002; 0,61]	0,38 [0,05; 0,64]
Badanie 5	WNN (BAS) WNK (BIS) (Cooper i Gomez, 2008)	$n = 119$	0,14 [-0,04; 0,31]	0,20 [0,02; 0,37]	-
Badanie 6	BAS BIS FFFS (Jackson, 2009)	Aktywizacja wysokiej bliskości ($n = 36$)	0,06 [-0,27; 0,38]	0,29 [-0,04; 0,57]	0,33 [0,002; 0,59]
		Aktywizacja niskiej bliskości ($n = 36$)	-0,20 [-0,50; 0,14]	0,26 [-0,07; 0,54]	0,19 [-0,15; 0,49]
Badanie 8	BAS+BIS (Carver i White, 1994) FFFS (Jackson, 2009)	Kobiety ($n = 135$)	0,10 [-0,07; 0,26]	0,18 [0,01; 0,34]	0,41 [0,26; 0,54]
		Mężczyźni ($n = 135$)	0,24 [0,07; 0,39]	0,16 [-0,01; 0,32]	0,28 [0,12; 0,43]

W tabeli 106 podsumowano wyniki metaanaliz. Efekty analizy zobrazowano też na Rycinie 75 (na następnej stronie).

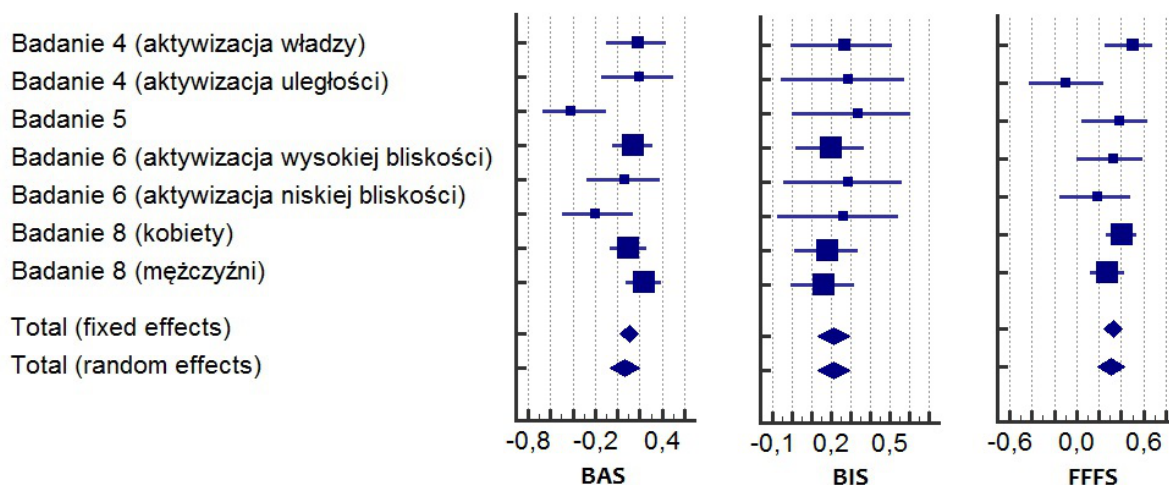
Tabela 106

Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Zaniedbania

	<i>N</i>	<i>r</i>	95% <i>CI</i>	<i>Z</i>	<i>Q</i>	<i>I</i> ²
BAS	579	0,07	-0,07; 0,20	1,00	15,97*	56,16%
BIS	579	0,21	0,13; 0,29	5,12***	1,85	0%
FFFS	460	0,31	0,19; 0,43	4,77***	10,47	42,68%

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Przeprowadzona analiza wykazała istotne dodatnie zależności między reaktywnością BIS i FFFS a reakcją Zaniedbania. Wskazać jednak należy, iż analizowane badania były mniej homogeniczne, $Q = 15,97$; $p < 0,08$ dla BAS. Gotowość do reagowania destrukcyjnego i pasywnego jest wyższa wśród osób o wysokiej reaktywności BIS i FFFS. Zależności te są homogeniczne i mają umiarkowaną siłę.

Rysunek 75. Wyniki metaanalizy dla reakcji Zaniedbania. Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Przeprowadzone metaanalizy wskazują na istotną rolę reaktywności behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia jako czynników ryzyka silniejszego reagowania poczuciem gniewu i krzywdy, a także strategiami Wyjścia i Zaniedbania. Metaanaliza wyników sugeruje, że role reaktywności BAS jako katalizatora reakcji konstruktywnych w sytuacji doświadczenia krzywdy jest nieistotna statystycznie, jednak reakcji tych nie powstrzymują też podwyższone wrażliwości systemów BIS i FFFS. Można wskazać, iż osoby o podwyższonej reaktywności BIS i FFFS mogą przejawiać większą tendencję do reakcji destruktywnych, co jednak nie oznacza, iż hamowane są u nich zachowania konstruktywne. Na bazie badań Gottmana (1993a) należy jednak wskazać, iż dla

funkcjonowania relacji ilość interakcji pozytywnych i negatywnych powinna utrzymywać się w odpowiedniej proporcji (5:1). Wydaje się, iż osobom o podwyższonej reaktywności reaktywności systemu hamowania behawioralnego (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) może grozić zachwianie tej proporcji, a wskutek tego zachwiania obniżenie jakości związku.

ROZDZIAŁ VI

Dyskusja ogólna

Sytuacja krzywdy ma charakter konfliktu interpersonalnego, wywołanego niską kowariancją interesów między partnerami, przy silnej kontroli pozytywnych wzmocnień ze strony, która dokonała wykroczenia relacyjnego. W sytuacji tej wzbudzone są przeciwstawne motywy: współzawodniczenia vs. współpracy, zaufania lub braku zaufania, mające z jednej strony ochronić osobę pokrzywdzoną, a z drugiej nie dopuścić do rozpadu relacji interpersonalnej (Holmes i Murray, 1996; Insko i Schopler, 1998; Van Lange, 2000). Doświadczenie krzywdy jest szczególnie silne jeśli jej sprawcą jest partner romantyczny, bliski przyjaciel lub członek rodziny (Leary i in., 1998). Trwanie w relacji po doświadczeniu krzywdy wymaga transformacji wzbudzonego motywu ochrony siebie do motywu obrony relacji (Rusbult i Van Lange, 2003). Sposób transformowania motywacji w relacjach współzależnych jest w dużym stopniu wyznaczany przez dyspozycje osobowościowe uczestników interakcji. Przykładowo, osoby silnie współzawodniczące mają wyższą tendencję do traktowania sytuacji mieszanych motywów jako dylematów o sumie zerowej (wygram lub przegram; por. Van Lange, 2000; Van Lange i Kuhlman, 1994). Holmes (2002) zauważa ponadto, że dyspozycje osobiste mogą wytarzać uwrażliwienie na pewne określone typy sytuacji w bliskich relacjach (wyznaczone przez układ ich współzależnościowych charakterystyk, np. poziomu współzależności lub umiejscowienia jej kontroli), generując swoiste (sygnaturowe) zachowania. Osoby o wysokim poziomie lękowego przywiązania będą szczególnie wrażliwe na sytuacje testujące siłę więzi z partnerem, np. jego responsywność. Wysoki poziom wrażliwości na odrzucenie, może sprawiać, iż w wielu interakcjach przeszacowywane będzie niebezpieczeństwo bycia odrzuconym (por. Downey, Freitas, Michaelis i Khouri, 1998). Szczególnie diagnostyczną sytuacją dla osób o wysokim unikaniu przywiązaniowym będzie silna współzależność i bliskość. Osoby przywiązane unikowo mogą uruchamiać w takich sytuacjach obronny, defensywny i minimalizujący kontrolę partnera styl działania (Holmes, 2002). Układ charakterystyk sytuacji krzywdy w relacji romantycznej sugeruje, iż udział w reakcji na nią będą dyspozycje, które mediują odpowiedź na zagrożenia, ale jednocześnie dyspozycje reagujące na osobę partnera jako źródło pozytywnych wzmocnień.

Cavallo i współpracownicy (2009, 2010) wykazali, że zagrożenie relacyjne, którego postacią jest krzywda, aktywizuje ogólne systemy dążenia i unikania. Reaktywność tych systemów jest zaś determinowana przez różnice indywidualne we wrażliwości łańcuchów

struktur neurologicznych dedykowanych reagowaniu na bodźce awersyjne, apetytywne i ich konflikt (Gray i McNaughton, 2000). Przy wykazaniu awersyjnej wartości krzywdy w relacjach romantycznych, należało zatem oczekiwać, iż reaktywność systemów sterujących motywacją dążenia i unikania będzie powiązana z reagowaniem na krzywdy w związkach romantycznych.

Badania 1-3, przeprowadzone w tej pracy, wykazały zasadność przedstawionego wyżej wniosku, ukazując po pierwsze, że krzywda w relacji romantycznej (wykroczenie relacyjne partnera) jest bodźcem awersyjnym, podobnym do bodźców fizycznych i społecznych, ale i zachowującym pewną odrębność. Odrębność ta wynika z jednoczesnego generowania motywacji unikowej i dążeniowej w sytuacji doświadczenia krzywdy. Badania pokazały także, iż do opisu reakcji na krzywdy nadają się ramy teoretyczne koncepcji odpowiedzi na zagrożenia na wymiarach dystansu i kierunku defensywnego, uwzględniane w zrewidowanej teorii wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2004). W opisywanym projekcie podjęto zadanie weryfikacji hipotezy o związku reaktywności behawioralnego systemu dążenia (BAS), systemu hamowania behawioralnego (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) – odpowiadających za reakcje na bodźce apetytywne i awersyjne – w wyznaczaniu odpowiedzi na sytuację krzywdy. Testowano zarówno zależności bezpośrednie, jak i moderacyjną rolę poczucia władzy w relacji, poziomu zaangażowania i bliskości. Dodatkowo dokonano analizy mechanizmów mediacyjnych, w oparciu o obserwację, iż modele regulacji konfliktu między motywem ochrony siebie i ochrony relacji, postulują jako regulator zróżnicowane mechanizmy intrapsychiczne: samoocenę (model regulacji ryzyka; Murray i in., 2006), zaufanie (model zarządzania motywacją; Murray i Holmes, 2009, 2011), cele związane z promocją i prewencją (Gable, 2006). Wspólnym aspektem tych modeli jest ich osadzenie w szerszym modelu hierarchicznym motywacji społecznej (Elliot, 1997), który u podstaw tak pojętych regulatorów postuluje reaktywność temperamentalnych systemów sterujących dążeniem i unikaniem, wśród których można wskazać reaktywność BAS, BIS i FFFS (Elliot i Trash, 2002). Badania neurobiologiczne Gray'a (1982; Gray i McNaughton, 2000) postulują taki właśnie, pierwotny charakter regulacyjny BAS, BIS i FFFS. W projekcie porównano mediacyjną rolę regulatorów proponowanych w wymienionych wyżej modelach reagowania w bliskich związkach, proponując dodatkowo model regulacji emocjonalnej, w którym strategię regulowania emocji mediuje między reaktywnością na wzmocnienia a zachowaniami w związku romantycznym.

W poniższych sekcjach podsumowane zostały wyniki badań w zakresie trzech wyżej

zarysowanych celów. Dokonano analizy ograniczeń przeprowadzonych badań, przedstawiono cele przyszłych i zaproponowano praktyczne zastosowania otrzymanych rezultatów.

Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy

Przeprowadzone metaanalizy wykonanych procedur wykazały, iż silniejsza reaktywność systemu hamowania behawioralnego (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) wiązały się z wyższym natężeniem poczucia gniewu, zaś reaktywność BIS także z wyższym natężeniem poczucia krzywdy w reakcji na wykroczenie relacyjne partnera romantycznego. Uzyskane zależności pozostają w zgodzie z doniesieniami Smitsa i Kuppensa (2005), w których wykazano związki reaktywności BIS z cechą gniewu. Gniew jest emocją, której towarzyszy negatywny ton hedonistyczny (Lazarus, 1991) i negatywny afekt (Carver i White, 1994), zaś jego tematem relacyjnym jest wykroczenie przeciwko osobie lub obiektom z nią związanym (Lazarus, (1991). Wykroczenie interpersonalne, łamiąc normy relacyjne (Metts, 1994), stanowi formę zdrady (Rusbult i in., 2002) wobec partnera romantycznego jak i względem relacji romantycznej. Jest również bodźcem frustrującym potrzeby realizowane w relacji (Rusbult i Agnew, 2010), co może wywoływać gniewne reakcje w oparciu o mechanizm frustracji-agresji (Berkowitz, 2000). Zależności systemu hamowania (BIS) i walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) z gniewem wynikają z reagowania tych systemów na sygnały awersyjne (Gray i McNaughton, 2000). W zakresie FFFS, zależności z gniewem wykazywała zwłaszcza reaktywność systemu walki (choć relacje te silniej zaznaczały się wśród kobiet), co może wynikać z, mediowania przez ten system, reakcji obronnej walki, do której wyzwolenia konieczny jest energetyzujący potencjał gniewu (Corr, 2004). Zależności poczucia gniewu z reaktywnością BIS mogą wynikać także z mechanizmu w jaki system ten przetwarza bodźca awersyjne. Behawioralny system hamowania przez cyrkularne przetwarzanie nasila negatywną walencję bodźca, co w wypadku krzywdy może prowadzić do zintensyfikowania niekorzystnych dla partnera, wrogich atrybucji, co sprzyja w dalszej kolejności reakcji gniewu (Hawkins i Cogle, 2013).

Przeprowadzone w projekcie badania wykazały, iż poczucie krzywdy było skorelowane z wyższą reaktywnością behawioralnego systemu hamowania (BIS). Doświadczenie krzywdy aktywuje zestaw emocji, wśród których znajduje się lęk, ogólny dystres emocjonalny, ale także negatywistyczne odczucia wobec siebie samego (Leary i in., 1998), natomiast w doświadczeniu krzywdy obecne jest także poczucie zaangażowania wobec partnera (por. Lemay i in., 2012). Dualizm reakcji krzywdy w sferze motywacyjnej (z jednej strony emocje skoncentrowane na sobie, z drugiej na osobie partnera i zaangażowaniu

w relację) oraz lękowe składowe zawarte w poczuciu krzywdy pasują do charakterystyki aktywizacji systemu hamowania (BIS). Wzbudzony system hamowania objawia się lękowością i neurotycznością (Cooper, Perkins i Corr, 2007; Keiser i Ross, 2011; Mitchell i in., 2007), zaś jego działanie polega na mediowaniu konfliktu motywów (Corr, 2009a, b; Corr i in., 2017). Uzyskane zależności można zatem uznać za potwierdzające, wyprowadzone z teorii wrażliwości na wzmocnienia, funkcje systemu BIS.

Wyjaśniając uzyskane zależności można też odnieść się do koncepcji wrażliwości na odrzucenie (*rejection sensitivity*). Wysoki poziom tej wrażliwości, skorelowany z BIS (por. Gable, 2006), sprzyja budowaniu lękowych oczekiwań i przejawianiu antyspołecznych tendencji. Osoby o wysokiej wrażliwości na odrzucenie są silniej nastawione na wykrywanie nietaktownych zachowań partnera i skłonne do silniejszego negatywnego reagowania na nie, podejmowania zachowań prowokacyjnych i destruktywnych, co wywołuje negatywną wzajemność u partnera (potwierdzającą lękowe oczekiwania) (Downey i Feldman, 1996; Downey i in., 1998). Przy wystąpieniu tak ujętych deformacji spostrzegania zachowań partnera, w reakcji na jego wykroczenie relacyjne może dojść do intensyfikowania poczucia krzywdy i gniewu, obu o walencji negatywnej (Gottman, 1993a). W dalszych procedurach należy jednak zbadać czy zależności między reaktywnością BIS i FFFS a reakcjami gniewem i poczuciem krzywdy, są mediowane przez zniekształcenia poznawcze wykroczeń partnera.

W wykonanych badaniach nie stwierdzono zależności między reaktywnością BAS a poczuciem gniewu lub krzywdy. Mimo, że wyniki badań przemawiają za wiązaniem BAS z agresywnością i gniewem (Harmon-Jones, 2003; Seibert i in., 2010), brak istotnych zależności w przeprowadzonych badaniach funkcjonowania w związku romantycznym może wynikać po pierwsze, z postrzegania partnera romantycznego jako źródła silnych nagród (Thibaut i Kelley, 1959) – co mogłoby nastawiać system BAS raczej na uzyskiwanie pożądanых wzmocnień od partnera zamiast na generowanie agresji w sytuacji jego wykroczeń. Po drugie, niezobserwowanie zależności między reaktywnością BAS a gniewem wobec krzywdy doświadczanej ze strony partnera może wynikać ze statusu agresywnego zachowania, które jest mediowane przez BAS. Tibubos i współpracownicy (2014) wykazali, że BAS mediuje gniewne i agresywne reakcje natychmiast po wykroczeniu. W swoich badaniach wykorzystywali oni procedurę, w której nieznany eksperymentator okazywał badanemu brak szacunku (poprzez zaburzenie procedury badania i rozmawianie w prywatnej sprawie w czasie jego trwania). Niezwłoczną reakcją badano kwestionariuszem samoopisu stanu gniewu. Zależność między reaktywnością systemu dążenia (BAS) a tak ujętym gniewem/agresywnością może sugerować, że wrażliwość BAS wiąże się raczej

z antycypowaniem automatycznej reakcji, natomiast decyzje osób badanych o faktycznym zachowaniu agresywnym (werbalnym), wiązały się już z reaktywnością systemu hamowania (BIS). Ten układ wyników kazałby jednak szukać związków między reaktywnością BAS a niezwłocznymi reakcjami emocjonalnymi po epizodzie krzywdy. Zgodnie z wynikami Tibubos i współpracowników (2014) w badaniu 8 wykazano, natomiast jedynie na poziomie trendu statystycznego, związek BAS-wrażliwości na nagrody z natężeniem gniewu po krzywdzie (zależność zidentyfikowano u kobiet).

Wykonane metaanalizy wskazały także, iż reaktywność behawioralnego systemu hamowania (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) wiązała się istotnie z gotowością do reagowania destruktywnymi strategiami Wyjścia i Zaniedbania (Rusbult i in., 1991). Jak pokazano w Badaniu 3, reakcja Zaniedbania jest silnie nasycona ambiwalencją kierunku do i od źródła zagrożenia, co koresponduje z rolą BIS jako mechanizmu mediującego konflikt motywacyjny, oraz FFFS jako mechanizmu reagującego na bodźce awersyjne, wyzwalając reakcje ucieczkowe (Corr, 2004, 2009a, b). W tym kontekście związki BIS i FFFS ze strategią Wyjścia można rozumieć jako wyraz przesunięcia priorytetu motywacyjnego na ochronę siebie, czego wyższe prawdopodobieństwo występuje u osób o bardziej reaktywnych systemach hamowania (BIS) i walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS). Wykazane zależności są zgodne z dotychczasowymi doniesieniami o związkach neurotyczności (korelatu BIS) z negatywnymi zachowaniami komunikacyjnymi w relacji romantycznej (np. krytykowaniem lub niewrażliwością; Caughlin, Huston i Houts, 2000; Robins, Caspi i Moffitt, 2002) a także z agresywnymi zachowaniami wobec partnera romantycznego (Hines i Saudino, 2008). W terminach modelu wrażliwości – stresu – adaptacji (Karney i Bradbury, 1995) można zatem uznać, iż wysoka reaktywność BIS i FFFS stanowią czynniki ryzyka, które w sytuacjach zagrożenia relacyjnego (np. wykroczeń, krzywd, etc.) będą prowadzić do zachowań obniżających satysfakcję ze związku lub ograniczać zachowania jej sprzyjające. Sugestię tę dodatkowo potwierdzają zaobserwowane w podejściu epizodycznym istotne zależności, dotyczące grupy kobiet, między reaktywnością FFFS-walka a nasileniem destrukcyjnych motywów Unikania i Rewanżu, oraz obniżeniem motywu Życzliwości. W badaniu 8 wykazano także, iż poziom wrażliwości składników FFFS może przewidywać zmiany w zakresie pozytywnej emocjonalności (zaufania i miłości) w czasie po doświadczonej krzywdzie. Zwłaszcza większa reaktywność FFFS-znieruchomienie nie sprzyjała odbudowie miłości i zaufania u kobiet, które doświadczyły krzywdy ze strony partnera.

Przeprowadzona seria badań (badania 4, 5, 6, 8) potwierdziła istotne pozytywne

zależności między reaktywnością BIS i FFFS, a tendencją do silniejszego doświadczania emocji gniewu i krzywdy, oraz podejmowania destrukcyjnych dla relacji zachowań po doświadczonej krzywdzie. Za potwierdzone należy uznać hipotezy dotyczące związków między reaktywnością systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) i zachowaniami destrukcyjnymi. Hipotezy dla roli reaktywności systemu hamowania (BIS) oraz systemu dążenia (BAS) nie uzyskały potwierdzenia. System BIS okazał się być nie tyle czynnikiem wyhamowującym reakcje obu typów (konstruktywne i destrukcyjne), co raczej czynnikiem ryzyka reakcji destrukcyjnych. Natomiast reaktywność systemu BAS wiązała się zarówno z zachowaniami konstruktywnymi lub hamowaniem zachowań destrukcyjnych (BAS-poszukiwanie przyjemności), jak i z zachowaniami destrukcyjnymi i hamowaniem konstruktywnych (BAS-wrażliwość na nagrody). Wyniki te potwierdzają twierdzenia Krupiêca i współpracowników (2016) dotyczące konieczności uwzględniania wewnętrznej złożoności systemu dążenia (BAS). Uzyskany obraz zależności między reaktywnością BAS, BIS i FFFS wydaje się być jednak stosunkowo klarowny, wskazując, iż wyższa reaktywność behawioralnego systemu hamowania i systemu walki-ucieczki-ryzyka stanowią czynnik ryzyka zachowań destrukcyjnych dla relacji romantycznej po doświadczeniu krzywdy ze strony partnera.

Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy – moderacyjna rola atmosfery relacji romantycznej

Regulacja reakcji na krzywdy w związku romantycznym ma związek z dyspozycjami osobistymi, które aktywizowane są w zależności od charakterystyk współzależności, cechującej relację, w której doświadczono jest wykroczenie partnera (por. Holmes, 2002). Mimo, iż krzywda jest wydarzeniem awersyjnym, może ona ze zmienną siłą pobudzać systemy reagowania na bodźce awersyjne, ze względu na odmienne oszacowanie wagi doświadczonego wykroczenia, chroniczne wzbudzenie systemu reagowania na nagrody, lub uruchamianie innych mechanizmów, które mają na celu podtrzymywanie zaangażowania w relację. W prowadzonych badaniach rozpatrywano rolę poczucia władzy w relacji, zaangażowania i bliskości jako czynników modyfikujących regulacyjną rolę systemów BAS, BIS i FFFS w sytuacji doświadczenia wykroczenia relacyjnego ze strony partnera.

Keltner i współpracownicy (2003) wykazali, iż osoby o wysokiej pozycji władzy mają chronicznie wzbudzony system dążenia, spodziewano się zatem, iż u osób o wysokim poczuciu władzy w relacji, to reaktywność BAS będzie silniejszym predyktorem reakcji na krzywdy, zaś u osób o niskiej pozycji władzy – predyktorem będzie reaktywność FFFS i BIS.

Zarówno zaangażowanie jak i bliskość wyrażają silną orientację na trwanie w relacji, wywołaną między innymi silnym oczekiwaniem jej ciągłej nagradzającej wartości (Aron i in., 1992; Rusbult i in., 2001). Spodziewano się zatem, iż w relacjach o wysokim poziomie zaangażowania i bliskości BAS będzie silniej mediował konstruktywne reakcje na krzywdę, zaś dla osób o mniejszym poziomie zaangażowania i bliskości, silniejszą rolę regulacyjną mogą pełnić reaktywność systemu hamowania (BIS) i walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS). Dodatkowo, oceniano moderacyjną rolę bilansu dotychczasowych wzmocnień, z uwagi na osadzenie teorii wrażliwości na wzmocnienia w koncepcjach uczenia się (warunkowania; por. Gray, 1972). W poniższych paragrafach omówiono ustalenia z przeprowadzonej serii badań w odniesieniu do postulowanych zależności interakcyjnych.

Poczucie władzy

Wyniki przeprowadzonych analizy były w znacznej części zgodne z teorią władzy jako systemu dążenia-unikania (Keltner i in., 2000, 2003), zwłaszcza z tymi tezami teorii, które wskazują, iż wysoka pozycja władzy wywołuje koncentrację na sobie i strategiczne traktowanie relacji interpersonalnych, a także, iż pozycja władzy umożliwia efektywne realizowanie celów wynikających z dyspozycji osobistych (por. Mandal, 2008). W warunkach wysokiej władzy reaktywność behawioralnego systemu hamowania (BIS), systemu FFFS-walka i systemu FFFS-znieruchomienie przewidywały silniejszą skłonność do reagowania Zaniedbaniem (destruktywną reakcją na krzywdę; Rusbult i in., 1991). Wysoka pozycja władzy umożliwiła zatem przejawianie przez osoby o wyższej reaktywności systemu hamowania (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) tendencji do agresywnego reagowania na zagrożenie, które są wbudowane w podstawowy repertuar zachowań mediowanych zwłaszcza przez FFFS. Silniejsza reaktywność BIS wywoływała też tendencję do reakcji Wyjścia (u kobiet) jedynie gdy miały poczucie dużej władzy w relacji. Zależność ta miała odwrotny kierunek u osób mających niskie poczucie władzy w relacji. Uzyskany rezultat nawiązuje do teoretycznej analizy problemu pozostawiania w relacjach z osobami stosującymi przemoc (por. Corr, 2009b). Ofiary mają w takich relacjach zwykle niższą pozycję władzy, co – jak wykazano w badaniach – modyfikuje działanie systemu BIS nastawiając go na powstrzymanie osoby przed opuszczeniem relacji. Niska pozycja władzy może być dla systemu hamowania (BIS) przesłanką braku społecznie cenionych zasobów (Magee i Galinsky, 2008), co może utrudniać zyskiwanie nagród społecznych poza relacją. Pozostawianie w związku wydaje się zapewniać dalszy dostęp do nagród społecznych, których pozyskanie poza relacją z partnerem jest postrzegane

jako bardziej utrudnione, co odbywa się jednak kosztem tolerowania sytuacji niepożądanych ze strony partnera. Wysoka reaktywność systemu hamowania (BIS) promuje z kolei motyw ochrony siebie zwłaszcza u osób, które wydają się posiadać realne szanse na zaspokojenie swoich potrzeb poza związkiem, czego przesłanką może być wysoka pozycja władzy. Obserwacja ta pozwala także na proponowanie pewnych oddziaływań terapeutycznych dla osób pozostających w sytuacji doświadczania trwałej przemocy ze strony partnera romantycznego. Konieczne byłoby u tych osób wzmacnianie przekonania o posiadanych zasobach lub gromadzenie zasobów poprawiających ich pozycje władzy w relacji, co może spowodować przestawienie systemu BIS na motyw ochrony siebie.

U mężczyzn, reaktywność systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) korelowała ujemnie z pobłażliwym traktowaniem wykroczeń partnera (Lojalność), gdy mieli wysokie poczucie władzy, natomiast przy niskim poczuciu władzy korelowała z gotowością do Dialogu. Zależność między reaktywnością BAS-poszukiwanie przyjemności a Lojalnością była u mężczyzn ujemna przy wysokim poziomie władzy, zaś dodatnia przy niskim poziomie władzy. W podejściu epizodycznym wykazano jednak także, że przy niskim poczuciu władzy ujawnia się ujemny związek BAS-poszukiwania przyjemności z Unikaniem, zaś najsilniejsze unikanie uruchamiane było u osób o niskiej reaktywności BAS i niskiej pozycji władzy. Reaktywność BAS-wrażliwości na nagrody była dodatnio związana z Unikaniem jedynie u kobiet o niskiej pozycji władzy, natomiast najsilniejsze unikanie wykazywały kobiety o wysokiej reaktywności BAS-WNN i niskiej pozycji władzy. Reaktywność systemu dążenia (BAS) korelowała ujemnie z reagowaniem Zaniedbanie wśród kobiet przy niskim poczuciu władzy.

Uzyskany układ rezultatów pokazuje, że u osób o dużej władzy, które odczuwają stosunkowo wysokie bezpieczeństwo w relacji, ujawniają się zachowania wynikające z wrażliwości ich systemów reagowania na wzmocnienia, których celem jest ochrona przed krzywdą. Osoby te są wykazują niższą skłonność do Lojalności (pasywnej reakcji na krzywdę), a bardziej gotowe do wykazania zachowań, które można uznać za negatywne wzmocnienia dla partnera po jego wykroczeniu (np. Wyjście, Zaniedbanie). U osób o małej władzy można zaobserwować uruchamianie reaktywności na wzmocnienia w służbie podtrzymania relacji jako rezerwuaru pozytywnych wzmocnień. Uwzględnienie podejścia epizodycznego wykazało jednak rolę procesu akomodacji w utrwaleniu opisanego powyżej wzorca moderacyjnej funkcji poczucia władzy. U osób o małej władzy dochodzi do silniejszego sfrustrowania oczekiwania nagród relacyjnych, a reaktywność systemów reagujących na tę frustrację (BAS, FFFS) korelowała z wzbudzeniem motywów unikania

i Rewanżu. Można uznać, iż to pobudzenie odpowiada tzw. sytuacji danej (*given situation*) w terminologii teorii współzależności (Kelley i Thibaut, 1979).

Zaangażowanie

W badaniu 5, w którym porównywano zależności między reaktywnością na wzmocnienia a reakcją na krzywdy między osobami niezaangażowanymi, umiarkowanie i silnie zaangażowanymi, ustalono, że łatwość opuszczenia relacji, znamionowana przez niskie zaangażowanie, ujawnia destrukcyjne dla relacji znaczenie frustracji oczekiwania nagrody. U osób o wyższej wrażliwości na nagrody obniżona jest przy niskim zaangażowaniu gotowość do aktywnego i konstruktywnego reagowania na krzywdy. Przy przeciętnym zaangażowaniu wrażliwość na kary podwyższa prawdopodobieństwo reagowania destrukcyjną strategią Wyjścia. W badaniu silnie zaangażowanych relacji małżeńskich (badanie 8) ujawniono, iż u mężczyzn przy niskim poziomie zaangażowania reaktywność FFFS-walka była w ujemnej zależności z motywem Życzliwości w reakcji na krzywdę, wyrządzoną przez żonę. Wyższe poziomy zaangażowania znosiły ten aspekt regulacyjny reaktywności FFFS-walka. Interpretację tą potwierdza zaobserwowany w badaniu 5 efekt, iż przy silnym zaangażowaniu, zwłaszcza z towarzyszeniem silnej podatności na kary, system reagowania na nagrody ogranicza gotowość do stosowania strategii Zaniedbania.

Zaobserwowany układ zależności wskazuje, iż zaangażowanie, stanowiące wyraz decyzji związanej z alokacją zasobów, inwestowaniem w związek, oraz będące funkcją dotychczasowego poziomu zadowolenia z relacji (Rusbult i in., 2001), modyfikuje regulacyjną rolę reaktywności systemów wrażliwości na wzmocnienia w generowaniu odpowiedzi na krzywdę. Przy niskim zaangażowaniu reaktywność tych systemów ma za zadanie zabezpieczanie siebie i ochronę przed kolejnymi doświadczeniami krzywdy lub frustracji oczekiwania nagród relacyjnych, zaś przy wysokim poziomie zaangażowania raczej koncentruje osobę na tendencji do wyhamowywania tendencji do reagowania w sposób destruktywny dla relacji i poszukiwania rozwiązań bardziej konstruktywnych. Ponadto zaangażowanie może promować inne od opartych na systemach wrażliwości na wzmocnienia, procesy mające na celu podtrzymywanie relacji romantycznej (por. Rusbult i Van Lange, 2003).

Bliskość

W przeprowadzonych badaniach częściowo potwierdzono moderacyjną rolę bliskości, jednak głównie w związkach o umiarkowanej współzależności (nieformalnych; Badanie 6).

W warunkach wysokiej bliskości skłonność do reagowania Dialogiem jest podwyższona i nie związana z reaktywnością systemów BAS, BIS, ani FFFS, natomiast w związkach o umiarkowanym zaangażowaniu (nieformalnych) reaktywność BAS można uznać za katalizator gotowości do Dialogu przy niskim poziomie bliskości. Mając nadzieję na przyszłe nagrody relacyjne, osoby o wyższej reaktywności systemu dążenia (BAS) mogą podejmować zachowania konstruktywne, które potem wzmocnią budowaną bliskość między partnerami. Z drugiej strony możliwość łatwiejszego wycofania się z relacji, przy niskiej bliskości ujawniała istnienie dodatnich związków reaktywności FFFS-ucieczki z poczuciem gniewu. Można zatem uznać, że sytuacja niższej bliskości z jednej strony zawiera szansę na pogłębianie zależności z partnerem i optymalizację antycypowanych nagród relacyjnych, czemu sprzyja wyższa reaktywność BAS, natomiast z drugiej strony zawiera zagrożenie łatwiejszym uruchamianiem gniewu przy wyższej reaktywności FFFS. Reaktywność ta ma jednak inną rolę regulacyjną u osób odczuwających silną bliskość z partnerem. W warunkach wysokiej bliskości reaktywność FFFS-walki i FFFS-ucieczki korelowała dodatnio z konstruktywną strategią Lojalności. Deterioracja relacji, której przejawem mogą być zachowania krzywdzące ze strony partnera, ma większą wartość awersyjną dla osób czujących silniejszą bliskość w relacji, wobec czego reaktywność systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (nastawionego na detekcję bodźców awersyjnych) może u osób blisko związanych z partnerem premiować zachowania zabezpieczające trwanie związku. W opozycji do tej interpretacji pozostaje wynik, mówiący o korelacji wrażliwości FFFS-walki z zachowaniami destruktywnymi (Zaniedbaniem) w warunkach wysokiej bliskości, oraz zależność między reaktywnością FFFS a gotowością do Wyjścia ponownie w warunkach wysokiej bliskości. Rezultaty te mogą ukazywać z kolei dwuznaczność sytuacji silniejszej bliskości. Z jednej strony powoduje ona silniejsze reagowanie na wykroczenia partnera, z uwagi na silniejsze oczekiwanie uzyskiwania nagród relacyjnych i respektowania norm relacyjnych przez partnera, wobec którego odczuwana jest większa bliskość. Naruszenie norm i brak nagród stają się wówczas silniejszymi bodźcami awersyjnymi. Z drugiej strony, wysoka bliskość premiuje przeorganizowanie reaktywności systemów reagowania na wzmocnienia na korzyść motywu ochrony relacji, która przy wysokiej bliskości staje się inherentną częścią Ja (Aron i in., 1992). Mediowanie reakcji destruktywnych przez reaktywność systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) może być w tym kontekście rozumiane jako wyraz swoistej informacji zwrotnej dla partnera, zadysonowania wzmocnienia negatywnego wobec konkretnego wykroczenia celem naprawy relacji na poczet jej przyszłego trwania.

Dyspozycyjne ujęcie bliskości w badaniu 8 nie pozwoliło na potwierdzenie

uzyskanych rezultatów, co jednak może wynikać z faktu, iż osoby w związkach małżeńskich bardzo wysoko oceniały bliskość względem partnera. Układ tych rezultatów może sugerować, iż moderacyjna rola bliskości ma istotne znaczenie zwłaszcza w procesie rozwijania bliskości cechującym początkowe fazy relacji romantycznej (por. Wojciszke, 1993).

Bilans afektywny

W badaniu 7 wykazano, iż u osób o niskim bilansie hedonistycznym w relacji (stosunek wzmocnień pozytywnych do negatywnych: 1,17 do 1) reaktywność systemu hamowania (BIS) sprzyja gotowości do reagowania agresywnością relacyjną. Zachowanie to może uruchamiać w dalszej kolejności tendencję do angażowania się partnerów w spirale negatywnej wymiany (*negative reciprocity*; Gottman i in., 1996) i deteriorację relacji. Uzyskany rezultat, w odniesieniu do wyżej dyskutowanej modyfikacyjnej roli zaangażowania i bliskości, można sugerować, iż do kalibracji systemów reaktywności na wzmocnienia, by optymalizowały podtrzymywanie relacji (a hamowały tendencje do wycofania i ochrony siebie), konieczny jest odpowiedni bilans bodźcowania. Gottman (1993a, b) wskazywał, iż na korzyść relacji przemawia proporcja wzmocnień pozytywnych i negatywnych, otrzymywanych ze strony partnera, wynosząca 5:1. Można zaproponować, iż przekroczenie tego progu (lub nieco niższego) umożliwi opisywaną kalibrację reaktywności BAS, BIS i FFFS, zaś przechylenie proporcji wzmocnień na korzyść większego udziału wzmocnień negatywnych, uruchamia motywację ochrony siebie przed zagrożeniem, stanowiącą pierwotną funkcję BAS, BIS i FFFS (por. Gray i McNaughton, 2000). Propozycja takiego homeostatycznego działania bilansu wzmocnień wymaga jednak dalszych badań.

Reaktywność systemów BAS, BIS i FFFS a reagowanie na krzywdy – analiza zależności mediacyjnych

W badaniu 3 wykazano mediacyjną rolę wymiaru reakcji na zagrożenie „kierunek od” (por. Krupić i in., 2016). Reaktywność systemu hamowania (BIS) korelowała dodatnio z tym wymiarem, a za jego pośrednictwem wiązała się z podwyższoną gotowością do pasywnych reakcji Zaniechania i Lojalności. Zależność ta może wyrażać z jednej strony pośredniczącą rolę zmiany percepcji dystansu defensywnego, związanego z reaktywnością BIS, która prowadzi do podejmowania z większym prawdopodobieństwem reakcji obronnych. Z drugiej strony, zależność ta koresponduje z behawioralnymi przejawami aktywacji BIS, którymi są hamowanie aktywnych zachowań. Zarówno reakcja Zaniechania jak i Lojalności mają bowiem charakter pasywny (Rusbult i in., 1991).

W badaniach 4 i 6 wykazano mediacyjną rolę negatywnej reakcji emocjonalnej (gniewu i krzywdy) między reaktywnością BIS i destrukcyjnymi reakcjami Wyjścia i Zaniedbania. Zależność ta odpowiada tezom teorii wrażliwości na wzmocnienia o mediacyjnej roli stanów emocjonalnych między aktywacją systemów neuronalnych BAS, BIS i FFFS a zachowaniem (Corr, 2009a, b; Gray i McNaughton, 2000). Nawiązuje także do, przytoczonych już powyżej, doniesień o zależnościach między reaktywnością BIS a gniewem (Smits i Kuppens, 2005). Natomiast pełne testy zależności mediacyjnych, prowadzone w Badaniu 8, wykazały, że istotniejsze zależności mediacyjne dotyczą nie tyle reakcji emocjonalnej, co sposobu jej regulacji. Wykazano, potwierdzające tezy teorii wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2009a, b), zależności między reaktywnością BIS a ruminacją (u mężczyzn), ale także pokazano, że predyktorem tej strategii regulacji emocji mogą być aspekty reaktywności FFFS (zniecieruchomienie – u kobiet) lub nawet BAS (wrażliwość na nagrody – u kobiet). Ruminacja jest czynnikiem utrudniającym proces przebaczenia, stąd zaobserwowane zależności między tendencją do ruminowania a destrukcyjnymi reakcjami na krzywdę pozostają w zgodzie z dotychczasowym stanem wiedzy (McCullough, 2000). Wyjaśnieniem związku BIS z ruminacją może być rekursywny proces podwyższania awersyjnej wartości bodźca, który jest realizowany przez system hamowania behawioralnego (Corr, 2004). Zależności ruminacji z reaktywnością BAS-wrażliwość na nagrody mogą wynikać z nadwrażliwości osób o wysokim oczekiwaniu na nagrody na frustrujący brak nagród w relacji. Sytuacja krzywdy oznacza bowiem nierzadko wstrzymanie nagrody należnej partnerowi na bazie norm relacyjnych (Metts, 1994). Wreszcie, zależności FFFS-zniecieruchomienie z ruminacją mogą mieć uzasadnienie w braku aktywnego radzenia sobie z sytuacją zagrożenia, które może skutkować ciągłym i silnym uwrażliwieniem na jego przejawy, bez opcji ich redukcji (na skutek pasywności wynikającej ze zniecieruchomienia). Mechanizm tej zależności należy jednak zbadać w większych detalach w dalszych procedurach.

Badanie 8 wykazało istotną rolę pośredniczącą samooceny, która stanowi wskaźnik poczucia bycia szanowanym przez partnera (Holmes, 2004; Murray i in., 2006), a także wrażliwości na relacyjne nagrody i kary (Laurenceau i in., 2010). Zależności mediacyjne zgodne z modelami motywacji społecznej (Gable, 2006) i zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009, 2011) miały słabsze siły efektów i były mniej liczne.

Przy analizie mediacyjnej roli samooceny kolejny raz ujawniono rolę reaktywności BIS i FFFS, ale także BAS. Wysoka samoocena sprzyja hamowaniu reakcji destrukcyjnych i podejmowaniu konstruktywnych, natomiast wysokie reaktywności systemu hamowania

(BIS) i walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS), a także niektórych składowych systemu dążenia (BAS) są ujemnymi predyktorami samooceny. Wyższa reaktywność BIS, przejawiająca się wyczuleniem na reakcje społeczne na własne zachowania i z troskaniem o dobre wykonywanie zadań (Carver i White, 1991; Jackson, 2009), jest czynnikiem utrudniającym budowanie trwałego i wysokiego poczucia własnej wartości. Podobną rolę może odgrywać wysoka reaktywność FFFS, nastawionego na detekcję awersyjnych bodźców, wśród których – dla człowieka – istotną rolę odgrywają przede wszystkim bodźce społeczne. Arriaga i współpracownicy (2007) wskazywali, że osoby odczuwające wyższą niepewność (*uncertainty*) wobec przyszłości relacji i korzystnego nastawienia partnera wobec nich (osoby z niższą samooceną) stają się bardziej skoncentrowane na informacjach o niezgodności obrazu ich partnera z wizerunkiem „dobrego partnera” (por. Driscoll, Hamilton i Sorrentino, 1991), mają tendencje do przypisywania negatywnym informacjom o partnerze większej wagi (Murray i Holmes, 1999), oraz podtrzymywania wątpliwości wobec relacji (Showers i Zeigler-Hills, 2004). Wszystkie te procesy mogą wyjaśniać niebezpieczeństwa wynikające z funkcjonowania w relacji romantycznej z pozycji niskiego poczucia własnej wartości, oraz dookreślać zabezpieczającą rolę wysokiej i trafnej samooceny przy hamowaniu zachowań destrukcyjnych dla relacji. Przeprowadzona analiza dostarcza zatem kolejnych argumentów za uznaniem reaktywności BIS i FFFS za czynniki ryzyka nieadaptacyjnych strategii reakcji w sytuacji doświadczenia krzywdy ze strony partnera.

Jednostronna interpretacja reaktywności BIS jako czynnika ryzyka destrukcyjnego reagowania na krzywdy musi jednak rozstać nieco złagodzona po analizie zależności pośrednich, w których mediatorami były wrażliwość na nagrody i kary relacyjne. Relacyjna wrażliwość na nagrody i kary korelowała dodatnio z gotowością do podejmowania konstruktywnych reakcji na krzywdę, natomiast predyktorem tej wrażliwości była reaktywność BIS. Zatem, reaktywność BIS jednocześnie nasila wrażliwość na nagrody i kary relacyjne, promując konstruktywne reakcje na krzywdę, oraz obniża samoocenę, redukując jej hamujący wpływ na reakcje destrukcyjne. Zaobserwowany układ zależności odpowiada tzw. efektowi supresji (Cichocka i Bilewicz, 2010), który polega na wzajemnym znoszeniu się mechanizmów generowanych przez ten sam czynnik. Dalsza pogłębiona analiza takich efektów, zwłaszcza dla reaktywności BIS, która reguluje reagowanie na konflikt motywów, wydaje się być uzasadnione i konieczne.

Przeprowadzone analizy potwierdziły stosunkowo wysoką moc eksplanacyjną modelu regulacji ryzyka (Murray i in., 2006), oraz modelu wrażliwości na nagrody i kary relacyjne (Laurenceau i in., 2010). Dodatkowo można postulować przyjęcie modelu regulacji

emocjonalnej, w której reaktywność na wzmocnienia stanowi predyktor strategii regulacji emocji wyznaczających następnie reakcje na krzywdę w związku. Model ten podkreśla istotne i silne zależności komponentów BIS i FFFS z tendencją do ruminacji, które jest potwierdzonym predyktorem destrukcyjnych reakcji w konflikcie i niskiej skłonności do przebaczenia (McCollough i in., 1997).

Ograniczenia badań i dalsze kierunki badań

Przeprowadzony cykl badań ma pewne ograniczenia, określające zakres generalizacji ich wyników, a także wymagające odpowiedniego ukształtowania dalszych procedur badawczych. Po pierwsze, w badaniach nie kontrolowano częstotliwości doświadczania zachowań krzywdzących ze strony partnera. Liczne badania wykazały, iż liczba krzywd wyznacza poziom jakości i satysfakcji z relacji romantycznej (Kluwer i Johnson, 2007; McGonagle, Kessler i Gotlib, 1993). Wykazane zależności mogą zatem mieć stosunkowo małe znaczenie w parach, w których występuje niska częstotliwość zachowań krzywdzących. Możliwe jest także, iż reaktywność systemów wrażliwości na wzmocnienia nie tylko mediuje reakcje na krzywdy, ale i stanowi czynnik przewidujący częstotliwość ich występowania. W następnych procedurach należałoby zatem analizie poddać związki reaktywności behawioralnych systemów dążenia, hamowania i walki-ucieczki-znieruchomienia z częstotliwością doświadczanych i popełnianych zachowań krzywdzących. Wojciszke i Banaśkiewicz (1989) pokazali jednak, iż związki intensywności z częstotliwością występowania emocji są zasadniczo pozytywne i silne, stąd bieżące ustalenia można uznać za zasadne.

Kontroli należy również poddać charakterystykę wykroczeń, generujących poczucie krzywdy. Definicja zachowań krzywdzących, przyjęta w pracy, jest stosunkowo szeroka. Jak wykazały badania Greena i współpracowników (2013) różne wykroczenia relacyjne mają odmienny ładunek awersyjny, stąd pierwszym istotnym moderatorem zależności między reagowaniem na krzywdy a reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia może być intensywność. Innym czynnikiem może być natura wykroczenia, np. czy stanowi ono frustrację normy określającej jakie zachowania nagradzające partnerzy powinni wykazywać wobec siebie (norma nakazowa), lub też krzywdę naruszającą normę o sformułowaniu zakazowym (czego partnerzy nie powinni robić względem siebie) (por. Metts, 1994).

Badania Yoventich i Rusbult (1994) wskazywały na automatyczne wzbudzenie reakcji destrukcyjnych w odpowiedzi na doświadczenie wykroczenia relacyjnego partnera i konieczność posiadania zasobów uwagowych do przeprowadzenia kontrolowanego procesu

przełączenia tych reakcji na konstruktywny. Zasadne zatem jest replikowanie analiz przeprowadzonych w tym projekcie w warunkach obciążenia poznawczego. Możliwe jest, iż przy wzbudzeniu trudności w kontroli zachowania (np. poprzez wymuszony czas odpowiedzi) ujawnią się silniej regulacyjne funkcje wrażliwości BAS, BIS i FFFS. Zasadne byłoby uwzględnianie dynamiki (chronologii) procesu regulowania motywacji w czasie decydowania o reakcji na wykroczenie relacyjne partnera. Możliwe, iż pierwsze tendencje, pojawiające się przy odczuciu krzywdy będą silniej skorelowane z reaktywnością systemu dążenia (BAS), hamowania (BIS) i walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS), niż reakcje podjęte po pewnym czasie latencji względem krzywdy. Test roli dynamiki decyzji mógłby polegać na stosowaniu form kwestionariuszy do pomiaru reakcji na krzywdę w wersji oceny pierwszych reakcji, przemyśleń i motywów po doświadczeniu krzywdy oraz reakcji rzeczywiście manifestowanych po pewnym czasie. W takim planie badawczym dodatkowo można prześledzić hipotezy dotyczące interakcji systemów reagowania na wzmocnienia, co pozwoliłoby na precyzyjniejszy opis roli BIS.

W dalszych badaniach należałoby także stosować bardziej rzetelne i dostosowane do teorii wrażliwości na wzmocnienia narzędzia pomiaru reaktywności BAS, BIS i FFFS (np. Wytykowska i in., 2017). Strategia mieszana, zastosowana w badaniu 8, najbardziej odpowiadała sugestiom głównych teoretyków tego nurtu analiz (por. Corr, 2016). Dodatkową uwagę powinno się poświęcić lepszemu pomiarowi strategii reakcji na krzywdy. W badaniu 8, mimo przygotowania polskiej wersji narzędzia o światowej renomie, uzyskano wskaźniki o niskiej rzetelności. W tym kontekście lepszymi właściwościami odznaczały się narzędzia stosowane w badaniach 6 i 7 (por. Finkel i in., 2002). Ich stosowanie do pomiaru reakcji na krzywdę można rekomendować w dalszych procedurach badawczych w tym zakresie.

Pomiar reakcji na krzywdy miał wyłącznie charakter samoopisowy. Mimo, że – jak wskazywano – miary samoopisowe dają dostęp do tych aspektów reakcji na wykroczenia relacyjne, których nie sposób zaobserwować w warunkach laboratoryjnych, mogą one podlegać licznym zniekształceniom związanych z poszukiwaniem aprobaty społecznej i słabym wglądem w motywy własnych zachowań. W dalszych procedurach badawczych należy dokonać obserwacyjnego pomiaru reakcji na krzywdy w kontrolowanych warunkach laboratoryjnych.

Ograniczeniem generalizacji wyników badań jest przewaga osób w okresie wczesnej i średniej dorosłości, o wyższym lub średnim wykształceniu w badanych grupach, a także wysoka proporcja kobiet, zwłaszcza w badaniach od 1 do 7. Zakres generalizowalności uzyskanych wyników należy zatem zawęzić głównie do osób w okresie wczesnej i średniej

dorosłości, co jednak koresponduje z nasiloną w tej grupie gotowością do budowania związków romantycznych (Buss, 2001). Ograniczenia wynikające z nadmiernej proporcji kobiet wśród osób badanych w badaniach 1-7, kompensowała dokładna kontrola płci w badaniu 8, podejmującym analizę par małżeńskich. Przeprowadzone metaanalizy pokazały także, iż płć osób badanych nie generowała istotnego braku homogeniczności uzyskiwanych rezultatów. Mimo to, w dalszych analizach należy dążyć do lepszej reprezentacji obu płci, by precyzyjniej zweryfikować moderacyjną rolę płci, wykazywaną w analizach innych istotnych zachowań w związkach romantycznych, np. strategii wywierania wpływu na partnera (por. Mandal, 2008).

Poczynione interpretacje dotyczące potencjalnego kalibrowania reaktywności systemów reakcji na bodźce apetytywne i awersyjne wymagają także zastosowania w dalszych badaniach planu longitudinalnego (por. np. Zentner, 2006). Śledzenie rozwoju charakterystyk relacji, zmian w zakresie podejmowanych zachowań w reakcji na niezadowolenie, a także ewentualnych modyfikacji w zakresie własnej reaktywności na wzmocnienia może doprecyzować obraz ich regulacyjnej roli.

Istotnym dalszym kierunkiem badań jest także analiza mechanizmów o charakterze poznawczym, mogących mediować związki między reaktywnością systemów wrażliwości na wzmocnienia a reakcjami na krzywdę. Wykazano, iż ludzie przeżywający poczucie krzywdy wobec instytucji społecznych i innych osób (Baryła i Wojciszke, 2000) postrzegają innych jako mniej przyjacielskich, mniej uczciwych, mniej godnych zaufania i bardziej egoistycznych oraz mają poczucie niższej kontroli nad swoim życiem i losem (Wojciszke i Grzelak, 1996). Inesi i współpracownicy (2012) pokazali, iż osoby o wyższej władzy w relacji małżeńskiej, mierzonej poprzez oszacowanie różnicy w dochodach, wykazywali silniejszą tendencję do dokonywania instrumentalnych wyjaśnień otrzymywanych od partnera przysług, oraz przejawiali niższy poziom zaangażowania. Obie grupy wyników wskazują, iż reakcje emocjonalne i behawioralne na krzywdę w bliskim związku mogą wynikać ze zniekształceń poznawczych w postrzeganiu zachowań partnera. Reaktywność systemów wrażliwości na wzmocnienia może sprzyjać takim zniekształceniom (por. Fajkowska i Krejtz, 2009), co jednak należy poddać dalszym analizom.

Mimo wskazanych ograniczeń można uznać, iż przeprowadzony cykl badań pozwala na ocenę rolę wrażliwości systemów reagowania na wzmocnienia w relacjach romantycznych, co do tej pory stało się przedmiotem niewielkiej liczby badań. Poczynione analizy pozwoliły także na zestawienie i pewną unifikację modeli teorii wrażliwości na wzmocnienia i teorii współzależności. W tym zakresie wątkiem do dalszych analiz może stać się ujęcie bliskości

i zaangażowania w kategoriach „możliwości ucieczki” z relacji. Czynniki szansy ucieczki jest jednym z ważnych predyktorów behawioralnej reakcji na zagrożenie w modelu wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2009a). Wysoka bliskość i zaangażowanie w relacji romantycznej może zatem mieć drugą, ciemniejszą stronę w postaci stwarzania wrażenia niemożności wycofania się z relacji, nawet w sytuacji doświadczania krzywd, co Eugenia Mandal ilustruje w metaforze „smyczy miłości” (Mandal, 2014). Bez wątpienia jednak, przeprowadzone analizy wymagają replikacji i dalszych prac eksploracyjnych.

Obszary stosowania badań

Podstawowym terenem stosowania wyników uzyskanych badań jest poradnictwo i terapia par. Ustalenie, iż wysoka reaktywność behawioralnego systemu hamowania (BIS) i systemu walki-ucieczki-znieruchomienia (FFFS) stanowi czynnik ryzyka zachowań destrukcyjnych dla relacji może dać sposobność do wczesnego wykrywania czynników utrudniających budowanie współzależności i adaptacyjnych wzorców interakcji w kształtujących się związkach romantycznych. W parach doświadczających trudności natury komunikacyjnej może też pomóc w zidentyfikowaniu mechanizmów tych trudności. Rozumienie mechanizmów działania BIS i FFFS, polegających na zniekształconym postrzeganiu dystansu defensywnego (intensywności krzywdy) można wykorzystać w poznawczo-behawioralnych strategiach zmiany oceny pierwotnej i wtórnej bodźców relacyjnych. U osób o wyższej wrażliwości wskazanych systemów należałoby wdrożyć oddziaływania treningowe związane z ćwiczeniem redefinicji doświadczanych sytuacji (por. Maultsby, 2013). Ustalona pośrednicząca rola samooceny, może zostać wykorzystana jako obszar pracy nad znaczeniem sposobu odbierania bodźców społecznych i nadawania im priorytetu w budowaniu poczucia własnej wartości. U osób o wysokiej reaktywności systemu hamowania (BIS) należałoby dążyć do ukształtowania tendencji do opierania samooceny na czynnikach wewnętrznych (np. relacje rodzinne, relacje z Bogiem u osób wierzących, własnych cnotach), niż na uwarunkowaniach zewnętrznych (aparycji, rywalizacji z innymi) (Crocker i Wolfe, 2001). Potencjalne uwolnienie samooceny z silnej zależności od zewnętrznej oceny może wspomóc jej konstruktywną rolę w wyzwaniu zachowań konstruktywnych w reakcji na krzywdę. Kolejne, istotne zalecenie, odnosi się do zidentyfikowanej pośredniczącej roli ruminacji. U osób o wysokiej reaktywności BIS i FFFS skłonność do destrukcyjnej reakcji ruminowania doznanych krzywd jest wyższa, stąd zwłaszcza osoby, u których diagnozuje się te czynniki ryzyka powinny być poddawane psychoedukacji i treningowi umiejętności regulacji emocji.

Wyniki uzyskane w relacjonowanej procedurze badawczej można również stosować w psychoedukacji, procedurach przygotowania do życia w rodzinie i małżeństwie, a także praktyce duszpasterskiej związanej z przygotowaniem nupturientów do sakramentu małżeństwa.

Uzyskane rezultaty dały także wstępny impuls dla procesu unifikacji biologicznej teorii osobowości, jaką jest teoria wrażliwości na wzmocnienia (Corr, 2009a), z teorią interakcji społecznych, jaką jest teoria współzależności (Rusbult i Van Lange, 2003) i oparty na niej model procesu akomodacji (Rusbult i in., 1991). Stworzenie precyzyjniejszego modelu reakcji na zagrożenia w związkach romantycznych, przenikającego domeny psychologii osobowości i psychologii społecznej, może zaowocować nowymi opracowaniami dotychczasowych wątków badawczych w obrębie relacji romantycznej (np. pozostawania w relacjach słabo satysfakcjonujących lub przemocowych), ale także wzbudzeniem nowych problemów badawczych, czerpiących z inspiracji teorii osadzonych biologicznie. Jedną z nich może być śledzenie rozwoju procesów promujących relację u osób o określonej wrażliwości na bodźce awersyjne (np. zagrożenia relacyjne), celem wyjaśnienia procesu unikania pogłębiania relacji (por. Jonason i Buss, 2012).

LITERATURA CYTOWANA

- Adams, J. S. (1965) Inequity in social exchange. W: L. Berkowitz (red.), *Advances in experimental social psychology* (t. 2, s. 267-299). New York: Academic Press.
- Adams, J. M. i Jones, W. H. (1997). The conceptualization of marital commitment: An integrative analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1177–1196.
- Agnew, C. R., Arriaga, X. B. i Wilson, J. E. (2008). Committed to what? Using the bases of relational commitment model to understand continuity and changes in social relationships. W: J. P. Forgas i J. Fitness (red.), *Social relationships: Cognitive, affective and motivational processes* (s. 147-164). New York: Psychology Press.
- Agnew, C. R. i Dove, N. (2011). Relationship commitment and perceptions of harm to self. *Basic and Applied Social Psychology*, 32, 322-332.
- Agnew, C. R., Van Lange, P. A. M., Rusbult, C. E. i Langston, C. A. (1998). Cognitive interdependence: Commitment and the mental representation of close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 939-954.
- Al-Mabuk, R. H., Enright, R. D. i Cardis, P. A. (1995). Forgiveness education with parentally love-deprived late adolescents. *Journal of Moral Education*, 24, 427-444
- Alden, L. E. i Philips, N. (1990). An interpersonal analysis of social anxiety and depression. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 499-512.
- Aluja, A. i Blanch, A. (2011). Neuropsychological Behavioral Inhibition System (BIS) and Behavioral Approach System (BAS) assessment: A shortened Sensitivity to Punishment and Sensitivity to Reward Questionnaire version (SPSRQ–20). *Journal of Personality Assessment*, 93, 628-636.
- Andersen, S. B., Moore, R. A., Venables, L. i Corr, P. J. (2009). Electrophysiological correlates of anxious rumination. *International Journal of Psychophysiology*, 71, 156–169.
- Andersen, S. M. i Chen, S. (2002). The relational self: an interpersonal social-cognitive theory. *Psychological Review*, 109, 619-645.
- Anderson C., John O. P. i Keltner D. (2012). The personal sense of power. *Journal of Personality*, 80, 313-344.
- Arkes, H. R. i Ayton, P. (1999). The sunk cost and concorde effects: Are humans less rational than lower animals? *Psychological Bulletin*, 125, 591-600.
- Aron, E. N. i Aron, A. (1996). Love and expansion of the self: The state of the model. *Personal Relationships*, 3, 45-58.

- Aron, A., Aron E. N. i Smollan, D. (1992). Inclusion of other in the self scale and the structure of interpersonal closeness. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63*, 596-612.
- Aron, A., Melinat, E., Aron, E. N., Vallone, R. D. i Bator, R. J. (1997). The experimental generation of interpersonal closeness: A procedure and some preliminary findings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*, 363-377.
- Aron, A., Paris, M. i Aron, E. N. (1995). Falling in love: Prospective studies of self-concept change. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 1102-1112.
- Arriaga, X. B. i Agnew, C. R. (2001). Being committed: Affective, cognitive, and conative components of relationship commitment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*, 1190–1203.
- Arriaga, X. B. i Catezpa, N. M. (2011). The paradox of partner aggression: Being committed to an aggressive partner. W: P. R. Shaver i M. Mikulincer (red.), *Human aggression and violence: Causes, manifestations, and consequences* (s. 367-383). Washington: American Psychological Association.
- Arriaga, X. B., Catezpa, N. C. i Daly, C. A. (2016). Personal standards for judging aggression by a relationship partner: How much aggression is too much? *Journal of Personality and Social Psychology*, *100*, 36-54.
- Arriaga, X. B., Reed, J. T., Goodfriend, D. i Agnew, C. R. (2006). Relationship perceptions and persistence: do fluctuations in perceived partner commitment undermine dating relationships? *Journal of Personality and Social Psychology*, *91*, 1045-1061.
- Arriaga, X. B. i Rusbult, C. E. (1998). Standing in my partner's shoes: Partner perspective-taking and reactions to accommodative dilemmas. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *9*, 927–948.
- Arriaga, X. B., Slaughterbeck, E. S., Catezpa, N. M. i Hmurovic, J. L. (2007). From bad to worse: Relationship commitment and vulnerability to partner imperfections. *Personal Relationships*, *14*, 389-409.
- Ávila, C. i Torrubia, R. (2008). Performance and conditioning studies. W: P. J. Corr (red.). *The reinforcement sensitivity theory of personality* (s. 228 –260). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Ávila, C. i Parcet, M. A. (2002). Individual differences in reward sensitivity and attentional focus. *Personality and Individual Differences*, *33*, 979–996.
- Axelrod, R. (1984). *The Evolution of Cooperation*. Basic Books.
- Babcock, J. C., Waltz, J. i Jacobson, N. S. (1993). Power and violence: The relation between communication patterns, power discrepancies, and domestic violence. *Journal of*

- Consulting & Clinical Psychology*, 61, 40–50.
- Bachman, G.F. i Guerrero, L.K. (2006). Forgiveness, apology, and communicative responses to hurtful events. *Communication Reports*, 19, 45-56.
- Balconi, M. i Pagani, S. (2014). Personality correlates (BAS-BIS), self-perception of social ranking, and cortical (alpha frequency band) modulation in peer-group comparison. *Physiology and Behavior*, 133, 207-215.
- Balconi, M., Finocchiaro, R., Canavesio, Y. I Messina, R. (2014). Reward bias and lateralization in gambling behavior: behavioral activation system and alpha band analysis. *Psychiatry Research*, 219, 570-576.
- Balswick, J. O. i Balswick, J. K. (1995). *The dual earner marriage: Coping with stress when it's hard to do it all*. Grand Rapids: Revell.
- Barelds, D. P. H. (2005). Self and partner personality in intimate relationships. *European Journal of Personality*, 19, 501-518.
- Barelds, D. P. H. i Barelds-Dijkstra, P. (2006). Partner personality in distressed relationships. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 13, 392-396.
- Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Baryła, W. i Wojciszke, B. (2000), Struktura i korelaty poczucia krzywdy Polaków w roku 1994 i 1998. *Czasopismo Psychologiczne*, 6, 3–4, 267–276.
- Baryła, W. i Wojciszke, B. (2005). Kwestionariusz ruminacji. *Studia Psychologiczne*, 43, 5-22.
- Batson, C. D., Fultz, J. i Schoenrade, P. A. (1987). Distress and empathy: two qualitatively distinct vicarious emotions with different motivational consequences. *Journal of Personality*, 55, 19-39.
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C. i Vohs, K. D (2001). Bad is stronger than good. *Review of General Psychology*, 5, 323-370.
- Baumeister, R.F., Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M. i Heatherton, T. F. (1995). Personal narratives about guilt: Role in action control and interpersonal relationships. *Basic and Applied Social Psychology*, 17, 173-198.

- Baumeister, R.F. i Vohs, K.D. (2007). Self-regulation, ego depletion, and motivation. *Social and Personality Psychology Compass*, 1, 1-14.
- Baumeister, R. F., Wotman, S. R. i Stillwell, A. M. (1993). Unrequited love: On heartbreak, anger, guilt, scriptlessness, and humiliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 377-394.
- Baxter, L. A. i Montgomery, B. M. (1996). *Relations: Dialogues and dialectics*. New York: Guilford.
- Beaver, J. D., Lawrence, A. D., Passamonti, L. i Calder, A. J. (2008). Appetitive motivation predicts the neural response to facial signals of aggression. *The Journal of Neuroscience*, 28, 2719-2725.
- Bentley, C. G., Galliher, R. V. i Ferguson, T. J. (2007). Associations among aspects of interpersonal power and relationship functioning in adolescent romantic couples. *Sex Roles*, 57, 483-495.
- Berenson, K.R. i Downey G. (2006). Self-esteem and rejection sensitivity in close relationships. W: M. Kernis (red.), *Self-esteem: Issues and answers* (s. 367-374). New York: Psychology Press.
- Berkowitz, L. (2000). *Causes and consequences of feelings*. New York: Cambridge University Press.
- Bersheid, E., Snyder, M. i Omoto, A. M. (1989). The Relationship Closeness Inventory: Assessing the closeness of interpersonal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 792-807.
- Berry, J. W., Worthington, E. L., Parrott, L., III., O'Connor, L. E. i Wade, N. G. (2001). Dispositional forgivingness: Development and construct validity of the Transgression Narrative Test of Forgivingness (TNTF). *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 1277–1290.
- Bettencourt, B. A., Talley, A., Benjamin, A. J. i Valentine, J. (2006). Personality and aggressive behavior under provoking and neutral conditions: A meta-analytic review. *Psychology Bulletin*, 132, 751-777.
- Bevan, J. L. (2008). Experiencing and communicating romantic jealousy: Questioning the investment model. *Southern Communication Journal*, 73, 42-67.
- Bijttebier, P., Beck, I., Claes, L. i Vandereycken, W. (2009). Gray's Reinforcement Sensitivity Theory as a framework for research on personality–psychopathology associations. *Clinical Psychology Review*, 29, 421–430.

- Birditt, K. S., Brown, E., Orbuch, T. L. i McIlvane, J. M. (2010). Marital conflict behaviors and implications for divorce over 16 years. *Journal of Marriage and Family*, 72, 1188-1204.
- Blake, R. i Mouton, J. (1964). *The managerial grid: The key to leadership excellence*. Houston: Gulf Publishing Co.
- Blanchard, D. C. i Blanchard, R. J. (1990b). Effects of ethanol, benzodiazepines and serotonin compounds on ethopharmacological models of anxiety. W: N. McNaughton i G. Andrews (red.), *Anxiety* (s. 188-200). University of Otago Press, Dunedin.
- Blanchard, D. C., Griebel, G., Pobbe, R. i Blanchard, R.J. (2011). Risk assessment as an evolved threat detection and analysis process. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 35, 991–998.
- Blanchard, D. C., Hynd, A. L., Minke, K. A., Minemoto, T., Blanchard, R. J. (2001). Human defensive behaviors to threat scenarios show parallels to fear- and anxiety-related defense patterns of no-human mammals. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 25, 761–770.
- Blanchard, D.C. i Blanchard, R.J. (1988). Ethoexperimental approaches to the biology of emotion. *Annual Review of Psychology*, 39, 43–68.
- Blanchard, R. J. i Blanchard, D.C. (1990). An ethoexperimental analysis of defense, fear and anxiety. W: N. McNaughton i G. Andrews (red.), *Anxiety* (s. 12-133). Dunedin: Otago University Press.
- Blanchard, R.J., Griebel, G., Henrie, J.A. i Blanchard, D.C. (1997). Differentiation of anxiolytic and panicolytic drugs by effects on rat and mouse defense test batteries. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 21, 6, 783–789.
- Błażek, M., Kaźmierczak, M., Pastwa-Wojciechowska, B. i Lewandowska-Walter, A. (2012). Funkcjonowanie kobiet i mężczyzn w sytuacji rozwodowej – analiza psychologiczna. *Polskie Forum Psychologiczne*, 17, 62-78.
- Borawski, D. (2017). Samoocena i przekonania na temat świata jako predyktory przebaczenia. *Polskie Forum Psychologiczne*, 22, 351-370.
- Boureau, Y.-L. i Dayan, P. (2011). Opponency revisited: Competition and cooperation between dopamine and serotonin. *Neuropsychopharmacology*, 36, 74-97.
- Brackett, M. A., Rivers, S. E. i Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5, 88-103.

- Bradbury, T. N., Fincham, F. D. i Beach, S. R. H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 62, 964-980.
- Bradley, M. M. i Lang, P. J. (1999). *Affective Norms for English Words (ANEW): Stimuli, instruction manual and affective ratings (Technical Report No. C-1)*. Gainesville, FL: University of Florida, Center for Research in Psychophysiology.
- Bradley, B. P., Mogg, K., White, J., Groom, C. i de Bono, J. (1999). Attentional bias for emotional faces in generalized anxiety disorder. *British Journal of Clinical Psychology*, 38, 267-278.
- Braithwaite, S. R., Mitchell, C. M., Selby, E. A. i Fincham, F. D. (2016). Trait forgiveness and enduring vulnerabilities: Neuroticism and catastrophizing influence relationship satisfaction via less forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 94, 237-246.
- Brans, K., Koval, P., Verduyn, P., Lim Y. L. i Kuppens, P. (2013). The regulation of negative and positive affect in daily life. *Emotion*, 13, 926-939.
- Brennan, K. A., Clark, C. L. i Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview. W: J. A. Simpson i W. S. Rholes (red.), *Attachment theory and close relationships* (s. 46–76). New York: Guilford Press.
- Bingle, R. G. (1991). Psychosocial aspects of jealousy: A transactional model. W: P. Salovey (red.), *The psychology of jealousy and envy* (s. 103–131). New York: Guilford.
- Brown, R. P. (2003). Measuring individual differences in the tendency to forgive: Construct validity and links with depression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 759-771.
- Brudek, P. (2017). Przebaczenie, poczucie własnej godności oraz religijny system znaczeń osób w okresie późnej dorosłości o różnym stopniu satysfakcji z życia seksualnego. Analiza badań własnych. W: M. Wojtal, M. Zimnowoda, D. Żurawicka (red.), *Wybrane aspekty opieki pielęgniarstwa i położniczej w różnych specjalnościach medycyny* (s. 171-182). Opole: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Medycznej Szkoły Zawodowej w Opolu.
- Brudek, P. i Steuden, S. (2015). Polska adaptacja Skali Przebaczenia Małżeńskiego (MOFS) G. F. Paleari, F. D. Finchama, C. Regalii. *Family Forum*, 5, 161-179.
- Burman, B. i Margolin, G. (1992). Analysis of the association between marital relationships and health problems: An interactional perspective. *Psychological Bulletin*, 112, 39–63.
- Buss, D. M. (1991). Conflict in married couples: Personality predictors of anger and upset. *Journal of Personality*, 59, 663-688.

- Buss, D. M. (1992). Manipulation in close relationships: Five personality factors in interactional context. *Journal of Personality*, 60, 477-499.
- Buss, D. (2001). *Psychologia ewolucyjna. Jak wytłumaczyć społeczne zachowania człowieka? Najnowsze koncepcje*. Gdańsk: GWP.
- Buss, D. M. i Craik, K. H. (1980). The frequency concept of disposition: Dominance and prototypically dominant acts. *Journal of Personality*, 48, 379-392.
- Buss, D. M., Gomes, M., Higgins, D. S. i Lauterbach, K. (1987). Tactics of manipulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1219-1229
- Butler, E., A., Egloff, B., Wilhelm, F., H., Smith, N., C., Erickson, E., A. i Gross, J., J. (2003). The social consequences of expressive suppression. *Emotion*, 3, 48-67.
- Buunk, B. (1987). Conditions that promote breakups as a consequence of extradyadic involvements. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 5, 271-284.
- Buunk, B. P. (1991). Jealousy in close relationships: An ex - change-theoretical perspective. W: P. Salovey (red.), *The psychology of jealousy and envy* (s. 148-177). New York: Guilford.
- Cameron, J. J., Ross, M. i Holmes, J. G. (2002). Loving the one you hurt: Positive effects of recounting a transgression against an intimate partner. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 307-314.
- Campbell, L., Simpson, J. A., Boldry, J. i Kashy, D. A. (2005). Perceptions of conflict and support in romantic relationships: the role of attachment anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 510-531.
- Camper, P., Jacobson, N., Holtzworth-Munroe i Schmalings, K. (1988). Causal attribution for interactional behaviors in married couples. *Cognitive Therapy and Research*, 12, 195-209.
- Cartwright, D. i Zander, A. (red.) (1968). *Group dynamics: Research and theory*. New York: Harper & Row.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4, 92-100.
- Carver, C. S. (2004). Negatives affects deriving from the behavioral approach system. *Emotion*, 4, 3-22.
- Carver, C. S. (2005). Impulse and constraint: perspectives from personality psychology, convergence with theory in other areas, and potential for integration. *Personality and Social Psychology Review*, 9, 312-333.

- Carver, C. S. i Harmon-Jones, E. (2009). Anger is an approach-related affect: Evidence and implications. *Psychological Bulletin*, *135*, 183–204.
- Carver, C.S. i White, T.L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impending reward and punishment: The BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*, 319–333.
- Cavallo, J. V., Fitzsimons, G. M. i Holmes, J. G. (2009). Taking chances in the face of threat: Romantic risk regulation and approach motivation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *35*, 737-751.
- Cavallo, J. V., Fitzsimons, G. M. i Holmes, J. G. (2010). When selfprotection overreaches: Relationship-specific threat activates domain-general avoidance motivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, *46*, 1–8.
- Caughlin, J. P., Huston, T. L. i Houts, R. M. (2000). How does personality matter in marriage? An examination of trait anxiety, interpersonal negativity, and marital satisfaction. *Journal of Personality and Individual Differences*, *78*, 326-336.
- Chang, E. C., Kahle, E. R., Yu, E. A. Hirsch, J. K. (2014). Behavioral Inhibition System and Behavioral Activation System (BIS/BAS) motives and loneliness as predictors of eating disturbances in female college students: Interpersonal context matters. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *33*, 250-269.
- Chang, E. C., Zumberg, K. M., Sanna, L. J., Girz, L. P., Kade, A. M., Shair, S. R., Hermann, N. B. i Srivastava, K. (2007). Relationship between perfectionism and domains of worry in a college student population: Considering the role of BIS/BAS motives. *Personality and Individual Differences*, *43*, 925-936.
- Charzyńska, E. i Heszen, I. (2013). Zdolność do wybaczenia i jej pomiar przy pomocy polskiej adaptacji Skali Wybaczenia L.L. Toussainta, D.R. Williamsa, M.A. Musicka i S.A. Everson. *Przegląd Psychologiczny*, *56*, 423-426.
- Cheung, I., Campbell, L., LeBel, E., . . . Yong, J. C. (2016). Registered Replication Report: Study 1 from Finkel, Rusbult, Kumashiro, & Hannon (2002). *Perspectives on Psychological Science*, *11*, 750–764.
- Chorpita, B. F. i Barlow, D. H. (1998). The development of anxiety: the role of control in the early environment. *Psychological Bulletin*, *124*, 3-21.
- Cialdini, R. B. (2006). *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*. Gdańsk: GWP.
- Ciarrochi, J. V., Chan, A. Z. C. i Caputi, P. (2001). A critical evaluation of the emotional intelligence construct. *Personality and Individual Differences*, *28*, 539-561.

- Cichocka, J. i Bilewicz, M. (2010). Co się kryje w nieistotnych efektach statystycznych? Możliwości zastosowania analizy supresji w psychologii społecznej. *Psychologia Społeczna*, 5, 2-3, 191-198.
- Clark, M. S., Dubash, P. i Mills, J. (1998). Interest in another's consideration of one's needs in communal and exchange relationships. *Journal of Experimental Social Psychology*, 34, 246-264 .
- Clark, D. M. T., Loxton, N. J. i Tobin, S. J. (2015). Multiple mediators of reward and punishment sensitivity on loneliness. *Personality and Individual Differences*, 72, 101-106.
- Clark, M. S. i Mills, J. (1979). Interpersonal attraction in exchange and communal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 12-24.
- Cloven, D. H. i Roloff, M. E. (1993). The chilling effect of aggressive potential on the expression of compliants in intimate relationships. *Communication Monographs*, 60, 199-219.
- Collins, N. L. i Feeney, B. C. (2000). A safe haven: An attachment theory perspective on support seeking and caregiving in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 1053-1073.
- Collins, N. L. i Feeney, B. C. (2004). Working models of attachment shape perceptions of social support: Evidence from experimental and observational studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 363-383.
- Collins, N. L. i Miller, L. C. (1994). Self-disclosure and liking: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 116, 457-475.
- Conroy, D. E. (2004). The unique meaning of multidimensional fears of failing. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 26, 484-491
- Contractor, A. A., Elhai, J. D., Ractliffe, K. C. i Forbes, D. (2013). PTSD's underlying symptom dimensions and relations with behavioral inhibition and activation. *Journal of Anxiety Disorders*, 27, 645-651.
- Cook, W. L. (2000). Understanding attachment security in family context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 285-294.
- Cooper, A i Gomez, R. (2008). The development of a short form of the Sensitivity to Punishment and Sensitivity to Reward Questionnaire. *Journal of Individual Differences*, 29, 90-104.
- Cooper, A., Gomez, R. i Buck, E. (2008). The relationships between the BIS and BAS, anger and responses to anger. *Personality and Individual Differences*, 44, 403-413.

- Cooper, A. J., Perkins, A. i Corr, P. J. (2007). A confirmatory factor analytic study of anxiety, fear and Behavioural Inhibition System measures. *Journal of Individual Differences*, 28, 179-187.
- Coplan, R. J., Wilson, J., Frohlick, S. L. i Zelenski, J. (2006). A person-oriented analysis of behavioral inhibition and behavioral activation in children. *Personality and Individual Differences*, 41, 917–927.
- Corr, P. J. (2001). Testing problems in J.A. Gray's personality theory: A commentary on Matthews and Gilliland (1999). *Personality and Individual Differences*, 30, 333–352.
- Corr, P. J. (2002a). J.A. Gray's reinforcement sensitivity theory: Tests of the joint subsystem hypothesis of anxiety and impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 33, 511–532.
- Corr, P. J. (2002b). J.A. Gray's reinforcement sensitivity theory and frustrative nonreward: a theoretical note on expectancies in reactions to rewarding stimuli. *Personality and Individual Differences*, 32, 1247–1253
- Corr, P. J. (2004). Reinforcement sensitivity theory and personality. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 28, 317–332.
- Corr, P. J. (2009a). Lęk i behawioralny system hamowania. W: M. Fajkowska i B. Szymura (red.), *Lęk: Geneza-mechanizmy-funkcje* (s. 50-76). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Corr, P. J. (2009b). The Reinforcement Sensitivity Theory of Personality. W: P. J. Corr i G. Matthews (red.), *The Cambridge Handbook of Personality Psychology* (s. 347-376). Cambridge: Cambridge University Press.
- Corr, P. J. (2013). Approach and avoidance behaviour: Multiple systems and their interactions. *Emotion Review*, 5, 285-290.
- Corr, P. J. (2016). Reinforcement sensitivity theory of personality questionnaires: Structural survey with recommendations. *Personality and Individual Differences*, 89, 60-64.
- Corr, P. J. i Cooper, A. (2016). The reinforcement sensitivity theory personality scales (RST-PQ): Development and validation. *Psychological Assessment*, Feb. 4, advanced online publication.
- Corr, P. J. i McNaughton, N. (2008). Reinforcement Sensitivity Theory and personality. W: P. J. Corr (red.), *The Reinforcement Sensitivity Theory of personality* (s. 155-187). Cambridge: Cambridge University Press.
- Corr, P. J. i McNaughton, N. (2012). Neuroscience and approach/avoidance personality traits: A two stage (valuation-motivation) approach. *Neuroscience and Biobehavioral*

Reviews, 36, 2339-2354.

- Corr, P. J. i Mutinelli, S. (2017). Motivation and young people's career planning: A perspective from the reinforcement sensitivity theory of personality. *Personality and Individual Differences*, 106, 126-129.
- Corr, P. J., DeYoung, C. G. i McNaughton, N. (2013). Motivation and personality: a neuropsychological perspective. *Social and Personality Psychology Compass*, 7, 158–175.
- Corr, P. J., Hargreave-Heap, S., Tsutsui, K., Russell, A. i Seger, C. (2013). Personality and social attitudes: Evidence for positive-approach motivation. *Personality and Individual Differences*, 55, 846-851.
- Corr, P. J., McNaughton, N, Wilson, M. R., Hutchison, A., Burch, G. i Poropat, A. E. (2017). Neuroscience of motivation and organizational behavior: Putting the Reinforcement Sensitivity Theory (RST) to work. W: *Recent Developments in Neuroscience Research on Human Motivation: Advances in Motivation and Achievement*, 19, 65-92. Emerald Group Publishing.
- Costa, A. L., Sophia, E. C., Sanches, C., Tavares, H. i Zilberman, M. L. (2015). Pathological jealousy: Romantic relationship characteristics, emotional and personality aspects, and social adjustment. *Journal of Affective Disorders*, 174, 38-44.
- Côté, S., Kraus, M. W., Cheng, B. W., Oveis, C., van der Löwe, I., Lian, H. i Keltner, D. (2011). Social power facilitates the effect of prosocial orientation on empathic accuracy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 217-232.
- Couch, L. L. i Sandfoss, K. R. (2009). An analysis of BIS/BAS connections to reactions after romantic betrayal. *Individual Differences Research*, 7, 243-254.
- Coyle, C. T. i Enright, R. D. (1997). Forgiveness intervention with postabortion men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65, 1042-1046.
- Cramer, D. (2003). Facilitativeness, conflict, demand for approval, self-esteem, and satisfaction with romantic relationships. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 137, 85-98.
- Crocker, J. i Wolfe, C. T. (2001). Contingencies of self-worth. *Psychological Review*, 108, 593-623.
- Cury, F., Da Fonseca, D., Rufo, M. i Sarrazin, P. (2002a). Perceptions of competence, implicit theory of ability, perception of motivational climate, and achievement goals: A test of the trichotomous conceptualization of the endorsement of achievement motivation in the physical education setting. *Perceptual and Motor Skills*, 95, 233–244.

- Dalley, J. W. i Roiser, J. P. (2012). Dopamine, serotonin and impulsivity. *Neuroscience*, 215, 42–58.
- Davey, L. M., Bobocel, D. R., Hing, L. S. S. i Zanna, M. P. (1999). Preference for the Merit Principle Scale: An individual difference measure of distributive justice preferences. *Social Justice Research*, 12, 223-240.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113–126.
- Davis, M. H. (1999). *Empatia. O umiejętności współodczuwania*. Gdańsk: GWP.
- Davis, M. H. i Oathout, H. A. (1987). Maintenance of satisfaction in romantic relationships: Empathy and relational competence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 397-410.
- Dawkins, R. i Krebs, J. R. (1979), Arms races between and within species, *Proceeding of the Royal Society of London, Series B*, 205, 489–511.
- Decety, J. i Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Review*, 3, 71–100.
- Denham, S. A. (2007). Dealing with feelings: How children negotiate the world of emotions and social relationships. *Cognition, Brain, & Behavior*, 11, 1-48.
- Depue, R. A. i Iacono, W. G. (1989). Neurobehavioral aspects of affective disorders. *Annual Review of Psychology*, 40, 457-492.
- Depue, R. A. i Collins, P. F. (1999). Neurobiology of the structure of personality: Dopamine, facilitation of incentive motivation, and extraversion. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 491–517.
- de Rosnay, M. i Hughes, C. (2006). Conversation and theory of mind: Do children talk their way to sociocognitive understanding? *British Journal of Developmental Psychology*, 24, 7–37.
- deWall, C. N., Finkel, E. J. i Denson, T. F. (2011). Self-control inhibits aggression. *Social and Personality Psychology Compass*, 5, 458-472.
- Derryberry, D. (1987). Incentive and feedback effects on target detection: a chronometric analysis of Gray's model of temperament. *Personality and Individual Differences*, 8, 855–865.
- Dickman, S. J. (1990). Functional and dysfunctional impulsivity: personality and cognitive correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 95–102.

- Donahue, J. J. i Caraballo, L. J. (2015). Examining the triarchic model of psychopathy using revised Reinforcement Sensitivity Theory. *Personality and Individual Differences*, 80, 125-130.
- Dowens, M. G. i Calvo, G. C. (2003). Genuine memory bias versus response bias in anxiety. *Cognition and Emotion*, 17, 843–857.
- Downey, G. i Feldman, S. I. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1327-1343.
- Downey, G., Freitas, A. L., Michaelis, B. i Khouri, H. (1998). The self-fulfilling prophecy in close relationships: Rejection sensitivity and rejection by romantic partners. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 545-560.
- Drigotas, S. M., Rusbult, C. E. i Verette, J. (1999). Level of commitment, mutuality of commitment, and couple well-being. *Personal Relationships*, 6, 389-409.
- Drigotas, S. M., Whitney, G. A. i Rusbult, C. E. (1995). On the peculiarities of loyalty: A diary study of responses to dissatisfaction in everyday life. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 596-609.
- Driscoll, D. M., Hamilton, D. L. i Sorrentino, R. M. (1991). Uncertainty orientation and recall of person descriptive information. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 494–500.
- Dunbar, N. E. (2004). Theory in progress: Dyadic power theory: Constructing a communication-based theory of relational power. *Journal of Family Communication*, 4, 235-248.
- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K. i Łaguna, M. (2008). *Samoocena i jej pomiar: Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Eilam, D. (2005). Die hard: a blend of freezing and fleeing as a dynamic defense: implications for the control of defensive behaviour. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 29, 1181–1191.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51, 665-697.
- Eisma, M. C., Rinck, M., Stroebe, M. S., Schut, H. A. W., Boelen, P. A., Stroebe, W. i van den Bout, J. (2015). Rumination and implicit avoidance following bereavement: An approach avoidance task investigation. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 47, 84-91.

- Elliot, A. J. (1997). Integrating the “classic” and “contemporary” approaches to achievement motivation: A hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation. W: M. L. Maehr i P. R. Pintrich (red.), *Advances in motivation and achievement* (t. 10, s. 143–179). Greenwich, CT: JAI Press.
- Elliot, A. (1999). Approach and avoidance motivation and achievement goals. *Educational Psychologist*, *34*, 169–189.
- Elliot, A. J. i Church, M. A. (1997). A hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*, 218–232.
- Elliot, A. J. i Church, M. A. (2003). A motivational analysis of defensive pessimism and self-handicapping. *Journal of Personality*, *71*, 369-396.
- Elliot, A. J., Gable, S. L. i Mapes, R. R. (2006). Approach and avoidance motivation in the social domain. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *32*, 378–391.
- Elliot, A. J. i Sheldon, K. M. (1997). Avoidance achievement motivation: A personal goals analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*, 171–185.
- Elliot, A. J., Sheldon, K. M. i Church, M. A. (1997). Avoidance personal goals and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*, 915-927.
- Elliot, A. J. i Trash, T. M. (2002). Approach–avoidance motivation in personality: Approach and avoidance temperaments and goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*, 804-818.
- Ellis, C. i Weinstein, E. (1986). Jealousy and the social psychology of emotional experience. *Journal of Social and Personal Relationships*, *3*, 337-357.
- Endler, N. S. i Parker, J. D. (1990). Multidimensional assessment of coping: a critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*, 844-854.
- Epstein, S. (1983). Aggregation and beyond: Some basic issues on the prediction of behavior. *Journal of Personality*, *51*, 360-392.
- Erdle, S. i Rushton, J. P. (2010). The General Factor of Personality, BIS–BAS, expectancies of reward and punishment, self-esteem, and positive and negative affect. *Personality and Individual Differences*, *48*, 762-766.
- Erol, R. Y. I Orth, U. (2013). Actor and partner effects of self-esteem on relationship satisfaction and the mediating role of secure attachment between the partners. *Journal of Research in Personality*, *47*, 26-35.
- Eysenck, H. J. (1944). Types of personality: A factorial study of 700 neurotics. *Journal of Mental Science*, *90*, 859–61.
- Eysenck, H. J. (1947). *Dimensions of personality*. London: K. Paul, Trench Trubner.

- Eysenck, H. J. (1957). *The dynamics of anxiety and hysteria*. New York: Preger.
- Eysenck, H. J. (1967). *The biological basis of personality*. IL: Thomas, Springfield.
- Eysenck, H. J. (1979). The conditioning model of neurosis. *Behavioural and Brain Sciences*, 2, 155–99.
- Eysenck, H. J. i Eysenck, M. W. (1985). *Personality and individual differences: A natural science approach*. New York: Plenum Press.
- Eysenck, H. J. i Levey, A. (1972). Conditioning, introversion–extraversion and the strength of the nervous system. W: V. D. Nebylitsyn i J. A. Gray (red.), *The biological bases of individual behaviour* (s. 206-220). London: Academic Press.
- Eysenck, H.J. (1967). *The biological basis of personality*. Springfield, IL: Thomas.
- Exline, J. J., Worthington, E. L. Jr., Hill, P. i McCullough, M. E. (2003). Forgiveness and justice: A research agenda for social and personality psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 337-348.
- Fajkowska, M. i Krejtz, I. (2006). Temperament, lęk i uwagowe przetwarzanie informacji emocjonalnych. W: M. Fajkowska, M. Marszał-Wiśniewska i G. Sędek (red.), *Podpatrywanie myśli i uczuć. Zaburzenia i optymalizacja procesów emocjonalnych i poznawczych. Nowe kierunki badań* (s. 45-62). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Fajkowska, M., Krejtz, I. i Krejtz, K. (2009). Lęk, temperament i przetwarzanie bodźców emocjonalnych w oparciu o ruch gałek ocznych i procesy pamięci. W: M. Fajkowska i B. Szymura (red.), *Lęk. Geneza - Mechanizmy - Funkcje* (s. 311- 342). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Felmlee, D. H. (1994). Who's on top? Power in romantic relationships. *Sex Roles*, 31, 275-295.
- Feeney, J. A. (2004). Hurt feelings in couple relationships: Towards integrative models of the negative effects of hurtful events. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21, 487–508.
- Feeney, J. A. (2005). Hurt feelings in couple relationships: Exploring the role of attachment and perceptions of personal injury. *Personal Relationships*, 12, 253–271.
- Fincham, F. D. (1994). Understanding the association between marital conflict and child adjustment: Overview. *Journal of Family Psychology*, 8, 123–127.
- Fincham, F. D. i Beach, S. R. H. (1999). Conflict in marriage: Implications for working with couples. *Annual Review of Psychology*, 50, 47 – 77.

- Fincham, F. D., Beach, S. R. H. i Davila, J. (2007). Longitudinal relations between forgiveness and conflict resolution in marriage. *Journal of Family Psychology, 21*, 542-545.
- Fincham, F. D., Beach, S. R. H., Harold, G. T. i Osborne, L. N. (1997). Marital satisfaction and depression: Different causal relationships for men and women. *Psychological Science, 8*, 351–357.
- Fincham, F. D., Grych, J. H. i Osborne, L. N. (1994). Does marital conflict cause child maladjustment? Directions and challenges for longitudinal research. *Journal of Family Psychology, 8*, 123-127.
- Fincham, F. D., Jackson, H. i Beach, S. R. H. (2005). Transgression severity and forgiveness: Different moderators for objective and subjective severity. *Journal of Social and Clinical Psychology, 24*, 860–875.
- Fincham, F. D., Paleari, F. G. i Regalia, C. (2002). Forgiveness in marriage: The roles of relationship quality, attributions and emotions. *Personal Relationships, 9*, 27-37.
- Fincham, F. D., Stanley, S. M. i Beach, S. R. H. (2007). Transformative processes in marriage: An analysis of emerging trends. *Journal of Marriage and Family, 69*, 275-292.
- Finkel, E. J., Brunnette, J. L. i Scissors, L. E. (2007). Vengefully ever after: destiny beliefs, state attachment anxiety, and forgiveness. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*, 871-886.
- Finkel, E. J. i Campbell, W. K. (2001). Self-control and accommodation in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*, 263-277.
- Finkel E. J., Rusbult, C. E., Kumashiro, M. i Hannon, P. A. (2002). Dealing with betrayal in close relationships: Does commitment promote forgiveness? *Journal of Personality and Social Psychology, 82*, 956-974.
- Finkel, E. J., Campbell, W. K., Brunell, A. B., Dalton, A. N., & Scarbeck, S. J. i Chartrand, T. L. (2006). High-maintenance interaction: Inefficient social coordination impairs self-regulation. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*, 456-475.
- Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review, 99*, 689-723 .
- Fiske, S. T. (1993). Controlling other people: The impact of power on stereotyping. *American Psychologist, 48*, 621-628.
- Fletcher, G. J. O. i Kerr, P. S. G. (2010). Through the eyes of love: Reality and illusion in intimate relationships. *Psychological Bulletin, 136*, 627-658.

- Fletcher, G. J. O., Simpson, J. A., Campbell, L. i Overall, N. C. (2013) (red.). *The science of intimate relationships*. Oxford: Wiley-Blackwel.
- Forward, S. i Frazier, D. (2004). *Szantaż emocjonalny. Jak się obronić przed manipulacją i wykorzystaniem*. Gdańsk: GWP.
- Fowles, D. (2006). Jeffrey Gray's contributions to theories of anxiety, personality, and psychopathology. W: T. Canli (red.), *Biological basis of personality and individual differences* (s. 1–4). New York: Guilford Press.
- Fox, E., Russo, R., Bowles, R. J. i Dutton, K. (2001). Do threatening stimuli draw or hold visual attention in sub-clinical anxiety? *Journal of Experimental Psychology: General*, *130*, 681-700.
- Franken, I. H. A. (2002). Behavioral Activation System (BAS) sensitivity predicts alcohol craving. *Personality and Individual Differences*, *32*, 349-355.
- Freedman, S. R. i Enright, R. D. (1996). Forgiveness as an intervention with incest survivors. *The Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *64*, 983-992.
- Freyd, J. (2001). *Betrayal trauma. The logic of forgetting childhood abuse*. Harvard University Press.
- Gable, S. L. (2006). Approach and avoidance social motives and goals. *Journal of Personality*, *74*, 175-222.
- Gable, S. L. i Impett, E. A. (2012). Approach and avoidance motives and close relationships. *Social and Personality Psychology Compass*, *6*, 95-108.
- Gable, S. L., Reis, H. T. i Elliot, A. J. (2003). Evidence for bivariate systems: An empirical test of appetition and aversion across domains. *Journal of Research in Personality*, *37*, 349-372.
- Galinsky, A. D., Gruenfeld, D. H. i Magee, J. C. (2003). From power to action. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*, 453–466.
- Galinsky, A. D. i Moskowitz, G. B. (2000). Perspective-taking: Decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and in-group favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*, 708-724.
- Gattis, K. S., Berns, S., Simpson, L. E. i Christensen, A. (2004). Birds of a feather or strange birds? Ties among personality dimensions, similarity, and marital quality. *Journal of Family Psychology*, *18*, 564-574.
- Gerlach, T. M., Allemand, M., Agroskin, D. i Dennisen, J. J. A. (2012). Justice sensitivity and forgiveness in close interpersonal relationships: the mediating role of mistrustful, legitimizing, and pro-relationship cognitions. *Journal of Personality*, *80*, 1373-1413.

- Givertz, M., Segrin, C. i Woszidlo, A. (2016). Direct and indirect effects of commitment on interdependence and satisfaction in married couples. *Journal of Family Psychology*, 30, 214-220.
- Gomez, A. i Gomez, R. (2002). Personality traits of the behavioural approach and inhibition systems: associations with processing of emotional stimuli. *Personality and Individual Differences*, 32, 1299-1316.
- Gomez, R., Copper, A., McOrmond, R. i Tatlow, S. (2004). Gray's reinforcement sensitivity theory: comparing the separable and joint subsystems. Hypotheses in the predictions of pleasant and unpleasant emotional information processing. *Personality and Individual Differences*, 37, 289-305.
- Gottman, J. M. (1993a). The roles of conflict engagement, escalation, or avoidance in marital interaction: A longitudinal view of five types of couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 6-15.
- Gottman, J. M. (1993b). A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family Psychology*, 7, 57-75.
- Gottman, J. M., McCoy, K. i Coan, J. (1996). The specific affect coding system. W: J. M. Gottman (red.), *What predicts divorce? The measures*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S. i Swanson, C. (1998). Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. *Journal of Marriage and Family*, 60, 5-22.
- Graham, J. W. (2009). Missing data analysis: Making it work in the real world. *Annual Review of Psychology*, 60, 549-576.
- Gray, J. A. (1964). *Pavlov's typology*. Oxford: Pergamon Press.
- Gray, J. A. (1970). The psychophysiological basis of introversion-extraversion. *Behaviour Research and Therapy*, 8, 249-266.
- Gray, J. A. (1975). *Elements of a two-process theory of learning*. London: Academic Press.
- Gray, J. A. (1981). A critique of Eysenck's theory of personality. W: H. J. Eysenck (red.), *A model for personality* (s. 246-276). Berlin: Springer.
- Gray, J. A. (1982). *The neuropsychology of anxiety: an enquiry into the functions of the septo-hippocampal system*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, J. A. (1987). *The psychology of fear and stress*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gray, J. A. (1994). Framework for a taxonomy of psychiatric disorder. W: S. H. M. van Goozen i N. E. Van de Poll (red.), *Emotions: Essays on emotion theory* (s. 29-59). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Gray, J. A., Feldon, J., Rawlins, J. N. P., Hemsley, D. R. i Smith, A. D. (1991). The neuropsychology of schizophrenia. *Behavioral and Brain Sciences*, *14*, 1–84.
- Gray, J. A. i McNaughton, N. (1983). Comparison between the behavioural effect of septal and hippocampal lesions: a review. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, *7*, 119–188.
- Gray, J.A. i McNaughton, N. (1996). The neuropsychology of anxiety: Reprise. W: D. A. Hope (red.), *Perspectives on anxiety, panic and fear* (s. 61-134). Nebraska: University of Nebraska Press.
- Gray, J. A. i McNaughton, N. (2000). *The neuropsychology of anxiety: an enquiry into the functions of the septo-hippocampal system*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, J. A. i Smith, P. T. (1969). An arousal decision model for partial reinforcement and discrimination learning. W: R. M. Gilbert i N.S. Sutherland (red.), *Animal discrimination learning* (s. 243-272). London: Academic Press.
- Gray-Little, B. i Burks, N. (1983). Power and satisfaction in marriage: A review and critique. *Psychological Bulletin*, *93*, 513–538.
- Gratz, K. L. i Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the Difficulties in Emotion Regulation Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *26*, 41-54.
- Green, J. D., Davis, J. L., Luchies, L. B., Coy, A. E., Van Tongeren, D. R., Reid, C. A. i Finkel, E. J. (2013). Victims versus perpetrators: Affective and empathic forecasting regarding transgressions in romantic relationships. *Journal of Experimental Social Psychology*, *49*, 329-333.
- Greenberg, J. (1984). On the apocryphal nature of inequity distress. W: R. Fogler (red.), *The sense of injustice: Social psychological perspectives*. New York: Plenum.
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology*, *39*, 281-291
- Gross, J. J. i John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*, 348-362.
- Gross, J. J. i Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. W: J. J. Gross (red.), *Handbook of emotion regulation* (s. 3–24). New York: The Guilford Press.

- Gruszecka, E. (1996). Czynniki ułatwiające i hamujące wybaczenie krzywd osobistych. *Przegląd Psychologiczny*, 39, 93-114.
- Gruszecka, E. (1999) Wzorce przeżywania poczucia krzywdy a sprawca krzywdy i wybaczenie. *Czasopismo Psychologiczne*, 5, 355-367.
- Gruszecka, E. (2003). Strategie radzenia sobie z krzywdą: rodzaje, uwarunkowania efektywność. W: B. Wojciszke i M. Plopa (red.), *Osobowość a procesy psychiczne i zachowanie* (s. 227-259). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Gruszecka, E. (2006). Człowiek w obliczu krzywdy: zachowania ofiar, sprawców i obserwatorów. W: E. Martynowicz (red.), *Od poczucia podmiotowości do bycia ofiarą* (s. 55-84). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Gruszecka, E. (2012). Rodzaj relacji interpersonalnej, a zachowanie sprawcy krzywdy po jej wyrządzeniu i ustosunkowanie do ofiary. *Roczniki Psychologiczne*, 15, 55-86.
- Gruszecka, E. (2015). Środowisko wychowawcze a poczucie krzywdy, wrażliwość na pokrzywdzenie i wybaczenie we wczesnej adolescencji. *Psychologia Rozwojowa*, 20, 45-57.
- Gruszecka, E. i Piotrowski, J. (2010). Interpersonalne konsekwencje wybaczenia: Kiedy wybaczenie nie jest mile widziane? *Psychologia Społeczna*, 5(4), 316-329.
- Gruszecka, E. i Trzebiński, J. (2012). Siła nadziei podstawowej, poziom samooceny i typ więzi między ludźmi a odczuwanie i wybaczenie krzywd – badanie autobiograficzne. *Przegląd Psychologiczny*, 55, 215-232.
- Grych, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N. i McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework. *Child Development*, 71, 1648-1661.
- Grzelak, J. (2007). Życiowy bilans wymiany społecznej. W: J. Czapiński (red.), *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków* (s. 235-238). Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Gudiño, O. G., Nadeem, E., Kataoka, S. H. i Lau, A. S. (2012). Reinforcement sensitivity and risk for psychopathology following exposure to violence: A vulnerability-specificity model in latino youth. *Child Psychiatry and Human Development*, 43, 306-321.
- Guerrero, L. K., Andersen, P. A., Affifi, W. A. (2014). Hurting the one we love. Reational transgressions. W: tychże (red.), *Close encounters. Communication in relationships*, 4th Edition (s. 324-351). Los Angeles: Sage.

- Guerrero, L. K., Hannawa, A. F. i Babin, E. A. (2011). The Communicative Responses to Jealousy Scale: Revision, empirical validation, and associations with relational satisfaction. *Communication Methods and Measures, 5*, 223-249.
- Hall, P. J., Chong, C. W., McNaughton, N. i Corr, P. J. (2011). An economic perspective on the Reinforcement Sensitivity Theory of personality. *Personality and Individual Differences, 51*, 242-247.
- Hamill, T. S., Pickett, S. M., Amsbough, H. M. i Aho, K. M. (2015). Mindfulness and acceptance in relation to Behavioral Inhibition System sensitivity and psychological distress. *Personality and Individual Differences, 72*, 24-29.
- Hannon, P. A., Rusbult, C. E., Finkel, E. J. i Kumashiro, M. (2010). In the wake of betrayal: Amends, forgiveness, and the resolution of betrayal. *Personal Relationships, 17*, 253-278.
- Hannan, S. M. i Orcutt, H. K. (2013). Emotion dysregulation as a partial mediator between reinforcement sensitivity and posttraumatic stress symptoms. *Personality and Individual Differences, 55*, 574-578.
- Harmon-Jones, E. (2003). Anger and the behavioral approach system. *Personality and Individual Differences, 35*, 995–1005.
- Harmon-Jones, E. i Peterson, C. K. (2008). Effect of trait and state approach motivation on aggressive inclinations. *Journal of Research in Personality, 42*, 1381–1385.
- Harnett, P. H., Loxton, N. J., & Jackson, C. J. (2013). Revised Reinforcement Sensitivity Theory: Implications for psychopathology and psychological health. *Personality and Individual Differences, 54*, 432–437.
- Hasking, P. A. (2006). Reinforcement sensitivity, coping, and delinquent behaviour in adolescents. *Journal of Adolescence, 30*, 739-749.
- Haugen, P. T., Welsch, D. P. i McNulty, J. K. (2008). Empathic accuracy and adolescent romantic relationships. *Journal of Adolescence, 31*, 709-727.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis. A regression-based approach*. New York: The Guilford Press.
- Hawkins, K. A. i Cogle, J. R. (2013). Effects of interpretation training on hostile attribution bias and reactivity to interpersonal insult. *Behavior Therapy, 44*, 479-488.
- Hazan, C. i Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*, 1-22.
- Hendy, H. M., Can, S. H., Joseph, L. J. i Scherer, C. R. (2013). University students leaving relationships (USLR) scale: Development and gender differences in decisions to leave

- romantic relationships. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 46, 232-242.
- Hellmuth, J. C. i McNulty, J. K. (2008). Neuroticism, marital violence, and the moderating role of stress and behavioral skills. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 166-180.
- Hendy, H. M., Can, S. H., Joseph, L. J. i Scherer, C. R. (2013). University Students Leaving Relationships (USLR): Scale development and gender differences in decisions to leave romantic relationships. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 46, 3, 232–242.
- Hennegan, J. M., Loxton, N. J. i Mattar, A. (2013). Great expectations. Eating expectancies as mediators of reinforcement sensitivity and eating. *Appetite*, 71, 81-88.
- Heponiemi, T., Letikangas-Järvinen, L., Kuttunen, J., Puttonen, S. i Ravaja, N. (2004). BIS–BAS sensitivity and cardiac autonomic stress profiles. *Psychophysiology*, 41, 37-45.
- Heym, N., Ferguson, E. i Lawrence, C. (2008). An evaluation of the relationship between Gray’s revised RST and Eysenck’s PEN: Distinguishing BIS and FFFS in Carver and White’s BIS/BAS scales. *Personality and Individual Differences*, 45, 709-715.
- Higgins, E. T. (1996). The „self digest”: Self-knowledge serving self-regulatory functions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1062-1083.
- Higgins, E. T. (1998). Promotion and prevention: Regulatory focus as a motivational principle. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (t. 30, s. 1–46). New York: Academic Press.
- Hines, D. A. i Saudino, K. J. (2008). Personality and intimate partner aggression in dating relationships: The role of the “Big Five”. *Aggressive Behavior*, 34, 593-604.
- Hoffman, W., Baumeister, R. F., Förster, G. i Vohs, K. D. (2012). Everyday temptations: An experience sampling study of desire, conflict, and self-control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102, 1318-1335.
- Holmes, J. G. (1981). The exchange process in close relationships: Microbehavior and macromotives. W: M.L. Lerner i S. Lerner (red.), *The justice motive in social behavior* (s. 261–284). New York: Plenum.
- Holmes, J. G. (2002). Interpersonal expectations as the building blocks of social cognition: An interdependence theory perspective. *Personal Relationships*, 9, 1-26.
- Holmes, J. G. (2004). The benefits of abstract functional analysis in theory construction: The case of interdependence theory. *Personality and Social Psychology Review*, 8, 146–155.

- Holmes, J. G. i Cameron, J. (2005). An integrative review of theories of interpersonal cognition: An interdependence theory perspective. W: M. W. Baldwin (red.), *Interpersonal cognition* (s. 415–447). NY Guilford Press.
- Holmes, J. G. i Murray, S. L. (1996). Conflict in close relationships. W: E. T. Higgins i A. Kruglanski (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (s. 622-654). New York, NY: Guilford Press.
- Holmes, J. G. i Rempel, J. K. (1989). Trust in close relationships. W: C. Hendrick (red.), *Review of personality and social psychology: Close relationships* (s. 187-220). Newbury Park: Sage.
- Holzwarth, K. i Meyer, T. D. (2006). The dysregulation of the “Behavioural Activation System”: An independent dimension. *Personality and Individual Differences*, 41, 319-328.
- Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology*, 63, 597-606.
- Homans, G. C. (1961). *Social behavior: Its elementary forms*. New York, NY: Harcourt, Brace & World.
- Howard, J. A., Blumstein, Ph. i Schwartz, P. (1986). Sex, power, and influence tactics in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 102-109.
- Hull, C. L. (1952). *A behavior system*. New Haven: Yale University Press.
- Hundt, N. E., Nelson-Gray, R. O., Kimbrel, N. A., Mitchell, J. T. i Kwapil, T. R. (2007). The interaction of reinforcement sensitivity and life events in the prediction of anhedonic depression and mixed anxiety-depression symptoms. *Personality and Individual Differences*, 43, 1001-1012.
- Huston, T. L., Caughlin, J. P., Houts, R. M., Smith, S. E. i George, L. J. (2001). The connubial crucible: Newlywed years as predictors of marital delight, distress, and divorce. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 237-252.
- Imbir, K. K. (2015). Affective norms for 1,586 Polish words (ANPW): Duality-of-mind approach. *Behavior Research Methods*, 47, 860-870.
- Impett, E. A., Gable, S. L. i Peplau, L. A. (2005). Giving up and giving in: The costs and benefits of daily sacrifice in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 327–344.
- Impett, E. A., Gordon, A., Kogan, A., Oveis, C., Gable, S. L. i Keltner, D. (2010). Moving toward more perfect unions: Daily and long-term consequences of approach and avoidance goals in romantic relationships. *Journal of Personality and Social*

Psychology, 99, 948–963.

- Impett, E. A., Kogan, A., English, T., John, O., Oveis, C., Gordon, A. M. i Keltner, D. (2012). Suppression sours sacrifice: Emotional and relational costs of suppressing emotions in romantic relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 707-720.
- Impett, E. A., Peplau, L. A. i Gable, S. L. (2005). Approach and avoidance sexual motivation: Implications for personal and interpersonal well-being. *Personal Relationships*, 12, 465–482.
- Impett, E. A., Strachman, A., Finkel, E. J. i Gable, S. L. (2008). Maintaining sexual desire in intimate relationships: The importance of approach goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 808-823.
- Inesi, M. E., Gruenfeld, D. H. i Galinsky, A. D. (2012). How power corrupts relationships: Cynical attributions for others' generous acts. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 795-803.
- Izadpanah, S., Schumacher, M., Bähr, A., Stopsack, Grabe, H. J. i Barnow, S. (2016). A 5-year longitudinal study of the adolescent reinforcement sensitivity as a risk factor for anxiety symptoms in adulthood: Investigating the indirect effect of cognitive emotion regulation. *Personality and Individual Differences*, 95, 68-73.
- Jacobsen, N. S., Follette, W. C. i McDonald, M. W. (1982). Reactivity to positive and negative behavior in distressed and nondistressed married couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 50, 706-714.
- Jackson, D. N. (1974). *Personality research form manual*. Goshen, NY: Research Psychologists Press.
- Jackson, C. J. (2009). Jackson-5 scales of revised Reinforcement Sensitivity Theory (r-RST) and their application to dysfunctional real world outcomes. *Journal of Research in Personality*, 43, 556-569.
- Jackson, C. J., Loxton, N. J., Harnett, P., Ciarrochi, J. i Gullo, M. J. (2014). Original and revised reinforcement sensitivity theory in the prediction of executive functioning: A test of relationships between dual systems. *Personality and Individual Differences*, 56, 83-88.
- Jensen-Campbell, L. A. i Graziano, W. G. (2000). Beyond the schoolyard: Relationships as moderators of daily interpersonal conflict. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 923-935.
- Jiang, Y. i Tiliopoulos, N. (2014). Individual differences in adult attachment and reinforcement sensitivity. *Personality and Individual Differences*, 68, 205-210.

- Johnson, J. L., Kim, L. M., Giovannelli, T. S. i Cagle, T. (2010). Reinforcement sensitivity theory, vengeance, and forgiveness. *Personality and Individual Differences, 48*, 612-616.
- Johnson, S. L., Turner, R. J. i Owata, N. (2003). BIS/BAS levels and psychiatric disorder: An epidemiological study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 25*, 25-36.
- Jonason, P. K. i Buss, D. M. (2012). Avoiding entangling commitments: Tactics for implementing a short-term mating strategy. *Personality and Individual Differences, 52*, 606-610.
- Jonason, P. K. i Jackson, C. J. (2016). The Dark Triad traits through the lens of Reinforcement Sensitivity Theory. *Personality and Individual Differences, 90*, 273-277.
- Jones, E. i Gallois, S. (1989). Spouses' impressions of rules for communication in public and private marital conflicts. *Journal of Marriage and Family, 51*, 957-967.
- Judge, T. A., Erez, A. i Bono, J. E. (1998). The power of being positive: The relationship between positive self-concept and job performance. *Human Performance, 11*, 167-187.
- Judge, T. A., Erez, A., Bono, J. E. i Thoresen, C. J. (2002). Do the traits self-esteem, neuroticism, locus of control, and generalized self-efficacy indicate a common core construct? *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 693-710.
- Kaczmarek, Ł. (2016). *Pozytywne interwencje psychologiczne. Dobrostan a zachowania intencjonalne*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Kadzikowska-Wrzosek, R. (2013). *Sila woli. Autonomia, samoregulacja i kontrola działania*. Sopot: Smak Słowa.
- Kaleta, K. i Mróz, J. (2016). Pomiar przebaczenia sytuacyjnego w świetle najważniejszych metod kwestionariuszowych. *Polskie Forum Psychologiczne, 21*, 255-271.
- Kammrath, L. K. i Dweck, C. (2006). Voicing conflict: Preferred conflict strategies among incremental and entity theorists. *Personal and Social Psychology Bulletin, 32*, 1497-1508.
- Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research. *Psychological Bulletin, 118*, 3-34.
- Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1997). Neuroticism, marital interaction, and the trajectory of marital satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology, 72*, 1075-1092.
- Karremans, J. C. i Aarts, H. (2007). The role of automaticity in determining the inclination to forgive close others. *Journal of Experimental Social Psychology, 43*, 902-917.

- Karremans, J. C. i Van Lange, P. A. M. (2004). Back to caring after being hurt: The role of forgiveness. *European Journal of Social Psychology*, 34, 207-227.
- Karremans, J. i Van Lange, P. (2008). Forgiveness in personal relationships: Its malleability and powerful consequences. *European Review of Social Psychology*, 19, 202-241.
- Karremans, J. C., Van Lange, P. A. M., Ouwerkerk, J. W. i Kluwer, E. S. (2003). When forgiveness enhances psychological well-being: The influence of interpersonal commitment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1011-1026.
- Kasch, K. L., Rottenberg, J., Arnow, B. A. i Gotlib, I. H. (2002). Behavioral activation and inhibition systems and the severity and course of depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 111, 589-597.
- Kashy, D. A. i Kenny, D. A. (2000). The analysis of data from dyads and groups. W: H. T. Reis i C. M. Judd (red.), *Handbook of research methods in social psychology*. Cambridge University Press.
- Kaźmierczak, M. (2008). *Oblicza empatii w relacjach małżeńskich*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kaźmierczak, M. (2013). Postrzegana empatia partnera jako predyktor satysfakcji ze związku romantycznego. *Psychologia Społeczna*, 8(4), 435-447.
- Kaźmierczak, M. (2014). Couple empathy – the mediator of attachment styles for partners adjusting to parenthood. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 33, 15-27.
- Kaźmierczak, M. (2015) *Oblicza empatii w procesie adaptacji do rodzicielstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kaźmierczak, M., Kiełbratowska, B. i Karasiewicz, K. (2015). The other side of the mirror - the role of partner's empathy in transition to parenthood. *Health Psychology Report*, 3, 150-157.
- Kaźmierczak, M., Karasiewicz, K. i Błażek, M. (2009). Wybrane kompetencje emocjonalne jako moderatory zmiany nastroju pod wpływem oddziaływań sytuacyjnych. *Psychologia Jakości Życia*, 8, 185-201.
- Kaźmierczak, M., Pastwa-Wojciechowska, B. i Błażek, M. (2013). A multidimensional model of empathy, and the occurrence of personality disorders and stress in social settings. *Acta Neuropsychologica*, 11, 113-125.
- Kaźmierczak, M., Plopa, M. i Retowski, S. (2007). Skala Wrażliwości Empatycznej. *Przegląd Psychologiczny*, 50, 9-24.

- Keiser, H. N. i Ross, S. N. (2011). Carver and Whites' BIS/FFFS/BAS scales and domains and facets of the Five Factor Model of personality. *Personality and Individual Differences, 51*, 39-44.
- Kelley, H. H. (1979). *Personal relationships: Their structures and processes*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Kelley, H. H. (1984). The theoretical description of interdependence by means of transition lists. *Journal of Personality and Social Psychology, 47*, 956-982.
- Kelley, H. H. i Thibaut, J. W. (1978). *Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Kelley, H. H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., i in. (1983). *Close relationships*. New York, NY: Freeman.
- Kelley, H. H., Holmes, J. G., Kerr, N. L., Reis, H. T., Rusbult, C. E. i Van Lange, P. A. M. (2003). *An Atlas of Interpersonal Situations*. New York: Cambridge University Press.
- Keltner, D., Gruenfeld, D. H. i Anderson, C. (2003). Power, approach, and inhibition. *Psychological Review, 110*, 265-284.
- Kendler, K. S., Hettema, J. M., Butera, F., Gardner, C. O. i Prescott, C. A. (2003). Life event dimensions of loss, humiliation, entrapment, and danger in the prediction of onsets of major depression and generalized anxiety. *Archives of General Psychiatry, 60*, 788-796
- Kennis, M., Redemaker, A. R. i Geuze, E. (2013). Neural correlates of personality: An integrative review. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 37*, 73-95.
- Kenny, D. A., Kashy, D. A. i Cook, W. L. (2006). *Dyadic data analysis*. New York, NY: The Guilford Press.
- Keune, P. M., Bostanov, V., Kotchoubey, B. i Hautzinger, M. (2012). Mindfulness versus rumination and behavioral inhibition: A perspective from research on frontal brain asymmetry. *Personality and Individual Differences, 53*, 323-328.
- Kiecolt-Glaser, J. K. i Newton, T. L. (2001). Marriage and health: his and hers. *Psychological Bulletin, 127*, 472-503.
- Kimbrel, N. A., Nelson-Gray, R. O. i Mitchell, J. T. (2012). BIS, BAS, and Bias: The role of personality and cognitive bias in social anxiety. *Personality and Individual Differences, 52*, 395-400.
- Kingsbury, A., Coplan, R. J., Weeks, M. i Rose-Krasnor, L. (2013). Covering all the BAS's: A closer look at the links between BIS, BAS, and socio-emotional functioning in childhood. *Personality and Individual Differences, 55*, 521-526.
- Kluwer, E. S. (2000). Marital quality. W: R. M. Milardo i S. W. Duck (red.), *Families as relationships* (s. 59 – 78). New York: Wiley.

- Kluwer, E. S. i Johnson, M. D. (2007). Conflict frequency and relationship quality across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1089-1106.
- Knyazev, G. G. (2004). Behavioural activation as predictor of substance use: mediating and moderating role of attitudes and social relationships. *Drug and Alcohol Dependence*, 75, 309-325.
- Knyazew, G. G., Slobodskaya, H. R., Kharchenko, I. I. i Wilson, G. D. (2004). Personality and substance use in Russian youths: The predictive and moderating role of behavioural activation and gender. *Personality and Individual Differences*, 37, 827-843.
- Knyazev, G. G., Slobodskaya, H. R. i Wilson, G. D. (2002). Psychophysiological correlates of behavioural inhibition and activation. *Personality and Individual Differences*, 33, 647-60.
- Knyazew, G. G. i Wilson, G. D. (2004). The role of personality in the co-occurrence of emotional and conduct problems in adolescents: a confirmation of Corr's "joint subsystems" hypothesis. *Personality and Individual Differences*, 37, 43-63.
- Koerner, K. i Jacobson, N.S. (1994). Emotion and behavioral couple therapy. W: S.M. Johnson i L.S. Greenberg (red.), *The heart of the matter: Perspectives on emotion in marital therapy* (s. 207-226). New York: Brunner/Mazel.
- Konorski, J. (1967). *Integrative activity of the brain*. Chicago: Chicago University Press.
- Kratochvil, S. (2006). *Terapia małżeńska*. Gdańsk: Via Medica.
- Krupić, D., Gračanin, A. i Corr, P. J. (2016). The evolution of the Behavioural Approach System (BAS): Cooperative and competitive resource acquisition strategies. *Personality and Individual Differences*, 94, 223-227.
- Krupić, D., Križanić, V. i Corr, P. J. (2016). Personality and defensive behaviour: A factor analytic approach to threat scenario choices. *Personality and Individual Differences*, 94, 303-308.
- Kuczyńska, A. (1992). Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzie pomiaru. *Przegląd Psychologiczny*, 35, 237-247.
- Kuczyńska, A. (1998). *Sposób na bliski związek. Zachowania wiążące w procesie kształtowania się i utrzymywania więzi w bliskich związkach*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kuczyńska, A. (2002). Płeć w trzech wymiarach, czyli biologiczne podstawy, społeczne wymagania i psychologiczne doświadczanie. W: A. Kuczyńska (red.), *Zrozumieć płęć. Studia interdyscyplinarne* (s. 7-30). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu

Wrocławskiego.

- Kuczyńska, A. (2011). Bonding behavior and social etiquette: People's reactions to bonding behavior inconsistent with social norm. *Polish Journal of Applied Psychology*, 9(2), 47-70.
- Kuczyńska, A., Maško, S. i Kuźnierska, A (2009). Situational and personality considerations in evaluating potential contact situations with a person of the same or opposite sex. *Polish Journal of Applied Psychology*, 7(1), 7-24.
- Land, L. N., Rochlen, A. B. i Vaughn, B. K. (2011). Correlates of adult attachment avoidance: Men's avoidance of intimacy in romantic relationships. *Psychology of Men and Masculinity*, 12, 64-76.
- Lang, P. J. (1980). Behavioral treatment and bio-behavioral assessment: Computer applications. W: J. B. Sidowski, J. H. Johnson, i T. A. Williams (red.), *Technology in mental health care delivery systems* (s. 119–137). Norwood, NJ: Ablex.
- Lavner, J. A., Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (2014). Relationship problems over the early years of marriage: Stability or change? *Journal of Family Psychology*, 28, 979-985.
- Laurenceau, J-P., Kleinman, B. M., Kaczynski, K. J. i Carver, C. S. (2010). Assessment of relationship-specific incentive and threat sensitivities: Predicting satisfaction and affect in adult intimate relationships. *Psychological Assessment*, 22, 407-419.
- Laurenceau, J-P. i Kleinman, B. (2006). Intimacy in personal relationships. W: D. Perlman and A. Vangelisti (red.), *Cambridge handbook of personal relationships* (s. 637-653). New York: Cambridge University Press.
- Laurenceau, J.-P., Rivera, L. M., Schaffer, A. R. i Pietromonaco, P. R. (2004). Intimacy as an interpersonal process: Current status and future directions. W: D. J. Mashek i A. Aron (red.), *Handbook of closeness and intimacy* (s. 61-78). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Laurenceau, J-P., Troy, A. B. i Carver, C. S. (2005). Two distinct emotional experiences in romantic relationships: Effects of perceptions regarding approach of intimacy and avoidance of conflict. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1123–1133.
- Lawler, K. A., Younger, J. W., Piferi, R. L., Billington, E., Jobe, R., Edmondson, K. i Jones, W. H. (2003). A change of heart: Cardiovascular correlates of forgiveness in response to interpersonal conflict. *Journal of Behavioral Medicine*, 26, 373-393.
- Lazarus, R.S. (1991). *Emotion and adaptation*. Oxford, UK: Oxford University Press.

- Le, B., Dove, N. L., Agnew, C. R., Korn, M. S. i Mutso, A. A. (2010). Predicting non-marital romantic relationship dissolution: A meta-analytic synthesis. *Personal Relationships*, *17*, 377–390.
- Leary, M. R. i Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (t. 32, s. 2–51). San Diego, CA: Academic Press.
- Leary, M. R., Springer, C., Negel, L., Ansell, E. i Evans, K. (1998). The causes, phenomenology, and consequences of hurt feelings. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*, 1225-1237.
- Leen-Feldner, E. W., Zvolensky, M. j., Feldner, M. T. i Lejuez, C. W. (2004). Behavioral inhibition: relation to negative emotion regulation and reactivity. *Personality and Individual Differences*, *36*, 1235-1247.
- Lemay, Jr. E. P., Overall, N. C. i Clark, M. S. (2012). Experiences and interpersonal consequences of hurt feelings and anger. *Journal of Personality and Social Psychology*, *103*, 982-1006.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in just world: A fundamental delusion*. New York: Plenum.
- Lesch, K. P. i Merschedorf, U. (2000). Impulsivity, aggression, and serotonin: A molecular psychobiological perspective. *Behavioral Science and the Law*, *18*, 581-604.
- Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality*. McGraw-Hill, New York.
- Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts*. New York, NY: Harper & Row.
- Li, Y., Qiao, L., Sun, J., Wei, D., Li, W., Qiu, J., Zhang, Q., Shi, H. (2014). Gender-specific neuroanatomical basis of behavioral inhibition/approach systems (BIS/BAS) in a large sample of young adults: A voxel-based morphometric investigation. *Behavioural Brain Research*, *274*, 400-408.
- Linder, J. R., Crick, N. i Collins, W. A. (2002). Relational aggression and victimization in young adult's romantic relationships: Associations with perceptions of parent, peer, and romantic relationship quality. *Social Development*, *11*, 69–86.
- Lipkus, I. (1991). The construction and preliminary validation of a global belief in a just world scale and the exploratory analysis of the Multidimensional Belief in a Just World Scale. *Personality and Individual Differences*, *12*, 1171–1178.
- Locke, K. D. (2008). Attachment styles and interpersonal approach and avoidance goals in everyday couple interactions. *Personal Relationships*, *15*, 359-374.
- Luchies, L. B., Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Kumashiro, M., Eastwick, P. W., Coolsen, M. K. i Finkel, E. J. (2013). Trust and biased memory of transgressions in romantic

- relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 673-694.
- Ly, C. i Gomez, R. (2014). Unique associations of reinforcement sensitivity theory dimensions with social interaction anxiety and social observation anxiety. *Personality and Individual Differences*, 60, 20-24.
- Lykken, D.T. (1971). Multiple factor analysis and personality research. *Journal of Research in Personality*, 5, 161-170.
- Łaguna, M., Lachowicz-Tabaczek, K., Dzwonkowska, I. (2007). Skala samooceny SES Morrisa Rosenberga – polska adaptacja metody. *Psychologia Społeczna*, 2, 164-176.
- MacLaren, V. V. i Best, L. A. (2013). Disagreeable narcissism mediates an effect of BAS on addictive behaviors. *Personality and Individual Differences*, 55, 101-105.
- MacLaren, V. V., Fugelsand, J. A., Harrigan, K. A. i Dixon, M. J. (2012). Effects of impulsivity, reinforcement sensitivity, and cognitive style on Pathological Gambling symptoms among frequent slot machine players. *Personality and Individual Differences*, 52, 390-394.
- Magee, J. C. i Galinsky, A. D. (2008). Social hierarchy: The selfreinforcing nature of power and status. *Academy of Management Annals*, 2, 351-398.
- Mandal, E. (2004). *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią. Wydanie drugie zmienione*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
- Mandal, E. (2008). *Miłość, władza i manipulacja w bliskich związkach*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mandal, E. (2014). Na smyczy miłości, czyli o manipulacji w bliskich związkach. W: D. Doliński i M. Gamian-Wilk (red.), *Przestrzenie manipulacji społecznej* (s. 183-210). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Mandal, E. i Kocur, D. (2015). Poczucie władzy a poczucie satysfakcji seksualnej w intymnych relacjach. *Seksuologia Polska*, 13, 1-7.
- Mardaga, S. i Hansenne, M. (2007). Relationships between Cloninger's biosocial model of personality and the behavioral inhibition/approach systems (BIS/BAS). *Personality and Individual Differences*, 42, 715-722.
- Markarian, S. A., Pickett, S. M., Deveson, D. F. I Kanona, B. B. (2013). A model of BIS/BAS sensitivity, emotion regulation difficulties, and depression, anxiety, and stress symptoms in relation to sleep quality. *Psychiatry Research*, 210, 281-286.
- Markus H. i Kitayama, S. (1991). Culture and self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.

- Mathur, V. A., Harada, T., Lipke, T. i Chiao, J. Y. (2010). Neural basis of extraordinary empathy and altruistic motivation. *Neuroimage*, *51*, 1468-1475.
- Mattingly, B. A., Clark, E. M. i Cahill, M. J. (2012). Approach and avoidance motivation as predictors of pro-relationship behaviors. *Personality and Individual Differences*, *52*, 21-25.
- Mattingly, B. A., Oswald, D. L. i Clark, E. M. (2011). An examination of relational-interdependent self-construal, communal strength, and pro-relationship behaviors in friendships. *Personality and Individual Differences*, *50*, 1243-1248.
- Maultsby, Jr., M. C. (2013). *Racjonalna terapia zachowania RTZ. Podręcznik terapii poznawczo-behawioralnej*. Warszawa: Wydawnictwo Wulkan.
- Mayberry, D. J., Neale, J., Arentz, A. i Jones-Ellis, J. (2007). The Negative Event Scale: Measuring frequency and intensity of adult hassles. *Anxiety, Stress, and Coping*, *20*, 163-176.
- McAdams, D. P. (1989). *Intimacy: the need to be close*. New York, NY: Doubleday.
- McClelland, G. H. i Judd, C. M. (1993). Statistical difficulties of detecting interactions and moderator effects. *Psychological Bulletin*, *114*, 376-390.
- McCullough, M. E. (2000). Forgiveness as human strength: Theory, measurement, and links to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *19*, 43-55.
- McCullough, M. E. (2001). Forgiveness: Who does it and how do they do it? *Current Directions in Psychological Science*, *10*, 194-197.
- McCullough, M. E., Bellah, C. G., Kilpatrick, S. D. i Johnson, J. L. (2001). Vengefulness: Relationships with forgiveness, rumination, wellbeing, and the Big Five. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*, 601-610.
- McCullough, M. E., Bono, G. i Root, L. M. (2007). Rumination, emotion, and forgiveness: Three longitudinal studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, *92*, 490-505 .
- McCullough, M. E., Fincham, F. D. i Tsang, J. (2003). Forgiveness, forbearance, and time: The temporal unfolding of transgression-related interpersonal motivations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *84*, 540-557.
- McCullough, M. E. i Hoyt, W. T. (2002). Transgression-related motivational dispositions: Personality substrates of forgiveness and their links to the Big Five. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *28*, 1556-1573.
- McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington, E. L., Jr., Wade-Brown, S. i Hight, T. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships II: Theoretical

- elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1586-1603.
- McCullough, M. E., Root, L. M. i Cohen, A. D. (2006). Writing about the benefits of an interpersonal transgression facilitates forgiveness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 887-897.
- McCullough, M. E., Worthington, E. L. i Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321–336.
- McClelland, G. H. i Judd, C. M. (1993). Statistical difficulties of detecting interactions and moderator effects. *Psychological Bulletin*, 114, 376–389.
- McGonagle, K. A., Kessler, R. C. i Gotlib, I. H. (1993). The effects of marital disagreement style, frequency, and outcome on marital disruption. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10, 385–404.
- McLaren, R. M. i Solomon, D. H. (2008). Appraisals and distancing responses to hurtful messages. *Communication Research*, 35, 339-357.
- McNaughton, N. (2011). Fear, anxiety and their disorders: past, present and future neural theories. *Psychology and Neuroscience*, 4, 173-181.
- McNaughton, N. i Corr, P. J. (2004). A two-dimensional view of defensive systems: Defensive distance and fear/anxiety. *Neuroscience and Biobehavioural Reviews*, 28, 285-305.
- McNaughton, N. i Corr, P. (2008). The neuropsychology of fear and anxiety: a foundation for Reinforcement Sensitivity Theory. W: P. Corr (red.), *The Reinforcement Sensitivity Theory of personality* (s. 44-94). Cambridge: Cambridge University Press.
- McNaughton, N. i Corr, P. (2014). Approach, avoidance, and their conflict: the problem of anchoring. *Frontiers in System Neuroscience*, 8, 124.
- McNaughton, N., DeYoung, C. i Corr, P. J. (2016). Approach and avoidance. W: J. R. Absher i J. Cloutier (red.), *Neuroimaging Personality and Character: Traits and Mental States in the Brain* (s. 25-49). London: Elsevier.
- McNaughton, N., Swart, C., Neo, P. S. H., Bates, V. i Glue, P. (2013). Anti-anxiety drugs reduce conflict-specific “theta” - a possible human anxiety-specific biomarker. *Journal of Affective Disorders*, 148, 104–111.
- McNulty, J. K. (2008). Forgiveness in marriage: Putting the benefits into context. *Journal of Family Psychology*, 22, 171–175.
- Mellibruda, J. (1995). *Pułapka niewybaczonej krzywdy*. Warszawa: Zielone Drzewo.
- Menzies-Toman, D. A. i Lydon, J. E. (2005). Commitment-motivated benign appraisals of partner transgressions: Do they facilitate accommodation? *Journal of Social and*

- Personal Relationships*, 22, 111–128.
- Metts, S. (1994). Relational transgressions. W: W. R. Cupach i B. H. Spitzberg (red.), *The dark side of interpersonal communication* (s. 217-241). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Metts, S. i Cupach, W. R. (2007). Responses to relational transgressions: Hurt, anger, and sometimes forgiveness. W: B. H. Spitzberg i W. R. Cupach (red.), *The dark side of interpersonal communication* (s. 243–274). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Meyer, B., Olivier, L. i Roth, D. A. (2005). Please don't leave me! BIS/BAS, attachment styles, and responses to a relationship threat. *Personality and Individual Differences*, 38, 151-162.
- Mikula, G. i Schlamberger, K. (1985). What people think about an unjust event: Toward a better understanding of the phenomenology of experience of injustice. *European Journal of Social Psychology*, 15, 37-49.
- Mikulincer, M. (1998). Attachment working models and the sense of trust: An exploration of interaction goals and affect regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1209-1224.
- Miller, R. S. (1997). Inattentive and contented: Relationship commitment and attention to alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 758-66
- Mills, R. S. L., Nazar, J. i Farrell, H. M. (2002). Child and parent perceptions of hurtful messages. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19, 731-754.
- Mischel, W. i Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*, 102, 246-268.
- Mitchell, J. T., Kimbrel, N. A., Hundt, N. E., Cobb, A., Nelson-Grey, N. O. i Loothens, C. A. (2007). An Analysis of Reinforcement Sensitivity Theory and the Five-Factor Model. *European Journal of Personality*, 21, 869-887.
- Mogg, K. i Bradley, B. P. (2016). Anxiety and attention to threat: Cognitive mechanisms and treatment with attention bias modification. *Behaviour Research and Therapy*, 87, 76-108.
- Montoya, E. R., Terburg, D., Bos, P. A. i van Honk, J. (2012). Testosterone, cortisol, and serotonin as key regulators of social aggression: A review and theoretical perspective. *Motivation and Emotion*, 36, 65–73.
- Moore, R. A., Gale, A., Morris, P. H. i Forrester, D. (2006). Theta phase locking across the neocortex reflects cortico-hippocampal recursive communication during goal conflict

- resolution. *International Journal of Psychophysiology*, 260, 260–273.
- Moore, R. A., Mills, M., Marsham, P. i Corr, P. J. (2012). Behavioural Inhibition System (BIS) sensitivity differentiates EEG theta responses during goal conflict in a continuous monitoring task. *International Journal of Psychophysiology*, 85, 135–144.
- Morgan, J. E., Bowen, K. L., Moore, S. C. i van Goozen, S. H. M. (2014). The relationship between reward and punishment sensitivity and antisocial behavior in male adolescents. *Personality and Individual Differences*, 63, 122-127.
- Moroń, M., Grzywnowicz, P., Łojan, A., Szyszłow, M. i Warlewska, E. (2016). Wrażliwość na wzmocnienia a zazdrość w związkach romantycznych. *Roczniki Psychologiczne*, 19, 179-190.
- Morton, R. D. i White, M. J. (2013). Revised reinforcement sensitivity theory: The impact of FFFS and stress on driving. *Personality and Individual Differences*, 54, 57-63.
- Mowrer, H. O. (1960). *Learning theory and behavior*. New York: Wiley.
- Murphy, C. M. i O'Farrell, T. J. (1994). Factors associated with marital aggression in male alcoholics. *Journal of Family Psychology*, 8, 321–335.
- Murray, S. L. (1999). The quest for conviction: Motivated cognition in romantic relationships. *Psychological Inquiry*, 10, 23–34.
- Murray, S. L., Bellavia, G., Rose, P. i Griffin, D. (2003a). Once hurt, twice hurtful: How perceived regard regulates daily marital interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 126-147.
- Murray, S. L., Derrick, J. L., Leder, S., Holmes, J. G. (2008). Balancing connectedness and self-protection goals in close relationships: A levels-of-processing perspective on risk regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 429-459.
- Murray, S. L., Gomillion, S., Holmes, J. G., Harris, B. i Lamarche, V. (2013). The dynamics of relationship-promotion: Controlling the automatic inclination to trust. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 305-334.
- Murray, S. L. i Holmes, J. G. (1993). Seeing virtues in faults: Negativity and the transformation of interpersonal narratives in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 707–722.
- Murray, S. L. i Holmes, J. G. (1999). The (mental) ties that bind: Cognitive structures that predict relationship resilience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1228–1244.
- Murray, S. L. i Holmes, J. G. (2009). The architecture of interdependent minds: A Motivation-management theory of mutual responsiveness. *Psychological Review*, 116, 908 –928.

- Murray, S. L. i Holmes, J. G. (2011). *Interdependent minds: The dynamics of close relationships*. New York, NY: Guilford Press.
- Murray, S. L., Holmes, J. G i Collins, N. L. (2006). Optimizing assurance: The risk regulation system in relationships. *Psychological Bulletin*, *132*, 641-666.
- Murray, S. L., Holmes, J. G. i Griffin, D. W. (1996). The self-fulfilling nature of positive illusions in romantic relationships: Love is not blind, but prescient. *Journal of Personality and Social Psychology*, *71*, 1155 – 1188.
- Murray, S. L., Holmes, J. G. i Griffin, D. W. (2000). Self-esteem and the quest for felt security: How perceived regard regulates attachment processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*, 478 – 498.
- Murray, S. L., Holmes, J. G., MacDonald, G., i Ellsworth, P. (1998). Through the looking glass darkly? When self-doubts turn into relationship insecurities. *Journal of Personality and Social Psychology*, *75*, 1459–1480.
- Murray, S. L., Holmes, J. G., Derrick, J., Harris, B., Griffin, D. W. i Pinkus, R. T. (2013). Cautious to a fault: Self-protection and the trajectory of marital satisfaction. *Journal of Experimental Social Psychology*, *49*, 522-533.
- Murray, S. L., Holmes, J. G., Griffin, D. W. i Derrick, J. L. (2015). The equilibrium model of relationship maintenance. *Journal of Personality and Social Psychology*, *108*, 93-113.
- Murray, S. L., Griffin, D. W., Derrick, J., Harris, B., Aloni, M. i Leder, S. (2011). Tempting fate or inviting happiness? Unrealistic idealization prevents the decline of marital satisfaction. *Psychological Science*, *22*, 619–626.
- Murray, S. L., Griffin, D. W., Rose, P. i Bellavia, G. (2003). Calibrating the sociometer: The relational contingencies of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*, 63-84.
- Murray, S. L., Rose, P., Bellavia, G., Holmes, J. i Kusche, A. (2002). When rejection stings: How self-esteem constrains relationship enhancement processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *83*, 556 –573.
- Murray-Close, D., Ostrov, J. M., Nelson, D. A., Crick, N. R. i Coccaro, E. F. (2010). Proactive, reactive, and romantic relational aggression in adulthood: Measurement, predictive validity, gender differences, and association with Intermittent Explosive Disorder. *Journal of Psychiatric Research*, *44*, 393–404.
- Mussap, A. J. (2006). Reinforcement sensitivity theory (RST) and body change behaviour in males. *Personality and Individual Differences*, *40*, 841-852.
- Müller, J. M. i Wytykowska, A. M. (2005). Psychometric properties and validation of a Polish

- adaptation of Carver and White's BIS/BAS scales. *Personality and Individual Differences*, 39, 795–805.
- Nadler, A. i Dotan, I. (1992). Commitment and rival attractiveness: Their effects on male and female reactions to jealousy-arousing situations. *Sex Roles*, 26, 293-310.
- Neo, P., Thurlow, J. K. i McNaughton, N. (2011). Stopping, goal-conflict, trait anxiety and frontal rhythmic power in the stop-signal task. *Cognitive, Affective, and Behavioral Neuroscience*, 11, 485–493.
- Nezlek, J. B., Kowalski, R. M., Leary, M. R., Blevins, T. i Holgate, S. (1997). Personality moderators of reactions to interpersonal rejection: Depression and trait self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 1235–1244.
- Niepel, M., Rudolph, U., Schuetzwohl, A. i Meyer, W.-U. (1994). Temporal characteristics of the surprise reaction induced by schema-discrepant visual and auditory events. *Cognition and Emotion*, 8, 433-452.
- O'Connor, B. P. (2000). SPSS and SAS programs for determining the number of components using parallel analysis and Velicer's MAP test. *Behavior Research Methods, Instrumentation, and Computers*, 32, 396-402.
- Ohbuchi, K.-i., Kameda, M. i Agarie, N. (1989). Apology as aggression control: Its role in mediating appraisal of and response to harm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 219–227.
- Oleś, M., Januszewska, E. i Steuden, S. (1992). Osobowościowe uwarunkowania reakcji na sytuacje frustracyjne u dzieci neurotycznych i zdrowych. W: A. Januszewski, P. Oleś, T. Witkowski (red.). *Wykłady z psychologii w KUL. T. 6.* (s. 347-362). Lublin: RW KUL.
- Overall, N. C. i Sibley, C. G. (2009). When rejection-sensitivity matters: Regulating dependence within daily interactions with family and friends. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 1057-1070.
- Paleari, F. G., Regalia, C. i Fincham, F. (2005). Marital quality, forgiveness, empathy, and rumination: A longitudinal analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 368-378.
- Pastwa-Wojciechowska, B., Błażek, M., Kaźmierczak, M. i Nakielska, A. (2013). Psychological effects of abuse in female victims of domestic violence – a short report on Polish studies. *Current Issues in Personality Psychology*, 1, 39-42.
- Pastwa-Wojciechowska, B., Kaźmierczak, M. i Błażek, M. (2015). Empatia a postawy wobec przemocy. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Psychologica*, 19, 141-153.

- Pawłow, I. P. (1927). *Reflexes: An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex* (Oxford: Oxford University Press, G.V. Anrep (trans and ed.))
- Péloquin, K., Lafontaine, M.-F. i Brassard, A. (2011). A dyadic approach to the study of romantic attachment, dyadic empathy, and psychological partner aggression. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28, 915-942.
- Perkins, A. M. i Corr, P. J. (2006a). Cognitive ability as a buffer to neuroticism: Churchill's secret weapon? *Personality and Individual Differences*, 40, 39-51.
- Perkins, A. M. i Corr, P. J. (2006b). Reactions to threat and personality: Psychometric differentiation of intensity and direction dimensions of human defensive behaviour. *Behavioural Brain Research*, 169, 21-28.
- Perkins, A. M. i Corr, P. J. (2014). Anxiety as an adaptive emotion. W: G. Parrott (red.), *The positive side of negative emotions* (s. 37-54). New York, NY: The Guilford Press.
- Perkins, A. M., Copper, A., Abdelall, M., Smillie, L. D. i Corr, P. J. (2010). Personality and defensive reactions: Fear, trait anxiety, and threat magnification. *Journal of Personality*, 78, 1071-1090.
- Perkins, A. M., Ettinger, U., Davis, R., Foster, R., Williams, S. C. R. i Corr, P. J. (2009). Effects of lorazepam and citalopram on human defensive reactions: Ethopharmacological differentiation of fear and anxiety. *Journal of Neuroscience*, 29, 12617 -12624.
- Perkins, A., Kemp, S. E. i Corr, P. J. (2007). Fear and anxiety as separable emotions: An investigation of the revised reinforcement sensitivity theory of personality. *Emotion*, 7, 252-261.
- Pickering, A. D. (1997). The conceptual nervous system and personality: From Pavlov to neural networks. *European Psychologist*, 2, 139-163.
- Pickering, A. D. i Corr, P. (2008). J.A. Gray's Reinforcement Sensitivity Theory (RST) of Personality. W: G. Boyle, G. Matthews i D. Saklofske (red.), *The SAGE Handbook of Personality: Theory and Assessment Personality Measurement and Testing* (Volume 2) (s. 239-255). London, New Delhi and Thousand Oaks: Sage.
- Pickering, A. D., Corr, P. J. i Gray, J. A. (1999). Interactions and reinforcement sensitivity theory: a theoretical analysis of Rusting and Larsen (1997). *Personality and Individual Differences*, 26, 357-365.
- Pickering, A. D. i Gray, J. A. (1999). The neuroscience of personality. W: L. Pervin i O. John (red.), *Handbook of personality* (2nd edition, s. 277-299). New York: Guilford Press.

- Pickett, S. M., Bardeen, J. R. i Orcutt, H. K. (2011). Experiential avoidance as a moderator of the relationship between behavioral inhibition system sensitivity and posttraumatic stress symptoms. *Journal of Anxiety Disorders*, 25, 1038–1045.
- Pietrzak, J., Downey, G. i Ayduk, O. (2005). Rejection Sensitivity as an interpersonal vulnerability. W: M. W. Baldwin (red.), *Interpersonal cognition* (s. 62-84). New York: Guilford Press.
- Pinto-Meza, A., Caseras, X., Soler, J., Puigdemont, D., Pérez, V. i Torrubia, R. (2006). Behavioural Inhibition and Behavioural Activation Systems in current and recovered major depression participants. *Personality and Individual Differences*, 40, 215-226.
- Plopa, M., Kaźmierczak, M. i Karasiewicz, K. (2016). The quality of parental relationships and dispositional empathy as predictors of satisfaction during the transition to marriage. *Journal of Family Studies*, online first, 1-14.
- Pollard, M. W., Anderson, R. A., Anderson, W. T. i Jennings, G. (1998). The development of a family forgiveness scale. *Journal of Family Therapy*, 20, 95-109.
- Poropat, A. E. i Corr, P. J. (2015). Thinking bigger: The Cronbachian paradigm and personality theory integration. *Journal of Research in Personality*, 56, 59-69.
- Porter, E. i Chambless, D. L. (2014). Shying away from a good thing: Social anxiety in romantic relationships. *Journal of Clinical Psychology*, 70, 546-561.
- Poy, R., Eixarch, M. i Avila, C. (2004). On the relationship between attention and personality: covert visual orienting of attention in anxiety and impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 36, 1471–1481.
- Proulx, C.M., Helms, H.M., & Buehler, C. (2007). Marital quality and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 69, 576–593.
- Quilty, L. C. i Oakman, J. M. (2004). The assessment of behavioural activation—the relationship between impulsivity and behavioural activation. *Personality and Individual Differences*, 37, 429-442.
- Quilty, L. C., Mackew, L. i Bagby, R. M. (2014). Distinct profiles of behavioral inhibition and activation system sensitivity in unipolar vs. bipolar mood disorders. *Psychiatry Research*, 219, 228-231.
- Rahim, A. i Magner, N. (1995). Confirmatory factor analysis of the styles of handling interpersonal conflict: first-order factor model and its invariance across groups. *Journal of Applied Psychology*, 80, 122-132.
- Rajchert, J. i Winiewski, M. (2016). The behavioral approach and inhibition systems' role in shaping the displaced and direct aggressive reaction to ostracism and rejection.

Personality and Individual Differences, 88, 272-279.

- Randles, D., Flett, G. L., Nash, K. A., McGregor, I. D. i Hewitt, P. L. (2010). Dimensions of perfectionism, behavioral inhibition, and rumination. *Personality and Individual Differences*, 49, 83–87.
- Reis, H. T., Capobianco, A. i Tsai, F. F. (2002). Finding the person in personal relationships. *Journal of Personality*, 70, 813–850.
- Reis, H. T. i Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. W: S. Duck (red.), *Handbook of personal relationships* (s. 367–389). Chichester, England:Wiley.
- Rendles, D., Flett, G. L., Nash, K. A., McGregor, I. D. i Hewitt, P. L. (2010). Dimensions of perfectionism, behavioral inhibition, and rumination. *Personality and Individual Differences*, 49, 83-87.
- Ranter, S. C. (1977), Immobility in invertebrates: what can we learn? *Psychological Review*, 1, 1–14.
- Ray, J. J. (1980). Authoritarianism and hostility. *Journal of Social Psychology*, 112, 307-308.
- Rempel, J. K., Holmes, J. G. i Zanna, M. P. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 95–112.
- Rempel, J. K., Ross, M. i Holmes, J. G. (2001). Trust and communicated attributions in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 57-64.
- Reuter, M., Cooper, A. J., Smillie, L. D., Markett, S. i Montag, C. (2015). A new measure for the revised reinforcement sensitivity theory: psychometric criteria and genetic validation. *Frontiers in System Neuroscience*, 9, 38.
- Revelle, W. (1997). Extraversion and Impulsivity: A lost dimension? W: Nyborg, H. (red.) *The scientific study of human nature: Tribute to Hans J. Eysenck at eighty* (s. 189-212). Elsevier Science Press.
- Richards, J. M., Butler, E. A. i Gross, J. J. (2003). Emotion regulation in romantic relationships: The cognitive consequences of concealing feelings. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 599 – 620.
- Rinck, M. i Becker, E. S. (2007). Approach and avoidance in fear of spiders. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 38, 105-120.
- Robins, R. W., Caspi, A. i Moffitt, T. E. (2000). Two personalities, one relationship: Both partners' personality traits shape the quality of their relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 251-259.
- Robins, R. W., Caspi, A. i Moffitt, T. E. (2002). It's not just who you're with, it's who you are: Personality and relationship experiences across multiple relationships. *Journal of*

Personality, 70, 925-964.

- Robins, R. W., Hendin, H. M. i Trzesniewski, K. H. (2001). Measuring global self-esteem: construct validation of a single-item measure and the Rosenberg self-esteem scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 151-161.
- Robles, T. F., Slatcher, R. B., Trombello, J. M. i McGinn, M. M. (2014). Marital quality and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140, 140-187.
- Rogers, W. S., Bidwell, J. i Wilson, L. (2005). Perceptions of and satisfaction with relationship power, sex, and attachment styles: A couples level analysis. *Journal of Family Violence*, 20, 241–251.
- Roloff, M. E. i Janiszewski, C. A. (1989). Overcoming obstacles to interpersonal compliance: A principle of message construction. *Human Communication Research*, 16, 33-61.
- Roloff, M. E., Soule, K. P. i Carey, C. M. (2001). Reasons for remaining in a relationship and responses to relational transgressions. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18, 362-385.
- Ronfeldt, H. M., Kimerling, R. i Arias, I. (1998). Satisfaction with relationship power and the perpetration of dating violence. *Journal of Marriage & the Family*, 60, 70–78.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenzweig-Smith, J. (1988). Factors associated with successful reunions of adults adoptees and biological parents. *Child Welfare*, 67, 411-422.
- Rucker, D. D., Preacher, K. J., Tormala, Z. L., Petty, R. E. (2011). Mediation analysis in social psychology: Current practices and new recommendations. *Social and Personality Psychology Compass*, 5–6, 359–371.
- Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 101-117.
- Rusbult, C. E. i Agnew, C. R. (2010). Prosocial motivation and behavior in close relationships. W: M. Mikulincer i P. R. Shaver (red.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* (s. 327-345). Washington, DC: American Psychological Association.
- Rusbult, C. E. i Buunk, B. P. (1993). Commitment processes in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10, 175-204.
- Rusbult, C. E., Davis, J. L., Finkel, E. J., Hannon, P. A. i Olsen, N. (2001). Forgiveness of betrayal in close relationships: A dual-process model of the transformation from self-

- interested impulses to relationship-oriented actions. *Unpublished manuscript*, University of North Carolina at Chapel Hill.
- Rusbult, C. E., Kumashiro, M., Coolsen, M. K. i Kirchner, J. L. (2004). Interdependence, closeness, and relationships. W: D. J. Mashek i A. Aron (red.), *Handbook of closeness and intimacy* (s. 137-161). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Association.
- Rusbult, C. E., Kumashiro, M., Finkel, E. J. i Wildschut, T. (2002). The war of the Roses: An interdependence analysis of betrayal and forgiveness. W: P. Noller i J. A. Feeney (red.), *The intricacies of marital interaction* (s. 251-281). New York: Cambridge.
- Rusbult, C. E. i Martz, J. M. (1995). Remaining in an abusive relationship: An investment model analysis of nonvoluntary commitment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 558-571.
- Rusbult, C. E., Martz, J. M. i Agnew, C. R. (1998). The investment model scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5, 357-391.
- Rusbult, C. E. i Van Lange, P. A. M. (1996). Interdependence processes. W: E. T. Higgins i A. W. Kruglanski (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (s. 564-596). New York: Guilford.
- Rusbult, C. E. i Van Lange, P. A. M. (2003). Interdependence, interaction, and relationships. *Annual Review of Psychology*, 54, 351-375.
- Rusbult, C. E. i Van Lange, P. A. M. (2008). Why we need interdependence theory. *Social and Personality Psychology Compass*, 2/5, 2049-2070.
- Rusbult, C. E., Verette, J., Whitney, G. A., Slovik, L. F. i Lipkus, I. (1991). Accommodation processes in close relationships: Theory and preliminary empirical evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 53-78.
- Rusbult, C. E., Van Lange, P. A. M., Wildschut, T. , Yovetich, N. A. i Verette, J. (2000). Perceived superiority in close relationships: Why it exists and persists. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 521-545.
- Rusbult, C. E., Zembrodt, I. M. i Gunn, L. K. (1982). Exit, voice, loyalty, and neglect: Responses to dissatisfaction in romantic involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 1230-1242.
- Ryan, K., D., Gottman, J., M., Murray, J., D., Carrère, S. i Swanson, C. (2000). Theoretical and mathematical modeling of marriage. W: M. D. Lewis i I. Granic (red.), *Emotion, development, and self-organization* (s. 349-371). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Rydell, R. J., McConnell, A. R. i Bringle, R. G. (2004). Jealousy and commitment: Perceived threat and the effect of relationship alternatives. *Personal Relationships, 11*, 451–468.
- Rye, M. S., Pargament, K. I., Ali, M. A., Beck, G. L., Dorff, E. N., Hallisey, C., Narayanan, V. i Williams, J. G. (2001). Religious perspectives on forgiveness. W: M. E. McCullough, K. I. Pargament i C. E. Thoresen (red.), *Forgiveness: Theory, research, and practice* (s. 17-41). New York: Guilford.
- Sagrestano, L., Heavey, C. L. i Christensen, A. (1999). Perceived power and physical violence in marital conflict—Social influence and social power: Using theory for understanding social issues. *Journal of Social Issues, 55*, 65–79.
- Sartory, G., MacDonald, R. i Gray, J. A. (1990). Effects of diazepam on approach, self-reported fear and psychophysiological responses in snake phobics. *Behaviour Research and Therapy, 28*, 273–282.
- Schafer, J. L. i Graham, J. W. (2002). Missing data: our view of the state of the art. *Psychological Methods, 7*, 147–177.
- Schmitt, M. i Dörfel, M. (1999). Procedural injustice at work, justice sensitivity, job satisfaction and psychosomatic well-being. *European Journal of Social Psychology, 29*, 443-453.
- Schoebi, D., Way, B. M., Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (2012). Genetic moderation of sensitivity to positive and negative affect in marriage. *Emotion, 12*, 208-212.
- Segarra, P., Poy, R., López, R. i Mólto, J. (2014). Characterizing Carver and White’s BIS/BAS subscales using the Five Factor Model of personality. *Personality and Individual Differences, 61-62*, 18-23.
- Segarra, P., Ross, S. R., Pastor, M. C., Montañés, S., Poy, R. i Moltó, J. (2007). MMPI-2 predictors of Gray’s two-factor reinforcement sensitivity theory. *Personality and Individual Differences, 43*, 437-448.
- Seibert, L. A., Miller, J. D., Pryor, L. R., Reidy, D. E. i Zeichner, A. (2010). Personality and laboratory-based aggression: Comparing the predictive power of the Five-Factor Model, BIS/BAS, and impulsivity across context. *Journal of Research in Personality, 44*, 13–21.
- Servaas, M. N., van der Velde, J., Costafreda, S. G., et al. (2013). Neuroticism and the brain: a quantitative meta-analysis of neuroimaging studies investigating emotion processing. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 37*, 1518–1529.
- Shahuma, R., Del-Ben, C. M., Loureiro, S. R. i Graeff, F. G. (2008). Defensive responses to threat scenarios in Brazilians reproduce the pattern of Hawaiian Americans and non-

- human mammals. *Brazilian Journal of Medical and Biological Research*, 41, 324-332.
- Shimanoff, S. B. (1980). *Communication rules: Theory and research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Shinagawa, S., Babu, A., Sturm, V., Shany-Ur, T., Ross, P. T., Zackey, D., Poorzand, P., Grossman, S., Miller, B. L. i Rankin, K. P. (2015). Neural basis of motivational approach and withdrawal behaviors in neurodegenerative disease. *Brain and Behavior*, 5, e00350.
- Shostrom, E. L. i Kavanaugh, J. J. (1975). *Between man and woman : the dynamics of intersexual relationships*. New York: Bentam.
- Showers, C. J. i Zeigler-Hill, V. (2004). Organization of partner knowledge: Relationship outcomes and longitudinal change. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1198-1210.
- Simpson, J. A., Gangestad, S. W. i Lerma, M. (1990). Perception of physical attractiveness: Mechanisms involved in the maintenance of romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1192-1201.
- Simpson, J. A., Ickes, W. i Grich, J. (1999). When accuracy hurts: Reactions of anxious-ambivalent dating partners to a relationship-threatening situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 754-769.
- Skatova, A. i Feguson, E. (2011). What makes people cooperate? Individual differences in BAS/BIS predict strategic reciprocation in a public goods game. *Personality and Individual Differences*, 51, 237-241.
- Smillie, L. D., Pickering, A. D. i Jackson, C. J. (2006). The new reinforcement sensitivity theory: Implications for personality measurement. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 320-335.
- Smith, L., Ciarrochi, J. i Heaven, P. C. L. (2008). The stability and change of trait emotional intelligence, conflict communication patterns, and relationship satisfaction: A one-year longitudinal study. *Personality and Individual Differences*, 45, 738-745.
- Smith, J. C. S, Vogel, D. L., Madon, S. i Edwards, S. (2011). The power of touch: Nonverbal communication within married dyads. *The Counseling Psychologist*, 39, 764-787.
- Smits, D. J. M. i Kuppens, P. (2005). The relations between anger, coping with anger, and aggression, and the BIS/BAS system. *Personality and Individual Differences*, 39, 783-793.
- Smolewska, K. A., McCabe, S. B. i Woody, E. Z. (2006). A psychometric evaluation of the Highly Sensitive Person Scale: The components of sensory-processing sensitivity and

- their relation to the BIS/BAS and “Big Five”. *Personality and Individual Differences*, 40, 1269-1279.
- Sommer, K. L. i Baumeister, R. F. (2002). Self-evaluation, persistence, and performance following implicit rejection: The role of trait self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 926–938.
- Sotelo, J. M. i Babcock, J. C. (2013). BIS/BAS variables as moderators of the rumination-intimate partner violence link. *Journal of Family Violence*, 28, 233-242.
- Spence, K. W. (1964). Anxiety (drive) level and performance in eyelid conditioning. *Psychological Bulletin*, 61, 129–139.
- Sportel, B. E., Nauta, M. H., de Hullu, E. i de Jong, P. J. (2013). Predicting internalizing symptoms over a two year period by BIS, FFFS and attentional control. *Personality and Individual Differences*, 54, 236-240.
- Sprecher, S., Schmeekle, M i Felmlee, D. (2006). The principle of least interest: Inequality in emotional involvement in romantic relationships. *Journal of Family Issues*, 27, 1255-1280.
- Stefaniak, W. (2015). Poradnictwo par. Paradygmat poznawczo-behawioralny. W: Cz. Czubała, S. Kluczyńska (red.), *Poradnictwo psychologiczne* (s. 188-227). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stenason, L. i Vernon, P. A. (2016). The Dark Triad, reinforcement sensitivity and substance use. *Personality and Individual Differences*, 94, 59-63.
- Studen, S. (1979). Analiza psychologiczna zachowania się osób zrównoważonych i niezrównoważonych emocjonalnie w sytuacjach konfliktowych. *Przegląd Psychologiczny*, 22, 507- 515.
- Studen. S. (1995). Osobowościowe uwarunkowania niepowodzenia w małżeństwie. W: J. Misiurek i W. Słomka (red.), *Małżeństwo – przymierze miłości* (s. 199-212). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Studen, S. (1996). Psychologiczna analiza reakcji rodziców i ich dzieci w sytuacji rozwodowej. W: E. Januszewska (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej dzieci i młodzieży*. Lublin: TN KUL.
- Stoeber, J. i Corr, P. J. (2017). Perfectionism, personality, and future-directed thinking: Further insights from revised Reinforcement Sensitivity Theory. *Personality and Individual Differences*, 105, 78-83.
- Storaasli, R. D. i Markman, H. J. (1990). Relationship problems in the early stages of marriage: A longitudinal investigation. *Journal of Family Psychology*, 4, 80-98.

- Straus, M. A. (1979). Measuring intrafamily conflict and violence: The Conflict Tactics Scales. *Journal of Marriage and the Family*, 41, 75-88.
- Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S. i Sugarman, D. B. (1996). The Revised Conflict Tactics Scales (CTS2). *Journal of Family Issues*, 17, 283-316.
- Strelan, P., Karremans, J. C. i Krieg, J. (2017). What determines forgiveness in close relationships? The role of post-transgression trust. *British Journal of Social Psychology*, 56, 161-180.
- Strelau, J. (2015). *Różnice indywidualne. Historia – determinanty – zastosowania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Strużyńska-Kujałowicz, A. i Wojciszke, B. (2007). Wpływ pozycji w hierarchii władzy na efektywność działań oraz ocenę siebie i innych. *Studia Psychologiczne*, 45, 51-62.
- Surra, C. A. i Hughes, D. K. (1997). Commitment processes in accounts of the development of premarital relationships. *Journal of Marriage and Family*, 59, 5-21.
- Surra, C. A. i Longstreth, M. (1990). Similarity of outcomes, interdependence, and conflict in dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 501 – 516.
- Tangney, J.P., Baumeister, R.F. i Boone, A.L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72, 271-322.
- Thomas, K. W. (1976). Conflict and conflict management. W: M. D. Dunnette (red.), *Handbook in industrial and organizational psychology* (s. 889–935). Chicago: Rand McNally.
- Thomas, K. W. i Kilmann, R. H. (1974). *Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument*. Mountain View, CA: Xicom, a subsidiary of CPP, Inc.
- Thompson, K. L., Hannan, S. M. i Miron, L. R. (2014). Fight, flight, and freeze: Threat sensitivity and emotion dysregulation in survivors of chronic childhood maltreatment. *Personality and Individual Differences*, 69, 28-32.
- Tibubos, A. N., Pott, E. K., Schnell, K. i Rohrmann, S. (2014). All anger is not created equal: A multi-method approach to understanding the link of anger responses with approach and avoidance motivation. *Personality and Individual Differences*, 70, 160-164.
- Trzebińska, E. (2008). *Psychologia pozytywna*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Trzebiński, J. i Gruszecka, E. (2012). Siła nadziei podstawowej i poziom samooceny a wrażliwość na pokrzywdzenie: badanie eksperymentalne. *Przegląd Psychologiczny*, 55, 335-346

- Tull, M. T., Gratz, K. L., Litzman, R. D., Kimbrel, N. A. i Lejuez, C. W. (2010). Reinforcement Sensitivity Theory and emotion regulation difficulties: A multimodal investigation. *Personality and Individual Differences, 49*, 989–994.
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Utne, M. K. i Kidd, R. F. (1980). Equity and attribution. W: G. Mikula (red.), *Justice and social interactions*. New York: Springer.
- Van Beek, I., Kranenburg, I. C., Taris, T. W. i Schaufeli, W. B. (2013). BIS- and BAS-activation and study outcomes: A mediation study. *Personality and Individual Differences, 55*, 474-479.
- Van der Linden, D., Beckers, D. G. i Taris, T. W. (2007). Reinforcement sensitivity theory at work: Punishment sensitivity as a dispositional source of job-related stress. *European Journal of Personality, 21*, 889-909.
- Van Hemel-Ruiter, M. E., de Jong, P. J., Ostafin, B. D. i Wiers, R. W. (2015). Reward sensitivity, attentional bias, and executive control in early adolescent alcohol use. *Addictive Behaviors, 40*, 84-90.
- Van Kleef, G. A., Oveis, C., van der Löwe, I., LuoKogan, A., Goetz, J. i Keltner, D. (2008). Power, distress, and compassion: turning a blind eye to the suffering of others. *Psychological Science, 19*, 1315-1322.
- Van Lange, P. A. M. (2000). Beyond self-interest: A set of propositions relevant to interpersonal orientations. W: M. Hewstone i W. Stroebe (red.), *European Review of Social Psychology* (t. 11, s. 297-330). London: Wiley.
- Van Lange, P. A. M. (2011). A history of interdependence: Theory and research. W: A. W. Kruglansky i W. Stroebe (red.), *Handbook of the history of social psychology* (s. 281-301). New York: Psychology Press.
- Van Lange, P. A. M., Agnew, C. R., Harinck, F. i Steemers, G. (1997). From game theory to real life: How social value orientation affects willingness to sacrifice in ongoing close relationships? *Journal of Personality and Social Psychology, 73*, 1330-1344.
- Van Lange, P. A. M., De Cremer, D., Van Dijk, E. i Van Vugt, M. (2007). Self-interest and beyond: Basic principles of social interaction. W: A. W. Kruglanski i E. T. Higgins (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (s. 540 – 561). New York, NY: Guilford.
- Van Lange, P. A. M. i Kuhlman, D. M. (1994). Social value orientations and impressions of partner's honesty and intelligence: A test of the might versus morality effect. *Journal*

- of Personality and Social Psychology*, 67, 126-141.
- Van Lange, P. A. M., Otten, W., De Bruin, E. M. N. i Joireman, J. A. (1997). Development of prosocial, individualistic, and competitive orientations: Theory and preliminary evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 733 – 746 .
- VandeWalle, D. (1997). Development and validation of a work domain goal orientation instrument. *Educational and Psychological Measurement*, 57, 995-1015.
- Vangelisti, A. L. (1994). Messages that hurt. W: W. R. Cupach i B. H. Spitzberg (red.), *The dark side of interpersonal communication* (s. 53–82). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Vangelisti, A. L. i Crumley, L. P. (1998). Reactions to messages that hurt: The influence of relational contexts. *Communication Monographs*, 65, 173-196.
- Vermeesch, H., T'Sjoen, G., Kaufman, J.-M. i Vincke, J. (2009). The relationship between sex steroid hormones and behavioural inhibition (BIS) and behavioural activation (BAS) in adolescent boys and girls. *Personality and Individual Differences*, 47, 3-7.
- VanOyen Witvliet, C., Ludwig, T. E. i Vander Laan, K. L. (2001). Granting forgiveness or harboring grudges: implications for emotion, physiology, and health. *Psychological Science*, 12, 117-123.
- Vervoort, L., Wolters, L. H., Hogendoorn, S. M., de Haan, E., Boer, F. i Prins, P. J. M. (2010). Sensitivity of Gray's Behavioral Inhibition System in clinically anxious and non-anxious children and adolescents. *Personality and Individual Differences*, 48, 629-633.
- Vetulani, J. (2013). Neurochemia impulsywności i agresji. *Psychiatria Polska*, 47, 1, 103-115.
- Voth, E. M., Claes, L., Georgiadou, E., Selle, J., Trotzke, P., Brand, M., de Zwaan, M. i Müller, A. (2014). Reactive and regulative temperament in patients with compulsive buying and non-clinical controls measured by self-report and performance-based tasks. *Comprehensive Psychiatry*, 55, 1505-1512.
- Wade, N. G., Vogel, D. L., Liao, K. Y.-H. i Goldman, D. B. (2008). Measuring state-specific rumination: Development of the Rumination About an Interpersonal Offense Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 55, 419-426.
- Waldinger, R. J., Schulz, M. S., Hauser, S. T., Allen, J. P. i Crowell, J. A. (2004). Reading others' emotions: The role of intuitive judgments in predicting marital satisfaction, quality, and stability. *Journal of Family Psychology*, 18, 58–71.
- Walker, B. R. i Jackson, C. J. (2014). How the Five Factor Model and revised Reinforcement Sensitivity Theory predict divergent thinking. *Personality and Individual Differences*, 57, 54-58.

- Waller, W. (1937). The rating and dating complex. *American Sociological Review*, 2, 727-734.
- Walster, E., Walster, G. i Berscheid, E. (1978). *Equity: Theory and research*. Boston: Allyn & Bacon.
- Webb, T. L., Miles, E. i Sheeran, P. (2012). Dealing with feeling: A meta-analysis of the effectiveness of strategies derived from the process model of emotion regulation. *Psychological Bulletin*, 138, 775-808.
- Weiss, R. L. i Heyman, R. E. (1997). A clinical-research overview of couples interactions. W: W. K. Halford i H. J. Markman (red.), *Clinical handbook of marriage and couples interventions* (s. 13-41). John Wiley & Sons, Inc.
- Wenzel, M. i Okimoto, T. G. (2012). The varying meaning of forgiveness: Relationship closeness moderates how forgiveness affects feelings of justice. *European Journal of Social Psychology*, 42, 420-431.
- Whisman, M. A. i Jacobson, N. S. (1990). Power, marital satisfaction, and response to marital therapy. *Journal of Family Psychology*, 4, 202-212.
- White, G. L. i Mullen, P. E. (1989). *Jealousy: Theory, research, and clinical strategies*. New York: The Guilford Press.
- Widera-Wysoczańska, A. (2011). Istota traumy prostej i złożonej. W: A. Widera-Wysoczańska i A. Kuczyńska (red.), *Interpersonalna trauma. Mechanizmy i konsekwencje* (s. 21-63). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Foster, C. A. i Agnew, C. R. (1999). Commitment, pro-relationship behavior, and trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 942-966.
- Witvliet, C.V., Ludwig, T. E. i Vander Laan, K. L. (2001). Granting forgiveness or harboring grudges: Implications for emotion, physiology and health. *Psychological Science*, 12, 117-123.
- Wojciszke, B. (1993). *Psychologia miłości*. Gdańsk: GWP.
- Wojciszke, B. (2004). Systematycznie modyfikowane autoreplikacje: logika programu badań empirycznych w psychologii. W: J. Brzeziński (red.), *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów* (s. 19-54). Warszawa: PWN.
- Wojciszke, B. (2011). Psychologia władzy. *Nauka*, 2, 51-69.
- Wojciszke, B. i Banaśkiewicz, R. (1989). Zróżnicowanie emocji przeżywanych w kontaktach interpersonalnych. *Przegląd Psychologiczny*, 32, 33-51.
- Wojciszke, B. i Cieślak, M. (2014). Orientacja sprawcza i wspólnotowa a wybrane aspekty funkcjonowania zdrowotnego i społecznego. *Psychologia Społeczna*, 9, 285-297.

- Wojciszke, B. i Grzelak J. (1995), Poczucie krzywdy Polaków: wzorce przeżywania, determinanty i konsekwencje. W: A. Biela, J. Brzeziński i T. Marek (red.), *Spoleczne, eksperymentalne i metodologiczne konteksty procesów poznawczych człowieka* (s. 31–57). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Wojciszke, B. i Grzelak, J., (1996). Feelings of being wronged among Poles: Models of experience, determinants, and consequences. *Polish Sociological Review*, 2, 175-194.
- Wojciszke, B. i Strużyńska-Kujałowicz, A. (2007). Power influences self-esteem. *Social Cognition*, 25, 510-532.
- Wojciszke, B. i Szlendak, M. (2010). Skale do pomiaru orientacji sprawczej i wspólnotowej. *Psychologia Społeczna*, 5, 57-69.
- Wong, P. T. P. i Weiner, B. (1981). When people ask "why" questions, and the heuristics of attributional search. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 650-663.
- Woydyłło, E. (1993). *Aby wybaczyć: poradnik dla rodzin alkoholików*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Wytykowska, A., Białaszek, W. i Ostaszewski, P. (2014). Psychometryczne właściwości polskiej wersji Krótkiej Skali Wrażliwości na Nagrody i Kary (SPSRQ-SF Cooper i Gomez, 2008). *Studia Psychologiczne*, 52, 2, 28-39.
- Wytykowska, A., Corr, P. J. i Fajkowska, M. (2015). Dissimilarity focus as an attentional mode of BIS-related comparator function. W: P. J. Corr, M. Fajkowska, M. Eysenck i A. Wytykowska (red.), *Personality and control* (s. 67-98). New York: Eliot Werner Publications.
- Wytykowska, A., Fajkowska, M., Domaradzka, E. i Jankowski, K. S. (2017). Construct validity of the Polish version of the reinforcement sensitivity theory-personality questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 109, 172-180.
- Yamasue, H., Abe, O., Suga, M., Yamada, H., Rogers, M. A., Aoki, S., ... Kasai, K. (2008). Sex linked neuroanatomical basis of human altruistic cooperativeness. *Cerebral Cortex*, 18, 2331–2340.
- Yanagisawa, K., Masui, K., Onoda, K., Furutani, K., Nomura, M., Yoshida, H. i Ura, M. (2011). The effects of the behavioral inhibition and activation systems on social inclusion and exclusion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 502-505.
- Yovetich, N. A. i Rusbult, C. E. (1994). Accommodative behavior in close relationships: Exploring transformation of motivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 30, 138-164.

- Zayas, V., Shoda, Y. i Ayduk, O. N. (2002). Personality in context: An interpersonal systems perspective. *Journal of Personality*, 70, 851–900.
- Zeigler-Hill, V. (2010). The interpersonal nature of self-esteem: Do different measures of self-esteem possess similar interpersonal content? *Journal of Research in Personality*, 44, 22-30.
- Zentner, M. R. (2005). Ideal mate personality concepts and compatibility in close relationships: a longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 242-256.
- Zhao, J., Harris, M. i Vigo, R. (2016). Anxiety and moral judgment: The shared deontological tendency of the behavioral inhibition system and the unique utilitarian tendency of trait anxiety. *Personality and Individual Differences*, 95, 29-33.
- Zitek, E. M., Jordan, A. H., Monin, B. i Leach, F. R. (2010). Victim entitlement to behave selfishly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 245–255.

SPIS TABEL

Tabela 1: Stany afektywne i zachowania aktywowane przez systemy BAS, BIS i FFFS w zależności od charakterystyk bodźców wyzwalających.....	28
Tabela 2: Wymiary sytuacji współzależności a funkcje sytuacji i zaangażowane w ich realizację dyspozycje interpersonalne.....	49
Tabela 3: Podsumowanie serii badań prowadzonych w ramach projektu.....	97
Tabela 4: Wyniki oceny trafności treściowej bodźców przez sędziów kompetentnych (n = 10).	103
Tabela 5: Ostateczna pula pozycji opisujących bodźce apetytywne i awersyjne o zróżnicowanej naturze.....	106
Tabela 6: Współczynniki rzetelności ocen tendencji motywacyjnych dla typów bodźców....	106
Tabela 7: Wyniki confirmacyjnych analiz czynnikowych testujących strukturę reagowania na bodźce o różnym typie i naturze.....	109
Tabela 8: Korelacje między motywacją dążenia i unikania w zależności od typu i natury bodźca.....	113
Tabela 9: Średnie, odchylenia standardowe, interkorelacje reaktywności BAS, BIS i FFFS oraz ich związki z reakcjami na bodźce awersyjnej i apetytywne o różnej naturze.....	114
Tabela 10: Wyniki analizy regresji dla motywacji dążenia i unikania dla apetytywnych bodźców społecznych i relacyjnych.....	115
Tabela 11: Wyniki analizy regresji dla motywacji dążenia i unikania dla awersyjnych bodźców fizycznych, społecznych i relacyjnych.....	116
Tabela 12: Wyniki 3 kroku hierarchicznej analizy regresji dla motywacji dążeniowej i unikowej w reakcji na bodźce apetytywne i awersyjne natury relacyjnej.....	117
Tabela 13: Średnie, odchylenia standardowe i wskaźniki spójności wewnętrznej 10 reakcji na zagrożenie w 6 sytuacjach krzywdy.....	123
Tabela 14: Ładunki czynnikowe reakcji na zagrożenie.....	124
Tabela 15: Wyniki analiz regresji dla 10 typów reakcji na zagrożenie.....	125
Tabela 16: Wyniki analizy regresji dla wymiarów reagowania na krzywdę: Kierunku od, Kierunku do, Oceny ryzyka, oraz Dystansu defensywnego i kierunku defensywnego.....	126
Tabela 17: Średnie, odchylenia standardowe i wskaźniki spójności wewnętrznej 14 reakcji na krzywdę w 6 sytuacjach bodźcowych.....	131
Tabela 18: Ładunki czynnikowe dla analiz czynnikowych na 10 i 14 reakcjach na krzywdę.	133
Tabela 19: Wyniki analizy regresji dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania..	134
Tabela 20: Wyniki analizy korelacji między dystansem i kierunkiem defensywnym (Perkins i Corr, 2006) a wymiarami reakcji na krzywdę według modelu Rusbult i współpracowników (1991).....	135
Tabela 21: Wyniki analizy korelacji między charakterystyka reakcji na krzywdę a reaktywnością BIS i BAS.....	136
Tabela 22: Wyniki analiz regresji dla Kierunku od, Kierunku do, Oceny ryzyka, a także dystansu i kierunku defensywnego.....	137
Tabela 23: Wyniki analizy regresji dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania..	141
Tabela 24: Wyniki analizy mediacji między BAS i BIS a reakcjami Dialogu, Lojalności i Zaniedbania.....	142

Tabela 25: Średnie, odchylenia standardowe oraz interkorelacje zmiennych (badanie 4).....	151
Tabela 26: Wyniki analizy regresji z interakcjami wrażliwości na wzmocnienia i pozostawiania w relacji dla emocjonalnych reakcji na krzywdę.....	152
Tabela 27: Wyniki analizy regresji z interakcjami wrażliwości na wzmocnienia i pozostawiania w relacji dla behawioralnych reakcji na krzywdę.....	154
Tabela 28: Wyniki kroku 3 analizy regresji z włączonymi interakcjami reaktywności BAS, BIS i FFFS z warunkiem eksperymentalnym.....	156
Tabela 29: Wyniki analizy moderowanej mediacji dla reakcji Wyjście i Zaniedbanie.....	160
Tabela 30: Średnie, odchylenia standardowe, rzetelności oraz interkorelacje między zmiennymi (badanie 5).....	168
Tabela 31: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla poczucia krzywdy (badanie 5).....	169
Tabela 32: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Wyjście (badanie 5).....	171
Tabela 33: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Dialog (badanie 5).....	175
Tabela 34: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Lojalność (badanie 5).....	176
Tabela 35: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla zmiennej Zaniedbanie (badanie 5).....	178
Tabela 36: Średnie, odchylenia standardowe, współczynniki rzetelności (w nawiasach przy nazwach skal) oraz interkorelacje zmiennych (badanie 6).....	185
Tabela 37: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla poczucia gniewu i krzywdy (badanie 6).	187
Tabela 38: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania.....	189
Tabela 39: Wyniki 3 kroku hierarchicznej analizy regresji dla poczucia gniewu, krzywdy, oraz reakcji Wyjścia, Dialogu, Lojalności i Zaniedbania (badanie 6).....	191
Tabela 40: Wyniki analizy moderowanej mediacji (badanie 6).....	196
Tabela 41: Średnie, odchylenia standardowe oraz interkorelacje zmiennych (badanie 7).....	203
Tabela 42: Wyniki hierarchicznej analizy regresji dla Bilansu afektywnego oraz Agresywności relacyjnej.....	204
Tabela 43: Średnie, odchylenia standardowe i interkorelacje zmiennych wskaźnikujących wrażliwość na wzmocnienia (badanie 8).....	216
Tabela 44: Średnie, odchylenia standardowe i interkorelacje zmiennych moderujących (badanie 8).....	217
Tabela 45: Średnie, odchylenia standardowe i interkorelacje zmiennych mediujących (badanie 8).....	218
Tabela 46: Wyniki analizy czynnikowej wykonanej na zbiorze mediatorów (badanie 8).....	219
Tabela 47: Wyniki analizy korelacji wskaźników reagowania emocjonalnego i behawioralnego na krzywdy (badanie 8).....	220
Tabela 48: Wyniki analizy korelacji dla właściwości sytuacji krzywdy i reakcji na nią (podejście epizodyczne; badanie 8).....	221
Tabela 49: Wyniki analizy regresji dla poczucia krzywdy (badanie 8).....	223
Tabela 50: Wyniki analizy regresji dla poczucia gniewu (badanie 8).....	223
Tabela 51: Wyniki analizy regresji dla reakcji Wyjścia (badanie 8).....	224
Tabela 52: Wyniki analizy regresji dla reakcji Dialogu (badanie 8).....	225
Tabela 53: Wyniki analizy regresji dla reakcji Lojalności (badanie 8).....	225
Tabela 54: Wyniki analizy regresji dla reakcji Zaniedbania (badanie 8).....	226

Tabela 55: Efekty aktora i partnera dla emocjonalnych reakcji na krzywdę (współczynniki standaryzowane).....	227
Tabela 56: Efekty aktora i partnera dla aktywnych behawioralnych reakcji na krzywdę.....	228
Tabela 57: Efekty aktora i partnera dla pasywnych behawioralnych reakcji na krzywdę.....	229
Tabela 58: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla poczucia krzywdy (badanie 8).....	230
Tabela 59: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla poczucia gniewu (badanie 8).....	231
Tabela 60: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Wyjścia (badanie 8).....	233
Tabela 61: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Dialogu (badania 8).....	234
Tabela 62: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Lojalności.....	236
Tabela 63: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla reakcji Zaniedbania (badania 8).....	237
Tabela 64: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla poczucia krzywdy (badanie 8).....	238
Tabela 65: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla poczucia gniewu (badanie 8).....	239
Tabela 66: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Wyjścia (badanie 8).....	240
Tabela 67: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Dialogu (badanie 8).....	241
Tabela 68: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Lojalności (badanie 8).....	242
Tabela 69: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla reakcji Zaniedbania.....	243
Tabela 70: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla poczucia krzywdy (badanie 8).....	244
Tabela 71: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla poczucia gniewu (badanie 8).....	245
Tabela 72: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Wyjścia (badanie 8).....	246
Tabela 73: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Dialogu (badanie 8).....	247
Tabela 74: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Lojalności (badanie 8).....	248
Tabela 75: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla reakcji Zaniedbania (badanie 8).....	249
Tabela 76: Wyniki analizy regresji dla mediatorów (badanie 8).....	250
Tabela 77: Korelacje zmiennych pośredniczących ze zmiennymi zależnymi (badanie 8)....	251
Tabela 78: Wyniki analizy mediacji (badanie 8).....	252
Tabela 79: Wyniki analizy regresji dla motywu Unikania (badanie 8).....	254
Tabela 80: Wyniki analizy regresji dla motywu Rewanżu (badanie 8).....	255

Tabela 81: Wyniki analizy regresji dla motywu Życzliwości (badanie 8).....	256
Tabela 82: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla motywu Unikania (badanie 8).....	257
Tabela 83: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla motywu Rewanżu (badanie 8).....	259
Tabela 84: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli poczucia władzy dla motywu Życzliwości (badanie 8).....	260
Tabela 85: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla motywu Unikania (badanie 8).....	261
Tabela 86: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla motywu Rewanżu (badanie 8).....	262
Tabela 87: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli zaangażowania dla motywu Życzliwości (badanie 8).....	263
Tabela 88: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla motywu Unikania (badanie 8).....	265
Tabela 89: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla motywu Rewanżu (badanie 8).....	266
Tabela 90: Wyniki hierarchicznej analizy regresji z badaniem moderacyjnej roli bliskości dla motywu Życzliwości (badanie 8).....	267
Tabela 91: Wyniki analizy regresji dla mediatorów w ujęciu epizodycznym (badanie 8).....	268
Tabela 92: Wyniki analizy korelacji między reakcjami emocjonalnymi i empatycznymi a motywami Unikania, Rewanżu i Życzliwości (badanie 8).....	269
Tabela 93: Wyniki analizy mediacji w ujęciu epizodycznym (badanie 8).....	269
Tabela 94: Wyniki analizy regresji dla efektów zmiany natężenia reakcji emocjonalnych po epizodzie krzywdy (badanie 8).....	270
Tabela 95: Badania analizowane w procedurze metanalizycznej dla poczucia gniewu.....	277
Tabela 96: Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a poczuciem gniewu.....	278
Tabela 97: Badania analizowane w procedurze metanalizycznej dla poczucia krzywdy.....	279
Tabela 98: Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a poczuciem krzywdy.....	280
Tabela 99: Badania analizowane w procedurze metanalizycznej dla reakcji Wyjścia.....	281
Tabela 100: Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Wyjścia.....	281
Tabela 101: Badania analizowane w procedurze metanalizycznej dla reakcji Dialogu.....	282
Tabela 102: Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Dialogu.....	283
Tabela 103: Badania analizowane w procedurze metanalizycznej dla reakcji Lojalności.....	283
Tabela 104: Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Lojalności.....	284
Tabela 105: Badania analizowane w procedurze metanalizycznej dla reakcji Zaniedbania..	285
Tabela 106: Podsumowanie metanalizy dla związków między BAS, BIS i FFFS a reakcją Zaniedbania.....	286

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1: Usytuowanie osi Wrażliwości na kary (BIS/FFFS) i Wrażliwości na nagrody (BAS) w przestrzeni zmiennych Neurotyczności i Ekstrawersji.....	20
Rysunek 2: Zależności między behawioralnymi systemami dążenia, hamowania i walki-ucieczki-znieruchomienia.....	27
Rysunek 3: Reakcje na zagrożenie jako funkcja kierunku defensywnego i odległości defensywnej (tłumaczenie własne na podstawie: Perkins i Corr, 2006).....	30
Rysunek 4: Neuroanatomiczne szlaki reagowania na zagrożenie w zależności od kierunku defensywnego i odległości defensywnej (Corr, 2009b).....	32
Rysunek 5: Model transformacji motywacji (tłumaczenie własne na podstawie: Rusbult i Van Lange, 2003).....	50
Rysunek 6: Model regulacji ryzyka (tłumaczenie własne na podstawie: Murray i in., 2008).....	65
Rysunek 7: Model współzależności jako zarządzania motywacją (Murray i Holmes, 2009).....	66
Rysunek 8: Model interpersonalnej motywacji dążenia-unikania (na podstawie: Gable i Impett, 2012).....	68
Rysunek 9: Hierarchiczny model motywacji społecznych w sytuacji krzywdy w relacji romantycznej.....	70
Rysunek 10: Model zależności badanych w projekcie.....	95
Rysunek 11: Model efektów aktora i partnera.....	98
Rysunek 12: Dwuczynnikowy model reagowania na bodźce apetytywne (BAD1).....	107
Rysunek 13: Jednoczynnikowy model reagowania na bodźce apetytywne (BAD2).....	107
Rysunek 14: Trójczynnikowy model reagowania na bodźce awersyjne (BAwU1).....	108
Rysunek 15: Dwuczynnikowy model reagowania na bodźce awersyjne (BAwU2).....	108
Rysunek 16: Jednoczynnikowy model reagowania na bodźce awersyjne (BAwU3).....	108
Rysunek 17: Reakcje dążeniem i unikaniem na bodźce apetytywne w zależności od natury bodźca i statusu relacji (nie pozostający w relacji romantycznej vs. pozostający w relacji romantycznej).....	112
Rysunek 18: Reakcje dążeniem i unikaniem na bodźce awersyjne w zależności od natury bodźca i statusu relacji (nie pozostający w relacji romantycznej vs. pozostający w relacji romantycznej).....	113
Rysunek 19: Wykres osypiska i test równoległości (95 percentyl symulacji dla permutacyjnego przybliżenia rozkładu) analizy czynnikowej dla 10 reakcji na zagrożenie..	124
Rysunek 20: Wykres osypiska i test równoległości (95 percentyl symulacji dla permutacyjnego przybliżenia rozkładu) analizy czynnikowej dla 14 reakcji na zagrożenie..	132
Rysunek 21: Umieszczenie reakcji na krzywdę według modelu Rusbult i współpracowników (1991) w przestrzeni czynników „Kierunku defensywnego od źródła” i „Kierunku defensywnego do źródła”.....	133
Rysunek 22: Interakcja reaktywności BAS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Kierunku od źródła zagrożenia.....	138
Rysunek 23: Interakcja reaktywności BIS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Dystansu defensywnego.....	139
Rysunek 24: Interakcja reaktywności BAS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Kierunku defensywnego.....	140

Rysunek 25: Interakcja reaktywności BIS i warunku eksperymentalnego dla nasilenia Kierunku defensywnego.....	140
Rysunek 26: Efekty mediacji dla zależności między reaktywnością BAS a Lojalnością.....	143
Rysunek 27: Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BAS a Zaniedbaniem.....	143
Rysunek 28: Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BIS a Lojalnością.....	144
Rysunek 29: Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BIS a Zaniedbaniem.....	144
Rysunek 30: Interakcja BAS i statusu relacji dla reakcji Dialogu.....	155
Rysunek 31: Interakcja reaktywności BAS, statusu relacji i warunku eksperymentalnego dla Zaniedbania.....	159
Rysunek 32: Interakcja reaktywności FFFS-walka i manipulacji eksperymentalnej dla Zaniedbania.....	159
Rysunek 33: Interakcja reaktywności BIS, statusu relacji i warunku eksperymentalnego dla Zaniedbania.....	159
Rysunek 34: Interakcja reaktywności FFFS, statusu relacji i warunku eksperymentalnego dla Zaniedbania.....	159
Rysunek 35: Interakcja wrażliwości na kary i wrażliwości na nagrody dla Poczucia krzywdy.....	170
Rysunek 36: Interakcja wrażliwości na nagrody i poziomu zaangażowania relacji (dummy 2) dla reakcji Wyjścia.....	172
Rysunek 37: Interakcja wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (dummy 1) dla reakcji Wyjścia.....	173
Rysunek 38: Interakcja wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (dummy 2) dla reakcji Wyjścia.....	173
Rysunek 39: Interakcja wrażliwości na nagrody, wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (dummy 2) dla reakcji Wyjścia (warunek: brak lub umiarkowane zaangażowanie).....	174
Rysunek 40: Interakcja wrażliwości na nagrody, wrażliwości na kary i poziomu zaangażowania relacji (dummy 2) dla reakcji Wyjścia (warunek: wysoki poziom zaangażowania).....	174
Rysunek 41: Interakcja wrażliwości na nagrody i kary i poziomu zaangażowania relacji (dummy 2) dla reakcji Zaniedbania (warunek: brak lub umiarkowane zaangażowanie).....	179
Rysunek 42: Interakcja wrażliwości na nagrody i kary i poziomu zaangażowania relacji (dummy 2) dla reakcji Zaniedbania (warunek: wysokie zaangażowanie).....	179
Rysunek 43: Interakcja manipulacji poczuciem bliskości i pozostawiania w związku romantycznych dla poziomu reakcji Wyjścia.....	186
Rysunek 44: Interakcja reaktywności BIS i statusu relacji dla poczucia Gniewu.....	188
Rysunek 45: Interakcja reaktywności FFFS-walka i statusu związku dla reakcji Dialogu.....	188
Rysunek 46: Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i manipulacji dla poczucia Gniewu.....	193
Rysunek 47: Interakcja reaktywności BIS i manipulacji dla poczucia Krzywdy.....	193
Rysunek 49: Interakcja reaktywności BIS i manipulacji dla poczucia Gniewu.....	193
Rysunek 48: Interakcja reaktywności BAS i manipulacji dla strategii Dialogu.....	193
Rysunek 50: Interakcja reaktywności FFFS-walka i manipulacji dla strategii Lojalności.....	194
Rysunek 51: Interakcja FFFS-ucieczka i manipulacji dla strategii Lojalności.....	194

Rysunek 52: Interakcja reaktywności BAS i manipulacji dla strategii Zaniedbania.....	194
Rysunek 53: Interakcja reaktywności FFFS-walka i manipulacji dla strategii Zaniedbania..	195
Rysunek 54: Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i manipulacji dla strategii Zaniedbania.	195
Rysunek 55: Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością BIS a strategią Zaniedbania (badanie 6).....	197
Rysunek 56: Efekty mediacyjne dla relacji między reaktywnością BIS i strategią Wyjścia (badanie 6).....	198
Rysunek 57: Interakcja reaktywności BIS i bilansu afektywnego dla Agresywności relacyjnej.	205
Rysunek 58: Efekty mediacyjne dla zależności między reaktywnością FFFS a agresywnością relacyjną (badanie 7).....	206
Rysunek 59: Natężenia emocjonalnych reakcji na krzywdę w momencie jej doznawania („po”) i w momencie jej przypominania („teraz”) u kobiet i mężczyzn.....	222
Rysunek 60: Interakcja FFFS-ucieczka i poczucia władzy dla poczucia gniewu.....	232
Rysunek 61: Interakcje reaktywności BIS i poczucia władzy dla strategii Wyjścia.....	232
Rysunek 62: Interakcja reaktywności BAS-poszukiwanie przyjemności i po-czucia władzy dla strategii Lojalności.....	235
Rysunek 63: Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i poczucia władzy dla strategii Dialogu.	235
Rysunek 64: Interakcja reaktywności FFFS-ucieczka i poczucia władzy dla strategii Lojalności.....	235
Rysunek 65: Interakcja reaktywności FFFS-znieruchomienie i poczucia władzy dla strategii Lojalności.....	235
Rysunek 66: Interakcja reaktywności BAS-poszukiwanie przyjemności i poczucia władzy dla motywu Unikania.....	258
Rysunek 67: Interakcja reaktywności BAS-wrażliwość na nagrody i poczucia władzy dla motywu Unikania.....	258
Rysunek 68: Interakcja reaktywności BIS i poczucia władzy dla motywu Unikania.....	259
Rysunek 69: Interakcja reaktywności FFFS-walka i Zaangażowania dla motywu Życzliwości.	265
Rysunek 70: Wyniki metaanalizy dla poczucia gniewu.....	278
Rysunek 71: Wyniki metanalizy dla poczucia krzywdy.....	279
Rysunek 72: Wyniki metanalizy dla reakcji Wyjścia.....	281
Rysunek 73: Wyniki metanalizy dla reakcji Dialogu.....	283
Rysunek 74: Wyniki metaanalizy dla reakcji Lojalności.....	284
Rysunek 75: Wyniki metaanalizy dla reakcji Zaniedbania.....	286

ANEKS

Metody badania wrażliwości na wzmocnienia

Załącznik 1. Skala BIS-BAS (Carver i White, 1994; polska adaptacja: Müller i Wytykowska, 2005).

Załącznik 2. Skale Jacksona-5 (Jackson, 2009; Moroń i in., 2016).

Załącznik 3. Skala rRSQ (Reuter i in., 2015; tłumaczenie własne).

Załącznik 4. Skrócona Skala Wrażliwości na Nagrody i Kary (Cooper i Gomez, 2008; wersja polska: Wytykowska, Białaszek i Ostaszewski, 2014).

Załącznik 5. Kwestionariusz Wrażliwości na Wzmocnienia (Badanie 8)

Metody badania atmosfery relacji

Załącznik 6. Bilans afektywny.

Załącznik 7. Skala poczucia władzy (Anderson, Keltner i John, 2012; polska wersja: Mandal i Kocur, 2015).

Załącznik 8. Skala zaangażowania (Rusbult i in., 1998; tłumaczenie własne: Moroń i in., 2016).

Załącznik 9. Skala Inclusion Other in Self (Aron, Aron i Smollan, 1992).

Metody badania mechanizmów pośredniczących

Załącznik 10. Kwestionariusz relacyjnej wrażliwości na wzmocnienia (Laurenceau, Klainman, Kaczynski i Carver, 2010; tłumaczenie własne).

Załącznik 11. Skala motywacji społecznej (Elliot, Gable i Mapes, 2006; polska wersja: Moroń i in., 2016).

Załącznik 12. Skala samooceny Rosenberga (Rosenberg, 1965; Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek i Laguna, 2008)

Załącznik 13. Skala zaufania (por. Rempel, Holmes i Zanna, 1985; wersja polska: opracowanie własne).

Załącznik 14. Sytuacyjne skale empatycznej troski i osobistej przykrości (Batson, Fultz i Schoenrade, 1987; McCollough i in., 1997).

Załącznik 15. Kwestionariusz regulacji emocjonalnej (Gross i John, 2003; tłumaczenie własne).

Metody badania reagowania na krzywdy

Załącznik 16. Skale oceny reakcji na bodźce metodą manekinów emocjonalnych

Załącznik 17. Skala reakcji na krzywdę (Badanie 2)

Załącznik 18. Skala reakcji na krzywdę (Badanie 3)

Załącznik 19. Skala reagowania na krzywdy (por. Finkel i in., 2001; tłumaczenie własne za: Cheung i in., 2016).

Załącznik 20. Kwestionariusz Reagowania na Krzywdę (Badanie 5).

Załącznik 21. Projekcyjny kwestionariusz reagowania na krzywdę (Badanie 5).

Załącznik 22. Skala romantycznej agresywności relacyjnej (Linder, Crick i Collins, 2002; tłumaczenie własne) (Badanie 7)

Załącznik 23. Skala reakcji emocjonalnej na wykroczenia relacyjne (narzędzie własne w oparciu o Green i in., 2013 oraz Gottman, 1993) (Badanie 8)

Załącznik 24. Skala przebaczenia (Rusbult i in., 1991; tłumaczenie własne) (Badanie 8)

Załącznik 25. Skala reakcji na doświadczoną krzywdę (narzędzie własne) (Badanie 8)

Załącznik 26. Skala relacji interpersonalnej TRIM-18 (*Transgression Related Interpersonal Motivation Scale*; McCollough, Root i Cohen, 2006) (Badanie 8)

Załącznik 27. Ogólny model strukturalny analiz efektu aktora i partnera oraz skrypt analizy w języku R (Badanie 8).

Załącznik 1. Skala BIS-BAS (Carver i White, 1994; polska adaptacja: Müller i Wytykowska, 2005).

Skala BIS-BAS Charles. S.Carver i Teri L. White W polskiej adaptacji Agaty Wytykowskiej	
WIEK:	Płeć: kobieta ☐ mężczyzna ☐
PSEUDONIM:	Wykształcenie:

Każda pozycja kwestionariusza jest pewnym stwierdzeniem, z którym możesz się zgodzić albo nie. Dla każdego stwierdzenia zaznacz w jakim stopniu zgadzasz się lub nie z jego treścią. Odpowiadaj kolejno na wszystkie stwierdzenia nie pomijając żadnego z nich. Dla każdego wybierz tylko jedną prawdziwą odpowiedź. Postaraj się być tak dokładny i szczerzy jak tylko potrafisz. Nie przejmuj się tym czy, istnieje zgodność w twoich odpowiedziach. Nie ma bowiem odpowiedzi dobrych ani złych, ponieważ każdy człowiek jest inny. Wybierz zawsze czterech możliwych odpowiedzi, wpisując jej numer:

1. bardzo dla mnie prawdziwe
2. w pewnym stopniu dla mnie prawdziwe
3. w pewnym stopniu dla mnie fałszywe
4. bardzo dla mnie fałszywe

1	Rodzina jest najważniejszą rzeczą w życiu człowieka.	
2	Nawet jeśli coś złego ma się wydarzyć rzadko odczuwam strach czy zdenerwowanie	
3	Zrobię wszystko, mimo przeszkód, aby dostać to czego pragnę	
4	Lubię trzymać się tego w czym jestem dobry	
5	Zawsze jestem chętna (y) spróbować coś nowego, jeśli sadzę, że będzie to dobra zabawa	
6	Przywiązuję dużą wagę do ubioru	
7	Kiedy osiągam to co chcę, czuję się podekscytowana (y) i pełna (y) energii	
8	Krytyka czy zwracanie mi uwagi mocno mnie dotyka	
9	Kiedy czegoś chcę, zrobię wszystko, aby to osiągnąć	
10	Często robię różne rzeczy tylko dla zabawy	
11	Trudno znaleźć mi czas na takie rzeczy jak na przykład: pójście do fryzjera	
12	Jeśli pojawia się szansa zdobycia czegoś czego pragnę, natychmiast zaczynam działać	
13	Martwię się i niepokoję, kiedy myślę lub wiem, że ktoś jest na mnie zły	
14	Kiedy widzę możliwość osiągnięcia tego, czego chcę, od razu się ekscytuję	
15	Często działam bez namysłu, pod wpływem chwili	
16	Kiedy myślę, że coś nieprzyjemnego może się wydarzyć staję się coraz bardziej napięty	
17	Często zastanawiam się dlaczego ludzie zachowują się w taki a nie inny sposób	
18	Kiedy spotykają mnie dobre rzeczy to bardzo silnie to przeżywam	
19	Martwię się, kiedy myślę, że źle zrobiłem (łam) coś ważnego	
20	Pragnę silnych emocji i mocnych wrażeń	
21	Kiedy do czegoś dążę stosuję zasadę „wszystkie chwytaki dozwolone”	
22	W porównaniu z moimi przyjaciółmi mam bardzo niewiele obaw i lęków	
23	Wygrana w rywalizacji byłaby ekscytująca	
24	Boję się popełniać błędy	

Załącznik 2. Skale Jacksona-5 (Jackson, 2009; Moroń i in., 2016).

Jackson-5
(Jackson, 2009)

Instrukcja: Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia i zdecyduj w jakim stopniu się z nimi zgadzasz. Użyj skali zamieszczonej poniżej i dla każdego stwierdzenia zapisz wybraną cyfrę w wypunktowanym miejscu przed stwierdzeniem.

1 = zupełnie się nie zgadam; 2 = nie zgadzam się;
3 = nie jestem zdecydowany; 4 = zgadzam się; 5 = zupełnie się zgadzam

- (.....) 1. Lubię podejmować się nowych i różnorodnych zajęć.
- (.....) 2. Dążę do tego, by być lepszym od swoich rówieśników.
- (.....) 3. Gdyby ktoś uderzył mnie jako pierwszy, oddałbym mu.
- (.....) 4. Uciekam, kiedy zbliża się do mnie podejrzany nieznajomy.
- (.....) 5. Gdyby coś złego miało mi się za chwilę przydarzyć, znieruchomiałbym ze strachu.
- (.....) 6. Lubię działać spontanicznie.
- (.....) 7. Chcę wypadać dobrze na tle moich rówieśników.
- (.....) 8. Łatwo wdaję się w bójki, gdy ktoś mnie sprowokuje.
- (.....) 9. Uciekłbym gdyby jakiś nieznajomy zaczepił mnie w obcej mi okolicy.
- (.....) 10. Jeśli coś przestraszy mnie w nocy, gdy jestem w łóżku, zamieram w bezruchu.
- (.....) 11. Aktywnie poszukuję nowych doświadczeń.
- (.....) 12. Lubię by moi rówieśnicy wiedzieli, że dobrze sobie radzę.
- (.....) 13. Gdyby ktoś włamywał się do mojego domu, bez wahania sięgnąłbym po broń.
- (.....) 14. Gdy szczeka na mnie pies, wycofuję się.
- (.....) 15. Nie wiem, co powiedzieć, kiedy ktoś obcy na ulicy jest dla mnie nieuprzejmy.
- (.....) 16. Muszę osobiście sprawdzić jak działają różne rzeczy.
- (.....) 17. Lubię pracować nad projektami, w których mogę dowieść innym swoich zdolności.
- (.....) 18. Gdybym przyłapał kogoś na kradzieży moich rzeczy, to zaatakowałbym go.
- (.....) 19. Słyszac sygnał alarmu pożarowego natychmiast opuszczam budynek.
- (.....) 20. Gdyby szef wydał mi dwa sprzeczne ze sobą polecenia nie wiedziałbym co mam robić.
- (.....) 21. Poszukuję nowych doznań.
- (.....) 22. Wolę unikać sprawiania złego wrażenia.
- (.....) 23. Jeśli przeczuwam, że ktoś chce mnie uderzyć, atakuję jako pierwszy.
- (.....) 24. Nie mogę powstrzymać przerażenia, gdy widzę niebezpieczne zwierzę.
- (.....) 25. Trudno mi podjąć decyzję, co kupić, kiedy w sklepie jest duży wybór.
- (.....) 26. Jestem podekscytowany nowościami pojawiającymi się w interesującej mnie dziedzinie.
- (.....) 27. Unikam zadań, które mogłyby mnie postawić w złym świetle.
- (.....) 28. Jeśli ktoś wyrządza mi krzywdę, odpłacam się tym samym.
- (.....) 29. Jako dziecko zwykle chowałem się za fotelem gdy oglądałem coś przerażającego w telewizji.
- (.....) 30. W tłumie ludzi czuję pustkę w głowie i nigdy nie wiem co powiedzieć.

Prosimy teraz o podanie kilku danych demograficznych, potrzebnych do opisu badanej grupy.

Wiek (wpisz): _____

Płeć (zaznacz): Kobieta / Mężczyzna

Wykształcenie (wpisz): _____

Status (zaznacz): jestem samotny / jestem w związku nieformalnym / narzeczeństwo / małżeństwo

Jak długo trwa twój związek (wpisz): _____ miesiący

Załącznik 3. Skala rRSQ (Reuter i in., 2015; tłumaczenie własne).

rRST-Q

Instrukcja: Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia i zdecyduj w jakim stopniu się z nimi zgadzasz. Użyj skali zamieszczonej poniżej i dla każdego stwierdzenia zakreśl wybraną cyfrę przy stwierdzeniu.

1 = zdecydowanie nie zgadzam się; 2 = nie zgadzam się;

3 = zgadzam się; 4 = zdecydowanie zgadzam się

1. Jestem osobą spontaniczną.	1	2	3	4
2. Często jestem zadowolony, gdy ktoś podejmie decyzję za mnie.	1	2	3	4
3. W niebezpiecznej sytuacji często czuję się sparaliżowany.	1	2	3	4
4. Często mam wątpliwości czy moje wysiłki się opłacą.	1	2	3	4
5. Przez większość czasu chce mi się działać.	1	2	3	4
6. W obliczu niebezpieczeństwa staram się uciec.	1	2	3	4
7. Gdy mam wybór między dwoma atrakcyjnymi opcjami, trudno mi zdecydować się na jedną.	1	2	3	4
8. Moi znajomi uważają mnie za osobę niezdecydowaną.	1	2	3	4
9. Zwykle podchodzę do nieprzyjemnych zadań bez wahania.	1	2	3	4
10. Byłbym zadowolony, gdyby nieprzyjemne zadania mnie ominęły.	1	2	3	4
11. Trudno mi znieść niepewność.	1	2	3	4
12. Często podejmuję ryzyko.	1	2	3	4
13. Nowe rzeczy łatwo mnie inspirują.	1	2	3	4
14. Wolę „przesiedzieć”/przeczekać nieprzyjemne sytuacje.	1	2	3	4
15. Nie potrafię bronić się, gdy jestem krytykowany.	1	2	3	4
16. By uniknąć gorszych rzeczy, raczej poddałbym się zawczasu.	1	2	3	4
17. Atak jest najlepszą formą obrony.	1	2	3	4
18. Wygrasz jeśli się tylko odważysz.	1	2	3	4
19. Zwykle unikam konfrontacji.	1	2	3	4
20. Gdy jakieś nieprzyjemne wydarzenie jest nieuniknione, zwykle popadam w panikę.	1	2	3	4
21. Nie ma problemu ze zdecydowaniem się na to, co będę jadł w restauracji.	1	2	3	4
22. Jestem raczej bystrą osobą.	1	2	3	4
23. Często nie wiem, czego chcę.	1	2	3	4
24. Zapalam się, gdy widzę szansę, by coś osiągnąć.	1	2	3	4
25. Jestem osobą towarzyską.	1	2	3	4
26. W obliczu dwóch nieprzyjemnych alternatyw, trudno mi zdecydować się na mniejsze zło.	1	2	3	4
27. Generalnie, potrafię o siebie zawalczyć.	1	2	3	4
28. Często czuję się rozdarty między dwoma możliwościami.	1	2	3	4
29. Bardzo się martwię przed trudnym lub ważnym egzaminem.	1	2	3	4
30. Starannie analizuję wszystkie opcje przed podjęciem ważnej decyzji.	1	2	3	4
31. Gdy oferuje mi się dobrą możliwość, korzystam z niej bez wahania.	1	2	3	4

Załącznik 4. Skrócona Skala Wrażliwości na Nagrody i Kary (Cooper i Gomez, 2008; wersja polska: Wytykowska, Białaszek i Ostaszewski, 2014).

Odpowiedź na poniższe pytania zaznaczając Tak lub NIE. Upewnij się, że nie opuściłaś/eś żadnego pytania. Pamiętaj, że nie ma tutaj dobrych, ani złych odpowiedzi. Ważne by odpowiedzi były szczerze.

1. Czy często obawiasz się nowych, nieoczekiwanych sytuacji?	TAK	NIE
2. Czy trudno jest ci zadzwonić do kogoś, kogo nie znasz?	TAK	NIE
3. Czy często robisz różne rzeczy dla uznania?	TAK	NIE
4. Czy lubisz być w centrum uwagi na imprezie lub podczas spotkań towarzyskich?	TAK	NIE
5. Czy łatwo zniechęcasz się w trudnych sytuacjach?	TAK	NIE
6. Czy jesteś osobą nieśmiałą?	TAK	NIE
7. Czy kiedy jesteś w grupie starasz się by Twoje opinie były najbardziej inteligentne lub zabawne?	TAK	NIE
8. Czy kiedy tylko to możliwe starasz się unikać ujawniania swoich umiejętności z obawy przed byciem zawstydzonym?	TAK	NIE
9. Czy kiedy jesteś w grupie masz trudności z wyborem dobrego tematu do rozmowy?	TAK	NIE
10. Czy generalnie priorytetowo traktujesz te sprawy, które przynoszą natychmiastowe korzyści?	TAK	NIE
11. Czy unikasz nieznanymi miejsc jeśli tylko możesz?	TAK	NIE
12. Czy lubisz rywalizować i robisz wszystko by wygrać?	TAK	NIE
13. Czy często martwisz się z powodu rzeczy, które zrobiłaś/eś lub powiedziałaś/eś?	TAK	NIE
14. Czy regularnie myślisz, że mógł(a)byś robić więcej, gdyby nie Twój brak poczucia bezpieczeństwa lub strach?	TAK	NIE
15. Czy czasami robisz coś dla szybkiego zysku?	TAK	NIE
16. Czy uważasz się za osobę, która obawia się wielu rzeczy w porównaniu do innych ludzi, których znasz?	TAK	NIE
17. Czy często martwisz się rzeczami do tego stopnia, że gorzej wykonujesz różnego rodzaju zadania intelektualne?	TAK	NIE
18. Czy często rezygnujesz z robienia rzeczy, które lubisz po to by nie doświadczać dezaprobaty innych lub nie zostać odrzuconą/ym?	TAK	NIE
19. Czy chciał(a)byś być wpływową osobą?	TAK	NIE
20. Czy często powstrzymujesz się od robienia czegoś ponieważ obawiasz się, że zostaniesz zawstydzona/y?	TAK	NIE
21. Czy lubisz prezentować swoje umiejętności nawet jeśli mogłoby się to wiązać z niebezpieczeństwem?	TAK	NIE

Załącznik 5. Kwestionariusz Wrażliwości na Wzmocnienia (Badanie 8)

CW BAS/BIS | Jackson-5

Instrukcja: Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia i zdecyduj w jakim stopniu się z nimi zgadzasz. Użyj skali zamieszczonej poniżej i dla każdego stwierdzenia zaznacz wybraną cyfrę oznaczającą Twoją odpowiedź. Poszczególne cyfry oznaczają:

- 1 = zupełnie się nie zgadzam; 2 = nie zgadzam się; 3 = raczej się nie zgadzam;
 4 = nie jestem zdecydowany;
 5 = raczej się zgadzam; 6 = zgadzam się; 7 = zupełnie się zgadzam

1. Zrobię wszystko, mimo przeszkód, aby dostać to czego pragnę.	1 2 3 4 5 6 7
2. Zawsze jestem chętna spróbować coś nowego, jeśli sadzę, że będzie to dobra zabawa.	1 2 3 4 5 6 7
3. Lubię trzymać się tego w czym jestem dobra.	1 2 3 4 5 6 7
4. Nawet jeśli coś złego ma się wydarzyć rzadko odczuwam strach czy zdenerwowanie.	1 2 3 4 5 6 7
5. Gdyby ktoś uderzył mnie jako pierwszy, oddałabym mu.	1 2 3 4 5 6 7
6. Uciekam, kiedy zbliża się do mnie podejrzany nieznajomy.	1 2 3 4 5 6 7
7. Gdyby coś złego miało mi się za chwilę przydarzyć, znieruchomiałabym ze strachu.	1 2 3 4 5 6 7
8. Krytyka czy zwracanie mi uwagi mocno mnie dotyka.	1 2 3 4 5 6 7
9. Kiedy czegoś chcę, zrobię wszystko, aby to osiągnąć.	1 2 3 4 5 6 7
10. Często robię różne rzeczy tylko dla zabawy.	1 2 3 4 5 6 7
11. Kiedy osiągam to co chcę, czuję się podekscytowana i pełna energii.	1 2 3 4 5 6 7
12. Martwię się i niepokoję, kiedy myślę lub wiem, że ktoś jest na mnie zły.	1 2 3 4 5 6 7
13. Kiedy myślę, że coś nieprzyjemnego może się wydarzyć staję się coraz bardziej napięta.	1 2 3 4 5 6 7
14. Łatwo wdaję się w bójki, gdy ktoś mnie sprowokuje.	1 2 3 4 5 6 7
15. Uciekłabym gdyby jakiś nieznajomy zaczął mnie w obcej mi okolicy.	1 2 3 4 5 6 7
16. Jeśli coś przestraszy mnie w nocy, gdy jestem w łóżku, zamieram w bezruchu.	1 2 3 4 5 6 7
17. Martwię się, kiedy myślę, że źle zrobiłam coś ważnego.	1 2 3 4 5 6 7
18. W porównaniu z moimi przyjaciółmi mam bardzo niewiele obaw i lęków.	1 2 3 4 5 6 7
19. Jeśli pojawia się szansa zdobycia czegoś czego pragnę, natychmiast zaczynam działać.	1 2 3 4 5 6 7
20. Często działam bez namysłu, pod wpływem chwili.	1 2 3 4 5 6 7
21. Kiedy widzę możliwość osiągnięcia tego, czego chcę, od razu się ekscytuję.	1 2 3 4 5 6 7
22. Boję się popełniać błędy.	1 2 3 4 5 6 7
23. Gdyby ktoś włamywał się do mojego domu, bez wahania sięgnęłabym po broń.	1 2 3 4 5 6 7
24. Gdy szczeka na mnie pies, wycofuję się.	1 2 3 4 5 6 7
25. Nie wiem, co powiedzieć, kiedy ktoś obcy na ulicy jest dla mnie nieuprzejmy.	1 2 3 4 5 6 7
26. Kiedy do czegoś dążę stosuję zasadę „wszystkie chwytaki dozwolone”.	1 2 3 4 5 6 7
27. Pragnę silnych emocji i mocnych wrażeń.	1 2 3 4 5 6 7
28. Kiedy spotykają mnie dobre rzeczy to bardzo silnie to przeżywam.	1 2 3 4 5 6 7
29. Gdybym przyłapała kogoś na kradzieży moich rzeczy, to zaatakowałabym go.	1 2 3 4 5 6 7
30. Słyszac sygnał alarmu pożarowego natychmiast opuszczam budynek.	1 2 3 4 5 6 7
31. Gdyby szef wydał mi dwa sprzeczne ze sobą polecenia nie wiedziałabym co mam robić.	1 2 3 4 5 6 7

32. Wygrana w rywalizacji byłaby ekscytująca.	1 2 3 4 5 6 7
33. Jeśli przeczuwam, że ktoś chce mnie uderzyć, atakuję jako pierwsza.	1 2 3 4 5 6 7
34. Nie mogę powstrzymać przerażenia, gdy widzę niebezpieczne zwierzę.	1 2 3 4 5 6 7
35. Trudno mi podjąć decyzję, co kupić, kiedy w sklepie jest duży wybór.	1 2 3 4 5 6 7
36. Jeśli ktoś wyrządza mi krzywdę, odpłacam się tym samym.	1 2 3 4 5 6 7
37. Jako dziecko zwykle chowałam się za fotelem gdy oglądałam coś przerażającego w telewizji.	1 2 3 4 5 6 7
38. W tłumie ludzi czuję pustkę w głowie i nigdy nie wiem co powiedzieć.	1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 6. Bilans afektywny.

Pomyśl teraz o swojej relacji z partnerem, o Waszych doświadczeniach. Oceń, tak szczerze jak to możliwe, na skali od 0, tzn. **nie** do 7, tzn. bardzo dużo, na ile...

Ile dobrego zrobił/a Pani/Panu partner/partnerka? 0 1 2 3 4 5 6 7

Ile złego zrobił/a Pani/Panu partner/partnerka? 0 1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 7. Skala poczucia władzy (Anderson, Keltner i John, 2012; polska wersja: Mandal i Kocur, 2015).

SPS

Instrukcja: Zaznacz jak bardzo zgadzasz się z poniższymi stwierdzeniami, dotyczącymi Twojego małżeństwa. Wybierz tylko jedną odpowiedź dla każdej pozycji. Bądź na tyle szczerą jak możesz. Odpowiadaj na każde stwierdzenie osobno, nie kieruj się tym by zachowywać zgodność w odpowiedziach. W tym kwestionariuszu nie ma dobrych ani złych odpowiedzi – ważne by były szczerze.

1 = zupełnie się nie zgadzam; 2 = nie zgadzam się; 3 = raczej się nie zgadzam;

4 = nie jestem zdecydowany;

5 = raczej się zgadzam; 6 = zgadzam się; 7 = zupełnie się zgadzam

<i>W relacji z moim mężem (w małżeństwie)</i>	
1. Mogę sprawić, żeby słuchał tego, co mam do powiedzenia.	1 2 3 4 5 6 7
2. Moje pragnienia nie mają większego znaczenia.	1 2 3 4 5 6 7
3. Mogę sprawić, żeby zrobił to, czego chcę.	1 2 3 4 5 6 7
4. Nawet kiedy wypowiadam je na głos, moje poglądy mają mały wpływ.	1 2 3 4 5 6 7
5. Myślę, że mam dużo władzy.	1 2 3 4 5 6 7
6. Moje pomysły i opinie często są ignorowane.	1 2 3 4 5 6 7
7. Nawet kiedy się staram, nie jestem w stanie wyjść „na swoje”.	1 2 3 4 5 6 7
8. Jeśli chcę, mogę podejmować decyzje.	1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 8. Skala zaangażowania (Rusbult i in., 1998; tłumaczenie własne: Moroń i in., 2016).

Wykorzystując poniższą skalę, określ postawę, jaką przyjmujesz w swoim związku. Przed każdym stwierdzeniem wpisz odpowiednią cyfrę.

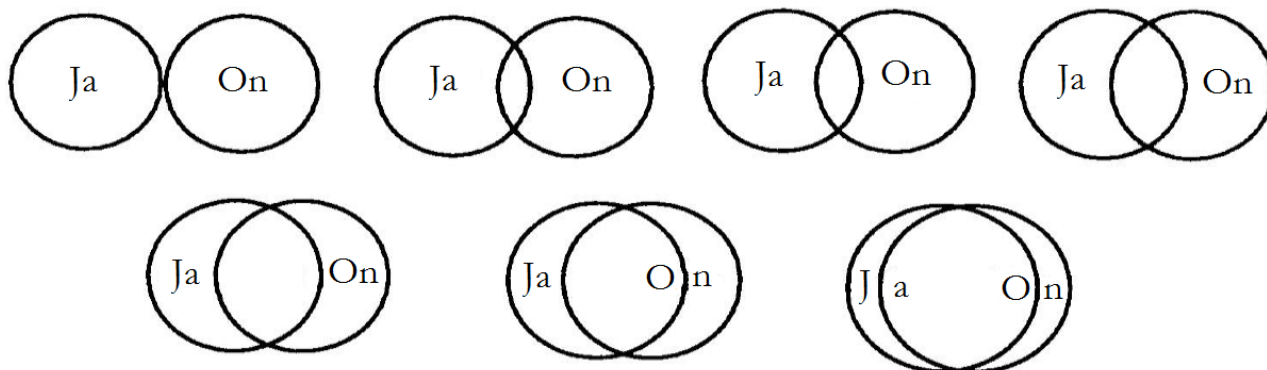
(zupełnie się nie zgadzam) 1---2---3---4---5---6---7 (zupełnie się zgadzam)

- ___ 1. Chciałabym aby nasz związek trwał przez długi czas.
- ___ 2. Czuję się zobowiązana, by utrzymywać relację z moim mężem.
- ___ 3. Nie czułabym się wyjątkowo smutna, gdyby nasza relacja w najbliższej przyszłości się skończyła.
- ___ 4. Jest całkiem możliwe, że w najbliższym roku będę się umawiała z kimś innym niż mój mąż.
- ___ 5. Czuję się bardzo silnie związana z naszą relacją i moim mężem.
- ___ 6. Chciałabym, by nasz związek trwał wiecznie.
- ___ 7. W moim związku jestem nastawiona na długofalową przyszłość (np. Wyobrażam sobie, że jestem nadal ze swoim mężem za kilka lat).

Załącznik 9. Skala Inclusion Other in Self (Aron, Aron i Smollan, 1992).

Relacja z Twoim mężem (IOS)

Prosimy byś otoczyła kółkiem ten rysunek, który najlepiej oddaje jak bliska jest Twoja relacja z Twoim mężem. Im okręgi bardziej się pokrywają – tym bliższa relacja.

Załącznik 10. Kwestionariusz relacyjnej wrażliwości na wzmocnienia (Laurenceau, Klainman, Kaczynski i Carver, 2010; tłumaczenie własne).

RIS/RTS

Instrukcja: Zaznacz jak bardzo zgadzasz się z poniższymi stwierdzeniami, dotyczącymi Twojego małżeństwa. Wybierz tylko jedną odpowiedź dla każdej pozycji. Staraj się być szczerą na ile to możliwe. Traktuj każde stwierdzenie osobno, nie kieruj się tym by zachowywać zgodność w odpowiedziach. W tym kwestionariuszu nie ma dobrych ani złych odpowiedzi – ważne by były szczerze.

1 = zupełnie się nie zgadzam; 2 = nie zgadzam się; 3 = raczej się nie zgadzam;
4 = nie jestem zdecydowany;
5 = raczej się zgadzam; 6 = zgadzam się; 7 = zupełnie się zgadzam

1. Jestem w stanie zrezygnować ze swoich racji, by być silniej związaną ze swoim mężem.	1 2 3 4 5 6 7
2. Boli mnie, kiedy mąż mnie krytykuje i „beszta”.	1 2 3 4 5 6 7
3. Gdy wszystko się układa w relacji z moim mężem, czuję się jeszcze bardziej zaangażowana w związek.	1 2 3 4 5 6 7
4. Jestem zmartwiona i przygnębiona gdy wiem lub myślę, że mój mąż gniewa się na mnie.	1 2 3 4 5 6 7
5. Gdy chcę by w naszym związku stało się coś dobrego, w pełni się angażuję by do tego doprowadzić.	1 2 3 4 5 6 7
6. Gdy spodziewam się, że coś nieprzyjemnego wydarzy się między nami, często jestem bardzo przygnębiona i zaniepokojona.	1 2 3 4 5 6 7
7. Gdy widzę, że jest szansa na coś dobrego w mojej relacji, od razu skupiam się na tej szansie.	1 2 3 4 5 6 7
8. Gdy myślę, że kiepsko postąpiłam wobec mojego męża, czuję się zmartwiona.	1 2 3 4 5 6 7
9. Gdy widzę możliwość pogłębienia mojej relacji z mężem, bardzo się tym ekscytuję.	1 2 3 4 5 6 7
10. Przejmuję się błędami, które popełniłam w relacji z moim mężem.	1 2 3 4 5 6 7
11. Gdy dostrzegam szansę, że coś miłego stanie się w naszej relacji, bardzo się staram by do tego doprowadzić.	1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 11. Skala motywacji społecznej (Elliot, Gable i Mapes, 2006; polska wersja: Moroń i in., 2016).

SMS

Instrukcja: Postaraj się teraz pomyśleć o tym, na czym Ci zależy w Twoim małżeństwie. Przeczytaj poniższe pozycje i zdecyduj jak dobrze oddają one Twoje zachowania w relacji z mężem. Wpisz odpowiednią cyfrę przed poszczególnymi stwierdzeniami.

1	2	3	4	5	6	7
W ogóle do mnie nie podobne						Bardzo do mnie podobne
___ 1. Staram się pogłębiać relację z moim mężem.						
___ 2. Usiłuję unikać nieporozumień i konfliktów z moim mężem.						
___ 3. Dążę do umocnienia i rozwijania mojej relacji z mężem.						
___ 4. Staram się trzymać z daleka od sytuacji, które mogłyby wyrządzić szkodę naszemu związkowi.						
___ 5. Usiłuję wzmocnić więź i intymność łączącą mnie z moim mężem.						
___ 6. Usiłuję unikać sytuacji, w których mógłbym być zakłopotana, zdradzona, albo zraniona przez mojego męża.						
___ 7. Staram się dzielić radość i przeżywać ważne doświadczenia z moim mężem.						
___ 8. Usiłuję się upewnić, że nic złego nie grozi naszemu związkowi.						

Załącznik 12. Skala samooceny Rosenberga (Rosenberg, 1965; Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek i Łaguna, 2008)

SES

Poniżej znajdują się różne stwierdzenia, które odnoszą się do Twoich przekonań o sobie. Wskaż, w jakim stopniu zgadzasz się bądź nie zgadzasz się z każdym z tych twierdzeń, wpisując odpowiednią cyfrę przed każde stwierdzenie. Postaraj się określić to, co naprawdę sądzisz. Liczą się tylko szczerze odpowiedzi.

(zupełnie się nie zgadzam) 1---2---3---4---5---6---7 (zupełnie się zgadzam)

- ..... 1. Uważam, że jestem osobą wartościową przynajmniej w takim samym stopniu, co inni.
- ..... 2. Uważam, że posiadam wiele pozytywnych cech.
- ..... 3. Ogólnie biorąc jestem skłonna sądzić, że nie wiedzie mi się.
- ..... 4. Potrafię robić różne rzeczy tak dobrze, jak większość innych ludzi.
- ..... 5. Uważam, że nie mam wielu powodów, aby być z siebie dumną.
- ..... 6. Lubię siebie.
- ..... 7. Ogólnie rzecz biorąc, jestem z siebie zadowolona.
- ..... 8. Chciałabym mieć więcej szacunku dla samej siebie.
- ..... 9. Czasami czuję się bezużyteczna.
- ..... 10. Niekiedy uważam, że jestem do niczego.

Załącznik 13. Skala zaufania (por. Rempel, Holmes i Zanna, 1985; wersja polska: opracowanie własne).

SZ

Określ jak dobrze poniższe twierdzenia pasują do Ciebie. Nie ma tutaj dobrych, ani złych odpowiedzi. Staraj się odpowiadać szczerze. Wykorzystując skalę poniżej, zaznacz właściwą cyfrę przy każdym twierdzeniu.

Zdecydowanie się nie zgadzam   1   2   3   4   5   6   7   Zdecydowanie się zgadzam

1. Mimo, że czasy są zmienne a przyszłość niepewna, wiem, że mój mąż będzie zawsze gotowy i chętny by mi pomóc i udzielić mi wsparcia.	1 2 3 4 5 6 7
2. Mój mąż jest bardzo nieprzewidywalny. Nigdy nie wiem jak zamierza się zachować następnego dnia.	1 2 3 4 5 6 7
3. Przekonałam się, że mój mąż jest niezwykle niezawodny, zwłaszcza w sprawach dla mnie bardzo ważnych.	1 2 3 4 5 6 7
4. Ilekroć musimy podjąć decyzję w jakiejś sprawie, której nigdy wcześniej nie stawialiśmy czoła, wiem, że mój mąż będzie miał na względzie moje dobro.	1 2 3 4 5 6 7
5. Jestem pewna, że mój mąż mnie nie zdradzi, nawet gdyby okazja była bardzo silna i nikt nie mógłby go przyłapać.	1 2 3 4 5 6 7
6. Czuję się bardzo niekomfortowo kiedy mój mąż ma podjąć jakąś decyzję, która będzie miała na mnie wpływ.	1 2 3 4 5 6 7
7. Nawet jeśli nie miałabym powodu by oczekiwać, że mój mąż będzie chciał ze mną dzielić się jakąś sprawą, jestem stale przekonana, że jednak mi o tym powie.	1 2 3 4 5 6 7
8. Mogę polegać na moim mężu, że dotrzyma obietnic, które mi złożył.	1 2 3 4 5 6 7
9. Mój mąż zachowuje się w bardzo konsekwentny sposób.	1 2 3 4 5 6 7
10. Mogę polegać na moim mężu na tyle, by być pewną, że zareaguje pozytywnie nawet jeśli okażę jakąś swoją słabość.	1 2 3 4 5 6 7
11. Nawet jeśli mój mąż czyni wymówki, które brzmią raczej mało prawdopodobnie, jestem przekonana, że mówi prawdę.	1 2 3 4 5 6 7
12. Czasami unikam swojego męża, bo wiedząc, że jest nieprzewidywalny, obawiam się, że powiem lub zrobię coś co wywoła między nami konflikt.	1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 14. Sytuacyjne skale empatycznej troski i osobistej przykrości (Batson, Fultz i Schoenrade, 1987; McCollough i in., 1997).

Jakie odczucia wobec Twojej żony/Twojego męża towarzyszyły Tobie w sytuacji krzywdy?

1 – w ogóle nie; 7 – bardzo mocno

współczucie	1	2	3	4	5	6	7
zmartwienie	1	2	3	4	5	6	7
wzruszenie	1	2	3	4	5	6	7
podenerwowanie	1	2	3	4	5	6	7
serdeczność	1	2	3	4	5	6	7
strapienie	1	2	3	4	5	6	7
„ciepło na sercu”	1	2	3	4	5	6	7
niepokój	1	2	3	4	5	6	7

Załącznik 15. Kwestionariusz regulacji emocjonalnej (Gross i John, 2003; tłumaczenie własne).

ERQ

Instrukcja: Chcemy zapytać Cię teraz o to jak radzisz sobie z emocjami, które przeżywasz w relacji ze swoim mężem. Pytania zamieszczone poniżej dotyczą trzech sfer doświadczanych emocji: tego jak okazujesz swoje emocje, co dzieje się w Tobie i jak reagujesz, zwłaszcza gdy bliska osoba postępuje tak, że czujesz się skrzywdzona. Chociaż może się wydawać, że pozycje są do siebie podobne to różnią się w istotnych aspektach. Odpowiedz na ile zgadzasz się z tymi stwierdzeniami korzystając ze skali:

W ogóle się nie zgadzam

1

2

3

4

5

6

7

Zdecydowanie się zgadzam

- ___ 1. Gdy po nieprzyjemnej sytuacji w naszym małżeństwie chcę poczuć pozytywne emocje (takie jak radość lub rozbawienie), po prostu zaczynam myśleć o czymś innym.
- ___ 2. Trzymam emocje w sobie.
- ___ 3. Gdy nie chcę odczuwać negatywnych emocji wobec męża (takich jak smutek czy gniew), staram się zmienić to, o czym myślę.
- ___ 4. Gdy czuję pozytywne emocje w małżeństwie, jestem ostrożna, by się z nimi nie zdradzać.
- ___ 5. Gdy napotykam na stresującą sytuację, staram się myśleć o niej w taki sposób, który pomoże mi pozostać spokojną.
- ___ 6. Kontroluję swoje emocje, tak by ich nie okazywać na zewnątrz.
- ___ 7. Gdy chcę się lepiej poczuć, zmieniam sposób w jaki myślę o danej sytuacji.
- ___ 8. Panuję nad swoimi emocjami poprzez zmianę sposobu myślenia o wydarzeniach, które przeżywam.
- ___ 9. Gdy czuję nieprzyjemne emocje, upewniam się by ich nie okazywać wobec mojego męża.
- ___ 10. Gdy w jakiejś sytuacji chcę odczuwać mniej negatywnych emocji, staram się spojrzeć na sprawę z innej perspektywy.
- ___ 11. Gdy zostanę skrzywdzona, nie mogę przestać o tym myśleć.
- ___ 12. Wspomnienie o krzywdzie, którą wyrządził mi mąż, odbiera mi radość z życia.
- ___ 13. Bardzo mi trudno pozbyć się myśli o tym jak źle zostałam potraktowana przez męża.
- ___ 14. Staram się domyśleć dlaczego zostałam tak potraktowana przez męża.
- ___ 15. Nie jestem w stanie zdystansować się od krzywdy, której doznałam.
- ___ 16. Odtwarzam cały czas w myślach moment, w którym mąż mnie skrzywdził.

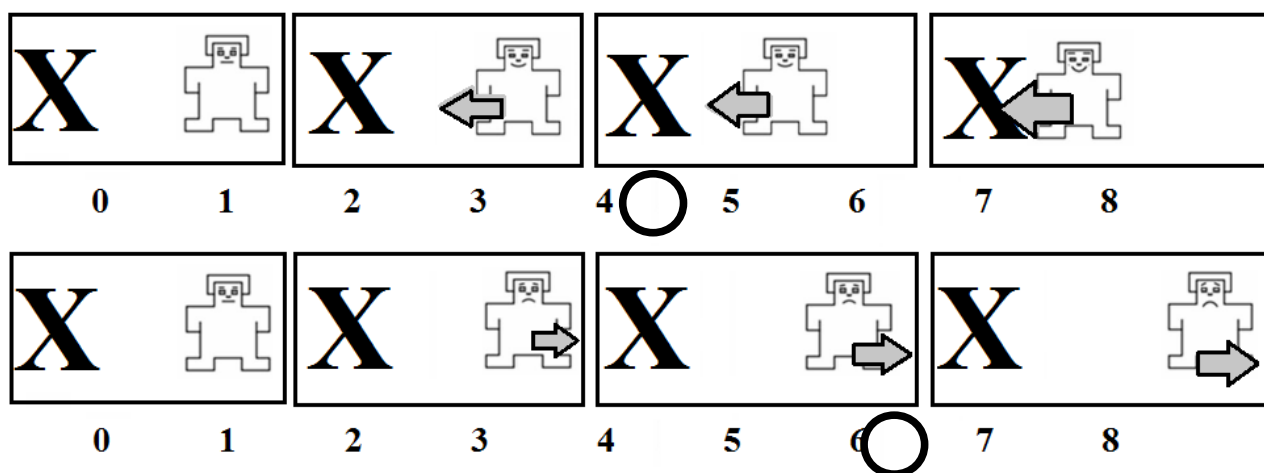
Załącznik 16. Skale ocena reakcji na bodźce metodą manekinów emocjonalnych

Dążenie – Unikanie Sytuacji

INSTRUKCJA: Interesuje nas teraz w jaki sposób reagujesz na różne sytuacje, dotyczące kontaktu ze światem naturalnym, innymi ludźmi, a także osobą Twojego partnera/partnerki romantycznej. Poniżej znajduje się krótki opis kilkunastu sytuacji. Do każdej sytuacji dołączono skalę obrazkową wyrażającą tendencje wobec danej sytuacji, osoby, wydarzenia (oznaczonej jako X). Pierwsza skala wyraża chęć dążenia do kontaktu z daną osobą lub rzeczą, chęć by opisane wydarzenie miało miejsce (im większa strzałka i mniejsza odległość postaci od X tym większa chęć zbliżenia się do X). Druga skala wyraża chęć uniknięcia kontaktu z osobą lub rzeczą, chęć by opisane wydarzenie się nie wydarzyło lub by się z niego wycofać lub uniknąć (im większa strzałka i większa odległość postaci od X tym większa chęć uniknięcia i oddalenia się od X). Poniżej przedstawiamy przykład wypełnienia pozycji podobnej do tych, które znajdziesz w tym kwestionariuszu:

Przykład 1. Zaproponowałeś swojemu przyjacielowi Wiktorowi spotkania w najbliższym czasie, jednak Wiktor odmówił.

Poniżej przedstawiamy przykładową odpowiedź:

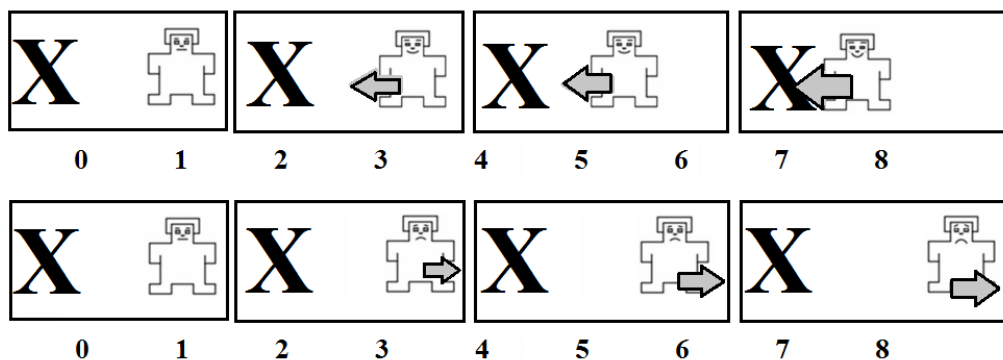

Osoba odpowiadająca w ten sposób mogła mieć na myśli, że: Wiktor, mimo że odmówił spotkania nadal jest przyjacielem i kontakt z nim jest czymś przyjemnym (zaznaczona ocena 4 na pierwszej skali), ale jego odmowa była czymś przykrym i osoba badana chciałaby jej uniknąć (ocena 6 na drugiej skali).

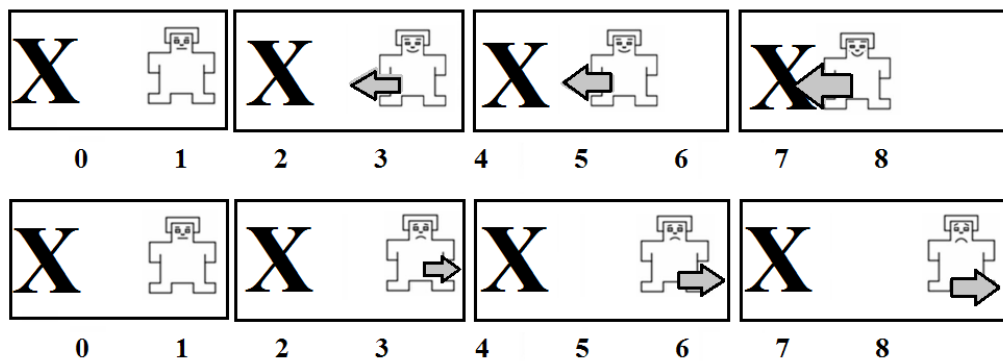
Zapamiętaj, że pierwszy obrazek skali wyraża sytuację, w której dowiadujesz się o wydarzeniu lub reakcji osoby i jeszcze nie zareagowałeś, zaś ostatni obrazek każdej skali wyraża chęć najsilniejszego zbliżenia się lub najsilniejszego oddalenia się od tej sytuacji lub osoby. Jeśli po przeczytaniu opisu sytuacji uznasz, że nie chciałbyś w ogóle zbliżyć się/oddalić od danej sytuacji – zaznacz 0, jeśli chciałbyś zbliżyć się lub oddalić najmocniej jak to jest możliwe – zaznacz 8. Jeśli chęć dążenia lub uniknięcia jest pośrednia wybierz odpowiednią cyfrę od 1 do 7.

Odwróć teraz kartkę na drugą stronę i rozpocznij wypełnianie kwestionariusza. Prosimy byś nie pominął żadnej pozycji i dla każdej zaznaczył odpowiednią wartość na obu skalach.

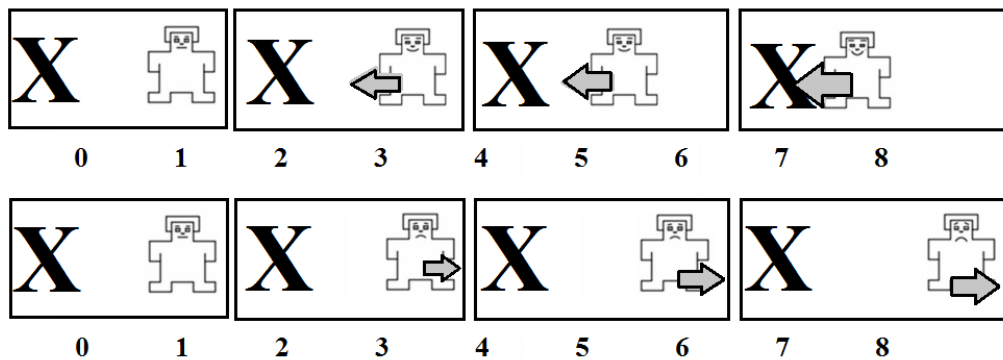
1. Zjadasz ulubione słodycze.

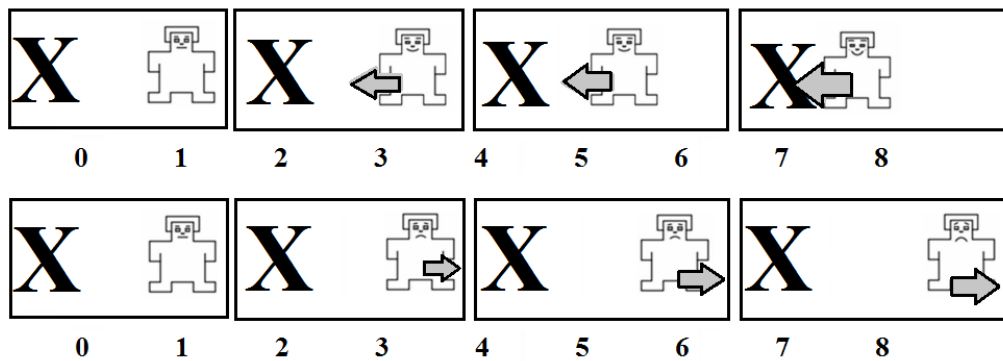
2. Zbliża się do Ciebie dużych rozmiarów pajak.

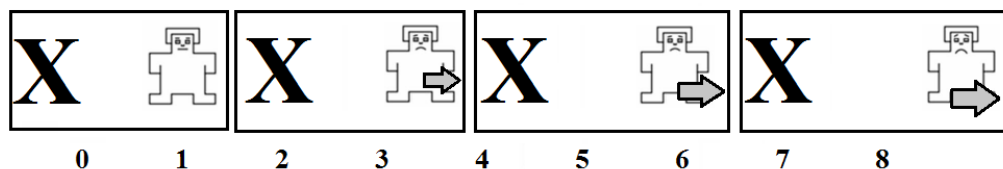
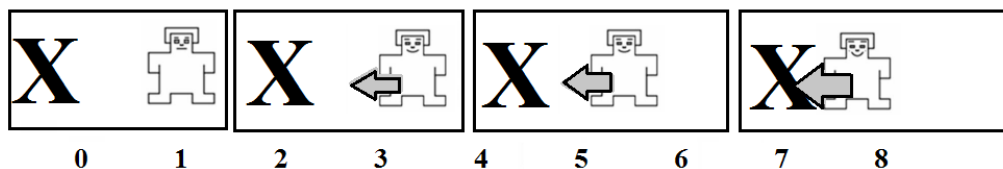

3. Ktoś Cię komplementuje w towarzystwie.

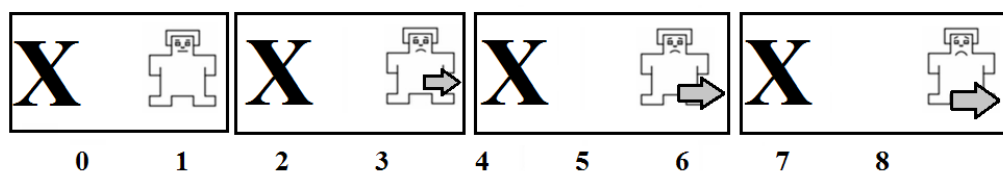
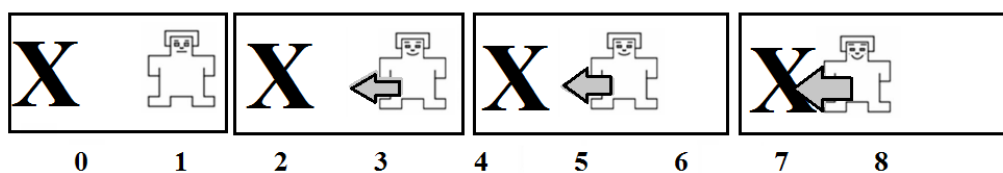

4. Ktoś Cię krytykuje w towarzystwie.

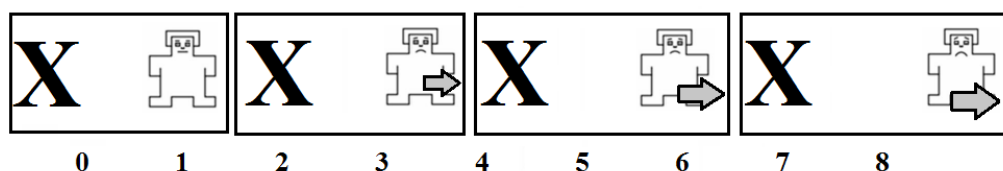
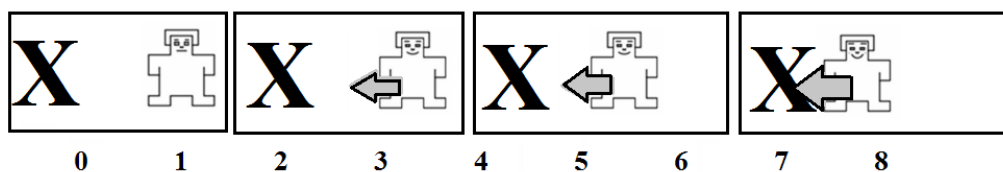

5. Twój partner(ka) (chłopak/dziewczyna; narzeczony/a; mąż/zona) mówi Ci coś miłego.

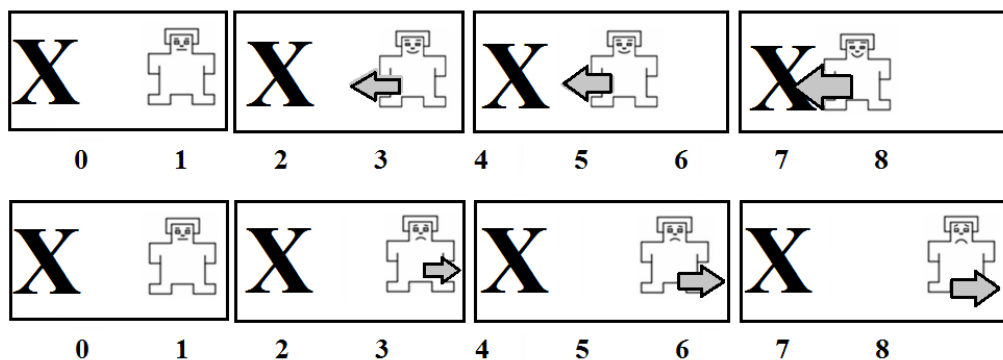

6. Partner(ka) (chłopak/dziewczyna; narzeczony/a; mąż/zona) nie odzywa się do Ciebie.

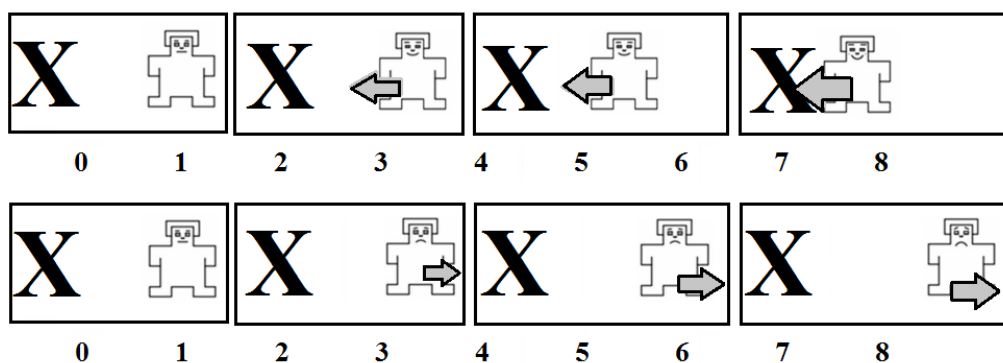

7. Prowadzisz szybko samochód, tak jak lubisz.

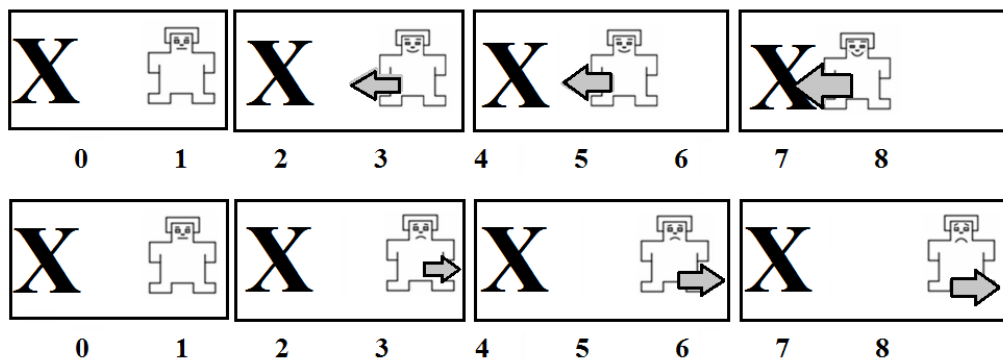
8. Jesteś w otwartej przestrzeni i zastaje Cię potężna burza z piorunami.

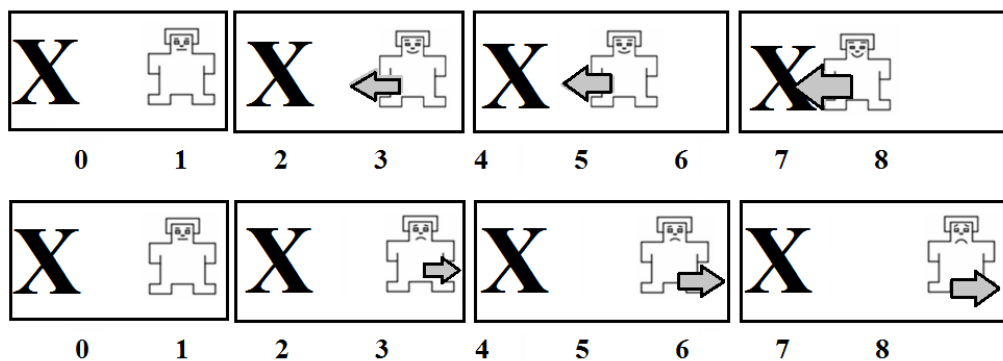
9. Ktoś Cię chwali w towarzystwie.

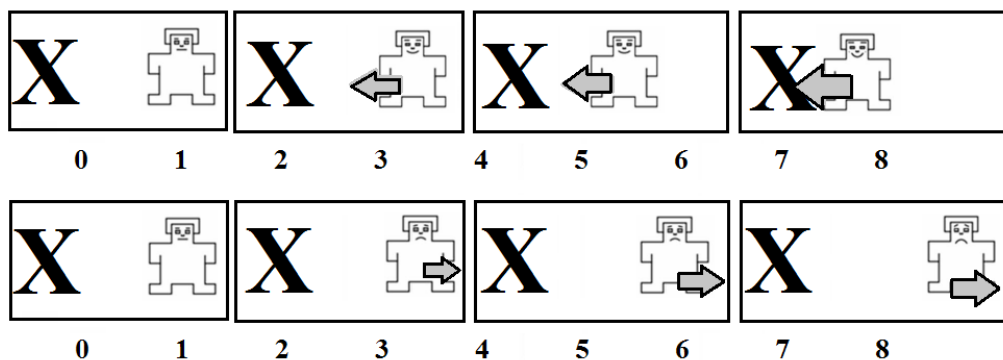
10. Ktoś Cię prowokuje w towarzystwie.

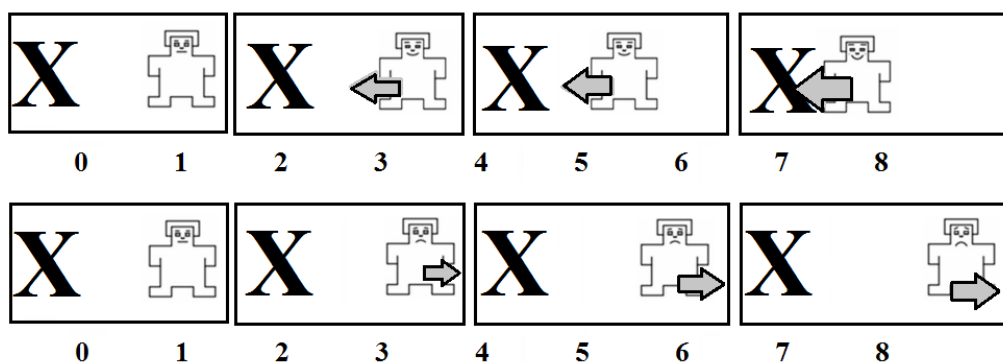
11. Partner(ka) (chłopak/dziewczyna; narzeczon/a; mąż/zona) spełnia Twoje potrzeby.

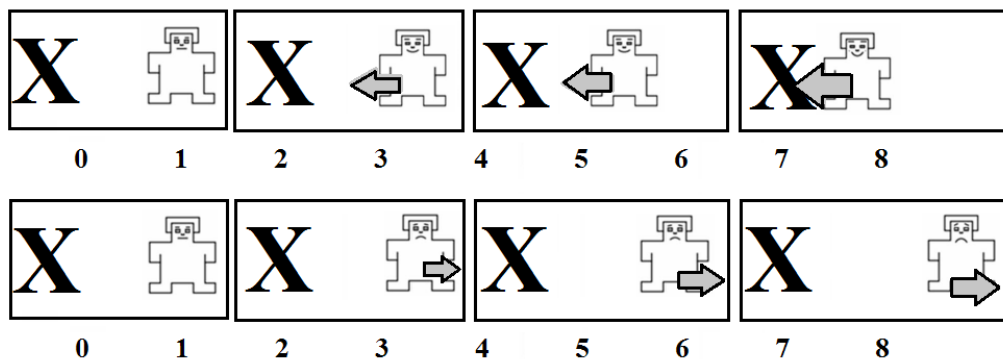
12. Partner(ka) (chłopak/dziewczyna; narzeczon/a; mąż/zona) odmawia pomocy na Twoją prośbę.

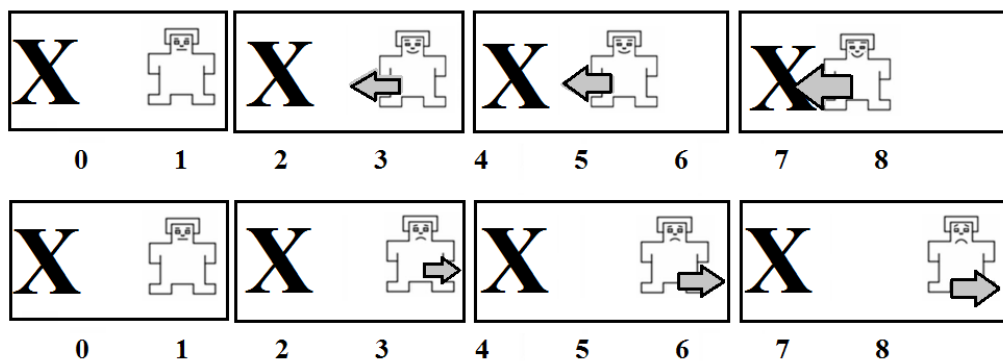
13. Słuchasz ulubionej muzyki.

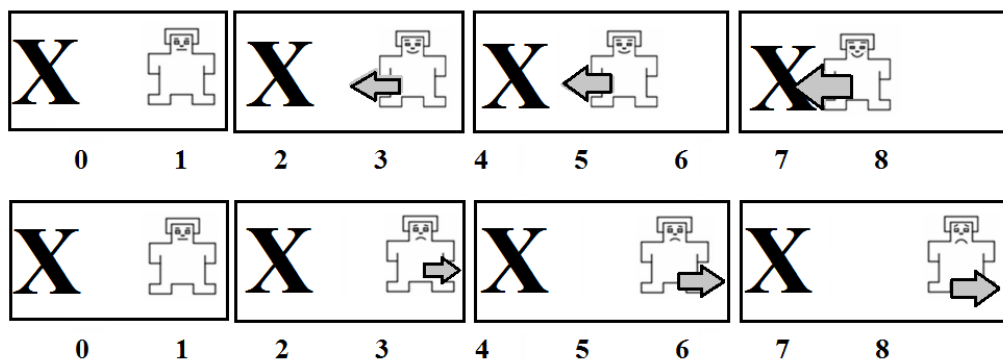
14. Blisko siebie słyszysz brzęczenie jakiegoś dużego owada (np. osy lub szerszenia).

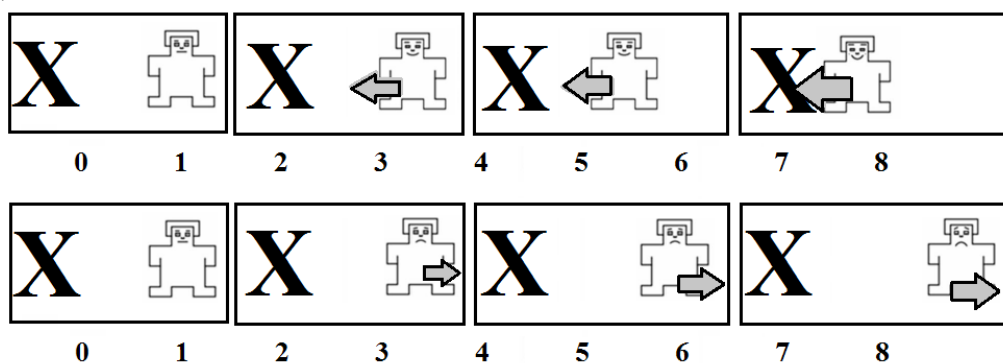
15. Dostajesz od kogoś prezent.

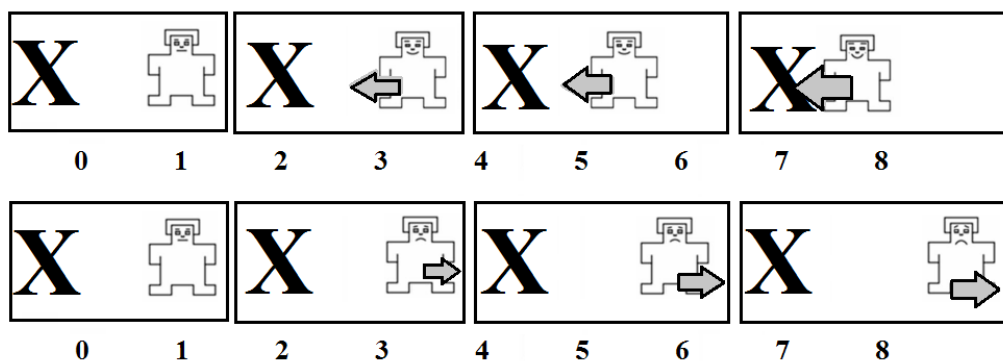
16. Ktoś Cię odrzucił w towarzystwie znajomych.

17. Partner(ka) (chłopak/dziewczyna; narzeczony/a; mąż/zona) wspiera Cię w potrzebie.

18. Partner(ka) (chłopak/dziewczyna; narzeczony/a; mąż/zona) nie jest wrażliwy na Twoje potrzeby.

Status (zaznacz odpowiednią odpowiedź):

jestem samotny / jestem w związku nieformalnym / narzeczeństwo / małżeństwo

Jak długo trwa Twój związek (wpisz):

_____ miesięcy

W ciągu swojego życia (zaznacz i/lub wpisz właściwe):

byłem w _____ związkach romantycznych / nigdy nie byłem w związku romantycznym

Załącznik 17. Skala reakcji na krzywdę (Badanie 2)

Relacje z moim partnerem/moją partnerką

Poniżej przeczytasz krótkie opisy kilku sytuacji, które mogły lub mogą wydarzyć się w związku dwojga ludzi. Oceń w jaki sposób zareagował(a)byś, gdyby opisane wydarzenie miało miejsce. Prosimy byś zaznaczył przy każdej opcji odpowiedzi odpowiednią cyfrę. Do każdej sytuacji podany będzie opis tych samych 10 sposobów reagowania.

0 – zdecydowanie bym tak nie zrobił(a) ..... 7 – zdecydowanie bym tak zrobił(a)

Sytuacja 1. Twój partner/twoja partnerka flirtuje z kimś innym w Twojej obecności.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 2. Partner/ka jest wobec ciebie agresywny/a fizycznie (np. popycha, policzkuje)	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 3. Partner(ka) jest wyjątkowo krytyczny(a) wobec Ciebie i stale się czepia.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6

Sytuacja 4. Partner(ka) zrobiła coś, chociaż mówileś(aś) mu(jej), że sobie tego nie życzysz.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzychał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 5. Partner(ka) zachowywał(a) lub wyrażał(a) się niegrzecznie o kimś z Twojej rodziny.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzychał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 6. Partner(ka) naśmiewa się z Ciebie, traktuje Cie niepoważnie, drwi z Ciebie	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzychał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6

Załącznik 18. Skala reakcji na krzywdę (Badanie 3)

Relacje z moim partnerem/moja partnerką

Poniżej przeczytasz krótkie opisy kilku sytuacji, które mogły lub mogą wydarzyć się w związku dwojga ludzi. **Wyobraź sobie, że jesteś aktualnie w romantycznym związku, który trwa już prawie rok. Jesteś pełen/na ciepłych uczuć wobec swojego partnera/partnerki. Dobrze czujecie się razem. Sądzisz, że Wasz związek będzie jeszcze trwał długie lata.** Oceń w jaki sposób zareagował(a)byś, gdyby opisane poniżej wydarzenia miały miejsce. Prosimy byś zaznaczył(a) przy każdej opcji odpowiedzi odpowiednią cyfrę. Do każdej sytuacji podany będzie opis tych samych 14 sposobów reagowania.

0 – zdecydowanie bym tak nie zrobił(a) ..... 7 – zdecydowanie bym tak zrobił(a)

Sytuacja 1. Twój partner/twoja partnerka flirtuje z kimś innym w Twojej obecności.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzychał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Powiedziałbym partnerce/partnerowi, żeby odszedł/odeszła, chciał(a)bym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek.	0 1 2 3 4 5 6
Starą(a)bym się rozmawiać z partnerem/partnerką, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam(a) robię źle.	0 1 2 3 4 5 6
Czekał(a)bym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie lepsze.	0 1 2 3 4 5 6
Gniewał(a)bym się i nie odzywał(a) do partnera, unikał(a)bym rozmów z partnerem/partnerką, traktował(a)bym go podobnie źle.	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 2. Partner/ka jest wobec ciebie agresywny/a fizycznie (np. popycha, policzkuje)	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzychał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Powiedziałbym partnerce/partnerowi, żeby odszedł/odeszła, chciał(a)bym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek.	0 1 2 3 4 5 6
Starą(a)bym się rozmawiać z partnerem/partnerką, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam(a) robię źle.	0 1 2 3 4 5 6

Czekał(a)bym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie lepsze.	0 1 2 3 4 5 6
Gniewał(a)bym się i nie odzywał(a) do partnera, unikał(a)bym rozmów z partnerem/partnerką, traktował(a)bym go podobnie źle.	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 3. Partner(ka) jest wyjątkowo krytyczny(a) wobec Ciebie i stale się czepia.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Powiedziałbym partnerce/partnerowi, żeby odszedł/odeszła, chciał(a)bym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek.	0 1 2 3 4 5 6
Staral(a)bym się rozmawiać z partnerem/partnerką, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam(a) robię źle.	0 1 2 3 4 5 6
Czekał(a)bym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie lepsze.	0 1 2 3 4 5 6
Gniewał(a)bym się i nie odzywał(a) do partnera, unikał(a)bym rozmów z partnerem/partnerką, traktował(a)bym go podobnie źle.	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 4. Partner(ka) zrobiła coś, chociaż mówiłeś(aś) mu(jej), że sobie tego nie życzysz.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Powiedziałbym partnerce/partnerowi, żeby odszedł/odeszła, chciał(a)bym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek.	0 1 2 3 4 5 6
Staral(a)bym się rozmawiać z partnerem/partnerką, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam(a) robię źle.	0 1 2 3 4 5 6
Czekał(a)bym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie lepsze.	0 1 2 3 4 5 6
Gniewał(a)bym się i nie odzywał(a) do partnera, unikał(a)bym rozmów z partnerem/partnerką, traktował(a)bym go podobnie źle.	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 5. Partner(ka) zachowywał(a) lub wyrażał(a) się niegrzecznie o kimś z Twojej rodziny.	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6

Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Powiedziałbym partnerce/partnerowi, żeby odszedł/odeszła, chciał(a)bym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek.	0 1 2 3 4 5 6
Staral(a)bym się rozmawiać z partnerem/partnerką, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam(a) robię źle.	0 1 2 3 4 5 6
Czekał(a)bym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie lepsze.	0 1 2 3 4 5 6
Gniewał(a)bym się i nie odzywał(a) do partnera, unikał(a)bym rozmów z partnerem/partnerką, traktował(a)bym go podobnie źle.	0 1 2 3 4 5 6
Sytuacja 6. Partner(ka) naśmiewa się z Ciebie, traktuje Cie niepoważnie, drwi z Ciebie	
Staram się w tej sytuacji ukryć, schować, zapaść pod ziemię.	0 1 2 3 4 5 6
Nieruchomieję, nie wiedząc jak się zachować	0 1 2 3 4 5 6
Uciekam z tej sytuacji, staram się wydostać ze swojego położenia, zniknąć	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że będę krzyczał(a) lub wezwę kogoś na pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Ostrzegam partnera(kę), że go(ją) zaatakuję (słownie lub fizycznie)	0 1 2 3 4 5 6
Atakuję partnera(kę) w jakiś sposób (słowny, np. krzyczę na partnera/kę lub fizyczny)	0 1 2 3 4 5 6
Staram się zorientować w sytuacji, bliżej się jej przyjrzeć	0 1 2 3 4 5 6
Staram się znaleźć coś, czego mógł(a)bym użyć jako broni	0 1 2 3 4 5 6
Błagam, proszę partnera(kę) o litość, staram się negocjować	0 1 2 3 4 5 6
Krzyczę, wrzeszczę, lub wzywam pomoc	0 1 2 3 4 5 6
Powiedziałbym partnerce/partnerowi, żeby odszedł/odeszła, chciał(a)bym wycofać się, rozstać się, zakończyć ten związek.	0 1 2 3 4 5 6
Staral(a)bym się rozmawiać z partnerem/partnerką, rozwiązać problem, opowiedzieć sobie co nas gryzie w swoich zachowaniach, pytać o to, co sam(a) robię źle.	0 1 2 3 4 5 6
Czekał(a)bym cierpliwie, aż sytuacja się poprawi, a zachowanie partnera stanie lepsze.	0 1 2 3 4 5 6
Gniewał(a)bym się i nie odzywał(a) do partnera, unikał(a)bym rozmów z partnerem/partnerką, traktował(a)bym go podobnie źle.	0 1 2 3 4 5 6

Załącznik 19. Skala reagowania na krzywdy (por. Finkel i in., 2001; tłumaczenie własne za: Cheung i in., 2016).

W związkach romantycznych szczególnie trudnymi sytuacjami są momenty, gdy któryś z partnerów łamie jakąś zasadę, obowiązującą w związku, nie jest wrażliwy na partnera, popełnia jakąś formę zdrady. Sposób w jaki reagujemy na takie sytuacje przekłada się na trwanie związku i odczuwana w nim satysfakcję. Prosimy, byś określił **jak czułbyś się lub jak zachowałbyś się w opisanych poniżej sytuacjach**. Za każdym razem zaznacz wybraną cyfrę obok nazwy emocji lub stwierdzenia. Prosimy byś nie opuszczał żadnych pozycji.

0.....7

w ogóle nie odczuwam /
nigdy bym się tak nie zachował

bardzo silnie odczuwam /
z pewnością bym się tak zachował

1. Twój partner/ Twoja partnerka powiedział(a) przyjaciółom o prywatnych sprawach w waszej relacji.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Powiedział(a)bym partnerowi, że sporo czasu zajmie mi pogodzenie się z jego zachowaniem.	0 1 2 3 4 5 6 7
Spokojnie wytłumaczył(a)bym partnerowi dlaczego wolał(a)bym, aby nasze prywatne życie pozostało prywatne.	0 1 2 3 4 5 6 7
Uznał(a)bym, że partner prawdopodobnie nie miał na celu odstonięcia przed przyjaciółmi naszego prywatnego życia.	0 1 2 3 4 5 6 7
Stale rozmyślałbym się nad tym jak zły jestem, ale nie rozmawiałbym o tym z partnerem/ką.	0 1 2 3 4 5 6 7
2. Partner/ka naśmiewa się z Ciebie, gdy opowiadasz o swoich najgłębszych lękach.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Uznałbym, że partner/ka najwidoczniej czuje się bardzo niekomfortowo słysząc o sprawach wywołujących moje lęki.	0 1 2 3 4 5 6 7
Myślał(a)bym w jaki sposób mogę wziąć w przyszłości na nim/niej rewanż za to zachowanie.	0 1 2 3 4 5 6 7
Wyśmiewał(a)bym się z partnera/ki przy najbliższej nadarzającej się okazji.	0 1 2 3 4 5 6 7
Rozmawiał(a)bym z partnerem/ką jak ważne jest dla mnie abyśmy wzajemnie rozumieli swoje słabości.	0 1 2 3 4 5 6 7
3. Twój partner / Twoja partnerka miał(a) intymne relacje z inną osobą.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Zemścił(a)bym się, i też nawiązał(a)bym z kimś innym intymne relacje.	0 1 2 3 4 5 6 7
Wyobrażał(a)bym sobie, że zerwę z nim/nią, bo „świat jest pełen innych kobiet/mężczyzn”.	0 1 2 3 4 5 6 7
Sugerował(a)bym, abyśmy z dobrym nastawieniem porozmawiali o byciu swoimi jedynymi partnerami.	0 1 2 3 4 5 6 7
Próbował(a)bym sobie uświadomić, że ogólnie mój partner/ka traktuje mnie bardzo dobrze.	0 1 2 3 4 5 6 7
4. Partner/ka z premedytacją mówi coś co Cię głęboko rani.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7

Zapytał(a)bym partnera/kę dlaczego zranił(a) moje uczucia.	0 1 2 3 4 5 6 7
Od razu odpowiedział(a)bym partnerowi/ce czymś równie wrednym.	0 1 2 3 4 5 6 7
Staral(a)bym się zrozumieć, że partner/ka nie chciał(a) mnie tak naprawdę urazić.	0 1 2 3 4 5 6 7
Przez pewien czas traktował(a)bym partnera/kę chłodno.	0 1 2 3 4 5 6 7
5. Twój partner / Twoja partnerka opowiedział znajomym Twój wstydlivy sekret z przeszłości	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Wyobrażał(a)bym sobie sposoby w jakie mogę się zrewanżować.	0 1 2 3 4 5 6 7
Nakrzyczał(a)bym na partnera/kę, żeby tego więcej nie robił(a).	0 1 2 3 4 5 6 7
Uznał(a)bym, że partner/ka nie miał(a) wcale zamiaru zawstydzić mnie przed znajomymi.	0 1 2 3 4 5 6 7
W uprzejmy sposób wytłumaczył(a)bym partnerowi/ce, że wołał(a)bym, aby te wstydlive sekrety zostały między nami.	0 1 2 3 4 5 6 7
6. Twój partner / Twoja partnerka zapomniał o Twoich urodzinach.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Spokojnie przypomniał(a)bym partnerowi/ce, że mam urodziny.	0 1 2 3 4 5 6 7
Stłumił(a)bym w sobie gniew.	0 1 2 3 4 5 6 7
Myślał(a)bym się, że partner sobie w końcu przypomni.	0 1 2 3 4 5 6 7
Zastanawiał(a)bym się nad zakończeniem relacji.	0 1 2 3 4 5 6 7
7. Dowiadujesz się, że Twój partner / Twoja partnerka całował(a) kogoś na imprezie.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Pomyślał(a)bym, że rzeczy wymknęły się spod kontroli, a partner/ka zachowywał(a) się w bardzo niecodzienny sposób w tej sytuacji.	0 1 2 3 4 5 6 7
Krzyczał(a)bym na partnera/kę, że tak okropnie się zachował(a).	0 1 2 3 4 5 6 7
Powiedział(a)bym partnerowi, że jestem zadowolony/a, że sprawy nie poszły dalej niż „tylko całowanie”.	0 1 2 3 4 5 6 7
Denerwował(a)bym się na partnera/kę przez pewien czas	0 1 2 3 4 5 6 7
8. Partner/ka zawiódł(a) Cię tym, że nie wspierał(a) Cię gdy byłeś/aś naprawdę zdenerwowany/a.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Przekonywał(a)bym siebie, że partner/ka jest bardzo zajęty, i starałbym się poradzić sobie samemu z tą sytuacją.	0 1 2 3 4 5 6 7
W przyszłości zrezygnował(a)bym ze wspierania partnera/ki tak mocno jak do tej pory.	0 1 2 3 4 5 6 7
Zapytał(a)bym czy partner/ka też jest czymś zdenerwowany/a, i czy to nie sprawiło, że mnie zawiódł(a).	0 1 2 3 4 5 6 7
Powiedział(a)bym partnerowi, że jeśli ta sytuacja szybko się nie poprawi zerwę z nim.	0 1 2 3 4 5 6 7
9. Twój partner / Twoja partnerka flirtuje z kolegą/koleżanką z pracy/studiów	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Wymagał(a)bym od partnera/ki, żeby mnie za to długo przeproszał(a).	0 1 2 3 4 5 6 7

Zaproponował(a)bym, żebyśmy poszli na kolację i konstruktywnie porozmawiali o tym, czy możemy flirtować z innymi.	0 1 2 3 4 5 6 7
Starł(a)bym sobie uświadomić, że też czasami zdarza mi się flirtować, i nie powinienem/powinnam być tak ostry/a dla partnera/ki.	0 1 2 3 4 5 6 7
Przez pewien czas zachowywał(a)bym się wobec partnera/ki w oziębły sposób.	0 1 2 3 4 5 6 7
10. Partner/ka okłamał(a) Cię w ważnej sprawie	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Gniewał(a)bym się, że partner/ka nie jest ze mną szczery/a.	0 1 2 3 4 5 6 7
Powiedział(a)bym partnerowi/ce, że chciał(a)bym abyśmy się postarali i rozwiązali tę sytuację.	0 1 2 3 4 5 6 7
Starł(a)bym się zrozumieć tę sytuację z perspektywy mojego partnera/mojej partnerki.	0 1 2 3 4 5 6 7
Próbował(a)bym wymyślić w jaki sposób mogę mu/jej za to odplącić.	0 1 2 3 4 5 6 7
11. W nieporozumieniu z kimś trzecim, partner/ka wziął stronę obcej osoby, a nie Twoją.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Przestał(a)bym się kłócić, ale był(a)bym zagniewany/a, że partner/ka nie stanął(a) po mojej stronie.	0 1 2 3 4 5 6 7
Powiedział(a)bym sobie, że partnerowi/ce widocznie mocno na tej sprawie zależy, bo zwykle jest po mojej stronie.	0 1 2 3 4 5 6 7
Zrobił(a)bym mu/jej dokładnie to samo co on(a) mi, przy najbliższej okazji.	0 1 2 3 4 5 6 7
Podjął(a)bym dodatkowy wysiłek, by zrozumieć punkt widzenia mojego partnera/partnerki.	0 1 2 3 4 5 6 7
12. Partner/ka powiedział o Tobie coś złego za Twoimi plecami.	
Czułbym się w tej sytuacji zagniewany	0 1 2 3 4 5 6 7
Czułbym się w tej sytuacji skrzywdzony	0 1 2 3 4 5 6 7
Był(a)bym tak podenerwowany, że nie umiałbym sobie poradzić z tą sytuacją.	0 1 2 3 4 5 6 7
Przebaczył(a)bym partnerowi/ce bo sam(a) zrobiłem(am) kiedyś coś podobnego.	0 1 2 3 4 5 6 7
Powiedział(a)bym partnerowi/ce, że mam nadzieję, że rozwiążemy ten problem.	0 1 2 3 4 5 6 7
Zemścił(a)bym się mówiąc za plecami partnera/ki jakieś złe rzeczy o nim/niej.	0 1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 20. Kwestionariusz Reagowania na Krzywdę (Badanie 5).

Wskaż poniżej w jakim stopniu byłyby dla Ciebie nieprzyjemne, dotkliwe, trudne, gdyby **Twój partner/Twoja partnerka** (mąż, żona, narzeczony, narzeczona, etc.) zachował się w opisany sposób.

Zaznacz odpowiednią cyfrę przy każdym opisie zachowania.

	1	2	3	4	5	6	7
	obojętne						bardzo dotkliwe
1. Partner/ka stale się Ciebie czepia.	1	2	3	4	5	6	7
2. Partner/ka trzyma coś w tajemnicy przed Tobą/ ma przed Tobą sekrety.	1	2	3	4	5	6	7
3. Partner/ka skłamał/a Tobie.	1	2	3	4	5	6	7
4. Partner/ka zrobił/a coś specjalnie Tobie na przekór.	1	2	3	4	5	6	7
5. Partner/ka stale Cię kontroluje.	1	2	3	4	5	6	7
6. Partner/ka jest niechlujna/y w sposób, który Cię irytuje.	1	2	3	4	5	6	7
7. Partner/ka zrobił/a coś, czego nie szanujesz.	1	2	3	4	5	6	7
8. Partner/ka źle radzi sobie z wydawaniem pieniędzy.	1	2	3	4	5	6	7
9. Partner/ka był/a niegrzeczna/y wobec kogoś z Twojej rodziny lub przyjaciół.	1	2	3	4	5	6	7
10. Partner/ka dystansował/a się emocjonalnie wobec Ciebie (była/a zimna/y lub nieczuła/y).	1	2	3	4	5	6	7
11. Partner/ka nie okazał/a Ci wsparcia kiedy tego potrzebowałaś/eś.	1	2	3	4	5	6	7
12. Partner/ka bagatelizował/a rzeczy, które są dla Ciebie ważne.	1	2	3	4	5	6	7
13. Partner/ka zachował/a się w stosunku do Ciebie bez szacunku.	1	2	3	4	5	6	7
14. Partner/ka naśmiewał/a się z Ciebie i bawił/a się Twoim kosztem.	1	2	3	4	5	6	7
15. Partner/ka źle się do Ciebie odnosi (nie słucha Cię, odzywa się w chamski sposób)	1	2	3	4	5	6	7

Załącznik 21. Projekcyjny kwestionariusz reagowania na krzywdę (Badanie 5).

Przeczytaj poniższą historię, starając się wczuć w sytuację głównej bohaterki (jej imię zaznaczono poprzez pogrubienie).

Anna i Wojciech od kilku lat tworzą związek romantyczny. Zdążyli już ujawnić przed sobą wiele osobistych treści i emocji, i zgromadzić sporo wspólnych przeżyć. Zależy im na sobie. Oboje są przeciętnie atrakcyjni, mają podobne wykształcenie i dosyć dobrze radzą sobie w swoich pracach. W ostatnim czasie w ich związku pojawiły się pewne problemy. Ania zaczęła doświadczać różnych zachowań ze strony Wojtka, które są dla niej krzywdzące. Wojtkowi coraz częściej zdarza się czepiać Ani, dystansować emocjonalnie wobec niej, bagatelizować ważne dla niej sprawy i odnosić się do niej w niegrzeczny sposób.

Gdybyś była na miejscu Anny, co zrobiłabyś w tej sytuacji? Przemyśl przez chwilę tę sytuację, jeśli potrzebujesz – przeczytaj jeszcze raz jej opis. Następnie wypełnij poniższy kwestionariusz. Zaznacz w nim w jakim stopniu byłabyś skłonna zachować się w sposób opisany w poszczególnych twierdzeniach, gdybyś była na miejscu Anny (zakreśl właściwą cyfrę). Wykorzystaj poniższą skalę:

1	2	3	4	5	6	7
Zdecydowanie bym tak nie postąpiła	Nie postąpiłabym tak	Raczej bym tak nie postąpiła	Być może w jakimś stopniu bym tak postąpiła	Raczej bym tak postąpiła	Postąpiłabym tak	Zdecydowanie bym tak postąpiła
1. Zakończyłabym ten związek.	1	2	3	4	5	6 7
2. Rozmawiałabym z partnerem o tym, co mnie martwi i gryzie w jego zachowaniu.	1	2	3	4	5	6 7
3. Gdy pojawiają się problemy, czekałabym, licząc na to, że sytuacja się poprawi.	1	2	3	4	5	6 7
4. Po prostu pozwoliłabym, aby wszystko się rozpadło.	1	2	3	4	5	6 7
5. Powiedziałabym mu, żeby odszedł.	1	2	3	4	5	6 7
6. Próbowałabym wymyślić, co może nam pomóc w tej sytuacji, i powiedziałabym o tym partnerowi.	1	2	3	4	5	6 7
7. Miałabym nadzieję, że jeśli tylko przeczekaam trudne chwile, sytuacja się polepszy.	1	2	3	4	5	6 7
8. Gniewałabym się i nie odzywałabym się do partnera.	1	2	3	4	5	6 7
9. Staralabym się wymyślić sposób wycofania się z tej relacji.	1	2	3	4	5	6 7
10. Zapytałabym partnera co go martwi i gryzie.	1	2	3	4	5	6 7
11. Czekałabym cierpliwie na zmianę zachowania partnera.	1	2	3	4	5	6 7
12. Po tym jak partner zachował się w przykry dla mnie sposób, oglądałabym telewizję lub robiła cokolwiek innego, tak by nie musieć z nim rozmawiać.	1	2	3	4	5	6 7
13. Porzuciłabym go, tak jak się odpuszcza niechcianą i kłopotliwą sprawę.	1	2	3	4	5	6 7
14. Pytałabym partnera co robię źle.	1	2	3	4	5	6 7
15. Nigdy nie rozważałabym możliwości zakończenia tego związku – raczej czekałabym, aż sytuacja między nami się poprawi.	1	2	3	4	5	6 7
16. Zaczęłabym równie źle traktować partnera, jak on mnie.	1	2	3	4	5	6 7
17. Rozstalibyśmy się, by iść swoimi własnymi drogami.	1	2	3	4	5	6 7
18. Staralabym się naprawić sytuację między nami.	1	2	3	4	5	6 7
19. Czekałabym, obserwując co się będzie dalej między nami działo.	1	2	3	4	5	6 7
20. Pozwoliłabym, żeby ten związek umarł powolną śmiercią.	1	2	3	4	5	6 7

Załącznik 22. Skala romantycznej agresywności relacyjnej (Linder, Crick i Collins, 2002; tłumaczenie własne) (Badanie 7)

INSTRUKCJA: Poniżej znajduje się szereg stwierdzeń opisujących zachowania w relacjach z innymi ludźmi. Oceń na ile każde stwierdzenie pasuje do Ciebie i sposobu, w jaki zachowujesz się wobec innych osób. W wykropkowane miejsce przed każdym stwierdzeniem wpisz cyfrę, która odzwierciedla Twoją odpowiedź. Poszczególne cyfry oznaczają:

- 0 – nigdy
- 1 – bardzo rzadko
- 2 – rzadko
- 3 – czasami
- 4 – dosyć często
- 5 – często
- 6 – bardzo często

Nie namyślaj się długo. Wybieraj odpowiedzi, które najlepiej wyrażają to, co czujesz. Nie opuszczaj żadnego stwierdzenia.

(Skala relacyjnej agresywności)

1. Grozić partnerowi/partnerce, że z nim/ą zerwiesz jeśli nie zrobi tego, czego od niego/niej chcesz.
2. Starać się sprawić by Twój partner/partnerka był/a o Ciebie zazdrosny/a, gdy byłeś/eś na niego/nia wściekły.
3. Zdradzić swojego partnera/partnerkę, bo byłeś/em na niego/nią zły/y.
4. Nie odzywać się przez jakiś czas do partnera/partnerki, gdy w jakiś sposób zranił/a Twoje uczucia.
5. Flirtować z inną osobą na oczach partnera/partnerki, jeśli Twój partner/ka Cię rozwścieczył/a.

Załącznik 23. Skala reakcji emocjonalnej na wykroczenia relacyjne (narzędzie własne w oparciu o Green i in., 2013 oraz Gottman, 1993) (Badanie 8)

SRW

Zaznacz jak czułeś się lub jak sądzisz – jakie byłyby Twoje reakcje, gdyby Twój mąż zachował się w opisany sposób. Zaznacz dla każdego stwierdzenia odpowiednią cyfrę, wyrażającą w jakim stopniu czułaś lub czułabyś się zraniona/zaatakowana oraz oburzona/zagniewana.

w ogóle tak się nie czułam – 1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5 -- 6 -- 7 – bardzo mocno to odczuwałam

Jak czułabyś się, gdyby...	Zraniona – Zaatakowana	Oburzona – Zagniewana
1. Twój mąż stale się Ciebie czepiał.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
2. Twój mąż miał przed Tobą sekrety.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
3. Twój mąż kłamał.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
4. Twój mąż zrobił coś wiedząc, że nie chciałabyś, aby tak postąpił.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
5. Twój mąż stale Cię kontrolował.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
6. Twój mąż był niechlujny tak, że miało to na Ciebie zły wpływ.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
7. Twój mąż zachowałby się w sposób, którego nie szanujesz.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
8. Twój mąż źle radził sobie z wydawaniem pieniędzy.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
9. Twój mąż był niegrzeczny wobec członka Twojej rodziny lub któregoś z Twoich przyjaciół.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
10. Twój mąż dystansował się emocjonalnie wobec Ciebie (na przykład, był zimny i nieczuły).	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
11. Twój mąż nie wspierał Ciebie, gdy tego potrzebowałaś.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
12. Twój mąż bagatelizował rzeczy, które były dla Ciebie bardzo istotne.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
13. Twój mąż odnosił się do Ciebie bez szacunku.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
14. Twój mąż naśmiewałby się z Ciebie i bawił się Twoim kosztem.	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
15. Twój mąż źle się do Ciebie odnosił (na przykład, nie słuchał Cię, odzywał się do Ciebie w chamski sposób).	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 24. Skala przebaczenia (Rusbult i in., 1991; tłumaczenie własne) (Badanie 8)

Jak reaguję, gdy mój mąż łamie zasady

Każdy ma jakieś oczekiwania dotyczące tego, jak powinien być traktowany przez swojego partnera. Bez względu na to jak dobrze Twój mąż na ogół Cię traktuje, od czasu do czasu może ona naruszyć Twoje oczekiwania i zrobić coś, co łamie zasady. Poniżej wymieniliśmy często spotykane w małżeństwach sytuacje, w których któryś z partnerów narusza zasady. Korzystając ze skali poniżej określ jaka byłaby Twoja typowa reakcja w danej sytuacji (Jeśli nigdy nie doświadczyłaś takiej sytuacji w swoim związku zaznacz jak myślisz jaka byłaby Twoja reakcja). **Wpisz odpowiednią cyfrę przed każdym stwierdzeniem.**

Nigdy tak nie robię	0	1	2	3	4	5	6	Stale tak robię

Załącznik 25. Skala reakcji na doświadczoną krzywdę (narzędzie własne) (Badanie 8)

Spróbuj sobie przypomnieć sytuację, w której Twój mąż zawiódł Cię i sprawiał, że czułaś się skrzywdzona. Chociaż to nie jest miłe, prosimy byś postarała się wrócić myślami do tej sytuacji.

Jak dawno temu wydarzyła się ta sytuacja? _____ miesiące

Jak bardzo byłaś zaskoczona tym, co zrobił Twój mąż?

W ogóle	0	1	2	3	4	5	6	Bardzo mocno
---------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

W jaki stopniu krzywda, której doświadczyłaś była spowodowana celowym działaniem Twojego męża?

zdecydowanie to nie było celowe ze strony mojego męża	1	2	3	4	5	6	7	zdecydowanie to było celowe ze strony mojego męża
---	---	---	---	---	---	---	---	---

W jakim stopniu Twój mąż był odpowiedzialny za to, co zrobił względem Ciebie?

W ogóle nie był odpowiedzialny	1	2	3	4	5	6	7	Był w pełni odpowiedzialny
--------------------------------	---	---	---	---	---	---	---	----------------------------

	Jakie emocje towarzyszyły Ci w chwili, której mąż Cię zawiódł/zranił?	Jak emocje odczuwasz wobec męża teraz, gdy przypominasz sobie tę sytuację?
	1 – w ogóle.....	7 – bardzo silnie
Poczucie krzywdy.....	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
Gniew/złość.....	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
Lęk.....	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
Zaufanie.....	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
Miłość.....	1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7

Jak zachowywał się Twój mąż po tym, jak poczułaś się przez niego skrzywdzona?

Przepraszał	W ogóle	1 2 3 4 5 6 7	Bardzo mocno
Usprawiedliwiał się (szukał wymówek)	W ogóle	1 2 3 4 5 6 7	Bardzo mocno
Obwiniał mnie o całą sprawę	W ogóle	1 2 3 4 5 6 7	Bardzo mocno

Załącznik 26. Skala relacji interpersonalnej TRIM-18 (*Transgression Related Interpersonal Motivation Scale*; McCollough, Root i Cohen, 2006) (Badanie 8)

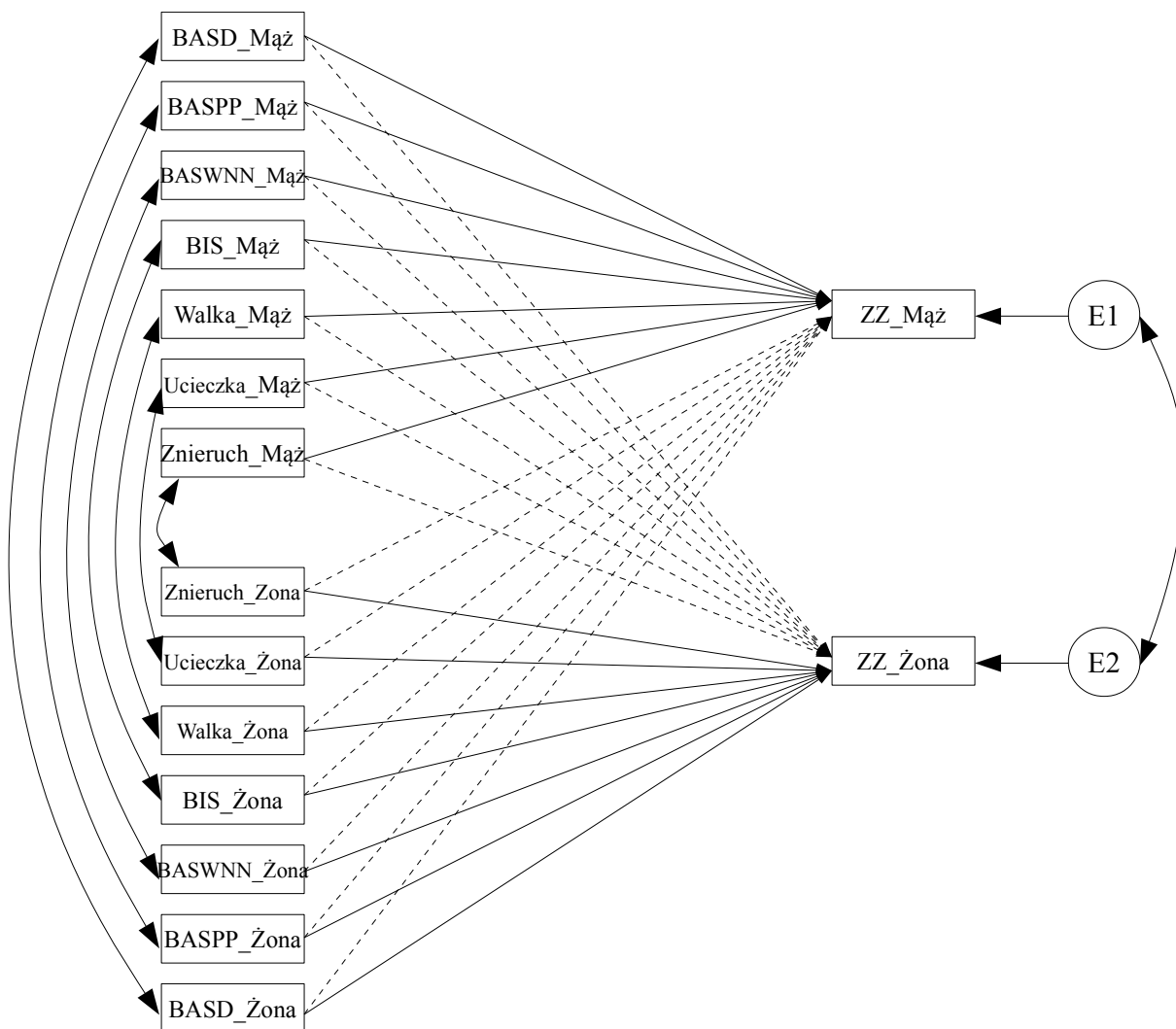
TRIM-18

Wróć jeszcze na moment myślą do tej sytuacji, w której poczułaś, że Twój mąż Cię zranił. Jak się czułaś i co myślałaś **dokładnie w tym momencie** gdy mąż Cię zranił? Przy każdym stwierdzeniu zaznacz cyfrę, która najlepiej wyraża Twoją odpowiedź. Prosimy byś była szczerą na ile to możliwe.

1 – zdecydowanie *nie* czułam/myślałam w ten sposób; **7** – zdecydowanie *tak* czułam/myślałam

1. Chciałem mu za to odpłacić.	1 2 3 4 5 6 7
2. Staralam się trzymać do niego tak daleko jak to tylko możliwe.	1 2 3 4 5 6 7
3. Pomimo, że jego zachowanie mnie zraniło, życzyłam mężowi wszystkiego dobrego.	1 2 3 4 5 6 7
4. Chciałam, żeby spotkało go coś złego.	1 2 3 4 5 6 7
5. Zachowywałam się tak jakby on nie istniał, lekceważyłam go.	1 2 3 4 5 6 7
6. Staralam się byśmy zakopali topór wojenny i wyszli z tego umocnieni.	1 2 3 4 5 6 7
7. Straciłam do niego zaufanie.	1 2 3 4 5 6 7
8. Mimo tego, co było złe z jego strony, chciałam żebyśmy byli w dobrych relacjach.	1 2 3 4 5 6 7
9. Chciałam by dostał na co zasługuje.	1 2 3 4 5 6 7
10. Trudno mi było zachowywać się uprzejmie i czule wobec niego.	1 2 3 4 5 6 7
11. Unikałam go.	1 2 3 4 5 6 7
12. Nawet jeśli mnie zranił, odłożyłam urazę na bok, byśmy mogli odbudować relację.	1 2 3 4 5 6 7
13. Miałam zamiar wyrównać z nim rachunki.	1 2 3 4 5 6 7
14. Wyzbyłam się złości i urazy.	1 2 3 4 5 6 7
15. Zerwałam relację z nim.	1 2 3 4 5 6 7
16. Wyzbyłam się gniewu, aby móc pracować nad uzdrowieniem naszej relacji.	1 2 3 4 5 6 7
17. Chciałam widzieć jak cierpi i jest nieszczęśliwy za to jak mnie skrzywdził.	1 2 3 4 5 6 7
18. Wycofałam się z relacji z nim.	1 2 3 4 5 6 7

Załącznik 27. Ogólny model strukturalny analiz efektu aktora i partnera oraz skrypt analizy w języku R (Badanie 8).

Adnotacja. E1,2 = wariancja rezydualna dla zmiennych zależnych; Znieruch = Znieruchomienie; ZZ = zmienne zależne (poczucie krzywdy, gniew, Wyjście, Dialog, Zaniedbanie, Lojalność). Ścieżki zakończone grotami z obu stron ($\leftrightarrow$) oznaczają kowariancje, ciągłe linie zakończone pojedynczym grotem ($\rightarrow$) oznaczają efekty aktora (męża i żony), linie przerywane zakończone pojedynczym grotem ($\rightarrow$) oznaczają efekty partnera (męża i żony).

Skrypt w języku R (pakiet lavaan)

```
(ZZ)model<-'
Mąż(ZZ) ~ MążBASD + MążBASPP + MążBASWNN + MążBIS + MążFight + MążFlight + MążFreeze + ŻonaBASD +
ŻonaBASPP + ŻonaBASWNN + ŻonaBIS + ŻonaFight + ŻonaFlight + ŻonaFreeze
Żona(ZZ) ~ MążBASD + MążBASPP + MążBASWNN + MążBIS + MążFight + MążFlight + MążFreeze + ŻonaBASD +
ŻonaBASPP + ŻonaBASWNN + ŻonaBIS + ŻonaFight + ŻonaFlight + ŻonaFreeze
MążBASD ~ Żona BASD
MążBASPP ~ Żona BASPP
MążBASWNN ~ Żona BASWNN
MążBIS ~ Żona BIS
MążFight ~ Żona Fight
MążFlight ~ Żona Flight
MążFreeze ~ Żona Freeze
Mąż(ZZ) ~ Żona(ZZ)
fit<- sem(model=(ZZ)model, data=dane, fixed.x=FALSE, meanstructure=TRUE, std.lv=TRUE, estimator="MLM",
se="robust", do.fit=T)
parameterEstimates(fit, ci=FALSE, standardized=TRUE)
summary(fit, fit.measures=TRUE)
```